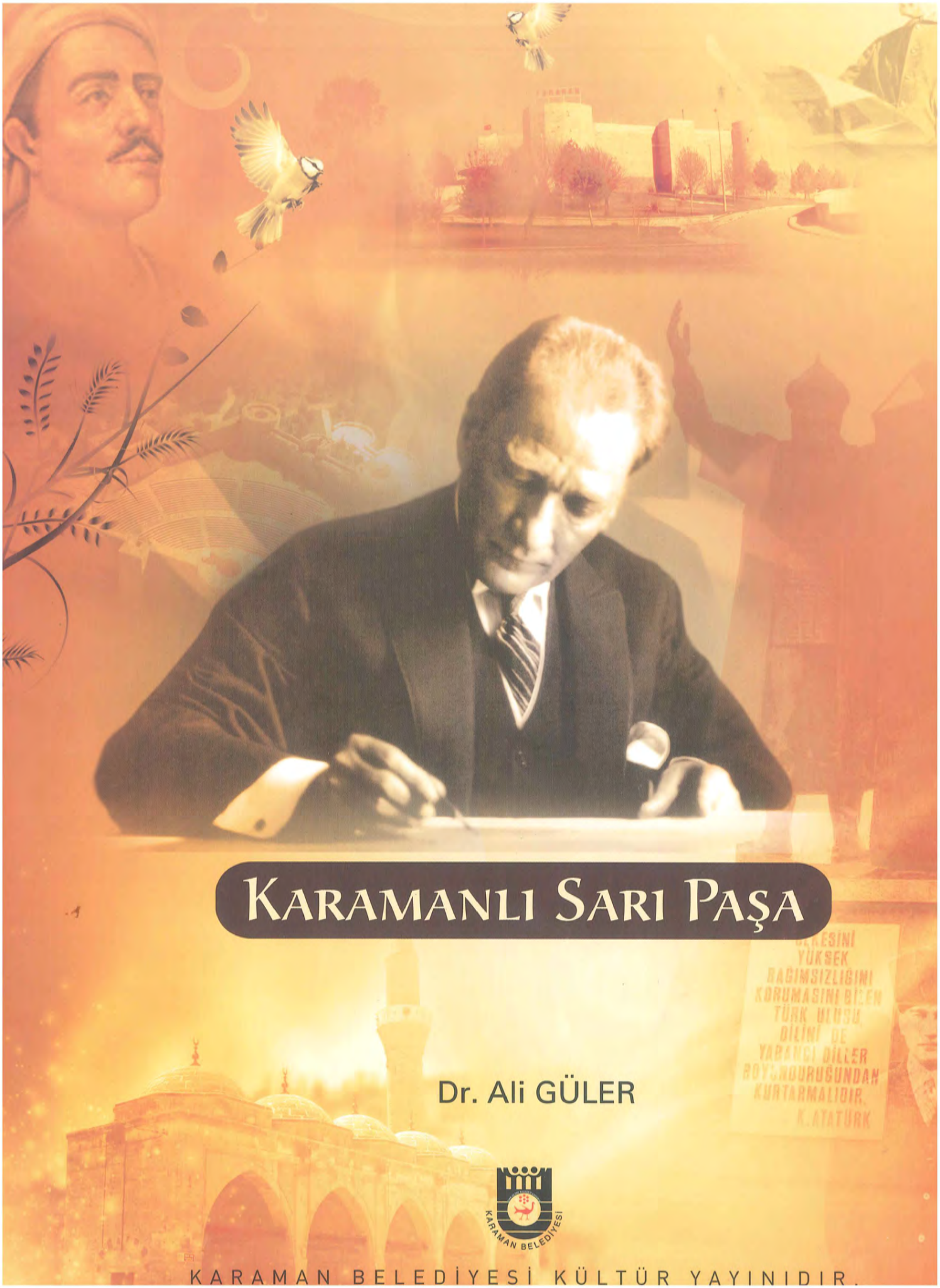
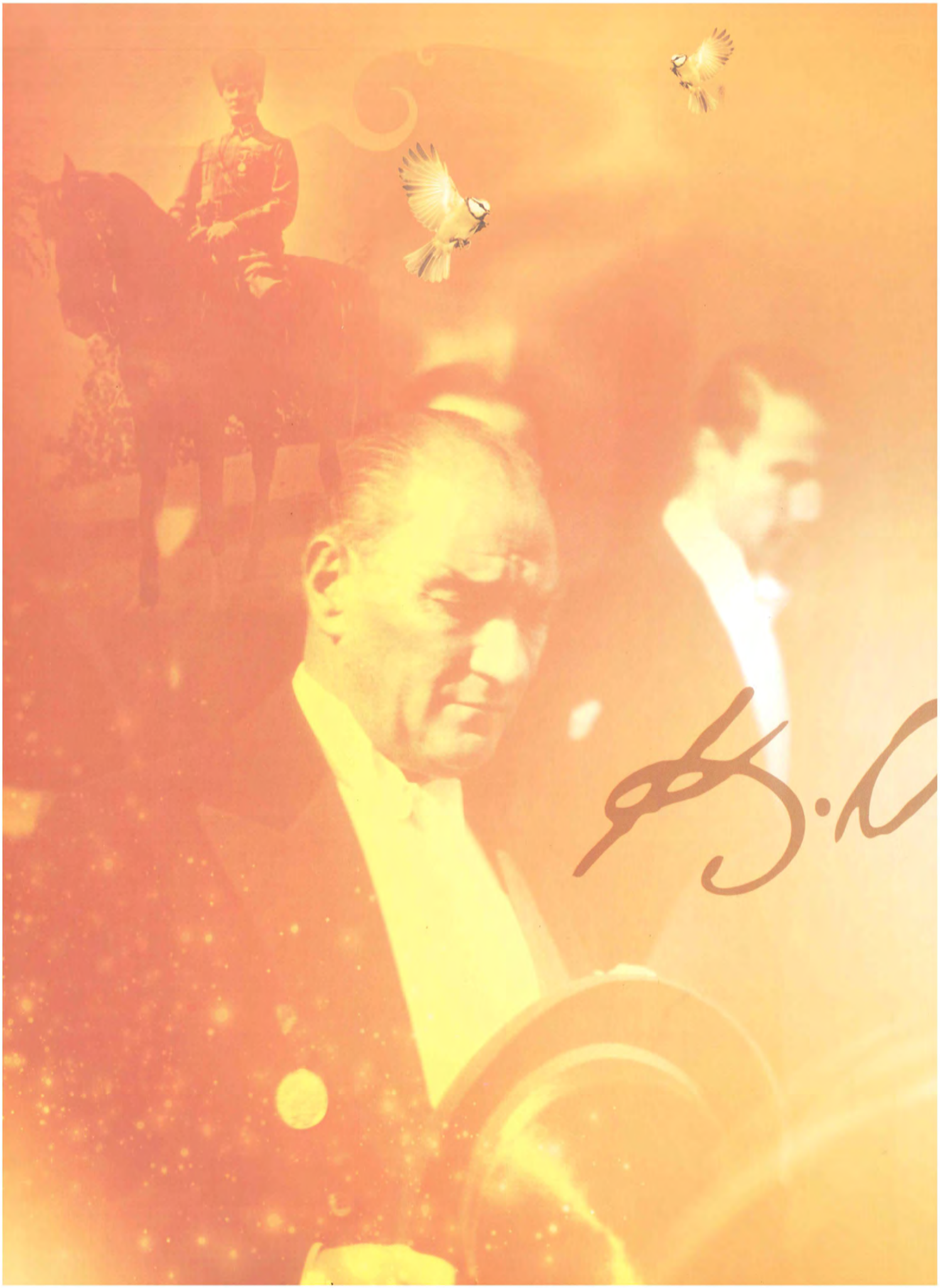

KARAMANLI SARI PAŞA

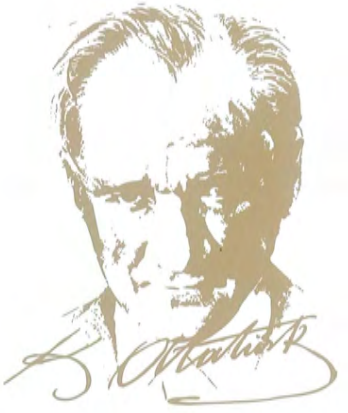
Dr. Ali GÜLER

KARAMAN BELEDİYESİ

KARAMAN BELEDİYESİ KÜLTÜR YAYINIDIR.

atürk

KARAMANLI
SARI PAŞA

"Ülkesini, yüksek bağımsızlığını korumasını bilen
Türk milleti, dilini de yabancı diller
boyunduruğundan kurtarmalıdır"

KARAMAN 2008

Değerlerine sahip çıkan bir kent: KARAMAN

Yüzyıllarca pek çok medeniyete beşiklik eden bir bölgedeki önemli yerleşim merkezlerinden Karaman, köklü geçmişi ve kültürel mirasıyla bilinir. Ünlü Türk büyüklerinin yetiştiği ve Türkçe'nin resmî dil olarak kabul edildiği topraklarda geçmişten günümüze ulaşan değerlere sahip çıkmak biz Karamanlıların görevidir. Bu düşünceden hareketle, Karaman Belediyesi olarak üzerimize düşeni yapıyor; Türk dilini kültürünü ve değerlerini geliştirmek, korumak ve yarınlara taşımak adına var gücümüzle çalışıyoruz. Düzenlediğimiz etkinlikler ve hayata geçirdiğimiz farklı projelerle Karaman'a Türk diline ve kültürüne hizmet etmekten mutluluk duyuyoruz.

"Karamanlı Sarı Paşa", yaptığımız çalışmalardan biri... Büyük Önder Atatürk'ün Karaman'a dayanan soyunu ve ailesini anlatırken bölge tarihine de değinen kitap, O'nun günlük yaşantısında nasıl biri olduğunu görmemize ve manevi dünyasını anlamamıza yardımcı oluyor. Bizleri, Atatürk'ün tarih kitaplarında yazan ve derslerde anlatılanın dışındaki özellikleriyle, kısaca "İnsan Atatürk"le tanıştırıyor. Tüm dünyanın taktir ettiği bir liderin hayatına ışık tutan "Karamanlı Sarı Paşa", böyle bir liderin önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan herkesin okuması gereken bir kitap.

Türk Dil Bayramı'nı kutladığımız kentimizde Türkçe'nin doğru kullanılması için çabalarımızı ve bu anlamdaki etkinliklerimizi sürdürmeye devam edeceğiz. Çünkü kültürümüzün bir parçası olan dilimizin ne kadar değerli olduğunu biliyoruz. Diğer yandan tarihini merak eden, okuyan ve bilgilenen gençlerin yarınlarımızı aydınlatacaklarına inanıyor, "Karamanlı Sarı Paşa" gibi eserlerin gelecek nesiller için de yararlı olacağını düşünüyoruz. Bu vesile ile, eseri hazırlayan hemşehrimiz Dr. Ali GÜLER'i kutluyor; çalışmalarının devamını diliyoruz.

Ali KANTÜRK
Karaman Belediye Başkanı

Önsöz

Türk Milletinin yetiştirdiği en büyük insan, Mustafa Kemal Atatürk'ü anlamak, her şeyden önce onun yetiştiği çevreyi ve kültür ortamını iyi bilmekle mümkündür. Ülkemizde Atatürk'ün düşünceleri, ilkeleri ve yaptığı işler genellikle incelenmiş olmakla beraber; onun soyu, aile tarihi ve içinden çıktığı kültürel ortam pek incelenmemiştir.

Bunu fırsat bilen bazı yıkıcı, bölücü insanlar ve kuruluşlar, Atatürk'ü ve onun "en büyük eserim" diyerek adeta kutsallaştırdığı Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni karalamaktadırlar. Hiçbir belge ve bilgiye dayanmadan insanımızın beyninde ve gönlündeki "Atatürk imajını, sevgisini", onun soyu ve ailesi hakkında soru işaretleri oluşturarak yıkmaya çalışmaktadırlar.

Şüphesiz bunlarla hukuki mücadele yapılmaktadır ve yapılacaktır. Fakat, bunun yeterli olduğunu ve olacağını zannetmek büyük bir gaflettir.

Atatürk'ün soyu, ailesi ve bunu doğuran kültür ortamı ortaya konulmalı ve insanlarımıza, özellikle de gençlerimize anlatılmalıdır. Yine çok ihmal edilen bir konu da onun insani boyutudur. Atatürk bizden biridir. Bu yönü ile de gençlerimize anlatılmalıdır.

"Hayatta yegane fahrim Türk yaratılmamdır" diyerek Türklüğü ile övünen Gazi Mustafa Kemal Atatürk, baba soyu itibarıyla, hem Anadolu'nun, hem de Rumeli'nin Türkleşmesinde büyük rol oynamış bulunan ve Karaman'dan Makedonya'ya göç ettirilen "Kızıl Oğuz Yörükleri/ Türkmenleri"nden; anne soyu itibarıyla da Rumeli'nin Türkleşmesinde yine etkin rol oynamış bulunan ve göçtükleri Konya/Karaman yöresinden dolayı Rumeli'de "Konyarlar" olarak anılan Yörük/Türkmenlerdendir. Dedesi Kızıl Hafız Ahmet Efendi'nin köyü "Kocacık", bugünkü Makedonya Cumhuriyeti'nin Jupa Bölgesi'nde Debre şehrine bağlı, Türklerin yaşadığı bir köydür.

Bu eserde, işte bu "Kızıl Oğuzlar" ağırlıklı olmak üzere "Konyarlar"ın tarihi süreç içindeki faaliyetleri, varlıkları, hatıraları hem Anadolu, hem de Rumeli boyutu ile ele alınmaktadır. "Karaman" ve "Kocacık" mercek altına alınarak, ortak Türk milli kültür unsurları çerçevesinde Atatürk'ün soyu ile ilgili bütün bilgiler değerlendirilmektedir.

İnsan Atatürk'ün anlaşılabilmesi için onun nasıl okuduğu ve yazdığı, nasıl beslendiği, manevi dünyası, dine bakış açısı ile ilgili bölümlere de kitapta yer verilmiştir.

Yine kitapta Atatürk'ün hayatı hakkında en çok olumsuz propaganda yapılan bir konu olan ölümü, cenaze namazı, cenaze törenleri ve defin işlemi belgelere dayalı olarak anlatılmıştır.

Bazı okuyucular niçin "Sarı Paşa"? diye sorabilir. Bu sorunun cevabı kısaca şu şekildedir: Annesi Zübeyde Hanım'ın oğlu Mustafa'ya hitabı bu idi. Çocukken onu "Sarı Mustafam" diyerek bağrına basan Zübeyde Hanım, Paşa oğlunu da "Sarı Paşam" diyerek yüceltiyordu. Milletimiz de Atatürk'ü "Sarı Paşa" olarak tanımış ve sevmiştir. Bu ad onu en iyi anlatan isimlerden biridir.

Eserin basılmasındaki teşvik ve desteklerinden dolayı Karaman Belediye Başkanı sayın Ali Kantürk'e kalbi şükranlarımı sunarım. Çalışmalarım sırasında her zaman en büyük fedakarlığı yapan Eşim Azize Hülya GÜLER ve çocuklarım Vuslat ile Ezgi'ye teşekkür ederim.

Hacmi küçük, fakat ele aldığı muhtevanın büyük olduğunu düşündüğüm bu eserimi; kendisi de bir Kızıl Oğuz Yörüğü olan Merhum Babam Hacı İsmail GÜLER'in anısına ithaf ediyorum.

Dr. Ali GÜLER
Ankara, Mayıs 2008

İçindekiler

ÖNSÖZ	5
SARI PAŞA'NIN SOYU	13
SARI PAŞA'NIN BABA SOYU:	
KIZIL OĞUZLAR (KOCACIKLAR)	15
Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kızıl Oğuzlar	15
Anadolu'nun Türkleşmesi	15
Malazgirt'ten Önce	15
Malazgirt'ten Sonra	17
Kızıl Oğuzlar (Kocacıklılar)	19
Karaman ve Kızıl Oğuzlar (Kocacıklar)	32
Karaman ve Yöresi Tarihi	32
Karamanoğlları'na Kadar	32
Karamanoğulları'ndan Bugüne	33
Karaman ve Yöresindeki Türk Boyları	36
Kilikya'daki Karaman Türkmenleri	38
Avşarlar	39
Atçekenler	41
Varsaklar	43
Karkın	44
Karaman ve Yöresinde Kızıl Oğuzlar	46
Oymak, Aşiret ve Cemaat Olarak	46
Yer Adı Olarak	46
Karaman (Larende)'da Kızıl Oğuz Köyleri	50
Karaman'da Bugünkü Kızıl Oğuz Yerleşim Birimlerini Tanıyalım	52
Kızılkuyu Köyü	52
Kızılkaya Köyü	53
Kızıllaragini Köyü	54
Kızıllar (Taşkale) Beldesi	55
Rumeli'nin Türkleşmesi, Kızıl Oğuzlar ve Konyarlar	59
Rumeli'nin Fethi ve Türkleşmesi	59
Osmanlı İskan Siyaseti ve Rumeli Uygulaması	59

Rumeli'ye Yerleşen Yörük Grupları 62
Kızıl Oğuzlar Yahut Kocacıklar'ın Rumeli'deki Varlıkları 63
Kızıl Oğuz Yahut Kocacık Yörüğü Olarak
Ali Rıza Efendi'nin Ailesi 66
Genel Bilgiler 66
Makedonya'da Türk Varlığı ve Atatürk'ün
Dedesinin Köyü Kocacık 68
Makedonya : Coğrafya, Tarih ve Etnik Yapı 68
Makedonya Coğrafyası 68
Makedonya'da Etnik Yapı ve Türkler 69
Atatürk'ün Dedesinin Köyü Kocacık 74
Coğrafi Konumu 74
"Kocacık" Adı, Mahalle ve Köyleri 76
Türkler Tarafından Fethi ve Türk Kimliğinin Şekillenmesi 77
II. Meşrutiyet ve Anadolu'ya Göç 82
Günümüzde Kocacık ve Atatürk Hakkında Anlatılanlar 88
Sarı Paşa'nın Babası Ali Rıza Efendi'nin Hayatı 96

SARI PAŞA'NIN ANNE SOYU: "KONYARLAR" 99
Konyarların Rumeli'deki Varlıkları 99
Konyar Olarak Zübeyde Hanım'ın Ailesi 104
Sarı Paşa'nın Annesi Zübeyde Hanım'ın Hayatı 106
Bir Kocacık ve Bir Konyar'ın Tarihi Evliliği 114
Zübeyde Hanım'ın İkinci Evliliği 115

SARI PAŞA'NIN DOĞUMU 119
Doğduğu Yer 121
Doğum Tarihi 126
"Mustafa Kemal" Adı ve "Atatürk" Soyadı 128
Kardeşleri 131

SARI PAŞA'NIN ÖĞRENİM HAYATI 133
Selanik Askeri Rüştiyesi'ne Kadar 135
Mahalle Mektebi 135
Şemsi Efendi Okulu 138
Şemsi Efendi'nin Hayatı 138
Şemsi Efendi'nin Öğretmenliği ve Eğitimciliği 141
Mustafa'nın Çiftlik Hayatı 144
Mülkiye Rüştiyesi 145
Bu Dönemde Kişiliğini Etkileyen İnsanlar, Olaylar 145
Askeri Orta Öğrenim Dönemi 148

Selanik Askeri Rüştiyesi ve Burada Kişiliğini Etkileyen İnsanlar, Olaylar 148
Manastır Askeri İdadisi, Frerler Okulu ve Bu Dönemde Kişiliğini Etkileyen İnsanlar, Olaylar 154
Askeri İdadiler Hakkında Genel Bilgiler 154
İdadilerin Açılması 154
Personel Durumları 156
Öğrenci Sayıları 156
Eğitim Süresi ve Dersler 157
Manastır Şehri ve İdadi Binası 159
Dünkü ve Bugünkü Manastır 159
Askeri İdadi'nin Bugünü ve "Atatürk Anı Salonu" 163
Mustafa Kemal'in Manastır Askeri İdadisi Öğrenimi ve Burada Kişiliğini Etkileyen, İnsanlar, Olaylar 165
Manastır Askerî İdadisi Öğrenimi 166
Yüksek Öğrenim Dönemi 177
Harp Okulu Öğrenimi ve Burada Kişiliğini Etkileyen İnsanlar, Olaylar 177
Okula Girişi, Dersleri ve Notları 177
Künye Bilgileri 190
Arkadaşları, Öğretmenleri ve Faaliyetleri 194
Harp Akademisi Öğrenimi ve Burada Kişiliğini Etkileyen İnsanlar, Olaylar 199
Okula Girişi, Dersleri ve Notları 199
Arkadaşları, Öğretmenleri ve Faaliyetleri 206

SARI PAŞA'NIN BEYİN TEKNOLOJİSİ 221
Yabancı Dil Öğrenme Gayretleri ve Bildiği Diller 223
Okuma Sevgisi 228
Nasıl Okurdu, Nasıl Çalışırdı? 234
Özel Kütüphanesi 238
Atatürk'ün Gazeteci Kimliği ve Başyazıları 243
M. Kemal Atatürk'ün Eserleri 248
Askerliğe İlişkin Eserleri 249
Söylev ve Demeçleri ile Meclis Konuşmaları 249
Ders Kitapları 251
Anı, Günlük ve Mektuplar 251
Atatürk'ün Etkilendiği Şair, Yazar ve Düşünce Adamları 254
Türk Şair, Yazar ve Düşünce Adamları 256
Yabancı Yazar ve Düşünce Adamları 260

SARI PAŞA NASIL BESLENİRDİ? 265
Sofrası 267
Beslenme Alışkanlıkları ve Sevdiği Yemekler 269
Beslenme Alışkanlığının Kültürel Anlamı 271
Beslenme Alışkanlığı Hakkında Anılar 272

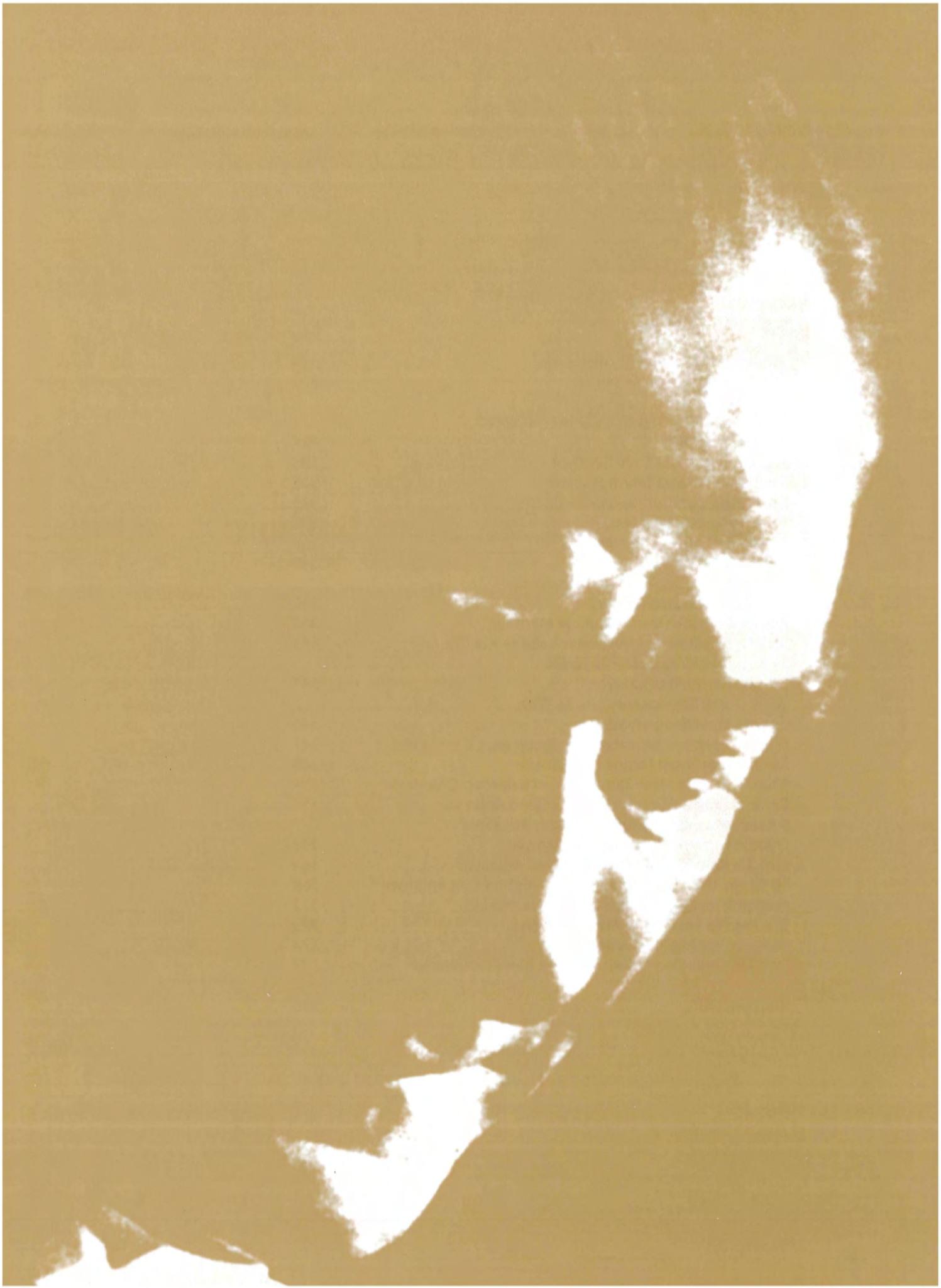
SARİ PAŞA'NIN MANEVİ ÇOCUKLARI 283

SARI PAŞA'NIN MANEVİ DÜNYASI 293
Atatürk ve Din Konusunda Anlatılanlar 295
"Allah Büyük Bir Kuvvettir" 295
Atatürk Sabah Ezanını Dinlerken 295
Atatürk Manevi Kızı Nebile'den Yasin-i Şerif Dinlerdi 297
Atatürk Zaman Zaman Kur'an Okurdu 297
Atatürk Özel Hafızına Kur'an Okutup Dinlerdi 298
Atatürk Güzel Kur'an Okuma Yarışması Düzenlemişti 300
Atatürk Ordu İçin Kur'an Okutulmasını Emretmişti 301
Atatürk Özel Hafızına İmzalı Kur'an Hediye Etmişti 302
Atatürk Kur'an'a Olan Saygısını Her Fırsatta Gösterdi 302
Atatürk İyi Derecede Dini Bilgiye Sahipti 303
Atatürk Ramazan Aylarına Büyük Önem Verirdi 304
Atatürk Her Yıl Çanakkale Şehitlerine Mevlit Okuturdu 305
Atatürk Mensubu Olduğu Dinden Gurur Duyuyordu 306
Atatürk Dünyanın Bir Yaratıcısı Olduğuna İnanıyordu 308
Atatürk'ün Duası: "Gök Kubbe Başıma Yıkılsın" 309
Atatürk ve Din Özgürlüğü 310
"Namaz Kıl, Ama Resim de Yap Heykel de" 314
Atatürk Döneminde Namaz Kılan Memurlar 315
Atatürk Namaz Sureleri Üzerinde Çalışmıştı 315
Atatürk Rüyalarla İlgilenmişti 316
Atatürk, Alkol ve Din 317
Atatürk'ün Son Günleri 319
Bir İddia: "Atatürk'ün Son Mesajı" 319
Atatürk'ün Son Sözü: "Aleykümselam" 320
Akılcı ve Özgün Bir Din Anlayışı 322
Atatürk'ün Not Defterinden; "Tanrı Birdir ve Büyüktür" 322
Ahmet Fuat Bulca: "Atatürk Gerçek Bir Dindardı" 322
Kız Kardeşi Makbule'ye Göre Atatürk'ün Din Anlayışı 323
Atatürk Soruyor: "Allah'ın Varlığını Kanıtlayabilir misin?" 323
Hasan Rıza Soyak'a Göre Atatürk ve Din 323
Yabancı Gözüyle Atatürk ve Din 324

Atatürk'ün Din Anlayışı ve Einstein 325
Atatürk Düşüncesinde Din 328

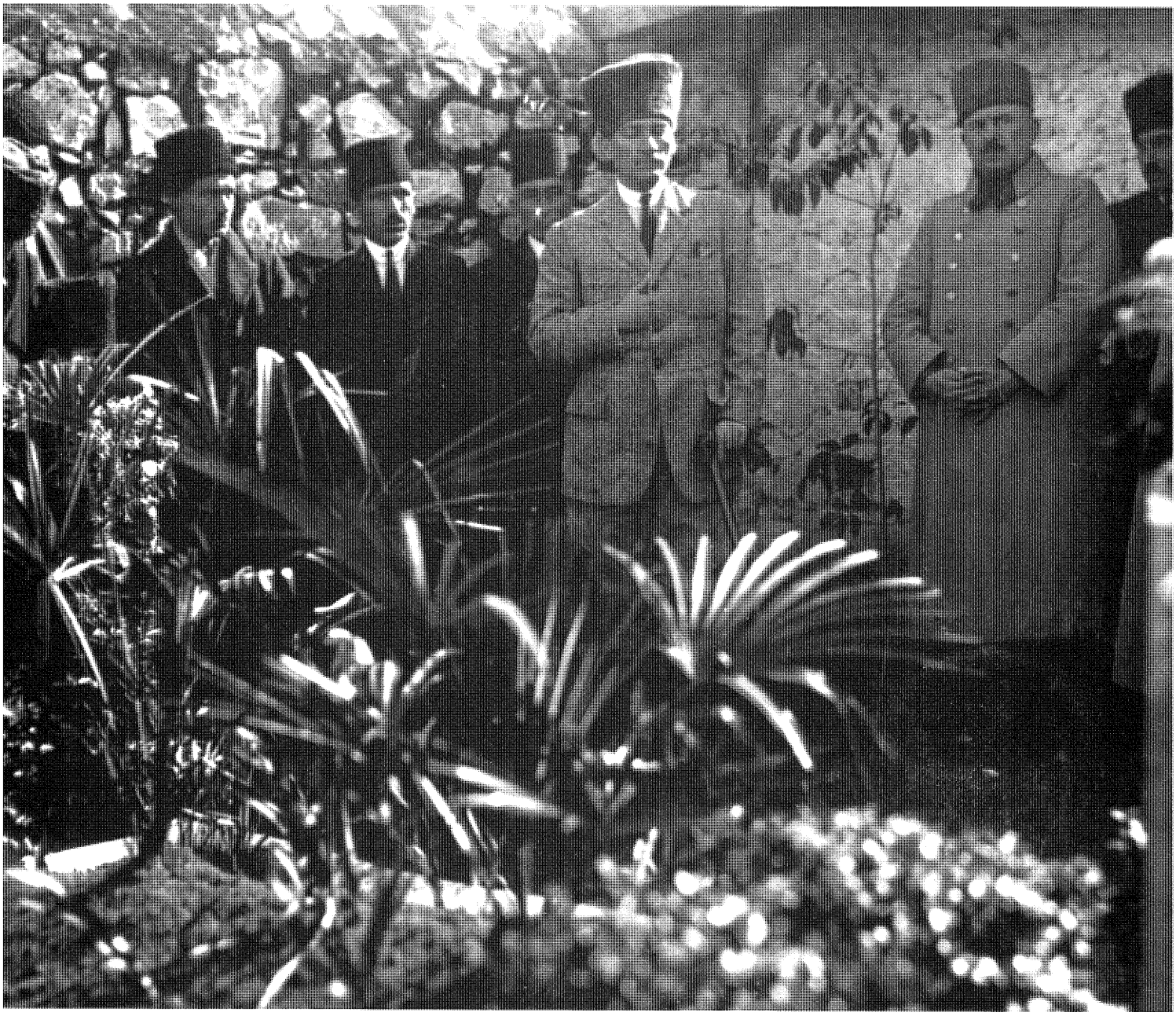
SARI PAŞA'NIN ÖLÜMÜ, CENAZE TÖRENİ VE DEFİN İŞLEMİ 331
Fani Dünyadan Bir Dahi Göçüyor 333
Sarı Paşanın Naaşı Tahnit Ediliyor 335
İsmet Paşa Cumhurbaşkanı Seçiliyor 336
Tören Programı Belli Oluyor 337
Türk Milleti Atasına Koşuyor 339
Paşalar da Ağlar 340
Sarı Paşanın Naaşı Tanrının Huzurunda
Son Görev: Cenaze Namazı 340
İstanbul'a Veda, Uzun Yolculuğa Merhaba 343
Sarı Paşa Hakimiyet-i Milliyenin Kalbi Ankara'da 343
21 Kasım 1938 Pazartesi İlk Tören:
Dünya Atatürk'ü Uğurluyor 345
Ve İlk Durak Namaztepe: Ata, 15 Yıllık
Geçici Kabri Etnografya'da 346
Anıtkabir Nereye Yapılacak: Rasattepe mi, Çankaya mı? 347
Sarı Paşanın Naaşı Define Hazırlanıyor 349
4 Kasım 1953: Atanın Tabutu Geçici Kabirden Çıkarılıyor 354
Bir Tanık: Yekta Güngör Özden O Günü Anlatıyor 355
9 Kasım Pazartesi ve Tabut Açılıyor: Ata Sanki
O Anda Gözlerini Kapamış Gibi Uyuyor 363
Prof. Dr. Kamile Şevki Mutlu O Günü Anlatıyor 364
10 Kasım 1953 Salı Sabahı: Doç. Dr. Cahit Özen Anlatıyor 368
Anıtkabir ve Mezar Odasında Son Hazırlıklar 372
Sarı Paşa'ya Son Tören: Anıtkabir'e Nakil 373
Ve Vatan Toprağı İle Kucaklaşma 374
Doç. Dr. Cahit Özen Tören ve Defin İşlemini Anlatıyor 377

KAYNAKLAR 385

Sarı Paşa'nın Soyu

KARAMANLI SARI PAŞA

Sarı Paşa'nın Baba Soyu: Kızıl Oğuzlar (Kocacıklar)

Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kızıl Oğuzlar

Anadolu'nun Türkleşmesi

Malazgirt'ten Önce

Bilindiği gibi Anadolu, en eski çağlardan beri Asya ve Avrupa arasında bir köprü vazifesi görmüş, çeşitli ırklara mensup birçok kavme yurtluk etmiştir. XI. Yüzyılda tam bir "Türk Yurdu" oluncaya kadar Anadolu'da Mezopotamya'da, Suriye'de ve Kafkasya'da çeşitli devletler kurulmuştur. M.Ö. 4000 yıllarında M.Ö. III. Yüzyıla kadar geçen süre içinde kurulan bu devletlerin tamamı, XI. Yüzyıl Türk hakimiyeti öncesinde artık tamamen kaybolmuş ve tarih sahnesinden silinmişlerdir. Türklerin Anadolu'ya yoğun olarak geldiklerinde buldukları ırki yapı, M.Ö. III. Yüzyıldan M.S. I. Yüzyıla kadar devam eden çağda şekillenmiş görünmektedir.[1]

Mespero ve Demorgan gibi Avrupa'nın ünlü tarihçileri, Anadolu'daki Türk varlığını M.Ö. 4000 yıllarına kadar götürmekte;[2] Prof. Dr. Osman Nedim Tuna ise, Sümerler ve Sümerce ile ilgili yaptığı araştırmaların sonucuna dayanarak (özellikle) Sümerce'de 165 Türkçe kelimenin varlığına), "bu dil münasebeti Türklerin en az M.Ö. 3500'lerde Anadolu'nun Doğu bölgesinde yerleşmiş olduklarını göstermekte" demektedir.[3]

Bu durum, Türklerin daha Selçuklu çağından çok önceleri Anadolu'ya geldiklerini ortaya koymaktadır. Anadolu'daki siyasi faaliyetlerini tarihi belge ve bilgilere göre takip edebildiğimiz en eski Türk kitleleri veya toplulukları "Kimmerler" ile "İskitler" (Sakalar) dir. Her iki Türk topluluğu da Karadeniz'in Kuzeyinde, Hazar'dan Tuna Nehri'ne kadar geniş bir alanda yaşıyorlardı ve Kafkaslardan Anadolu'ya girerek, Doğu Anadolu esas olmak üzere burada hakimiyet kurmuşlardır.

İskitlerin yurtlarından oynattığı konar-göçer Kimmerler, büyük bir göç hareketiyle M.Ö. VII. Asır başlarında özellikle Doğu Anadolu'ya yerleştiler. Kısa sürede Anadolu'da yayılan Kimmerlerin sınırları, Diyarbakır'dan Ereğli, Karaman'a kadar uzanıyordu. Kimmerler, Asur, Firikya, Lidya ve Tobal Devletleri de komşu idiler.[4]

1 - A. M. Çay, **Her Yönüyle Kürt Dosyası,** Ankara, 1993, s. 50-51.

2 - A. Kemali, **Erzincan,** 2. baskı, İstanbul, 1992, s. 19, not:7.

3 - O. N. Tuna, **Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi İle Türk Dilinin Yaşı Meselesi,** Ankara, 1990, s. 49. A. M. Çay, a. g. e., s. 55.

4 - F. Kınalı, **Eski Anadolu Tarihi,** 2. baskı, Ankara, 1987, s. 258 vd.

Bilim adamları tarafından, Kimmerlerle birlikte "Proto-Türk" olarak kabul edilen iki kavimden diğer olan İskitler[5] ise; M.Ö. 680 yılından itibaren, Kimmerlerin ardında Kafkasları Doğudan dolaşarak, Hazar Denizi kıyısını takip eden Derbent-Demirkapı geçitleri üzerinden Azerbaycan'a, İran'a ve Anadolu'ya gelmişlerdir. Kimmerleri Güneye süren İskitler, Medlerin hakimiyetine de son vererek Anadolu'ya yayılırlar ve burada yirmi sekiz yıl hüküm sürerler.[6]

Milattan sonraki yıllarda da Anadolu'ya çok çeşitli Türk boy ve toplulukları gelmişlerdir. Bunlar arasında özellikle Hun Türklerini zikretmek gerekmektedir. Büyük Hun İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Batıya göç eden Hunların bir kolu 395 tarihinde Erzurum üzerinden Anadolu'ya gelmiş, 451 yılında bunları Akhunlar takip etmişlerdir. Büyük bir göç dalgası da 466 tarihinde gerçekleşmiş, Avrupa Hunları'na bağlı Ağaçeri Türk boyları Anadolu'ya gelmişler ve yerleşmişlerdir.[7]

Anadolu'ya iki Türk göçü de 558 ve 575 yıllarında cereyan etmiş; Güney Kafkasya'da Hazar İmparatorluğu'nun temelini oluşturan Sabir (Sabar) Türk Toplulukları yoğun bir şekilde Anadolu'ya gelmişlerdir.[8]

Bulgar Türkleri, Avar Türk boyları, Uz-Peçenek Türkleri ve Kuman-Kıpçak Türk boyları; Anadolu'ya gelen ve yerleşen Türk boyları arasında bulunmaktadır.

Bu boylar arasında özellikle Balkanlardan Anadolu'ya gelen Bulgar Türkleri ile Kafkaslardan gelerek yerleşen Kuman-Kıpçak Türkleri, Anadolu'nun Türkleşmesinde çok önemli bir yere sahiptir.

530 yılında henüz Hıristiyanlığı kabul etmeden Bizans ordusu tarafından bozguna uğratılan Bulgar Türklerinin bir kısmı Anadolu'ya getirilmiş ve Trabzon havalisi, Çoruh ve Yukarı Fırat bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Bizans Devleti, VI. Yüzyılın Hıristiyanlaştırmaya, bir yandan da askerlik görevlerinde kullanarak Anadolu'ya iskan etmeye çalışmıştır. Bu yerleştirme ve askere alma işi; Ermenilere, İranlılara ve

5 - A. Erzen, **Eski Çağ Tarihi Hakkında Dört Konferans,** İstanbul, 1984.

6 - İ. Durmuş, **İskitler (Sakalar),** Ankara, 1993, s. 35-36, 63-64.

7 - **Türkiye Cumhuriyeti'ni Kuran Türk Milletinin Tarihi,** Genelkurmay Başkanlığı Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 74 (bundan sonra **Türk Milletinin Tarihi** olarak zikredilmiştir.)

8 - **Türk Milletinin Tarihi,** s. 74-75.

Araplara karşı yapılmıştır. Bulgar Türkleri, 755 ve 947 yıllarında Adana, Niğde, Aksaray, Bursa, Antalya ve Milas taraflarına yerleştirilmişler ise de; en yoğun ve büyük yerleştirme Trabzon ve çevresi ile Karaman-Tarsus arasındaki bölgede olmuştur. Bugün Toroslardaki Balkan Dağı'nın asıl adı Bulgar Dağı'dır. Burada yaşayan Yörükler bu dağa "Bulgar Dağı" demektedirler. Trabzon'daki dağın adı ise bugün unutulmuştur.[9]

Kuman-Kıpçakların Anadolu'ya gelişleri ise iki yoldan olmuştur. Kafkasların Türkleşmesinde önemli rolü olan bölgenin Kuman-Kıpçak Türk boyları,[10] Gürcistan üzerinden güneye inmişler, Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz'e yerleşmişlerdir. Doğu Karadeniz Bölgesine yerleşen Kuman-Kıpçaklar, Müslüman Türklerle, Oğuz boylarından gelen Çepnilerle kaynaşarak Müslümanlığı kabul etmişlerdir. Bugün Doğu Karadeniz Bölgesinde bulunan "Borçka Kazası"nın adı bir Kuman oymağının adıdır.

Kuman-Kıpçaklar ikinci olarak, Bizans tarafından Balkanlardan getirilerek Anadolu'ya yerleştirilmişlerdir. Kuman-Kıpçakların Anadolu'ya göçleri sonraki yıllarda da büyük tarihi olaylara bağlı olarak devam etmiş; Cengiz Han Moğollarının Kafkasya'yı istilaları ve yöneticileri ile dayandığı unsur bakımından hemen hemen tamamı Kıpçak olan Mısır Memlükleri'nin Anadolu'ya yönelik hareketleri sonucunda da Kıpçaklar yoğun olarak Anadolu'ya gelmişlerdir.[11]

Malazgirt'ten Sonra

Bilindiği gibi, Anadolu'nun Türkleşmesinde Malazgirt Meydan Muharebesi adeta bir dönüm noktasını ifade eder. Çünkü, bu tarihten itibaren gelişen siyasi, askeri ve sosyal olaylar sonucunda Anadolu hem yoğun bir Türk nüfus göçüne sahne olmuş; hem de yapılan fetihlerle kısa sürede Türk vatanı haline gelmiştir.

Prof. Dr. Abdulhalûk M. Çay'ın belirttiği gibi; "Selçukluların XI. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren tarih sahnesine çıkmaları, tarihi akışı tamamen değiştirmiş, bugünkü Anadolu Türk toplumunun şekillenmesini temin etmiştir. Anadolu Türk toplumunu şekillendiren gruplar XI. Yüzyılın sonlarından itibaren buraya yurt tutmaya gelen ve kendilerinden önce buraya yerleşmiş olan Türk unsurlarının da bünyesine alan kitleler

9 - **Türk Milletinin Tarihi,** s. 75-76. Bulgar Türkleri hakkında ayrıca bakınız: A. N. Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri,** Ankara, 1972, s. 108 vd.

10 - A. N. Kurat, a. g. e., s. 88.

11 - **Türk Milletinin Tarihi,** s. 77. A. N. Kurat, a. g. e., s. 96 vd.

olmuştur. Bunlar arasında Oğuzlar, Kanglılar, Uygurlar ve Tatarlar gibi Türk toplulukları ilk akla gelenlerdir... Selçuklu Dönemi (1040-1308) bu Türk topluluklarının Anadolu'da yurt tutmalarının tarihidir."[12]

Anadolu'ya yapılan akınlar ve bunlara bağlı olarak gelişen yoğun göçler, iki ana devreye; Selçuklulara bağlı Türkmenlerin Anadolu'yu yurt tutmaları ile başlayan "Türkleşme" hareketi de dört ana safhaya ayrılmaktadır.

Akınlar ve göçlerin yoğunluğunda birinci devre, Selçuklu fetihleri ile başlayan dönemdir. Bunu bütün Asya'yı yerinden oynatan Moğol istilasından sonraki Türk akınları ve göçleri takip etmiştir.[13]

Bu iki ana devredeki akın ve göçlere de büyük ölçüde olan "Türkleşme" hadisesi şu dört safhada cereyan etmiştir:

1- Selçuklularla birlikte XI. Yüzyıl sonlarında başlayan yerleşme,

2- XIII. Yüzyılda Anadolu'ya yeni Türk unsurlarının gelmesi ve yerleşmesi,

3- XIV. Yüzyıldaki Türkmen Beylikleri dönemindeki yerleşme,

4- Osmanlı hakimiyeti dönemindeki yerleşmeler.[14]

Bu safhaların ilk ikisinde Anadolu'nun Türkleşmesi tamamlanmış ve XIV. Yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti, tarihin kaydettiği en muazzam devletlerden biri olarak, bu Türkleşmenin sonucunda tarih sahnesine çıkmıştır.

Anadolu'daki Türk hakimiyetinin başlangıcı sayabileceğimiz Malazgirt Zaferi (26 Ağustos 1071) öncesinde Kafkasya'da önemli bir Türk unsuru bulunduğu gibi; İran, Horasan, Kafkasya ve Bağdat'a hakim olan Büyük Selçuklu Devleti de bu Türkmenlere dayanıyordu.[15]

---

12 - A. M. Çay, a. g. e., s. 68.

13 - O. Turan, **Türkler Anadolu'da,** İstanbul, 1973, s. 50.

14 - A. M. Çay, a. g. e., s. 68-69.

15 - A. M. Çay, a. g. e., s. 69. Anadolu'nun Türkleşmesi konusunda ayrıca şu eserlere bakınız: M. F. Köprülü, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu,** 2. Baskı, İstanbul, 1981. F. Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları,** İlavelerle 3. Baskı, İstanbul, 1980, M. A. Köymen, "Anadolu'nun Fethi", **Diyanet İşleri Başkanlığı D. 1961,** Ankara, 1962, s. 89-122. O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul, 1978. O. Turan, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, C: I-II.,** 2. Baskı, İstanbul, 1978. İ. Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü,** Ankara 1977. İ.

KIZIL OĞUZLAR (KOCACIKLILAR)

Kızıl Oğuzlar'ı veya Kızıl Oğuz Türkmenleri'ni, "Kızılkocalılar" olarak ifade ederek, Kocacık Yörükleri veya Türkmenleri ile aynı "Yörük grubu" olarak ele alan Hüseyin Şekercioğlu, bunların "Oğuzların Kızıl Oğuz boyundan olduğu" düşüncesindedir.[16] 1041 yılı civarında Hazar Denizi'nin güneyinde ve güneybatı bölgesinde Tahran, Kazvin, Reşt, Zencan ve Tebriz bölgelerinde oturan, "Kızıl Özen" veya "Kızıl Ören" Irmağı bölgesinde yaşayan ve İldeniz hükümdarlarından Arslan Şah'ın oğlu, "Kızıl Bey'in oymakları oldukları için bu Türkmenlere "Kızıl Oğuz Türkleri" adı verilmiştir.[17]

Bunları, X. Yüzyılın birinci yarısında müstakil ve kudretli bir devlet olan "Oğuz Yabgu Devleti" içinde ve Büyük Selçuklu Devleti kurulmadan önce, Selçuk'un dört oğlundan birisi olan Arslan Yabgu ile birlikte hareket ederken görüyoruz. Aynı zamanda Türkiye Selçukluları Devleti'ni kuranların ataları da olan Arslan Yabgu, Gazneli Sultanı Mahmud tarafından tutuklanarak hapsedilince (1025), bu bölgeyi terk ederek Horasan'a geçen ve Serahs, Ferave (bugün Kızıl Arvat, Kızıl Ribat) ve Abiverd'e yerleşen 4000 çadırlık Oğuz kümesinin başında, Yağmur, Buka, Gök-Taş ve Kızıl Beyler bulunuyordu.

Kafesoğlu, "Selçuklular," **İslam Ansiklopedisi.** A. Taneri, **Türk Kavramının Gelişmesi, Ne Mutlu Türküm Diyene,** Ankara, 1983. A. M. Çay, "Anadolu'nun Türkleşmesi I.", **Türk Kültürü D.,** sayı: 239 (Mart 1983), s. 183-188. A. M. Çay, "Anadolu'nun Türkleşmesi II.", **Türk Kültürü D.,** sayı: 241 (Mayıs 1983), s. 270-279. A. M. Çay, **Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası Sultan II. Kılıç Arslan ve Karamıkbeli Zaferi,** İstanbul, 1984.

16 - H. Şekercioğlu, "Atatürk'ün Soy ve Sülalesi Hakkında Anadolu'da Yaptığım Araştırmalar", **Türk Kültürü D.,** C: XIII., Sayı: 145 (Kasım 1974), s. 7.

17 - H. Şekercioğlu, a. g. m., s. 7.

Kızıl Bey daha sonra Gazneli Mesud'un hükümdarlığı sırasında onun hizmetine girdi. Humar-Taş Bey'in idaresinde bazı Türkmen grupları sonradan Irak'a giderek yerleştiler, Horasan Balhan bölgesinde kalan gruplardan ayırmak için bunlara "Irak Oğuzları" denildi. "Kızıllı Oğuzları", Selçukluların 29 Haziran 1035'de Gazneli Ordusunu Nesa Savaşı'nda yenilgiye uğratmalarından sonra "Irak Oğuzları" ile birlikte görüyoruz: Bu zaferden sonra, Selçuklulara çeşitli Oğuz oymakları katıldığı halde, "Yağmurlu Oğuzları" ve "Balhan Türkmenleri" ile birlikte "Kızıllı Oğuzları" katılmamış; bir süre İsfahan hakimi Alaü'd-devle'nin hizmetine girmişler, daha sonra onlardan da ayrılarak soydaşları "Irak Oğuzları"na katılmışlardır. Bir süre sonra bu Oğuzlar Rey'deki Oğuzlara katıldılar. Irak Oğuzları 50000 atlı çıkarabiliyorlardı ve bu dönemden başlarında Kızıl, Gök-Taş, Buka, Gız Oğlu, Mansur, Dana (?) ve Anası-Oğlu gibi beyler bulunuyordu. Bunlardan Kızıl ve Buka önce Rey'i, sonra da Hemedan'ı ele geçireceklerdir.

Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in kız kardeşi ile evlendiğini bildiğimiz ve devletin kuruluşunda Selçuklulara büyük destek veren Kızıl Bey, takriben devletin kuruluşundan sonra 1040 veya 1041'de ölmüş, Rey Şehri civarında gömülmüştür.[18] Tuğrul Bey'e bağlı olan bu Kızıl Oğuz Türkmenleri, başlarında Mansur, Gök-Taş, Buka Beyler olduğu halde Anadolu'ya yapılan akınlarda aktif olarak rol aldılar. Sultan Alp Arslan ve Sultan Melihşah dönemlerinde Alp Arslan'ın yeğeni Sadettin Bey'in emrine giren Kızıl

18 - F. Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları,** Ankara, 1967, s. 60 vd.

Oğuzlar, 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi ve Zaferi'nden sonra Kars, Erzurum, Erzincan ve Sivas illerine doğru akınlara başlayarak Sivas ve Tokat arasındaki Kelkit Vadisi'ni ele geçirdiler. Türkiye Selçukluları'nın son zamanları ile Anadolu Beylikleri döneminde Ankara'nın idaresini elinde bulunduran Ankara Valisi "Kızıl Bey"de bu Kızıl Oğuz Türkmenlerinden idi. Selçuklu Devleti'nin "iskan" politikaları çerçevesinde Tokat, Amasya, Konya, Karaman, Ankara, Aydın, Isparta, Balıkesir, Bolu, Kastamonu ve Sinop illerine yerleştirilen Kızıl Oğuz Türkmenleri; 1410'da Reşadiye ve Mesudiye arasındaki "Kızıl Özenliler Yurdu" olarak anılan (bugünkü Reşadiye-Kızıl Ören Köyü civarı) bölgede "Kızıl Ahmetliler" isimli bir de beylik kurdular. Beyliğe adını veren Kızıl-Oğlu

Ahmet Bey ve kardeşleri, Amasya, Tokat, Çorum ve Sivas, Ordu, Samsun, Giresun ile Şebinkarahisar'ı ele geçirdiler. Kızılırmak ve Yeşil Irmak bölgesine hakim oldular. 1424 yılında Sultan II. Murat'ın emri ile Amasya Valisi Yörgüç Paşa, Kızıl-Oğlu Ahmet Bey ve diğer ileri gelenleri Amasya Kalesi'ne davet ederek ortadan kaldırdı. Kızıl Oğuz Türkmenleri de Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağıtıldılar. Kızıl Oğuz Türkmenleri'nin büyük bir bölümü, Fatih Sultan Mehmet zamanında Evrenos-Oğlu Ali Bey komutasında Rumeli'de fethedilen Selanik, Manastır ve Yanya illerine yerleştirildiler. Son İsfendiyar-Oğulları Beyi ve Osmanlıların Kastamonu Valisi Cemalettin Kızıl Ahmet Paşa, 1515'lerde Bayburt Sancak Beyi olan Mirza Mehmet Bey ve Bolu Sancak Beyi olan babası Kızıl Ahmet Bey ile III. Murat zamanında Rumeli Beylerbeyi olan Kızıl Ahmetli Şemsi Paşa Kızıl Oğuz Türkmenlerinden idi.[19]

Merhum Prof. Dr. Faruk Sümer'in XVI. Yüzyıl Tahrir Defterleri'ne dayanarak yaptığı araştırmalara göre, XVI. Yüzyılda Anadolu'da Kızıl Oğuz Türkmenleri'ne bağlı "oymaklar" şuralarda görülmekteydi: Maraş'tan Ankara, Kayseri, Kırşehir'e kadar olan sahada yayılmış bulunan "Dulkadırlı Eli"ne bağlı "Kızıllu" oymağı. Boz-Ulus'un bir kolu olan "Diyarbekir Türkmenleri"ne bağlı "Koca-Hacılu" oymağı. Boz-Ulus'un "Dulkadırlı" oymaklarından "Kızıl-Kocalu" oymağı. "Boz-Ok Eli" (bugünkü Yozgat bölgesi)'ne bağlı Kara-Taş'ta "Kızıl-Kocalu", Ak-Dağ'da "Kızıl-Kocalu", Sorgun'da "Kızıl-Kocalu" oymakları. "Menteşe Eli" (bugünkü Muğla yöresi)'nde "Kızılca-Yalınc" ve "Kızılca-Keçilu" oymakları.[20]

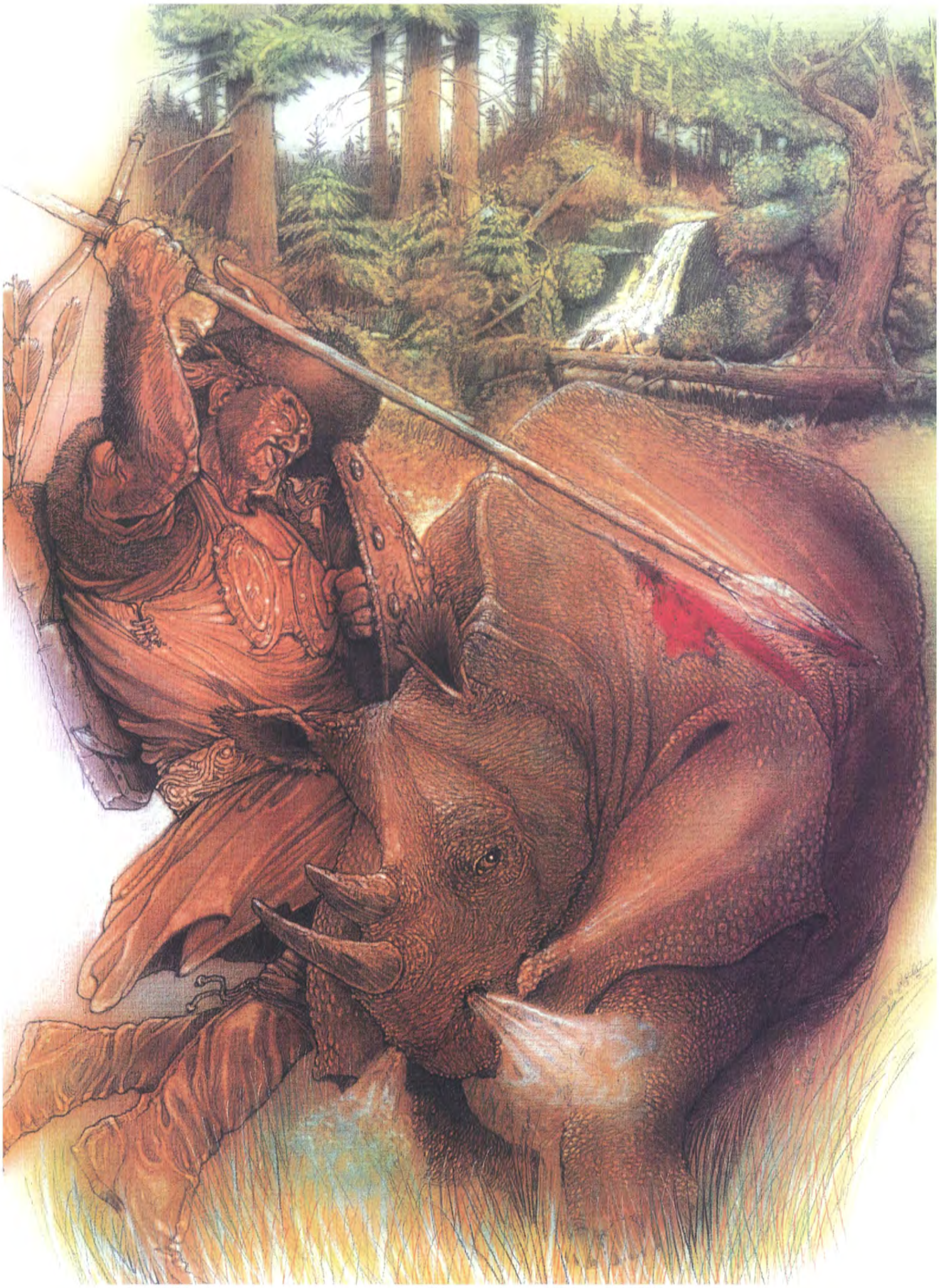
Başbakanlık Arşivi'ndeki çalışmaları sonucunda Cevdet Türkay'ın Osmanlı İmparatorluğu dönemi için tespit ettiği "Kızıl Oğuz" ve "Kocacık" oymakları ve bulundukları yerler şu şekildedir: Nevşehir (Niğde), Kırşehri Sancağı, Anamur (İçel Sancağı)'da "Kızıl-alili" (Kızıl-alilü), Bayındır (İzmir Sancağı)'da "Kızıl-oba", Yeni İl Kazası (Sivas)'ta "Kızıl-selli" (Kızıl-sellü), Balya Kazası (Karasi Sancağı)'nda "Koca-oba".[21]

Yine Cevdet Türkay'ın Osmanlı İmparatorluğu dönemi için tespit ettiği "Kızıl Oğuz" ve "Kocacık" aşiretleri ve bulundukları yerler şu şekildedir: Adana, Tarsus, Aydın, Saruhan Sancaklarında "Kızıl-ışıklı" (Kızıl-ışıklu), Biga Sancağı, Kütahya, Maraş, Ezine

19 - H. Şekercioğlu, a. g. m., s. 8-9. I. Miroğlu, **XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı,** İstanbul, 1975, s. 19.

20 - F. Sümer, a. g. e., s. 174-180

21 - C. Türkay, **Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak Aşiret ve Cemaatlar,** Tercüman Yayınları, İstanbul, 1979, s. 34.

Kazası (Biga Sancağı), Nevşehir Kazası (Niğde Sancağı), Denizli Kazası (Kütahya Sancağı), Bursa Kazası (Hüdavendigar Sancağı)'nda "Kızıl-keçili" (Kızıl-keçilü): "nam-ı diğer Havnalar",[22] Bozok Sancağı, Yozgat Kazası (Bozok), Adilcevaz Sancağı (Van Eyaleti)'nde "Kızıl-koca", Nevşehir Kazası (Niğde Sancağı), Rakka Eyaleti, Barçınlı Kazası (Karahisar-ı Sahip Sancağı)'nda "Kızıl-koyunlu", Aydın Sancağı, Yalavaç Kazası (Hamid Sancağı), Güzelhisar Kazası (Aydın Sancağı), Karahisar-ı Sahip Sancağı'nda "Kızıl-şeyhli" (Kızıl-şeyhlü), Mihalıç Kazası (Hüdavendigar Sancağı), Adala Ovası (Saruhan Sancağı)'nda "Koca-begli" (Koca beğlü), Mihalıç Kazası, Adala Ovası (Saruhan), Aydın, Saruhan, Nevşehir, Arabsun Kazası (Niğde Sancağı)'nda "Koca-beğoğlu" (Koca-beğoğulları), Diyarbekir, Erzurum Eyaletlerinde "Koca-man, Silifke Kazası (İçel Sancağı), İçel Sancağı'nda "Koca-şeyhli" (Koca-şeyhlü): "nam-ı diğer Bozkırlı".[23]

22 - Kızıl-keçili (Havnalar) Aşireti, "Karamanlı" Aşireti'ndendir.

23 - Koca-şeyhli Aşireti, 'Bozdoğan, Yörükhânı, nam-ı diğer Bozkırlı taifesinden olup, İçel Sancağı'na Silifke Kaza-

Cevdet Türkay'ın Osmanlı imparatorluğu dönemi için tespit ettiği çok sayıdaki "Kızıl Oğuz" ve "Kocacık" cemaatları ve bulundukları yerler de şu şekildedir: Anamur Kazası (İçel Sancağı), Kete Kazası (Hüdavendigar Sancağı)'nda "Kızıl-abdi", Ulaş Kazası (Tarsus Sancağı)'nda "Kızıl-ahmetli" (Kızıl-ahmedlü), Anamur Kazası (İçel Sancağı), Kars-ı Meraş, Siverek, Hama, İçel, Tarsus, Adana, Sis Sancakları, Kızılkinise Karyesi (Anamur Kazası), Yalavaç Kazası (Hamid Sancağı)'nda "Kızıl-ali, Kızıl-aliler" (Kızıl-alili, Kızıl-alilü)[24], Anamur Kazası (İçel Sancağı), Kars-ı Maraş, Siverek, Hama, Hums, İçel, Tarsus, Adana ve Sis Sancakları'nda "Kızıl-ail Tohdemirli" (Kızıl-ali Tohdemirlü), Bozok ve Maraş Eyaletleri'nde "Kızıl-avretli" (Kızıl-avretlü), Bozok ve Maraş Eyaletleri'nde "Kızıl-bayırlı" (Kızıl-bayırlu), Maraş ve Bozok Sancakları, Zülkadriye Kazası (Maraş Eyaleti), Şamardı Kazası (Niğde Sancağı), Kuban Nehri boyu, Eğridir Kazası (Hamid Sancağı), Şücaaddin Kazası (Niğde Sancağı)'nda "Kızıl-beğ", Kızıl-beğli" (Kızıl-beğlü), Anamur Kazası (İçel Sancağı), Adana, Tarsus, Karacahisar-ı Şarkî Sancakları, Yalavaç Kazası (Hamid Sancağı), Kalkandelen Kazası (Üsküp Sancağı)'nda "Kızılca" (Kızulca), Sis, Adana Sancakları, Kandıra Kazası (Kocaeli Sancağı), Şeylü Kazası (Kocaeli Sancağı)'nda "Kızılca-ali, Kızılca-alili" (Kızılca-alilü), Uşak Kazası (Kütahya Sancağı)'nda "Kızılca Bahadır" Vakıflar, Bozdoğan Kazaları (Aydın Sancağı), Muğla Kazası (Menteşe Sancağı)'nda "Kızılca-börk, Kızılca-börklü" (Kızılca-Yörük, Kızılca-Yörüklü), Göksun Kazası (Maraş Sancağı)'nda "Kızılca-geyikli" (Kızılca-geyiklü), Yenişehir Kazası (Aydın Sancağı)'nda "Kızılca-keçili" (Kızılca-keçilü), Ulaş Kazası (Tarsus Sancağı), Tarsus Sancağı'nda "Kızılca-köy)", Malatya ve Saruhan Sancakları, Çağlayık Kazası (Paşa Sancağı)'nda "Kızılca-lı" (Kızılca-lu), Timurcu Kazası, (Saruhan Sancağı)'nda "Kızılca-mahmud", Rakka, Sivas, Kengırı Sancakları, İskilip Kazası (Çorum Sancağı), Malatya Sancağı'nda "Kızılca-şarlı" (Kızılca-şarlu), Edirne Kazası (Paşa Sancağı)'nda "Kızılcık-lı" (Kızılcık-lu), Varna Kazası (Silistre Sancağı), Silistre Sancağı'nda "Kızıl-danişmendli" (Kızıl-danişmendlü), Edirne ve Dimeteko Kazaları (Paşa Sancağı)'nda "Kızıl-deli, Kızıl-deli Sultan", Bozdoğan Kazası (Aydın Sancağı), Kütahya Sancağı'nda "Kızıl-depe" (Kızıl-dene) (Kızıl-döne, Kızıl-dana), Toyran Kazası (Köstendil Sancağı)'nda "Kızıl-doğan, Kızıl-doğanlı" (Kızıl-doğanlu), Maraş ve Bozok Eyaletleri, Zülkadriye Kazası (Maraş Eyaleti)'nde "Kızıl-donlu", Karahisar-ı Şarkî ve Biga Sancakları'nda "Kızıl-alma" (Kızıl-elma), Kuban Nehri boyunca "Kızılbekvac", Kars-ı Maraş Sancağı (Maraş Eyaleti)'nda "Kızıl-güney" (Kızıl-köni), Maraş ve

sında kışlayıp, yine civar yaylaklarında yaylarlar. C. Türkay, a. g. e., s. 107-108.

24 - Boynuinceli Türkmen aşiretinden olan Kızıl-alili Cemaatı, Anamur Kazasının Kızılkinise Karyesinde sakin olmuştur. Kaza-i mezbur ahalisi ile ma-an civar yaylaklarında yaylarlar.

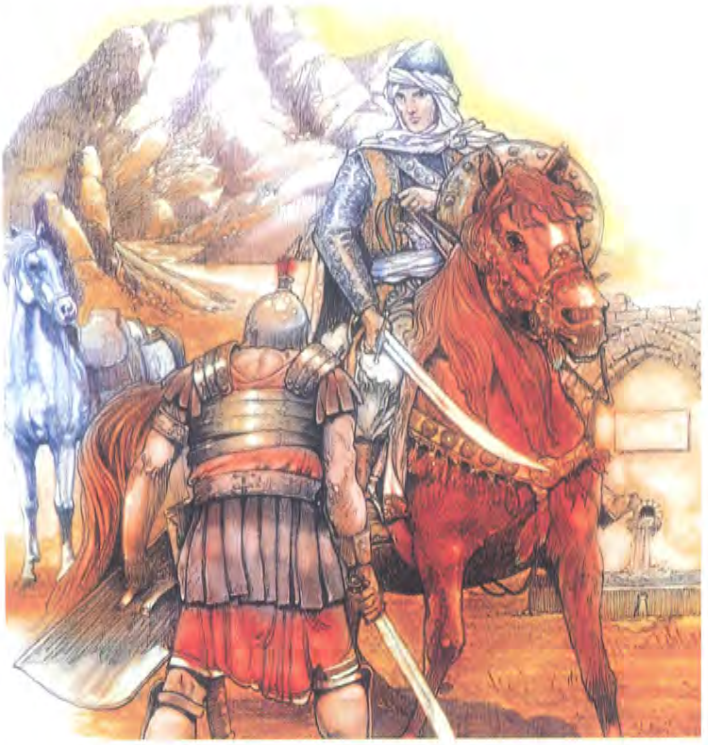

Adana Eyaletleri'nde[25] Kütahya Sancağı'nda "Kızıl-halil", Kars-ı Maraş Sancağı (Maraş Eyaleti), Tercan Kazası (Erzurum Sancağı)'nda "Kızıl-hasanlı" (Kızıl-hasanlu, Kızıl-hasan), Kayseriyye Sancağı'nda "Kızıl-hüseyinli" (Kızıl-hüseyinlü), Ordu Kazası (Karahisar-ı Şarkî Sancağı), Karahisar-ı Şarkî Sancağı'nda "Kızıl-in", Adana ve Tarsus Sancakları'nda "Kızıl-isa", Kütahya, Tarsus, Sis, Adana, İçel Sancakları, Kusun Kazası (Adana Sancağı), Çarşanba-i Lazikiye Kazası (Kütahya Sancağı)'nda "Kızıl-ışık, Kızıl-ışıklı" (Kızıl-ışıklu), Biga, Kütahya, Maraş, Adana, Tarsus, Sis, İçel Sancakları, Ezine ve Denizli Kazaları (Kütahya Sancağı), Nevşehir Kazası (Niğde Sancağı), Bursa Kazası (Hüdanvendigar Sancağı), Uşak Kazası (Kütahya Sancağı), Elmalu Nahiyesi (Erzurum Sancağı), Çanakkale Kazası (Biga Sancağı), Edremit ve Ezine Kazaları (Karasi Sancağı)'nda "Kızıl-keçililer, Kızıl-keçili" (Kızıl-keçilü, Kızıl-keçili, nam-ı diğer Havnalar),[26] Gösun Kazası (Maraş Sancağı), Anamur Kazası (İçel Sancağı)'nda "Kızıl-kilise, Kızıl-kiliseli" (Kızıl-kiliselü), Eğrigöz Kazası (Kütahya Sancağı)'nda "Kızıl-kınık", Saruçam Kazası (Adana Sancağı)'nda "Kızılca-kışlalı" (Kızılca-kışlalu), Bozok, Maraş ve Karahisar-ı Şarkî Sancakları, Yozgat Kazası (Bozok Sancağı), Diyarbekir Eyaleti'nde "Kızıl-koca, Kızıl-kocalılar" (Kızıl-kocalı, Kızıl-kocalu),[27] Rakka, Karaman, Kırşehri Sancakları, Haymana Kazası (Ankara Sancağı), Bolvadin Kazası (Karahisar-ı Sahip Sancağı), Şam Havalisi, Ankara civarı, Irak, Sabanca ve İznikmid Kazaları (Kocaeli Sancağı), Ayazmend Kazası (Karasi Sancağı), Bergama Kazası (Hüdavendigar Sancağı), Mağnisa Kazası (Saruhan Sancağı), Süleymanlı Kazası (Kırşehir Sancağı), Nevşehir Kazası (Niğde

25 - Avcılı Aşiretine tabi olan Kızılhacılı Cemaatı, Adana tevabiinde ve Sis'te ve Revan'da kışlayup, Maraş'ta Koçdağı'nda ve Sis Livası dahilinde yaylarlar ve bazı vakit de Kınık Has'ı toprağında yaylayup kışlarlar.

26 - Kızıl-keçili Cemeatı, "Karamanlu" Aşireti'ndendir.

27 - Kızıl-kocalı Cemaatı, Bozulus Aşiretindendir.

Sancağı)'nda "Kızıl-koyunlu",[28] Emirdağı Kazası (Karahisar-ı Sahip Sancağı)'nda "Kızıl-kulaklı" (Kızıl-kulaklu) (Kızılkulaklı Cemaatı, Bozulus Aşireti'ndendir), Bozok, Kayserriye, Sivas, Adana, Sis Maraş, Teke, Hamid, Bolu, Tarsus, İçel Karaman Sancakları, Çağlayık, Gümilcine ve Dimetoka Kazaları (Paşa Sancağı), Çerkeş Kazası (Kengırı Sancağı), Honaz Kazası (Kütahya Sancağı) Nablus Sancağı (Sayda Eyaleti), Homa Kazası (Kütahya Sancağı), Kavala Kazası (Paşa Sancağı), Larende Kazası (Karaman Eyaleti), Hezargart Kazası (Niğbolu Sancağı), Akdağ Kazası (Bozok Sancağı), Selanik ve Karahisar-ı Şarkî Sancakları'nda "Kızıllar, Kızıllı" (Kızıllu, Kızıllu Yörüğü),[29] Bozok Eyaleti'nde "Kızılcuburlar" (Kızıllu-cuburlar),[30] Pertek Sancağı (Erzurum Eyaleti)'nda "Kızıl-mağara", Ulaş Kazası (Tarsus Sancağı), Maraş, Tarsus, Rakka, Adana, Hama ve Hums Sancakları'nda "Kızıl-murad, Kızıl-muradlar" (Kızıl-muradlı, Kızıl-muradlu), Mudanya Kazası Eyaleti'nde "Kızıl-ömar", Maraş Eyaleti, Zülkadriye Sancağı (Maraş Eyaleti)'nda, "Kızıl-sultanoğlu", Şiro Kazası (Malatya Sancağı)'nda "Kızıl-uşağı" Kara Hisar-ı Şahip Sancağı'nda "Kızıl-uşaklı" (Kızıl-uşaklu), Göksun Kazası (Maraş Sancağı)'nda "Kızıl-viranlı" (Kızıl-viranlu), Edincik Kazası (Hüdavendigar Sancağı)'nda "Kızıl-yahya", Kars-i Maraş Sancağı (Maraş Eyaleti)'nda "Kızıl-yusuflu".

Kendilerine "Kocacıklar" da denilen Kızıl Oğuz Yörükleri, bu isimleri taşıyan aşiretler olarak da şu yerlerde tespit edilmişlerdir: Antalya Kazası (Teke Sancağı),

28 - Beğdili Aşireti'nden olan Kızılkoyunlu Cemaatı, senevi 300 guruş mal ile Ekrad-ı Lekvanik mukataası tevabiindendir.

29 - Mamalu Aşireti'nde olan Kızıllı Cemaatı, Bozok Sancağının Akdağ Kazasına iskan olunmuşlardır.

30 - Mamalu Aşireti'nden olan Kızılcubur Cemaatı, Bozok Livası dahilinde vaki Budakluca nam karyeye iskan olunmuştur.

Podgoriçe Kazası (İskenderiye Sancağı)'nda "Koca", Dedeağaç Kazası (Edirne Sancağı)'nda "Koca-ali", Tire Kazası (İzmir Sancağı)'nda "Koca-asiler", Bursa Kazası (Hüdavendigar Sancağı), Balıkesir Kazası (Karasi Sancağı)'nda "Koca-baş, Koca-başoğlu obası", Saruhan ve Karaman Sancakları, Adala Ovası (Saruhan Sancağı) Yeni İl Kazası (Sivas Sancağı), Aydın Sancağı'nda "Koca-beğ, Koca-beğli" (Koca-beğlü, Koca-beğoğlu), İçel, Adana, Tarsus, Sis, Karahisar-ı Şarkî Sancakları, Mut ve Gülnar Kazaları (İçel Sancağı), Kirmastı Kazası (Hüdavendigar Sancağı)'nda "Kocac, Kocaclar, Kocaclı" (Kocaclu, Kocac Parakendesi), Adana, Kars-ı Maraş ve Kara Hisar-ı Şarkî Sancakları'nda "Kocacık, Kocacıklı" (Kocacıklu, Gocacık, Gocacıklı, Gocacıklu), Gelibolu Sancağı'nda "Koca-dan, Koca-danlı" (Koca-danlu, Koca-danlı, Koca-danalu), Hezargard Kazası (Niğbolu Sancağı)'nda "Koca-doğan" (Koca-toğan), Ergani Kazası, Siverek Sancağı (Diyarbekir Eyaleti), Diyarbekir Eyaleti, Yeni İl Kazası (Sivas Sancağı), Yahyaylı Kazası (Kayseriyye Sancağı)'nda "Koca-hacılı" (Koca-hacılu),[31] Karahisar-ı Teke Kazası (Teke Sancağı), Teke ve Alaiye Sancakları'nda "Koca-haliloğlu", Kırkkilise Kazası (Vize Sancağı)'nda "Koca-hıdır" (Koca-hızır), Manavgat ve İbradı Kazaları (Alaiye Sancağı)'nda "Koca-isaoğulları", Padovişte Kazası (Köstendil Sancağı), İnebahtı ve Kilis Sancakları, Kalkandelen Kazası (Üsküp Sancağı)'nda "Koca-lı" (Kocalu: nam-ı diğer Beğdili Yalavac), Ordu Kazası (Kara hisar-ı Şarkî Sancağı), Erzurum ve Diyarbekir Eyaletleri, Mud Kazası (İçel Sancağı)'nda "Koca-man, Koca-manlı" (Kocamanlu), Kilis ve Maraş Sancakları, Antakya Kazası (Halep Eyaleti)'nde "Kocalı" (Koca-nlu), Biga Sancağı'nda "Koca-obası", Antalya Kazası (Teke Sancağı)'nda "Koca-oğlu", Gümilcine Kazası (Paşa Sancağı)'nda "Koca-ömerler", Edirne Kazası (Paşa Sancağı)'nda "Koca-yakublu", Maraş Sancağı, Zülkadriye Kazası (Maraş Eyaleti)'nda "Koca Yörükkanı", Saruhan ve Kütahya Sancakları'nda "Koca Yörükanı", Saruhan ve Kütahya Sancakları'nda "Koca-yusuflu" (nam-ı diğer Buhurcu).[32]

Cevdet Türkay'ın Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki belgelere göre tespit ettiği "Kızıl" ve "Koca" ile başlayan bu oymak, aşiret ve cemaat isimlerinden başka, bazı tamla-

31 - Kocahacılı Cemaatı, Bozulus Aşireti'ndendir.

32 - C. Türkay, a. g. e., s. 523-531.

malar alarak ifade edilen Kızıl Oğuz Yörüklerine ait oymak, aşiret ve cemaat isimleri ve yaşadıkları yerler de şu şekildedir: Karaman, Yeni İl (Sivas)'da "Şabbayadı Koca-beğ",[33] Adana Sis Sancakları'nda "Aksak Kocalı" (Asak Kocalu),[34] Adana, Kırşehri, Tarsus Sancaklarında "Ali Kocalı" (Ali Kocalu: nam-ı diğer Turasanlı),[35] Ulaş Kazası (Adana Sancağı)'nda "Avcı Kocalı" (Avcı Kocalu),[36] Dündarlı Kazası (Tarsus Sancağı), Adana Eyaleti'nde "Baba Kocalı" (Baba Kocalu),[37] Ulaş Kazası (Tarsus Sancağı), Tarsus'ta "Diğer Kızıl-muradlu",[38] Kusun Kazası (Tarsus Sancağı)'nda "Dolu Kocalı" (Dolu Kocalu),[39] Bozok ve Maraş Eyaletlerinde "Evlad-ı Kızılca"[40], Kars-ı Maraş Sancağı (Maraş Eyaleti)'nde "Gacacık-lı" (Gacacık-lu, Gocacık-lı, Gocacık-lu), Bozok ve Maraş Eyaletlerinde "Gacalı (Gacalu, Gocalı, Gocalu)[41] Maraş Eyaleti'nde "Kafir-kocalı"[42] Biga Sancağı, Çan Kazası (Biga Sancağı), Bursa Kazası (Hüdavendigar Sancağı), Rakka, Gelibolu, Kırşehri, Alaiye, Bozok, Karaman, Adana, Maraş, Sivas, Karahisar-ı Şarkî, Halep, Şam, Hüdavendigar Sancakları, Zülkadriye Kazası (Maraş Sancakları), Yeni İl Kazası (Sivas Sancağı), İnegöl Kazası (Hüdavendigar Sancağı), Ezine-i Kazdağı Kazası (Biga Sancağı), Tuzla Kazası (Hüdavendigar Sancağı), Alacahan Mevzii (Kangal Kazası, Sivas Sancağı), Alacahan Mevzii (Kangal Kazası, Sivas Sancağı), Hezargart Kazası (Niğbolu Sancağı), Bayramiç Kazası (Hüdavendigar Sancağı),

33 - C. Türkay; a. g. e., s. 38.

34 - C. Türkay, a. g. e., s. 191.

35 - C. Türkay, a. g. e., s. 199.

36 - C. Türkay, a. g. e., s. 211.

37 - C. Türkay, a. g. e., s. 217.

38 - C. Türkay, a. g. e., s. 327.

39 - C. Türkay, a. g. e., s. 335.

40 - C. Türkay, a. g. e., s. 360.

41 - C. Türkay, a. g. e., s. 367.

42 - C. Türkay, a. g. e., s. 550.

Koçhisar Kazası (Aksaray Sancağı), Eğribudak Kazası (Paşa Sancağı)'nda "Kara-koca, Kara-kocalar" (Kara-kocalı, Kara-kocalu, Kara-kocalu nam-ı diğer Emene?),[43] Adana, Tarsus ve Maraş Sancakları'nda "Karı-kızıllı" (Karı-kızıllu, Kara-kızıllı, Kara-kızıllu),[44] Kırşehri Sancağı'nda "Kışlak Koca"[45] Karinad Kazası (Silifke Sancağı)'nda "Kurd-koca"[46] Amasya Sancağı'nda "Mamalı Kızılkoca" (Mamalu Kızılkoca),[47] Teke Sancağı'nda "Penbeli-kızıllısı" (Penbelü-kızıllusu, Penbece-kızıllı, Penbece-kızıllu).[48]

Cevdet Türkay'ın tespitlerine göre, Mukataalı Aşiret ve Cemaatlar arasında ise, "Kızılca-ali ve İnceviran Mukataası", "Kızılca-lu Hasları Mukataası", "Kocalu nam-ı diğer Rindene Mukataası" sayılmaktadır.[49]

Yukarıdan beri isimlerini ve yerlerini verdiğimiz bütün Kızıl Oğuz veya Kocacık Yörüğü olan oymak, aşiret ve cemaatın "bağlı oldukları topluluk" olarak; "Türkmân Yörükânı", "Konar-Göçer Yörükân Taifesi", "Yörükân Taifesi", göstermiştir. Aşiretlerden birisi, "Kızıl-beğ, Kızıl-beğli", "Çerkes Yörükânı Taifesinden"; diğeri de, "Kızıl-bekvaç", "Abaza Taifesinden"dir.

Yukarıda verdiğimiz oymak, aşiret ve cemaatların genellikle "Bozulus"tan oldukları görülmektedir. "Bozolus nam-ı diğer Tabanlı Türkmânı" genellikle, Karaman Eyaleti, Eski İl maa Akçaşehir Kazası (Konya Sancağı), Aksaray Sancağı, Ankara Sancağı, Aydın

43 - "Karakocalı Cemaatı, 35 hane olup, Beğdili Aşiretine tabidir. Cemaat-ı mezbur, Konar-Göçer Yörükândan olup, ezkadim Biga ve Çan Kazalarında yaylayup, İnegöl ve Tuzla ve Bayramiç Kazalarında kışlarlardı..." C. Türkay, a.g.e., s. 477.

44 - C. Türkay, a. g. e., s. 490.

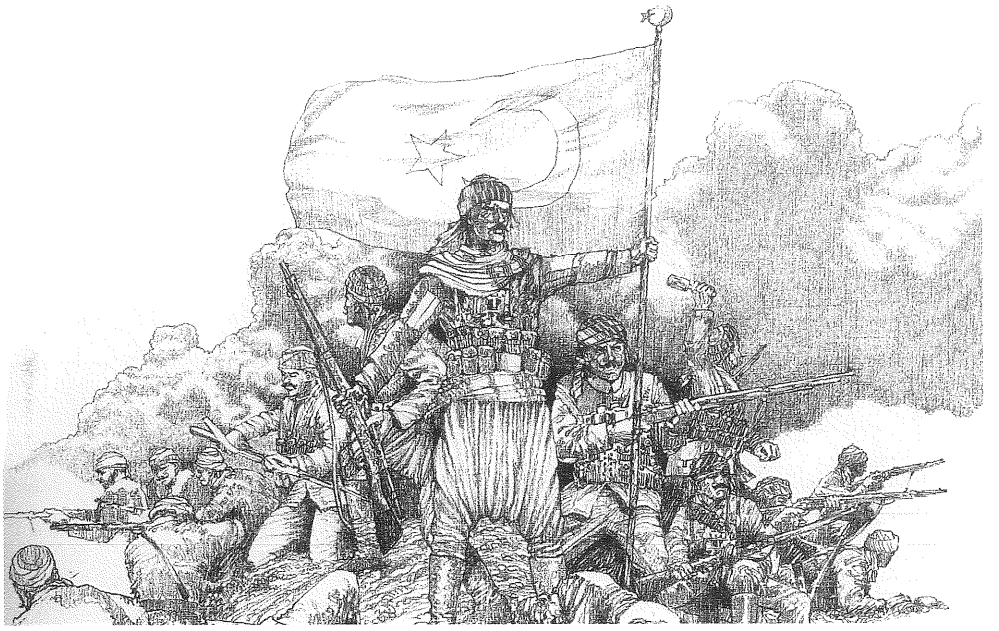
45 - C. Türkay, a. g. e., s. 522.

46 - C. Türkay, a. g. e., s. 552

47 - C. Türkay, a. g. e., s. 575

48 - C. Türkay, a. g. e., s. 626

49 - C. Türkay, a. g. e., s. 798

Sancağı, Rumeli Vilayeti, Ruha (Urfa), Kengırı (Çankırı), Adala (Saruhan), Emirdağ Kazası (Karahisar-ı Sahip Sancağı)'nda yerleşmişlerdir.[50]

Bilindiği gibi "Yer adları", kültür tarihi bakımından çok büyük bir önem taşır. Anadolu'nun ve Rumeli'nin Türkleşmesinde de görüldüğü gibi Türkler, çeşitli geleneklere bağlı olarak yer adı vermektedirler. Bazen milli kültürün bir parçası olarak Orta Asya'daki yer adları, Anadolu ve Rumeli'deki benzer yerlere verilmiştir. Bazen, bir boy veya oymak yerleştiği yere boyunun veya oymağının adını vermiştir. Bazen, boy beyi veya boyun bir büyüğünün adı verilmiştir. Arazi şekline, yerleşme esasındaki bir olaya, eski bir totem olan ve silik izleri hatıralarda devam eden bir hayvanın adına göre de isim verilir veya alınırdı.[51] Anadolu'da dün ve bugün gördüğümüz bütün "Kızıl" sözü ile başlayan yer adları da bu gelenek çerçevesinde, işte bu Kızıl Oğuz Türkmenlerin hatıralarını taşır. Bazı misaller şu şekilde verilebilir: Kızıl-ırmak, Kızılca-hamam, Kızılca-viran (bugünkü Kızıl-ören) (XVI. Yüzyıl, Bayburt Sancak Merkezi), Kızılca-kent (XVI. Yüzyıl, Bayburt, Kelkit), Kızılca (XVI. Yüzyıl, Bayburt, Tercan-ı Süfla) [52], Kızıl-köy (Afyon, Bursa), Kızıl-çakçak, Kızıl-ziyafet (Ağrı), Kızıl-öküz (Kars), Kızıl-ırmak, Kızıl-dağları (Suşehri, Refahiye, İmranlı arasında).[53]

---

50 - C. Türkay, a. g. e., s. 24, 64, 156, 255. "Bozulus Türkmânına tabi cemaat-ı Hacılu ve Karamanlu ve Abdurrahmanlu ve Derilü ve Sarılu, Oğulbeyli Aşiretinden müfrez olup, Karaman'da sakin idiler." C. Türkay, a. g. e., s. 256. "Tabanlı Aşireti Cemaatları: Bularılı, Karamanlı, İmanlı, İfraz-ı İmanlı, Bayad, Şeyhli..." C. Türkay, a. g. e., s. 156.

51 - Bu konuda bakınız: M. Eröz, **Milli Kültürümüz ve Meselelerimiz,** İstanbul, 1983, s. 177.

52 - İ. Miroğlu, a. g. e., s. 54, 80, 105.

53 - Maalesef bu tarihi ve etnolojik özellikler taşıyan isimlerin bir kısmı bilinçsizce değiştirilmiştir. Bununla ilgili

KARAMAN VE KIZIL OĞUZLAR (KOCACIKLAR)

KARAMAN VE YÖRESİ TARİHİ

Karamanoğlları'na Kadar

Anadolu'nun merkezi bir yerinde bulunan Karaman, Batı Anadolu'dan Akdeniz'e ve özellikle Çukurova'ya inen yolların da geçiş noktası durumundadır. Bereketli topraklara sahip olan Karaman ve yöresi, bu özelliği ve stratejik konumundan dolayı ilk çağlardan itibaren önemli bir yerleşim yeri olmuştur.

13 kilometre kuzey doğusunda yer alan höyüklerin yüzey araştırmaları ve özellikle Canhasan Höyüğü'nde yapılan bilimsel kazılar, Karaman ve civarındaki uygarlığın sekiz bin yıl öncesine kadar uzandığını göstermektedir.

Hititler döneminde yarı bağımsız bir devlet olan Arzava Devleti'nin sınırları içinde yer alan Karaman, bu dönemde önemli bir ticari ve askeri merkez konumunda idi.

M. Ö. VII. Yüzyılda Firikyalıların, VI. Yüzyılda da Lidyalıların saldırısına uğrayan Karaman, bu yüzyılın sonlarında Perslerin hakimiyetine girmiştir.

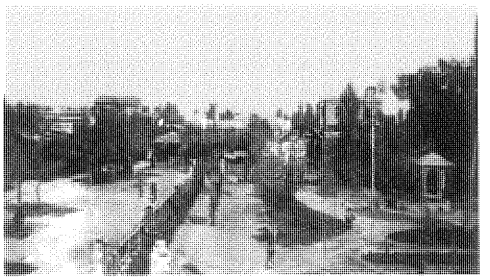
Klasik devirlerde "Laranda" ismiyle Lykaonia bölgesinde yer alan Karaman, Büyük İskender'in haleflerinden Perdikkas ve Filippos'un M. Ö. 322 yıllarında talan ve tahribatına uğramış; daha sonra Antigon ve Selevkos'un eline geçmiş, M. Ö. I. Yüzyıla kadar Anadolu'daki krallıkların elinde kalmıştır.

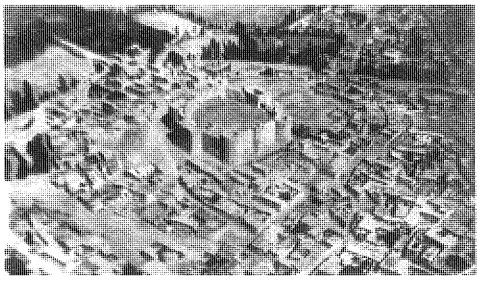
Karaman, Romalılar devrinde mahalli krallardan Derbe Hakimi Antipatros'un idaresine girmiş, Galatia Kralının Amyntos'u yenip öldürmesi üzerine, Galatlar'ın eline geçmiştir. Bu dönemde, Lykaonia Birliği'ne bağlı önemli bir ticaret merkezi olan Karaman; Hıristiyanlar tarafından Hz. İsa'dan sonra en önemli dini lider olarak kabul edilen Michael'in mezarının yer aldığı Derbe Antik Şehri'ni de içinde barındırmaktadır.

Karaman, M. S., VII. ve IX. Yüzyıllardan Arap ordularının Bizans ile olan mücadeleleri sırasında, Araplar tarafından kısa süreli olarak işgal edilmiş; Selçuklular dönemine kadar da Bizans'ın elinde kalmıştır.[54]

bakınız: **Milliyet,** 28 Haziran 1984 (Orhan Duru'nun yazısı).

54 - Karaman ve yöresinin bu dönem tarihi ve dönemdeki sanat eserleri hakkında şu çalışmalara bakınız: C. To-

Karamanoğullarından Bugüne

Karamanoğulları, Anadolu Türkmen Beyliklerinin Osmanoğulları'ndan sonra en büyüğü ve en devamlısı olmuştur. Orta Anadolu'nun güneyinde yaşamış olan bu Türkmen Beyliğinin, Karamanoğullarının Oğuzların "Avşar" boyuna mensup oldukları kabul edilmektedir. Karaman Boyu 12. Yüzyılda Aral Gölü doğusundaki Maveraünnehir bölgesinde yaşıyordu. Bu yüzyılın ortalarında doğudan gelen Moğol baskısı karşısında anayurtlarını terk ederek batıya göç eden Karamanlılar; ilk önce Azerbaycan ve Şirvan yörelerinde bir süre yerleşmişler ve daha sonra burada boyun bir kısmını bırakarak batıya doğru yollarına devam etmişlerdir. Karaman boyunun Anadolu'ya gelen büyük kısmı, I. Alaaddin Keykubat tarafından 1228'de "Kamereddin İli" adı verilen Mut ve Ermenek civarına, uç bölgesine yerleşmişlerdir.

Boyun ilk bilinen temsilcisi Nure Sofi'dir. Kerimüddin Karaman Bey (1255-1263)'in 1255'teki cülusundan sonra, Karamanoğulları'nın küçük bir boy olmaktan çıkarak, bir "beylik" haline geldikleri görülmektedir. Bu tarihten sonra, Orta Anadolu ve çevresinde uzun yıllar hüküm sürecek olan Karamanoğulları Beyliği'nin kuruluşunda ve bölgenin Türkleşmesinde şüphesiz (aşağıda ayrıca ele alınacak olan) bir çok "Yörük, Türkmen" boyu yer almıştır.

Kerimüddin Karaman Bey'in ölümünden sonra başa gelen Şemsüddin Mehmet Bey (1263-1279/1280)'in zamanında Beylik daha da güçlenmiştir. Mehmet Bey'i takiben Karaman Beyi olan Güneri Bey (1280-1300)'in 1300'de ölmesi ile, beylik idaresi kısa sürelerde pek çok kez el değiştirmiştir. Burhaneddin Musa (1352-1356)'nın ölümü üzerine bir süre devletin başına Seyfeddin Süleyman Bey geçmiş ve onu bir suikast sonucunda ölmesi üzerine ordu komutanı olan Alaaddin Ali Bey (1357-1398) tahta geçmiştir. Karaman Tahtına oturan Alaaddin Ali Bey ile birlikte; önemli şahsiyetlerin önderliğinde Karaman'ın önceki dönemlerine nazaran daha güçlü bir çağı ve Osmanlılarla ilk münasebetler de (1361) başlamıştır. Bu yıllarda beylik sınırları hayli genişlemiş, Niğde, Aksaray ve Kayseri ele geçirilmiştir. Fakat bu arada 1398'de Alaaddin Ali Bey'in Konya'da öldürülmesi üzerine Konya, Develi, Aksaray ve Akşehir Osmanlıların

pal, "Tarih Öncesi ve İlk Çağ", **Karaman Tarih, Kültür, Sanat,** Karaman Valiliği Yayınları, Karaman, 2000, s. 9-40. R. Özen, "Derbe Antik Kenti" **Karaman Tarih, Kültür, Sanat,** s. 43-51. N. Badeli, Y. Yaman, D. Dilbaz, **Karaman 1997,** 2. Baskı, Karaman Valiliği Yayınları, TBMM. Basımevi, 1997, s. 2-3. A. Uysal, N. Alodalı, M. Demirci, **Dünü ve Bugünüyle Karaman Kültür-Tarih-Coğrafya,** s. 33-34.

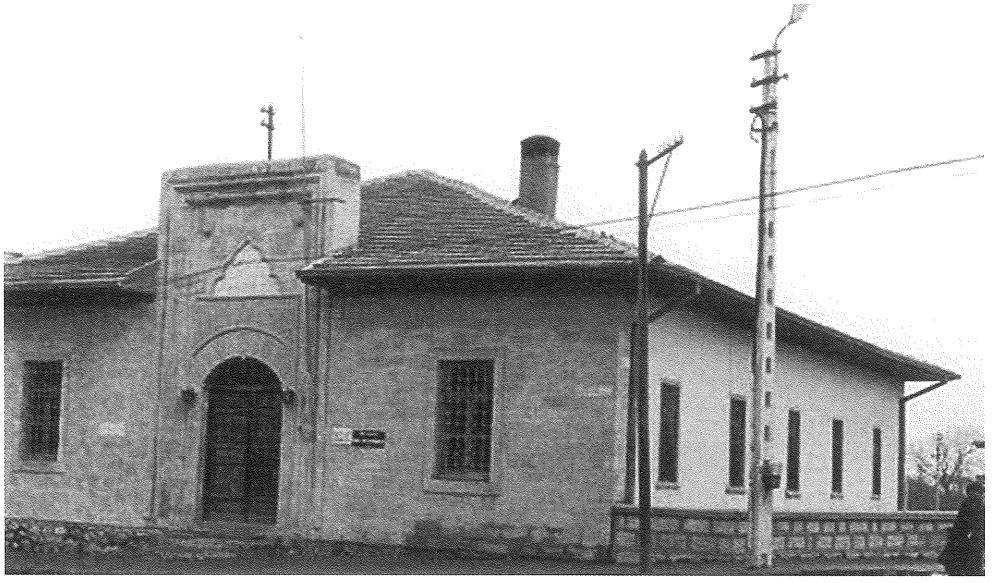
eline geçmiştir. Olaylar sonra tekrar Karamanlıların lehine gelişmiş; 1402 Ankara savaşı sonrasında tekrar toparlanan Karamanlılar, Nasırüddin Mehmet Bey (1398-1423) idaresinde 1411-12'de Kütahya'ya, 1414'de de Bursa'ya girmişlerdir. Bu arada Memlüklerle de iyi ilişkileri yürütmeye çabalamışlarsa da karşılıklı bazı seferlerin yapılmasına engel olamamışlardır.

N. Mehmet Bey'in ölümünden sonra tahta, Niğde Emiri Ali Bey geçirilmiş, fakat sonra Osmanlılar'ın yardımı ile Tacüddin (Sarimüddin) II. İbrahim Bey (1423-1464), 1424 yılında Konya'da yönetimi elde etmiştir. 40 yıllık bir yönetimden sonra ölen II. İbrahim Bey'in yerine geçen oğulları döneminde taht mücadeleleri hızlanmış, bu durum Orta Anadolu'nun siyasi çehresinin değişmesinde büyük ölçüde etken olmuştur. Bu yıllarda çeşitli devletlerle karşılıklı ittifaklar yapılmışsa da, adeta bir "fetret devri" (1464-1502) yaşayan beylik, 1502'de, resmen ortadan kalkmış ve II. Bayezit döneminde Osmanlı Devleti'nin bir eyaleti haline getirilmiştir.

1256 yılına kadar Ereğli, 1258 yılından 1261 yılına kadar Ermenek beyliğe başkentlik yapmıştır. Daha sonra idare merkezi, o zamanlar "Larende" denilen Karaman'a nakledilmiştir. Yıkılışına kadar Karaman Başkent olarak kalmış olmasına rağmen; Konya da zaman zaman başkentlik yapmış, bazı beyler burada oturmuşlardır. Niğde ve Silifke de bir müddet idare merkezi olarak kullanılmışlardır.

Karamanoğulları toprakları, yani beyliğin hakim olduğu alanlar, çeşitli dönemlerde büyümüş ve küçülmüştür. Önceleri asıl İçel'e yani Göksu'nun batısında kalan topraklar ile Manavgat Çayı'nın doğusunda kalan topraklara ve Alaiye (Alanya), Selenti (Gazipaşa), Ermenek, Hadim, Bozkır, Karaman, Ereğli taraflarına hakim olmuşlardır. Zaman zaman Konya'ya girmişlerse de Selçuklular adına hareket etmişler, hükümdarlık iddiasında bulunmamışlardır.

En geniş şekliyle Karamanoğulları Beyliği Türkiye'nin bugünkü idari bölünüşüne göre şu illere yayılmıştır: Konya, Karaman, Niğde, Kayseri, Ankara, Nevşehir, İçel, Kırşehir illerinin tamamı ve Antalya'nın doğu yarısı, Ankara'daki "Ahi Cumhuriyet" de Karama-

noğulları nüfuz bölgesi ve tabiiyetinde bulunmuştur. Karamanoğulları, batıda Antalya, Isparta, Afyon bölgelerinde zaman zaman belirtilen sınırları da aşmışlardır.

14. Yüzyılın başlarında henüz Konya'yı başkent yapabilecek kadar güçlü olmadıkları dönemlerde Karamanoğulları Beyliği'nin merkezi olan Larende; bu hanedan mensupları ve özellikle Karamanoğlu II. İbrahim Bey tarafından gerçekleştirilen büyük bir imar faaliyetine sahne olmuş ve bu faaliyetler neticesinde meydana gelen abideler ve mimari eserler, şehrin fiziki yönden gelişmesini sağlamıştır. Karamanlılar döneminde, Horasan'dan gelerek bu bölgeye yerleşen alim, şeyh, derviş ve sanatkarlar da şehrin kültürel kalkınmasında önemli bir rol oynamışlardır.

Karaman Osmanlı hakimiyetine geçince, önce "Sancak Merkezi" (Yavuz Sultan Selim dönemine kadar), sonra da "Kaza Merkezi" (Kanuni Sultan Süleyman devrinden itibaren) olarak gelişmesini sürdürmüştür.

Cumhuriyet'in ilanından sonra Konya İli'ne bağlı şehrin "Larende" olan adı "Karaman" olarak değiştirilmiş; nihayet, 15 Haziran 1989 tarihinden çıkarılan 3589 sayılı yasa ile Türkiye'nin yetmişinci ili olmuştur.[55]

---

55 - Karaman'ın bu dönem siyasi ve medeniyet tarihi için yukarıda zikredilen eserlerden başka şu eser ve makalelere bakınız: T. Ünal, **Türklüğün ve Türkçe'nin Sesi Karamanoğulları Tarihi,** Yayına Hazırlayan: A. Güler, S. Akgül, Berikan Yayınları, Ankara, 2001. A. Aköz, "Tarihçe: Türk Devri", **Karaman Tarih, Kültür, Sanat,** s. 53-66. S. Başkan, **Karamanoğulları Dönemi Konya Mezar Taşları,** Ankara, 1996. Ş. Tekindağ, "Karamanlılar", **İslam Ansiklopedisi,** C: VI. Ş. Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar", **Tarih Dergisi,** C: 13, Sayı 17-18 (İstanbul, 1963). İ. H. Konyalı, **Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi Ermenek ve Mut Abideleri,** İstanbul, 1967. İ. H. Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri,** Ankara, 1984.
*Bu bölümlerdeki bilgiler Dr. Tahsin Ünal'ın, "Yunus Emre'nin Sosyal ve Kültürel Çevresi" isimli çalışmasından aynen alınmıştır. Bu makale için bakınız: T. Ünal, **Büyük Düşünürü Yunus Emre, Hayatı, Çevresi, Düşünceleri,** Yayına Hazırlayan: A. Güler, S. Akgül, Berikan Yayınları, Ankara, 2001, s. 139-154.

KARAMAN VE YÖRESİNDEKİ TÜRK BOYLARI

Karamanlılar ve Karaman Türkmenleri genel bir istikametle Güney-Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye yolu ile Malatya, Kayseri ve Sivas mıntıkasına gelmişlerdir. Buradan 1230'lerde, Kilikya mıntıkasına iskân edilirken, aynı kabilelerle yakından veya uzaktan akraba olan diğer kabileler de 1230-1243 arasında Orta Anadolu'ya iskân edilmişlerdir. Aşağıda ayrıca izâh edileceği gibi, Kilikya ve Orta Anadolu'ya yerleştirilen bu Oğuz kabileleri, hem birbirleri ile akraba idiler, hem de Oğuz geleneklerine ve töresine göre, devlet kurma ve idare etme salâhiyetine sahip olan Yıldız Han'ın soyundan gelen kabilelerdi. Keza bu kabileler şuurlu bir şekilde politik bir düşünce ile Kilikya ve Orta Anadolu'ya iskân edilmişler, yahut ettirilmişlerdir.

Konumuz, yalnız Y. Emre ve Karamanoğulları olduğu için, konuyu dağıtmadan, bunlar etrafında toplanmaya çalışacağız. Karamanoğulları devletini kuran Türkmen kabilelerinin bir kısmının beylerinin isimleri, Şikârı tarihinde yazılmıştır. Adı geçen beylerin mensup olduğu kabilelerin, Yıldız Han'ın oğulları (veya kabileleri) "Avşarlar", "Kızıklar", "Karkınlar" ve "Beydillilerdir"; yahut bu soylardan gelen kabilelerdir. Bunlarla yakından akraba olanlar Ay Han neslinden gelen "Döğer", Dağ Han neslinden gelen "Eymür", "Salur", Gök Han neslinden geçen "Çavuldur", Deniz Han neslinden gelen "Yiğdir-Yiğittir". Nasıl, Osmanlı Devleti'ni yalnız başına "Kayı" kabilesi, Selçuklu Devleti'ni yalnız "Kınık", Akkoyunlu Devleti'ni yalnız "Akkoyunlu" kabileleri kurmamışsa, Karaman Devleti'ni de, yalnız "Karaman" kabilesi kurmamıştır.

Başlarında Karaman kabilesi (yani Avşarlar) olmak üzere, Kızık, Karkın, Beydili, hattâ yakın akrabaları olan Salurlar vs. kabilelerle beraber ve birlikte kurmuşlardır. Karaman Devleti'nin kurulmasında, bütün bu kabilelerin hizmetleri ve himmetleri vardır.

Nitekim, Karaman Türkmenleri, isimleri geçen veya isimleri zikredilmeyen diğer kabilelerle beraber, "Asya'da Ceyhun nehrinin orta yataklarında otururlarken, 880'lerde, İslamiyet'i kâbul etmişlerdir. İsmini tespit edemediğimiz bir emirin idaresinde yaşarlarken, bu emirin, 1000 kişilik süvari kuvveti ve Kutlu Bey, Kazan Bey ve Karaman Bey isminde üç oğlu vardı. Sonraki senelerde ve büyük Selçuklu Devleti kurulmadan önce 1010-1040 tarihleri arasında Horasan'dan geçerek batıya, Azerbaycan ve Şirvan mıntıkasına gelip yerleştikleri, bunların arasında Avşarların, Kızıkların, Karkınların, Beydillilerin, Salurların v.s. kabilelerin bulunduğu başların da Dede Korkut Kitabı'nda

isminden hürmetle muhabbetle ve itaatla bahsedilen Salur-Kazan Han'ın bulunduğu", anlaşılıyor.

Oğuz kabilelerinin 1010'dan itibaren, Azerbaycan ve Şirvan mıntıkalarına gelmeye başladıkları buralarda 1010-1040 arasında yaşadıktan sonra 1071'den itibaren, Anadolu'ya girmeye başladıkları 1216, 1243, 1400 tarihlerinde bu göçlerin çoğaldığı bilinmektedir. Meşhur Türkolog, A. Vambery, seyahatnamesinde, "Batı Asya'da ve Azerbaycan'da Salurlar 10.000, Er Sarılar'ı 50.0000, Sarıklıları'ı 10.000, Tekeliler'i 60.000, Yamutlar'ı 40.000 çadır" olarak tespit etmiştir. Toplam olarak, 170.000 çadır, 5 kişilik aileden 1 milyon Türk nüfusu, Bizans'ın doğu sınırına 1040'dan evvel gelmiş, toplanmış demektir. Bu, 1040-1041 arasında kurulmuş olan köprüden kolayca Anadolu'ya girmek demektir.

Anadolu kapılarının açılmasından sonra Oğuz kitleleri bir sel halinde Anadolu'ya akıp gelmiş ve konumuz olan Kilikya, Orta Anadolu'dan, Antalya'ya kadar olan geniş mıntıkalara, iskân edilmişlerdir.

Şikari Tarihi'nde, Karamanoğulları Anadolu'daki silsilelerini "Oğuz Han neslinden Şirvan Han, Kel Han, Alpaslan, İbrahim Han, Saadeddin Bey, Nureddin Bey, (Nure Sufi) ve Karaman Bey'den gelir" diyerek, Karamanoğullarının Oğuz Han neslinden geldiğini söyler. Tarihçi Aynî de bunu teyit ederek, "Hanedana adını vermiş olan Karaman Bey'in, Oğuz Han adında bir kardeşi vardı. Yani Nureddin Bey'in (Nure Sufi'nin) Karaman, Oğuz Han, Timur Han adında üç oğlu vardı. Karaman Beyi, Ermenek'te yerine bıraktı. Oğuz Han'ı Alaiye kalesinin emirliğine gönderdi. Timur Han da Şam'da idi" diyor. Karaman Sultanı A. Ali'nin de "âsi Ermenek dizdarını affettiğini, Silifke Emiri tayin ettiğini, adını da Oğuz Han koyduğunu" biliyoruz. Osmanlı tarihçilerinden Yazıcıoğlu, "Karamanoğulları, Oğuz Han'ın oğlu Yıldız Han adındaki üçüncü oğlundan gelen Avşarlar neslindendir. Avşarlar Bozok kabilesine dahildir" demektedir.

F. Sümer'in, Oğuzlar adlı kitabının ortasına konulmuş olan kabileler şeceresi tetkik edilirse, "Avşar, Kızık, Karkın ve Beydili'nin" Oğuz Han'ın altın yay bulan oğullarından, Yıldız Han'ın oğulları oldukları, bu dört oğuldan, dört kabilenin geldikleri görülür. Ayrıca Avşar; "çevik-çaylak, mücahit, ölümden korkmaz, vahşi hayvan avcısı, silahşör" demektir. Kızık: "kuvvetli, yenilmez, savaşçı; fakat törelere bağlı" demektir. Beydili; "büyük, ulu, aziz ve okuyan-yazan ve münevver" demektir. Karkın; "eli açık, misa-

firperver, aç doyuran, işsize iş bulan" demektir. Aşağıda ayrıca izah edileceği gibi, bütün bunlar ve bu karakter ve vasıflar, Karamanoğullarının, Yıldız Han'ın dört oğlundan veya bu kabilelerden türeyip geldiklerini izah ve teyit etmektedir. Oğul, babaya, kız anaya benzer; darb-ı meseli gibi tıbbî bir veraset olarak tarihî bir gelenek ve hanedan şecereleri olarak, Karamanoğullarının, Yıldız Han'ın en çok ihtimal ile Avşar soyundan geldikleri kanaatindeyiz.

Kilikya'daki Karaman Türkmenleri

Karaman Türkmenleri, Karamanoğulları ile 1230'da gelip İçel mıntıkasına iskân edilmişlerdir. Karamanoğulları idaresinde, onlara bağlı ve sadık kabilelerdi. Karamanîlerin unsur-ı aslisi ve en çok güvendikleri, dayandıkları kabilelerdi. Orta Anadolu'da (ova-illerde) akraba kabilelerin siyasî veya askerî bir baskıya maruz kaldıklarında, bir mağlubiyete uğradıklarında, çekip, sığındıkları yer, Kilikya idi. Arazinin dağlık, ormanlık ve müdafaasının kolay olması da, baskıya veya takibata uğrayanları Karamanoğullarının koruması da Kilikya'yı cazip bir hale getiriyordu.

II. Beyazıt (1481-1512) zamanında Kilikya, Karamanoğulları zamanındaki gibi "Ermenek, Silindi (Gazi Paşa), Gülnar, Silifke, Karataş, Mut Anamur ve Alâiye" diye sekiz sancak bölgesine ayrılmıştı. Bunlar göçebe değil, yerleşmiş kabillerdi. Tarım, hayvancılık, kerestecilik, odunculuk, kömürcülük yaparlardı. Sebzecilik, meyvecilik de yaparlardı. Hâtta bazı yerlerde Ahi teşkilâtı vardı. Tabbaklık, madenî eşya vs. gibi esnaflar mevcut idi.

Silifke ve çevresinde "Boz-Doğanlı", Yuvalı" kabilelerinin mahalle ve köyleri vardı. Taşlık Silifke'de (Taş-önünde) "Şamlı, Bremen ve Bozkır" köyleri vardı. Anamur ve çevresinde "Oğuzhanlı, Bozkırlı" mahalle ve köyleri vardı. Ova-ilinde de "Bozkırlı" kabileleri mevcut idi. Eski adı "Siristat" olan bugünkü Bozkır ilçesi ve civar köyler hep Bozkır kabilesi idi.

Gülnar'da, "Hoca Yunuslu", çok kalabalık Beydili kabileleri oturuyordu. Beydili kabilesi hem çok kalabalıktı, hem Karamanlılarla akraba idi; hem de bu kabilelerin beyleri Kilikya sancaklarında emirlik ederlerdi. Bu kabilenin ekserisi Gülnar'da oturmakla beraber, çevre köylerinden 14 köyde de Beydililer otururlardı. Bu köylerden "Karaağaç Köyü 46 hane, Ulu Kaşak Köyü 40 hane, İncirek Köyü 35 hane, Perçem Köyü 25 hane, Emirhoca Köyü 52 hane, Kuru Dere Köyü 21 hane, Lâpâ Köyü 62 hane, Tırnaklı Köyü 35 hane, Yaş-pınar Köyü 10 hane, Ulu-Çır Köyü 98 hane" idi. Bu köylerde oturanlar hayvancılık, bağ-bahçecilik, sebzecilik ederlerdi. Esnafları, tüccarları vardı.

Mut ile Gülnar arasında en kalabalık kabile, İğdir kabilesi idi. Iğdir kabilesinin bir kısmı köylerde otururken, bir kısmı da göçebe idiler. Oturan İğdirliler, "Gani Köyü 100 hane, Divan Köyü 95 hane, Nerun Köyü 150 hane, Sandavî Köyü 40 hane" idiler. Göçebe İğdirliler, "Akviranlılar 170 çadır, Gürbüzler 86 çadır, Tezekliler 331 çadır, Üçayaklılar 17 çadır" idiler. Kaynaklarda göçebe veya iskân edilmiş kabileler "çadır, hane" olarak kaydedildiği gibi "vergi veren hane" olarak da zikredilmekte olduğundan, nüfusun miktarını hesap etmek de zorlaşmaktadır.

Bir hayli kalabalık olan bir kabile de Yuvalı kabilesidir. Bunlar Büyük Yuvalılar, Küçük Yuvalılar olmak üzere iki kola ayrılıyorlardı. Büyük Yuvalılar, Anamur-Gülnar arasında 40 köyde, Küçük Yuvalılar, Anamur kuzeyinde Torosların içinde 14 köyde oturuyorlardı. Osmanlu zamanında Kilikya bitmez ve tükenmez bir insan kaynağı kabul edilmiştir. Kıbrıs'ın fethinden sonra buradan Kıbrıs'a kabileler tehcir edilip yerleştirilmişlerdir. Halen Kıbrıs Türklerinin çoğu İçel Türkmenlerinin torunlarıdır. Yine II. Bayezit devrinde Boz-kır ve Boz-Doğan kabilelerinden bir kısmı Koçhisar bölgesine tehcir ve iskân edilmişlerdir.

Avşarlar

Karaman Türkmenleri arasında Karamanoğullarının birinci, Avşarların ikinci, Turgutoğulları'nın üçüncü derecede, kalabalık ve zengin kabileler olduğu kuvvetle tahmin edilebilir. Devletin kurulduğu ilk senelerde Avşarlar'ın Turgutoğullarından önce geldiği biliniyordu. Zira Turgutoğullarının ilk devirlerde ismi yokken, Karaman Devleti'nin kurulmasında, Ermeni taarruzlarına karşı devletin müdafaa edilmesinde Avşar beyleri önemli roller oynamışlardır. 1230'larda Kilikya'ya yeni yerleştikleri bir sırada ve özellikle Karaman Bey (1255-1263) zamanındaki savaşlarda Avşar kabilesi Beyi İslâm Bey, Ermeni akınlarına karşılık İsorya (Kilikya) sahillerinde bulunan ve

bir Ermeni Kalesi olan Gorigos'u (Kız Kalesi'ni) muhasara etmiştir. Kale deniz içinde olduktan başka, iyi tahkim edilmişti. Müdafiler de şehrin müdafaasında büyük gayret ve yararlık gösterdiklerinden Emir İslâm Bey Gorigos Kalesi'ni alamamıştır. Fakat kale çevresindeki köy ve kasabaları tahrip ve yağma ettirerek, külliyetli miktarda ganimet malı ile geri dönmüştü. Ermenilerle, kuvvet, derman, cesaret ve mal bırakmamıştır.

İslâm Bey'in vefatından sonra yerine geçen Avşar Beyi, Saram Bey de Gorigos'u bir kere daha muhasara etmiş ise de, kale, çok metin olduğundan ve içindeki müdafilerin şiddetle karşı koymaları sebebiyle kaleyi almaya muvaffak olamamıştır. Sarum Bey, kaleyi mancınıklarla bir hayli yıpratmıştı. Emir Sarum Bey de Gorigos'u zapt edememiş, fakat kalede bir çok yıkıntılar ve müdafilerden bir kısmında zayiat verdirmişti. Geri dönerken çevredeki köy ve kasabaları yakmış ve yıkmıştı. Ermenilerde yeniden bir savaş için takat bırakmamıştı. Külliyetli miktarda talan, yağma etmiş, külliyetli miktarda ganimet malı ile dönmüştür. Avşar Emirlerinin bu savaşları, Karaman Bey'in (1255-1263), Ermenilerle yaptığı savaşlardan ayrı ve müstakil savaşlardır. Emir Sârum Bey'in Gorigos'u muhasarası 1277-1278'dir. I. Mehmet (1263-1280), Konya üzerine yürür ve 1277'de Konya'yı muhasara ve zapt ederken, Emir Sârum Bey'i Kilikya'yı güneyden, Ermeni tehdit ve taarruzlarından korumak için, Kilikya'da bıraktığı, Emir Sârum Bey'in de, kendi inisiyatifi ile hareket edip, Gorigos'u muhasara ettiği muhtemeldir.

Avşar kabileleri yalnız Kilikya'ya değil, Ova illerde de iskân edilmişlerdi. Ova-illerde de bir çok Avşar köyleri vardı. Yalnız Konya havalisinde değil, Kayseri havalisinde de, halen bir çok Avşar köyü vardı. 1476'larda Karaman mülkü, Osmanlılar'a iltihak

edilirken, Karamanlılara bağlı ve sadık birçok Avşar kabileleri de beyleri ile beraber, Rumeli'ye tehcir edilmişler, bir çok Avşar beyi de, kendiliklerinden kabileleri ile beraber, Suriye ve Şirvan'a çekip gitmişlerdir. Osmanlı arazi yazma memurları da, kast-ı mahsusla, 1476'da Karaman mülkünde Avşarları, az göstermek için 8-10 Avşar köyü ismini yazmışlardır.

F. Sümer, "Avşarlar, Anadolu'da XIII. Asırda, en çok köy, kasaba, çiftlik, oba ve yer adına sahip çok kalabalık bir kabile idi. Bu husus Avşarların, Anadolu'nun fethinde, iskânında Türkleştirme İslâmlaştırılmasında önemli rol oynadıklarını izah eder" derken, bizim düşüncelerimizi teyit etmektedir.

Karacadağ'da ve çevresinde, Salurlar, Cuneli kabileleri 430 hanelik birkaç köyde oturuyorlar ve başlarında Keremoğulları vardı.

Atçekenler

Bunlar da Karaman Türkmenleri idiler. Ova illerinde oturuyorlardı. Önce Selçukîlere sonra Karamanlılara tabi olarak, Konya'nın kuzey-batı kısmında kuzey-doğu kısmına kadar alan yerlerde oturuyorlardı. Genel olarak tarımcılık koyunculuk yapmakla beraber, aynı zamanda cins at yetiştirmekte de meşhur olmuşlardır. Ata meraklı emirlere, saraylara ve orduya at yetiştirirler ve satarlardı. Köylerine kadar gelip kendilerini ziyaret eden, ayranlarını içen sultanlara ve vezirlere cins at hediye etmekten çekinmezlerdi. Bu sebeple sultanlar, vezirler ve devlet ricali tarafından sevilir ve sayılırlardı. Kabile başkanlarına atadan kalma "bey" denirdi. Konya'nın Kuzeyinde de Tuz Gölü'nden

Akşehir'e kadar uzanan geniş ovada başka Türkmen kabileleri (köyleri) ile komşu olarak otururlardı. Sanırım halâ böyledir.

Kesif olarak oturdukları mıntıkalardan biri, Şereflikoçhisar'ın ve Tuz Gölü'nün güneyindeki, eskiden sancak merkezi olup ve hâlâ ismi değiştirilmemiş olan "Eski-il : İskil" idi. Konya'ya bağlı olan "Eşme-kaya" kasabası da bu mıntıkaya dahildir. Bu mıntıkada Atçekenler, Bayburtoğulları ve Turgutoğulları köyleri ile komşu olarak oturuyorlardı. Bilindiği gibi Turgutoğulları ve Bayburtoğulları, Karaman Türkmenleri arasında ve Karamanoğulları tarihinde, sık sık ismi geçen kabilelerdir. Atçekenlerin en kesif oldukları yerlerden biri de Aksaray ve çevresi idi. Bu çevredeki "Kazancalı Köyü 33 haneli, Elgenviran Köyü 100 haneli, Kız-viran Köyü 80 haneli, Aralık Köyü 15 haneli, Böğrü Delik Köyü 42 haneli" idi. Sair beş Atçeken köyleri toplam olarak 300 haneli köylerdi.

Atçekenlerin kalabalık bir kısmı da Kadınhanı, Ilgın'dan Akşehir'in doğusunda kalan Ova-il köylerinde ve Aladağ mıntıkasında, Turgutoğulları köyleriyle beraber oturuyorlardı. Karaman'ın kuzeyindeki Ova-il de Karadağ yamaçlarında, kalabalık Bayburtoğulları köyleri vardı. Bunların arasında Tatarlar, Celayirler, Kara Tatarlar, Kuş-Timur kabileleri ve İlhanî Sülemiş kabileleri köyleri, Hoçentli, Davutlu, Kureyişli, Melih-Şah, Turgutoğulları kabileleri (köyleri) vardı. Bunların arasında ayrıca Karaman civarında Bey-dili, Kayalı, Varsekli, Peçenekli köyleri de vardı.

Aksaray ve çevresinde kesif bir halde, Hacı Bektaş-i Veli ile beraber gelmiş ve iskân edilmiş olan "Bektaşlı köyleri, Tapduklu köyleri" vardı. Hâlen bu köylerden birisi, "Tapduk Emre Köyüdür." Tapduk Emre de burada medfundur. Bizim Yunus Emre de bir şiirinde

"Sorun Tapduklu Yunus'a, Bu dünyada ne anladı, Bu dünyanın kararı yok, Sen neyimiş, ben neyimiş" demektedir. Bu ifadeden Yunus Emre'nin, Tapduklu Kabilesi'nden olduğu açıkça anlaşılıyor. Fakat bu ifade, Yunus'un Aksaray'daki Tapduklu Kabilesinden mi, yoksa Karaman'a yerleştirilmiş, aynı kabilelerin bir kolu olan Tapduklu Kabilesi'ne mi dahil olduğunu açıklamıyor. Keza bu ifadenin, mecazi bir manâ, taşıdığı da anlaşılır. Yunus Emre'nin çok sevdiğim, manevî ve fikrî olarak, "çok hürmet ettiğim şeyhim Tapduk Emre'nin kabilesindenim, Tabduklu Yunus'um", demiş olması da mümkündür. Böylece Yunus Emre'nin mensup olduğu kabilenin, Tapduklu Kabilesi olması ihtimali ile Yunus Emre'nin aralarından mutasavvıflar; ilim adamları yetişen, Beydili kabilesine mensup olması ihtimali de vardır.

Ş. Koçhisar'da, kalabalık kısmı İçel'de ve Bozkır ilçesinde bulunan "Boz-kırlılar" ile "Boz-Doğanlı" kabilelerinden bazı kollar ile, "Cüneyidli, Celâyirli, Urun-kuşlu" kabileleriyle beraber Koçhisar ve çevresinde oturuyorlardı.

Varsaklar

Varsaklar, Karaman Türkmenlerindendir. Karamanoğulları ile beraber gelmişlerdir. Karamanoğullarına, tâbi, samimiyetle onlara sadık, Karamanoğllarının kültür ve askerî kaynağı idiler. Cengaver, silahşör bir kabile idiler. Varsaklar, güneyde Silifke, Tarsus ve Mersin ile doğuda Gülek Boğazı, kuzeyde Bor, Ulukışla, Ereğli ve Karaman sınırları içinde kalen Toros Dağları'nda oturuyorlardı. Tarihçiler, bu mıntıkaya "Bulgar", (Bolkar) dağları derler. Oldukça geniş bir mıntıka olan bu dağlık bölgede Varsaklar, başlıca yedi büyük kabile olarak yaşıyorlardı. Ama mesela, yalnız Ulaş Varsakları kalabalık yedi

kabile halinde idi. Yalnız Bayındır kabilesi, Kırk kabileden müteşekkil idi. 40 kabilenin cümlesi 835 x 5 = 4175 kişi eder. Bu 4175 nüfus yalnız Bayındırların miktarıdır. Ortalama bir hesapla Varsakların nüfusu 20-25000 kadardı, denebilir. Bayındırların kabilesinin, 700 kışililik bir kolu da, Silifke'ye bağlı Teke Köyü'nde oturuyordu.

Varsak beylerinin arasında Ulaş Kabilesi'nin beyi olan Uğuz (Oguz) Bey, pek meşhurdur. Oğuz Bey, 1468/1470'de Rumi Mehmed Paşa'yı feci şekilde mağlup etmiş, Rumi Paşa'nın Karaman ve Ereğli'den topladığı altın ve gümüş avâneyi, ordunun ağırlıklarını, ordu hazinesini nasıl ele geçirdiğini alınan ganaimi kabilesi halkına nasıl dağıttığını biliyoruz.

Varsaklar, yukarıda da temas ettiğimiz gibi Salur kabilesindendirler. "Salurlar", Oğuz Han'ın, Dağ Han adındaki küçük oğullarından biri ve "altın ok" bulanlardandır. Büyük kardeşlerine, "altın yay" bulanlara tâbidirler. Kitab-ı Dede Korkut'a adı geçen, Salur Kazan'ın babası Ulaş Bey olduğu yazılıdır. Varsaklar, Karamanoğulları ile yakın akrabadırlar. Varsak beylerinin bir kısmının adını, tarih belli olmamakla beraber, Şikâri tarihinde bulmak mümkündür. Bazıları; Boğaoğlu, Akbaşoğlu, Alvanoğlu, Sörnekoğlu, Egdiroğlu, Özmenoğlu, Adalıoğlu, Ulu (Ulaş) oğlu, Oğuzbeyoğlu, Emiroğlu'dur. Meşhur Ertena Bey'in ölümünden sonra torunu Esan Bey'e bağlı bazı Esenli kabileleri de, Varsaklar'a sığınıp buralara yerleşmişlerdir.

Karkın

Selçukîler ve özellikle Karamanoğulları devrinde ve yalnız Orta Anadolu'da kesif bir şekilde 60-65 Karkınlı köyü vardı. 80-85 Karkınlı köyünün her birinde, ortalama olarak

3000-3500 nüfus oturuyordu. Bu, 65 x 3500 = 227.000 nüfus demektir.

Karkınlılar da Oğuz Han'ın "altın yay" bulunan oğullarından, Yıldız Han'ın oğullarından birinin adıdır ve Karkın kabilesinden gelen bir kabiledir. Karamanoğulları ile yakın akrabadırlar. Altın yay geleneğinden dolayı, devlet kurma ve idare etme siyasi ve askeri salahiyetlere sahip idiler. Kalabalık Karkın kabilesi, Dulkadiroğulları ülkesinde az, fakat XIII. Asırda yukarıda da temas ettiğimiz gibi Karaman, Konya, Aksaray, Kırşehir ve Niğde, yani Orta Anadolu'da daha kalabalık köylerde oturuyorlardı. Genel olarak tarım, hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Aralarında mutasavvıf, şeyh ve baba ismiyle anılan münevver din adamları da yetişiyordu.

Niğde uzun zaman Karamanlıların elinde kalmıştır. Niğde'nin içinde ve çevresinde Karamanoğulları ile akraba kabileler vardı. Yahyalı ve Akbaşlı kabileleri (Kibanlar Avşar'dır) vardı, Aladağlı ve Salur kabileleri vardı. Aladağlıların bir kısmı da Karaman-Hadim arasında Aladağ mıntıkasında oturuyordu. Halen de oturuyorlar. Niğde'de ve çevresinde bir de Pehlivanlı Kabilesi vardı. Şehirde oturanlardan vergi alınır, köylerde oturan Pehlivanlı ve diğer kabilelerden, üretim vergisi alınmazdı. Pir Ahmet (1466-1472) ve Kasım Beyler (1472-1483) de eski sistemi aynen kabul etmişlerdi. Küherçilenin, keten tohumunun, bezir tohumunun, tiftik "ağnamın yapı taşlarının ham maddelerini üreten" köylerden vergi alınmazdı. Fakat, küherçile, keten, bezir yağı imal edenlerden işlenmiş taşları satanlardan, halı kilim yapıp satanlardan, kazanç vergisi alınırdı. Bereketli, Halatlı, İsaklı, İbrahim Hacılı, Varsaklı, Dündarlı, Yapşihanlı, Üçerli vs. gibi köyler de aynı statüye sahip idiler.

KARAMAN VE YÖRESİNDE KIZIL OĞUZLAR

Oymak, Aşiret ve Cemaat Olarak

Şüphesiz Karaman ve yöresine yerleşen "Yörük, Türkmen" vs. isimlerle anılan gerek yerleşik, gerekse konar-göçer Türk boy, oymak, aşiret ve cemaatları; Merhum Dr. Tahsin Ünal'ın yukarıya aynen aldığımız önemli makalesinde yer alanlardan ibaret değildir. Karaman ve yöresine yerleşen Türk unsurları içerisinde özellikle dikkat çeken bir grup vardır ki, o da "Kızıl Oğuzlar" veya "Kocacık Yörükleri"dir.

Yukarıda Cevdet Türkay'ın araştırmalarından naklen Anadolu'nun tamamındaki varlıklarını gösterdiğimiz Kızıl Oğuzlar veya Kocacık oymak, aşiret ve cemaatlarından Karaman ve yöresine yerleşmiş olanlar şunlardır: Kızıl-ışıklı, Kızıl-keçili (Havnalar), Koca-şeyhli, Kızıl, Kızıl-ahmedli, Kızıl-ali, Kızıl-ali Tohdemirli, Kızılca, Kızılca-köy, Kızıl-isa, Kızıl-kilise, Kızıl-koyunlu, Kızıllar, Kızıllı, Kızıl-muradlı, Koca-beğ, Koca-beğli, Kocac, Kocacık, Kocacıklı, Kocaman, Kocamanlı.[56]

Konya, Bey-şehri, Akşehir, Larende (Karaman), Aksaray, Niğde, Kayseriyye ve İç-il Livalarını içeren 1530 tarihli Karaman Tahrir Defteri'nde,[57] Karaman ve yöresinde tespit edilebilen Kızıl Oğuz ve Kocacık cemaatları ve görüldüğü yerler şu şekildedir: Kızıl-koyunlu (Eski-il/Konya), Kocalar (Turgud/Konya), Kızıl-eşeklü (Aksaray/Aksaray), Kızılca (Ereğli/Aksaray), Kızıl Viran (Niğde), Kızıl Hamlu Yörükleri (Kızıl Hasanlu Yörükleri) (Kayseriyye).

Yer Adı Olarak

Aynı defterde Kızıl Oğuzlar ile ilgili yer adları da şunlardır:

Konya Livas'ında: Kızıl göl (Turgud), Kızıl (Konya), Kızıl-ada (Konya), Kızıl-ağıl (Konya), Kızıl-bük (Konya), Kızıl-çal (Turgud), Kızıl-çullu (Eski-il), Kızıl-gür-hane havlusu, Kızıl-Hamid (Konya), Kızıl-koça (Zengicek), Kızıl-Kurd, Kızıl-kuyu (Konya), Kızıl-kuyu (Turgud), Kızıl-öyük, Kızıl-viran (Çemen-ili), Kızıl-viran (Said-ili), Kızıl-viran (Turgud),

56 - Genel listeden bu isimler çıkarılırken Karaman, İçel, Tarsus sancakları dikkate alınmış olup, bunların büyük bir kısmının "Karamanlı Cemaatından olduğu " hatırlanmalıdır. Ayrıca bu Türkmen-Yörük gruplarının aynı ismi taşıyan hem "oymak", hem "aşiret", hem de "cemaat" olarak yerleştiklerini de söyleyelim. Burada bunlar sadece bir isimle temsil edilmişlerdir.

57 - **387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman Ve Rûm Defteri (937/1550) I.,** Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yayınları Nu: 32, Dizin ve Tıpkıbasım, Ankara 1996, IXVII, 1-52 s.

Kızıl-yer (Konya), Kızıl-yer (Koz-ağacı/Konya), Kızılca (Said-ili), Kızılca (Aksaray), Kızılca-kenise (Varsene/Konya), Kızılca-köy (Zengicek), Kızılca-kuyu (Larende), Kızılca-kuyu (Bayburd), Kızılca-Mahmud (Konya), Kızılca-Mihnad (Konya), Koca-kuyusu (Konya), Koca-kuyusu (Bayburd).

Bey-şehri Livası'nda: Kızıl-kuyu (Göçi), Kızıl-viran (Göçi), Kızıl-viran (Göçi), Kızılcalu (Göçi).

Ak-şehri Livası'nda: Kızıl-ağıl (Ilgun), Kızıl-öz (Ilgun), Kızıl-viran (Çimen), Kızılca (Ak-şehir), Kızılca (Ak-şehir), Kızılca (Kızılca-köy/Ilgun), Kızılca-köy (Ilgun), Kızılca-mahalle (Ak-şehir).

Larende (Karaman) Livası'nda: Kızıl-kilise (Larende), Kızıl-öz (Kızıl-yer/Belviran), Kızıl-yaka (Belviran), Kızıl-yer (Belviran), Kızılca (Belviran), Kızılca (Larende), Kızıl-ağaç (Larende), Kızılca-kışla (Larende), Kızılca-köy (Belviran), Kızılca-köy (Kaş), Kızılca-kuyu (Larende), Kızılca-kuyu (Larende), Kızılca-öyük (Larende), Kızılca-öyük, Kızıllar yurdu (Larende).

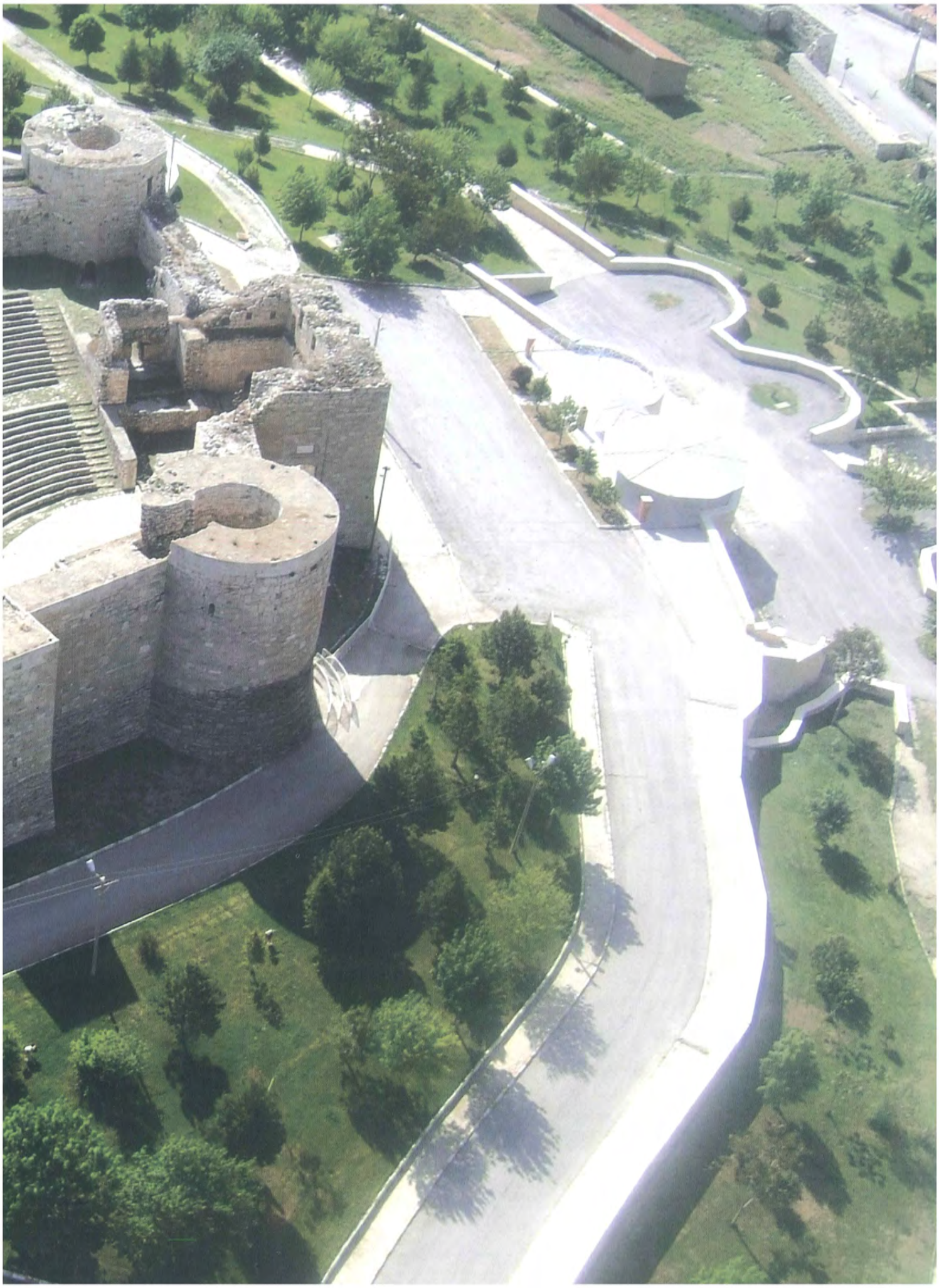
Ak-saray Livası'nda: Kızıl-ağıl (Koç-hisar), Kızıl-çay (Kızıl-hamamı) (Aksaray), Kızıl-çevilik (Kızıl-çevlik) (Kara-bey), Kızıl-çubuk (Hasan-dağı), Kızıl-çukur (Kızıl-sur (Koç-hisar), Kızıl-gedük (Koç-hisar), Kızıl-hayyat (Küpelü/Aksaray), Kızıl-kaya (Bekir), Kızıl-kilise (Ereğli), Kızıl-kilise (Kızıl-kilise/Ereğli), Kızıl-öyük (Ereğli), Kızıl-öyük (Eyyüb-ili), Kızıl-tepe (Aksaray), Kızıl-viran (Kır-ova/Koç-hisar), Kızıl-yer (Bekir), Kızıl-yer (Hasan-dağı), Kızılca (Ereğli), Kızılca-gözü (Kızılca-köy/Aksaray), Kızılca-kala (Koç-hisar), Kızılca-kilise (Alayund/Hasan-dağı), Kızılca-köy (Aksaray), Kızılca-köy (Aksaray), Kızılca (Aksaray), Kızılca-köy (Koç-hisar), Kızılca-mahallesi.

Niğde Livası'nda: Kızıl-depe (Kara-hisar-ı Develü), Kızıl-kilise (Develü), Kızıl-öyük, Kızıl-viran (Develü), Kızıl-viran (Develü), Kızıl-viran (Niğde), Kızıl-yazı (Develü), Kızıl-yazılu (Develü), Kızılca (Anduğu), Kızılca-in (Ürgüp), Kızılca-mescid (Niğde), Kızılca-pınar (Anduğu).

Kayseriyye Livası'nda: Kızıl-ağıl kışlası (Malya), Kızıl-ağıl (Kuramaz), Kızıl-Diğin-Hatun Köşkü (Kutlu Diğin Hatun Köşkü), Kızıl-köşk Mevzii, Kızıl-viran, Kızıl-viran (Kara-taş), Kızıl-viran (Malya), Kızılca-in (Kara-kaya), Kızılca-in (Kuramaz), Kızılca-in (-i diğer) (Kara-kaya)

İç-il Livası'nda: Kızıl-ağaç (-i diğer) (Gödüsler: Gözsüzce), Kızıl-ağaç (Manyan), Kızıl-

KARAMAN

Ali-depesi (Silifke), Kızıl-bağ (Anamur), Kızıl-çukur (Gülnar), Kızıl-çukur (Gülnar), Kızıl-geçid (Kara-taş), Kızıl-geçid vadisi (Kara-taş), Kızıl-göl (Kara-taş), Kızıl-hisar (Kara-taş), Kızıl-iğ (Kara-taş), Kızıl-in (Ermenek), Kızıl-in (Ermenek), Kızıl-kavak (Kızıl-yuvak), (Silifke), Kızıl-kenise (Silifke), Kızıl-kenise-seniri (Silifke), Kızıl-senir (Canurcuk) (Selendi) Kızıl-senir (Silifke), Kızıl-viran (Silifke), Kızıl-yer (Ak-viran/Silifke), Kızıl-yuvak (Kızıl-kavak) (Silifke), Kızıl-yuvak sınuru, Soflar (Silifke), Kızılca asiyabı, Kızılca (Ermenek), Kızılca (Gezende/Gülnar), Kızılca-ağaç (Kızılca-ağar) (Gülnar), Kızılca-bağ (Silfke), Kızılca-dam (Kazancı-dam) (Silifke), Kızılca-dam (Silifke), Kızılca-dam (Silifke), Kızılca-kışla (Ak-saz), Kızılca-kışla (Anamur), Kızılca-kuyu (Kara-taş), Kızılca-ova (Halidlü/Mud), Kızılca-ova (Orta-viran) (Mud), Kızılca-tuz (Kara-taş), Kızılcalar (Ak-saz).[58]

Karaman (Larende)'da Kızıl Oğuz Köyleri

Anadolu'nun Türleşmesinde önemli bir rol oynayan Kızıl Oğuz Yörükleri, yukarıda ortaya konulduğu gibi başlangıçtan itibaren, Karaman ve çevresine yerleşmişler veya bu bölgeyi yaylak ve kışlak olarak değerlendirmişlerdir. Bizzat Karaman Kazası ve bağlı nahiyelerine yerleşen Kızıl Oğuz Yörükleri; Türk tehcir ve iskan siyasetinin de tabii bir sonucu ve tarihi, sosyal ve kültürel gelenekler icabı yerleştikleri yerlere kendi isimlerini vermişlerdir. Bugün Anadolu'nun her yerinde görülen "Kızıl" ve "Koca" ile başlayan köy, nahiye, mezra dağ, ırmak vb. bütün yer isimleri, Kızıl Oğuz Yörüklerinin hatıralarını göstermektedir ve bu hatıraları bugünden yarına taşımaktadır.

Karaman ve yöresindeki yerleşimleri ve bunların nüfus yapılarını XVI. Yüzyıldan itibaren, Tapu-Tahrir Defterlerinden takip edebiliyoruz. Bu bölümde, özellikle Karaman Kazası'na bağlı ve tahriri, yazımı yapılmış olan Kızıl Oğuz Köylerini ele alacağız. Tarihi sürece ortaya koyduktan sonra, bugünkü Kızıl Oğuz Köylerini tanıtacağız.

XVI. asırda Karaman (Larende) Kazası iki nahiyeye ayrılmıştır. "Larende Nahiyesi" ve "Kaş Nahiyesi". Fakat bu iki nahiye ilk defa 1584 yılında ayrı ayrı tahrir edilmiştir. Bu zamana kadar Kaş Nahiyesi, Larende Kazası içinde zikredilmiştir. Bu yüzden 1518 ve 1530'da köylerin %85'i Larende Nahiyesi'ne, %15'i Kaş Nahiyesi'ne bağlı iken, 1584 tahririnde Larende Nahiyesi'ne bağlı bir çok köy, Kaş Nahiyesi'ne bağlanmıştır. 1584'te köylerin %17'si Larende, %63'ü Kaş Nahiyesi'ne bağlıdır. 1518, 1530 ve 1584 tahrirle-

58 - Burada sıralanan yer isimleri için adı geçen defterin her livası ile ilgili yer adları indeksine bakılmalıdır. Yukarıda bu isimler verilirken çift olan isimlerin ilki mezra, ikincisi köy olarak anlaşılmalıdır. Parantez içinde buraların bağlı oldukları kazalar belirtilmiştir. Karaman Eyaleti'nin tamamı ve bu kazaların yerlerin gösteren haritalar için aynı defterin 137-145 inci sayfalarına bakılmalıdır.

rinde Karaman Kazası'na bağlı iki nahiyenin toplam 177 adet Müslüman-Türk köyü; toplam 9 adet Müslüman-Gayrimüslim ortak yaşanılan köyü bulunuyordu.

Bu üç sayımda da sadece Müslüman-Türk'ün yaşadığı toplam 177 köyden 6'sına Kızıl-Oğuz Türkleri yerleşmiş idiler. Bu Kızıl Oğuz yerleşimi olan köyler ve tahmini nüfusları aşağıda tabloda gösterilmiştir.[59]

Köyler	1518			1530			1584	
	Hane	Nefer	Nüfus	Hane	Nefer	Nüfus	Nefer	Nüfus
Kızılağaç	-	-	-	-	-	-	44	152
Kızılcaağaç	29	43	148	31	45	155	-	-
Kızılcakışla	10	18	62	13	20	69	-	-
Kızılcaköy (Varsaklı)	-	-	-	3	6	21	53	183
Kızılcakuyu	-	-	-	2	4	14	42	145
Kızılcakuyulu	10	17	59	13	17	59	31	107
TOPLAM	49	78	**269**	62	92	**318**	170	**587**

KARAMAN'DA KIZIL OĞUZ KÖYLERİ (1518-1584)

Karaman'daki Kızıl Oğuz Yörüklerinin yerleştiği köy sayısının XIX. Yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren 6'dan 8'e çıktığı görülmektedir. Bu artışta "Aladağ Nahiyesi"nin Karaman'a bağlanmış olmasının etkili olduğu görülmektedir. Hicri 1290 Miladi 1873 ve Hicri 1314 Miladi 1896/97 Salnamelerine göre, Aladağ Nahiye'sinden başka, "Merkez" ve "Gaferyad" (Bugünkü Kazımkarabekir) nahiyeleri Karaman'a bağlıdır. Bu köyler, bunların bağlı olduğu nahiyeler ve nüfusları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.[60]

KARAMAN'DA KIZIL OĞUZ KÖYLERİ (1873-1896/97)

Köyler	1873			1896/97		
	Nahiyesi	Hane	Nüfus	Nahiyesi	Hane	Nüfus
Kızılalan	-	-	-	Merkez	15	102
Kızılkuyu	-	-	-	Merkez	50	229

59 - Bu konuda bakınız: A. Aköz, a. g. m., s. 70 vd., Tablo: XIII.

60 - A. Aköz, a. g. m., s. 78 vd., Tablo: XVI.

Kızılkuyu

Kızılkuyu

Kızıllar	Merkez	158	381	Merkez	170	1051
Kızıllarağni	Merkez	21	381	Merkez	30	209
Kızılyaka	-	-	-	Merkez	90	491
Kızılyaka	Gaferyad	73	249	-	-	-
Aşağı Kızılca	-	-	-	Aladağ	53	165
Yukarı Kızılca	-	-	-	Aladağ	75	278
TOPLAM		252	**1011**		483	**2525**

XX. Yüzyıl'a gelindiğinde (Karaman'ın idari yapı içindeki değişiklikleri de dikkate alınarak bakıldığında) Kızıl Oğuz Yörüklerinin yerleşim birimi olarak 3 köy, 1 de nahiye tespit edilebilmektedir. 1940 ve 1985 Nüfus Sayımlarına göre bu köylerin bağlı oldukları nahiyeler ve nüfusları şu şekildedir:[61]

KARAMAN'DA KIZIL OĞUZ KÖYLERİ (1940-1985)

	1940				1985			
Köyler	**Nahiye**	**E**	**K**	**Topl.**	**Nahiye**	**E**	**K**	**Topl.**
Kızılkuyu	İlisıra	214	233	447	K.K.Bekir	270	309	579
Kızılkaya	Başkışla	387	461	848	Kızılkaya	295	332	627
Kızıllarağni	İbrala	249	288	537	Yeşildere	194	244	438
Kızıllar (Taşkale)	İbrala	712	924	1636	Yeşildere	2052	2045	4091
TOPLAM		1562	1906	**3468**		2811	2930	**5735**

Karaman'da Bugünkü Kızıl Oğuz Yerleşim Birimlerini Tanıyalım

Kızılkuyu Köyü

Karaman İli'nde bugün Kızıl Oğuz Yörüklerinin yerleşim birimi olarak hatıralarını yaşatan köylerden biri "Kızılkuyu Köyü"dür. İdari bakımdan Kazımkarabekir İlçesi (eski

61 - A. Aköz, a. g. m., s. 81 vd., Tablo: XVII.

Sinci

Sinci

adı Gaferyad, Kasaba)'ne bağlı olan Kızılkuyu'nun kuruluş tarihi bilinmemektedir. Yukarıda görüldüğü gibi, 1518 tahrininde sayıldığına göre (Kızılcakuyu) yerleşimin daha eski olması, muhtemelen de Malazgirt Zaferi'ni takip eden Türkleşme sırasında gerçekleşmiş olması gerekmektedir.

Karaman-Konya kara yoluna 2 kilometre mesafededir. Akarköy ve Özyurt köyleri ile komşu köydür. Karaman'a 40 kilometre uzaklıktadır. Köy ve çevresi tamamen ova ile kaplıdır. Arazileri itibarıyla Sinci ve Sodur (Çumra'ya bağlı) ile de sınırdır.

Köyün nüfusu (yukarıdaki tablolarda verdiğimiz yıllardan başka), 1900'de 229, 1925'te 530, 1950'de 504, 1970'te 756, 1980'de 568 iken 1990 yılında 532 ve 1995'de 540 olarak gerçekleşmiştir. Karaman'a göç ve yurt dışına çalışanlardan dolayı nüfusta artış görülmemektedir.

Köyde arpa, buğday, ayçiçeği, nohut, mercimek gibi tarla tarımı ile küçükbaş hayvancılık ve süt inekçiliği yapılmaktadır.

Köyde ilkokul 1940'lı yıllarda açılmıştır. 3 öğretmeni ve 78 öğrencisi bulunmaktadır.[62]

Bu satırların yazarı da baba tarafından Kızılkuyu Köyü'nden; buraya iskan olunan Kızıl Oğuz Yörüklerindendir. Köyde "Ümmetler" (Himmetler) olarak bilinen sülaleden olan babam Merhum Hacı İsmail Güler (1928-1990) ve ailenin bazı fertleri, önceleri yaylak olarak kullandıkları Sinci Köyü'ne gelerek yerleşmişler ve çiftçilik hayatına Sinci'de devam etmişlerdir.

Kızılkuyu Köyü'nde halen devam ettirilen bütün kültürel gelenekler, doğum, nişan, kına, düğün, ölüm, yağmur duası, hayvancılık ile ilgili adetler; kullanılan terimler, söylenen türkü ve şarkılar ile mutfak ve giyim-kuşam kültürü Kızıl Oğuzların izlerini taşımakta ve en eski Türk kültür unsurlarını yansıtmaktadır.

Kızılyaka Köyü

Kızılyaka, Karaman'da Kızıl Oğuz Yörüklerinin yerleştiği ikinci köydür. Köyün tarihi Türkler Anadolu'ya gelmeden çok öncelere dayanmakta Roma dönemine kadar gitmektedir. Kızıl Oğuzların yerleşmesi ile köy Türk yerleşimine açılmıştır. Tarih içinde

62 - A. Uysal, N. Alodalı, M. Demirci, a. g. e., s. 275. **Karaman 1997**, s. 135.

köyün nüfusunda Gayrimüslim nüfusun bulunmaması, Anadolu'nun Türkler tarafından fethinde sıkça görüldüğü gibi, Kızılkaya'nın da Türk yerleşimi öncesinde boşaldığını göstermektedir.

1936 yılında nahiye merkezi olan Kızılyaka, bugün Merkez İlçeye bağlı bir köydür. Karakol ve Sağlık Ocağı vardır. İl merkezine 39 kilometre uzaklıktadır.

Köyün nüfusu, 1895'te, 491, 1925'te 520, 1950'de 1084, 1960'ta 1245, 1070'te 1207, 1980'de 723 olarak tespit edilmiştir. Köyün nüfusu, şehir merkezine göç ve Avrupa'ya işçi olarak çalışmaya gidenlerden dolayı azalmış ve 1990 sayımından 506'ya düşmüştür.

Köyün ekonomisi, tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Bağcılık da önemli bir ekonomik faaliyettir. Yurt dışında çalışanların çok olması ekonomik refah düzeyini yükseltmiş bulunmaktadır. Köyde, buğday, arpa ve soğan ekimi ile küçükbaş hayvancılığı da yapılmaktadır.

Kızılyaka Nahiyesi'ne ilk okul, 1937 yılında bölge okulu olarak açılmıştır. Şu anda 1 öğretmen ve 54 öğrenci vardır.[63]

Kızıllaragini Köyü

Aşağıda tanıtacağımız ve Karaman'da Kızıl Oğuz yerleşiminin en önemli yerlerinden biri olan Kızıllar (Taşkale)'ın 2 kilometre kadar doğusunda bulunan Kızıllarağini Köyü, önemli bir Kızıl Oğuz yerleşim birimidir. Karaman'a, il merkezine 48 kilometre uzaklıktadır.

Yukarıdaki tablolarda verdiğimiz nüfuslar dışında yıllara göre nüfus yapısı şu şekildedir: 1894'te 209, 1925'te 289, 1950'de 504, 1970'te 524 olmuş; şehir merkezine yapılan afet evlerine göçten dolayı nüfus zamanla azalmış; 1990'da 295, 1995'te ise 294 kişi olmuştur.

Köy halkı, çiftçilik halıcılık ve hayvancılık yapmaktadır. Modern araçlarla tarımcılığa başlanmıştır. Fakat, toprağın kıraç olmasından dolayı verim düşüktür. Köyün afet bölgesinde olmasından dolayı, halkın çoğu il merkezine devletçe yapılan 43 Evler ve 96 Evler Mahallelerine taşınmıştır.

Köyde camii olarak kullanılan bir binada 1957 yılında ilk okul, geçici öğretime baş-

63 - A. Uysal, N. Alodalı, M. Demirci, a. g. e., s. 276. **Karaman 1997**, s. 122

Kızıllar (Taşkale)

lamış, 1962 yılında devletçe yapılan bir binaya taşınmıştır. İki derslikli okul bugüne kadar 437 mezun vermiştir. Şu anda 42 öğrenci vardır.

Köyde yaşayan halk, halen Kızıl Oğuz Yörük kültürünü canlı olarak yaşatmakta, eski gelenek ve kültür değerlerini bozulmadan korumaktadır.[64]

Kızıllar (Taşkale) Beldesi

Bugün Karaman'daki Kızıl Oğuz Yörüklerinin varlıklarını, hatıralarını, geleneksel kültürel özelliklerini bozulmadan yaşatarak devam ettiren en önemli yerleşim birimlerinden biri de eski adı "Kızıllar", bugünkü adı "Taşkale" olan beldedir.

Kızıllar, Merkez İlçe'ye bağlı bir kasaba, beldedir. İl merkezine 46 kilometre uzaklıktadır. Ereğli devlet karayoluna uzaklığı ise 21 kilometredir. Yeşildere Suyu'nun geçtiği dar bir vadinin üzerinde kurulan Kızıllar-Taşkale Kasabası, güney-doğusunda Ereğli, Bolkar Dağları, batısında Karaman ve güneyinde de Toros Dağları yer alır. Yüzölçümü 450 kilometre karedir.

Kasabanın tarihi M. S. 2-3 Yüzyıllara kadar gitmektedir. Yörede bulunan ve harabe halindeki "Manazan", "Zanzana" ve "Miske" gibi yerleşim yerlerinde yapılan tespitler ve ortaya çıkarılan buluntular Geç Roma, Erken Hıristiyanlık, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı döneminin izlerini taşır.

64 - A. Uysal, N. Alodalı, M. Demirci, a. g. e., s. 158. **Karaman 1997**, s. 122

Kasaba, 1530 tarihli tahrirde Larende (Karaman) Livasına bağlı "Kızıllar Yurdu" olarak sayıldığına göre buradaki Kızıl Oğuz, dolayısı ile Türk yerleşimi çok daha eski tarihlerde gerçekleşmiş olması gerekir. Muhtemelen, Malazgirt Zaferi'ni takip eden Türkleşme sırasında Kızıl Oğuz Yörükleri buraya yerleşerek adlarını vermiş olmalıdırlar.

Kızıllar-Taşkale'nin Nüfusu, yukarıda tablolarda verdiğimiz rakamların dışında şu şekilde gerçekleşmiştir: 1894'te, 1051, 1904'te 1206, 1925'te 1123, 1950'de 1825, 1970'te 4714. Afet bölgesi olmasından dolayı, şehre yapılan hızlı göçlerden kasabanın nüfusunda, önemli bir azalma gerçekleşmiş, 1990 sayımından nüfus 2700'e düşmüştür. Afet bölgesi sayılmasından sonra kasaba nüfusunun bir kısmı, önce Karaman merkezine 43 Evler, sonra 96 Evler adı altında göç etmişler; daha sonra da Kasabanın Karaman-Ayrancı yolu güzergahında yeni yerleşim bölgeye yapılan afet evlerine yerleşmişlerdir. Son yıllarda kasabanın turizme açılma çabaları ile kasabaya nüfus dönüşü kısmen sağlanmış ve son yapılan sayımlarda nüfusun 1990 sayımına göre arttığı gözlenmiştir.

Kızıllar ve yöresinde karasal iklim özellikleri hakimdir. Yazları sıcak ve kurak, kışları sert ve soğuk geçer. Bitki örtüsü, İç Anadolu bozkır alanı içerisinde yer almasından dolayı step-bitkilerden oluşmaktadır. Kasaba çevresindeki düz alanlarda tarımsal üretim yapılmaktadır. Ekilebilir tarım arazilerinde buğday, arpa, yulaf, mısır yetiştirilmektedir. Tarla bitkileri kadar, bağ-bahçe tarımı da gelişmiştir. Ceviz üretiminin kasabada önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Mevcut meşe, ardıç ve koruluklarının dışında kavak yetiştiriciliği de önemlidir. Küllü, Harım, Karaciğer, Gürlük, Polatyeri, Çay, Kızılburun, Gedik, Danışman ve Gömüklü mevkilerinde elma, armut, kayısı, kiraz vb. yetiştirilmektedir. Yer yer bağcılık da yapılmaktadır.

Kızıllar-Taşkale'de küçükbaş hayvan yetiştiriciliği de oldukça gelişmiştir. Kasabada, 20 bin Karaman Koyunu, 5 bin tiftik keçisi ve 500 baş da büyükbaş vardır. Daha çok yünü için beslenen Karaman Koyunundan elde edilen yün, kasabada köklü ve yaygın olan "Kızıllar Halısı"nın üretiminde hammade olarak değerlendirilmektedir.

Kızıllar Halılarında uygulanan geleneksel motiflerden bazıları şunlardır: "Bıçak ucu, embel (amber), akıtma, zavrak, ayna, lale, çevrim, tarak, Konya çeçeği, Rodos zambağı, böğrek, rozet, eli belinde, palmet, dalda bir, gül ayak, sekiz köşe (yıldız), çengel, ibrik, lamba, karanfil, haşhaş-nar, kulak su, buturak su, su yolu, kırpık su, üzüm su, Fatma Hanım suyu, çöp su, gül su, topal su (armut çiçeği), dal su, yanak su, at göyneği su, Ladik su, müdür suyu..."

Kızıllar-Taşkale insanı için, halı dokumak gönlük hayatın vazgeçilmez bir parçasıdır. Beldede var olan geleneklerin büyük çoğunluğu halı ile özleşmiştir. Anadolu'da "saya törenleri" olarak bilinen törenler burada "boya töreni" adıyla yapılmaktadır.

Kızıllar-Taşkale Beldesi, aynı zamanda doğal ve tarihi güzellikleriyle bir turizm beldesidir. İncesu Mağaraları, Asarini Mağarası, Taş Ambarları (doğal Tahıl Ambarları), Manazan Mağaraları, Gürlük Pınar Taşı Camii, Orta Camii, Orta Köprü, Tarihi Evler ve Tarihi Misafir Odaları gerçekten görülmeye değer turizm unsurlarıdır.[65]

Burada üzerinde durmamız gereken bir önemli husus da Kızıllar-Taşkale Beldesi'nin Belediye Başkanı olan Sayın H. Hüseyin Yeşildal'ın [66] Atatürk ile ilgili olarak yürüttüğü kapsamlı faaliyetlerdir. Sayın Yeşildal, birkaç seneden beri ciddi bir şekilde "Atatürk'ün Ata Yurdu Kızıllar-Taşkale'dir" sloganı ile hayli iddialı kampanyalar düzenlemektedir. Bu konudaki bilimsel çalışmalara katkı yapabilecek düzeyde üzerinde durulması gerekli bir tespit; Atatürk'e ait olan çiftlik, 1936 yılında düzenlenen Tapu Defterinde 1017 sıra numarası ile "Reis-i Cumhur Kemal Atatürk Hazretlerine" şeklinde kayıtlanmıştır. Bugün idari bakımdan Küçük Koraş'ın sınırlarında bulunan ve anayola 5100 metre uzaklıkta bulunan 100 hektarlık bu Sarıtay Çiftliği'ne bir yol açılması için Sayın Yeşildal'ın yoğun çalışmaları olmuştur.

Sayın Yeşildal, son günlerde Atatürk'ün baba soyunun da içinden çıktığı Kızıl Oğuz Yörükleri ile ilgili Karaman ve yöresindeki kültürün tespit edilmesi ve bunun Makedonya'daki Atatürk'ün Dedesinin Köyü olan Kocacık'ta halen yaşayan Kızıl Oğuz Yörüklerine ait kültür unsurlarıyla birlikte Türkiye ve Dünya kamuoyuna tanıtılması için de bir belgesel hazırlanması kampanya yürütmektedir.

---

65 - Kızıllar ile ilgili bilgiler için bakınız: N. Özkan, **Atatürk'ün Ata Yurdu Otantik Kent Taşkale,** Taşkale, 2000. H. H. Yeşildal, "Atatürk'ün Ata Yurdu Taşkale", **Siyaset Aylık Dergi, Karaman Özel Sayısı,** C: 7, Sayı: 73 (Ekim 2000), s. 48-49. Ayrıca kasaba hakkında, http://otantikkent.virtualave.net İnternet adresinden bilgi alınabilir.

66 - Taşkale'de 1941 yılında doğan Sayın H. Hüseyin Yeşildal, 1960 yılında İçel Astsubay Hazırlama Okulu'ndan mezun oldu. 1980 yılına kadar Türk Silahlı Kuvvetleri'nin çeşitli birlik, kurum ve karargahlarında görev yaptıktan sonra 1980'de emekli oldu. 1982-1984 arasında Belediye başkanlığı yaptı. 1999 yılından sonra iki defa Taşkale Belediye Başkanlığı görevini yürütmüştür. Evli ve 5 çocuk babasıdır.

RUMELİ'NİN TÜRKLEŞMESİ, KIZIL OĞUZLAR VE KONYARLAR

RUMELİ'NİN FETHİ VE TÜRKLEŞMESİ

Osmanlı İskan Siyaseti Ve Rumeli Uygulaması

Osmanlı İmparatorluğu, kuruluş, genişleme, duraklama ve gerileme devirlerinde siyasi, iktisadi ve politikasında da farklı şekilde hareket etmiştir. Özellikle ilk devirlerde yeni toprakların elde edilmesiyle, "konar-göçer" aşiretlerin bu yeni topraklara yerleştirilmesi şeklinde bir iskan politikası takip ederken (dışa dönük bir iskan siyaseti); imparatorluğun dinamizmini ve etrafa yayılma durumunu kaybetmesinden sonra, bir içi iskan unsuru olarak ortaya çıkan "konar-göçerler"in ve çeşitli sebeplerle yerlerini terk eden ahalinin boş ve harap sahalara iskan edilerek buraların ziraata açılması düşüncesi hakim olmuştur. Bunun yanı sıra XVIII. Yüzyılın sonlarına doğru kaybedilen topraklardan kaçan ahalinin iskanı meselesi de ayrı bir gaile olarak devleti meşgul etmiştir. Yerleşik ahaliyi korumak maksadıyla göçebe gruplar üzerindeki devlet baskısı da konar-göçerlerin kendiliğinden yerleşmelerini sağlamıştır. Şekavet hareketlerine karşı yolların emniyetini sağlamak amacıyla, "derbent" tesisleri yeniden imar edilerek çevreleri bir kasaba veya köy şeklinde bir iskan mahalli olarak kullanılmıştır. XIX. Yüzyıldan itibaren ise bir "derebeyi" şeklindeki aile grupları ve aşiretlerin iskanı meselesi için çalışmalar yapılırken, diğer taraftan, artık tamamen "içe doğru" başlayan muhacir akını ile meşgul olmak durumu ortaya çıkmıştır. Bunun için "muhacirin komisyonu" kurulmuş, devlet bu yüzyıldan itibaren iskan politikasını daha sistemli olarak yürütmüştür.[67]

Osmanlı Devleti, bu genel "iskan siyaseti"ni şu "iskan metotları"ile yürütmüştür: Kuruluş devrinde bir çok tarikata mensup idealist "derviş"in önderliğinde başlayan ilk iskan hareketiyle birlikte, yeni alınmış yerlere ahali sürgün ederek, muhtelif yerlerde vakıflar tesis ederek ve müstakil derbend tesisleri kurup buralara ahali yerleştirerek.

Bilindiği gibi, Rumeli'deki Türk varlığı Osmanlı Devleti öncesinde de söz konusu idi. Bu çerçevede bütün Rumeli'de mesela Makedonya'da Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Oğuzlar,

67 - Y. Halaçoğlu, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi,** Ankara, 1988, s. 2-3.

Kumanlar, Peçenekler ve Selçuklular gibi çeşitli Türk unsurlarının 378-1371 tarihleri arasında yerleşmiş olduklarını ve buralarda bunlarla ilgili hatıraların bulunduğunu biliyoruz.[68]

Osmanlı Devleti, 1356'da Gelibolu Yarımadası'ndaki Çimpe Kalesi'nin alınmasından sonra Rumeli'de süratli bir şekilde yayılmış, aralıksız 1912 yılına kadar sürecek olan yaklaşık 550 yıllık Türk hakimiyeti sırasında Rumeli Türkleşmiştir. Müslüman Anadolu Türklerinin Rumeli'ye gelişleri başlangıçta "Kolonizatör Türk Dervişleri"[69] ile başlamış, söz konusu "dervişler"askeri fütuhattan önce yerli halkın ve özellikle IX. Yüzyılda bölgeye gelip yerleşen Peçenek ve Kuman Türklerinin gönüllerini kazanarak asıl fetih hareketinin zeminini oluşturmuşlardır. Ordunun ardından veya onlarla birlikte hareket eden, bir nevi "psikolojik harp" veya "istihbarat" unsuru olarak da değerlendirilebilecek olan tarikat mensubu bir çok dervişin, ıssız yerlerde yolların geçtiği önemli mevkilere zaviyeler ve tekkeler inşa etmesiyle ilk teşebbüsler başlamış, kurulan bu tekke ve zaviyeler ilk iskan nüvelerini teşkil etmiştir. Rumeli'yi bu şekilde iskan eden "Sarı Saltuk" ile Bursa'nın fethinde rol oynayan "Geyikli Baba" bunlara örnek olarak verilebilir.[70]

Kuruluş devrinde, konar-göçer Türk aşiretleri yeni alınan yerlerin Türkleştirilmesinde kullanılan en önemli unsurlar olmuşlardır. Savaşçı, vasıfları, bir disiplin ve teşkilat içinde olmaları onları daha da önemli hale getirmiştir. Nitekim, Rumeli fatihi Süley-

68 - Bununla ilgili bakınız: Ö. Turan, "Makedonya'da Türk Varlığı ve Kültürü", **Bilig D.,** sayı: 3 (Güz 1996), s. 21 vd.

69 - Bu konuda bakınız: Ö. L. Barkan, **Kolonizatör Türk Dervişleri,** İstanbul, tarihsiz, 1-72 s.

70 - Y. Halaçoğlu, a. g. e., s. 3.

man Paşa zamanında "sürgün" metodu ile aşiretlerin Rumeli'ye "göçürülüp", "iskan edilmeleri"ne başlamıştır. I. Bayezid devrinde aşiretlerin Rumeli'nin Türkleşmesi amacı ile daha büyük ölçüde Rumeli'ye nakledildikleri görülmektedir. Türk topluluklarının Rumeli'ye nakledilmeleri sırasında, devlet tarafından kendilerine zengin topraklar verilerek, bütün akrabalarıyla geçecek olanlara ise "yurtluk", "toprak", "tımar" gibi imtiyazlar tanınarak muhaceret teşvik edilmiştir. Bu durum "fütuhat"ı teşvik amacı taşıdığı kadar, fethedilen yerlerin Türkleştirilmesi ve memleketin "şenlendirilmesi" yani ekonomik, sosyal bakımdan kalkındırılması amacını da güdüyordu.

I. Bayezid devrine ait ilk iskan kaydı, 1400-1401 yıllarında "tuz yaşağı"nı kabul etmeyen Menemen Ovası'nda kışlayan aşiretlerden "Göçerevliler"e ait olup, Filibe taraflarına sürülmüşlerdir. Oğlu Çelebi Mehmet zamanında ise, isyanları Yörgüç Paşa tarafından bastırılan Tatarlar da, Dobluca havalisine yerleştirilmişlerdir. 1397'de Mora'da Argos'un alınmasından sonra, buradan 30.000 kişi Anadolu'ya, Anadolu'dan da Üsküp ve Teselya bölgelerine Türmen ve Tatar aşiretleri nakledilmişlerdir. Anadolu'dan Rumeli'ye aşiret göçürülmesi işi, II. Bayezid'in saltanatının sonuna kadar devam etmiştir.[71]

71 - Y. Halaçoğlu, a. g. e. 4. Osmanlı "tehcir ve iskan" siyaseti ve metotları konusunda artık klasikleşmiş olan şu eserlere bakılabilir. Ö. L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", **Vakıflar D.**, sayı: 2 (Ankara 1942), s. 284-354. Ö. L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", **İktisat Fakültesi Mecmuası, C: XI.** (1951), s. 525-569. **C: XIII.** (1953), s. 56-78. **C: XV.** (1955), s. 209-237. C. Orhonlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı", **Türk Kültürü Araştırmaları D.**, C: XV., sayı: 1-2 (Ankara 1976). C. Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskan Teşebbüsü (1691-1696),** İstanbul, 1963, 1-120 s. C. Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı,** İstanbul, 1967, 1-175 s. T. Gökbilgin, **Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan,** İstanbul, 1957, 1-342

RUMELİ'YE YERLEŞEN YÖRÜK GRUPLARI

Osmanlı Devleti'nin Balkan Yarım Adası'ndaki ilerlemesi ve yayılmasına paralel olarak, yörük gruplarının sayıları ve önemleri artmış ve daha sonra da bunları askeri bir teşkilata bağlamak, kendilerine mahsus bir nizam ve kanun meydana getirmek lüzumu ortaya çıkmıştır. Rumeli'ye peyderpey geçen çeşitli mıntıkalarda iskan edilen yörük grupları, XV. Asır ortalarından itibaren askeri ve stratejik vazifelerde belli roller almaya başlamış, içlerinden bu işleri başarabilecek şahıslar tespit edilmiş, tahrirleri (yazımları-sayımları) yapılmış; bunların celpleri, mükellefiyetleri ve diğer hususları belli kurallara bağlanmıştır. Böylece, XVI. Asır ortasında artık ordu hizmetlerinde ve devlet işlerinde yer ve vazife alan düzen bir askeri sınıf meydana gelmiştir.

XVII. asırda Rumeli'deki bu yörük teşkilatları dağılmaya başlamış, yörük yazılanlar azalmış, bunların önemli bir kısmı "konar-göçer"likten çıkarak yerleşik hayata geçmişlerdir. Sefer zamanlarında kendilerine verilen görevler yerine getirilemez olmuştur. İkinci Viyana Kuşatması ile başlayan uzun Avusturya savaşları sırasında bu durum daha iyi görülmüştür. Bu nedenlerle, XVII. Asrın sonları ile XVIII. asrın başlarında, kısmen disiplin ve düzenleri bozulan bu gruplar yeniden düzenlenmişlerdir. 1691 yılında Padişahın bir "hattı hümayunu" ile yörük grupları, "Evlad-ı Fatihan" adı altında Rumeli'nin "sağ, sol ve orta kolu"nda olmak üzere yeniden yazıldı. Böylece teşkilat hem adını, hem de zamanın ihtiyaçlarına göre askeri ve ekonomik şekil ve bünyesini az çok değiştirdi.[72]

Kaynakların verdiği bilgiler değerlendirildiği zaman görülmektedir ki, Rumeli'ye yerleşen Türk grupları üç önemli isim altında toplanmaktadır. Konyarlar, Yörükler (Yürükler) ve Tatarlar, Atatürk'ün anne tarafından soyunu ilgilendirdiği için aşağıda haklarında ayrıntılı bilgi vereceğimiz ve kendileri de bir "yörük" grubu olmalarına rağmen, Anadolu'dan geldikleri yerin (Konya-Karaman) ismiyle anılan "Konyarlar" dahil bütün Yörükler, çeşitli tarihi, kültürel ve coğrafi nedenlerle isimler almışlardır. Osmanlı Devleti'nin resmi kayıtlarında geçen ve adlarını "tahrirler" yapılan, Rumeli'ye iskan edilen Yörükler şunlardır: "Naldöken Yörükleri, Tanrıdağı (Karagöz Yörükleri, Selanik Yörükleri, Ofçabolu Yörükleri, Vize Yörükleri ve Kocacık Yörükleri".

Belgelere göre, Rumeli'deki Yörüklerin üç şekilde isim aldıkları görülmektedir: İlk olarak başlarındaki reislerinin veya "beylerinin" adına, ikinci olarak herhangi bir farklı veya mümeyyiz özelliklerine, nihayet üçüncü olarak da en çok bulundukları mahallin

72 - T. Gökbilgin, **Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan**, s. 9, 254.

adına göre. İsimlendirmede veya isim almada başlangıçta ilk şekil yaygın olmakla birlikte, daha sonra bir merkez etrafında toplanmaları ve yarı yarıya yerleşik hayata geçmeleri sonucunda üçüncü şekil yayılmıştır.

Mesela "Koca Hamza Yörükleri", birinci şekilde isim alanlardandır. Atatürk'ün baba soyunun geldiği "Kocacık Yörükleri" işte bu Koca Hamza Yörükleri'dir. "Naldöken Yörükleri" ise ikinci şekil isim alan gruplardandır. Çünkü onlar, nal dökme sanatı ve işinde temayüz etmişlerdir. Naldöken Yörüklerine XV. Yüzyılda "Yörükan-ı Nalbant Doğan" da denilmekteydi. Aynı şekilde kayıtlarda "Yay Döken Yörükleri" de vardır. Bunlar, Anadolu'da da aynı isimle anılıyorlardı. "Selanik" "Ofçabolu" ve "Vize" Yörükleri ise yoğun olarak yaşadıkları merkezlerin isimleri ile anılmıştır ki, coğrafi bir isimlendirmedir. Bu Yörük grupları için de o bölgede yaşayan, Konyarlar, Kocacıklar vb. gibi Yörük grupları da bulunmaktad.[73]

KIZIL OĞUZLAR YAHUT KOCACIKLAR'IN RUMELİ'DEKİ VARLIKLARI

Anadolu'daki oymak adları ve yer adlarında da görüldüğü üzere, Kızıl Oğuz Türkmenleri'ne "Kızıl-Kocalu", "Kızıl-Kocalı", "Kocacıklılar", "Kocacıklar", "Kocacık Türkmenleri" ve "Kocacık Yörükleri" gibi isimler de verilmektedir. Rumeli'ye iskan edilen "Kocacık Yörükleri", XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda kendileri için müstakil "tahrir defterleri" tanzim edilen altı yörük grubundan birisidir. Arşivlerimizde doğrudan Rumeli'deki Kocacık Yörükleri ile ilgili olan ve yaklaşık bir asırdan fazla zamanı (1543-1666) gösteren dört adet defter bulunmaktadır. Bunlardan ikisi tam ve müstakil, teşkilatın henüz kuvvetli olduğu zamanlara (1543 ve 1584) mahsustur. 1642 ve 1666 senelerinin durumunu bildiren diğer ikisi eksik ve diğer defterlerin içinde bulunmaktadır. Bunlar, teşkilatın bozulmaya başladığı döneme aittir.[74]

Rumeli'deki Kocacıkların başlarında hakkında tarihi bir bilgiye sahip olmadığımız "Koca Hamza" isimli bir beyin bulunmasından dolayı önceleri "Koca Hamza Yörükleri" olarak anıldıklarını; sonradan çoğunlukta bulundukları yerlerde "Kocacıklar" olarak

73 - T. Gökbilgin, **Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan,** s. 27. vd. T. Gökbilgin, "Rumeli'nin İskanında ve Türkleşmesinde Yürükler", s. 654.

74 - Bu defterden **1543 Tarihli Kocacık Yörükleri Defteri,** Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu Defterleri, Eski No: 82 (55 Varak, Ebadı: Dışta 13x49, içte 12x38)'de kayıtlıdır. Bu defterin tamamı yeni harflerle Prof. Dr. M. Tayyip Gökbilgin tarafından yayınlanmış bulunmaktadır. **Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan,** s. 173-243. **1584 Tarihli Kocacık Yörükleri Defteri,** Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu Defterleri, No: 614, Eski No: 197 (84 Varak, Ebadı: 17/46.5)'de kayıtlı olup; bu defterin başındaki "Kocacık Yörükleri Kanunnamesi" (eski yazı olarak) ve "Kocacık Yörükleri Ve Onlara İlhak Edilen Tanrıdağı Yörükleri Defteri Fihristi ve Arapça Başlık" (eski ve yeni yazı olarak) M. Tayyip Gökbilgin, tarafından yayınlanmıştır: a. g. e., s. 244-248.

tanınmaya devam ettiklerini biliyoruz. 1543'te 132, 1584'te 179 ocak olarak görülen ve altmış sene sonra 18 ocağa düşen Kocacık Yönükleri'nin nüfuslarındaki önemli artış 1572 ile 1575 yılları arasında olmuştur. Kayıtlara göre yerleştikleri ve kendi adları ile yazıldıkları yerler şunlardır: "Hırsova, Tekfurgölü, Varna, Pravadi, Aydos, Ruskasrı, Ahyolu, Karinabad, Şumnu, Burgaz, Kızılağaç, Yanbolu, Eskibaba, Kırkkilise, Edirne, Filibe, Silistre, Hacıoğlu,-Pazarcık, Akkerman, Bender, Kili". Kısmen Naldöken ve Tanrıdağı Yörükleri'nin de bulunduğu doğu tarafları, bütün Dobruca ve Bender, Akkerman yörelerinde (Eski Paşa Livası ile birlikte Kırkkilise, Çirmen, Vize, Silistre, Bender, Akkerman Sancakları) yaşayan Kocacıklar, onlardan az miktarda olmakla birlikte oldukça önemli bir grup teşkil etmişlerdir. Bu bölgede başlarında "subaşı" olarak, 1543'te Mustafa (Bz)bali Bey, 1572'de Mahmut, 1584'te Mehmet ve 1603'te Muharrem Beyler görülmektedir.

Kocacık Yörükleri'nin yerleştikleri yerler, Karadeniz sahilini, takriben, Filibe istisna edilirse nihayet 250 kilometrelik bir saha içinde uzanan şerit içinde, bugünkü Türkiye'den Edirne ve Kırklareli Vilayetleri, Bulgaristan ve Doğu Rumeli'nin doğu tarafları ve Silistre dahil olmak üzere boydan boya Dobruca ve nihayet Kuzeyde Kili, Bender, Akkerman üçgeninin bulunduğu mıntıkalardan ibarettir. XVI. asrın ikinci yarısında en çok yoğunluk gösterdikleri bölge Yanbolu, Varna, Şumnu arasıdır. Sonra Hırsova gelir ki, bu miktar, bu mıntıkada yazılan Naldöken, Tanrıdağı, Selanik Yörükleri toplamından daha fazladır ve bu grup içerisinde Yanbolu'dan sonra da en fazla bulundukları yerdir. XVI. Asrın ikinci yarısında, bugün çoğunu testip edemediğimiz, Kocacık Yörükleri'nin ikamet ettikleri 1600'den fazla meskun mahal bulunmaktaydı. Kendi isimleri ile kayıtlı oldukları 1543 Tarihli Tahrir Defteri'ne göre, bizzat kendi hatıralarını taşıyan şu köy ve sancak adlarını tespit edebiliyoruz: "Kocalar" (Ahıyolu), "Koca-göl", "Koca-kurd", "Koca-oğulları" (Akkerman, Bender, Kili), "Koca-Halil" (Babaeski), "Kızılca", "Kocaşlı", "Koca-göl" (Dobruca), "Kızılca-Veli", "Kızıl-hisarlık", "Kocuk-Bilal" (Hırsova), "Koca-tarla" (Kırkkilise), "Kızılcalı" (Provadi), "Koca-Ömer" (Rus Kasrı), "Kızılca-İlyas", "Kızılca-İsmail (Varna), "Kızılcıklı", "Kocalar", "Kocalı-Musa Kocalı" (Yanbolu), "Yenice-Kızılağaç" (Sancağın adı).[75]

Kocacık Yörükleri kendi defterlerine yazıldıkları bu yerlerin dışında da buralardaki yoğunlukta olmasa da, önemli miktarda bulunuyorlardı. "Evlad-ı Fatihan Teşkilatı"nın

75 - M. T. Gökbilgin, a. g. e., s. 90 vd.

kurulmasına kadar özellikle, "Selanik Yörükleri" ve "Ofçabolu Yörükleri" olarak yazılan ve kayıtları tutulan yörük grupları içinde Kızıl Oğuz veya Kocacık Yörükleri de bulunuyordu.

Fethinden itibaren yoğun bir şekilde bütün Makedonya ve Teselya bölgesinde, nispeten az miktarda olmak üzere de Bulgaristan ve Dobruca'da iskan edilmiş olan "Selanik Yörükleri", Teselya'da; en çok Yenişehir'de, Florina, Serfiçe, Avrethisarı, Ustrumca'da, Dobriça'da da Silistre'de yaşıyorlardı. Toplam 500 ocak olan Selanik Yörükleri, 1543 Tarihli Tahrir Defteri'ne göre "ocak" sayılarıyla birlikte şu mıntıkalarda bulunuyorlardı: Manastır (7), Pirlepe (13), Florina (36), Serfiçe (33), Fener (23), Badracık (5), Çatalca (60), Yenişehir (117), Kelemeriye (35), Pınardağı (8), Yenice-Vardar (2), Avrethisarı (47), Usturumca (28), Demirhisar (8), Filibe (10), Kızıl-ağaç (2), Yenizağra (1), Eskizağra (6), Akçekazanlık (1), Hasköy (1), Lofça (3), Yanbolu (1), Tatarpazarı (7), Pravadi (3), Silistre (26), Tekfürgölü (2), Varna (4), Hırsova (2), Şumnu (2), Çernova (4), Tırnova (3).[76]

"Ofçabolu" bugünkü Makedonya Cumhuriyeti sınırlarındaki Üsküp ile İştip arasında az arızalı ve konar-göçer yaşayış tarzına elverişli bir bölgenin adıdır. Buraya "Mustafa Ovası" da denilmektedir. Merkez kasabası İştip'tir. Gerek burada, gerek Pirlepe ve Tikveş civarında bulunan, daha XIX. Yüzyılda bile varlıkları tespit edilen Yörükler, XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda "Ofçabolu Yörükleri"ni teşkil ediyorlardı. Bunlar imparatorluğun eski Kosova ve Manastır Vilayetlerinden bilhassa dört yerde yoğun bir halde, Bulgaristan ve Dobruca'da da bazı yerlerde tek tük olarak görülmektedirler. 1566'da 97, 1608'de 88 ocak olarak tespit edilen Ofçabolu Yörükleri, 1566 Tarihli Tahrir Defteri'ne göre Üsküp (18), Ostruva (14), İştip (31), Pirlepe (35), Tatarpazarı (1), Filibe (1), Yanbolu (2), Silistre (1), Tırnova (2) ve İhtiman (2)'da bulunuyorlardı. Burada kayıtlara geçen "ocak" sayıları yoğun olarak yaşadıkları yerleri de göstermektedir.[77]

Yukarıda değinildiği üzere, Rumeli'yi Türkleştiren bu Yörük unsurları, 1691'den sonra "Evlad-ı Fatihan" ismiyle yeniden örgütlenmişlerdir. Hasan Paşa tarafından yapılan

76 - M. T. Gökbilgin, a. g. e., s. 74-78.

77 - T. Gökbilgin, a. g. e., s. 78-81.

Makbule Hanım

"tahrir"e göre, 1691 (1102) Tarihli Evlad-ı Fatihan Defteri'nde tespit edilebilen "Kızıl Oğuz" veya "Kocacık" Yörüklerinin adını taşıyan kaza ile köy adları ve bu köylerin çıkarmakla yükümlü oldukları "yürük piyadeleri" sayısı şu şekildedir (parantez içindeki isimler köylerin bağlı oldukları kazaları göstermektedir.): Yenice-i Kızılağaç 14, Kızılcıklı 2 (Çırpan), Kızılca-Ali 8 (Tatarpazarı), Koca-beğli 1 (Filibe), Kızılca-kasaplı 7 (Uzunca-ova Hasköy), Kızıllu 5 (Kavala), Kızıl-doğan 9 (Toyran), Kızıllı 14 (Nahiye-i Bazargah), Koca-Ahmedli 66 (Cuma-Pazarı, Sarı-Göl), Kocalı Mahallesi (Radovişte 50), Koca-Ömer ma'a Kaba-ağaç 11, Kızıl-ağaç 1 (Gümilcine), Koca-Mahmudlu 1 (Yenice-Karasu), Boynu-kızıllı 14 (Çağlayık), Kızıllık 26 (Serez), Koca-doğan 3 (Hacı-oğlu-Pazarı), Kara-koca 5, Kızılcıklı 43, Koca-oğulları 7 (Silistre), Koca-Ali ma'a Dede 3, Koca-doğan 1, Kızıllar 9, Koca-pınarı (Hezargrad), Kara-koçılı (Kara-kocalı?) 18, Kocaman 1 (Ruscuk), Kocacıklu 4, Bayır-kocalar 4 (Şumnu).[78]

KIZIL OĞUZ YAHUT KOCACIK YÖRÜĞÜ OLARAK ALİ RIZA EFENDİ'NİN AİLESİ

GENEL BİLGİLER

Atatürk'ün soyu ile ilgili elimizdeki en sağlam bilgiler öncelikle kendisinin, annesinin, kardeşi Makbule Hanım'ın anlattıklarıdır. İkinci olarak, kendisini ve ailesini tanıyan Hacı Mehmet Somer gibi, kimi çocukluk arkadaşlarının verdiği bilgilerdir. Mustafa Kemal dahil aile fertlerinde kuvvetli bir "Yörük, Türkmen olma" bilinci vardır: Makbule Hanım, E. B. Şapolyo'nun sorduğu "*babanız nerelidir?*" sorusuna şu cevabı vermiştir: "*Babam Ali Rıza Efendi yerli olarak Selaniklidir. Kendileri Yörük sülalesindendir. Annem her zaman Yörük olmakla iftihar ederdi. Bir gün Atatürk'e 'Yörük nedir?' diye sordum. Ağabeyim de bana 'Yürüyen Türkler' dedi.*" Yine Şapolyo'nun Ruşen Eşref Ünaydın'dan naklettiğine göre, "*Atatürk, çok kere benim ataların Anadolu'dan Rumeli'ye gelmiş Yörük Türkmenlerdendir derlerdi.*"[79]

Atatürk'ün baba soyu ile ilgili önemli bilgileri verenlerden birisi de M. Kemal'in Selanik'te mahalle ve okul arkadaşı, eski Milletvekillerinden Hacı Mehmet Somer

78 - T. Gökbilgin, a. g. e., s. 257-272. Defterin yeri: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Mevkufat Defteri, No: 2737.**

79 - E. B. Şapolyo, **Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi,** 3. Baskı, İstanbul, 1958.

Bey'dir. Somer'e göre; "*Atatürk'ün ataları hakkında benim bildiğim şunlar: Atatürk'ün ataları Anadolu'dan gelerek Manastır Vilayeti'nin Debre-i Bala Sancağı'na bağlı Kocacık nahiyesine yerleşmişlerdir. Bunları ben Selanik'in ihtiyarlarından duymuştum. Kocacıklıların hepsi öz Türkçe konuşurlar. İri yarı adamlardır. Bunların hepsi Yörüktür. Hayvancılıkla geçinirler, sürüleri vardır. Bir kısmı da kerestecilik ederler. Bunların kıyafetleri Anadolu Türkmenlerine benzer. Yaşayışları, hatta lehçeleri de aynıdır.*"[80]

Atatürk'ün babasını ve dedesi "Kızıl Hafız Ahmet"i tanıyan Eski Aydın Milletvekili Tahsin San Bey ve Eski Umumi Müfettiş ve Milletvekili Tahsin Uzer'den Kılıç Ali'nin[81] ve Tahsin San Bey'den E. B. Şapolyo'nun[82] naklettiği bilgiler de, Atatürk'ün baba soyunun "Anadolu'dan Rumeli'ye geçmiş olan Yörüklerden" olduğunu göstermektedir.

Yukarıda da değinildiği gibi, Atatürk'ün baba soyu, Konya/Karaman'dan gelerek Manastır Vilayeti'nin Debre-i Bala Sancağı'na bağlı Kocacık'a yerleşti. Aile sonradan Selanik'e göç etti. Dedesi Ahmet ve dedesinin kardeşi Hafız Mehmet'in taşıdığı "*kızıl*" lakabı ve yerleştikleri nahiyenin adı olan "*Kocacık*"ın da gösterdiği üzere; Mustafa

80 - E. B. Şapolyo, a. g. e., s. 21.

81 - Kılıç Ali, **Atatürk'ün Hususiyetleri,** Sel Yayınları, İstanbul 1955, s. 7.

82 - E. B. Şapolyo, a. g. e., s. 22.

Kemal'in baba tarafından soyu Anadolu'nun da Türkleşmesinde önemli roller oynayan "Kızıl-Oğuz" yahut "Kocacık Yörükleri Türkmenleri"nden gelmektedir.

MAKEDONYA'DA TÜRK VARLIĞI VE ATATÜRK'ÜN DEDESİNİN KÖYÜ KOCACIK

MAKEDONYA : COĞRAFYA, TARİH VE ETNİK YAPI

Makedonya Coğrafyası

Bugün Makedonya Cumhuriyeti adıyla anılan devlet, Balkan Yarımadasının güneyinde Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Arnavutluk arasında yer almaktadır. "*Makedonya*" sözcüğü, Fransızca "*Macedoine*" kelimesinden alınmış olup; Türkçe'de "*karışık, türlü, muhtelif parçalardan oluşmuş; yamalı bohça; sebze veya meyve salatası*" anlamlarına gelmektedir.

Sarp dağları, çok sayıda dere ve ırmakları, verimli toprakları ile Makedonya; kuzeyde Şar Dağları, Üsküp Karadağı, Kozyak, Osogova ve Rila Dağları; Ege Denizi'nin kuzey-batı kıyıları ve Haliakmon (Slavca: Bistritsa) Irmağı; doğuda, Rodop Dağları ve Karasu (Slavca: Mesta) Irmağı; batıda ise, Korab, Yablanitsa, Mokra ve Pindos Dağlarına kadar uzanan alanı kaplamaktadır. Ancak bu bölgenin hiçbir zaman gerçek coğrafi sınırları belli olmamıştır. Makedonya, bir terim olarak 1878'de Berlin Kongresi'nin kararlarıyla "sona eren" Büyük Doğu Bunalımı ile ortaya çıkmıştır.

Tarihi geçmişi Antik Çağlara kadar dayanan Makedonya coğrafyası, tarih boyunca Doğu ile Batı arasında ticaret, kültür ve sanat yolunun köprü başılığını yapmıştır. Makedonya adı ile adlandırılan Balkan toprakları, tarih boyunca Roma İmparatorluğu, Bizans, Bulgar, Sırp Devletleri ve 1371-1912 yılları arasındaki dönemde ise Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde bulunmuştur.

67.741 kilometrekarelik bir alanı kapsayan Makedonya bölgesi, 541 yıllık aralıksız bir hakimiyetten sonra, 1912-1913 Balkan Savaşları sonunda 10 Ağustos 1913'te imzalanan Bükreş Antlaşması ile Türk hakimiyetinden çıkmıştır. Bölgenin % 53'ünü

oluşturan Ege Makedonyası Yunanistan'a, % 33'ünü oluşturan Vardar Makedonyası da Sırbistan'a, geri kalan kısımları Bulgaristan'a (Pirin Makedonyası) ve Arnavutluk'a verilmiştir.

Bu paylaşım dolayısı ile beliren ihtilaflar Birinci ve İkinci Dünya Savaşları boyunca sürmüş, halen de devam etmektedir. Bugünkü Makedonya Cumhuriyeti'nin bulunduğu coğrafya, Balkan Savaşları'ndan sonra Sırbistan'a kalan Vardar Makedonyası'dır. Yugoslavya Krallığı'na bağlı bulunduğu 1918-1940 yılları arasında bölgenin ismi "Güney Sırbistan"; 1945 yılında da "Makedonya Federal Cumhuriyeti" ismiyle eski Yugoslavya Federasyonu'nun altı Cumhuriyeti'nden birisi olmuştur. Bu tarih aynı zamanda, çağımız Balkanlarında Makedonların ayrı bir "*etnik*" topluluk olarak kabul edilmelerinin de tarihidir. Makedonya Cumhuriyeti, Yugoslavya Federasyonu'nun dağılmasından sonra 8 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş, 8 Nisan 1993 tarihinde de Makedonya Cumhuriyeti adıyla Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na kabul edilmiştir. Başkenti, tarihi Üsküp (Skopi) şehridir.[83]

Makedonya'da Etnik Yapı ve Türkler

Çok milletli, çok kültürlü ve çok dinli bir yapıya sahip olan Makedonya, adeta bir azınlıklar ülkesidir. Makedonlar, Türkler, Torbeş Türkleri, Arnavutlar, Çingeneler

83 - Makedonya'nın tarihi ve coğrafyası ile ilgili olarak bakınız: **Macedoine (Articles D'Histoire),** Editörü: Dr. A. Hristov, Skopje (Üsküp), 1981, 1-640 s. J. D. Talevski, **The Borders Of The Repuplic Of Macedonia,** Published by: P. Kiro Dandaro, Bitola (Manastır), 1998, 1-373 s. Ve dört adet "Profil" ile iki adet "Harita" Eki. M. Hamza, **Makedon Dram Eserlerinde Türk İzleri ve Türkler,** Ankara, 1998, s. 1-2. H. Poulton, **Balkanlar Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler,** Tercüme: Y. Alagon, İstanbul, 1993, 1-290 s. Özellikle s. 57-69. W. M. Sloane, **Bir Tarih Laboratuarı Balkanlar,** Tercüme: S. Özbudun, İstanbul, 1987, 1-231 s. Özellikle s. 172 vd. G. Castellan, **Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl,** Tercüme: A. Yaraman-Başbuğu, İstanbul, 1993, 1-520 s. Ö. Turan, "Makedonya'da Türk Varlığı ve Kültürü", **Bilig D.,** Sayı: 3 (Güz, 1996), s. 21-32. Kıymetli arkadaşım Dr. Ömer Turan'ın bu çalışması Makedonya Türkleri ve buradaki Türk varlığı hakkında son yıllarda yapılmış en ciddi teorik ve analitik çalışmalardan biridir.

(Romlar), Ulahlar, Yunanlılar, Bulgarlar, Boşnaklar olmak üzere ülkede 34 farklı milliyet ve etnik grup yaşamaktadır. Balkan Savaşları'na kadar Selanik, Kosova ve Manastır Vilayetlerinden müteşekkil olan Makedonya'da Türkler en yüksek oranda nüfusu teşkil eden topluluk idiler. Makedonya Genel Müfettişi Hilmi Paşa'nın 1904 yılı raporlarına göre bölgede çoğu Türk, azı Arnavut olmak üzere 1.379.000 Müslüman, 869.000 Bulgar, 128.000 Arnavut, 307.000 Rum ve 100.000 Sırp yaşıyordu. Balkan Savaşları'ndan sonra, Makedonya'da Osmanlı hakimiyetinin sona ermesi üzerine Türkler ekonomik, sosyal, dini, kültürel vs. her alanda baskılara maruz bırakılarak, Türkiye'ye göçe zorlanmışlardır. Ararlıksız göçlere rağmen 1953 yılında Türklerin hala 203.000 kişi ile Makedonlardan sonra gelen ikinci büyük grup olarak bu topraklarda varlıklarını sürdürdüklerini görüyoruz. 1952 yılında Yugoslavya ile Türkiye arasında imzalanan "Serbest Göç Antlaşması", sekiz yıl içerisinde Makedonya'daki Türklerin nüfusunu yarı yarıya azaltmıştır. Bu göçler sebebiyle, 1961 yılından itibaren Makedonya'da Türkler üçüncü grup durumuna düşmüşlerdir. 1994 resmi nüfus sayımı sonuçlarına göre, toplam 2. 100.000 civarında olan Makedonya Cumhuriyeti nüfusunun, yurt dışındaki Makedonya vatandaşı Türklerle birlikte 81.615'i Türk'tür. Burada yaşayan Türkler ise nüfuslarının 170.000 ile 200.000 arasında olduğunu iddia etmektedirler.[84]

Makedonya'nın her tarafına dağınık olarak yaşayan Türklerin en yoğun olarak bulundukları yerler, Gostivar ve Üsküp gibi şehirleriyle Batı Makedonya Bölgesi'dir. Bu şehirlerden başka, Kalkandelen, Ohri, Struga ve Debre, Jupa; Doğu Makedonya'da ise, Manastır, Pirlepe, İştip, Ustrumca ve Kanatlar önemli Türk yerleşim birimleridir.[85]

84 - Ö. Turan, a. g. m., s. 22-23.

85 - Ö. Turan, a. g. m., s. 21-32.

Sofya Üniversitesi Profesörlerinden J. İvanof 1920'de Paris'te yayınlanan eserinde, Makedonya'ya Türklerin yerleşmeleri ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: Türkler, XIV. Asırdan itibaren ve Çirmen zaferini müteakip Makedonya'ya yerleşmeye başladılar. Şehirler Üsküp, Pirlepe, Köstendil, Drama bir ara tamamıyla Türklerin yaşadığı şehirler olur. Türk ordusunun fethettiği stratejik noktalar etrafında süratle Türk kasabaları meydana getirilir. Bunlar Anadolu'dan göç eden Türklerdir. Göç eden Türklerden kurulu yepyeni şehirler meydana gelir: Yenice, Vardar. Zamanla şehirlerde Türk nüfusu karışık bir manzara arz eder. Fethi müteakip, Hıristiyan yerliler İslam dinini kabul ederler. Hemen fetihten sonra göç etmiş temiz Türk topluluğu etrafında toplanırlar. Şehirlerin dışında köyler etrafında da Türk toplulukları da vücuda gelir. Bunlar Anadolu'dan göç etmiş büyük gruplardır. Onlara Yörük ve Konyar adını vermelerinin sebebi bu göçmenlerin Anadolu'dan, Konyar'dan gelmiş olmalarıdır. Umumiyetle Yörükler ve Konyarlar; Türkler gibi giyinen, konuşan yerlilere (İslamiyet'i kabul eden Hıristiyanlara) karışmazlar. Bu Türk göçmen toplulukları üç büyük grup halindedir: 1. Ege Denizi Kıyı Bölgesi Rodoplardan denizi kadar iner. Selanik bölgesi dahil buraları tamamıyla Türk'tür. 2. Sarıgöl Bölgesi: Burada Sarıgöl (Kayalar), Cuma gibi zengin Türk kasabaları vardır. Bu bölgelerdeki köylerin sayısı 130'dur. 3. Vardar Bölgesi: 240 Türk kasaba ve köyü vardır. Vardar nehrinin umumiyetle doğu kıyılarındadır. Bu üç büyük göç grubundan başka, daha ufak göç grupları da dağınık yerleşmişlerdir: -Vardar Nehri aşağı kısımlarında, Maya Dağı civarındakiler, -Manastır Ovası'nda Kenali (Kınalı? Kanatlı?) de oturanlar, -Debre güneyinde, Kara Drin nehri geçitlerini tutanlar."[86]

86 - J.İvanof, **Le Question Macédonienne,** Paris, 1920, s. 148-151. Nakleden: Ö. S. Coşar, **Atatürk Ansiklopedisi**

Kendisi de Makedonya Türklerinden olan, Gostivar'a bağlı Raptişte (Vraptişte) Köyü'nden Gazi Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyelerinden Dr. Sayın Mehmet İbrahimgil'in yaptığı çalışmalara göre; Makedonya'da beş asırlık Osmanlı - Türk varlığı döneminde toplam 1276 vakıf eser inşa edilmiş olup, bu eserlerin 818'i dini, 151'i eğitim, 120'si ticaret, 16'sı askeri ve geriye kalan 133 tanesi de köprü, çeşme, hamam ve imaret gibi eserleri kapsamaktadır. Eğitim amaçlı yapıların 6'sı medrese, 86'sı okul, 41'i zaviye, 2'si hankah ve 5'i kütüphanedir. Askeri amaçlı yapılardan 4'ü kale, 12'si kuledir. Bütün bu 1276 vakıf eserin 100'e yakını harabe şeklinde olmak üzere günümüze kadar kısmen veya tamamen ayakta kalabilen vakıf eserlerinin sayısının sadece 287 olduğu tahmin edilmektedir. Büyük bir kısmı Manastır, Ohri ve Üsküp'te bulunan bu eserlerden 180 tanesi "anıtsal yapı" özelliği taşımaktadır. Bunlardan 8'i türbe, 5'i tekke ve 32'si cami olmak üzere 45 tanesi "tarihi eser" statüsüne alınmıştır ve bu eserler üzerinde her türlü tasarrufta bulunma yetkisi Makedonya Eski Eserler ve Anıtlar Kurumu'na aittir. Bu 45 eserden 6 tanesi bugün mevcut değildir. 18 tanesi restore edilmiştir. 21 tanesi de acilen restorasyona muhtaç bir halde beklemektedir. Tarihi eser statüsüne alınmayan 135 Türk eseri ise bilhassa Üsküp, Manastır, İstip, Kalkandelen, Ohri ve Pirlepe gibi şehir merkezlerinde yer almaktadır ve yıkılma tehlikesi ile karşı karşıyadır.[87]

C: I., (1881-23 Temmuz 1908), İstanbul, 1973, s. 15.

87 - M. İbrahimgil, "Makedonya'da Osmanlı Vakıf Eserlerinin Sosyal Hayata ve Şehir Dokusuna Olan Etkileri ve Bugünkü Durumları", İstanbul'da Toplanan II. **HABİTAT Toplantısı'na Sunulan Rapor**'dan Nakleden: Ö. Turan, a. g. m., s. 29-30.

ATATÜRK'ÜN DEDESİNİN KÖYÜ KOCACIK

Coğrafi Konumu

İşte Atatürk'ün dedelerinin Anadolu'dan gelerek yerleştikleri Osmanlı Devleti Döneminde Manastır (Bitola, Bitolji) Vilayeti'ne bağlı dört sancaktan biri olan "Debre-i Bâlâ" (Debre, Debır, Debar, Debresko, Debarsko, Debarskoj)'nın merkezi, bugün Batı Makedonya'daki Debre şehridir. Ali Rıza Efendi'nin babası Kızıl Hafız Ahmet Efendi'nin doğduğu "Kocacık" nahiyesi de şimdi Jupa Bölgesi'nde yine aynı isimle anılan bir köydür.

1912 yılına kadar varlığını "nahiye merkezi" olarak Kocacık, günümüzde Yukarı Jupa Belediyesi'ne bağlıdır. Makedonya'nın batı kesiminde yer alan Kocacık'ın kuzeyinde Debre, Güneyinde Struga ile Ohri, doğusunda Kırçova, batısında ise Arnavutluk yer almaktadır. Kocacık matematik konum olarak 41-42 derece kuzey enlemi (paraleli) ile 20-21 derece doğu boylamı (meridyeni) arasında bulunmaktadır. Debre'nin güneydoğusunda yer alan Kocacık, denizden 1080 m. Yüksekliktedir. Stogova Dağı'nın "Kocacık Yaylası" adı verilen bölümünün batı eteklerinde kurulmuştur.

Kocacık, bağlı olduğu Debre'ye 18 km., buna karşılık batı kesiminden Arnavutluk sınırına uzaklığı yaklaşık 8 km. kadardır. Struga'ya 45, Ohri (Ohrid)'ye 60, Kırçova 50, Manastır (Bitola)'a ise yaklaşık 150 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. Debre üzerinden Arnavutluk'a uzaklığı ise 24 km. kadardır.[88]

Yedi mahalle ve ondört köyden oluşan Kocacık, kendisine bağlı köylerin dışında, merkez yerleşim bölgesi olarak; Bireştani, Koçişta ve Novak Köyleri arasında, kuzey ve kuzeybatı doğrultusunda uzanır. Kocacık merkezinin sınırları kuzeyde Koçişta Köyü, güneyde Ela (Eğla, Evla) Köyü, güneydoğuda Novak Köyü, batıda ise Osolnisa Köyü toprakları ile çevrilidir. Kuzeybatısında ise Bireştani Köyü yer almaktadır.

Bu sınırlar içinde Kocacık'a ait Bireştani Köyü ile Kocacık arasındaki kaleye "Kocacık

88 - "Atatürk'ün Köyü Kocacık", **Yeni Avrasya, Aylık Haber ve Kültür Dergisi,** Eylül 2000, s. 15.

Kalesi", tarlalara "Kolibalar", Yukarı Mahalle'nin üstündeki kıraç alanlara "Güronluk", Hamzaoğlu Mahallesi ile Bılato (Plato) Mahallesi arasındaki küçük koruya "Tatar Korisi", Bılato Mahallesi altındaki çukur alana "Göllük", göllüğü çevreleyen yüksekçe düzlüğe "Laçeler", kuzeybatı sınırında yer alan mezarlığa "Büyük Şehitlik" (Erenler Mezarlığı), Burada yer alan açık alan ile kalenin üzerindeki düzlüğe "Namazlık" (Namazgâh), köyün yer aldığı yaylaya "Kocacık Yayalası" (Bara Yaylası, Jupa Yaylası) ve yaylanın doruk noktasına "Büyük Doruk", Bu yayladaki akarsuya "Suğk Dere", bu suyun üst kısmına da "Üç Yutun" adı verilmektedir.

Kendi sınırları içinde bir şerit halinde uzanan Kocacık toprakları tarlalar, çayırlar, kır, otlaklar, kıraç alanlar, taşlıklar ve küçük ormanlardan oluşmaktasır. Kocacık merkez yerleşim bölgesinin çevresinde kendisine bağlı alanada "Koçişta, Novak, Elessa Yaylaları" ile Novak Köyü'nün üstünde bir geçiş yeri olan "Demir Kapı" ve "Şahbaz Çayırı", Koçişta Köyü'nün bulunduğu yamaçta bir yer adı olan "Mialets ve Dip Kirez", Osolnisa Köyü'nün altında bulunan "Karataş ve Aktaş" adlı kayalar, Kocacık'ın karşısında yer alan "Krostes" adlı bayır, Kocacık ile Ela (Evla) Köyü arasında "Uşisa" geçidi yer almaktadır.

Kocacık yerleşim bölgesine ait olmayan ama Kocacık'ı çevreleyen sınır konumundaki Makedonlara ait yerler ise; "Luçişta Yaylası, Broştisa Yaylası, Büyük Meydanisa, Lokva Yaylası, Kaneş Yaylası, Istırna Milaçe Yaylası, Kara Orman, Gariyer ve Gıradişti Köyleri" adlarıyla anılmaktadır.

Bunlardan başka doğal kayalıklardan bazıları; Kocacık merkezinde "Kocacık Kalâsı", Koçişta Köyü'nde "Kabataş", Bireştani Köyü'nde "İpektaş" (İpekkaya), Pranlik Köyü'nde "Karakaya", Novak Köyü'nde "Urlok Taşı" adlarını taşımaktadır.

Akarsuları bakımından zengin olan Kocacık'ta kuzeyde Koçişta ile Kocacık arasında "Golostina Deresi" geçmekte, bu dere kuzey batıda "Bireştani Deresi" adını almaktadır. Hıristiyan halk ise eski bir Yunanlı göçebe kabilesi olan "Lâğ Kabilesi"nin adını vermekte, dereye "Lâğ Deresi" demektedir. Güneyde Kocacık ile Ela (Evla) Köyü arasında "Ossoy Deresi" akmakta, buna "Raven Deresi" de denmekte ve bu dereye güneydoğuda Novak ile Kocacık arasından akan "Demirkapı Deresi" karışmaktadır.

Elessa Köyü'nün üstünden akan ve köyün tarlalarını sulayan akarsuya da "Kara Dere" denilmektedir.[89]

"Kocacık" Adı, Mahalle Ve Köyleri

N. Kartal, konuyla ilgili önemli eserinde, hem söylencelere göre hem de bilimsel araştırmalara göre geniş bir değerlendirme yaptıktan sonra "Kocacık" adının "Kocacenk"ten geldiğini iddia etmektedir: "Bu bilgilerden anlaşılacağı gibi; 'Kocacık' adı, aslında Türkler ile İskender Bey arasında yapılan savaştan, bu savaşa verilen 'Büyük Savaş' anlamında 'Kocacenk' adından gelmektedir."[90] Kanaatimizce bu değerlendirme doğru değildir. Kocacık'ın adı, Rumeli'nin çok değişik yerlerine ve bu arada bu bölgeye de yerleşen "Kocacık Türkmenleri"nden gelmektedir. Anadolu ve Rumeli'de sıkça gördüğümüz üzere Kocacık Türkleri yerleştikleri bu bölgeye boy adlarını vermişlerdir. Yukarıda ayrıntılı bir şekilde ortaya konulduğu gibi, önceleri başlarında hakkında tarihi bilgimiz bulunmayan Hamza Bey'den dolayı "Koca Hamza Yörükleri" olarak anılan bu Yörükler, sonradan bulundukları yerlerde çoğunlukla "Kocacıklar" olarak anılmaya devam etmişlerdir. Tarihi, resmi kayıtları da kendi isimleri ile tutulmuştur. Nitekim, Kocacık içindeki bir mahalle adının "Hamzaoğlu Mahallesi" olması da bu görüşümüzü desteklemektedir. Hamza Bey'in hatırası burada yaşatılmıştır.

Kocacık, yedi mahalleden oluşan büyük bir yerleşim merkezidir. Bunlar, Yukarı Mahalle, Aşağı Mahalle, Taşlı Mahalle, Hamzaoğlu Mahallesi, Bilato Mahallesi, Yatürez Mahallesi, Kırasta Mahallesi'dir.[91]

Kocacık, kuruluşundan XVI. Yüzyılın ikinci yarısının başlangıcına (1568 yılının Mart ayı) kadar varlığını kasaba olarak sürdürmüş, 1863'ten sonra ise köy statüsüne tabi tutulmuş ve 1912 yılına kadar nahiye (bucak) merkezi olarak varlığını devam ettirmiştir.

O dönemde yönetim bakımından Kocacık Nahiyesine bağlı köylerin sayısı toplam 14'tür. Bu köylerden 7 tanesinin halkını Türkler oluşturmakta, anadil olarak Türkçe konuşulmaktadır. Köylerden 1 tanesi anadili Makedonca'yı bırakarak Türkçe konuş-

89 - N. Kartal, **Atatürk ve Kocacık Türkleri,** Ankara, 2002, s. 3-4. Sayın N. Kartal'ın bu eseri Kocacık ile ilgili yapılmış en kapsamlı çalışma olup; kitap özellikle Kocacık Türklerinin maddi kültür unsurlarını derleyen çok önemli bir etnografik araştırmadır. Kocacık'ın coğrafî özellikleri hakkında ayrıca bakınız: B. Rusiç, **Jupa Debarska,** Üsküp, 1957.

90 - N. Kartal, a. g. e., s. 7-12.

91 - N. Kartal, a. g. e., s. 13-18. Eserde mahalle isimlerinin menşeleri hakkında da bilgi verilmektedir.

maya yönelmiştir. Geriye kalan köylerden 3 tanesinin halkı Makedonca konuşan Müslümanlardan, 1 tanesinin halkı Makedonca konuşan Müslüman ve Hıristiyanlardan, 1 tanesi de Makedonca ve Arnavutça konuşan Müslüman halktan, diğer 1 tanesi ise Makedonca konuşan Hıristiyan halktan oluşmaktadır. Bunların dışında Kocacık nahiyesine bağlı olmadıkları halde ekonomik yönden Kocacık ile ilişkisini sürdüren 3 köy daha vardır. Bu köylerden 2'sinin halkını Makedonca konuşan Müslümanlar (Torbeşler), 1'inin halkını da Makedonca konuşan Hıristiyanlar oluşturmaktadır.

Halkı Türk olan ve Türkçe konuşan Kocacık köyleri ve yaşayan nüfus durumları şu şekildedir: **Ela Köyü:** XX. Yüzyılın sonunda 130; 1954'te 76 Türk'ün yaşadığı bu köyde 1957'deki göçlerden sonra kimse kalmamıştır. Köy camisi ve minaresi ile üç adet konut halen ayaktadır. **Elessa Köyü:** Kocacık'ın en büyük köyü olan Elessa'da XX. Yüzyılın sonunda 550; 1954'te 633 Türk nüfus yamaktaydı. Göçlere rağmen halen 40'ı aşkın konutta Türkler yaşamaktadır. **Novak Köyü:** Kocacık'ın büyük köylerinden biri olan Novak'ta, XX. Yüzyılın sonunda 600'den fazla; 1954 yılında ise 778 Türk yaşıyorken, göçlerden sonra nüfus azalmıştır. Bugün 60 konutluk bir aile grubu yaşamaktadır. **Dılgaş Köyü:** XX. Yüzyılın sonunda 100 kadar; 1954'te ise 221 Türk'ün yaşadığı Dılgaş'tan bütün aileler göç ettiği için, bugün köy tamamen boşalmış bulunmaktadır. **Bireştani Köyü:** XX. Yüzyılın sonunda 300'den fazla; 1954'te ise 15 sülaleden 48 aile içinde 259 Türk'ün yaşadığı köyde, bugün sadece 15'i aşkın konutluk bir Türk nüfusu yaşamaktadır. **Osolnisa Köyü:** XX. Yüzyılda 200; 1954 yılında toplam 73 Türk'ün yaşadığı köyde; 1955'teki son göçten sonra nüfus hemen hemen tamamen yok olmuştur. Günümüzde sadece bir aile yaşamaktadır. **Pralenik Köyü:** XX. Yüzyılın başlarında 250, 1954'te ise toplam 134 Türk'ün yaşadığı köy; 1957'deki son göçten sonra tamamen boşalmıştır. Günümüzde yaşayan yoktur. **Koçişta Köyü:** XX. Yüzyılın sonlarında 180 Hıristiyan ile 175 Türk'ün yaşadığı köyde, günümüzde kimse kalmamıştır. Sadece bir konut ayaktadır.[92]

Türkler Tarafından Fethi ve Türk Kimliğinin Şekillenmesi

Kocacık yerleşim bölgesinin Türk tarihi ile ilişkisi Türklerin Rumeli'ye geçişi ile başlar. Kocacık'ın tarihi, bir bakıma Manastır'dan Üsküp'e uzanan Manastır, Ohri, Gostivar, Pirlepe, Kırçova, Debre, Üsküp Türklerinin tarihidir. Çünkü bu kentlerin Türk halkı aynı kökenlidir.

92 - N. Kartal, a. g. e., s. 20 vd.

Yazılı kaynaklar Kocacık'taki Türk egemenliğinin 1448–1912 yılları arasında sürdüğünü yazar. Bu duruma göre Kocacık'taki Türk egemenliği 464 yıl sürmüş demektir. Nitekim Kocacık'ın "Büyük Şehitlik" Numan Kartal tarafından yapılan incelemelerde mezar taşlarının en eskilerinin Rumi 900-905 tarihlerini taşıması da bunu göstermektedir. Bu tarihten daha önce ölenlerin başlarına tarihsiz taşların konduğu düşünülürse bu yargının doğruluğu anlaşılır.

Kaynaklara göre Türklerden önce yörenin halkını yerli Makedonyalılar ile "Malisorlar" teşkil ediyordu. III. yüzyıla dek Malisorlarla birlikte yaşayan Makedonyalılar, aynı yüzyılda güney ülkelerine akınlar yapan İslavların (Slavlar) saldırılarına uğradılar. Bu saldırılara dayanamayan Makedonyalıların bir bölümü Arnavutluk dağlarına çekildiler ve oralarda kendilerine yakın buldukları toplumlar içinde eridiler. VII. yüzyılda Sırplar, Arnavutluk'un kuzey kısmını zaptettiler. Zaptettikleri bu kısmı da 1360 yılına dek Sırp İmparatorluğu'nun güney tarafında yaşayan vilâyetler haline getirdiler. Bu dönemde Arnavutluk'ta Arnavutlar arasında da derlenip toparlanma yoluna gidildi. Önce Arnavutlar, 1257–1258 yıllarında Bizans'a karşı ayaklandılar. Ardından 1272 tarihinde "Carl d'Anjo'yu" Arnavutluk kralı ilan ettiler. Bundan sonra Arnavutluk ile Osmanlı Türkleri arasında çatışmalar biçiminde ilişkiler görüldü. Bu dönemin ardından 1405 yılında doğan Kruja Prensi Gjen Kastriota'nın oğlu Gjergj Kastriot (İskender Bey), kendini yetiştirip güçlü bir yönetici olduktan sonra 1440 yılında Debre Sancakbeyi seçildi.

İskender Bey'in Debre Sancakbeyi seçilmesiyle birlikte Kocacık'ta Türk tarihi başlamış oldu. Çünkü, Türklerle İskender Bey'in Kocacık yöresindeki savaşları, İskender Bey'in Sancakbeyi seçilmesinden sonra oldu.

İskender Bey'in Türklerin saldırılarına pek elverişli olmayan kuzey ve merkezi Arnavutluk'a bağlı Aşağı Debre ile Yukarı Debre'de malikâneleri (çiftlikleri ve geniş toprakları) ile şatoları vardı. Bu topraklardan biri de Kocacık idi. Kocacık, doğal yapısı ile o günün koşullarında ordulara yeterli hareket olanağı vermediğinden dolayı özellikle İskender Bey tarafından bir yerleşim birimi olarak seçilmişti. Kuzeyden güneye giden yolların geçit yerinde bulunması, doğal yapıdan dolayı kolay korunma olanağının olması da Kocacık ve Kocacık Kala'sının (Kalesinin) önemini arttırmış, İskender Bey'in buraya yerleşmesinin nedeni olmuştu.

Osmanlı Türkleri bu yerin önemini kavramakta gecikmedi. Çünkü, Üsküp yönünden gelip Debre üzerinde güneye ve Arnavutluk'un içerlerine doğru akınlarda bulunacak olan Osmanlı kuvvetlerinin İskender Bey'i devreden çıkarıp buradan geçmesi bir

zorunluluktu. Bu nedenle Kocacık'ın alınması gerekiyordu. Hattâ Balkanlar'ın içlerine doğru yapılacak akınlarla İskender Bey, bir engel teşkil ediyordu, bu nedenle de Kocacık'ın alınması bir zorunluluk oluyordu.

Bu gerçeği gören Sultan II. Murad, hiç tereddüt etmedi, Kocacık'a akın emrini verdi. Kocacık'a ilk akının oluşunu Aşıkpaşaoğlu söyle anlatır: "Hünkâr bir gün: Kocacık Hisarına sefer edelim dedi. İsa Beğ'i öncü gönderdi." Bu akınlar sırasında ilk çarpışmalar Kocacık ile Ela Köyü arasında bulunan "Uşisa" sırtlarında oldu. Bu savaşta, Aşıkpaşaoğlu'nun deyişiyle akıncıların çoğu "gaza niyeti diye şehit oldular. Ancak, hayli yerler dahi fetholdu." Bu fethin tarihi Hicri 846 (Milâdî: 12 Mayıs 1442–30 Nisan 1443) yılıdır.

Ancak İskender Bey rahat durmadı. Türklerle İskender Bey arasında tam beş kez savaş yapıldı. Bu savaşlar 1443-1448 yılları arasında oldu. Savaşlar sırasıyla bugünkü Kocacık ile Ela Köyü arasında bulunan Uşisa sırtlarında, Kocacık Kala'sı altındaki "Karakol" mevkiinde, Osolnisa Köyü yanında, Beşevler (Bireştani) Köyü altında ve Kocacık'ın "Erenler" denilen ve "Büyük Şehitlik" adı da verilen yerinde oldu. Bu savaş yerlerinde şehitliklere bakıldığında Uşisa sırtlarındaki şehitlikte 150'yi, Karakol mevkiindeki şehitlikte 300'ü, Osolnisa altındaki şehitlikte 500'ü aşkın şehidin yattığı kolayca farkedilebilir. Hattâ bir çarpışma yeri olan Uşisa sırtlarındaki şehitlerin düştükleri yönde gömüldükleri, baş taraflarının çeşitli yönlerde oluşundan anlaşılır.

Öncü güçlerin çatışmasından, diğer bir deyişle pek büyük olmayan birliklerin savaşmasından meydana geldiği anlaşılan bu savaşların tümünü İskender Bey'in kazanması ününe ün katmasına neden olmuştur.

İskender Bey, kazandığı bu zaferleri "Hıristiyanlığın Müslümanlığa karşı galibiyeti" şeklinde nitelendirmiş ve savaşların yapıldığı Kocacık yerine kutsal yer gözüyle bakmıştır. İskender Bey, bu zaferleriyle Osmanlıya karşı Hıristiyanlığın olduğu kadar Avrupa'nın ve Avrupalıların da koruyucusu durumuna gelmiştir. Bir yazarımızın dediği gibi; "İskender Bey'i evrensel ve ünlü bir şahsiyet haline getiren nedenlerin başında, II. Murat ve II. Mehmet gibi iki büyük ve güçlü Osmanlı padişahına mukavemet etmesi ve o zamanların dini ve jeopolitik durumuna göre, Hıristiyan Avrupa'yı koruyan kalkan gibi nitelenmesidir. Onun hakkında yazılan sayısız eserler, kendisini Hıristiyanlığın ve Avrupa medeniyetinin kurtarıcısı olarak göstermiştir."

İskender Bey'in bu yörede Türklerle yaptığı son büyük savaş, "Erenler" ya da "Büyük Şehitlik" denilen Kocacık Kale'si yanındaki büyük düzlükte Hicri 851, Milâdî 19 Mart 1447 ile 6 Mart 1448 tarihleri arasında yapılmış ve savaş Türklerin kesin zaferi ile sonuçlanmıştır.

Önceki akınların her defasında İskender Bey'in başarı kazanması Sultan II. Murad'ı kızdırmış, onda yenilgilerin intikamını almak istediğini doğurmuştur. Bu nedenle kumandanlarından İsa Bey'i İskender Bey'in üzerine göndermiş, ardından kendisi Kocacık'a gelerek bizzat ordunun başına geçmiştir. Bu savaşın büyük ve kanlı olduğunu, Kocacık'taki "Büyük Şehitlik'te" yatan üç bini aşkın şehit mezarı da göstermektedir. Zaten, Türk ordularına İsa Bey'in kumanda etmesi, ardından II. Murad'ın Kocacık'a gelip, ordunun başına geçmesi ve zaferin ardından kışı Kocacık Kala'sında geçirmesi de savaşın büyük ordu birlikleri arasında yapıldığını ve çok çetin geçtiğini kanıtlamaktadır. Hatta tarihçiler; "bu sırada Sultan Murad, Arnavutluk'a gidip, Arnavutluk sınırına yakın yerde bulunan bugünkü Kocacık'ı fethetti" diyerek bir bakıma Sultan II. Murad'ı "Kocacık Fatihi" olarak da göstermişlerdir.[93]

Bu fetih sırasında Kocacıklılar, yaşlıların deyişine göre Anadolu'nun Konya-Karaman bölgesi ile Aydın ve Söke yöresinden gelen atlılar olarak "Konyarlar" (Hudut Gazileri, Akıncılar) adıyla İsa Bey komutasında savaşlara katıldılar. Çok çetin geçen savaş sırasında üç binden fazlası şehadet şerbetini içti, bu nedenle bu savaşa "Kocaceng" denildi. Bugün bile ayakta duran ve üç binden fazla şehidin yattığı yer olan "Erenler" (Büyük Şehitlik), çetin geçen "Kocaceng'in" (Büyük Savaş'ın) anısını yüzyılların ötesinden

93 - Bu olayı Hammer de doğrulamakta, ancak "Sfetigrad" da denilen Kocacık'ın kesin fetih tarihini 14 Mayıs 1449 olarak göstermektedir. Böylece **Oruç Bey Tarihi** ile **Hammer Tarihi** küçük bir çelişkiye düşmektedir. İskender Bey, Kocacık'ı almaya bir kez daha teşebbüs etmiş, ama başarılı olamamıştır. Bakınız: N. Kartal, a. g. e., s. 33.

günümüze dek yaşatan ve Tanrı'ya ulaşanları ölümsüzleştiren canlı anıt olarak yaşamaktadır. Sultan II. Murad, savaş sonrası yiğitlik gösteren bu Akıncı Türklerinin sağ kalanlarına savaş yöresini tımar olarak vermiş, onlar da buraya yerleşerek Kocacık'ta Türk yerleşim bölgesini meydana getirmişlerdir.

Kocacıklılar, birçok Türkler gibi, yeni yerleştikleri yere kolayca uyma, iyi ve güzeli alma ve de devamlılık (continuateur) yeteneği sonucu yeni yerleşim yerlerine yerleşmekte güçlük çekmediler. Çünkü; tümü hayvancılık, ustalık, tarım gibi işlerle uğraşıyordu. Kocacık'ın güzel yaylaları, az da olsa tarıma elverişli toprakları ile iklimi uğraşları yönünden kendilerine elverişli geliyordu. Bu durum Osmanlı Devleti'nin politikasına da uygun düşüyordu. Osmanlı Devleti'ne göre Kocacık'a yerleşen Türkler, hem devletin ileri bir karakolu görevini görecek hem de çevredeki Hıristiyanları Müslümanlaştırmakta etkin bir rol oynayacaktı. Nitekim, öyle de oldu. Devrin hükümdarı Sultan II. Murad, akınlarla bulunduğu Arnavutluk'a karşı Kocacık Hisarı'nı ileri bir karakol ve konaklama yeri olarak kullandı. Öte yandan çevrede bulunan Hıristiyan köylerden "Büyük Papranik", "Ufak Papranik", "Jitnenik" (Jitnelik), "Balanisa" köyleri ile "Broştisa Köyü"nün bir bölümü XVI. yüzyılın ilk yarısında kendi dinleri olan Hıristiyanlığı terkettiler, buna karşın Müslümanlığı kabul ettiler. Hattâ, "Koçişta Köyü"nde kimi Makedonlar dinleriyle birlikte dillerini de terkettiler. Müslümanlığın yanı sıra anadil olarak Türkçe'yi benimsediler. Zaman içinde kendilerini Türk saydıklarından Balkan Savaşı'nın ardından Türkiye'ye geç ettiler. Müslümanlığı kabul eden Makedonlar, Türklerin tüm gelenek ve göreneklerini de aldılar. Günümüzde kendilerine "Bizler Makedonca konuşan Torbeşleriz" demektedirler. Kendilerine "Türk" değil de "Torbeş" demelerinin nedeni ise; diğer Arnavut ve Türk gibi yöre halkının bu deyimi kullanması ve Türklerin Müslümanlığı kabul eden Makedonları Türk saymamasıdır. Bunların bir kısmı Kocacıklılar gibi 1912'den sonra Türkiye'ye göçtüler. Türkiye'de kendilerine "Kocacık Türklerindeniz" dediler ve Makedonca'yı bırakıp Türkçe'yi anadil olarak seçtiler. Ancak çoğunluğu anayurt saydıkları Yugoslavya'nın Makedonya bölümünde kaldılar.

Kocacıklıların birbirlerine saygının sınırsızlığı içinde, kavga ve dövüşten uzak yaşamalarını mutluluk içinde 1912 yılına dek sürdürdüler. İlk kurulduğunda küçük bir yerleşim birimi olan Kocacık, belgelere göre 1568'in Mart ayında kasaba haline getirildi. 1863 yılına dek kasaba olarak yaşayan Kocacık, bu tarihten sonra köy statüsüne tabi tutuldu ve Debre İlçesi'ne bağlı bir nahiye merkezi olarak varlığını XX. Yüzyılın ilk yarısına kadar sürdürdü.

II. Abdülhamid

II. Meşrutiyet ve Anadolu'ya Göç

Kocacık; okulları, yönetim binaları ve Pazar yeri ile gerçekten tam bir kasaba görünümdeydi. Türklerin gelişinden 1912 yılına dek yaklaşık 500 yıllık zaman süreci içinde Kocacık'ta her Cuma günü pazar kuruluyordu. Bu durum Kocacık'a ayrı bir değer kazandırıyor, diğer yöre halkıyla aralarında ekonomik ve sosyal bağların kurulmasını sağlıyordu. Kuşkusuz bu durum Kocacıklıların mutlu yaşamalarına katkıda bulunuyordu. Osmanlı ülkesinde olan isyanlar, Avrupa'daki kargaşalıklar; ulaşım zorlukları; onları kendi aralarındaki derin bağlılık nedeniyle olumsuz yönde pek etkilemedi. Ancak 1789 Fransız İhtilâli'nin getirdiği "Hürriyet, vatan, millet" düşüncesi Balkanları bir yangın gibi sardıktan sonra rahatlıkları bozuldu. Silahı eline kapan dağa çıktı. Bunlara Osmanlıların bozulan ordusundaki Yeniçeri artıkları da katıldı. Kocacıklılar bu artıklara "Dayılar" diyordu. Hıristiyan çetelerle birlikte bu artıkların yaptıkları gün

geçtikçe çekilmez bir hal alıyordu. Tüm Kocacıklılar, silah elde geceleri nöbet tutarak kendilerini korumaya çalışıyordu. Bu dönemde çeteler, geceleri nöbet tutarak kendilerini korumaya çalışıyordu. Bu dönemde çeteler, geceleri mahalle aralarında "çorbacı, garda..." diye bağırarak geziyorlar, ne olduğunu öğrenmek amacıyla kapıya çıkanları yakalayıp kurşuna diziyorlar ya da boğazına dek diri diri toprağa gömüp taşlamak yoluyla öldürüyorlardı. Çoğu kez güpegündüz evleri basıyor, yiyecek istiyor, yedikten sonra da süngüsünü çıkarıp sofraya çakıyor ve "getirin bakalım diş kirası şu kadar

DİZİ

ATA'NIN SOY KÜTÜĞÜ

Alican ARASLI

YARIN ADI

FKK ve eğitim bakanı Emine Demirali'nin Tavsi

ATATÜRK'ÜN BÜYÜKBABASININ EVİNİ BULDUK

TÜRKİYE'DE İLK KEZ YAYINLANIYOR

İşte, Atatürk'ün büyükbabası, KIRMIZI HAFIZ AHMET EFENDİ'nin evi. Taşlı mahallesinden hafize meyilli bir bayırı tırmandıktan sonra karşınıza çıkıyor. Atatürk'ün babaannesi Ayşe Hanım bu eve gelin gelmiş. Köyün en yaşlıları, İsmail Yahya ile adını sırarla bildirmeyen, fotoğrafının dahi çekilmesine müsaade etmeyen mutaassıp yaşlı nine, bu evin Atatürk'ün dedesinin evi olduğunu büyüklerinden öğrendiklerini söylediler. Ön cephede, gizlice görüntülediğimiz yaşlı nine, İsmail Yahya ile.

Rumeli Türkleri Atatürk'e, "Bizim Kocacıklı" diyorlar ve hemşerileri sayıyorlar. Atatürk'ün dedesi Kırmızı Hafız Ahmet Efendi Manastır'ın Kocacık Köyü'nden. Köy Anadolu'dan gelme Yörük Türkmenler'den oluşuyor.

ATAMIZ, YÖRÜK TÜRKMENİ

BALKANLARA yapmış olduğumuz seyahatler esnasında tüm görüştüğümüz Makedonlar, Rumlar, Ulahlar ve Türkler, söz birliği etmişcesine Atatürk'e, "Kocacıklı" diyorlar, hemşerileri kabul ediyorlar ve bundan da haklı bir gurur duyuyorlardı. Ayrıca, bu hususun böyle bilinmesini ve böyle kabul edilmesini arzu ediyorlardı.

Ne var ki, bugüne kadar Kocacık'a kadar uzanamamıştık. Yıllardır, yurtdışındaki yılkın yayın organlarına da yansıyan bu "Milli Değerimizi" yaratma faaliyetlerine biz de tanık oluyor, üzülüyorduk. Artık, bu konuya etrafıca eğilmeliydik. Atatürk'ün ecdadını, Milletimize tanıtmamızla anlatmaya kararlıydık. Bu kararlılıkla Üsküp'ün yolunu tuttuk.

TÜRKLERİN AĞASI MURAT AĞA

Bursalarda Atatürk, hem de soy kütüğüyle çok iyi tanınıyor. Ancak, bizler zamanında bir ekip yollayıp, tüm canlı tanıklarıyla bunu tespit etirip naaslesef ortaya koyamamışız. Rumeli'de yalnızca Onun değil, herkesin geçmişi bilinipor.

Üsküp'te önce hasta olduğunu öğrendiğimiz, Türklerin ağası, Kocacıklı Murat Ağa'nın ziyaretine gittik. Bizim, nihayet Kocacık'a gitmek üzere geldiğimizi öğrenince çok sevindi, gözbebeklerine ışınlar hücum etti, yatağından doğrularak: "Demek, demek gideceksiniz" diyerek ne denli mutluluk duyduğunu belli etti.

Murat Efendi, kaide-i sural dinlemeyen, yalnız düşene kadar şahinde fes ile dolaşan serdengeçti bir ağaydı. Bir unvanı da "Son Osmanlı"dır.

Bizim, büyük bir dikkatle müvekkilleri incelediğimizi gören Murat Ağa, "Bu bir şey mi?" dedi. "Bizler, Rumeli'ni ziyaret eden padişah efendilerimizin kaldırkları evleri dahi biliyoruz" diye ekledi.

FİRARİ AHMET EFENDİ

Murat Ağa, "Ata'mızın ecdadını önce benden dinleyiniz "diyerek, başladı anlatmaya:

"Atatürk'ün dedesinin adı Kırmızı Hafız Ahmet Efendi'dir. Lâkapları böyle. Ama, asıl hafız olan, kardeşi Mehmet Efendi'dir. Babaannesinin adı da Ayşe Hanım'dır.

Daha sonraları Ahmet Efendi'ye "firari" demeye başlanmış. Firari, Rumeli'de "gurbetçi", "gurbete çıkan" anlamına gelmektedir. Yalnız, Selanik'te vuku bulan bir olayla da bağlantılıdır. Kocacık'ın toprağı münbit değildir. Olanakları da kısıtlıdır. Bu nedenle, Ahmet Efendi, yukarı mahalleden Feyzullah Fehlivan ve Taşlı mahallesinden Fadıl Ağa ile birlikte Selanik'e çalışmaya gitmişler. 1876 yılının Mayıs ayında bir gün yolda bir olaya tanık olmuşlar: Gayr-i müslümler, müslüman olan bir Bulgar kızına sarkıntılık yapıyorlarmış. Bizim Kocacıklılar dayanamamışlar, bunlara girişmişler. Hem de no girişme. İshaklıye Camii'nin pencere demirlerini sökmüşler, saldırıda bulunanları fecî şekilde dövmüşler. Sonradan olay büyümüş, halk galeyana gelmiş, konsoloslar müdahalede bulunmaya kalkmışlar. O karışaşıklar esnasında Alman ve Fransız konsoları öldürülmüş. Tabii akabinde Babıâli'ye ültimaton verilmiş, büyük devletlerin donanmaları Selanik'in önlerine gelmiş. Daha sonra durum mahkemeye intikal etmiş, üç Kocacıklı eşyalarında cezalandırılmış, yakalanmaları için ferman çıkartılmış, başlarına ödül konmuş, Ancak, zamanla olay kapanmış, unutulmaya terkedilmiş."

İsmail Yahya'nın, İzmir'e oturan Kocacıklılar ile mülemizine selamları var.

KOCACIKLILAR KONUŞUYOR

Sözü artık tamamen Kocacıklılara bırakacağız.

Kocacık'ın yukarı mahallesinden, Dolaklar ailesinden, Behlül ve Hatice kızı Maksude Yıldız, Mustafa Kemal'in adını ilk kez nasıl duyduğunu şöyle anlatıyor:

"Harekat Ordusu'nun İstanbul'a yürüyüşü rüm Balkanlar'da büyük heyecan yaratmışo. Köyde, Ümmet adlı zekâca geri biri vardı. O gün 'Ey millet duyduk duymadık deneyin, Hamit, tahtan indirildi' diye sokaklar arasında bağırıp duruyordu. Babam Gola Behlül, ne oluyor diye dışarı fırladı. Bu arada Ümmet, Sultan Hamit için uygunsuz kelimeler kullanmış olacak ki, ona çıkışta: 'Sus, terbiye sizlik etme. insan, böyle der mi?' Ümmet, bu sözler üzerine sustu. Meğer o gün Debre'deymiş. Abdülhamit tahtan indirilmiş, hürriyet ilan edilmiş. Orada halk, yaşasın hürriyet diye bağırınca, o da duyduklarını Kocacık'ta tekrarlamaya kalkmış... Daha sonraki günlerde ayrıntılı haberler gelmeye başladı. Harekat Ordusu'nun faaliyetleri en güncel konuydu. Mensupları da meşhur olmuştu. Şevket Paşa'nın yaverinin Kocacıklı olduğunu öğrendik. Kimdir, neyin nesidir derken, Kırmızı Hafız Ahmet Efendi'nin torunu, Ali Rıza'nın oğlu Mustafa Kemal olduğunu söylediler."

Kocacıklı Ruman Kartal da şu bilgileri veriyor:

"Ali Rıza Efendi, Manastır Vilâyeti'nin, Debreİçalı Sancağı'na bağlı Kocacık'ta dünyaya geldi. Kocacık'ın nüfusu tamamen Türk. Hepsi de Yörük Türkmenleri. Anadolu'dan gelmişler. Bizler, Müslüman Oğuzlar'ın Türkmen boyundanız.

Atatürk'ün büyükbabası, İşkodyalılar ailesinden, babaannesi ise Golalar ailesinden gelmektedir. İşkodyalılar, İşkodra'dan. Kocacık'a gelip yerleşen akıncı Türklerinin adıdır. Golalar ise "hudut gazileri" anlamını taşımaktadır. Dedesi Kocacık'ın, Taşlı Mahallesi'nden, babaannesi ise Yukarı Mahallesi'ndendir. Ayşe Hanım, Taşlı Mahallesi'ne gelin gelmiştir. Kırmızı Hafız Mehmet Efendi, Canarlı Mahallesi'nde Ulukul öğretmenliği yapmış.

Kocacık'ın, Taşlı Mahallesi'nin üst tarafında bir yokuş vardır. Önünde küçücük bir dereciik akar. Bu nedenle, orraya Dere Mahallesi de denir. İşte, Ata'nın, büyükbabasının evi oradaydı. Kocacık'tan temelli göç etiklerı zaman, evlerini Etem Malik'tere satmışlar. Malik'in oğlu Hayrettin, İşmit'te oturmaktaydı."

İLK GÖÇ EDEN ATA'NIN AMCASI

Ahmet Efendi'nin, Kocacık'tan ne zaman ayrıldığı hususunda yıl olarak farklı verilememektedir. Ancak, 93 Harb'ndan otuz yıl kadar önce olduğu bilinmektedir. Kocacık'tan ilk ayrılan Mustafa Kemal'in amcası Kırmızı Hafız Mehmet Efendi olmuş.

Notlarımızın doğruluğunu, Makedonya eski Kültür Bakanı yardımcılarından sayın İlhamı Emin Bey de onaylıyor. Kendisi de şu eklemeleri yapıyor:

"Fadıl Ağa, zamanın ünlü Tümgenerali Arif Erdemgil Paşa ile Kurmay Albay Osman Senai Bey, Kurmay Albay Rasim Bey ve Jandarma Yarbayı Tevfik Erdemgil'in babalarıdır. Hepsi de Kocacık doğumludur. Mustafa Kemal Paşa ve ailesi ile dostları olduğu bilinmektedir. Herhalde onlar da bizim verdiğimiz bilgileri mutlaka onaylayacaklardır. Biz, birbirimizi çok iyi biliriz."

Bu sohbetten sonra Birlik Gazetesi'nden dostumuz Remzi Canova'nın Golf'una atlayarak Kocacık'ın yolunu tuttuk. Hem de büyük bir arzu ve şevkle. Remzi, Rumeli'nin meşhur Kız Dağları'nı, Maya Dağları'nı çok iyi bilıyor. Turmana, lunyu sarp bir dağ köyüne vardık. Tam dört saatimizi aldı bu yol. Yorgunluk ne kelime, demen köye dalıdık...

MAYADAĞ'DAN KALKAN KAZLAR

Taşlı eski Kocacıklılardan kimseciklar kalmamış. Evlerin çoğu da bakımsız. Hemen etrafımızı çevirdiler. Onlara, Kırmızı Hafız Ahmet Efendi'nin, Etem Malik'e satığı evi sordük. Bu konuda en sağlam bilgiyi İsmail Yahya'dan alabiliriniz dediler. İsmail Yahya'yı bulduk. Doğruca yukarı Mahalle'den geçtim, mütevazı Taşlı Mahallesi'ne gittik. Hafifçe bir bayırı tırmandıktan sonra Atatürk'ün dedesinin Etem Malik'e sattığı ev karşımıza çıktı. İsmail Yahya: "İşte burası" dedi. Biz geçmişi konuşurken, adını vermeyen sempatik bir nine söz girdi: "Evladım, doğrudur, onların evidyi" diye İsmail Yahya'nın sözlerini onayladı.

Böylece Atatürk'ün ecdadının Türkmen soyundan geldiğini ve Kocacıklı olduğunu tespit etmiş olduk. Bunun kıvancı yeter bize. Diğer Kocacıklılar ile boşboş yaptıktan sonra köyü terkederken Remzi ile sevinçmisden bir türkü tuttuduk:

"Maya dağından kalkan kazlar,
Ak topuldu beyaz kazlar,
Yarimin yüreği sızlar,
Eğlenemem, aldanamam,

SON OSMANLI MURAT AĞA

Alican ARASLI, Üsküp'ün ağası, "Son Osmanlı" lakaplı Ağa ile... Rumeli'de en ilgi çekici tek Türk o. Üsküp'e ilk ziyaret esnasında, kendisiyle Garp Cephesi'nin gaziyanı üzerinde sohbet etmiştik. Alman asıllardan Kocacıklı olduğunu ilk kez onden öğrenmiştik. Onun ziyaret esnasında yılmıştım ki yaşamının yarısını geçirmiş Rumeli'de, yarısını ise Üsküp'e gelirken geçirmiş. Kendisini hasta yatağında ziyaret etmiş. Gideceğini anlatınca gözbebeklerinde düşmanlara ve hastalığa inat...

Soldan sağa

1- Yakın tarihimizde En Büyük Türk'ün adı, 2- Perlek bir ışık saçmak... Bir nota, 3- Bir meyve... Kâzımiyeli politican, sarmasıklı yoğurt ve kıyma ile yapılan bir yemek çeşidi, 4- Askeri yazışmada, "tekrar" sözcüğünün kısaltılması... Destan ile ilgili, destansı... Estetik bir dans sanatı, 5- Açık açık anlatma (açıklama)... Bey, baş, reis (eski dil), 6- Hasıroty, saz veya kamış... Bir buluşun, bir haktan, bir ayrıcalıktan yararlanmak için verilen resmî belge, 7- Cezayı bağışlama... Terkeyi türeresk dinlenmeye bırakma... Bir içki türü, 8- Azerbaycan Türkleri... Tantal elemeninin simgesi, 9- Bir ev bölümü... Belirli bir karakter ile bartmak, karakterize etmek, 10- Nitelik yönünden eşit (uygun)... İradesi güçlü olan.

Yukarıdan aşağıya

1- Bölge... Ateş (eski dil), 2- Bir ilimiz... Aslatan ve deyiş, 3- Gizli kalan, gizli tutulan şey... Vilayet... Sını, 4- Paramas simgeleyen harfler... Çanakkale'nin bir ilçesi, 5- Marmara Bölgesi'ndeki kentlerimizden biri, 6- "Muradına eren, felah bulan, başarıya ulaşan" anlamında bir erkek adı... Canlı, 7- Hatay topraklarımızdaki bir gölün ismi... İnce tahta (pedavra), 8- Dam... Örneğin, söz gelişi, 9- Makarna büyükler... Kuran'da (kelime anlamı "sağlık görlemesi" olan) bir süre adı, 10- Bir olayın yol açtığı çıkar kayna... Kuru sazi, 11- Soylu... Bütün niteliğinde olan (bütünsel), 12- Su yosunları ile mantarların ortak yaşamaları sonucu oluşan bitki benzeri canlıların adı... Akdeniz ikliminde özgü bitki örtüsü.

sarı lirayı" gibi insaf ölçülerini aşan isteklerde bulunuyorlardı. İstenen parayı getirmeyenlerin küçük çocuklarını havaya atıp karnına süngüyü geçirmekten çekinmiyordu. Hattâ ,1913 yılının bir bayram gününde Elessa Camisi'nde bayram namazını kılan kırk Türk'ü günahsız oldukları halde acımasızca kurşuna dizdiklerini yaşlı Kocacıklılar gözyaşları içinde anlatmaktadırlar.

Hıristiyan çeteler ile "dayılar" denilen ordu bozuntuları çeteler; sözde milliyetçilik adına, Osmanlı'dan öc alırcasına Kocacık Türklerine acımasızca eziyetler yapmaktan çekinmiyordu. Ancak çetelerin dışında kalan yörenin Hıristiyan halkı bu yağma, talan ve gaddarlığa katılmıyor, ama kaba güce karşı koyma cesaretini de kendilerinde bulamıyordu.

Bu kargaşalıklar içinde "Arnavut Birliği" yolunda çalışmalar da yapılıyordu. 1 Nisan 1878'de oluşan "Arnavut İttihadı" ile 10 Haziran 1878 Prizren İttihad Kongresi, 1881'deki Debre gizli toplantısı ile 1883'teki Kuzey Arnavutluk'taki Arnavutlar arası birleşmeler gibi çalışmalar iyi komşulukların ve dinsel birliğin sonucu Kocacıklıları olumsuz yönde etkilemedi.

Bu koşullar içinde 1908 İkinci Meşrutiyet öncesine gelindi. Ülkedeki karışıklığı gidermek için "Hürriyet ve Terakki" gibi partiler kuruluyor; Enver, Talat, Cemal Paşalar birer kurtarıcı olarak ortaya çıkıyordu. Bunlara bağlı olarak bir de "Makedonya Komitesi" kuruluyordu. Bu komitenin kuruluşunda Kocacıklılar da etkin rol oynadı. Çünkü Kocacaklıların da bir bölümü kurtuluşu Abdülhamid'in tahttan indirilmesinde görüyordu.

Kurulan Makedonya Komitesi Resneli Binbaşı Niyazi Bey, Ohrili Eyüp Sabri Bey ile Kocacıklı Hafız Rakip (Rakip Hoca) ve diğer önde gelen Makedonyalı kişilerden oluşuyordu. Bunların amacı hürriyet fikrini Makedonya ve Balkanlar'a yaymak, karşı güçleri etkisiz hale getirmek ve Abdülhamid'in tahttan indirilmesine yardım etmekti. 1907 yılının çetin geçen günlerinde Resneli Niyazi Bey ve arkadaşlarının çekindikleri iki eşkiyadan biri Debre yöresinin ünlü çetesi "Bilal Çelo", diğer "Preseçonlı Çolak Emin" idi. Bilal Çelo, pusuya düşürülerek yaptıklarını hayatı ile ödedikten sonra, Çolak Emin, güçsüz kaldığını anladı ve kurtuluşu Anadolu'ya kaçmakta buldu. Makedonya komitesi böylece rahatladı ve 1908 yılında Abdülhamid'i tahttan indirmekte üzerine düşen görevi yerine getirmiş oldu. Abdülhamit, yaşlı Kocacıklıların anlattığına göre, bir kısım Türklerin; " Yaşasın hürriyet", Hıristiyanların; "Babamız gitti, şaşırdı millet." Haykırışları içinde tahttan indirildi. Muhafızlığına yine bir Kocacıklı getirildi. Bu, Cumhuriyet'in ilk yıllarında üç dönem Kütahya milletvekilliği yapan Topçu Albayı Rasim Bey'di.

Abdülhamid'in tahttan indirilişinin ardından geçen kısa bir süre, Makedonya'da ortamın durulmayacağını gösterdi. Avrupa'da olanlar, Balkanları saran milliyetçilik fikirleri dünyanın evrensel bir savaşa doğru sürüklendiğini gösteriyordu. Bu durum Kocacıklıları olumsuz yönde etkiledi. İkinci Meşrutiyet'in hemen ardından çıkan 1911 Balkan Savaşı, Kocacıklıların umudunu iyice kırdı, yarınlarına olan güvenlerini sarstı.

Kocacık 'Sarı Mustafalar'ı hiç unutmadı

Mustafa Kemal'in babasının köyü Kocacık'tan Türkiye'ye sitem var

Manastır yakınlarında yüksek tepelere kurulmuş bir Türk köyü Kocacık. Konya ve Aydın ovalarından Makedonya'ya göç eden Kocacık yörüklerinin köyü... Ve bizim için çok özel birinin, Atatürk'ün babası Ali Rıza Bey'in köyü.

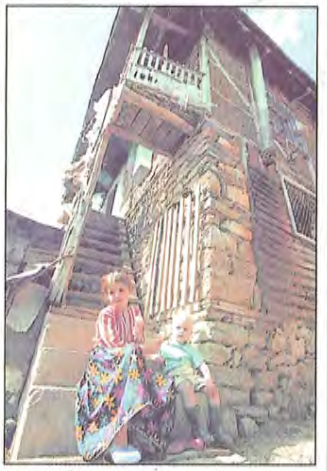
HABER: SAYRA ÖZ

MAKEDONYA'DA Ata'nın doğup büyüdüğü topraklardayız. Onun izini sürüyoruz. Burası Manastır ya da Makedonların verdiği isimle Bitola... Genç Mustafa Kemal'in öğrenciliğini geçirdiği, sokaklarında dolaştığı, ilk aşkını yaşadığı yer... Bugün Makedonya Milli Müzesi olan Manastır Askeri İdadisi'nin kapısındaki plakette Makedonca ve Türkçe olmak üzere aynen şöyle yazıyor: "Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin yaratıcısı ve ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk 1899 yılında Askeri İdadi'yi bu kışlada bitirdi."

Müze Osmanlı'ya ve Atatürk'e ait pek çok bilgiyi derlemiş. Sarayın fotoğrafçısı Maniki kardeşlerin çektiği 1600 fotoğraf içinden kullanılabilecek şekilde olanlar temizlenerek bir kitapta toplanmış. Manastır'daki İttihat ve Terakki grubunun Mustafa Kemal ile birlikte çekilmiş fotoğrafları da var.

Osmanlı zamanında en çok okul Manastır'daymış. Müze müdürü Ivan Jolevski diyor ki, "Tarihe baktığımızda en demokrat yönetim Osmanlı zamanında olmuş. Osmanlı'dan sonra hangi ülke Makedonya'yı ele geçirdiyse kendi dilinin dışındaki toplulukları yok saymış ve okullarını kapatmış."

Osmanlı'dan sonra Manastır'a bağlı pek çok ilçe Arnavutluk ve Yunanistan tarafından bölüşülmüş. Müze müdürü ile Atatürk Müzesi'ne gi'riyoruz... Sol taraftaki ilk pano'da "Atatürk'ün baba tarafından dedesi Hafız Ahmet Efendi'nin Konya ve Aydın'dan Makedonya'ya yerleştirilmiş Kocacık yörüklerinden olduğu, oğlu Ali Rıza Bey'in evkaf katipliği, gümrük memurluğu ve kereste ticareti yaptığı, 1871 yılında Selanik yakınlarındaki Langaza kasabasına yerleşmiş bir Türk ailesinin kızı olan Zübeyde Hanım ile evlendiği, bu evlilikten 6 çocuğunun olduğu ve 1888 yılında 47 yaşında öldüğü, Atatürk'ün kardeşlerinden 4'ünün çok küçük yaşta, kız kardeşi Makbule (Atadan) Hanım'ın ise 1956 yılında öldüğü" yazıyor.

Askeri İdadi binasından ayrıldıktan sonra Manastır sokaklarında fotoğraf çekerek yürüyoruz. Bize Manastır'ı gezdiren Rüştü Müftü Bey, Saat Kulesi yakınındaki bir sokaktan geçerken bir an duruyor ve bize bir evi işaret ediyor. Krem beyazı, süslü demirle çevrili balkonu ve pencerelerindeki kahverengi storlarıyla tüpik bir İzmir evine benziyor burası... Ve tüm Manastırlılar'ın dilinde olan bir hikayeyi anlatıyor Rüştü Bey: "Mustafa Kemal 17 yaşındaki Ulah kızı Elena'ya aşıktır. Akşam saatlerinde Elena'yı görebilmek için işte bu kapının önünden geçer. Elena da evin balkonunda bekler onu."

Sonraki durağımız Atatürk'ün babası Ali Rıza Bey'in köyü Kocacık...

Ayağında Kara Dirim nehri nazlı nazlı akarken dağlara doğru ilerliyoruz. Manzara güzel ama köy bir türlü ortalarda yok. 1 saat, 2 saat derken 3 saat sonra ağaçlar yavaş yavaş azalmaya başlıyor. Zirveye yaklaşıyoruz. Ve nihayet yolda birkaç koyunla beraber kızıl kıvırcık saçlı dünya güzeli küçük bir kız ile karşılaşıyoruz... Adı Naze. Kendisine Türkçe hitap edince, önce şaşırıp, bizimle konuşmuyor, daha sonra İstanbul'dan geldiğimizi, Kocacık Köyü'nü aradığımızı söylediğimizde heyecandan ağlamaya başlıyor... Köyü işaret ediyor eliyle... Hemen oradaki toprak yoldan saptıktan bir dakika sonra kendimizi bir Türk ailesinin evinde buluyoruz. Burası Yukarı Mahalle'ymiş. Kerban Hanım Türkiye'den bir gün önce gelmiş gibi. Çok temiz bir Türkçe ile bizi buyur etikten sonra kahve ikram ediyor.

Novak köyünde bir sağlık ocağı... İsmi Mustafa Kemal Atatürk.

GAZİ'YE LAF ETMEYİN

Öğretmen Hayrullah Ademi'e köyü çok zor bulduğumuzu, neden bu kadar uzak bir yerde yaşadıklarını sorduğumuzda, "Bu köy ahalisi yüzyıllar boyunca hiç kimseyle karışmamış gerçek Türk soyudur. Atalarımız sultana karşı isyan ettikleri için Konya Karaman'dan alınıp bu dağın tepesine getirilmişler" diye özetliyor durumu. Tüm bu Türk köyleri hep kendi aralarında evlenmişler ve sadece Türkçe konuşmuşlar. Şimdi artık Türkçe televizyon izliyorlar. Atatürk'ün babasının evini sorduğumuzda Aşağı Mahalle'de olduğunu ancak evin çok yıllar önceden yıkılmış olduğunu öğreniyoruz. Bu civardaki bütün Türk köyleri Kocacık'a bağlı. Novak bu köylerin en büyüğü. Ziyaret etmeye karar veriyoruz. Köye girerken önümüzde "Mustafa Kemal Atatürk Sağlık Ocağı"nı ve bir adım ilerde de "Necati Zekeriya İlkokulu"nu görüyoruz. Necati Zekeriya, Makedon topraklarında yaşamış çok ünlü bir Türk ozanı.

Novak Köyü'nün en yaşlısı Şemsi Hasan Beyi yaşı 80... Tüm köy'yu Atatürk'e benzetiyor. Şemsi Hasan Bey'den öğrendiğimize göre Atatürk'ün ailesine Sarı Mustafalar denirmiş. Babasının ismi Ali Rıza, babaannesinin ismi Hatice'ymiş. Şu anda köyde Atatürk'ün yakın ailesinden hiç kimse kalmamış. Amca ailelerinden en son akrabalarının adı Mustafa'ymış ve 1956'da Adapazarı'na göç etmiş, oradan 1970'lerde vefat etmiş. Şemsi Hasan Bey gerçek bir Atatürk hayranı. Söylediklerinin ayrıntılarını yazalım sını istedi, biz de yazıyoruz:

"Televizyona bakıyorum çoğu tay atıyorlar Atatürk'e, Atatürk o masayı Yugoslavya bizi ezerd Ben onları çok ayıplıyorum. Bu radaki Türkler hiç razı değil b konuşmalara. Akıllarını başlarına toplasınlar, Atatürk olmasay Türk milleti olmazdı. Gazi için neden öyle kötü şeyler söylerler?"

Bulundukları yöre peşpeşe Sırp, İtalyan, Bulgar işgaline uğradı. Ellerindeki mal ve mülkler özellikle Bulgarlar tarafından alındı. Varlığın doruğundaki Kocacıklılar birden yokluğun çukuruna düşüverdiler. Yokluk ve açlık içinde savaşın getirdiği zorlukları göğüslemek zorunda kaldılar. Çıkan kolera salgınları içinde bir kısmı hayatlarını kaybetti. Sonunda kendilerine yeni bir yurt aramaya koyuldular. Böylece 1912 yılından itibaren eski anayurtlarına, Anadolu'ya göçmeye başladılar.

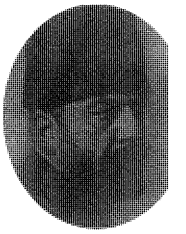
Enver Paşa

Kocacıklıların bir bölümü geçim sıkıntısı nedeniyle XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Manastır, Ohri, Gostivar, Pirlepe, Üsküp, Selanik, Selanik'in Gelemeri kasabasının Senceli Köyü ve Debre gibi yörelere göçmüştü. Savaşın getirdiği sıkıntılar nedeniyle büyük bir bölümü de 1912-1925 yılları arasında Anadolu'ya göçtüler. Gelenler, Anadolu halkı ile birlikte Kurtuluş Savaşı'nın sıkıntılarına yeni bir gelecek özlemi içinde katlandılar ve savaşta büyük yararlılıklar gösterdiler.

Talat Paşa

Kurtuluş Savaşı'na katılanların başında Kocacıklı Tümgeneral Akif Erdemgil gelmektedir. Akif Paşa, Albay rütbesiyle katıldığı Kurtuluş Savaşı'nı desteklemişlerdir. Kurtuluş Savaşı'nın ardından herkes gibi Kocacıklılar da Türkiye'nin çeşitli yerlerine yerleşerek kendilerine yeni bir yaşam yolunu seçmişlerdir.

Cemal Paşa

Kocacık'ta kalanlardan bir kısmı da 1925-1956 yılları arasında parça parça Türkiye'ye geldiler. Gelenler, yurdumuzun özellikle İzmit (Kocaeli), Adapazarı, Akyazı, Karabıçak Köyü, Adapazarı'nın Serdivan (Sardoğan) Köyü, İzmit'in Akmeşe Nahiyesi, İstanbul'un Fatih-Beşiktaş-Eyüp semtleri, Bursa, İnegöl, İnegöl'ün Cerrah Köyü, Ankara, İzmir, Menemen, Tekirdağ, Muratlı, Muratlı'nın Sırt (Yeşildere) Köyü, Isparta, Manisa ve Manisa'nın Koldere Köyü, Bergama gibi yerlere yerleştiler. Böylece 500 yıla yakın bir süre önce, Anadolu'dan istekle ve Osmanlı Devleti'nin öncü gücü olduklarının bilinciyle gittikleri Makedonya'da, Anadolu Türklüğünü onur ve gururla temsil ettikten sonra iç burukluğu içinde asıl kaynaklarına, Anadolu'ya döndüler. Balkanlar'a gidiş bir büyük göç idi, dönüş de büyük bir göç oldu. Şu kadar ki, Balkanlar'a gidiş güç olmanın doğal sonucuydu. Anadolu'ya dönüş bir yıkılışın kanıtıydı. Numan Kartal'ın tespitlerine göre, XIX. yüzyılın sonunda yaklaşık 500 konut ve 3000'e yakın nüfustan oluşan Kocacık'ta, 1978 yılında sadece 14 konut kalmış bulunmaktaydı. Boş kalan konutlar zamanın yıpratıcı etkisine dayanamayarak yıkılmış, bir zamanlar kuşlar gibi şen olan yedi mahallelik Kocacık, yakın zamana dek ıssız anılar yığınına dönüşüvermiştir. 1980 yılından başlayarak günümüze kadar geçen zaman içinde ise çevre köylerden Kocacık'a gelip yerleşenler olmuş, 2000 yılında yerleşenlerin sayısı 35 konuta ulaşmıştır.

Kocacık'ın özbeöz Türklerden oluşan köyleri de aynı durumdan kurtulamamıştır. Köylerde yaşayanlar zaman zaman kafileler halinde Türkiye'ye göçmüşler, bir zamanların yaşam dolu köylerinin sessiz anılar yığınına dönüşmesine neden olmuşlardır. Bu köylerden bazılarında bir konut kalmış, Ela gibi kimi köylerin tarihteki varlığı ise ancak zamana karşı direniş gösterebilen ve mavi gökyüzüne doğru göğü delercesine yükselen cami minareleriyle kanıtlanabilir duruma gelmiştir. Ama o minarelerin bile dökülen sıvaları, sökülen taşları her gün o köylerdeki Türk varlığından bir parça daha götürmekte ve doğanın geri çevrilemez yasası köylerdeki Türk varlığının izlerini silmek için sanki zamanla yarış etmektedir.

Köyler içinde göçler olmasına karşın varlığını sadece "Novak" ve "Elessa" köyleri koruyabilmiş, kabarık nüfusuyla günümüze dek yaşayabilmiştir. Köylerin en küçüğünün 1912 yılında 30, en büyüğünün 200'ü aşkın konuttan oluştuğu düşünülürse, Kocacık'ın mahalle ve köylerinden nasıl büyük bir nüfusun Anadolu'ya göçmüş olduğu kendiliğinden ortaya çıkar.[94]

Günümüzde Kocacık Ve Atatürk Hakkında Anlatılanlar

Köy Katipliği yapan İbrahim Özsoy'a göre; bugün Kocacık'ta 200 kadar Türk yaşamakta, civardaki dört köyde de aynı sayıda Türk bulunmaktadır. Novak Köyü'ndeki

94 - Bu konuda geniş bilgi için bakınız: N. Kartal, a. g. e., s. 29-40.

Türk nüfusu ise 1260 kişidir. Bu köyde bulunan ve eğitim dili Türkçe olan dört yıllık ilk okullarda, 475 Türk çocuğu öğrenim görüyor. Yine bu okullarda 33 öğretmen görev yapıyor. En büyük okul N. Zekeriya İlkokulu olup, sekiz yıllık eğitim vermektedir. Diğer köylerde beşinci sınıfa geçen çocuklar bu okula gelmektedirler.[95]

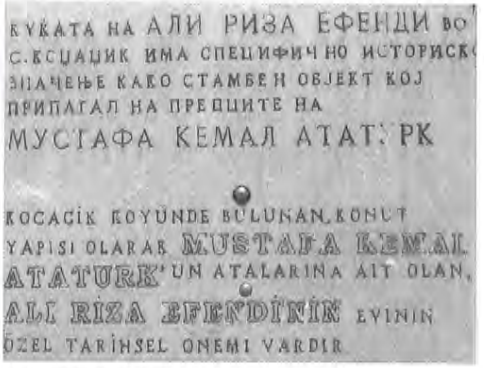
1993 yılında gazeteci Altan Araslı, Kocacık Köyü'ne giderek, burada Atatürk'ün dedesinin evi olduğunu belirttiği bir evin resmini yayınlamıştır.[96] "Atatürk'ün Büyükbabasının Evini Bulduk, Atamız Yörük Türkmeni" başlığı ile verilen haberde, Kocacıklarla yapılan konuşmalar da göstermektedir ki, Atatürk'ün baba soyu hakkında nakledilen bilgiler doğrudur ve bunlar köydeki yaşlı insanlar tarafından halâ canlı bir şekilde hatırlanıp, anlatılmaktadır. Ayrıca, bugün yaşayan Kocacık Köylülerinde de "Yörük Türkmen ve Oğuz olma bilinci" vardır.

Aras'lının Üsküp'te görüştüğü Kocacıklı Numan Kartal anlatıyor: "Ali Rıza Efendi, Manastır Vilayeti'nin, Debreibala Sancağı'na bağlı Kocacık'ta dünyaya geldi. Kocacık'ın nüfusu tamamen Türk. Hepsi de Yörük Türkmenleri. Anadolu'dan geldiler. Bizler,

95 - "Atatürk'ün Köyü Kocacık", **Yeni Avrasya, Aylık Haber ve Kültür Dergisi,** Eylül 2000, s. 12.

96 - Altan Araslı'nın bu yazısından alarak bizim de çeşitli eserlerimizde yayınladığımız bu resimdeki evin Atatürk'ün dedesinin evi olmadığı, Sayın Numan Kartal tarafından yapılan araştırmalarla ortaya çıkartılmış bulunuyor. N. Kartal, 1978'de bile evin temellerini güçlükle tespit ettiğini, bugün evin bu temellerinin bile yok olduğunu ifade etmektedir. Bakınız: a. g. e., s. 46, not: 33.

Müslüman Oğuzların Türkmen boyundanız. Atatürk'ün büyükbabası, İşkodyalılar ailesinden, babaannesi ise Golalar ailesinden gelmektedir. İşkodyalılar, İşkodya'dan, Kocacık'a gelip yerleşen akıncı Türklerinin adıdır. Golalar ise 'hudut gazileri' anlamını taşımaktadır. Dedesi, Kocacık'ın Taşlı Mahallesi'nden, babaannesi ise Yukarı Mahallesindendir. Ayşe Hanım, Taşlı Mahallesi'ne gelin gelmiştir. Kırmızı Hafız Mehmet Efendi, Çınarlı Mahallesi'nde İlkokul öğretmenliği yapmış. Kocacık'ın Taşlı Mahallesi'nin üst tarafında bir yokuş vardır. Önünde küçücük bir derecik akar. Bu nedenle oraya Dere Mahallesi de denir. İşte Ata'nın büyükbabasının evi oradadır. Kocacık'tan temelli göç ettikleri zaman, evlerini Etem Malik'lere satmışlar. Malik'in oğul Hayrettin İzmit'te oturmaktadır."

Yine Üsküp'te yaşayan Kocacıklardan Murat Ağa Altan Araslı'ya şu bilgileri vermiştir: "Atatürk'ün dedesinin adı Kırmızı Hafız Ahmet Efendi'dir. Lakapları böyle. Ama, asıl hafız olan kardeşi Mehmet Efendi'dir. Babaannesinin adı da Ayşe Hanım'dır. Daha sonraları Ahmet Efendi'ye 'firari' denmeye başlamış. Firari, Rumeli'de 'gurbetçi', 'gurbete çıkan' anlamına gelmektedir. Yalnız, Selanik'te vuku bulan bir olayla da bağlantılıdır. Kocacık'ın toprağı münbit değildir. Olanakları da kısıtlıdır. Bu nedenle, Ahmet Efendi, Yukarı Mahalle'den Feyzullah Pehlivan ve Taşlı Mahallesin'den Fazlı Ağa ile birlikte Selanik'e çalışmaya gitmişler. 1876 yılının Mayıs ayında bir gün yolda bir olaya tanık olmuşlar..."

Murat Ağa sonra doğrulduğu şüpheli bir olayı anlatarak sözlerine son vermektedir. Murat Ağa'nın anlatarak doğruluğu şüpheli bir olayı anlatarak sözlerine son vermektedir. Murat Ağa'nın burada verdiği tarih de yanlıştır. Çünkü, Atatürk'ün babasının yaklaşık olarak 1839'da Selanik'te doğduğunu bildiğimize göre, aile zaten bahsedilen tarihlerde Selanik'e taşınalı epeyce olmuş olmalıdır. Nitekim, Araslı'nın verdiği bilgilere göre, Ahmet Efendi'nin Kocacık'tan 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi)'nden otuz yıl kadar önce taşındığını; köyden ilk ayrılanın da Mustafa Kemal'in Büyük Amcası Kızıl Hafız Mehmet Efendi olduğunu köylüler anlatmaktadırlar.

Araslı'nın Üsküp'te görüştüğü bir diğer Kocacıklı da Kocacık'ın Yukarı Mahallesinden, Dolakar Ailesi'nden, Behlül ve Hatice Kızı Maksude Yıldız'dır. Maksude Yıldız anlatıyor:

"Harekat Ordusu'nun İstanbul'a yürüyüşü tüm Balkanlar'da büyük heyecan yaratmıştı... Harekat Ordusu'nun faaliyetleri en güncel konuydu. Mensupları da meşhur olmuştu. Şevket Paşa'nın yaverinin Kocacıklı olduğunu öğrendik. Kimdir, neyin nesidir derken, Kırmızı Hafız Ahmet Efendi'nin torunu, Ali Rıza'nın oğlu Mustafa Kemal olduğunu söylediler."

Gazeteci Altan Araslı, Üsküp'teki bu Kocacıklılar'dan bu bilgileri aldıktan sonra, Birlik Gazetesi (Üsküp'te Türklerin yayınladıkları gazetedir)'nden Remzi Canova ile birlikte Rumeli'nin meşhur Kaz Dağları'nı, Maya Dağları'nı tırmana tırmana sarp bir dağ köyü olan Kocacık'ta dört saatlik bir araba yolculuğundan sonra ulaşıyorlar. Burada kendilerine Köylülerden İsmail Yahya Atatürk'ün dedesinin evini gösteriyor. Onlar geçmişi konuşurlarken gelen yaşlı bir nine söze giriyor ve "evladım doğrudur, onların eviydi" diyerek İsmail Yahya'nın sözlerini onaylıyor.[97]

Atatürk'ün Dedesi Kızıl Hafız Ahmet Efendi'ye ait olduğu iddia edilen ve 1978 yılında yıkık temelleri Numan Kartal tarafından tespit edilen "Atatürk'ün Dede Evi"nin yerine bir "Atatürk Kültür Evi" yapılması gündeme gelmiştir. Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı Sayın Namık Kemal Zeybek'in öncü girişimi, Kültür Bakanı Sayın İstemihan Talay, Devlet Güzel Sanatlar Genel Müdür Sayın Mehmet Özel, kendisi de Manastır göçmeni olan İzmir Milletvekili Sayın Kemal Vatan ve Makedonya Cumhuriyeti'nde Türk milli kültürünü ve Atatürk'ü yaşatma yolunda durup dinlenmeden çalışan Türkiye'nin Manastır Fahri Konsolosu Sayın Mithat Cemal (Manastır'da yaşayan Türklerden)'in destekleri ile "Kocacık'ta Atatürk Evi Yapalım Büyük Şehitliği Onaralım Kampanyası" ile; Atatürk'ün Dedesinin evinin yerinde bir kültür evi yapılması gündeme gelmiştir. İki ülkenin Kültür Bakanlıkları projenin yapımına birlikte destek vererek başlamış bulunmaktadırlar.[98]

Altan Araslı'dan sonra ikinci defa Kocacık Köyü'nü bizlere tanıtan iki gazeteci Ali Öz ve Sayra Öz'dür. Eylül 1999'da Star Gazetesi'nde yayınlanan haberdeki bilgiler şu

97 - A. Araslı, "Ata'nın Soy Kütüğü", Milliyet, 10 Kasım 1993, s. 9. Burada Atatürk'ün dedesinin evinin fotoğrafı da bulunmaktadır.

98 - Bu satırların yazarı da, 1998'de yayınlanan **Atatürk'ün Soyu, Ailesi ve Öğrenim Hayatı** (Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara) eseri ve elindeki tüm belge ve bilgileri Sayın Kemal Vatan Bey'e takdim ederek bu projenin gerçekleşmesi için yürütülen faaliyetlere destek olmaya çalışmıştır. Bu kampanya hakkında daha fazla bilgi için bakınız: "Atatürk'ün Köyü Kocacık", **Yeni Avrasya, Aylık Haber ve Kültür Dergisi,** Eylül 2000, s. 16-17. 2003 yılı içinde Türk basınında çıkan haberlerden bu projeden şimdilik vazgeçilmiş olduğunu üzülerek öğrenmiş bulunuyoruz (A.G.).

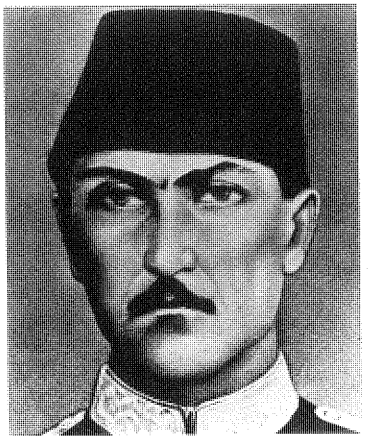
şekildedir: "Kocacık, Atatürk'ün babası Ali Rıza Bey'in köyü... 'Atalarımız sultana isyan ettikleri için Konya/Karaman'dan alınıp bu dağın tepesine getirilmişler' diye anlatıyorlar tarihlerini. Kocacık ve diğer Türk köyleri hep kendi aralarında evlenmişler ve sadece Türkçe konuşuşlar. Şimdi de Türk televizyonlarını izliyorlar. Çocukların isimleri Şevki, Ayşe, Halil.... Atatürk'ün ailesine Sarı Mustafalar denirmiş buralarda. Amca sülalesinden en son akrabası da 1956'da Adapazarı'na göç edince aileden hiç kimse kalmamış köyde... Ama Sarı Mustafaları unutmamışlar. Hele Mustafa Kemal'i... Onun sevgisi hep yüreklerinde...

Sonraki durağımız Atatürk'ün babası Ali Rıza Bey'in köyü Kocacık...

Aşağıda Kara Dirin Nehri nazlı nazlı akarken dağlara doğru ilerliyoruz. Manzara güzel ama köy bir türlü ortalarda yok. 1 saat, 2 saat, derken 3 saat sonra ağaçlar yavaş yavaş azalmaya başlıyor. Zirveye yaklaşıyoruz. Ve nihayet yolda birkaç koyunla beraber kızıl kıvırcık saçlı dünya güzeli küçük bir kız ile karşılaşıyoruz... Adı Naze. Kendisine Türkçe hitap edince, önce şaşırıp, bizimle konuşmuyor, daha sonra İstanbul'dan geldiğimizi, Kocacık Köyü'nü aradığımızı söyleyince heyecandan ağlamaya başlıyor.... Köyü işaret ediyor eliyle... Hemen oradaki toprak yoldan saptıktan bir dakika sonra kendimizi bir Türk ailesinin evinde buluyoruz. Burası Yukarı Mahalleymiş. Kezban Hanım, Türkiye'den bir gün önce gelmiş gibi. Çok temiz bir Türkçe ile bizi buyur ettikten sonra, kahve ikram ediyor.

Öğretmen Hayrullah Adem'e köyü çok zor bulduğumuzu, neden bu kadar uzak bir yerde yaşadıklarını sorduğumuzda, 'bu köy ahalisi yüzyıllar boyunca hiç kimseyle karışmamış gerçek Türk soyudur. Atalarımız sultana karşı isyan ettikleri için Konya/Karaman'dan alınıp bu dağın tepesine getirilmişler' diye özetliyor durumu. Tüm bu Türk köyleri hep kendi aralarında evlenmişler ve sadece Türkçe konuşmuşlar. Şimdi de Türkçe televizyon izliyorlar. Atatürk'ün babasının evini sorduğumuzda Aşağı Mahalle'de olduğunu ancak evin çok yıllar önceden yıkılmış olduğunu öğreniyoruz. Bu civardaki bütün Türk köyleri, Kocacık'a bağlı. Novak, bu köylerin en büyüğü. Ziyaret etmeye karar veriyoruz. Köye girerken önce 'Mustafa Kemal Atatürk Sağlık Ocağı'nı ve bir adım ilerde de 'Necati Zekeriya İlkokulu'nu görüyoruz. Necati Zekeriya, Makedon topraklarında yaşamış çok ünlü bir Türk ozanı.

Novak Köyü'nün en yaşlısı Şemsi Hasan Bey; yaşı 80... Tito'yu Atatürk'e benzetiyor. Şemsi Bey'den öğrendiğimize göre Atatürk'ün ailesine Sarı Mustafalar denirmiş. Babasının ismi Ali Rıza, babaannesinin ismi Hatice'ymiş. Şu anda Atatürk'ün yakın ailesin-

Ali Rıza Efendi

den hiç kimse kalmamış. Amca sülalesinden en son akrabasının en son akrabasının adı Mustafa'ymış ve 1956'da Adapazarı'na göç etmiş ve orada 1970'lerde vefat etmiş. Şemsi Hasan Bey gerçek bir Atatürk hayranı. Söylediklerinin aynen yazılmasını istedi, biz de yazıyoruz:

'Televizyona bakıyorum, çok taş atıyorlar Atatürk'e. Atatürk olmasaydı Yugoslavya bizi ezerdi. Be onları çok ayıplıyorum. Buradaki Türkler hiç razı değil bu konuşmalara. Akıllarını başlarına toplasınlar, Atatürk olmasaydı Türk milleti olmazdı. Gazi için neden böyle kötü şeyler söylerler?"[99]

Kocacık Köyü'ne giden ve burası ile ilgili yazılan en iyi tanıtım yazılarından birini Sayın Namık Kemal Zeybek'in başkanlığında Köyü ziyaret eden "Yeni Avrasya Dergisi Ekibi" hazırlanmış bulunmaktadır. Yukarıda bazı bölümlerinden yararlandığımız bu yazının bir önemli özelliği de; köydeki Türk Kültürü, Yörük-Türkmen Kültürü ile ilgili kültür unsurlarına dikkatlerimizin çekilmiş olmasıdır. Adı geçen Dergi'nin Eylül 2000 sayısında yayınlanan yazının içerdiği ve ekibin gözlemleri şu şekildedir:

"...Biz Atatürk'ün yakın akrabalarının yaşadıkları yeri merak ettik ve Makedonya'nın batısındaki bir dağ köyü olan Kocacık'a gittik.

Bir zamanlar Osmanlı Devleti'nin sınırları içindeki Manastır Vilayeti'ne bağlı olan Kocacık Nahiyesi, günümüzde Makedonya'nın Debre Şehri yakınlarında, Jupa Belediyesi'ne bağlı, şirin bir dağ köyü. Ulaşımın zor bir yerde olması, onun bu saflığını korumasını sağlamış.

99 - Ali Öz – Sayra Öz, "Ata'nın Köyü", **Star Gazetesi Pazar Eki,** 5 Eylül 1999.

Yeni Avrasya ekibi bu güzel heyecanı yaşamak için her türlü engeli aşıp Kocacık Köyü'ne ulaştı. Debre'de yediğimiz gevrek ve lor peynirli 'bürekin' (böreğin) tadı damağımızda, kuzeybatı istikametine doğru çıkıyoruz. Sağımızda Radika Irmaklarının birleştiği küçük bir göl var. Sol tarafımızda ise yemyeşil bir dağ yamacı... Arka arkaya hepsi de Yörüklerin yaşadığı dört köyün içinden geçiyoruz. Pala bıyıklı erkekler, başörtülü kadınlar el sallıyor. Türkçe selam veriyorlar. Namaz vakti camilerden yükselen ezan seslerini duyuyoruz. Nihayet Kocacık Kalesi de denilen doruk seçilmeye başladı. Bayır yukarı çıkarken büyük bir mezarlıktan geçiyoruz. Hala heybetli gözüken bu mezar taşları, büyük bir Türk şehitliğinde olduğumuzu anlatıyor. Hırvatisyan Arnavut Georgi Kastriyola'nın ayaklanmasını bastırmak (1447-48) ve Makedonya'ya geçmesini engellemek için çarpışırken şehit düşen kahraman Türk askerleri yatıyor burada. Şehitlerimizi anıp ilerliyoruz. Biraz ilerde karşımıza çıkan gence sorduk. Atatürk'ün Köyü nerede? Cevabı kesin ve yalındı: 'Ahancık şu dağın arkasında.' O dağın arkasına geçtik, yeşillikler içinde saf ve temiz bir Türk köyü bulduk. İçi dışı güzel, güler yüzlü insanlar. Hepsi de 'biz Atatürk'ün torunlarıyız' diyorlar. Gülistan Emin, derede çamaşırını yıkamış evine dönüyordu. Gruptaki bayanları evine davet edip, gelinlikten kalma çeyizlerini gösterdi. Çocukları Fikret ve Erdoğan; biri Almanya'da diğeri İtalya'da çalışıyor, evlerine emek parası yolluyorlar. Köylerde evler birbirinden uzak, bahçeler içinde yerleşmişler. İlkokul öğretmeni Selim Maksut bize eşlik ediyor. Makedonya'daki Kültür Müşavirimiz Şakir İlyasoğulları çocukları toplayıp, 'Çanakkale içinde aynalı çarşı' şarkısını söyletti. İçlerinden birisi sanki Atatürk'ün çocukluk hali... Sarışın, mavi gözlü İdris de bunun farkında zaten. Hepsi Atatürk'ü ezbere biliyorlar.

Öğretmen Selim Maksut bizi evine davet etti. Geleneksel Türk konukseverliği ile ikramlarda bulunduğu tertemiz evine. Her taraf halılar, danteller ve kanaviçelerle süslü. Bize kısa bir tanıtım yapmayı da ihmal etmedi: Kocacık halkının Konya'dan geldiğini, çok eski tarihlerde köyün adının "Kocacenk' olduğunu, hatta bir ara köye 'Konyacık' denildiğini dahi anlattı. Civarda yaşayan insanlar da burada yaşayanları 'Konyarlar' olarak tanıyormuş. Köy yakınlarındaki büyük çarpışmadan dolayı köyün adının bir ara Kocacenk, daha sonra da Kocacık olarak anıldığını anlattı. Makedonya resmi adı da aynı imiş. Türkçe yazıldığı gibi Kocacık. Evin gelini Gülcan, milli kıyafetlerini giyip bizi ağırladı. Ardından Yörük evinde ayran içmeden olmaz dediler. Ayranlardan sonra da evin kızı Şekeriye'nin hazırladığı Türk kahvelerini içtik. İkram, ikram üstüne, kendi evimiz gibi sıcak olan bu dost evinde içimiz kıpır kıpır. Bir an önce dışarı çıkıp Atatürk'ün dedesi ve babasının evinin bulunduğu yere gitmek istiyoruz. Heyecanımız doruk noktada. Onu yetiştiren, bizlere armağan eden bu topraklarda olmak çok büyük haz veriyor bizlere.

Kocacık üç mahalleden oluşuyor. Aşağı Mahalle, Taşlı Mahalle ve Blato (Bataklık)

Mahalle. Ali Rıza Bey'in evi, Taşlı Mahallede. Ne yazık ki, ev yıkılmış ve yıkıntı üzerinde taş yığını duruyor. İçimiz parçalanıyor, bir garip oluyoruz. Ata evi ayakta dursaydı da biz de Kırmızı Hafız Ahmet Efendilerin yaşadığı, Ali Rıza Beyin oyun oynadığı mekanı görseydik diyoruz. Namık Kemal Zeybek Bey duygulanıyor. Onu evden geriye kalan taşların arasında yalnız bırakıyor, uzaktan resimlerini çekiyoruz...

Kocacıklıların maddi durumları iyi değil. Hayvancılık yaparak geçimlerini sağlıyorlar. Hepsi köylerinde yapacak bir 'Atatürk Evi'nin özlemini duyuyor, mezar taşları bile kaybolmaya başlayan 'Büyük Şehitlik'in onarılmasını bekliyorlar. Bugüne kadar, Türkiye'den bir girişimi beklemişler. Sadece evin inşasını değil, onu görmek üzere köylerini ziyaret edecek kişileri de bekliyorlar. Atalarını, Atatürk'ü yetiştiren toprakları ve çevreyi görmek isteyen Türkleri bekliyorlar."[100]

Osmanlı Devleti döneminde Rumeli, coğrafi anlamda Balkanların önemli bir bölümünü oluşturan Makedonya ve nihayet bugünkü Makedonya Cumhuriyeti toprakları yaklaşık olarak beş yüz yıl Türk varlığına sahne olmuştur. Türkler bölgeyi sadece yönetmemişler; tehcir ve iskan politika ve uygulamaları ile büyük bir Türk nüfusunu buraya yönlendirerek, bir anlamda kültürel bir kimlik kazandırmışlardır. Osmanlı Devletinin çözülme ve dağılma sürecine bağlı olarak ters yönde gerçekleşen göçlerle, bölgedeki Türk nüfusu neredeyse yok denecek kadar azalmıştır. Fakat, özellikle Makedonya Cumhuriyeti'nde yaşayan Türk nüfusu ve Türk hakimiyetinin izlerini taşıyan eserler ile etnolojik malzeme, Türkiye ile bu ülke arasında adeta bir barış ve işbirliği köprüsü oluşturmaktadır.

Şüphesiz, bu köprünün en önemli durağını Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün dedesi Kızıl Hafız Ahmet efendi'nin köyü Kocacık ve Kocacıklılar oluşturmaktadır.

Mevcut bilgiler göre Atatürk'ün baba soyu Konya/Karaman'dan göçürülerek Makedonya'ya gelmişlerdir. Zaten Kocacık'ta yaşayanlar da bu bilgileri halen anlatmakta, kendilerinin Karaman'dan geldiklerini söylemektedirler. Manastır Vilayeti'ne bağlı Debre-i Bala Sancağı'nın Kocacık Nahiyesi (Köyü)'ne yerleşen aile takriben 1830'larda Selanik'te göçmüştür. Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi burada takriben 1839'da dünyaya gelmiştir. Babası Kızıl Hafız Ahmet Efendi'dir. Kızıl Hafız Ahmet Efendi'nin Kızıl Hafız Mehmet Emin Efendi isminde bir erkek, bir de Nimeti Hanım isminde bayan iki kardeşi vardır. Atatürk'ün baba soyu, büyük amcası Kızıl Hafız Mehmet Emin Efendi tarafından devam etmiş ve günümüzde kadar ulaşmıştır. Bunun oğlu Salih Efendi ve ikinci eşi Müberra Hanımdan devam eden aile, torunlarla yedinci

100 - "Atatürk'ün Köyü Kocacık", **Yeni Avrasya, Aylık Haber ve Kültür Dergisi,** Eylül 2000, s. 8-18.

kuşağa ulaşmış bulunuyor. Belgelerden Atatürk'ün Müberra Hanım'a "Yenge" şeklinde hitap ettiğini biliyoruz. Bunların beş çocuğundan birisi olan Necati Erbatur, 28 Eylül 1927'de Dolmabahçe Sarayı'nda nişanlanmış; diğer çocukları Vüsat Erbatur'un kızı Nesrin Hanım ile Feridun Söğütligil'in nikahları 2 Ekim 1937'de Park Otel'de yapılmış ve Atatürk bu nikah törenine katılmıştır.[101]

SARI PAŞA'NIN BABASI ALİ RIZA EFENDİ'NİN HAYATI

Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi, Selanik'te 1839 yılında doğdu. Selanik'te Abdi Hafız Mektebi'nde okumuş,[102] Vakıflar İdaresi'ne girmiş ve "Gümrük Memurluğu" görevlerinde bulunmuştur.

Ali Rıza Efendi'nin gümrük muhafaza memurluğu görevi, Selanik yakınlarında, Olimpos Dağı eteklerinde bulunan Katerin Kazası'na bağlı Papazköprüsü (Çayağzı)'nde idi. Selanik ile bütün civarının ve hatta İstanbul'un odun ve odun kömürü ihtiyacını temin eden bu bölgede birkaç yıl görev yaptıktan sonra Rüsumat'tan da ayrılır. Ayrılmasında, bu bölgede asayişin gittikçe bozulması ve Rum çetelerinin devamlı baskılarla huzuru bozmaları rol oynamıştır. O yıllarda yeni evli olan Ali Rıza Efendi, eşini bu karışık ortamdan kurtarmak istemiştir. Onun buradaki görevinin 1870'lerden itibaren 1880-1881 yıllarına kadar devam ettiği biliniyor. Bu tarihlere göre Ali Rıza Efendi, evlendiği tarihlerde ve Mustafa Kemal doğduğu sıralarda Çayağzı'ndaki bu görevde idi. Nitekim, Zübeyde Hanım Mustafa Kemal'in doğduğu günlerden bahsederken, "*o zamanlar Ali Rıza Efendi'nin memuriyeti Selanik civarında Çayağzı'nda idi, bazı geceler eve gelmiyordu*"der.[103]

1935 yılında ele geçirilen ve Ali Rıza Efendi'ye ait olduğu tespit edilen bir fotoğrafla ilgili olarak yapılan araştırmalar sonucu, onun 1876-1877 yıllarında Selanik'teki "Selanik Asakir-i Milliye Taburu"nda "Birinci Mülazım" (Üsteğmen) rütbesiyle görev yaptığını öğreniyoruz. "Selanik Asakir-i Milliye Taburu", 1876 Osmanlı-Sırp Savaşının başladığı günlerde Şura-yı Devlet Başkanı olan Midhat Paşa'nın teşebbüsleri ile kurulmuş

101 - B. Göksel, a. g. e., s. 29-30. Bu eserde Atatürk'ün baba tarafından soy ağacı ile ailenin devam eden üyeleri ve aile ile Mustafa Kemal Atatürk'ün ilişkilerini gösteren belgeler bulunmaktadır.

102 - İ. Sungu, "Atatürk'ün Babası Ali Rıza Efendi ve Mensup Olduğu Asakir-i Milliye Taburu", **Belleten D.,** C: III., sayı: 10 (Nisan 1939), s. 239.

103 - E. B. Şapolyo, a. g. e., s. 17. Ö. S. Coşar, a. g. e., C: I., s. 13. Çayağazı'ndaki asayişsizlik ve Ali Rıza Efendi'nin çetelerle yaptığı mücadele, Makbule Hanım'ın anılarında ayrıntıları ile anlatılmaktadır. Bakınız: M. Atadan, "Büyük Kardeşim Atatürk", **Yeni İstanbul Gazetesi,** 21 Kasım 1952 (tefrika no: 21) vd.

"gönüllü taburlar"dan biridir. Halktan gönüllülerin iştiraki ile orduya yardımcı olacak böyle bir kuvvetin teşkili fikrini ön safta destekleyenler arasında Namık Kemal ile Ziya Paşa da vardır.

İlk hareket İstanbul'da başladıktan sonra, Selanik'te memurlardan ve halktan yazılan gönüllüler "Millet Askeri" adı altında bir tabur kurmak ve savaşa hazırlanabilmek için hükümetten silah istemişlerdir. Başarılı bir eğitim yapan bu taburun İstanbul'a getirilmesinin halkı teşvik edeceği düşünülmüş ve Ali Rıza Efendi'nin de bulunduğu tabur, Orhaniye Zırhlısı ile 24 Aralık 1876'da payitahta varmıştır. Büyük törenle karşılanan tabur, Midhat Paşa önünde resmi geçit yapmış ve Süleymaniye Kışlası'nda misafir edilmiştir. Ali Rıza Efendi bu taburun ikinci bölüğünde Üsteğmendir. Ali Rıza Efendi, Selanik Islahhane Mahallesi'nde, Emir Bostan'da ve Numan Paşa Camii avlusunda "Asakir-i Milliye"ye askeri talimler yaptırmıştır. Bu tabur sonradan II. Abdülhamit tarafından, daha 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin sonucu alınmadan lağvedilmiştir.[104]

Ali Rıza Efendi, 1881'den sonra Rüsumat İdaresi'ndeki görevinden ayrılır. Kereste ticaretine atılır. Atatürk'ün çocukluk arkadaşı ve babasını tanıyan Kütühya Milletvekili Hacı Mehmet Somer'in anlattığına göre Ali Rıza Efendi'nin kereste ticaretine atılmasında, Çayağzı'nda iken tanıştığı ve iyi paralar kazandıklarını gördüğü tüccarlar etkili olmuştur. Elindeki bir miktar parayı koyarak ve Cafer Efendi ile ortaklık kurarak ticaret hayatına atılan Ali Rıza Efendi, önceleri iyi para kazanıyordu. Fakat sonradan işleri bozuldu. Buna sebep olan da yine haraç isteyen "Rum eşkiyalar" idi. Hacı Mehmet Somer bu durumu şu şekilde anlatıyor:

"Ali Rıza Efendi kereste ticaretine varını yoğunu vermişti. İlk zamanlarda büyük başarılar gösteren bu teşebbüs, Katerin'in ezeli belası olan eşkiyaların hırslarını tahrik etti. Ali Rıza Efendi'yi para göndermesi için tehdit ettiler. Şayet para göndermezse, kerestelerini yakacaklarını bildirdiler. Bu sebeple orman mıntıkasına gitmek, işlerini kontrol etmek mümkün olmuyordu. İşlenmiş keresteleri sahile nakletmeğe korkuyordu. Çünkü bu keresteler eşkiyalar için rehine mahiyetinde idi. Nihayet Ali Rıza Efendi'den ümit ettikleri para gelmeyince, bütün keresteleri yaktılar. İşçileri de tehdit ettiler. İşçiler de dağılıp gittiler. Bunun üzerine Ali Rıza Efendi, yangından mal kaçırır gibi, mümkün olabileni kurtarmaya çalıştı.

"Buradaki eşkiyaların hepsi siyasi çetelerdi. 1298 (1883) tarihinde Teselya'nın Yunanistan'a

104 - İ. Sungu, a. g. m. Ö. S. Coşar, a. g. e., C: I., s. 12 C. Sönmez, **Atatürk'ün Annesi Zübeyde Hanım,** Ankara, 1998, s. 9 vd.

terkedilmesiyle, Yunan hududu Katerin Kazası'na ve Olimpos dağlarına dayanmakta idi. Bütün mesele bundan ileri geliyordu. 1877 Rus harbinden sonra Makedonya çetelerle dolmuş, artık buralardaki Türklere rahat kalmamıştır. Bu siyasi çeteler yüzünden Ali Rıza Efendi'nin ticareti de bozuldu." [105]

Makbule Hanım da, babasının işlerinin Rum eşkiyaların faaliyetleri sonucunda bozulduğundan bahsettikten sonra onun *"tuz ticaretine başladığını ve mağazasında bulunan tuzların toptan eridiğini, bu işten de ziyan gördüğünü, tekrar memuriyete geçmek istediğini, bundan da muvaffak olamadığını"* anlatır.[106]

Memuriyetten ayrıldıktan sonra girişti̇ği her ticari faaliyet bu şekilde başarısızlıkla sonuçlanan Ali Rıza Efendi, bu olaydan çok etkilenmiş ve büyük bir moral çöküntüsü içinde hayata küsmüş ve ağır hastalığa yakalanmıştır. Zübeyde Hanım anılarında bu gelişmeleri söyle anlatmaktadır: *"Merhumun, son günlerinde işinin fena gitmesinden çok müteessir oldu. Kendini salıverdi. Daha sonra da derviş-meşrep bir hal alarak eridi gitti. Kocamın hastalığı büyüdü, artık yaşamazdı."*[107] Makbule Hanım'ın ifadelerine göre Ali Rıza Efendi, *"işlerinin kötü gitmesinden çok müteessir oldu... Nihayet barsak veremine tutuldu. Üç sene hastalık çektikten sonra vefat etti..."*[108]

Ali Rıza Efendi'nin ölümü ile ilgili olarak değişik tarihler verilmektedir. Mustafa Kemal hatıralarında, tarih vermeden *"... Şemsi Efendi Mektebi'ne kaydedildim. Az zaman sonra babam vefat etti."*[109] demektedir. Kız kardeşi Makbule Hanım ise anılarında, kendisinin doğduğu günlerde (1885), babasının hastalığının başladığını, işine gidemediğini ve ilk yaşını doldurduğunda da hastalığın çok ağırlaştığını ve en küçük kız kardeşi Naciye (doğumu: 1889) kırk günlük iken babasının vefat ettiğini anlatır.[110]

Bu durumda Ali Rıza Efendi'nin ölümünün 1889 veya 1890'ın ilk aylarına rastlaması

---

105 - E. B. Şapolyo, a. g. e., s. 30.

106 - E. B. Şapolyo, a. g. e., s. 31

107 - E. B. Şapolyo, a. g. e., s. 31

108 - E. B. Şapolyo, a. g. e., s. 31

109 - A. E. Yalman, "Türk Millet Meclisi Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Tarihçe-i Hayatı", **Vakit Gazetesi,** 10 Ocak 1922.

110 - M. Atadan, "Büyük Kardeşim Atatürk", **Yeni İstanbul Gazetesi,** 12 Ocak 1953 (Tefrika No: 72) vd.

gerekir. Mustafa Kemal de o sırada dokuzuncu yaşının içindedir. Ve Şemşi Efendi Okulu'nun üçüncü sınıfındadır. Afet İnan, "*Mustafa, daha ilkokul çağında babadan yetim kalmıştır*" derken; Ali Fuat Cebesoy da "*babası öldüğünde Mustafa Kemal'in 9-10 yaşlarında olduğunu*" yazmaktadır.[111]

Bütün anılardan elde edilen bilgilere rağmen, Faik Reşit Unat, Ali Rıza Efendi'nin 28 Kasım 1893 tarihinde öldüğünü belirtmektedir. F. R. Unat, belgeyi yayınlamadan bu tarih ile ilgili olarak, Makbule Hanım'a ilk kocasından ayrıldıktan sonra babasından aylık bağlanmasına ait dosyadaki belgeleri kaynak göstermektedir.[112] Mustafa Kemal'in Manastır Askeri Lisesi'ne girişi olan 13 Mart 1896 tarihinden geriye doğru gelindiği zaman, Askeri Rüştiye, Mülkiye Rüştiyesi ve çiftlikte geçirdiği yaklaşık dört buçuk aylık süre dikkate alınınca; Faik Reşit Unat'ın belirlediği tarihin doğru olması ihtimali yüksektir. Bu nedenle, Ali Rıza Efendi'nin ölümünü 1893 yılı kabul edersek, kendisi 54, babasının vefatında Mustafa Kemal 12 yaşında olmaktadır.

SARI PAŞA'NIN ANNE SOYU: "KONYARLAR"

KONYARLARIN RUMELİ'DEKİ VARLIKLARI

Mustafa Kemal Atatürk'ün anne soyu da Anadolu'dan gelerek Rumeli'ye iskan edilen Yörük veya Türkmenlere dayanmaktadır. Anne tarafından dedesi Vodina Sancağı'na bağlı "Sarıgöl"de denilen "Kayalar"dan göçerek Selanik yakınlarındaki "Lankaza"ya yerleşen, Sofu-zade (Sofi-zade) Feyzullah Ağa'dır. Yerleştikleri "Sarıgöl" bölgesi, "Sofular" lakabı ve ailedeki hatıraların gösterdiği üzere, Atatürk'ün anne soyu Konya Karaman'dan Rumeli'ye gelen ve bundan dolayı da "Konyarlar" şeklinde, Rumeli'deki diğer Yörük gruplarından farklı olarak bu adla anılan Yörüklerdendir.

Yukarıda kısaca belirttiğimiz gibi, Orta Çağın ikinci kısmında Balkan Yarımadası'na çeşitli dalgalar halinde gelerek, Bizans İmparatorluğu tarafından burada yerleştirilen bir çok Türk unsuru vardır. X. Asırdan itibaren Peçenekler, Oğuzlar, Kumanlar kuzey yoluyla, Tuna'dan geçerek, çeşitli tarihlerde gelmiş ve çeşitli yerlere iskan edilmişlerdir. IX. Yüzyılda bile, Bizans kaynaklarında "Vardarlı Türkler" olarak zikredilen bazı Türk gruplarının Selanik civarında yerleştikleri bilinmektedir. Bizans kaynağı "Anna

111 - Ö. S. Coşar, a. g. e., C: I., s. 110

112 - F. R. Unat, "Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştiği Devrin Milli Eğitim Sistemi", **Türk Tarih Kurumu Atatürk Konferansları I.,** Ankara, 1964, s.82 ve not: 10

Zübeyde Hanım

Commene"nin Ohri civarında yerleştiklerinden bahsettiği Türkleri, Lejean (1861), 1065 tarihine doğru Makedonya'ya iskan edilen Oğuzlarla ilişkili görmektedir. Oğuzların bu yerleşmeleri "Attaliates"e atfen Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat tarafından da teyit edilmektedir.

Anadolu'dan Yarımada'ya geçip yerleşen ilk Türk grubu olarak, Türkiye Selçukluları'nın merkezi Konya ve civarına mensup olmalarından dolayı bu suretle ad alan "Konyarlar" gösterilmektedir. XIX. Yüzyılda veya XX. Yüzyılın başlarında Rumeli'yi gezen ve buradaki Türklerle bizzat görüşerek onların hatıralarını toplayan veya buradaki Türk varlığı hakkında eser yazan Batılı seyyahlar ile bilim adamları, G. Lejean (1861), Gervinus (1851), Jirecek (1891), G. F. Hertzberg (1878), A.Tuma (1888), Cijic (1908), Frachet d'Esperj (1911), İvanof (1918), E. Max. Hoppe (1934), A. Boué (1899), Oberhummer (1917) ve nihayet "Konyarlar" hakkında ayrı ve oldukça ayrıntılı bir araştırma yapan Hr. P. Traeger (1905)[113] "Konyarlar" hakkında önemli bilgiler vermektedirler.

113 - Bunların eserleri ve görüşleri için bakınız: T. Gökbilgin, a. g. e., s. 9-11.

Bu konuda bilgi veren bütün bu eser sahiplerinin hepsi, Konyarlar'ı bazan "Yörükler" ve "Evlad-ı Fatihan"la karıştırmakla birlikte; Konya'dan gelerek Rumeli'ye yerleşmiş veya yerleştirilmiş göstermektedirler. Fakat, bunların geçiş tarihi ve geliş şekilleri konusunda farklı bilgiler verilmektedir. Bütün bu görüşleri tenkitli bir şekilde karşılaştıran Prof. Dr. Tayip Gökbilgin, Konyarlar'ın Rumeli'ye geliş ve yerleşmeleri ile ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "*Sonuncu ve nisbeten kabule şayan ihtimal bunların II. Murad fakat bilhassa Fatih zamanlarında, Karaman-oğulları ile mücadeleler sırasında ve bundan sonra, Karaman, Konya ve Ankara civarından Türk aşiretlerinin bu mıntıkalara iskan edildiğidir. O civarın etnik bakımdan yabancı halkına, menşeleri dolayısıyla, bu suret-i tesmiyeyi verdirmiş ve bu ad komşuları arasında yaşamış, kendilerinde ise, menşeleri hakkında bir malumat, şifahi bir an'ane halinde devam edip gelmiştir...*"[114]

Konyarlar'ın en mütekasif (yoğun) bir halde bulundukları yer Teselya'da Kozan ve bunun kuzeyinde "Sarıgöl" de denilen "Kayalar" ve Selanik'in kuzeydoğusu idi. Sonraları daha kuzeye de yayılmışlardır. Sayı olarak diğer Yörük gruplarından daha az oldukları, yarı "konar-göçer" bir hayat yaşadıkları, mübadele (alış-veriş) merkezlerinin daha çok Yanya olduğu ve halılarının özel şeklinden dolayı ("Konyaren Figüren") bütün yörede meşhur olduğu bütün seyyahlar tarafından belirtilmektedir. Ayrıca, Konyarlar'ın daha demokratik bir halde yaşadıkları, neşeli ve hareketli kimseler oldukları da bunlar tarafından tespit edilmiştir.[115]

Atatürk'ün soyu ile ilgili bir çalışma yaparak, amcası Kızıl Hafız Mehmet Emin

114 - T. Gökbilgin, a. g. e., s. 12.

115 - T. Gökbilgin, a. g. e., s. 13.

KARAMANLI SARI PAŞA

Efendi'nin soyundan gelenlerin ellerindeki bazı belgeleri yayınlayan Burhan Göksel, Konyarlar'ın Konya-Karaman'dan Fatih Sultan Mehmet döneminde 1466 yılında Karaman-oğulları ortadan kaldırıldıktan sonra Rumeli'ye göçürülerek, iskan edildiklerini belirtmektedir.[116]

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki Yörüklerle ilgili örgütlenmesi içinde kendileri için ayrı isimle bir sayı (tahrir) defteri bulunmayan Konyarlar, yerleştikleri bölgelerde, başlangıçta özellikle "Kocacık" ve "Selanik Yörükleri" içinde, sonradan da "Vodina" ve "Sarıgöller Bölgesi" Yörükleri içinde "Evlad-ı Fatihan" olarak kaydedilmişlerdir. Hasan Paşa tarafından 1691 (1102) tarihinde yapılan tahriri içeren "Evlad-ı Fatihan Piyadeleri Defteri"[117] ne göre "Sarıgöl" (Kayalar)'ler Bölgesin'deki köyler, mahalleler ve devlete vermekle yükümlü oldukları "Yörük Piyadeler"in sayısı şu şekildedir:

"**Eğri-Bucak Kazası**": Turhanlı 49. Sofular 21. Evrenoslu 6, Okçular 6. Eyrili 20. İshaklı 24. Çobanlı 24. İdil-obası 19. Şahinli 55. Leşli 34. Oküz-obası 24. Emirhanlı 38. Gündoğmaz 2. Rahmanlı 8. Evhad-obası 58 Aydın-obası, Cinciler 66. Işıklu 29. Sinekli 34. Çakır-ı sagir 4. Sarı-Musalu 8. Çakırlı-i Kebir 13. Karamanlı 12. Karacalar 73. Buraklı 10. Tekye-i Hacı-Hasanlı 21. Topçular 18. Dağ ışıkları 7.

"**Cuma-Pazarı Kazası**": Haydarlı 60. Koca Ahmedli 66. Tarakçılı 6. Durasılar 6. Timurhanlu 3. Bar-çukuru 1. Kulalu 1. Erdoğmuşlu 5. Karaağaç 2. Donuk-kayalar 1. Şahinler 3. Dedeler. 3.

"**Çarşamba Kazası**": Milli 77. Davudlu 18. Hacı-İsalar 18. Kulkallı 12. Hacılar 12. Yeniceler 14. Hacı-Ömerli 16. Karacalı 6. Doğancalı 6. Tekye-i Kebir ve Sagir 42. Keçili 18. Saltıklı 19. Meşeli 6.[118]

Ailenin sonradan gelerek yerleştiği Selanik'e bağlı "**Lankaza Nahiyesi**"nin 1691 tahririne göre cemaatleri, köy ve mahalleleri ile "Yörük Piyadeleri" sayısı şu şekildedir: Bedirli 10. Hacı-Bayramlı 4. Pir-dede 1. Değirmenciler 6. Köleli 7. Şuaybı 109. Umurlu ma'a Sarıcalı 45. Değirmencili ma'a Eyrilceli (Ayrılıncalı) 18. Çokallı 9. Lotice 7. Osmanlı

116 - B. Göksel, **Atatürk'ün Soy Kütüğü Üzerine** Bir Çalışma, s. 6.

117 - Başbakanlık Osmanlı Arşivi, **Mevkufat Defteri,** No: 2737.

118 - T. Gökbilgin, a. g. e., s. 265

49. Yaylacık 16. Ayvalı-dere ma'a Şah-Veli ve Saltıklı. Çınarlı 78. Bulcalı 13. Koçmar 4. Keruz 5. Lankaza 3. Sarıyar 1. Yağlıca 1. Evrencik 1.[119]

Yine bu deftere göre, bölgede Konya-Karaman yöresinin hatırlarını gösteren yer adları ve ailenin soyuna işaret eden "Sofular" ile "Sarı-göllü" gibi yer ve oymak adları şuralarda tespit edilebilmektedir: Ereğli Nahiyesi 50. Ereğli 1 (Kırk-Kilise). Ereğli 9, Kara-pınar 1, Sarıgöllü 4 (Avrethisarı). Sofular 19 (Nahiye-i Bazargah). Sofulu 9 (Nahiye-i Kelemeriye), Sofular 21. Karamanlı 12 (Eğri-Bucak-Sarı-Göl). Sofulu 9 (Tikveş). Sarı-Göllü 50 (Radovişte). Sofular 14 (Gümilcine). Karamanlı 11 (Çağlayık). Soflar 28 (Yeni-Pazar). Sarı-göllü 1, Soflar 2 (Babadağ). Sarı-göllü 1 (Ruscuk). Sofu Yurdu 1 (Tozluk-Tuzluk).[120]

KONYAR OLARAK ZÜBEYDE HANIM'IN AİLESİ

Mustafa Kemal'in anne soyundan dedesi Sofu-zade Feyzullah Efendi'dir. Selaniğe bir saat mesafede bulunan Langaza'da çiftlik sahibi idi. Atatürk'ün ve Makbule Hanım'ın çocukluk anılarında bahsettikleri çiftlik burasıdır. Annesi Zübeyde Hanım, Feyzullah Efendi'nin üçüncü eşi Ayşe Hanım'dan olan tek kızı idi. Atatürk'ün beş kardeşi içinde en uzun ömürlüsü Makbule Hanım (1885-1956) anne soyları hakkında, *"annemden sık sık şunları dinlemişimdir"* diyerek şu bilgileri vermektedir: *"Bizim esas soyumuz Yörüktür. Buralara Konya-Karaman çevrelerinden gelmişiz. Büyükbabam Feyzullah Efendi'nin büyük amcası Konya'ya gitmiş, Mevlevi dergahına girmiş orada kalmış. Yörüklüğü tutmuş olacak..."*[121]

Mustafa Kemal Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ın babası hakkında, Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi'yi ve dedesi Kızıl Hafız Ahmet Bey'i de tanıyan ve doksan yaşında vefat eden Aydın Milletvekili Tahsin San, şu bilgileri vermiştir: *"Atatürk'ün valdesi Zübeyde Hanım, Sofu-zade ailesinden Feyzullah Ağa'nın kızıdır. Bunlar Selanik'te doğmuşlardır. Bu aile bundan 130 sene evvel Sarıgöl'den Selanik'e gelmişlerdir. Vodina Kaza'sının batısında Sarıgöl Nahiyesi'nde onaltı köyden ibaret olan bu nahiye ailesi, Makedonya ve Teselya'nın fethinden sonra Konya civarı ahalisinden Osmanlı Hükümeti'nin sevk ve iskan ettirdiği Türkmenlerdendir. Son zamanlara kadar beş asır müddet içinde hayat tarzlarını, kılık-kıyafetlerini değiştirmemişlerdir."*[122]

119 - T. Gökbilgin, a. g. e., s. 264.

120 - T. Gökbilgin, a. g. e., s. 257-272.

121 - M. Atadan, "Büyük Kardeşim Atatürk", **Yeni İstanbul Gazetesi,** 1 Kasım 1952-22 Mart 1953.

122 - E. B. Şapolyo, a. g. e., s. 22-23.

Bu konuda Lord Kinross., kaynak göstermeden şu bilgileri vermektedir: *"Zübeyde Hanım, Bulgar sınırının ötesindeki Slavlar kadar sarışındı: Düzgün beyaz teni, derin ama berrak, açık mavi gözleri vardır. Alilesi Selanik'in batısında Arnavutluğa doğru, sert ve çıplak dağların geniş, donuk sulara gömüldüğü göller bölgesinden geliyordu. Burası Türklerin Makedonya'yı ve Teselya'yı almalarından sonra Anadolu'nun göbeğinden gelen köylülerin yerleştikleri yerdi. Bu yüzden Zübeyde Hanım, damarlarındaki ilk göçebe Türk kabilelerinin torunları olan ve hala Toros dağlarında özgür yaşayışlarını sürdüren sarışın Yörüklerin kanını taşıdığını düşünmekten hoşlanırdı."*[123]

Eldeki mevcut bilgilere göre aile, 1466'larda Karaman'dan gelerek Vodina Sancağı'na bağlı Sarıgöl'e yerleşmiş; sonra Selanik yakınlarındaki Lankaza (Langaza)'ya göçmüş, Zübeyde Hanım 1857'de burada dünyaya gelmiştir. Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ın babası Sofu-zade Feyzullah Efendi üç defa evlenmiştir. İsimlerini bilemediğimiz diğer iki eşi bir tarafa bırakılacak olursa Zübeyde Hanım'la birlikte Hasan Ağa ve Hüseyin Ağa, Feyzullah Efendi'nin üçüncü eşi Ayşe (Aişe) Hanım'dan dünyaya gelmişlerdir.

SARI PAŞA'NIN ANNESİ ZÜBEYDE

HANIM'IN HAYATI

Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım, 1857'de Lankaza'da doğmuş, çocukluğu ve ilk gençlik yılları burada ailesi ile birlikte geçmiştir.

Zübeyde Hanım, güçlü bir beden yapısına sahip olduğu gibi, güçlü bir iradeye de sahipti. Yeterince eğitim görmemiş, ama okuma yazmayı öğrenmişti. Annesine "Molla Hanım" denildiği gibi, kendilerine de "Zübeyde Molla" deniyordu. Bu "bilge" kişiliğini ifade eden bir lakaptı. Muhafazakar, geleneklerine bağlı bir kadındı.

Ali Rıza Efendi ile evlendikleri 1870 yılında 13-14 yaşlarında olan Zübeyde Hanım, aşağıda anlatılacağı gibi, kocası ölünce, çocuklarıyla birlikte bir süre Lankaza'daki aile çiftliğine kardeşlerinin yanına dönmüş, daha sonra kendisine talip olan Ragıp Bey'le ikinci evliliğini yapmıştır. Bu yıllarda 36 yaşında idi.

Zübeyde Hanım'ın bir aralık 1905'te Harp Akademisi'ni bitirerek Kurmay Yüzbaşı olan ve kısa bir süre hapse atılan Mustafa Kemal'i görmek için üç beş günlüğüne İstanbul'a

123 - L. Kinross, a. g. e., s. 11.

gittiğini ve buradan Şam'a gidecek oğlunu Sirkeci'den uğurladığını biliyoruz. Bu olayı sonradan, annesinin mezarı başında 27 Ocak 1923'te duygulu bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa anlatacaktır.

Balkan Savaşları'nın sonuna kadar Selanik'te ikamet eden Zübeyde Hanım, Mustafa Kemal'in burada 1906'da arkadaşları ile birlikte Şam'a kurduğu "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti"nin bir şubesini açma girişimlerini yaptığı sıralarda oğluna inanmış ve değerli telkinleri ile ona yardımcı olmuştur.

Balkan Savaşları sonunda Selanik'in sınırlarımız dışında kalması üzerine birçok Türk gibi Zübeyde Hanım ve kızı Makbule Hanım da İstanbul'a gelmişlerdir. Elimizdeki bilgilere göre, "*Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Selanik'te öldüğü*" söylenen Ragıp Bey'in, bu göç olayından az önce vefat etmiş olması gerekir. Çünkü, yaşıyorsa onun da aileyle birlikte İstanbul'a gelmesi gerekirdi.

Zübeyde Hanım İstanbul'da Beşiktaş semtinde Akaretler'de 76 numaralı eve yerleştiler. Kızı ile birlikte İstanbul'da yeni fakat sıkıntılı bir hayata başladılar. Mustafa Kemal Paşa, Yedinci Ordu Komutanı olarak Filistin'in güneyinde, Sina Cephesi'nde İngilizlere karşı çarpışırken, Müttefik Alman Orduları Komutanı Falkenhayn'la arasında çıkan bir anlaşmazlık sonucu, görevinden istifa etmiş ve Halep'e gitmişti. Burada ciddi bir "sarılık" hastalığı geçiren oğlunu merak eden Zübeyde Hanım, Mustafa Kemal'in üç yaşında iken evlatlık olarak alıp, yetiştirmesi için annesinin yanına bıraktığı Abdürrahim (Tunçok)'i de alarak Halep'e gitmiş ve "kör olduğu"ndan korktuğu Mustafa Kemal'i ziyaret etmiş, tekrar İstanbul'a dönmüştür.

Mustafa Kemal Paşa, 13 Kasım 1918'de Sureyi cephesinden ayrılarak İstanbul'a gelmiştir. Doğruca annesinin evine giden Mustafa Kemal Paşa, onun boynuna sarılarak elini öpmüş ve kız kardeşi ile kucaklaşarak hasret gidermiştir. Hayatı boyunca çok az bir araya gelebilen aile için mutlu buluşmaydı bu.

İstanbul'a gelişinde birkaç gün Pera Palas Oteli'nde kalan Mustafa Kemal, bir süre de yakın arkadaşı Salih Fansa'nın Beyoğlu'ndaki evinde konuk olmuştur. Daha sonra Şişli'de Madam Kasabya'nın üç katlı evini kiralayan Mustafa Kemal, Beşiktaş Akaretler'de oturan annesi ve kız kardeşini de yanına almış, üç katlı evin üçüncü katını onlara ayırmıştır. Kendisi orta katta oturuyor, bu katın arka bahçeye bakan odasını da yatak odası olarak kullanıyordu. Büyük salonu toplantı odası olarak ayırmıştı. Alt katta ise yaveri kalıyordu.

Mustafa Kemal, Başkent İstanbul'un en bunalımlı günlerinde bu evde arkadaşlarıyla sık sık toplantılar yapmış, 16 Mayıs 1919 tarihinde Samsun yolculuğuna çıkıncaya kadar bu evde oturmuştur. Şişli'deki bu ev şimdi müze olarak kullanılmaktadır.

Samsun'a çıkışla birlikte başlayan günler Mustafa Kemal için olduğu gibi, annesi ve kardeşi için de sıkıntılı, sancılı günler olacaktır. Bu arada oğlu Mustafa Kemal'in "öldüğü" asılsız haberini duyan ve zaten hasta olan Zübeyde Hanım, iyice hastalanır, kısmen felç olur.

Zübeyde Hanım için bu sıkıntılı günlerde sevindirici bir olay gerçekleşir. Kızı Makbule, askerlikten ayrılarak ticarete atılan Mustafa Mecdi Bey'le evlenir. Zübeyde Hanım, tekrar Akaretler'deki eve döner, kızı ve damadı ile burada yaşamaya devam ederler.

Bu acılı, sıkıntılı ama umut dolu günler Milli Mücadele boyunca sürecektir. Zübeyde Hanım'ın hastalığı gün geçtikçe artıyordu. Annesinin kuşatma altındaki İstanbul'da kalması Mustafa Kemal'i üzüyor, annesine ateş hattındayken bile mektuplar yazıyordu. Arkadaşları Zübeyde Hanım'a yardım ediyor, bütün isteklerini yerine getiriyorlardı. Zübeyde Hanım'ın ölmeden oğlunu görmek isteği ile oğlunun da bir an önce annesine kavuşma özlemi çektiği, karşılıklı gönderilen telgraflarda görülmektedir.

Üç yıldır annesinden ayrı kalan Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'nın sonlarına yaklaşıldığı bir sırada annesini Ankara'ya getirmeye karar verdi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Başkomutan idi. Yıl 1922, aylardan Haziran'dı. Kendisinden görüşme talebinde bulunan Fransız yazarı Claude Farrére ile İzmit'te buluşacak, annesi de İstanbul'dan gelecekti. Atatürk 14 Haziran 1922'de Adapazarı'na geldi. Kendisinden bir gün önce gelen ve Askerlik Şubesi Reisi Binbaşı Baha Bey'in evinde kalan Zübeyde Hanım ile burada buluştular ve o geceyi bu evde geçirdiler. Anne ve oğul birlikte bir otomobil ile 24 Haziran 1922'de saat 20'de Ankara'ya dönmüşler, doğruca Çankaya Köşkü'ne gitmişlerdir.

Köşkte Abdürrahim ve Ragıp Bey'in yeğeni olan Fikriye ile birlikte kalan Zübeyde Hanım'ın, hastalığı da giderek artıyordu. Kısmi felç ve romatizmadan dolayı ağrıları artan Zübeyde Hanım, İzmir'in havasının iyi geleceği düşünülerek, İzmir'e gidip bir süre kalması için ikna edildi. Bu seyahatin bir diğer amacı da Mustafa Kemal'in evliliği düşündüğü Latife Hanım'ı Zübeyde Hanım ile tanıştırmaktı. Kalacak uygun bir yer bulmak için İzmir'e giden Başyaver Salih (Bozok) Bey, Zübeyde Hanım için Latife Hanımların Karşıyaka'daki yazlık evlerini hazırladı.

Buradayken hastalığı giderek artan Zübeyde Hanım, 15 Ocak 1923 günü vefat etti. 66 yaşındaydı. Batı Anadolu'da uzun süreli bir geziye çıkmak üzere 14 Ocak 1923 günü akşamı özel treni ile Ankara'dan ayrılmış bulunan Gazi Mustafa Kemal Paşa, 15 Ocak günü Eskişehir'e gelmişti. Gün ağarmadan az önce Emir Eri Çavuş Ali'yi çağırmış, "*Bir haber var mı?*" diye sormuş, "*şifre geldi ama çözülmedi*" diye cevap veren Ali Çavuş'a hüzünle bakan Mustafa Kemal Paşa, "*annemin öldüğünü biliyorum*" dedi. "*Bir rüya gördüm, yeşil tarlalarda annemle dolaşıyordum. Birden bir fırtına çıktı, anamı alıp götürdü.*" Deşifre edilmiş telgraf eline verildiği zaman okudu, gözlerini kapadı, bir an düşündü ve "*İzmir'e gitmiyoruz. Treni İzmit'e çevirsinler*" dedi.

Aynı gün İzmir'deki Başyaver Salih Bozok'a şu telgrafı çekti: "*...verdiğiniz elim haber, beni çok müteessir etti. Merhumenin münasip bir tarzda merasim-i tedfiniyesini (uygun bir şekilde cenaze törenini) ifa ettiniz. Cenab-ı Hak, milletimize hayat ve selamet versin.*"

Atatürk'ün Harp Akademisi'nden sınıf arkadaşı olan ve Kurtuluş Savaşı'nda Batı Cephesi Kurmay Başkanı bulunan Asım Gündüz, Zübeyde Hanım'ın ölümü sırasında İzmir'deydi. Asım Gündüz Zübeyde Hanım'ın cenaze törenini şu şekilde anlatmaktadır: "*Zübeyde Hanım son saatlerinde yanında bulunan Latife Hanım'a ayrıca bir vasiyet yazmıştır. Latife Hanım, Zübeyde Hanım'ın ölüm haberini ilk önce İzmir Valisi Mustafa Abdülhalik (Renda)'ya bildirmiş, vali de büyük bir cenaze töreni hazırlatmıştı. Latife Hanım ilk gece İzmir'in tanınmış hafızlarından tam otuz üç kişi çağırarak sabaha kadar hatim yaptırmış ve hatim duası üç gün sürmüştür.*

Cenaze alayına adeta bütün İzmir katılmıştı. Vali, memurlar, komutanlar ve hocalar olduğu halde cenaze alayının uzunluğu bir kilometreyi buluyordu. Okulların getirdiği çelenkler kabrin üstünde bir örtü teşkil etmişti. Batı Cephesi Kurmay Başkanı Asım, Kazım (Özalp), Fahrettin (Altay), Mürsel (Bakü), İzzettin (Çalışlar), Abdurrahman Nafiz (Gürman) Paşalar cenaze alayının önünde yürümekte idiler.

Latife Hanım siyah bir manto giymiş, siyah peçe örtmüş, cenaze alayına katılmak istemişti. Fakat ailesinin ve din adamlarının, İslam'da kadın cenazeye katılamaz diye engel olmaları üzerine bir faytona binerek cenazeyi arkadan takip etmişti. Latife Hanım, kabirde yüzlerce gümüş mecidiye sadaka dağıtmış, kırkında mevlüt okutmuş, 52 inci gecesinde de aşure yaparak fakir fukaraya dağıttığı gibi, hatimler indirerek bu mübarek kadına karşı duyduğu sevgi ve şükran borcunu ödemişti."

Yaklaşık 12-13 gün çeşitli yerleri dolaşan ve programına uygun olarak devlet işlerini takip eden Mustafa Kemal Paşa, 27 Ocak 1923 günü Manisa üzerinden İzmir-Karşıyaka

istasyonuna geldi. Beraberinde ordu komutanları, bakanlar, milletvekilleri ve yaveri vardı. İzmir Valisi Abdülhalik Renda, Kolordu Komutanı Fahrettin Altay ve Başyaver Salih Bozok, onu karşılayanlar arasında idi. Yine istasyonda kalabalık bir halk topluluğu ve çevresi çiçeklerle süslenmiş bir otomobil onu bekliyordu. Çevresinde toplananları selamladı.

Tıpkı sağlığında önce annesini ziyaret ettiği gibi, yine önce annesini ziyaret edecekti. O gün annesinin mezarı başında duygulu ve özlü bir konuşma yaptı. Konuşmasında, yetişmesinde olduğu gibi, Milli Mücadele yıllarında da hep kendisinin yolunda olan annesinin çektiği acıları, onun fedakarlığını dile getirdi. Kendisi yüzünden çektiği sıkıntıları, acıları dile getirirken annesine olan kadir bilirliğini de dile getiriyordu.

Atatürk, o gün derin bir heyecana kapılmıştı. En içten, en duygulu konuşmasını da, annesinin mezarı başında o gün yapmıştır. Zübeyde Hanım, fedakar bir anneydi. Oğlunun yetişmesinde emsalsiz emekleri geçmişti. Yıllarca oğlunun hasretine katlanmış, nihayet, onun zaferini gördükten kısa bir süre sonra ölmüştür.

Mustafa Kemal Paşa, milletini kurtarmak için hayatını ve bütün varlığını ortaya koyarken annesiyle yeterince ilgilenememiştir. İşte annesinin mezarını kalabalık bir grupla ilk kez ziyaret ederken, ona göz yaşı döktüren ve en derinden gelen duygularını söyleten, içindeki bu hisler olmuştur. Buradaki konuşmasında kısaca annesinin çektiği sıkıntılardan bahseden Mustafa Kemal Paşa, şunları söylemiştir:

"... Valdemin zayiinden şüphesiz pek müteessirim. Fakat bu teessürümü izale ve beni müteselli eden bir husus var ki, o da anamız vatanı mahv ve harabiye götüren idarenin artık bir daha avdet etmemek üzere mezar-ı ademe götürülmüş olduğunu görmektir. Valdem bu toprağın altında, fakat Hakimiyet-i Milliye ilelebet payidar olsun. Beni müteselli eden en büyük kuvvet budur. Evet, Hakimiyet-i Milliye ilelebet devam edecektir. Valdemin ruhuna ve bütün ecdat ruhuna müteahhit olduğum vicdan yeminini tekrar edeyim. Valdemin medfeni önünde ve Allah'ın huzurunda aht ve peyman ediyorum, bu kadar kan dökerek milletin istihsal ve tespit ettiği hakimiyetin muhafaza ve müdafaası için icab ederse valdemin yanına gitmekte asla tereddüt etmeyeceğim. Hakimiyet-i Milliye uğrunda canımı vermek, benim için vicdan ve namus borcu olsun."

Mustafa Kemal'in bu nutku, Karşıyakalıların çok candan tezahüratına vesile teşkil etti ve halk kendisini çılgın gibi alkışlayarak, *"çok yaşa paşam... Sen çok yaşa.."* diye haykırıyordu.

"Faziletine ve yüksek kadınlığına inandığım anam ve kız kardeşim inkılap işlerinde bana inanmışlar ve hizmet etmişlerdir" diyerek Zübeyde Hanım'a olan bağlılığını ifade eden Mustafa Kemal Paşa, annesini çok severdi. Annesinin sevdiği bir şarkıyı duyduğu zaman gözleri yaşarırdı. Her sabah uyandığında temizliğini yapar, giyindikten sonra ziyaret için annesine haber gönderir, izin isterdi. Zübeyde Hanım da aynı şekilde hazırlığını yaptıktan sonra oğlunu kabul ederdi. Bu görüşmelerde Mustafa Kemal Paşa, annesinin elini öper, onun hayır duasını alırdı. Bir süre annesi ile kalıp sohbet ederlerdi.

Zübeyde Hanım oğluna *"Mustafam"*, *"Sarı Mustafam"* diye hitap eder; çoğu zaman bunu az bulur, *"Paşam"* veya *"Sarı Paşam"* diye hitap eder veya anardı.

Atatürk'ün yaşamının büyük bir bölümünde yanında olan Yaverlerinden Cevat Abbas Gürer'in, *"Atatürk'ün çok sevdiği ve saydığı anası ile terbiye ve zeka bakımından vaziyetleri"*ni anlattığı şu sözler, bir milli kahramanı doğuran ve yetiştiren *"Türk Anası"*nın *"devlet terbiyesi"*ni ve *"fazileti"*ni ne güzel ortaya koymaktadır:

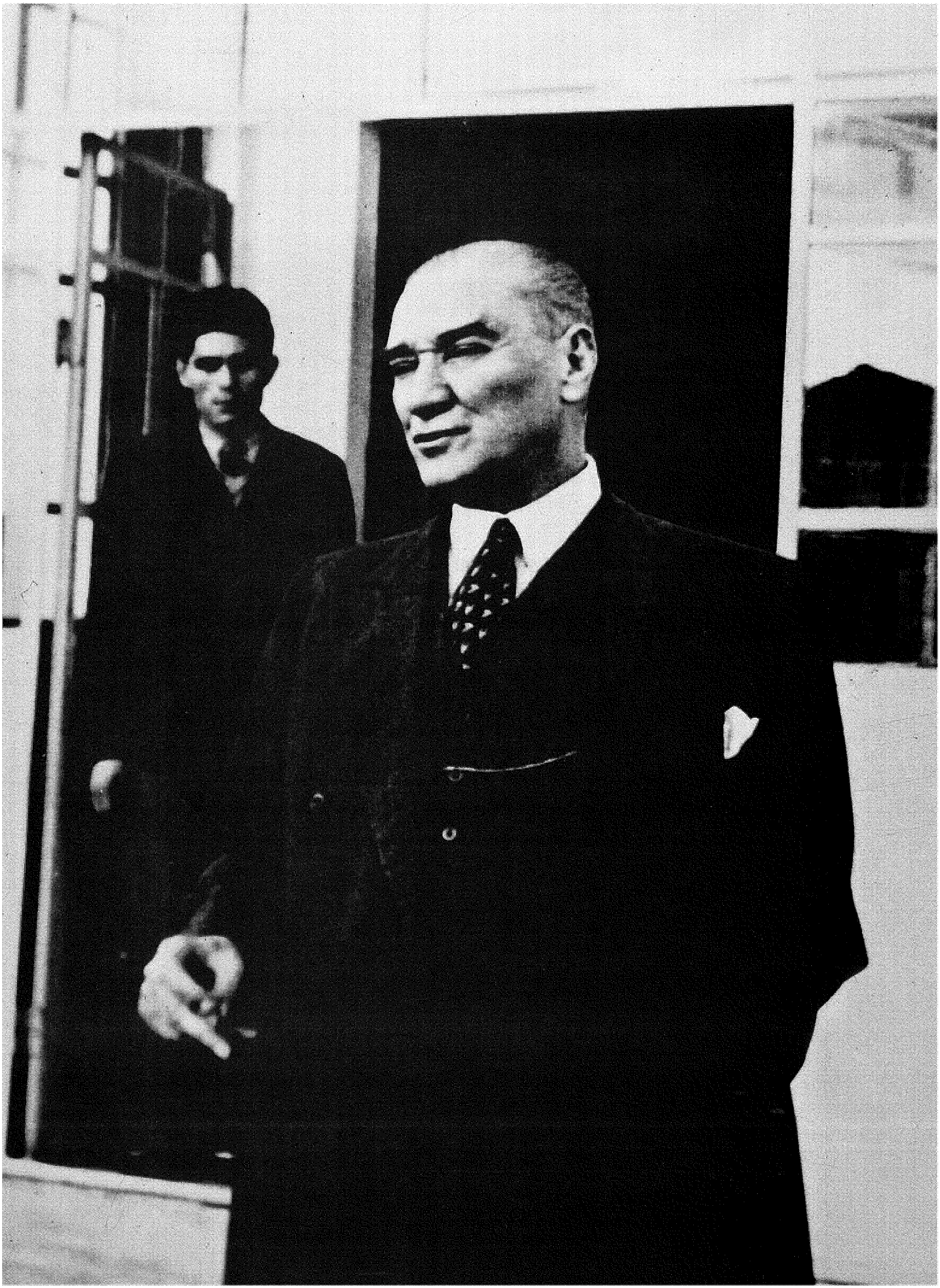
"Bayan Zübeyde, daha küçük yaşta yetim kalan oğlunun her durumuyla yakından ilgilenirdi. Çünkü onun yetişmesinde ve yetiştikten sonra memlekete yararlı olmasında büyük etken olmuştur. Atatürk'e tam anlamıyla hem analık, hem babalık etmişti.

Sevgili oğlu Mustafa'nın idamla mahkumiyetini haber aldığı zaman, son derece dinç olmasına rağmen üzüntüsünden kahırlanan Bayan Zübeyde hastalanmış, yatağa düşmüştü. Uzun bir müddet oğlundan doğru bilgi alamaması da hastalığın ilerlemesine sebebiyet vermişti.

Çankaya artık Bayan Zübeyde'ye çok kıymetli ve sevgili oğlunu, bol bol görmek ve onu koklamak fırsatını verdiğinden pek memnun ve bahtiyar bir ömür sürüyor ise de yine ekseriye vaktini hastalık içinde geçiriyordu.

Bayan Zübeyde'nin yaratılışını, zekasını ve çevresine karşı davranışını anlatmak için çok uzun yazmak gerek. Yalnız ana olmak itibarıyla değil, fakat bu vakur, ciddi, taşkın zekalı büyük Türk kadınını her gün ziyaret etmek Atatürk için bir vazife idi. Ziyaretler haberleşmeden yapılmazdı. Çünkü, ana oğul hazırlanmadan birbirlerini görmezlerdi. Her ikisi arasındaki münasebetin esas kuralı daime ziyaretçinin Atatürk'ün olması idi.

Ebedi Şef sabahleyin uyanır uyanmaz eğer o gün annesini görecekse, annesinden birisi vasıtasıyla izin alırdı. Sonra büyük merasimde bulunacak imişcesine Atatürk hazırlanırdı.

Bayan Zübeyde de, hasta yatağından dahi olsa büyük bir özenle Atatürk'ü kabule hazırlanırdı. Saçlarını taratır, işlemeli başörtüsünü örter, Makedonyalı gelinlik kızın zengin cihazından oyalı bürümcük gömleğinin üzerine ipekli entarisini giyerdi. Ve İstanbulkari renkli maşlahı ile resmi kıyafetini tamamladıktan sonra oğlunu beklediği haberini gönderirdi.

Bayan Zübeyde, Atatürk'e 'Mustafa' diye hitap ederdi. Ben bu büyük ailenin arasında emniyet, itimat ve muhabbet kazanmak mazhariyetine yıllardan beri karışmıştım. Ekseriya her iki büyüğün görüşmelerinde beraber bulunurdum.

Büyük, kıymetli evlat yetiştirmek bahtiyarlığı ile kıymetli büyük bir anaya sahip olmak gururunu bir arada toplayan gözlerim; evet Türk toplumu bünyesindeki terbiyenin ve o terbiyenin temellerinin ne kadar derin ve köklü, ne kadar nezih ve ciddi ve ne kadar samimi olduğunun canlı örneklerini gördükçe, duygulanıyor, mutlu oluyordum. Diyebilirim ki, Bayan Zübeyde ile Atatürk bu ana-oğul birbirine aşıktılar.

Bu ana, oğluna daha beşik çocuğu iken vatan ve millet sevgisini telkin eden ninilerden başlamış, onu her çağında duygularla büyütmüş, öğrenime yönlendirmiş, ilim ve irfan aşılamıştır. Yetişen, makamını bulan kurtarıcı oğlunu o, Mustafa Kemal yapmıştı.

Bu ziyaretlerin her birinde Atatürk, anasının mübarek elini büyük bir saygı ile öperdi. Sonra anasının karşısında o büyük adam küçülür, Mustafa hatta Mustafacık olurdu. Konuşmaları, şakaları pek içten kaynayan sevginin belirtileriydi.

Çankaya'da bu ana-oğul görüşmelerinin birinde şahit olduğum bir durumu değeri sınırsız olan Bayan Zübeyde'nin işlek, kıvrak zekasının bir örneği olarak sunacağım:

Atatürk annesinin elini öptü. Bayan Zübeyde oğluna elini uzatırken coşkun sevgisinin gözlerinde toplanan bütün ifadesiyle Atatürk'ü bağrına basmak istiyordu. Onu kucakladıktan sonra aziz Türk milletine eşsiz bir kurtarıcı armağan veren ana olmak itibariyle gururlanmalı idi. Fakat öyle olmadı, mutluluğunu gülen ve şirin yüzünden okunan o büyük Türk anası kolları arasında uzaklaşan ciğerparesinin eline uzandı: Atatürk: 'Ne yapıyorsun anne'... dedi. Bayan Zübeyde sessiz ve kesin bir ciddiyetle: 'Ben senin ananım, sen benim elimi öpmekle bana karşı olan vazifeni yapıyorsun; fakat sen vatanı ve milleti kurtaran bir devlet başkanısın. Ben de bu aziz milletin bir ferdiyim ve onun tebasıyım, elini öpebilirim' cevabını verdi.

Oğlunun elini öpmekten çok Bayan Zübeyde, hareketiyle oğlunun makamının en büyük saygıya değer olduğunu etrafındakilere işaret ediyordu."[124]

124 - Zübeyde Hanım ile ilgili ciddi bir biyografi hazırlanmış bulunmaktadır. Burada verdiğimiz bilgilerin büyük

BİR KOCACIK VE BİR KONYAR'IN TARİHİ EVLİLİĞİ

Ali Rıza Efendi ile Zübeyde Hanım, 1870 veya 1871 yılında evlendiler. Evlendiğinde 13-14 yaşında bulunan Zübeyde Hanım, kızı Makbule Hanım'ın anılarındaki anlatımıyla çok güzel bir genç kızdı: *"Annemin gençliği gözümün önünde... Uzun boylu, ince yapılı, altın saçlı, yeşil gözlü bir kadın. Çocuklar annelerini öteden beri, dünyanın en güzel kadının olarak düşünürler. Fakat annem, gerçekten güzeldi..."*[125]

Ali Rıza Efendi, 31-32 yaşında ve Evkaf İdaresi'nde memurdu. Talip olduğu Zübeyde'den 17-18 yaş büyüktü. Kız tarafından özellikle anne Ayşe Hanım, memuriyet dolayısı ile kızından ayrı kalacağı düşüncesiyle evliliğe başlangıçta itiraz eder. Sonunda Mustafa Kemal'in dayısı Hüseyin Ağa aileyi ikna eder, nikah kıyılır ve iki geç evlenirler. Böylece Türk milletine Mustafa Kemal Atatürk'ü armağan edecek olan *"tarihi evlilik"* gerçekleşmiş olur.

Makbule Hanım'ın anılarında ayrıntılı bir şekilde anlattığı bu evlilik esasında, Ali Rıza Efendi'nin rüyasında gördüğü ve beğendiği kıza benzer bir eş araması ile başlar ve nihayet ablası Mevlevi Kapu Şeyhi'nin gelini olan Hatice Hanım'ın Zübeyde'yi görünce kendisine sevinçle müjdelemesi üzerine gerçekleşir.[126]

Evlendikten hemen sonra, Ali Rıza Efendi'nin Selanik'teki baba evine yerleşirler. İlk evlilik yılları bu evde geçer. Önce bir kızları olur, adını *"Fatma"* (1871/1872-1875) koyarlar. Bundan sonra da iki erkek çocukları olacaktır. *"Ahmet"* (1874-1883) ve *"Ömer"* (1875-1883). Bunları *"Mustafa"* (1881-1938), *"Makbule"* (1885-1956) ve *"Naciye"* (1989-1901) takip edecektir.

Bu mutlu evlilik, salgın bazı hastalıklardan dolayı ilk üç çocuklarının değişik yıllarda ölümleri ve Ali Rıza Efendi'nin çok düzenli olmayan iş hayatındaki aksaklıklarla zaman zaman sıkıntılı bir şekilde yürür. Nihayet, Mustafa'nın doğumu ve varlığı ile hayata bağlanan aile, bu defa Ali Rıza Efendi'nin vefatıyla sarsılır.

Ali Rıza Efendi öldüğünde (1893) 36 yaşında ve üç çocukla dul kalan Zübeyde Hanım için kardeşi Hüseyin Ağa'nın yönettiği Lankaza'daki Rapla Çiftliği sığınacak bir

kısmı bu eserden alınmıştır: C. Sönmez, **Atatürk'ün Annesi Zübeyde Hanım,** Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, 1998, 1-136.

125 - M. Atadan, "Büyük Kardeşim Atatürk", **Yeni İstanbul Gazetesi,** 12 Kasım 1952.

126 - M. Atadan, a. g. m., 13 Kasım 1952 vd.

liman olur. Hüseyin Efendi, enişteşinin ölümü haberini alınca Selanik'e, kız kardeşi Zübeyde'nin evine gelir. Onu ve çocukları ile birlikte, hayatın bu zor şartları içinde bırakamaz ve kız kardeşi Zübeyde'ye, *"Rahmetli ömürsüz adamla seni evlendiren ben oldum. Bundan sonra size ben bakacağım, bu çocukları ben büyüteceğim"* diyerek, aileyi yanına alıp Rapla Çiftliği'ne götürür.[127]

ZÜBEYDE HANIM'IN İKİNCİ EVLİLİĞİ

Genç yaşta üç çocuğu ile dul kalan Zübeyde Hanım, oğlu Mustafa'yı Askeri Rüştiye'ye verdikten sonra, özellikle ekonomik yönden zor günler yaşamaya başlar. Çocuklarla birlikte kendisine bağlanan iki mecidiyelik maaş ailenin geçimini sağlamaktan çok uzaktır. O sıralarda, Yunanistan'a terkedilen Teselya'nın merkezi Larisa (Yenişehir)'dan göç edenlerden Reji İdaresi memurlarından Ragıp Efendi, kendisine talip olur.

Ragıp Efendi de hanımını kaybetmiş dört çocuklu bir duldur. Zübeyde Hanım, Kılıçoğlu Hakkı Bey'in kayınpederi Şeyh Rıfat Efendi tarafından Ragıp Efendi ile evlendirilir. Varlıklı bir kimse olmasına rağmen, Ragıp Efendi Zübeyde Hanım'ın evine gelerek yerleşir. Şüphesiz, evin en büyük erkek evladı olarak Mustafa bu evliliği onaylamaz ve evi terkederek, Horhor Mahallesi'nde oturan öz halası Emine Hanım'ın evine yerleşir. Manastır İdadisi'ne gidinceye kadar da eve nadiren uğrar.

Ragıp Bey esasında çok kibar ve iyi kalpli bir insandır. Mustafa Kemal, yıllar sonra Afetinan'a üvey babası ile ilgili olarak şunları söyleyecektir: *"... Fakat sonradan o asil beyle dost oldum. Bana iyi bir eğitici oldu. Anamın da geç yaşında böyle bir aile bağı yapmış olmasını takdir ettim. Ancak çocukluk duygum benim babamı kaybetmiş olmama karşı bir isyandan ibaretti"* Mustafa Kemal, Ali Fuat Cebesoy'a da Ragıp Efendi ile ilgili olarak, *"Bana karşı çok saygılı davranmış, büyük adam muamelesi etmiştir. Nazik ve kibar insandı."* demiştir. Ragıp Efendi, kaynaklara göre Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Selanik'te vefat etmiş; bazı kaynaklara göre de Çanakkale Savaşları'nda şehit düşmüştür. Fakat, yukarıda da değinildiği gibi, Zübeyde Hanım ve Makbule'nin Balkan Savaşları'ndan sonra İstanbul'a göç ettiğini biliyoruz. Ragıp Bey'in onlarla İstanbul'a geldiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle Ragıp Bey, muhtemelen Balkan Savaşları sırasında veyahut sonrasında vefat etmiş olmalıdır.

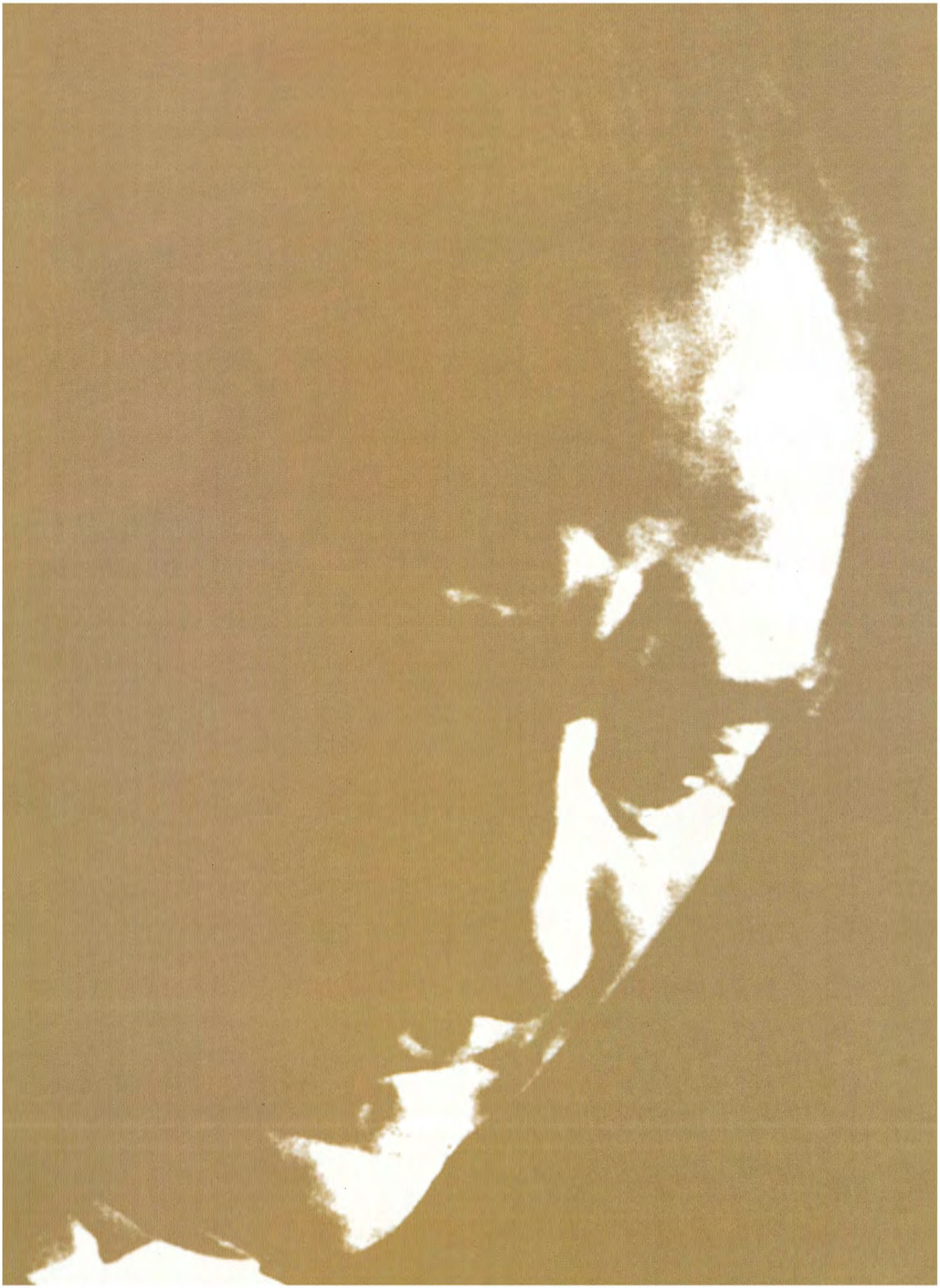
Ragıp Bey'in bir oğlu Süreyya Bey (Toyran), diğeri şimendifer memuru Hakkı Bey'dir.

127 - M. Erenli, a. g. e., s. 21.

Kızlarının birisinin adı Rukiye'dir. Fuat Bulca akrabalarıdır. 1913 yılında 16 yaşında iken tanıdığı ve "*Ağabey*" diye hitap ettiği M.Kemal'e sonradan delice aşık olan ve bu yüzden de intihar eden Fikriye Hanım da Ragıp Bey'in kardeşi Miralay Hüsamettin Bey'in üç çocuğundan birisi idi. Yani Fikriye, Ragıp Bey'in yeğeni idi. Hüsamettin Bey'in diğer çocuklarının adları da Enver ve Jülide idi.[128]

128 - Zübeyde Hanım'ın bu evliliği ile ilgili olarak bakınız: S. Yeşilyurt, **Zübeyde Hanımın İkinci Evliliği ve Kemalizm,** Ankara, 1996, s. 23. vd. C. Sönmez, a. g. e., s. 41-42. Ö. S. Coşar, a. g. e., C: I., s. 172-173. E. B. Şapolyo, a. g. e., 41. A. F. Cebesoy, **Sınıf Arkadaşım Atatürk Okul ve Genç Subaylık Anıları,** İnkılap Kitabevi, İstanbul, Tarihsiz, s. 16. Ş. Belli, **Fikriye,** Ankara, 1995, s. 66 vd.

Sarı Paşa'nın Doğumu

KARAMANLI SARI PAŞA

DOĞDUĞU YER

Atatürk'ün 1881 yılının 1 Ocak ile 12 Mart tarihleri arasındaki bir günde[129] doğduğu ve arşiv kayıtlarına göre o zaman Selanik'te Koca Kasım Paşa Mahallesi, Islahhane Caddesi üzerinde olan ev, bugünkü Selanik'in Aya Dimitriya Mahallesi'nde ve Apostolu Pavlu Caddesi üzerinde 75 numaradadır. Şu anda müze olarak ziyarete açık olan ev, bodrumu ile birlikte üç katlıdır ve Selanik Türk Başkonsolosluğu ile aynı bahçe içerisinde bulunmaktadır.

Selanik'le ilgili arşiv belgelerinden edinilen bilgilere göre, şimdi müze olan Atatürk Evi, 1870 yılından önce Rodoslu Müderrris Hacı Mehmed Vakfı tarafından yaptırılmış olup, önce İbrahim Zühdü'ye, daha sonra da yine Selanik halkından Abdullah Ağa ve Eşi Ümmü Gülsüm'e satılmıştır. Bu kayıtlardan anlaşıldığına göre ev, Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi tarafından inşa ettirilmemiş, sahiplerinden kiralanmıştır. 1839 doğumlu Ali Rıza Efendi, 1857 doğumlu Zübeyde Hanımla 1870 veya 1871'de evlenince, Babası Kızıl Ahmed Efendi'nin Selanik Subaşı Mahallesi'ndeki evinden ayrılarak Koca Kasım Paşa Mahallesi'nde kiraladığı bu eve eşi ile birlikte yerleşmiştir. Mustafa Kemal, bu evlilikten doğacak olan altı çocuktan dördüncüsü olarak, bu evde dünyaya geldi.

Ev o zamanlar, etrafı yüksek duvarlarla çevrili olup, harem ve selamlığı olan üç katlı, klasik, çıkartmalı bir evdi. Dış yüzü sıva üzerine pembe boyalı olup, alt pencerelerine demir, üst pencerelerine de ahşap kafesler yapılmıştır. Küçük Mustafa, bu evin ikinci katındaki sol tarafa düşen ocaklı odada doğmuştur. Ali Rıza Efendi'nin ölümü üzerine geç yaşında dul kalan Zübeyde Hanım, küçük oğlu Mustafa ve kızları Makbule ve Naciye ile birlikte biraz da geçim masraflarını hafifletmek üzere, bu pembe evden taşınmışlar ve yanındaki daha küçük bir eve geçmişlerdir. Zaman zaman kardeşi Hüseyin Ağa'nın Langaza'daki çiftliğine de giden Zübeyde Hanım, Ragıp Bey'le ikinci evliliğini işte bu küçük evde yapmıştır. Mustafa Kemal, hem Manastır İdadisi, hem de İstanbul Harp Okulu'nda öğrenimine devam ettiği sıralarda Selanik'teki tatillerini bu evde kardeşiyle birlikte geçirmiştir.

1902'de Harp Okulu'nu, 1905'te de Harp Akademisini bitirerek değişik yerlerde

129 - A. Güler, "Mustafa Kemal'i Atatürk Yapan Süreçte Aile Çevresi İle İlk ve Orta Öğrenim Yaşantısının Rolü", **Atatürk Haftası Armağanı,** Genkur. ATASE. Başkanlığı Yayınları, 10 Kasım 1998, s. 54.

görev yapan Mustafa Kemal, İkinci Meşrutiyet'in ilanından önce, 13 Ekim 1907'de Selanik'teki 3 ncü Ordu Karargahı'nda görevlendirildikten sonra, buradayken 7 Mart 1908 tarihinde doğduğu evi satın alarak ailesi ile birlikte buraya yerleşmiştir. Şam'da kurduğu "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti"nin Selanik'teki faaliyetleri ile birçok siyasi toplantı bu evde yapılmıştır. Trablusgarp'taki görev ve Balkan Harbi'nin patlak vermesi ile birlikte Selanik'ten ayrılan Mustafa Kemal ve aile için artık yeni bir dönem başlayacaktır. Balkan Harbi'nden sonra kızı Makbule ile birlikte birçok Rumelili Türk ailesi gibi İstanbul'a göçen Zübeyde Hanım, Milli Mücadele yıllarında da Ankara'ya gelecektir.

Atatürk'ün doğduğu ev Lozan Antlaşması ve Mübadele esasları çerçevesinde Yunan Hükümeti'ne geçmiş, Yunan Hükümeti de evi Yunanlı bir aileye vermiştir. Cumhuriyet'in Onuncu Yılı (29 Ekim 1933) dolayısıyla Selanik Belediyesi, Türk-Yunan dostluğu ve Balkan Konferansı'nın bir hatırası olarak, Atatürk'ün doğduğu evin çift kanatlı kapısının sağ köşesine mermer bir plaka yerleştirmiş, Türkçe, Yunanca ve Fransızca olarak, "*Türk Milletinin büyük müceddidi ve Balkan İttihadı'nın müzahiri Gazi Mustafa Kemal burada dünyaya gelmiştir. İş bu levha Türkiye Cumhuriyeti'nin Onuncu Yıldönümü münasebetiyle konulmuştur. Selanik, 29 Birinciteşrin 1933*" yazılmıştır. Bu plaka 4 Kasım 1933'te törenle yerine konulmuştur.

Selanik Belediyesi, daha sonra bu evin Yunanlı sahiplerinden satın alınarak Atatürk'e

hediye edilmesini kararlaştırmış, ev ancak 19 Şubat 1937'de boşaltılabilmiş ve anahtarları Selanik Başkonsolosluğumuza teslim edilmiştir. Bu olaydan sonra evin bakımı Selanik'teki Türk Konsolosluğuna verilmiş ve evin zemin katında sonradan açılan dükkanlar kaldırılarak eski şekline getirilmiş, eski sahiplerince sarıya boyanan ev yine pembe renkle boyanmış, çatısı aktarılarak onarılmıştır. 1950'de daha geniş çapta onarım gören Atatürk Evi'nin müze olarak düzenlenmesi düşünülmüş, bu maksatla Prof. Dr. Enver Ziya Karal ve eşi Fatma Karal görevlendirilmiştir. Gerekli eşya İstanbul Dolmabahçe ve Topkapı Saraylarından seçilerek Selanik'e gönderilmiştir. Böylece, bütün odaları aslına uygun olarak düzenlenen Müze Ev, 10 Kasım 1953 tarihinde, Atatürk'ün Etnografya Müzesi'nde bulunan naşlarının Anıtkabir'e nakledildiği gün törenle ziyaret açılmıştır. Atatürk Evi 1981'de tekrar onarım geçirmiştir.[130]

Ekim 1998'de Makedonya'ya Yunanistan üzerinden yaptığımız seyahat sırasında Gazi Üniversitesi'nin değerli öğretim üyeleri ile birlikte Selanik'te "Atatürk Evi"ni görüp,

130 - Bu evle ilgili olarak bakınız: F. R. Unat, "Selanik'te Atatürk Evinin Tarihçesi Hakkında Araştırmalar", **VI. Türk Tarih Kongresi (Ankara 20-26 Ekim 1961) Bildirileri,** Ankara, 1967, s. 561-567. E. Z. Karal, "Atatürk'ün Selanik'teki Evi", **Atatürk ve Devrim,** Ankara, 1998, s. 201-207. Bu çalışma, eşi ile birlikte evin yeniden düzenlenmesi çalışmalarını gerçekleştiren merhum Enver Ziya Karal'ın bu düzenleme ile ilgili raporudur. **Atatürk Evi Broşürü,** Tanburacı Matbaacılık Ticaret A.Ş. (Kapağı ile birlikte toplam sekiz sahife olan ve İngilizce, Türkçe hazırlanan bu broşür, Evi ziyaret edenlere Konsolosluk görevlileri tarafından hediye edilmektedir. İstanbul Ticaret Odası tarafından bastırıldığı belirtilen broşürde Atatürk'ün biyografisi ile ilgili bazı önemli eksikliklerin olduğunu da ifade edelim.)

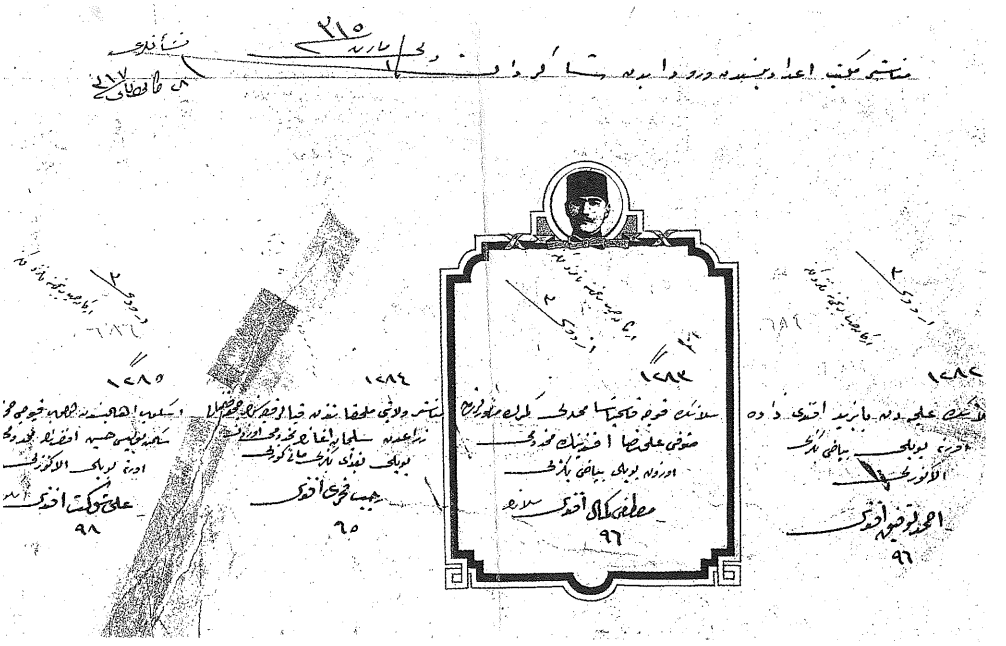

gezmek imkanı bulduk. Konsolosluk görevleri bizi çok sıcak karşılayarak, bahçeye aldılar ve onar kişilik gruplar halinde evi gezdirdiler. Evin bahçesi çok güzel düzenlenmiş, bir de üzerinde narları da olan çok güzel bir nar ağacı bulunmaktaydı. Kim bilir belki küçük Mustafa bu ağaçtan nar koparmak için kaç kere düşmüş... Onun gölgesinde geleceğe ilişkin ne hayaller kurmuştu... Ev, bahçe girişinden sağ taraftaki tuvaleti, kiler olarak kullanılan alt katı, birinci kattaki mutfağı, ikinci kattaki banyosu, her iki kattaki salon ve odaları ile şirin bir Türk evi... Üst katta Anıtkabir Müzesi'nden alınarak teşhire sunulan Atatürk'ün giyim eşyaları ve zemindeki Atatürk Kitaplığı gezenleri ayrıca duygulandırmakta ve derin düşüncelere sevk etmektedir.

Selanik'teki Atatürk Evi'nin aslına uygun olan bir benzerinin Ankara Atatürk Orman Çiftliği'nde de bulunduğunu belirtelim. Çiftlikte, Atatürk'ün 100. Doğum Yılı Kutlamaları çerçevesinde düşünülen bu evin temeli 19 Mayıs 1981 günü atılmış ve ev 10 Kasım 1981 tarihinde bitirilerek ziyarete açılmıştır.

DOĞUM TARİHİ

Küçük Mustafa, Rumi 1296 senesinde Selanik'te Koca Kasım Paşa Mahallesi Islahhane Caddesi'nde bugün müze olan, yukarıda ayrıntılı bir şekilde tanıttığımız üç katlı evde dünyaya geldi. Her büyük devlet adamımın doğum tarihinde görülen (ay ve gün daha çok olmak üzere) tutarsızlık ve belirsizlikler Atatürk'ün doğum tarihi ile ilgili olarak da söz konusudur. Atatürk'ün doğum tarihi yıl olarak bazı araştırmalarda 1880, bazılarında da 1881 olarak yer alırken; doğumunun hangi ay ve hangi gün olduğu konusunda da farklılıklar hala sürdürülmektedir. Yaygın olarak tekrarlanan yanlış tarihler şunlardır: 23 Aralık 1880, 13 Mart 1881, 19 Mayıs 1881.[131]

131 - Atatürk'ün biyografisindeki diğer bazı tarihler ve doğum tarihi ile ilgili olarak yapılan tartışmaların tamamı için şu çalışmalara bakınız: S. Borak, **Atatürk,** İstanbul, 1973, s. 11, not: 1. S. Borak, "Atatürk'ün Biyografisinde Yapılan Yanlışlar", **AAM. D.,** C: I., sayı: 1 (Kasım 1984), s. 277-285. M. Balcıoğlu, "Atatürk'ün Biyografisine Katkı", **AAM. D.,** C: XIII., sayı: 38 (Temmuz 1997), s. 539-581. M. Balcıoğlu, bu makalesinde S. Borak'ın ilgili makalesindeki bazı yanlışları düzeltilmiştir. M. Balcıoğlu, "Atatürk'ün Doğum Tarihi Üzerine", **Türk Tarihçiliği ve Prof. Dr. Aydın Taneri Armağanı,** Ocak yayınları, Ankara, 1998, s. 281-284. Sayın Balcıoğlu, bu çalışmasında Atatürk'ün doğum yılını doğru olarak açıklığa kavuşturmuş, ay ve gün olarak yapılan yanlışları ortaya koymuş fakat, bir öneri getirmemiştir.

Mustafa Kemal'in doğum yılı olarak bilinen Rumi 1296 tarihini tespit eden ve elimizde mevcut en eski belge, **Kara Harp Okulu Arşivi**'nde bulunan Mustafa Kemal'in Harp Okulu Künye Defteri'ndeki kayıttır. "Çiçek Künye"de denilen bu kayıtlarda her öğrencinin künye bilgileri altında Rumi olarak doğum yılları yazılmıştır. Burada Mustafa Kemal'in doğumu "96" olarak yazılıdır.[132]

Atatürk'ün çocukluk ve okul arkadaşı Eski Ankara Belediye Başkanı ve Bilecik Milletvekili Asaf İlbay da 1296 tarihini doğrulamaktadır. "*Atatürk'ün Hususi Hayatı*" başlığı altında yayınlanan anılarında Asaf İlbay bu konuda şunları söylüyor: "*Aynı semtin çocukları idik. Evlerimiz birbirinden yüz metre mesafede bulunuyordu. Ailelerimiz komşuluk yüzünden tanışık idiler. Bu sebeple ağabeyim Eşref Bey ve ben Mustafa Efendi ile görüşürdük. Ağabeyimle bir yaşta oldukları için daha çok kaynaşmışlardı. Ben onlardan iki yaş küçük idim. Mustafa'nın ve Eşref'in doğum tarihi 1296, benimki 1298 idi...*"[133]

Atatürk'ün sağlığında soyadının kabulünden (24 Kasım 1934) sonra düzenlenen nüfus cüzdanında doğum yılı olarak Miladi 1881 tarihi tespit edilmiş bulunmaktadır. Rumi 1296 yılının sadece 20 Kanunuevvel ile 28 Şubat tarihleri arasındaki günleri, Miladi 1881 yılının 01 Ocak ile 12 Mart tarihleri arasına tekabül ettiğine göre;[134] Mustafa Kemal bu tarihler arasındaki her hangi bir günde doğmuş olmalıdır. Bu gün hangisi olabilir? Şüphesiz bu tarihin tespitinde en sağlam anlatımları ve resmi belgelere göre tespit edilebilen yukarıdaki tarihler arasındaki günleri işaret edenleri ele almak gerekir. Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım 1922 yılında Enver Behnan Şapolyo'ya bu konuda şunları anlatmıştır: "*O zamanki Hamidiye kağıtlarına gün ve ay yazılmaz, yalnız yıl yazılırdı. Ben oğlum Mustafa'yı 'Erbain Soğukları' devam ederken doğurdum. Bu, doğum benim aklımda kaldığına göre 23 Kanunevvel 1296 tarihine düşmektedir.*"[135]

"Erbain Soğukları" 22 Aralık'tan 31 Ocak'a kadar süren 40 günlük kışın en soğuk günlerinde esen şiddetli rüzgarlar için kullanılan addır.[136] Bu durumda Zübeyde Hanım'ın verdiği tarih olan Rumi 23 Kanunuevvel 1296 tarihi, hem anlatımındaki esaslara, hem

132 - Kara Harp Okulu Arşivi, **Künye Defteri, No: 21**.

133 - A. İlbay, "Atatürk'ün Hususi Hayatı", **Tan Gazetesi,** 10 Haziran 1949.

134 - G. A. Muhtar Paşa, **Takvimü's-Sinin,** Hazırlayan: Y. Dağlı-H. Pehlivanlı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993, s. 287-289.

135 - E. B. Şapolyo, a. g. e., s. 16-17

136 - M. Erenli, Atatürk I. Vatan ve Hürriyet, Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul, 1981, s. 17.

NÜFUS KÂĞIDI 993814 numaralı nüfus kâğıdı — Aile ismi: Atatürk. Adı: Kemal. Doğum tarihi: 1881... Bu nüfus

de resmi kayıtlardaki tarihlere uymaktadır. Bu tarih Miladi 04 Ocak 1881 Salı günüdür.[137]

Şu halde Mustafa Kemal Atatürk'ün doğum tarihini *4 Ocak 1881 Salı* günü olarak kabul etmek mümkündür. Onun, İngiliz Büyükelçiliği'nin kutlama için sorması üzerine, "*bu bir 19 Mayıs günü niçin olmasın?*" demesi ve bu tarihin bildirilmesi, tamamen "mecazi" bir anlam ifade eder. Eğer bu tarih gün ve ay olarak kabul edilirse, Atatürk'ün doğum yılının değişmesi gerekir. Çünkü, 19 Mayıs 1881 tarihi, Rumi 07 Mayıs 1297 tarihine takebül etmektedir.[138]

"MUSTAFA KEMAL" ADI VE "ATATÜRK" SOYADI

Ali Rıza Efendi ile Zübeyde Hanım'ın Fatma, Ömer ve Ahmet isimli üç çocuktan sonra, dünyaya gelen dördüncü çocuklarına "*MUSTAFA*" adını verdiler. İleride Türk milletinin kaderini değiştirecek olan Mustafa'ya bu ismin niçin ve nasıl verildiğini, kardeşi Makbule Hanım anılarında şu şekilde anlatmaktadır: "*Ağabeyime isim koymak için bütün hısım ve akraba toplanmışlar. Bir çok adlar söylemişler. Fakat babam bunların hiç birini*

137 - G. A. Muhtar Paşa, a. g. e., s. 287. Ş. S. Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal, C: I., (1881-1919),** 8. Baskı, İstanbul, 1981, s. 29. M. Erenli de bu tarihi tespit etmiştir. Yukarıda zikredilen eserine bakınız.

138 - G. A. Muhtar Paşa, a. g. e., s. 290.

beğenmeyerek, ağabeyimin adını MUSTAFA koymuş... Bunun sebebi de babam küçükken kardeşi Mustafa'nın salıncağını sallarken onu düşürüp ölümüne sebep olmuş... Kardeşinin hatırasını yaşatmak için ağabeyime MUSTAFA adını koymuştur. Bu suretle kulağına MUSTAFA okumuşlar... Ağabeyim kundakta iken çok sakin imiş. Çok ağlamazmış..."[139]

Görüldüğü gibi, küçük Mustafa adını tamamen Türk geleneklerine uygun olarak almış, milli ve manevi motiflerle süslü bir ad verme töreni yapılmıştır.

"*KEMAL*" adı ise adeta kişiliğini yansıtan bir isim olarak öğretmeni tarafından kendisine verilmiştir. Selanik Askeri Rüştiyesi'nde öğrenci olduğu sırada, zekası, bilhassa matematik dersinde gösterdiği kabiliyet, öğretmeninin dikkatini çekti. Adı Mustafa olan matematik öğretmeni, "*oğlum, senin adın Mustafa, benim de. Bu böyle olmayacak. Arada bir fark bulunmalı. Bundan sonra senin adın 'MUSTAFA KEMAL' olsun*" dedi.[140]

Bu şekilde onun kendisinden ve öteki öğrencilerinden farklı ve üstün durumunu tespit etmiş, ayrıca ona, daha iyiye, daha güzele doğru gitmek için sürekli bir teşvik nedeni sağlamıştır. Prof. Dr. Yahya Akyüz'e göre, "*bu çok önemli tarihi olayı, Mustafa Kemal'i sürekli olarak daha büyük başarı ve faziletler peşinde koşmaya iten bir etmen olarak değerlendirmek gerekir.*"[141]

Bilindiği gibi, 1934 yılında çıkartılan 2525 Sayılı kanunla, her Türk'ün bir soyadı taşıması mecburi hale getirildi. Soyadı Kanunu, Büyük Millet Meclisi'nce kabul ve Resmi Gazete ile yayınlanıp ilan edildikten sonra, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal için de bir soyadı almak gerekti. Fakat Gazi Mustafa Kemal'e verilecek soyadı ne olmalıydı.

Bu hususta gerek "Atatürk'ün sofrası"nda ve gerek Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu'nda ona layık bir soyadı bulmak için, bazı ileri gelen dil ve tarihçilerin de katılmasıyla, toplantılar yapılmış, bazı isimler tespit edilmiştir. Tespit edilen isimler şunlardı: "*Etel-Etil, Etealp, Korkut, Arız, Ulaş, Yazır, Emen, Çoğaş, Salır, Begit, Ergin, Tokuş, Beşe.*"[142]

---

139 - E. B. Şapolyo, a. g. e., s. 27.

140 - E. B. Şapolyo, a. g. e., s. 39.

141 - Y. Akyüz, "Atatürk ve Öğretmenler", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim,** Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s. 28.

142 - Bu isimlerin anlamları ve nereden alındıkları konusunda bakınız: M. Ş. Ülkütaşır, "Atatürk'e Bu Soyadı Nasıl Verildi ve Bunu Kim Buldu?", **Milli Kültür D.,** C: II., sayı: 6-7-8 (Kasım, Aralık 1980-Ocak 1981), s. 6.

Bu isimler, Atatürk'e arz edilmiş ve Atatürk'ün *"arkadaşlarla bir kere konuşalım"* demesi üzerine ikinci bir görüşmeye bırakılmıştır. Çankaya'da yapılan son toplantıda, CHP. Genel Sekreteri (sonradan Milli Eğitim Bakanı) Saffet Arıkan'ın bir yazısında kullandığı söylenilen *"Türkata"*, *"Türkatası"* gibi iki ad da kendisine arz edilmiş, fakat Atatürk'ün, *"bir de arkadaşlar, ne buyururlar, bakalım"* demesi üzerine Konya Milletvekili rahmetli Naim Hazım Onat Bey, *"müsaade buyurulur mu Paşam?"* diye söz istemiş, Atatürk de *"arkadaşlar lütfen hocamızı dinleyelim"*, diyerek sözü Onat'a bırakmıştır.

Naim Hazım Bey, Türk Dil Kurumu'nda da çalışmış, Türkçeyi-Osmanlıcayı çok iyi bilen, her iki alanın gramer ve sentaks kurallarını gerçekten kavramış bir şahsiyetti. Naim Bey, bu hususta düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır:

"Türkata, Türkatası gerek yazılışta, gerek söylenişte bana biraz tuhaf geliyor. Arkadaşlar biliyorsunuz, tarihimizde bir 'Atabey' sözü, ünvanı vardır. Anlamı da, yine biliyorsunuz: Beyin, emirin, şehzadenin hatta hükümdarın ilimde, idarede, askerlikte mürebbisi, müşaviri, hocası demektir. Atabey, kullanılmış, tarihe geçmiş bir unvan-ı resmidir. Bu ünvanı taşıyan bir çok Türk büyüğü vardır. Binaenaleyh biz de, Türk'e her alanda atalık etmiş, Türklüğü kurtarmış, istiklaline kavuşmuş olan büyük Gazimize 'ATATÜRK' diyelim, bu soyadını verelim. Bu bana, şivemize de daha munis, daha uygun gibi geliyor."

Gazi, Naim Hazım Onat'ın açıklamasını daha yerinde bulmuş, hatta ona teşekkür etmiş, böylece *"ATATÜRK"* soyadı üzerinde oy birliği ile durulmuştur. Bundan sonra, Türkiye Büyük Millet Meslisi Başkanlığı'na şu üç maddelik kanun teklifi verilmiştir.

"Cumhurreisi Gazi Mustafa Kemal'e "Atatürk" Soyadının Verilmesi Hakkında Kanun

Madde 1. Kemal öz adlı (öz adı Kemal olan) Cumhurreisimize "ATATÜRK" soyadı verilmiştir.

Madde 2. Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 3. Bu kanun, Büyük Millet Meclisi tarafından icra olunur."

Kanun, T.B.M.M.'nin 24 Kasım 1934 tarihli toplantısında oy birliği ile kabul edilmiş ve 2587 numara ile tespit olunmuştur. Bu kanun, usulü gereğince 27 Kasım 1934 tarihli Resmi Gazete ile de "neşr ve ilan" edilmiştir.[143]

143 - M. Ş. Ülkütaşır, a. g. m., s. 6-7

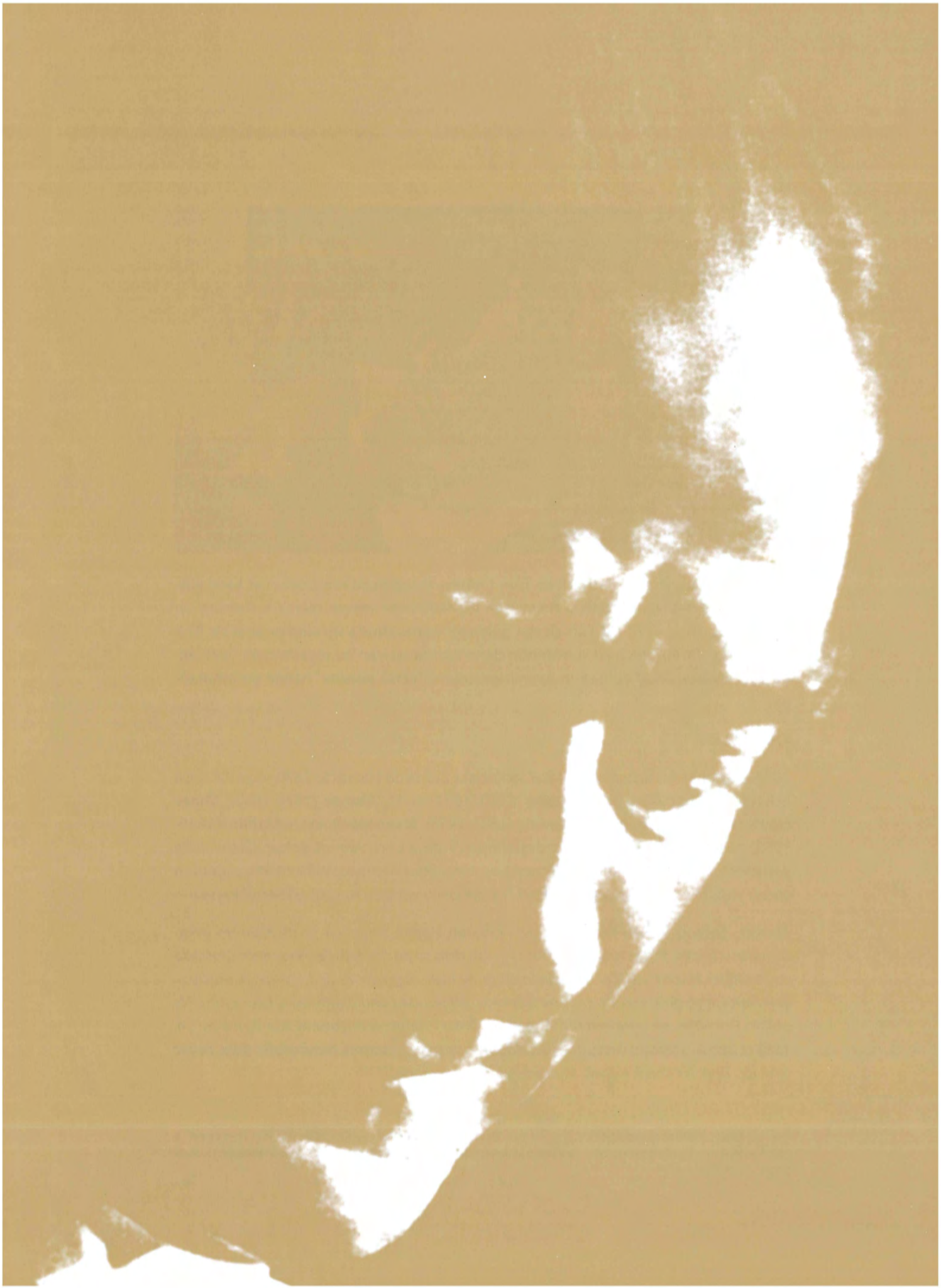
Mustafa Kemal, "*Atatürk*" soyadı ile Türk tarihine dayanmaktadır. Soyadına kaynaklık eden "*Atabey*" ünvanı Selçuklu devri Türk devletlerinde yaygın olarak kullanılan bir unvan olup, "*Atabeylik*" de, Türk devlet geleneği ve hayatında yer alan önemli bir Türk kurumudur. Tarihi Türk milli kültürünün derin izlerini taşıyan bu soyadındaki "*Türk*" adı da onu "*milli bir lider*" ve Türk milletinin en önemli "*ortak paydası*" haline getirmektedir.

KARDEŞLERİ

1839 doğumlu Ali Rıza Efendi, 1857 doğumlu Zübeyde Hanım'la 1870 veya 1871'de evlendi. Altı çocukları oldu: **Fatma** (1871/1872-1875), **Ahmet** (1874-1883), **Ömer** (1875-1883), **Mustafa** (Kemal Atatürk) (1881-1938), **Makbule** (Boysan, Atadan) (1885-1956) ve **Naciye** (1889-1901). Kardeşlerinden Fatma dört, Ahmet dokuz, Ömer sekiz yaşlarında, o senelerde Rumeli'yi kasıp kavuran salgın kuşpalazı (difteri) hastalığından çocuk yaşlarında öldüler. En küçükleri Naciye oniki yaşında hayata gözlerini kapadı.

Atatürk, Selanik Askeri Rüstiyesi'nden itibaren Hayatı boyunca dostlukları ve arkadaşlıkları devam etmiş olan Fuat Bulca'ya bir gün şöyle demişti: "*Kardeşlerim arasında en sevdiğim Naciye'ydi. Çocuk yaşının üstünde hisli, duygulu ve öğrenmeye meraklıydı. Ben Harbiye'ye giderken kitaplarımı istemişti. Annemden onu okutmasını istemiştim. Ne ablam Fatma'yı, ne ağabeylerim Ahmet ve Ömer'i hatırlayamıyorum. Son ikisi aynı yıl, 1883'te ben iki yaşında iken ölmüşler. Naciye, annem gibi sarışın, mavi gözlü, duru beyaz tenli idi. Tipik bir Yörük kızıydı. Makbule'ye hiç benzemezdi.*"[144]

144 - C. Kutay, **Atatürk Olmasaydı?,** s. 3. F. R. Unat, "Atatürk'ün Ailesi Efradı ve Kendisine Karabet Dereceleri", s. 737. Kardeşlerin ölümüne sebep olan hastalık bazı kaynaklarda "çiçek" hastalığı olarak zikredilmektedir: Ö. Sami Coşar, a. g. e. C: I., s. 41.

Sarı Paşa'nın Öğrenim Hayatı

KARAMANLI SARI PAŞA

SARI PAŞA'NIN ÖĞRENİM HAYATI

SELANİK ASKERİ RÜŞTİYESİ'NE KADAR

MAHALLE MEKTEBİ

Mustafa, 1887 yılının 1 Ocak ile 12 Mart tarihleri arasında altı yaşını tamamlar ve yedisine girer. İlk okula gidecektir. O dönemde okullar, Hicri Şevval ayının Ramazan Bayramı'nı takip eden günlerinde açılmakta, Recep ayına rastlayan günlerde de mezuniyet imtihanları yapılmaktadır.[145] 1887 yılında Şevval ayının ilk günleri (01-08), Miladi 23-30 Haziran tarihlerine rastlamaktadır.[146] Bu durumda Küçük Mustafa, Haziran 1887'de İlkokula başlayacaktır.[147]

Fakat, ilk okula başlama konusunda Anne Zübeyde Hanım ile Ali Rıza Efendi arasında bir tartışma yaşanacaktır. Babaya göre daha "muhafazakar" bir kişiliğe sahip olan Zübeyde Hanım, Mustafa'nın o zamanlar adet olan dualar, ilahilerle harap, geri ve klasik eğitim veren Mahalle Mektebi'ne verilmesini ister. Anneye göre daha "yenilikçi" bir kişiliğe sahip olan ve oğlunu okul hayatı sırasında daima, "*adam olmak için okumak, öğrenmek şarttır. Başka çaresi yoktur*" şeklinde teşvik ederek, dersleriyle yakından ilgilenen Ali Rıza Efendi ise, Mustafa'nın o zaman yeni açılan ve yeni metodlarla eğitim veren Şemsi Efendi Mektebi'ne gitmesini ister.

Mustafa Kemal, gençlik yıllarına ait hatırlayabildiği "*ilk olay*" diye bahsettiği bu meseleyi 1922'de şu şekilde anlatır:

"*Çocukluğuma dair ilk hatırladığım şey, mektebe girmek meselesine aittir. Bundan dolayı annemle babam arasında şiddetli bir mücadele vardı. Annem, ilahilerle mektebe başlamamı ve mahalle mektebine gitmemi istiyordu. Rüsumatta memur olan babam, o zaman yeni açılan Şemsi Efendi'nin mektebine devam etmeme ve yeni usul üzerine okumama taraftardı. Nihayet babam işi mahirane bir surette halletti: Evvela merasim-i mutade (mutad merasim) ile mahalle mektebine başladım. Bu suretle annemin gönlü yapılmış*

145 - Ö. S. Coşar, a. g. e., C: I., s. 90.

146 - G. A. Muhtar Paşa, **Takvimü's-Sinin,** s. 333.

147 - A. F. Cebesoy, a. g. e., s. 13.

oldu. Birkaç gün sonra da Mahalle Mektebi'nden çıktım. Şemsi Efendi'nin Mektebine kaydedildim."[148]

O yıllarda Osmanlı eğitim sistemi içinde Müslüman çocuklarının çoğunluğu ilk öğrenimlerini mahalle mekteplerinde yapıyorlardı. Mahalle mekteplerinin tek amacı vardı. O da Kur'anı Kerim okumayı öğrenen kişiler yetiştirmekti. Eğitimin ezbere dayandığı bu okullardaki dil ise öğrenilmesi çok zor olan Arapça idi.[149]

Mustafa Kemal'in "merasim-i mutade" dediği ilahilerle yapılan "Bed-i Elifba" (Elifbaya Başlama) törenidir. O dönemin bütün çocukları bu törenle mahalle mektebine giderlerdi.[150] Yeni elbiseler giydirilmiş ve boynuna, içinde eski elifba ve amme cüzü, hatta Kur'anı Kerim bulunan sırmalı çanta takılmış çocuk, evinde hazır olur. Sonra onun da katılacağı eski usul ilkokulun çocukları, sarıklı hocaların idaresinde ve çocuklar ikişer sıra olarak yeni öğrencinin evinin önüne gelirler. Orada yeni öğrenci öne geçirilir. Yeni öğrencinin babası, büyükleri ile de kafileye katılırlar. Evin penceresinden çocuğun annesi ve bütün mahalle kadınları göz yaşları içinde, bu kafilenin evin önünden ayrılışını izlerler. Çocuklarına zihin açıklığı dileğiyle dualar okuyup, çocuklarının ardından üflerler. Sonra bu kafile, önceden belletilen ilahileri söyleyerek, sokaklardan geçen. Halk, iki taraflı onları dualarıyla uğurlar. Nihayet mektebe varılır. Çocuklar yerlerini alırlar. Yeni öğrenci, sarıklı hocanın rahlesi önünde diz çökerek önüne açılan eski usul alfabeden hocanın ona parmağıyla, gösterdiği harfleri tekrarlamak suretiyle heceler ve tören biter.[151]

Sadece Lord Kinross'un eserinde yer alan bilgilere göre Mustafa Kemal, yıllar sonra okula başlayış törenini şöyle anlatır: *"Mahalle Mektebi'ne gittiğim sabah annem bana beyaz bir entari giydirmiş, başıma da sırma işlemeli bir sarık sararak süslemişti. Elimde yaldızlı bir dal vardı. Sonra Hoca Efendi, yanında bütün okul çocuklarıyla birlikte evimizin yeşilliklerle bezenmiş kapısına geldi. Duadan sonra anne ve hocaya temenna ederek ellerini öptüm. Arkadan yeni arkadaşlarımın alkışları arasında sevinçli bir alay halinde şehrin sokaklarından geçerek camiin yanındaki mektebe gittik. Oraya vardığımızda da*

148 - A. E. Yalman, "TBMM. Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Tarihçe-i Hayatı", **Vakit Gazetesi,** 10 Kanun-ı sani 1228/10 Ocak 1922, sayı: 1468

149 - C. Sönmez, a. g. e., s. 26.

150 - Ö. S. Coşar, a. g. e., C: I., s. 89.

151 - Ş. S. Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal C:I., (1881-1919),** s. 44.

hep bir ağızdan dualar okundu. Sonra hoca beni elimden tutarak çıplak ve kemerli bir odaya götürdü. Kur'anın kutsal kelamını oradan bana açıklamaya başladı."[152] Makbule Hanım'ın anlattığına göre, küçük Mustafa'yı *"babası elinden tutarak mektebe götürürmüş..."*[153]

Mustafa Kemal'in, Koca Kasım Paşa Mahallesi'nde ve adının da *"Fatma Molla Kadın Mektebi"* olduğu ifade edilen,[154] ilkokul eğitimine başladığı bu Mahalle Mektebi'ndeki hayatı ile ilgili olarak daha fazla bilgimiz maalesef yoktur. Fakat, onun ilk öğrenim dönemi için daha çok Şemsi Efendi Okulu'nda geçtiği anlatılan bir "isyan" olayı vardır. İlk olarak Enver Behnan Şapolyo'nun kaynak göstermeden anlattığı olay, Mustafa ile *"sevmediği tek hocası hüsnühat muallimi Çopur Hafız Emin Efendi"* arasında şu şekilde cereyan etmiştir: *"...Hafız Emin Efendi bütün çocukları yere oturtarak dizlerinde yazı yazdırıyordu. Mustafa (Kemal) buna bir türlü tahammül edemiyordu. Bir gün birdenbire ayağa kalktı. Hocası Çopur Emin Efendi: Niçin oturmuyorsun? Dizlerim ağrıyor! Sana otur diyorum! Deyince... küçük Mustafa'nın yüzü kıpkırmızı olarak:Oturmayacağım" Diye bağırdı. Hocasının:Bana isyan mı ediyorsun? Demesi üzerine Mustafa Kemal:Evet isyan ediyorum. Der demez, bütün çocuklar da hep bir ağızdan biz de isyan ediyoruz diye bağırdılar. Hoca bu hareket karşısında kabahatini anlayarak meseleyi kapattı."*[155]

Kanaatimizce bu olay Mahalle Mektebi'nde yaşanmış olmalıdır. Çünkü, aşağıda ayrıntılı olarak açıklanacağı üzere, Şemsi Efendi yeni açtığı ve yeni metodlarla eğitim verdiği okulunda öğrencileri, *"sınıfa burcu burcu çam kokan tahtalardan yaptırarak koyduğu ve bunları ortada öğretmenin dolaşacağı bir boşluk bırakarak iki taraflı yerleştirdiği"* sıralarda eğitmekteydi. Öğretmen masası, karatahta, tebeşir ve silginin bulunduğu[156] o zamana göre son derece ileri düzeyde ve çok yeni olan bu okulda yukarıdaki

152 - L. Kinross, **Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu,** Tercüme: A. Tezer, İstanbul, 1966, s. 27.

153 - E. B. Şapolyo, a. g. e., s. 27.

154 - S. Borak, **Atatürk,** Başak Kitabevi, İstanbul, 1973, s. 12.

155 - E. B. Şapolyo, a. g. e., s. 29. Bu olay, Mustafa Kemal'in mahalle arkadaşı ve sonradan TBMM.'nde dördüncü ve beşinci devrelerde Kütahya Milletvekili olan Hacı Mehmet Somer'den nakledilmektedir. Ş. S. Aydemir (a. g. e., s. 46.) ve M. Erenli (a. g. e., s. 19-20.) de benzer şekillerde anlattıkları bu olayın, Şemsi Efendi'nin okulunda geçtiğini belirtmektedirler.

156 - Y. Akyüz, "Atatürk'ün Yetiştiren Öğretmenlerden Birkaçı", **Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu (9-10 Nisan 1981) Bildirileri,** Ankara, 1981, s. 110. Ö. Mert, "Atatürk'ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi (1852-1917), **AAM. D.,** C: VII., sayı : 20 (Mart 1991), s. 338.

olayın geçmesi mümkün değildir. Nitekim, Lord Kinross da bu isyan olayının "*Mustafa Kemal'in Şemsi Efendi Okulu'na gitmeden önce kısa bir süre devam ettiği Mahalle Mektebi'nde cereyan ettiğini ve bunun üzerinden de Babası Ali Rıza Efendi'nin oradan çocuğunu alarak Şemsi Efendi Okulu'na naklettiğini*"[157] yazmaktadır. Makbule Atadan'ın hatıralarında, "*ağabeyinin Mahalle Mektebi'nde bir buçuk ay kaldığından ve gayri memnun olması üzerine de babasının teşebbüsü ile oradan alındığından*" bahsetmesi[158] de; hem olayın Mahalle Mektebi'nde geçme ihtimalini, hem de küçük Mustafa'nın bu okuldan alınarak Şemsi Efendi Okulu'na verilmesinin nedenini açıklamaktadır.

ŞEMSİ EFENDİ OKULU

Atatürk'ün kişiliğini ve öğrenim hayatının, kişiliğinin ve düşüncelerinin oluşmasındaki etkilerini anlayabilmek bakımından üzerinde durulması gereken önemli kurumların başında Şemsi Efendi Okulu gelmektedir. Bu nedenle, ona müspet anlamda ilk önemli etkileri yapan ilk öğretmeni olma hüviyetindeki değerli eğitimci Şemsi Efendi'nin hayatı ve eğitimci kişiliği üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmak gerekmektedir.

Şemsi Efendi

Şemsi Efendi'nin Hayatı

Mustafa Kemal'in ilk öğretmeni olan Şemsi Efendi (1852-1917),[159] 1852 yılı civarında doğdu. Fakir bir ailenin çocuğu olarak o, eğitim ve öğrenimi süresince karşılaştığı her türlü güçlükle mücadele etmesini bilmiş ve önce ilk öğrenimini, ardından da 1867 yılında 15 yaşında iken Tanzimat döneminin modern eğitim kurumlarından biri olan Selanik Rüştiyesi'ni başarıyla bitirerek orta öğrenimini tamamladı.

Ailesine mali katkıda bulunmak isteyen Şemsi, bir dükkanda çalışmaya başladı. Bununla yetinmedi. Çalışken aynı zamanda rüştiyeye devam edemeyenlere özel dersler vermek suretiyle, Selanik'te ilk "*özel halk dershanesi*"ni kurmuş oldu.

---

157 - L. Kinross, a. g. e., s. 28.

158 - Ö. S. Coşar, a. g. e., C:I., s. 90.

159 - Şemşi Efendi ile ilgili, arşiv belgeleri ve Salnamelere dayanarak en ciddi araştırmayı, Prof. Dr. Özcan Mert yapmıştır: "Atatürk'ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi (1852-1917)", **AMM. D.,** C: VII., Sayı: 20 (Mart 1991), s. 331-346. 5-9 Eylül 1990 tarihlerinde Ankara'da toplanan XI. Türk Tarihi Kongresi'ne sunulmuş tebliğin ilaveler yapılmış biçimi olan bu araştırmada, o zamana kadar Şemsi Efendi ile ilgili yapılmış çalışmalar topluca değerlendirilmiştir. (bakınız: s. 331-332). Araştırmamızın bu bölümündeki Şemsi Efendi ile ilgili bilgiler, çoğunlukla Özcan Mert'in bu çalışmasına dayanmaktadır.

Arapça ve Farsça yanında Fransızca da öğrenen Şemsi Efendi, 1869-1971 yıllarında Aynaroz'da gümrük idaresinde katip olarak çalıştı ve 1871'den itibaren de Selanik'te yeni açılan bir yabancı özel okulda Türkçe öğretmenliği yapmaya başladı. Ecnebi okulda çalışması onun hayatında bir dönüm noktası teşkil etti. Buradaki çalışma ortamının mükemmelliği, çalışması sırasında gözlem ve temaslarla bulunan Şemsi Efendi'nin mesleki yönden ufkunu genişletti. Bu çalışma sırasında onda, benzer şartlar ve yeni metodlarla Türk öğrencilerine öğretmenlik yapmak üzere bir ilkokul açma fikri doğdu.

1869 tarihli "Maarif Nizamnamesi"nin 129. ve 130. Maddeleri ecnebi ve Gayrimüslim tebaa yanında Müslüman Türkler de "özel okul" açma imkanı tanımaktaydı. Şemsi Efendi, bu imkandan yararlanarak bir ilk okul açma girişiminde bulundu. Kendisini bu konuda bazı öğrenci velileri teşvik etti ve birkaç meslektaşı destekledi. O halktan topladığı yardımlarla işe koyuldu. Selanik Maarif Müdürü Radovişli Mustafa Bey'in yardımlarıyla kendisine yeni bir okul açması için ruhsat verildi ve bir bina tahsis edildi. Şemsi Efendi, 1872 yılında Selanik şehrinin Sabri Paşa Caddesi'ndeki Çarşamba Dergahı adlı bir tekkenin karşısında bulunan tek katlı küçük bir binada okulunu açarak hizmete soktu. Daha sonra o, meslektaşı Abdi Kamil Efendi'yi öğretim kadrosuna dahil etti ve genişlettiği okuluna "*Şemsi Efendi Mektebi*" adını verdi. Mevcut bilgilere göre Şemsi Efendi Mektebi, "Cemiyet-i Tedriye-i İslamiye" tarafından 1865 yılında İstanbul'da açılmış olan mektepten sonra, bir Türk tarafından kurulan ilk özel okul olma özelliğini taşımaktadır.

Şemsi Efendi'nin açtığı okul uzun ömürlü olmadı. Ancak kendisi, kapanan her okulun ardından bir yenisini daha açmaya çalıştı. Bu arada Selanik'te kendisi gibi şöhret kazanmış bir eğitimci olan İsmail Hakkı Efendi ile beraber, Aktarönü'nde harap bir mescidi tamir ettirip okul haline getirdiler. Bu iki eğitimcinin beraberliği uzun sürmedi ve ortaklıktan ayrılıp yeni bir okul açtı. Şemsi ve İsmail Hakkı Efendilerin okulları, Selanik'te 1879 yılında öğretime başlayan "Mekteb-i Terakki" adlı özel eğitim kurumunun açılmasında etkili olduğu gibi, her ikisi de adı geçen okulun kuruluşunda görev aldılar. Aynı okulun kadrosunda bir ara bu iki arkadaştan ilki öğretmen, ikincisi isi hem muallim ve hem de müdür olarak bulunmuştur.

Şemsi Efendi, 1880 yılı civarında açılan "Şemsü'l- Maarif" adlı özel okulu idare etmek üzere çağrıldığı İstanbul'a gitti. Ancak yaptığı görüşmeler olumlu bir sonuç vermeyince Selanik'e geri döndü.

Şemsi Efendi'nin kurduğu özel okulların idari işleri, yalnız kurucu idarecilerin varlığına bağlı idi. Bu tür okulların genişletilmesi güç olduğu gibi, yönetimi de zordu. Bunun başlıca sebepleri arasında mali imkansızlıklar ve kaliteli öğretmenlerin azlığı sayılabilir. Aynı hususta *"kendisinin geçimsiz bir kimse olmasının"* da rolü olabileceğini unutmamak gerekir. Bu bakımdan Şemsi Efendi, kurduğu okulları uzun süreli devam ettiremedi. Ancak, öğretmenlik mesleğine olan bağlılığı ve çocuklara duyduğu sevgi ve şevkat sonucu yılmadan yenilerini hizmete sokmayı başardı. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk'ün ilkokula başladığı 1887 yılı civarında, Şemsi Efendi'nin bu okulunu yeni açmış olduğu anlaşılmaktadır.

15 Temmuz 1893-4 Temmuz 1894 tarihleri arasında (Hicri 1311), Şemsi Efendi Selanik'teki *"Razva-i Ta'lim Mektebi"* nin kurucusu olarak görülmektedir. Fakat bu okulun da faaliyeti kısa sürmüş olmalıdır. Zira sonraki yıllarda, Şemsi Efendi, 1885 yılından beri Selanik'te ileri düzeyde ve çağdaş anlamda eğitim ve öğretim hizmeti veren *"Fevziye Mektebi"*nde öğretmenlik yapmaya başladı. Bazı araştırıcılar tarafından *"Şemsi Efendi'nin kendi okulunu 'Mekteb-i Fevziye' ile birleştirdiği, okulun sekiz sınıflı bir hale geldiği ve Rüştiye kısmını da ihtiva ettiği"*[160] veya *"adı geçen okulun kurucusu olduğu"*[161] ileri sürülmüştür. Fakat, Ö.Mert'in Salnamelere dayanarak verdiği bilgilere göre Şemsi Efendi bu okulun öğretmenleri arasında görülmektedir: O, Fevziye Mektebi'nin ilkokul kısmı olan *"Mekteb-i Fevz-i Sıbyan"*ın *"Heyet-i Tedriyesi"*nde, yani *"öğretim kadrosunda"*, Temmuz 1894-23 Haziran 1895 (Hicri 1312) ve 24 Haziran 1895-11 Haziran 1896 (Hicri 1313) tarihlerinde *"Aka'di-i Diniye ve Kıraat Muallimi"* olarak görev yapmıştır. Daha sonra o, 2 Haziran 1897-21 Mayıs 1898 (Hicri 1315) ve 22 Mayıs 1898-11 Mayıs 1899 (Hicri 1316) yıllarında aynı okulda *"Tatbikat-ı Arabiye Muallimi"* ve 14 Şubat 1907-3 Şubat 1908 (Hicri 1325)'de söz konusu okulun *"inas"* yani *"kızlar"* bölümünde sadece *"muallim"* olarak görülmektedir.

Şemsi Efendi'nin öğretmen olarak çalıştığı Terakki ve Fevziye adlı okullar, *"Dönmeler"*, *"Avdetiler"* veya *"Selanikliler"* diye bilinen cemaat[162] tarafından kurulup hizmete soku-

160 - F. R. Unat, "Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştiği Devrin Milli Eğitim Sistemi", s. 82.

161 - S. İyice, "Atatürk'ün Doğduğu Yıllarda Selanik", **Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan,** İstanbul, 1981, s. 448.

162 - Osmanlı Devleti'nde "Mesih" iddiasıyla ortaya çıkan ve 1666 tutuklanarak yargılanan, Müslüman olduğunu söyleyerek ölümden kurtulan ve Aziz Mehmet ismini alan Sebatay Sevi (1626-1676)'nin yolundan gidenlere bu isimler verilmektedir. Sebatay'ın *"Müslüman olması bütün Yahudi dünyasında şok etkisi yaratmıştır. Büyük çoğunluk onun sahte mesih olduğuna inanarak (Yahudi) Ortodoks inancına geri döner, iki yüz ailelik bir topluluksa din değişti-*

lan özel okullar olarak bilinmektedir. Burada öğretim açısından devlet okullarının programları tatbik edilerek "*İslam Akaidi*" gibi dersler okutuldu. Bu durum söz konusu eğitim kurumlarının Müslüman Türkler tarafından da benimsenmesine yol açmıştır.[163]

Şemsi Efendi'nin Selanik'teki öğretmenliği, Balkan Harbi'ne kadar devam etti. Bu şehrin 8 Kasım 1912'de Yunan kuvvetlerinin eline geçmesi üzerine Şemsi Efendi, altmış yıl kadar yaşadığı memleketinden ayrılmak ve İstanbul'a göç etmek mecburiyetinde kaldı. O yerleştiği başkentte ilkokul müfettişliğine tayin edildi. Yarım yüzyıla yakın bir süre Türk maarifine hizmet vermiş olan Şemsi Efendi, İstanbul Eyüp civarındaki Hazreti Halit'te 1917 yılında öldü. Kabri Üsküdar'daki Bülbülderesi Mezarlığı'ndadır.

Şemsi Efendi'nin Öğretmenliği ve Eğitimciliği

Şemsi Efendi, Tanzimat döneminde eğitimde ortaya çıkan "usul-i cedide", yani "yeni öğretim yöntemleri"nin uygulandığı ilkokulların ilk kurucuları arasında yer almaktadır. Usul-i cedidenin uygulanması da diğer yeniliklerin hepsinde olduğu gibi, ilkin başkent İstanbul'la aynı anda Selanik'te de başlatılmıştır. Bunda özellikle Şemsi Efendi'nin rolü ve payı büyüktür. Bundan dolayıdır ki, hem Maarif Nezareti ve de Selanikli bazı eğitimciler ile basın organları, usul-i cedidenin bu şehirdeki ilk uygulayıcısı olarak Şemsi Efendi'yi gösterdiler.

Daha öğrencilik yıllarında eğitimdeki aksaklıkları fark eden ve bilhassa ezberciliğe

---

rerek onun yolundan gidecektir. Selanik'e yerleşen bu toplum pratikte, hayal gücüne dayanan bir Yahudi mistik felsefe sistemi olan Kabbala'nın ana kitabı Zohar'a dayanan mistik bir yaşamı benimser, Yahudi inancını sürdürür, fakat resmen Müslüman milletine dahil olarak yaşarlar...Yakubiler, Kapancılar ve Karakaşlar olmak üzere üç gruptan oluşurlar... Bugün için Sebataycılık, dünyanın hiçbir Yahudi cemaatince Yahudilik olarak kabul edilmemektedir." (I. Zorlu, a. g. e., s. 11-16.) Ayrıntılı bilgi için şu çalışmalara bakınız: A. Küçük, **Dönmeler ve Dönmelik Tarihi,** İstanbul, tarihsiz, 1-30 s. T. H., "Dönme", **İslam Ansiklopedisi,** C: III. "Dönmeler veya Avdetiler" Türk Ansiklopedisi, C: XIV.

163 - Ilgaz Zorlu tarafından hiçbir belge gösterilmeden Şemsi Efendi'nin Sebataycı bir Yahudi Dönmesi olduğu iddia edilmiştir: *"Şemsi Efendi 1852 yılı civarında aslen Sebataycı bir ailenin ferdi olarak doğdu... Şemşi Efendi, köken itibarıyle Sebataycı Cemaatin 'Kapancılar' grubundandı... Şemsi Efendi'nin diğer bir özelliği ise, yaşadığı dönemin büyük Sebataycı kabbalistlerinden biri olmasıydı... Şemsi Efendi de 19. Yy.'ın en büyük Kabbala üstatlarından biri idi... 1917'de öldüğünde Üsküdar'daki Selanikliler Mezarlığı'nda Karakaşlar'a ait bölüme gömüldü... Hayatının büyük bir bölümünü Zohar'ı tetkik ederek geçiren bu kişi, Karakaş ve Kapancı gruplarını birleştirerek Sebataycı cemaatin yaşamasını amaçlıyordu. Ancak bu idealinde başarılı olamadan öldü..."* (a. g. e., s. 18-21). Şemsi Efendi'nin hayatı ile ilgili belgelere dayalı en önemli çalışmayı yapan Sayın Özcan Mert, çalışmasının pek çok yerinde onun *"Türk"* olduğunu belirtmesine rağmen, Sayın Ilgaz Zorlu bunu görmezden gelmiş, kendisi de ciddi bir delil ortaya koyamamıştır. Bu sebeple, hiçbir belgeye dayanmayan yukarıdaki görüşlerini, iyimser bir ifade ile ancak *"varsayım"* olarak kabul etmek mümkündür.

karşı olan Şemsi Efendi, bir ıslah çaresi olarak usul-i cedidenin Selanik'te uygulanmasında ve özel okul açma hususunda öncü ve rehber olmuştur. Şemsi Efendi, devrin erkek öğretmen yetiştiren okulu olan "Darü'-l muallimin"de okumadığı halde, öğrenmiş olduğu Fransızca'nın yardımıyla, Avrupa'daki gelişmelerin memleketin diğer bölgelerine nazaran daha rahat izlenebildiği Selanik'te kendi kendisini yetiştirmiş ve modern eğitim yöntemlerini takip etmiştir. Onun ve okulun başarısı karşısında, 1873 yılında Selanik vilayetindeki bütün sıbyan okullarında usul-i cedidenin uygulanmasına karar verilmiştir. Şemsi Efendi'nin arkadaş ve meslektaşları ile birlikte yaptığı çalışmalar sayesinde adı geçen şehirde usul-i cedide üzere eğitim ve öğretim yapan yeni ve modern özel okullar açılmıştır. Şemsi Efendi ile Abdi Kamil ve İsmail Hakkı Efendiler ve Selanik'te yeni açılan mektepler, doğrudan ya da dolayısıyla Rumeli ve İstanbul'daki bir kısım özel okullar kurulmasında etkili olmuşlardır.

Mahalle mektepleri ile sıbyan okullarının eğitim ve öğretim faaliyetlerini eski gelenek ve yöntemlere göre yoğun bir biçimde sürdürdükleri bir sırada Şemsi Efendi, Selanik'te modern anlamda özel okul açma cesaretini gösteren ilk kimsedir. O, bazı cami imamları ile sıbyan okulu öğretmenlerinin eski usul üzere çalışmakta ısrar ettikleri bir zamanda böylesine cesur bir davranışta bulunmakla modern eğitim ve çağdaşlaşma yolundaki azim ve kararlılığını ortaya koymuştur.

Şemsi Efendi'nin 1872'de Selanik'te açtığı okulun dershanesinde öğretmen masası, sıra, karatahta, tebeşir, silgi ve okuma yazmayı kolaylaştırıcı, yani *"usul-i savtiye"*yi uygulamak için hazırlanmış levhalar bulunuyordu. Bu levhalarda harfler ve heceler bulunuyor, onları öğretmenlerine a, e, i, ba, be, bi, bu vs. şeklinde okutuyordu. Ayrıca o *"saatte bir tatil yapar. Avluda... (öğrencileri) nezareti altında oyunla meşgul eder, jimnastik yaptırır ve aynı zamanda ders odasının (sınıfın) kapı ve pencerelerini açarak bozuk havayı değiştirirdi."* Şemsi Efendi, oyun esnasında öğrencilerin kavga etmemelerine ve birbirlerine kötü söz söylememelerine de dikkat ederdi.

Şemsi Efendi'nin, disiplin konusunda da ilginç uygulamaları vardır: O, öğrencilerinin disiplinli yetişmelerine çok dikkat eder, onların, öğretmenlerine rastladığı zaman kaldırımın kenarında *"askerce selam vermelerini"* isterdi. Onun öğretmenlik hayatında yeni bir uygulaması da, *"mektebe yeni yazılan her çocuğa eski ve çalışkan talebeden bir mentor, yani lala, mürebbi tayin etmesidir."* Mentor olan kimse, okula getirip götürdüğü öğrencisinin eğitimiyle ilgilenirdi. Öte yandan Şemsi Efendi'nin öğrencilerini sıra düzeni içinde şehir içi gezilere de götürdüğü bilinmektedir. O, bu tür gözlem ve

inceleme gezileri ile eğitimi okul binası dışına çıkarmak suretiyle, öğrencilerini hayata daha bilgili ve bilinçli hazırlamaktaydı.

Şemsi Efendi'nin açtığı ve çalıştığı okullar, ders araç ve gereçleri ile uygulanan pedagoji ve öğretim metodları bakımından mahalle mektepleri ile sıbyan okullarından daha ileri ve üstün bir konumdaydı. Nitekim, Şemsi Efendi'nin öğrencileri, Rüştiye son sınıf öğrencilerinden daha iyi gazete okuyabiliyor, daha iyi yazı yazıyor ve hesap yapıyor, coğrafya haritalarını daha iyi anlayabiliyorlardı. İşte bu yüzden o ve onun açtığı okullar çevresinde haklı bir ün kazandı. Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi'nin de aralarında bulunduğu bazı öğrenci velileri, çocuklarını mahalle veya sıbyan mekteplerinden alarak Şemsi Efendi'nin okuluna kaydettirmişlerdir.

Şemsi Efendi'nin 1872'de usul-i cedide üzere hizmete soktuğu okul, tepki görmekte gecikmedi. Bu okul, "*Şemsi Efendi çocuklara gavur usulünde ders okutuyor*" diye yenilik düşmanı bazı kimselerin saldırısına uğradı ve karatahta ile öğretmen masası gibi bir takım eşyalar kırıldı. Bu durum üzerine Şemsi Efendi, sayıları yirmi civarına düşen öğrencileri için, evinin altındaki büyük bir odayı dershane olarak kullandı. Ne var ki, burası da saldırılardan kurtulamadı. İlk saldırıyı yapan zihniyetteki kimseler bu dershaneyi tahrip ederken, "*gavurluk alameti karatahtayı parçaladılar.*" Başlarında Kerim isimli bir hafızın bulunduğu yeniliğe karşı bir grubun "*dinsizlikle*" suçlayarak okulunu kapattığı Şemsi Efendi, bu şartlar altında geceleri öğrencilerinin evine giderek, onları yetiştirmeye çalıştı.

Eğitim ve öğretimde takip ettiği yeni yöntemlerle ve bu konudaki mücadeleleri ile Şemsi Efendi, Ekim 1873-Ocak 1874 tarihleri arasında Selanik Valiliği görevinde bulunan Midhat Paşa'nın dikkatini çekti. Eğitimle yakından ilgilenen, ezberciliğe değil de uygulamaya önem veren yenilikçi ve hürriyetçi bir devlet adamı olarak Midhat Paşa, Şemsi Efendi'nin okulunu yeniden açtırdı. Şemsi Efendi'nin bu dönemde Midhat Paşa'nın hürriyetçi ve meşrutiyetçi fikirlerinden etkilendiği ve bunu da aralarında Mustafa Kemal'in de bulunduğu öğrencilerine aktarmaya çalıştığı bilinmektedir.

Hürriyetçi bir öğretmen olarak Şemsi Efendi, 23 Temmuz 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesi üzerine, Selanik'te öğrencileri ile birlikte hürriyet ve meşrutiyet lehindeki gösterilere katıldı. Meşrutiyet'in 1909 yılındaki kutlama törenleri için, kız öğrencileri ile birlikte İstanbul'a gitti ve Padişah V. Mehmet Reşat'ın huzuruna çıktı. Maarifçiliği ve hürriyetçiliği ile haklı bir üne ulaşmış olan Muallim Şemsi Efendi, Sultan V. Mehmet Reşat'ın Rumeli gezisi sırasında 7 Haziran 1911'de ziyaret ettiği Selanik'te padişahı

karşılayan öğretmenlerin başında "Şeyhü'l-muallimin" olarak sözcü durumunda idi. O bu karşılamada sultanın iltifatlarına mazhar oldu.

Midhat Paşa gibi belki de onun etkisiyle, kızların eğitim ve öğrenim görmelerine önem veren Şemsi Efendi, okulunda bir de kız bölümü açmıştı. Kız öğrencilerini İstanbul'a törenlere götürmesi de zamanına göre son derece ileri bir harekettir.

Şemsi Efendi, sadece öğrencilerine okuma sevgisi aşılamaya çalışan bir eğitimci değildi. O aynı zamanda halkın okuma alışkanlığı kazanmasına da önem veren bir eğitimci idi. Nitekim, o 1873 yılında öğretmenlik yaptığı Selanik'te halkın kitap ve gazete okuması amacıyla açılmış olan bir kıraathaneye kitap ve risaleler hediye etmiştir.

Modern eğitim metodları takip eden Şemsi Efendi, Tanzimat ile Mutlakiyet ve Meşrutiyet dönemlerinin temsilcisi olan üç değişik padişahtan sırasıyla beşinci, dördüncü ve üçüncü rütbeden "Mecidi Nişanları" ile, üçüncü ve ikinci rütbeden "Maarif Nişanları"na layık görülmüştür. Bu durum onun ve okullarının her devirde başarılı hizmetler verdiğinin bir başka göstergesidir.[164]

Şemsi Efendi, küçük Mustafa okuluna kaydolduğu zaman (1887) 14 yıllık tecrübeli, ünü bütün Selanik'te yayılmış bir öğretmendir. Onun okulu kentte en sevilen okuldu. Aydın bir insan olan Ali Rıza Efendi'nin oğlu Mustafa'yı Şemsi Efendi'nin okuluna göndermesi de son derece doğaldı.

Şemsi Efendi'nin bu okulu 1890 yılında, küçük Mustafa üçüncü sınıfta iken Fevziye Mektebi ile birleşti ve dördü "ilk", dördü "orta" olmak üzere sekiz yıllık bir Rüştiye halinde teşkilatlandı. Mustafa, Şemsi Efendi'nin de öğretmenliğe devam ettiği bu okulun sınıflarını düzenli olarak takip etti. Babası Ali Rıza Efendi'nin ölümü (28 Kasım 1893) sırasında altıncı sınıfı, yani okulun orta kısmının iki sınıfını da bitirmiş bulunuyordu.[165]

MUSTAFA'NIN ÇİFTLİK HAYATI

Babası Ali Rıza Efendi'nin ölümü (1893) üzerine, Zübeyde Hanım'ın çocuklarını alarak kardeşinin Langaza'daki çiftliğine gidişi, Mustafa'nın öğrenim hayatına bir ara vermiştir. Onu burada civardaki Rum Kilise okuluna yollamayı düşünmüşler, istememiş;

164 - Ö. Mert, a. g. m., s. 336 vd.

165 - F. R. Unat, a. g. m., s. 82. Y. Akyüz, a. g. m., s. 112.

çiftliğin Arnavut yazıcısı Kamil Efendi'nin ve komşuları Hatice Hanım'ın derslerinden memnun kalmamıştır. Öğrenmek ve yetişmek imkanlarından mahrumiyetin verdiği huzursuzlukla adeta bunaldığı görülen bu kabiliyetli ve yaratıcı çocuğu, annesi nihayet okula devam etmek üzere Selanik'teki halasının yanına yollamak zorunluluğu duymuştur.

MÜLKİYE RÜŞTİYESİ

Böylece, dörtbuçuk veya beş ay kadar süren çiftlik hayatından sonra Selanik'e gelen Mustafa, Mülkiye Rüştiyesi (Ortaokulu)'ne başladı. Burada Müdür Muavinliği de yapan ve "*Kaymak Hafız*" diye anılan *Matematik öğretmeni Hüseyin Efendi*'nin bir sınıf disiplinsizliğine sebep olduğu ve haksızlığa baş eğmediği için Mustafa'yı dövmesi, bunu gururuna yediremeyen Mustafa'nın büyük annesi Ayşe Hanım tarafından okuldan çıkarılmasına sebep olmuştur.[166]

BU DÖNEMDE KİŞİLİĞİNİ ETKİLEYEN

İNSANLAR, OLAYLAR

Çocukluğu ve Askeri Rüştiye'ye kadar olan eğitim ve öğrenim sürecinde (1881-1894) şüphesizdir ki, Mustafa'yı etkileyen insanların başında babası ve annesi gelmektedir. Rumeli'nin Türkleşmesinde önemli bir rol oynayan "Evlad-ı Fatihan" "Kızıl Oğuz Türkmenleri" (Kocacıklar)ne mensup bir aileden gelen Ali Rıza Efendi, bir öğretmen çocuğudur ve yıllarca Gümrük, Evkaf memurluklarında bulunmuştur. Boş zamanlarında askerlik mesleği ile ilgilenmiş, Gönüllü askerlere talim yaptırmıştır. Selanik'te kurulan "Gönüllüler Taburu"nun da kurucuları arasında bulunmuştur. Memuriyeti bırakarak, kereste ticaretine başlayan Ali Rıza Efendi, bu işi sırasında haraç isteyen çetelerle de çatışmayı göze alabilecek yapıda bir insandı. Oğlu Mustafa'ya "*adam olmak için okumak öğrenmek şarttır. Başka çare yoktur*" diyen Ali Rıza Efendi, geniş görüşlü, modern düşünceli, yeniliklere açık aydın bir insandı. Mustafa'yı Mahalle Mektebi'nden alarak, çağdaş bir eğitim kurumu olan Şemsi Efendi Okulu'na vermesi de, onun yenilikçi, parlak kişiliğini göstermektedir.

Ali Rıza Efendi gibi, Rumeli'ni Türkleştiren "Evlad-ı Fatihan", "Konyarlar"a dayanan bir aileden gelen Zübeyde Hanım ise, Ali Rıza Efendi'ye göre daha muhafazakar

166 - F. R. Unat, "Atatürk'ün Öğrenim Hayatı...", s. 82-83. Ö. S. Coşar, a. g. e., C: I., s. 110-112, 157. C. Sönmez, **Atatürk'ün Annesi Zübeyde Hanım,** s. 31-36. E. B. Şapolyo, a. g. e., s. 31-35.

bir insandı. Fakat, aydın, bilge bir Türk anasıydı. Çocukları çok sever ve onların üzerine titrerdi.[167] Zübeyde Hanım, doğuştan akıllı bir kadındır. Oğlu Mustafa, annesinin üzerindeki etkisini, fedakarlığını her zaman saygıyla anacaktır. Zübeyde Hanım, güçlü bir beden yapısına sahip olduğu kadar, güçlü bir iradeye de sahipti. Yeterince eğitim görmemiş, ama okumayı yazmayı öğrenmişti. "*Bilge*" kişiliklerinden dolayı annesine "*Molla Hanım*", kendisine de "*Molla Zübeyde*" denilirdi.[168]

Genç Mustafa Kemal'in kişiliği bakımından üzerinde durulması gereken bir nokta da, daha 12 yaşında babasını kaybederek "*yetim*" kalmış olmasıdır. Psikolojik açından, kendi geleceği hakkında yine kendisinin bağımsız, özgürce karar vermesinde yetim oluşunun rolü bilim adamlarınca kabul edilmektedir. "*Yetim çocuklarda gelişen 'güçlenme içgüdüsü' çoğu kez onları amaçlarına ulaştırmaktadır*" diyen, İşviçreli bilim adamı psiko-analizci Dr. Pierre Retchnick, şu tespitte bulunmaktadır: "*Bu konuda en güzel örnek çocuk yaşta babasını yitiren Mustafa Kemal Atatürk'tür. Kendini ülkenin yararlarına adayan Atatürk'ün bu çapta bir kişi olmasının en büyük etkenlerinden biri, babasının o küçük yaştayken ölmesidir.*"[169] Mustafa Kemal'in sonradan çocuklara çok büyük sevgi duymasının ve ilgi göstermesinin temelinde de, küçük yaşta babasız kalması yatmaktadır. Mustafa Kemal, yaşamı boyunca çocuklarla yakından ilgilenecektir. Özellikle yetim, yoksul çocuklara olduğu gibi, diğer çocuklar için de çocuklara açılan bir sevgi kucağı olacaktır. Kimilerini ödüllendirecek, kimilerini de manevi evlat olarak koruması altına alacaktır. Türk çocuklarının eğitim öğretimleriyle de ilgilenecek, her gittiği yerde okulları ziyaret edecektir.[170]

Mustafa Kemal'in kişiliğinin şekillenmesinde rol oynayan dönemlerden biri de onun dayısının çiftliğine geçirdiği yaklaşık beş aylık süredir. Çiftlikte geçen bazı olayları pedagog gözüyle değerlendiren Prof. Dr. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Atatürk'teki "*yaratıcılık, ağaç ve hayvan sevgisi*"nin çocukken yaşadığı bu "yaratıcı çevre"nin eseri olduğu kanaatindedir: "*Yaratıcılığın var olmasında en büyük etken çocukluk çağındaki çalışmalardır. Eğer çocuk daha küçük yaşta iken yaratıcı bir çevre içinde yaşar, kendine göre oynama, deneme, yaratma olurlukları bulursa, onda yaratıcılık doğar, zamanla da gelişir.*

167 - İ. H. Baltacıoğlu, a. g. e., s. 5-10

168 - C. Sönmez, a. g. e., s. 13-14.

169 - "Dünya Tarihini Yetimler Yazıyor", **Hürriyet,** 22 Mart 1978, s. 3. Nakleden: C. Sönmez, a. g. e., s. 39.

170 - C. Sönmez, a. g. e., s. 29.

Sonunda da sosyal randımanlar verir. Bence bu yaratıcılık bir kalıt (genetik) şekli olmayıp kişideki dirim enerjisinin sosyal randıman şeklinde oluşmasıdır... İşte Atatürk'ün çocukluk hayatında böyle bir yapıcılık, yaratıcılık devri olduğu öğreniyoruz... Mustafa'nın çocukluk, ilk gençlik hayatında ellerle yapılan işleri ne kadar çok merak ettiğini gördük... Atatürk'ün çocukluğunda, gençliğinde ele aldığı işler hep faydalı işler, sosyal randıman verici işlerdir, kafa işleri, gönül işleridir. Marangozluk, çiçekçilik, hayvancılık hep böyledir. Sosyal kişiliğin var olmasına yarayan işler işte bu gibi işlerdir..."[171]

Bu dönemde, Atatürk'ün kişiliğinin oluşumunda onu yetiştiren öğretmenler de önemli bir yer tutar. Mustafa Kemal hayatının her döneminde, mesleğinde başarılı, mesleğinin gerektirdiği özellikleri taşıyan, nitelikli öğretmenlere sahip olmuştur. Bu hem kendisi, hem de Türk milleti için büyük bir mutluluktur. Öğretmenleri onu çok değişik biçimlerde etkilemiş, ona çok yararlı bir rehberlik yapmışlardır. Şüphesiz, onu olumsuz manada etkileyen öğretmenleri de vardır. Bunlar arasında geleneksel eğitim yapıldığı Mahalle Mektebi ve buradaki "*Hüsnühat*" öğretmeni **Çopur Hafız Emin Efendi** ile Mülkiye Rüştiyesi'nde Matematik öğretmeni ve müdür yardımcısı olan ve "*Kaymak Hafız*" diye anılan **Hüseyin Efendi** sayılabilir. Bu öğretmenlerinden ilki, çocukları yere oturtarak, dizlerinin üzerinde yazı yazdırdığı için; ikincisi de genç Mustafa'yı haksız yere dövdüğü için onu olumsuz yönde etkilemiş olmalıdırlar. Bunların, Atatürk'ün yaptığı çağdaş atılımları "*kötü bir örnek*" olarak etkilediklerini ve yine Mustafa Kemal'i benzer eğitim kurumlarının kaldırılması yönünde yönlendirmiş olduğunu düşünmek mümkündür. Nitekim, yıllar sonra Mustafa Kemal Kurmay Subay olarak Selanik'te bulunduğu sırada okuduğu Şemsi Efendi İlkokulu ile Mahalle Mektebi'ni ziyaret etmiş; Hafız Mehmet Efendi'nin Mahalle Mektebi'nin kapısında koca bir kilit asılı olduğunu görmüş, "*kapanması isabet olmuş*" demiştir.[172] Yine Harp Okulu'nda öğrenci iken, Kaymak Hafız Hüseyin Efendi ile ilgili olarak da "*kendisini çoktan affettim. Mülkiye Rüştiyesi'nden ayrılmamda bu kaba ve insafsız hareketi başlıca rol oynamıştır*" diyecektir.[173]

Bu dönemde Mustafa Kemal'i olumlu yönde etkileyen ve onun "Atatürk" haline gelmesinde çok büyük katkıları olan öğretmenlerinin başında şüphesizdir ki, **Şemsi Efendi** gelmektedir. Yukarıda kısaca değinildiği gibi Şemsi Efendi, eğitim tarihimizde

171 - İ. H. Baltacıoğlu, a. g. e., s.12.

172 - Y. Akyüz, "Atatürk'ü Yetiştiren Öğretmenlerden Birkaçı" **Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu (9-10 Nisan 1981) Bildirileri,** Ankara, 1981, s. 109, not: 2. A. F. Cebesoy, a. g. e., s. 13.

173 - Y. Akyüz, a. g. m., s. 112-113. A. F. Cebesoy, a. g. e., s. 14.

yeni pedagojik yöntem ve uygulamaları ilk deneyenlerdendir. Öğrencileri bir üst düzey olan Rüştiyedeki öğrencilerden daha bilgili yetişiyorlardı. Atatürk'ün dinde bağnazlığa karşı görüşlerinde, yenilikçi fikirlerinde, disiplin duygularının gelişmesinde Şemsi Efendi'nin öğretim ve uygulamalarının önemli bir payı vardır.[174] Mesela, Atatürk'ün Harf İnkılabı sırasında takip etmiş olduğu yöntemler ve verdiği mesajlar, Şemsi Efendi'nin ilk okulda kendilerine alfabe öğretirken kullandığı *"heceleme ve okuma"* yöntemindeki yenilikleri hatırlatmaktadır.[175]

ASKERİ ORTA ÖĞRENİM DÖNEMİ

SELANİK ASKERİ RÜŞTİYESİ VE BURADA KİŞİLİĞİNİ ETKİLEYEN İNSANLAR, OLAYLAR

Çocukluğundan itibaren askerliğe büyük bir ilgi duyan Mustafa, asker olmak istiyordu. Hatıralarında kendisinin anlattıklarına göre, üniformalı olarak Askeri Rüştiye (Ortaokula)'ye giden komşularından Kadri Bey'in oğlu Ahmet ve sokaklarda gördüğü üniformalı subaylar onun askerlikle ilgili heveslerini kamçılıyordu. Nihayet asker olmasını istemeyen annesine haber vermeden Selanik Askeri Rüştiyesi'nin sınavlarına girerek başarılı oldu. Faik Reşit Unat, *"Mustafa'nın sınavda gösterdiği başarıdan dolayı, dört yıllık okulun üçüncü sınıfına alındığını, bu tarihin de 1894 Temmuz-Ağustos ayları olması gerektiğini"*[176] söylemektedir. Aşağıda değerlendireceğimiz, onun Rüştiye dördüncü sınıf notlarını gösteren defterin 1895 tarihli olması da F. R. Unat'ı doğrulamaktadır. Bu durumda Ö. S. Coşar'ın *"...daha önceden dört yıl olarak eğitim yapan Askeri Rüştiyelerin, o yıl birinci sınıflarının lağvedilerek üç yıla indirilmesi üzerine, Mustafa Nisan 1894'te Selanik Askeri Rüştiyesi'nin ikinci sınıfından öğrenimine başladı"*[177] şeklindeki görüşlerinin yanlış olduğu ortadadır.

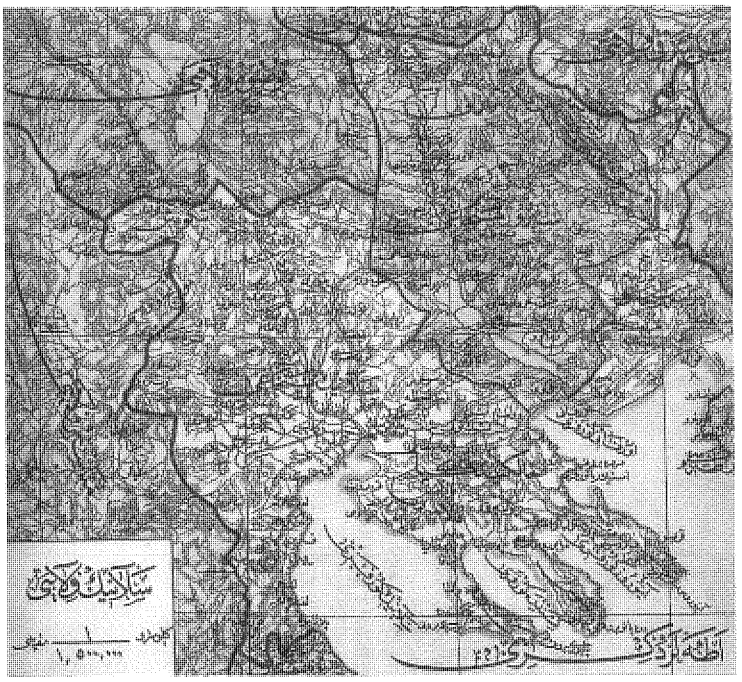
Bu dönemde sivil ortaokullar çekiciliği az olan okullardı. Askeri Rüştiyeler ise, Türkçe'ye daha çok önem vermekte, yabancı dile iki yıl erken başlamaktaydılar. Fran

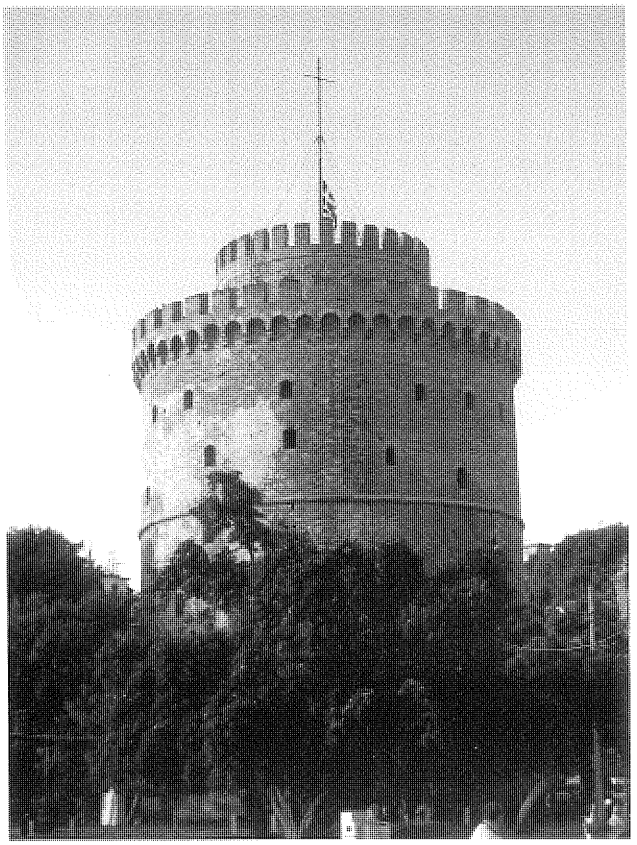
174 - Y. Akyüz, "Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri", **AAM. D.,** C: IV., sayı: 10 (Kasım 1987), s. 72. Bir eğitimci olarak Şemsi Efendi'nin çağdaş uygulamaları ve yöntemleri konusunda toplu bilgi için bakınız: Y. Akyüz, "Atatürk'ü Yetiştiren Öğretmenlerden Birkaçı", s. 109-112.

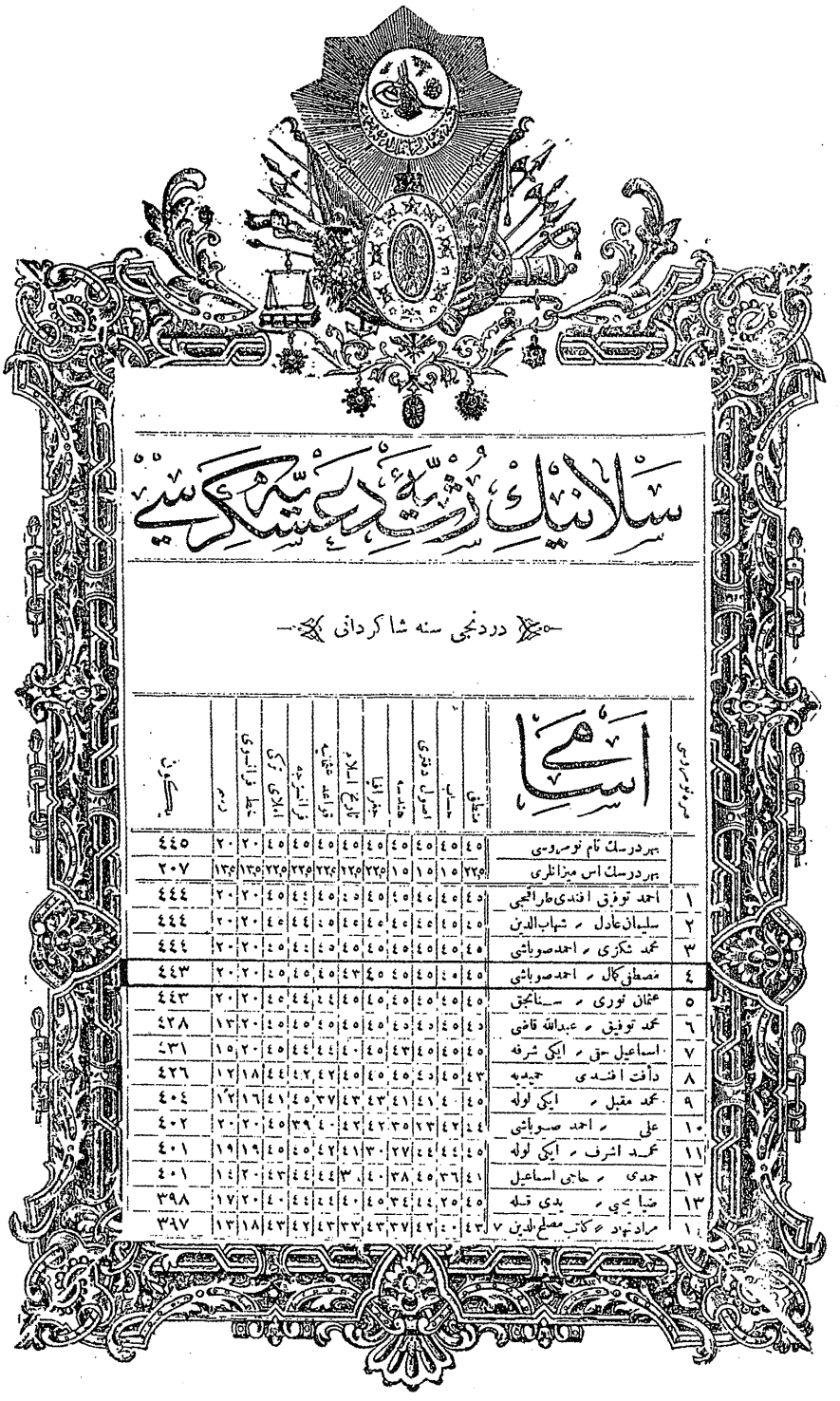
175 - Y. Akyüz, "Atatürk'ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri", **AAM. D.,** C: VII., sayı: 23 (Mart 1992), s. 234.

176 - F. R. Unat, "Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştiği Devrin Milli Eğitim Sistemi", s. 83.

177 - Ö. S. Coşar, **Atatürk Ansiklopedisi, C: I. (1881-23 Temmuz 1908)**, s. 157-158.

سلانیك رشدیه عسكریه سی

دردنجی سنه شاكردانی

سره نمره سی	اسامی	مبانی	حساب	اصول دفتری	هندسه	جبر العا	تاریخ اسلام	قواعد عثمانی	قرائت عربیه	انشای عربی	خط فارسی	رسم	جمعی
	بهر درسك تام نومره سی	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٢٠	٢٠	٤٤٥
	بهر درسك اس میزانلری	٢٢٥	١٥	١٥	٢٢٥	١٢٥	٢٢٥	٢٢٥	٢٢٥	١٣٥	١٣٥	٢٠	٢٠٧
١	احمد توفیق افندی طرابلسی	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٤	٤٥	٢٠	٢٠	٤٤٤
٢	سلیمان عادل ر شهاب الدین	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٤	٤٥	٢٠	٢٠	٤٤٤
٣	محمد شکری ر احمد صوباشی	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٤	٤٥	٢٠	٢٠	٤٤٤
٤	مصطفی کمال ر احمد صوباشی	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٣	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٢٠	٢٠	٤٤٣
٥	عثمان نوری ر سنانجق	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٤	٤٤	٤٥	٤٥	٢٠	٢٠	٤٤٣
٦	محمد توفیق ر عبدالله قاضی	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٢٠	١٣	٤٢٨
٧	اسماعیل حق ر ایکی شرفه	٤٥	٤٥	٤٥	٤٣	٤٥	٤٠	٤٤	٤٤	٤٥	٢٠	١٥	٤٣١
٨	رأفت افندی جیدیه	٤٣	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٢	٤٢	٤٤	٤٤	١٨	١٢	٤٢٦
٩	محمد مقبل ر ایکی لوله	٤٥	٤	٤١	٤١	٤٣	٤٣	٤٥	٣٧	٤١	١٦	١٢	٤٠٤
١٠	علی ر احمد صوباشی	٤٤	٤٢	٢٣	٤٢	٣٥	٤٢	٣٩	٤٠	٤٥	٢٠	٢٠	٤٠٢
١١	محمد اشرف ر ایکی لوله	٤٥	٤٤	٢٧	٤٤	٣٠	٤١	٤٢	٤٥	٤٥	١٩	١٩	٤٠١
١٢	حمدی ر حاجی اسماعیل	٤١	٢٦	٤٥	٣٨	٤٠	٣	٤٤	٤٤	٤٣	٢٠	١٤	٤٠١
١٣	ضیائی ر یدی قله	٤٥	٢٥	٤٤	٣٤	٤٥	٤٠	٤٤	٤٤	٤٠	٢٠	١٧	٣٩٨
١٤	مراد نهاد ر کاتب مصلح الدین	٤٣	٤٠	٤٢	٣٧	٤٣	٣٣	٤٣	٤٢	٤٣	١٨	١٣	٣٩٧

Kara Harp Okulu Arşivi, Numara Defteri, No:13, Miladi: 1895, Rumi:1311, Hicri: 1313

SELANİK RÜŞTİYE-Yİ ASKERİYESİ

DÖRDÜNCÜ SENE ŞAKİRDÂNI

Sıra Numarası	*ESÂMİ*		Mantık	Hesap	Usul-i Defter	Hendese	Coğrafya	Tarih-i İslâm	Kavâid-i Osmaniye	Fransızca	İmlâ-yı Türki	Hatt-ı Fransevi	Resim	Yekûn
	Beher Dersin Tam Numarası		45	45	45	45	45	45	45	45	45	20	20	445
	Beher Dersin Üss-ü Mizanları		22.5	15	15	15	22.5	22.5	22.5	22.5	22.5	13.5	13.5	207
1	***Ahmet Tevfik Ef.***	Tarakçı	45	45	45	45	45	45	45	44	45	20	20	444
2	***Süleyman Adil Ef.***	Şehabeddin	45	45	45	45	45	45	45	44	45	20	20	444
3	***Mehmet Şenizi Ef.***	Ahmet Subaşı	45	45	45	45	45	45	45	44	45	20	20	444
4	***Mustafa Kemal Ef.***	Ahmet Subaşı	45	45	45	45	45	43	45	45	45	20	20	443
5	***Osman Nuri Ef.***	Sinancık	45	45	45	45	45	45	44	44	45	20	20	443
6	***Mehmet Tevfik Ef.***	Abdullah Kadı	45	45	45	45	45	45	45	45	45	20	13	438
7	***İsmail Hakkı Ef.***	İki Şerefe	45	45	45	43	45	40	44	44	45	20	15	431
8	***Rafet Efendi***	Hamidiye	43	45	45	45	45	45	42	42	44	18	12	426
9	***Mehmet Mukbil Ef.***	İki Lüle	45	40	41	41	43	43	37	45	41	16	12	404
10	***Ali Efendi***	Ahmet Subaşı	44	42	33	35	42	42	40	39	45	20	20	402
11	***Mehmet Eşref Ef.***	İki Lüle	45	44	44	27	30	41	42	45	45	19	19	401
12	***Hamdi Efendi***	Hacı İsmail	41	36	45	38	40	36	44	44	43	20	14	401
13	***Ziya Yahya Ef.***	Yedi Kule	45	25	44	34	45	40	44	44	40	20	17	398
14	***Murat Nihat Ef.***	Katip Muslihiddin	43	40	42	37	43	33	43	42	43	18	13	397

Kara Harp Okulu Arşivi, Numara Defteri, No:13, Miladi: 1895, Rumi:1311, Hicri: 1313

sızca ders olarak okutulmaktadır. Bu okullarda spor salonları da bulunmaktadır. Sivil Rüştiyelerde ise, Kuran'ın usulüne göre okunmasına ve Arapça derslerine daha fazla yer verilmektedir. Yine Askeri Rüştiyelerde öğrenciler, yetenekleri ve durumlarına göre yükselebiliyorlardı. Tüm bunların yanı sıra bu okulları bitirenler, orduya girdiklerinde gezme ve geniş Osmanlı İmparatorluğu'nun uzak köşelerindeki insanların yaşayışlarını görüp, öğrenmek fırsatını bulabiliyorlardı. Bu sivil okulların kolay elde edemedikleri bir başka imkandı.[178]

Mustafa'nın bu okulu, Selanik Askeri Rüştiyesi, Mithat Paşa Caddesi'nde, yeni ve oldukça güzel bir binaya sahip bulunan, düzenli ve disiplinli bir okuldu. Dersleri ihtisas esasına göre okutan ve çoğunluğunu subaylar teşkil eden bir öğretim ve yönetim kadrosuna sahipti. İlk geçlik çağındaki ikiyüz civarında üniformalı subay adayı, tam bir disiplin içinde orta öğrenimle birlikte ilk askerlik eğitimlerini de burada görmekte idiler. Mustafa, çok kısa sürede öğretmenlerin ve komutanlarının dikkatlerini çeken seçkin bir öğrenci olarak kendisini çevresine tanıttı. Kendi hatıralarında anlattığına göre Mustafa, Rüştiye'de Matematik dersine merak sardırdı. Bu derste sınıfın "*müzakerecileri*" arasına girdi. Çok sevdiği bu dersin öğretmeni **Yüzbaşı Üsküplü Mustafa Sabri Bey** (Harp Okulu 1297/1882 yılı mezunlarından), onun yetenek, yaratıcılık ve olgunluğunu teşhis ederek, ona "*Kemal*" adını verdi. Böylece, yarının Atatürk'ü, Mustafa Kemal olarak tarihe mal oluyordu.

Kara Harp Okulu Arşivi'ndeki, **13 No'lu Numara Defteri**'ne göre Atatürk'ün Selanik Askeri Rüştiyesi dördüncü sınıfında okuduğu dersleri, notları ve buradaki ders başarısı şu şekildedir:

Bu sınıfta "tam numarası" dokuzunun 45, ikisinin de 20 olan toplam on bir adet ders vardır. Derslerin toplam tam numarası ise 445'tir. Numara Defteri'nde "*Ahmet Subaşı Mahallesi*" ile kayıtlı olduğu görülen "Mustafa Kemal Efendi", on bir dersin onundan tam numara, birinden de tam numaradan iki numara eksik, toplam 443 numara almış ve dördüncü olmuştur. Okuduğu dersler ve aldığı notlar şu şekildedir: Mantık (45), Hesap (45), Usul-i Defterî (45), Hendese (45), Coğrafya (45), Tarih-i İslâm (43), Kavaid-i Osmaniye (45), Fransızca (45), İmlâ-yı Türkî (45), Hatt-ı Fransevî (20), Resim (20).[179]

178 - Y. Çam, **Atatürk'ün Okuduğu Dönemde Askeri Okullar: Rüştiye-İdadi-Harbiye (1892-1902),** Ankara, 1991, s. 173.

179 - Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri,** No: 13. Rüştiye Numara Defterinde öğrenciler mahalleleri ile gösterilmektedir. Aşağıda görüleceği üzere İdadi, Harbiye ve Akademi Numara Defterlerinde ise öğrencilerin şehirleri yazılmıştır.

Aynı sınıfın başarı sıralamasında Ahmet Tevfik, Tarakçı, 444 toplam notla birinci; Süleyman Adil, Şehabeddin, 444 toplam notla ikinci; Mehmet Şenizi, Ahmet Subaşı, 444 toplam notla üçüncüdür. İlk ona giren diğer öğrenciler ve toplam notları şöyledir: 4. Mustafa Kemal, Ahmet Subaşı (443), 5. Osman Nuri, Sinancık (443), 6. Mehmet Tevfik, Abdullah Kadı (438), 7. İsmail Hakkı, İki Şerefe (431), 8. Rafet Efendi, Hamidiye (426), 9. Mehmet Mukbil, İki Lüle (404), 10. Ali Efendi, Ahmet Subaşı (402).[180]

Nakiyüddin (Yücekök) Bey

Bu durumda Mustafa Kemal, 1895 yılı sonu veya 1896 yılı Ocak ayında, on beş yaşında, Askeri Rüştiyenin son sınıfını dördüncü olarak bitirmiştir.

Yüzbaşı Mustafa Bey, Atatürk'ün Selanik Askeri Rüştiyesi'nde Matematik öğretmenidir. Öğrencisinin yeteneklerini sezip, ona "Kemal" adını vermiştir. Böylece onun kendisinden ve arkadaşlarından farklı ve üstün durumunu tespit etmiş, ona, daha iyiye, daha güzele doğru gitmek için sürekli bir teşvik nedeni sağlamıştır. Prof. Dr. Yahya Akyüz'ün ifadesiyle "*bu çok önemli tarihi olayı, M.Kemal Atatürk'ü sürekli, daha büyük başarı ve faziyetlerle peşinde koşmaya iten bir destek olarak değerlendirmek gerekir*"[181] Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk'ün bir lider olarak "*akılcı*" ve "*hesap-kitap adamı*" olmasında doğrudan rol oynayan bir faktör olarak Matematik sevgisi kabul edilecek olursa, (ki bu dönemde sevdiği derslerin başında Matematik gelmektedir) Yüzbaşı Mustafa Bey'in üzerindeki yönlendirici etkisi daha da önem kazanır.

Selanik Askeri Rüştiyesi'nde Mustafa Kemal'e özel ilgi gösteren öğretmenlerinden birisi de, Fransızca öğretmeni **Yüzbaşı Nakiyüddin Bey**'dir. Atatürk, 22 Eylül 1924'de Samsun'da öğretmenlerin verdiği bir çayda Nakiyüddin Bey'le karşılaşmış ve onun hakkında şunları söylemiştir: "*...Bununla beraber hatırlamak gerekir ki, gerçek ve fedakar öğretmenler, eğitimciler eksik değildir. Onların bize verdikleri feyiz elbette esersiz kalmamıştır. Şimdi burada bir yüce kişiye rastladım. O, benim, Rüştiye birinci sınıfında öğretmenim idi. Bana henüz ilk bilgileri öğretirken gelecek için ilk fikirleri de vermişti. Demek istiyorum ki, ilk ilham ana baba kucağından sonra okuldaki eğitimcinin dilinden, vicdanından, terbiyesinden alınır...*"[182] Selanik Askeri Rüştiyesi'nde 1908'e kadar yirmi yıl Fransızca öğretmenliği yapan Nakiyüddin Bey, genç M. Kemal'e bir taraftan geleceğe ilişkin fikirler verirken bir taraftan da "*sen bu Fransızca'nın peşini bırakma*" öğüdünde bulunmuştur. Sonradan Mustafa Kemal'in Şam'da kurduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin

180 - Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri,** No: 13.

181 - Y. Akyüz, a. g. m., S. 72.

182 - **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C: II.,** Ankara, 1959, s. 196-197.

Nuri Conker

Selanik Şubesinin kuruluşunda, 31 Mart hadisesinin bastırılmasında öğrencisi M. Kemal ile birlikte çalışan Nakiyüddin Bey, Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün isteği ile milletvekili adayı gösterilmiş ve üç dönem milletvekili de seçilmiştir.[183]

Salih Bozok

Hayatının sonuna kadar yanından ayrılmayacak olan **Nuri (Conker), Salih (Bozok) ve Fuat (Bulca)**[184] ile arkadaşlarının da geliştirdiği Selanik Askeri Rüştiyesi'nde genç Mustafa Kemal, sadece okul çalışmalarıyla da yetinmemiştir. Onun bilgisini genişletmek, kültür seviyesini yükseltmek için o günün şartları içinde, çevresinde çıkan yayınları takip ettiği, yarışmalara katıldığı da görülmektedir. O tarihlerde Selanik'te ileri fikirli birkaç öğretmen ve yazar "**Çocuklara Rehber**" isimli haftalık bir dergi çıkarmaktadırlar. Arı Türkçe davasının öncülerinden olan bu derginin bir çok sayılarında fen ve matematik konularında yapılan yarışmaları başaranların başında Askeri Rüştiye son sınıf öğrencilerinden Mustafa Kemal ismi görülmektedir. Bu onun, geniş kültürünün ve sonsuz okumak ve öğrenmek aşkının, daha çocuk denebilecek yaşlarda dahi var olduğunu göstermektedir. Sonradan Türk dilini öz benliğine kavuşturmak için yaptığı çalışmaların ilhamını ilk defa bu dergideki yazılardan almış olabileceği düşünülebilir.[185]

Fuat Bulca

MANASTIR ASKERİ İDADİSİ, FRERLER OKULU VE BU DÖNEMDE KİŞİLİĞİNİ ETKİLEYEN İNSANLAR, OLAYLAR

Askeri İdadiler Hakkında Genel Bilgiler

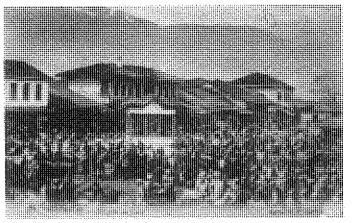
İdadilerin Açılması

Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti eğitim sistemi içerisinde "idadiler", yüksek okullara öğrenci hazırlayan orta dereceli okullar olarak hem sivil, hem de askeri eğitimin önemli kurumları olmuşlardır. İlk dönemlerde "hazırlayan okul" ve "hazırlık sınıfı" anla-

183 - Y. Akyüz, a. g. m., s. 113-115. Ö. S. Coşar, a. g. e., C: I., s. 164, Nakiyüddin Bey hakkında Bakınız: H. R. Öymen, "Atatürk'ün Saygı İle Andığı Öğretmeni Naki Yücekök", **Eğitim Hareketleri Dergisi,** C: XVII., sayı: 200-201 (Kasım-Aralık 1971), s. 1-5

184 - Ö. S. Coşar, a. g. e., C: I., s. 163. E. B. Şapolyo, buradaki arkadaşlarına, Demir Ali, Fethi Okyar ve İsmail Hakkı'yı da ilave etmektedir. Bakınız: a. g. e., s. 39.

185 - F. R. Unat, "Atatürk'ün Öğrenim Hayatı...", s.84.

mında; rüştiyeler açıldığında (1838) bunlara öğrenci yetiştiren "sıbyan mektepleri" için de kullanılan idadi kavramı, kısa bir süre sonra yaygın ve resmi olarak "orta dereceli okul" anlamını kazanmıştır.

Türk eğitim sisteminin modernleştirilmesi çalışmaları sonucunda; bir taraftan sıbyan mektepleri ilk eğitimi verirken; 1773 yılından itibaren de medrese dışında yeni yüksek eğitim kurumları teşkil edilmeye başlanmıştır. Deniz ve Kara Mühendishanesi, Askeri Tıbbiye ve Harbiye gibi yüksek okullar açılmışsa da, bu okulların öğrencilerine her derecedeki eğitimi kendi bünyesinde ve binasında vermenin mümkün olmadığı görülmüştür. Bu nedenle, yüksek askeri okullara öğrenci yetiştirecek mektep ve sınıflara ihtiyaç meydana gelmiştir. Bunun üzerine ilk idadiler ve "ihtiyat sınıfları"nın kurulması yoluna gidilmiştir.

Sivil idadilerin kuruluşuna da öncülük etmiş olan askeri idadilerin kuruluş çalışmaları, 1841 yılında çok değerli bir komutan olan Mehmet Emin Paşa'nın Harbiye Mektebi Nazırlığı (Komutanlığı)'na getirilmesi ile başladı. 1846 yılında açık fikirli, aydın bir adam olan Melekzade Paşa Abdülkadir Bey'in başkanlığını yaptığı "Meclis-i Maarif-i Muvakkat" (Geçici Maarif Meclisi) kuruldu. Harbiye Mektebi Nazırı Mehmet Emin Paşa, Keçecizade Fuat Efendi gibi, batı dillerine ve kültürüne hakkıyla vakıf kimseler de bu mecliste yer almışlardı. Meclisin askeri idadilerin kurulması ile ilgili ve Takvim-i Vekayi'de de yayınlanan kararları özet olarak şöyleydi:

"İlk önce genişletilip, yenilenecek olan Harbiye'nin öğrencileri dört sınıfta düzenlenerek, medeni devletlerde olduğu gibi Devlet-i Aliyye'de de Erkan-ı Harp subaylarını mezun etmek ve Harbiye'de müstakil harp sanatlarının okutulup, onun başlangıcı olan derslerin okutulması için, diğer askeri mekteplerin 12 yerde açılmasına ve Mekteb-i Fünun-u İdadiye ismi verilmesine; bir idadinin İstanbul'da açılmasına, taşra ve ordu merkezi vilayetlerinde açılacak idadilerin ordu müşirlerinin idaresinde bulunmasına; komutanların ve taşradaki ileri gelenlerin çocuklarından isteklilerin mektebe kaydedilmesine; fakat sadece asker çocukları ve ileri gelenlerin çocukları ile yetinmeyip, aslı ve nesli belli halk çocuklarının da mektebe kaydolunmasına; fakat insanlar arasında kötü şöhretli olanların mektebe alınmamasına karar verildi. Okuma süresi beş yıl olan idadide yeterli miktarda Arapça ve Farsça yazabilenlerin imtihanla Harbiye'ye alınmasına ve hariçte okuyanlardan Arapça ve Farsça'dan imtihan veren olursa, bunların idadiye alınmayıp doğrudan doğruya Harbiye'ye alınmasına karar verildi. Ayrıca taşra idadilerini bitirip Harbiye'ye gelenlerin, mezun olduklarında kendi memleketi civarına tayin edilerek halkın askerliğin meziyet-

lerine ısındırılması şart koşuldu." 1845'te alınan bu karar, derhal ordu müfettişliklerine bildirildi ve ordu merkezlerinde birer Mekteb-i Fünun-u İdadiye (Askeri Lise) inşasına girişildi. Diğer taraftan Edirne, Bursa ve Manastır vilayetlerine mektep tesisi için yüzbaşı ve kolağası rütbesinde birer subay gönderildi. Her ordu merkezinde açılması emredilen idadiler kısa sürecek teşkil edilmeye başlandı. Bunların ilk ikisi 1846 yılında Bursa ve Bosnasaray'da açıldı. 1847'de Edirne ve Manastır, 1848 yılında Şam, 1872'de Erzurum ve 1875'te de Bağdat Askeri İdadileri öğretime başlamışlardır.

Atatürk'ün Rüştiye, İdadi ve Harbiye'de askeri eğitimini yaptığı 1892 ile 1902 yılları arasında, idadilerde önemli değişiklikler olmuştur. İlk düzenlemeler sırasında Harbiye'nin ikiye ayrılarak oluşturulan ve Maçka Kışlasında eğitim ve öğretime başlayan İstanbul'daki Harbiye İdadisi, bu dönemde 1872 yılında Kuleli Kışla'ya taşınmış ve bundan sonra daha çok "Kuleli Askeri İdadisi" olarak anılmaya başlanmıştır. 1892 yılında Kuleli, Bursa, Edirne, Manastır, Şam ve Bağdat Askeri İdadileri eğitimlerine devam eden idadilerdi. 1846'da kurulan Bosnasaray İdadisi, 1878 Berlin Antlaşması ile Bosna-Hersek'in Avusturya'nın idaresine bırakılması üzerine kapanmıştır. Bütün bu askeri idadiler, en yenisinin yirmi yılı bulunan mazileri ile köklü bir geleneğe sahip gelişmelere açık okullardı. Çünkü, kuruldukları yerler, eğitim ve kültür faaliyetlerinin en canlı olduğu merkezlerdi. Bina ve öğretmen sıkıntısı çekmeden, yeterli miktarda ders yardımcı araçlarına ve kütüphanelere sahiptir. Bu dönemde sivil okullarda bile, askeri öğretmenlerin yazdığı birçok kitap ders kitabı olarak okutuluyordu.

Personel Durumları

Askeri Liselerin yatılı eğitim kurumları olması, birçok değişik hizmetin de yapılmasını ve bu hizmetleri görecek personelin tayin edilmesini gerektirmişti. Öğretmen kadroları büyük ölçüde doldurulmuştu. Mesela, 1901 yılında sadece Erzurum İdadisi'nde dört öğretmen kadrosu boştur. Diğer bütün idadilerin öğretmenleri tamdır. Yalnız İstanbul'da, ders yükü az olan öğretmenlerin isimlerine, birkaç okulda birden rastlanmaktadır. Okulların idareci ve sağlık personeli yeterli seviyededir. İdadiler ordu merkezlerinde veya vilayet merkezi büyük şehirlerde olduklarından, eksik personel geçici görevlendirmelerle tamamlanabiliyordu.

Öğrenci Sayıları

Bu dönemde idadilerin her sınıfındaki öğrenci sayısı yüzü pek aşmamaktadır. Bununla birlikte, toplam öğrenci sayısında önemli bir artış görülmektedir: 1891 yılında bütün

idadilerden 620 öğrenci mezun olduğu halde, bu sayı 1901 yılına gelindiğinde 1297 öğrenciye ulaşarak %100'den fazla artmıştır. Manastır Askeri İdadisi'nde 1891'de, 1 nci sınıfta 47, 2 nci sınıfta 43 ve 3 ncü sınıfta 34 öğrenci olmak üzere toplam 124 öğrenci vardır. 1892 yılında sınıflara göre sırayla, 61, 45 ve 39 olmak üzere toplam 145; 1893 yılında sınıflara göre sırayla 69, 67 ve 46 olmak üzere toplam 182 (bunların sınıf sırasıyla 3, 6, 7 toplam 16'sı "sınıf-ı mahsus" öğrencisi idi); 1895 yılında sınıflara göre sırasıyla, 95, 91, 89 ve 12 olmak üzere toplam 287 (bunların sınıf sırasıyla 31, 30, 12 toplam 104'ü "sınıf-ı mahsus" öğrencisi idi); 1897 yılında sınıflara göre sırasıyla, 114, 104, 86 ve 38 olmak üzere toplam 342 (bunların sınıf sırasıyla 29, 51, 27, 38 toplam 145'i "sınıf-ı mahsus" öğrencisi idi); 1898 yılında sınıflara göre sırasıyla, 168, 125 ve 73 olmak üzere toplam 366 (bunların sınıf sırasıyla 48, 46, 30 toplam 124'ü "sınıf-ı mahsus" öğrencisi idi); 1900 yılında sınıflara göre sırasıyla, 184, 138 ve 134 olmak üzere toplam 456 (bunların sınıf sırasıyla 49, 52, 42 toplam 143'ü "sınıf-ı mahsus" öğrencisi idi); 1901 yılında sınıflara göre sırasıyla, 115, 144 ve 114 olmak üzere toplam 373 (bunların sınıf sırasıyla 32, 46, 44 toplam 122'si "sınıf-ı mahsus" öğrencisi idi). Burada "sınıf-ı mahsus" öğrencileri olarak gösterilen öğrencilerin statülerinin ne olduğu, bunların ne maksatla okutulduğu konusu tam olarak bilinememektedir. Bunların, "*komutan ve subayların çocukları olduğu, özel muamele gördükleri*" söylendiği gibi, "*II. Abdülhamit'in muhtelif unsurları kendisine bağlamak için bunların çocuklarını okullarda topladığı*", "*bazı aşiret ve grupların kontrol edilebilmeleri için bunların çocuklarının sarayda rehin olarak tutulmasının yeni bir uygulaması olduğu*" şeklinde de değişik yorumlar yapılmaktadır.

Eğitim Süresi ve Dersler

1891 yılında askeri idadiler üç yıllık eğitim veren kurumlardı. 1898 yılına kadar, "sınıf-ı mahsus" öğrencileri dört yıllık eğitime tabi idi. 1891 yılında sadece Harbiye (Kuleli) İdadisi'nde bulunan dördüncü sınıf yaygınlaştırılarak, 1897'de her askeri idadide tesis edilmiştir. Fakat ertesi yıl bu uygulamaya son verilerek, bir tek Harbiye İdadisi'nde dördüncü sınıf öğrencisi bırakıldığı görülmektedir. Bu tarihten sonra dördüncü sınıf yoktur.

1891 yılında idadilerde; haftada birinci sınıflarda 16, ikinci sınıflarda 17, üçüncü sınıflarda 20 ve dördüncü sınıflarda 17 saat olmak üzere bütün sınıflarda haftada toplam 70 saat ders okutuluyordu. Bu devrede toplam 2240 saat olan dört yıllık ders dağılımı şu şekilde idi: Türkçe (224 saat, %10), Fen dersleri (672 saat, %30), Sosyal dersler (352 saat, %15), Yabancı dil (Fransızca) (608 saat, %28) ve Uygulamalı dersler (384 saat,

%17). Görüldüğü gibi, idadi eğitiminde ağırlık %30'la matematik ve fen derslerine verilirken, %28'le Fransızca, onlara yakın bir ağırlıkla okutulmaktadır. Bu dönemde normal idadi programlarında artık Arapça ve Farsça derslerine yer verilmemektedir.

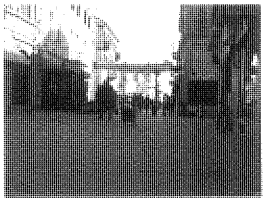
1892 yılından itibaren dördüncü sınıf uygulamasına son verildiği için her idadi, üç yıllık bir eğitimden sonra öğrencilerini yüksek askeri okullara göndermektedir. Bahriye, tıbbiye, baytar ve eczacı idadilerini bitirenler, kendi meslekleri ile ilgili yüksek okullara geçiyorlardı. Diğer öğrencilerden başarı sıralamasında ilk üçte bire girenlerden isteyenler, topçu ve istihkam olabiliyorlardı. Eğer yeteri kadar istekli öğrenci çıkmazsa, yine bu üçte birlik gruptan kura ile eksiklikler tamamlanıyordu.

İdadilerin 1892 yılından sonra uygulanan üç yıllık ders programlarında, eski programa göre bazı değişiklikler vardır. Bunlarla birlikte, idadiler fen ve yabancı dil ağırlıklı eğitim yapan okullar olma özelliklerini korumuşlardır. Sadece 1900 yılında programda olmayan "Akaid-i Diniyye" dersi, her üç sınıfın programına da konulmuştur. Buna karşılık "Tarih-i Umumi" dersleri 1901 yılından itibaren programdan çıkarılmıştır. Tarih derslerinin kaldırılıp yerine din derslerin konulması asker sivil ayrımı yapılmadan uygulanmıştır. Bu uygulamada Padişah II. Abdülhamit'in "İslamcılık" politikasının ve tarih eğitiminin "istibdadını" sarsacağı endişesinin payı olduğu düşünülebilir. Bu değişikliklerin dışında idadi programları istikrarlı ve sağlam bir program olarak yürütülmüştür.

"Sınıf-ı Mahsus" öğrencilerine uygulanan programlar ise, daha çok rüştiye programlarının ağırlıklı olduğu, idadi derslerinin hafifletilmiş olarak yer aldığı bir programdı. Doğrudan doğruya Harbiye'ye bağlı olarak eğitim yapan "Zadegan Sınıfı", "Sınıf-ı Mahsus" sayılmakla birlikte; normal idadi programı uygulamaktaydılar.

Tıbbiye, baytar ve eczacı branşlarını bünyesinde toplayan "Tıbbiye İdadisi"nin programı, önceleri normal idadi programının aynısı iken, 1900 yılından sonra "mesleki eğitim"e doğru bir geçiş olmuştur. Tıbbiye İdadisi'nin 1 ve 2 nci sınıflarına "Hayvanat (Zooloji), "Nebatat (Botanik) ve "Almanca" dersleri ilave edilmiş; böylece öğrenciler, yüksek öğrenim dönemi için gerekli temel biyoloji bilgileri ile birlikte, ikinci yabancı dil olarak da Almanca'yı öğrenmeye başlamışlardır.[186]

186 - Askeri Liseler ve Manastır Askeri Lisesi ile ilgili bu bilgiler büyük çapta şu eserden alınmıştır: Y. Çam, **Atatürk'ün Okuduğu Dönemde Askeri Okullar Rüştiye-İdadi-Harbiye (1892-1902),** Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1991, s. 83-110. Ayrıca bakınız: M. Esat, **Mirat-ı Mektebi-i Harbiye,** İstanbul, 1310, s. 16 vd. İ. Kurtcephe-F. Yıldız, **Kuleli Askeri Lisesi Tarihi,** İstanbul, 1985. Y. Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1988'e),** 3. Bsk.

İlk açıldıklarında dörder yıllık olarak kurulan, sonra üç yıla indirilen idadiler, 1904'de iki sınıfın Askeri Rüştiyelere eklenmesiyle bir yıl olarak faaliyetlerini sürdürmeye başlamışlardır. Bu tek sınıfta okutulan dersler ise şunlardı: "Akaid-i Diniyye, İlm-i Ahlak, Makine, Hendese-i Resmiye, Kozmografya, Kitabet, Fransızca, Hikmet, Kimya, Resim, Cimnastik". Bu sınıfta 18 yaşında, aranan özellikleri gösteren Müslim ve Gayrimüslimler alınıyordu.

1910 yılında, rüştiyelerin son iki sınıflarının tekrar idadilere eklenmesiyle öğretim süresi yeniden üç yıl oldu. Osmanlı ordusundaki 32 askeri rüştiye öğrencilerinden her yıl 800 kadarı yarışma sınavı ile İstanbul, Bursa, Edirne, Manastır, Şam, Erzincan ve Bağdat idadilerine alınıyordu. İdadiler, bu dönemde de Harbiye ve Topçu mekteplerine iyi ve yeterli sayıda öğrenci yetiştirmekle yükümlü idiler. Ancak daha ikinci Meşrutiyet'in başlarında Bahriye Nezareti, Bahriye Harbiyesi'ne öğrenci hazırlayan dört yıllık Bahriye İdadisi'ni kademeli olarak lağvetmişti. Daha "Avrupai" bir tarzda sivil idadi mezunlarından yarışma sınavlarıyla öğrenci alınacaktı. Kara idadileri ise çalışmalarına bütün İkinci Meşrutiyet dönemi (1908-1914) boyunca devam ettiler.

1914 yılı başlarında askeri idadilerin seviyesi yükseltilerek, ders programları yeniden düzenlendi. Buna göre üç yıllık askeri idadiyi bitiren, Harbiye'ye girmeden önce zabit namzedi olarak altı ay kıta hizmeti yapacaktı. Sonra bunlar Kuleli İdadisi'nde toplanarak tekrar eğitim ve öğretime başlayacaklar; burayı da başaranlar Harp Okullarına girebileceklerdi.[187]

MANASTIR ŞEHRİ VE İDADİ BİNASI

Dünkü Ve Bugünkü Manastır

Manastır tarih içinde Make-donya'nın en önemli merkezlerinden birisi, Osmanlı Devleti döneminde de Selanik, Kosova ile birlikte Makedonya'nın üç önemli vilayetinden birisinin merkezi idi. Şehrin coğrafi konumu, jeopolitik önemini artırıyordu. Adriyatik'i

Ankara, 1989, s. 185-186. H. A. Koçer, **Türkiye Modern Eğitimin Doğuşu (1773-1923),** İstanbul, 1991, s. 57-58, 130-131. **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi C: III., Kısım: V.,** Ankara, 1978, s. 363 vd.

187 - İdadilerin II. Meşrutiye dönemindeki durumları hakkında bakınız: M. Ergün. **II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914),** Ankara, 1996, s. 299-300

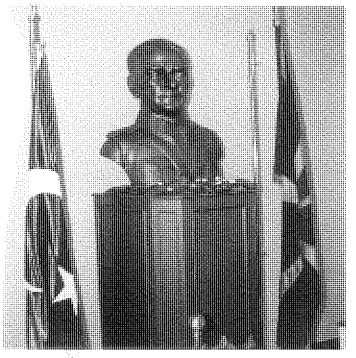
Makedonya'ya dolayısı ile Balkanlara bağlayan yollar üzerinde stratejik bir konumda bulunuyordu. Manastır, Romalılar devrinden itibaren (şehrin o zaman adı "Bitolj" idi, şimdi de "Bitola" deniyor) Adriyatik Denizi sahillerini Ege kıyılarına, Selanik'e bağlamak üzere, Balkan Yarımadası'nın dağlık merkezinden geçen eski ve bilinen yolun ("Via Egnatia") bir konak yeri olmuştur. Bu özelliği, Osmanlı'nın yenileşme hareketlerinde zaten bütünüyle önemli roller oynayan Makedonya içinde şehre de ayrı bir rol yüklemişti.

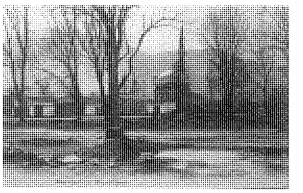
Manastır, XIV. Asrın ikinci yarısında, Rumeli'nin I. Murat zamanında fethi esnasında Timurtaş Paşa eliyle Osmanlı ülkesine bağlanmıştır. Bundan sonra süratle gelişmiştir. Evliya Çelebi, XVIII. asrın ortalarında Manastır'ı, yirmi mahalleye ayrılmış, üç bin ev, 900 dükkan, 70 cami ve mescit ihtiva eden büyük bir şehir olarak anlatır.[188] Şehir tarihi dokusu itibarıyla Osmanlılar tarafından kurulmuştur.

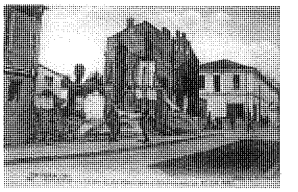
Mustafa Kemal, idadi öğretmeni için geldiği yıllarda (1896-1898), Manastır'da çocukluğunu geçirdiği Selanik'ten farklı bir çevre ile karşılaşacaktır: Bu dönemde, Pelister (Perister) Dağı (2600 m.)'nın eteklerine kurulmuş olan şehrin nüfusu 31.000 kadardır. Bunun üçte ikisi Türk ve Arnavut Müslüman; geri kalan kısmı Sırp, Bulgar, Ulah (Makedonya Romanyalısı, Latin), Rum ve Musevi'dir. Bu sonuncular, Selanik'te olduğu gibi, büyük bir topluluk teşkil etmektedir. Manastır'ın Gayrimüslim nüfusu içinde Slavlar çoğunluktadır. Bunları Sırp ve Bulgar diye ayırmak da çok zordur. Kullandıkları dilde de Sırp, Bulgar, Türk, Rum, Ulah kelimeleri birleşmiş haldedir.

Şehir bu dönemde siyasi bakımdan da çok karışık ve çeşitli önemli çatışmalar yaşamaktadır. Manastır Vilayeti'ne göz diken Sırbistan ile Bulgaristan, kiliseleri vasıtasıyla

188 - **İslam Ansiklopedisi,** "Manastır" Maddesi, C: VII., s. 24.

buradaki Slavları kendilerine bağlamak için şiddetli bir mücadele içindedirler. Bulgarlar daha faaldir ve komiteleri vasıtasıyla, tehditlerle, cinayetlerle daha geniş ölçüde Slav'ı kendi kiliselerine bağlamaktadır. Manastır üzerinde hak iddia eden diğer bir Balkan devleti de Yunanistan'dır. Ortodokslar için bu mücadeleye katılmaktadır. Fener Rum Patrikhanesi, Makedonya Ortodokslarının, Bulgar ve Sırp kiliselerine doğru akışını durdurabilmek için çırpınmaktadır.

Bu cemaatların her birinin okulları vardır. Buralarda öğretmenler, yalnız Müslümanlar'a karşı değil, fakat birbirlerine karşı da kin ve husumet aşılamaktadırlar. Şehirde bu dönemde, Sırp, Bulgar, Yunan, Rumen okulları bulunmaktadır. Ayrıca Amerikan misyonerler tarafından kurulmuş iki küçük koleje de öğrenciler devam etmektedir.

Manastır'ın sokakları çok zaman karanlıktır. Yer yer konulmuş petrol lambaları fazla ışık vermez. Selanik'teki gazla ışıklandırma burada yoktur. Selanik'in eğlence yerlerinde de burada rastlanmaz. Fakat bir tiyatrosu vardır. Burada Türk artistleri de, bazen yabancı gruplar da temsiller verir. Dönemin gazetelerinde, 1896 yılının yaz aylarında Manastır Tiyatrosu'nda bir İtalyan grubunun temsiller verdiğinden ve hatta "*Madam Eveline Polastrini'nin kendisini seyredenleri hayran bıraktığından*" bahsedilir. Manastır'ın en canlı sokağı aş evlerinin de bulunduğu "Lokanta Caddesi"dir.

Manastır'ın iklimi de Selanik'in sahil ikliminden çok farklıdır. Kışları çok sert geçer; ısı çok zaman sıfırın altında 10 ila 20 derece arasında bulunur. Şehrin doğusundaki geniş ovada ağaca rastlanmaz. Bölgedeki nehirler sık sık taşar ve bu ovada geniş bataklıklar yaratır.[189]

Bugün Makedonya Cumhuriyeti'nin önemli ve büyük şehirlerinden biri olan Manastır (Bitola)'da asrımızın başlarında çok az Gayrimüslim bulunuyordu. 1950'den önce göçler olmakla birlikte Türkler hala şehir nüfusunda çoğunluğu oluşturuyorlardı. 1952'den sonra başlayan göçler sebebiyle bugün şehirde yaşayan Manastır'ın yerlisi Türk ailelerin sayısı 10'u ancak bulmaktadır. Yerli ailelerin Türkiye'ye göçmesinden

189 - **Moniteur Oriental,** 3 Mayıs 1896 ve 15 Şubat 1899'dan nakleden: Ö. S. Coşar, **Atatürk Ansiklopedisi, C: I. (1881-23 Temmuz 1908),** İstanbul, 1973, s. 193-194.

sonra civar yerleşim merkezlerinden Manastır'a gelenlerle birlikte 1996 yılı itibarıyla şehirdeki Türk aile sayısı ancak 50 civarına ulaşmıştır.[190] 7 Temmuz 1998'den itibaren Türkiye Cumhuriyeti'nin Manastır Fahri Başkonsolosluğu görevini yürüten, kendisi de Manastırlı bir Türk aileye mensup olan Makedonya Türklerinden Sayın Mithat Cemal'in ifadelerine göre; "*Manastır'da son nüfus sayımlarına göre köyleriyle beraber 2.000 Türk yaşıyor.*" Mithat Cemal Bey Manastır Türklerinin Türkçe ile ilgili olarak da şunları söylüyor: "*Maalesef Manastır'da Türkçe eğitim veren ilkokulumuz yavaş yavaş sönmeye başladı. Amacımız düzenleyeceğimiz Türk dili kursları vasıtasıyla, Türkçemizi geliştirmek ve korumaktır. Türkiye Cumhuriyeti Üsküp Büyükelçiliği'nin bir koluyuz, faaliyetlerimizi Büyükelçimizin denetimi altında sürdüreceğiz...*"[191]

Şehir Pelister Dağı'nın yamacına kurulmuş... Tarihi doku aynen muhafaza edilmiş, yeni yerleşim birimlerinin kurulması tarihi yapıları ve dokuyu bozmadan yapılmış. Bütün Makedonya şehirlerinde olduğu gibi burada da zamana direnebilen bütün Osmanlı Türk eserleri ayakta kalmış, camiler, askeri ve sivil devlet binaları, sivil mimari örnekleri adeta tarihi yaşatırcasına ayakta duruyorlar...

Manastır'daki tarihi Türk eserleri içinde önemli bir yer tutan camiler, 1945 yılı itibarıyla 30 civarında olmasına rağmen, bugün bunlardan ayakta kalabilenleri toplam 10 adettir ve bunlardan sadece bir tanesinde ibadet yapılmaktadır. Diğerlerinin bir tanesi resim galerisi, bir tanesi fabrika deposu, bir tanesi marangoz atölyesi olarak kullanılmakta olup, kalan büyük çoğunluğu yarı yıkık bir durumda kendi haline terk edilmiş durumdadır. Manastır'da restorasyona muhtaç Türk eserlerinin başlıcaları şunlardır: Hacı Mahmut Bey Camii, Haydar Kadı Camii, Koca Kadı Camii, Kadın Ana Camii, Debboy Hamamı.[192]

Manastır'da bugün gezilebilen Türk eserleri ise şunlar: İsakiye Camii (1509), Yeni Camii (1559), Saat Kulesi (XVII. Asır), Bedesten (Bezisten XVII. Asır), Eski Hamam (XVII. Asır).[193] Şu anda müze olan ve restorasyon çalışmaları hala devam eden İdadi Binası (XIX. Asır) da bunlardan biri.

190 - Ö. Turan, a. g. m., s. 22-23.

191 - Melahat Ali, "Türkiye Cumhuriyeti Manastır Fahri Konsolos Başkanı Sayın Mithat Cemal'la Söyleşi", **Birlik Gazetesi** (Makedonya Türklerinin Üsküp'te haftada üç gün yayınladıkları gazetedir), 3 Ekim 1998, s. 10.

192 - Ö. Turan, a. g. m., s. 30.

193 - Melahat Ali, "Mithat Cemal'la Söyleşi", s. 10.

Askeri İdadi'nin Bugünü ve "Atatürk Anı Salonu"

İdadi Binası, XIX. Yüzyıl Osmanlı askeri mimarisinin tipik özelliklerini taşıyan bir tarihi yapı. Ortasında bir bahçe (avlu)si var ve bahçenin etrafı dikdörtgen bir biçimde çeşitli maksatlar için kullanılan birbirine geçişli dört binadan oluşuyor. Böylece bina sadece ana girişi ile dış mekana açılmaktadır. Binanın girişinde sağ tarafa Atatürk'ün burada okuduğunu gösteren bir plaka konulmuş bulunmaktadır. Ana kapıdan girildiği zaman karşıdaki bir kapıdan bahçeye geçilmektedir. İki katlı olan binanın ikinci katına çift taraflı mermer bir merdivenle çıkılmaktadır. Alt katında restore çalışmaları devam eden binanın ikinci katının bir bölümü "müze" teşhir salonları olarak kullanılmakta, onun yanında, kurulduğu zaman muhtemelen "öğrenci yatakhanesi" olarak kullanılan büyük bir bölüm, şu anda toplantı ve konferans salonu olarak değerlendirilmektedir. Binanın bu ikinci katında 1994 yılında Türkiye'nin Manastır Fahri Başkonsolosu Mithat Cemal Bey'in gayretleriyle açılmış bulunan, 1998 yılında genişletirelerek modern bir hale getirilen "Atatürk Anıt Odası" yer almaktadır. Çok büyük bir Atatürk sevdalısı olan Sayın Mithat Cemal Bey, bu odanın açılışını şu şekilde anlatmaktadır: "*1994 yılında, Manastır'daki Türkler ve Makedonlar örgütlendik, Makedon Türk Dostluk Derneği'ni kurduk. O dönemlerde Manastırlı Sayın Güner İsmail, Makedonya Kültür Bakanı'ydı. Kendisine Manastır'da Atamız adına bir anıt odasının açılmasıyla ilgili baş vurdum. 20 senelik bir mücadelemi ancak onun desteği ile başarabildim. 1994 yılında Manastır'da Atamıza bir anıt odası açtık. Aynı gün Türk Makedon Dostluk Derneği de kuruldu.*"[194]

İlk açıldığında mermer bir kaidenin üzerinde Atatürk'ün büstü bulunan ve Anıt Oda'yı ziyaret edenlerin armağan ettiği plaketlerin ve bazı kitapların sergilendiği mütevazi bir "oda" olan burası, 1998 yılı Eylül, Ekim aylarında dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in de katkılarıyla bir Türk şirketi tarafından yeniden düzenlenmiş bulunmaktadır. Şu anda; dört tane oda bir salon olarak restore

194 - Melahat Ali, "Mithat Cemal'la Söyleşi", s. 10.

edilmiş, modern müzecilik anlayışı ile yenilenen duvarlar, yerler, camekanlar, kitaplık ve ışıklandırma ile Atatürk'ün aziz hatırasına yaraşır bir mekan yaratılmış durumdadır. "Atatürk Anıt Salonu" ("Atatürk Anı Odası" da denilmektedir)'nda, Türkiye'den getirilen Atatürk'le ilgili özel eşyalar, resimler, kitaplar sergilenmekte; Atatürk'ün hayatı çeşitli tablolarla yazı ve resim olarak anlatılmakta ve Atatürk'ün İdadi Öğrencisi olarak bir mumyası dönemin kıyafeti giydirilmiş olarak sergilenmektedir. Atatürk'ün büstü, salonun en hakim yerinde muhafaza edilmektedir. Salonda bir de gezenlerin anılarını, duygularını yazmaları için bir "şeref defteri" bulundurulmaktadır.

Manastır'da Türkiye'nin hem Fahri Başkonsolosu hem de adeta "gönüllü bir kültür elçisi" olan Sayın Mithat Cemal Bey'in Atatürk ve Türkiye sevgisi, denilebilir ki, "*Manastır İdadisi'nin başarılı öğrencisi Mustafa Kemal'i yeniden diriltmiş*" bulunmaktadır. Bu değerli insanın öncülüğünde geçtiğimiz yıl Manastır'da Atatürk'le ilgili yapılan faaliyetleri kendi ağzından vermek istiyoruz: "*Bu yıl Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Kuruluş yılını kutluyoruz. Bu yıl bizim için de bir jübile yılıdır. Atamız, yüz yıl önce Manastır'da Askeri İdadi'den mezun olmuştur. Burada yaşayan Türkler, Atamızın eserini korumak için örgütleniyoruz. Ben Atamızın Anıt Kabri önünde, Manastır'daki eserini koruyacağıma dair ant içmişimdir. Her yıl Atamızın ölüm yıldönümünde, torunlarımla beraber, Atamızın anıtına çiçek koyarak, saygı duruşunda bulunuyoruz... Türk Makedon Dostluk Derneği'nin girişimiyle bu yılın Mayıs ayında 'Manastır Atatürk'ü Anıyor' başlığı altında video filminin çekimleri başladı. Atamızın ismi Manastır'da yaşamış, yaşıyor ve ileride de yaşacaktır. Bu yıl da Manastır'da 10 Kasım'da muhteşem törenler hazırlıyoruz. Üsküp'ten oda operasını getiriyoruz. Manastır'dan Orta Müzik Okulu'ndan orkestralar de törene iştirak etmektedirler. Atamızın ölüm yıldönümüne adalı bu törenleri klasik müzikle kutlamaktayız. 7 Kasım'da Manastır'da Mustafa Kemal Atatürk'e adanmış resim sergisi açılacaktır. 12 ile 13 Ekim'de Atamıza adalı sempozyum düzenlenecek...*"[195]

Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in Makedonya Cumhurbaşkanı Sayın Kiro Gligorov'un daveti üzerine 2-3 Ekim 1998 tarihlerinde gerçekleştirdiği Makedonya ziyareti sırasında 3 Ekim günü yapılan bir törenle iki cumhurbaşkanı tarafından İdadi Binası'ndaki "Atatürk Anı Odası" yeni düzenlenmiş haliyle açıldı. Açılış töreni ile ilgili haberi Makedonya Türklerinin yayın organı Birlik Gazetesi şu şekilde veriyordu: "*Bu yıl Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 75., Cumhuriyetin kurucusu Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatının 60. ve Manastır Askeri İdadisi'nden mezuniyetinin 100. Yıldönümü münasebetiyle Manastır Eski Askeri İdadi, yeni Müze binasında Atatürk'ün*

195 - Melahat Ali, "Mithat Cemal'la Söyleşi", s. 10. M. Cemal Bey'i 2005 yılı içinde kaybettik. Allah rahmet eylesin. Yerinin doldurulması mümkün olmayacaktır.

anısını yaşatmak için Türk ve Makedon makamlarının işbirliği ile yapılan Atatürk Anı Odası'nın açılışını iki ülke cumhurbaşkanları yaptı. Cumhurbaşkanı Demirel, kesilen kurdeleyi saklamak üzere eşi Nazmiye Demirel'e verdi. Anı Odası'nın açılış töreni ardından Manastır gençlik korosu ve Ohri'nin Çar Samail Grubu Atatürk'ün sevdiği şarkıları seslendirdi. Demirel ve Gligorov Atatürk'ün resimleri, kullandığı eşyalar ve Atatürk'e ilişkin bazı dokümanların yer aldığı Anı Odası'nı gezdiler. Manastır Belediye Başkanı Silyan Miçevski, Demirel'e Manastır'ı tasvir eden bir tablo ile 28 yıl önce (Başbakan iken) burayı ziyaretinde çekilmiş bir fotoğrafını hediye etti. Demirel bu sırada yaptığı duygulu konuşmasında, 'Büyük Atatürk'ün bu okulda okuması daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'ni kurması Manastır için de bir onurdu. O'nun herkes tarafından daha iyi tanınması lazımdır. Bu oda ona hizmet edecektir. Atatürk, adının her geçtiği yerde barışçıdır. Bugün de bu Anı Odası münasebetiyle Türkiye ile Makedonya ilişkileri daha da güçlenmiştir.' Ziyaretin son durağı Manastır'ın eski Askeri İdadi, yeni Müze Binası'ndaki törenden sonra ülkemizden ayrılmak üzere Ohri Havalimanı'na doğru hareket etmezden önce iki dost ülke Cumhurbaşkanları eşleriyle birlikte foto muhabirlerine poz verdiler."[196]

MUSTAFA KEMAL'İN MANASTIR ASKERİ İDADİSİ ÖĞRENİMİ VE BURADA KİŞİLİĞİNİ ETKİLEYEN, İNSANLAR, OLAYLAR

Mustafa Kemal, Askeri Rüştiye'yi bitirirken İdadi (Lise) eğitimine İstanbul'da Kuleli Askeri Lisesi'nde devam etmek ister. Onun böyle bir karar almasında, annesinin ikinci evliliğinin, yani evde bir üvey baba bulunmasının rolü büyüktür. Böylece ana evinden ve Rumeli'den uzaklaşacaktır. Fakat, vatansever bir kurmay subay olan Hasan Bey, onu bu kararından vazgeçirecektir. Hasan Bey, bir çok defa Rüştiyeye mümeyyiz olarak gelen ve sınavlarda M. Kemal'i tanıyıp seven bir komutanıdır. Hasan Bey, o günlerde bir münasebetle genç öğrencisine idadi, lise eğitimine nerede devam edeceğini sorar ve niyetinin İstanbul'a gitmek olduğunu anlayınca da şu tavsiyede bulunur: "*Bundan vazgeçiniz oğlum. Manastır'a gidiniz, orada daha iyi yetişirsiniz.*"[197] Mustafa Kemal, Hasan Bey'in bu tavsiyesini dinleyecektir.

---

196 - Seyhan Kayın-Turan Mahmut, "Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Makedonya Ziyareti-Fotoğraflarda", **Birlik Gazetesi,** 10 Ekim 1998, s. 10, 15.

197 - A. F. Cebesoy, **Sınıf Arkadaşım Atatürk Okul ve Genç Subaylık Anıları,** İnkılap Kitabevi, İstanbul, tarihsiz, s. 17. Ö. S. Coşar, a. g. e., C: I., s. 172. Namuslu bir adam olan ve memlekete inkılap yapılmasını isteyen bir subay olarak tanınan bu Hasan Bey, Mustafa Kemal, Şam'da kurduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin Selanik Şubesi'ni açmak için 1905 yılının sonlarında izinsiz olarak gizlice Selanik'e geldiği sırada Erkan-ı Harbiye Miralayı'dır ve III. Ordu Erkan-ı Harbiye Dairesi'nde çalışmaktadır. Mustafa Kemal, Miralay Hasan Bey'in yardımlarıyla "*Selanik'te dört ay tebdil-i hava kararını*" ihtiva eden raporu alır ve artık gizlenmeden cemiyetin Selanik şubesini açma faaliyetlerini yürütür. Bakınız: Ö. S. Coşar, a. g. e., C: I., s. 338-339.

MANASTIR ASKERÎ İDADİSİ ÖĞRENİMİ

1896 yılı Mart ayının ortalarına kadar Selanik'te tatilini geçiren Mustafa Kemal, tatil bitiminde Selanik'ten trenle Manastır'a yolcu edilir. Mustafa Kemal'in Manastır'a gelişi ile ilgili bilgiler bundan ibaret olmakla birlikte, İdadiye başladığı günün 13 Mart tarihi olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü, Rumi 1 Mart; Miladi 13 Mart tarihi, "Malî Yıl"ın başladığı tarihtir ve Harbiye'de de olduğu gibi, Askerî okullar bu dönemde eğitimlerine bu tarihte başlamaktadır. Aralık ayı sonlarında da eğitim bitmektedir. İdadide yatılı ve daha üstün dereceli bir okulun hayat ve öğretim şartlarına kısa sürede intibak eden genç M. Kemal için, artık ömrünün sonuna kadar sürecek olan "*aile yuvası dışındaki hayat*" başlıyordu. Bundan sonra ev yaşantısı sadece izin ve tatillerde kısa süreli olabilecektir. Askerlik mesleğinin meşakkatli ve zorlu özelliklerinden de kaynaklanan bu durum, biraz da onun "*bağımsız yaşama*" karakterine uygun düşecektir.

Manastır Askerî İdadisi'nde "*Apolet Numarası*" **7348** olan[198] Mustafa Kemal'in ilk seneye ait öğrencilik hayatı hakkında resmi bir belgeye sahip değiliz. Fakat, onun ikinci sınıfta olduğu 1897-1898 eğitim-öğretim yılı ile üçüncü sınıfta bulunduğu 1898-1899 eğitim-öğretim yılı Numara Defterleri elimizdedir. Bu defterlere göre Mustafa Kemal'in İdadi ikinci sınıf ve üçüncü sınıf dersleri ve başarı durumu şöyledir:

Mustafa Kemal ikinci sınıfta, 52 arkadaşı arasından, toplam 283 not alarak ve üçüncü olarak üçüncü sınıfa geçmiştir. Esasında, başarı sıralamasında ikinci olarak görülen Recep Fahri, Kayalar ile toplam notları aynıdır. Bu yılın **Numara Defteri**'ne göre, "beher dersin tam numarası" toplam 285, "beher dersin üss-ü mizanları" toplamı 138'dir. Mustafa Kemal'in ikinci sınıfta okuduğu dersler ve aldığı notlar şu şekildedir: Müsellesat (45), Hendese (45), Tarih-i Umumî (45), Kitâbet (44), Fransızca (44), Resim (20), Tarama (20), Jimnastik (20). Mustafa Kemal, bu sınıfın sonunda toplam 283 not alarak üçüncü olmuştur.[199]

198 - İlk olarak burada bilim alemine sunulan bu bilgi, Kara Harp Okulu'nda uzun yıllar Siyasi Tarih Öğretim Üyeliği yapan, eşim A. Hülya Güler'in eniştesi Merhum Emekli Dr. Öğ. Kd. Alb. Tahsin Ünal'ın özel arşivinde bulunan bir belgeye dayanmaktadır. Merhum Tahsin Ünal'ın bana intikal eden çok kıymetli evrakları arasındaki bu belge, kendi el yazısı ile "*Manastır III. İdadi*" başlığını taşımakta ve toplam 54 öğrencinin ismini ve apolet numaralarını içermektedir. Tahsin Ünal, düştüğü notta bu belgeyi İdadi Tarih Hocası Tevfik (Bilge)'nin oğlu M. Fazıl Bilge'nin kendisine verdiğini belirtmektedir. Merhum Tahsin Ünal'ın evraklarının düzenlenmesinde yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşım Yrd. Doç. Dr. Öğ. Yb. Suat Akgül'e teşekkür ederim.

199 - Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri**, No: 14.

MANASTIR ASKERÎ İDADİSİ ÜÇÜNCÜ SINIF ÖĞRENCİLERİ VE APOLET NUMARALARI			
SIRA	ADI		APOLET
1	Ahmet Tevfik	Selanik	7345
2	Recep Fahri	Kayalar	7350
3	Mustafa Kemal	Selanik	7348
4	Ömer Abdülkadir	Yanya	7210
5	Hasan Avni	Köprülü	7346
6	Ali Şevket	Üsküp	7351
7	Abdülbaki	Üsküp	7349
8	İsmail Hakkı	Köprülü	7353
9	Bekir Hıfzı	Ohri	7352
10	Abdurrahman	Selanik	7377
11	Ali Tevfik	Selanik	7356
12	Şevket Şükrü	Üsküp	7366
13	Cavit	Üsküp	7371
14	Ahmet Hakkı	Usturumca	7209
15	Ali Yaşar	Usturumca	7355
16	Mehmet Hıfzı	Selanik	7359
17	Ahmet Refet	Selanik	7354
18	Ziya Yahya	Selanik	7358
19	Eyüp Sabri	Manastır	7378
20	Ali Kemal	Planga	7357
21	Ahmet Rauf	Tikveş	7392
22	Mustafa Nuri	Manastır	7398
23	Mustafa Nuri	Sivas	7206
24	Mehmet Eşref	Üsküp	7362
25	Ahmet Cemal	Manastır	7388
26	Ahmet Fuat (Bulca)	Selanik	7373
27	Cemalettin	Manastır	7384
28	Hayri	Dersaadet	7379
29	A.Abdülkadir	Manastır	7374
30	?	Pirlepe	7397
31	Ömer Atıf (Akif?)	Selanik	7361
32	Abdullah	Üsküp	7367
33	Sait Bahri	Piriştine	7389
34	M. Faik	Selanik	7370
35	M. Tevfik	Selanik	7364
36	İbrahim Şükrü	Yanya	7203
37	Halit	Selanik	7387
38	Ali	Manastır	7321
39	İbrahim Şakir	Manastır	7368
40	M. Tahsin	Selanik	7360
41	Süleyman	Yanya	7405
42	M. Fuat	Yanya	7077
43	M. ?	Manastır	7195
44	Ali Rahmi	Manastır	7327
45	Ahmet Hamdi	Manastır	7382
46	Yusuf Hüsnü	Yanya	7401
47	Ali Şefik	Manastır	7375
48	Hasan Tahsin	İşkodra	7332
49	Hurşit Cemal	Kesriyye	7376
50	Ahmet Rıfat	Usturumca	7362
51	Ömer Naci (Hatip)	Bursa	7087
52	Tahir	Halep	
53	Tarık Efendi		
54	Nurettin Efendi		

Bu sınıfta okutulan toplam 8 ders vardır ve 5 adet dersin tam numarası 45 diğer üç dersin tam numarası 20'dir. Bu duruma göre Mustafa Kemal, 6 dersten tam numara almıştır. Aynı sınıfın başarı sıralamasında Ahmet Tevfik, Selanik 284 toplam notla birinci; Recep Fahri, Kayalar 283 toplam not ile ikincidir. İlk ona giren diğer öğrenciler ve toplam notları şöyledir: 3. M. Kemal, Selanik (283), 4. Abdülkadir, Yanya (280), 5. Hasan Avni, Köprülü (279), 6. Ali Şevket, Üsküp (279), 7. Abdülbaki, Üsküp (275), 8. İsmail Hakkı, Köprülü (273), 9. Bekir Hıfzı, Ohri (271), 10. Abdurrahman, Selanik (266).[200]

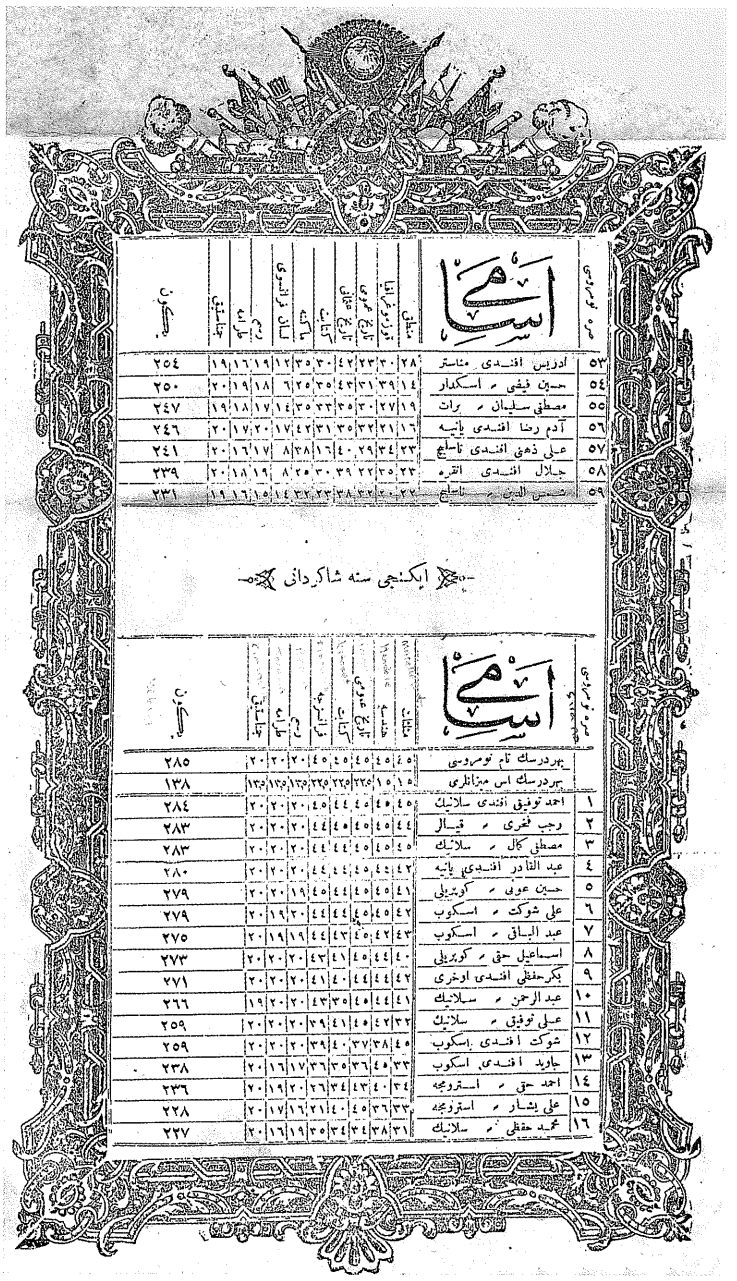
Mustafa Kemal'in üçüncü sınıfta okuduğu dersler ve aldığı notlar şu şekildedir: Makine (45), Kozmoğrafya (45), Tarih-i Umumî (45), Tarih-i Osmanî (45), Kitâbet (45), Mantık (45), Akaid (45), Fransızca (45), Resim (20), Tarama (20), Cimnastik (20).[201]

Mustafa Kemal, 54 mevcudu olan üçüncü sınıfta toplam 420 tam not alarak, Manastır İdadisi'ni, not toplamı kendisi ile aynı olan Ahmet Tevfik, Selanik[202] in ardından ikinci olarak bitirmiştir. Bu yılın Numara Defterine göre, "beher dersin tam numarası" toplamı 420, "beher dersin üss-ü mizanları" toplamı da 198'dir. Bu sınıfta okutulan toplam

200 - Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri**, No: 14.

201 - Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri**, No: 15-16.

202 *"Selanik Ilıca'dan Bayezid Efendinin oğlu, uzun boylu, beyaz benizli, ela gözlü, 1296 doğumlu"* Ahmet Tevfik Efendi, Harp Okulu'nda 1282 apolet numarası ile 1283 apoletli M. Kemal'in yanında bulunmuş (bakınız: K.H.O. Arşivi, **Künye Defteri, No:21.**); Harp Akademisi'nden Atatürk'le birlikte Piyade 1901-1 siciliyle mezun olmuş, Kıdemli Yüzbaşı rütbesindeyken 11.10. 1907'de vefat etmiştir. Bakınız: **Harp Akademilerinin 142. Yılı Şeref Dolu Yıllar 1848-1990,** Harp Akademileri Komutanlığı yayınları, İst., 1990, s. 41. Anlaşıldığı kadarıyla, aralarında ders başarısı bakımından tatlı bir rekabet bulunan Mustafa Kemal ile Ahmet Tevfik, samimi iki arkadaştırlar. Nitekim, Mustafa Kemal Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin Selanik Şubesi'ni açmak üzere Selanik'e geldiğinde rıhtımda Onu ilk karşılayan (1905) ve cemiyete ilk girenlerden birisi Ahmet Tevfik olacaktır. Bakınız: Ö. S. Coşar, a. g. e., C: I., s. 340. İyi bir ressam olduğunu ve yağlı boya resim tablolarının bulunduğunu torunu Sayın Meriç Çankaya'dan öğrendiğimiz Ahmet Tevfik hakkında yakında bir araştırma yayınlayacağız.

نمره	اسامی	متعلق	تزویر و انشا	تاریخ عمومی	تاریخ عثمانی	کتابات	انشای فرانسوی	رسم	طراز	جغرافیا	جمله
٥٣	ادریس افندی مناستر	٢٨	٣٠	٢٣	٤٢	٣٠	١٢	٣٥	١٩	١٦	٢٥٤
٥٤	حسین فیضی ، اسکدار	١٤	٣٩	٣١	٤٣	٣٥	٦	٢٥	١٨	١٩	٢٥٠
٥٥	مصطفی سلیمان ، رات	١٩	٢٧	٣٠	٣٥	٣٣	١٤	٣٥	١٧	١٨	٢٤٧
٥٦	آدم رضا افندی یانیه	١٦	٢١	٣٢	٣٥	٣١	٤٢	١٧	٢٠	١٧	٢٤٦
٥٧	علی ذهنی افندی تاسلیج	٢٣	٣٤	٢٩	٤٠	١٦	٣٨	٨	١٧	١٦	٢٤١
٥٨	جلال افندی اقره	٢٣	٢٥	٢٢	٣٩	٣٠	٢٥	٨	١٩	١٨	٢٣٩
٥٩	شمس الدین ، تاسلیج	٢٢	١٠	٣٨	٣٢	٢٣	١٤	٣٢	٥	١٦	٢٣١

ایکنجی سنه شاکردانی

نمره	اسامی	متعلق	هندسه	تاریخ عمومی	کتابات	انشای فرانسوی	رسم	طراز	جغرافیا	جمله
	پیردرسك تام تومرومسی	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٠	٢٠	٢٠	٢٠	٢٨٥
	پیردرسك اس مزانارى	١٥	١٣٥	٢٢٥	٢٢٥	١٣٥	١٣٥	٢٠	٢٠	١٣٨
١	احمد توفیق افندی سلانیك	٤٥	٤٥	٤٥	٤٤	٤٥	٢٠	٢٠	٢٠	٢٨٤
٢	وجب فخری ، قیصالی	٤٤	٤٥	٤٥	٤٤	٤٥	٢٠	٢٠	٢٠	٢٨٣
٣	مصطفی کال ، سلانیك	٤٥	٤٥	٤٥	٤٤	٤٤	٢٠	٢٠	٢٠	٢٨٣
٤	عبد القادر افندی یانیه	٤٢	٤٢	٤٥	٤٤	٤٤	٢٠	٢٠	٢٠	٢٨٠
٥	حسین عوفی ، کوپریلی	٤١	٤٥	٤٥	٤٤	٤٥	٢٠	١٩	٢٠	٢٧٩
٦	علی شوکت ، اسکوب	٤٢	٤٥	٤٥	٤٤	٤٤	٢٠	١٩	٢٠	٢٧٩
٧	عبد الباقی ، اسکوب	٤٣	٤٢	٤٥	٤٣	٤٤	١٩	١٩	٢٠	٢٧٥
٨	اسماعیل حقی ، کوپریلی	٤٠	٤٤	٤٥	٤١	٤٣	٢٠	٢٠	٢٠	٢٧٣
٩	بکر حفظی افندی اوخری	٤٢	٤٤	٤٤	٤٠	٤١	٢٠	٢٠	٢٠	٢٧١
١٠	عبد الرحمن ، سلانیك	٤١	٤٤	٤٥	٣٥	٤٣	٢٠	٢٠	١٩	٢٦٦
١١	علی توفیق ، سلانیك	٣٢	٤٢	٤٥	٣٩	٤١	٢٠	٢٠	٢٠	٢٥٩
١٢	شوکت افندی اسکوب	٤٥	٣٨	٣٧	٤٠	٣٩	٢٠	٢٠	٢٠	٢٥٩
١٣	جاوید افندی اسکوب	٣٣	٤٥	٣٦	٣٥	٣٦	١٧	١٦	٢٠	٢٣٨
١٤	احمد حقی ، استروجه	٣٤	٤٠	٤٣	٣٤	٢٦	٢٠	١٩	٢٠	٢٣٦
١٥	علی بشار ، استروجه	٣٣	٣٦	٤٥	٢١	٤٠	١٦	١٧	٢٠	٢٢٨
١٦	محمد حفظی ، سلانیك	٣١	٣٨	٣٤	٣٠	٣٤	١٩	١٦	٢٠	٢٢٧

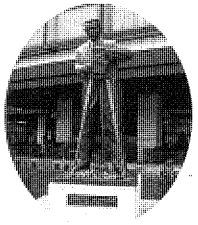
Kara Harp Okulu Arşivi, Numara Defteri, No:14, Miladi: 1897, Rumi:1313, Hicri: 1315

MANASTIR'DA KAİN MEKTEB-İ İDADİ-Yİ ŞAHANE

İKİNCİ SENE ŞAKİRDÂNI

Sıra Numarası	ESÂMİ		Müsellesât	Hendese	Tarih-i Umumi	Kitabet	Fransızca	Resim	Tarama	Cimnastik	Yekün
	Beher Dersin Tam Numarası		45	45	45	45	45	20	20	20	285
	Beher Dersin Üss-ü Mizanları		15	15	22.5	22.5	22.5	13.5	13.5	13.5	138
1	***Ahmet Tevfik Efendi***	Selanik	45	45	45	44	45	20	20	20	284
2	***Recep Fahri Efendi***	Kayalar	44	45	45	45	44	20	20	20	283
3	***Mustafa Kemal Efendi***	Selanik	45	45	45	44	44	20	20	20	283
4	***Abdülkadir Efendi***	Yanya	42	44	45	44	44	20	20	20	280
5	***Hasan Avni Efendi***	Köprülü	41	45	45	44	45	19	20	20	279
6	***Ali Şevket Efendi***	Üsküp	42	45	45	44	44	20	19	20	279
7	***Abdülbaki Efendi***	Üsküp	43	42	45	43	44	19	19	20	275
8	***İsmail Hakkı Efendi***	Köprülü	40	44	45	41	43	20	20	20	273
9	***Bekir Hıfzı Efendi***	Ohri	42	44	44	40	41	20	20	20	271
10	***Abdurrahman Efendi***	Selanik	41	44	45	35	43	20	20	19	266
11	***Ali Tevfik Efendi***	Selanik	32	42	45	41	39	20	20	20	259
12	***Şevket Efendi***	Üsküp	45	38	37	40	39	20	20	20	259
13	***Cavit Efendi***	Üsküp	33	45	36	35	36	17	16	20	238
14	***Ahmet Hakkı Efendi***	Usturumca	34	40	43	34	26	20	19	20	236
15	***Ali Yaşar Efendi***	Usturumca	33	36	45	40	21	16	17	20	228
16	***Mehmet Hıfzı Efendi***	Selanik	31	38	34	34	35	19	16	20	227

Kara Harp Okulu Arşivi, Numara Defteri, No:14, Miladi: 1897, Rumi:1313, Hicri: 1315

Milton Manaki

11 ders vardır ve bunların sekizinin tam numarası 45, üçünün tam numarası ise 20'dir. Bu duruma göre Mustafa Kemal bütün derslerden tam numara almış bulunmaktadır. İlk ona giren diğer öğrencilerin toplam notları ve başarı sıraları şu şekildedir: 3. Recep Fahri, Kayalar (419), 4. Ali Şevket, Üsküp (419), 4. Ömer Abdülkadir, Yanya (417), 6. Hasan Avni, Köprülü (417), 7. İsmail Hakkı, Köprülü (413), 8. Abdülbaki, Üsküp (410), 9. Abdurrahman, Selanik (394), 10. Ömer Naci, Der-Aliye (394).[203]

Manastır İdadisi'nde Mustafa Kemal, Matematikten yine çok başarılı, Fransızcadan ise biraz zayıftır. Kendi hatıralarında bunu şöyle anlatmaktadır: *"Askeri Rüştiyeyi ikmal ettiğim zaman, merakım epeyce ileri gitmişti. Manastır Askeri İdadisi'nde riyaziye (Matematik) pek kolay geldi. Bununla meşgul olmaya devam ettim. Fakat Fransızcada geri idim. Muaallim benimle çok meşgul olmuyor, acı ihtarlarda bulunuyordu."*[204] Mustafa Kemal, sonradan anılarında Manastır İdadisi'ndeki ders durumu ile ilgili olarak şunları anlatmıştır: *"İdadide iken muannidane (inatla) bir surette çalışıyordum. Sınıfta birinci, ikinci olmak için hepimizde şiddetli bir gayret vardı. Nihayet İdadiyi bitirdim"*[205]

Osmanlı Devleti'nin Makedonya ve Balkanlarda ilk hareketli filmleri çeken "Manaki Kardeşler"den birisi olan Milton Manaki'nin anıları doğru kabul edilecek olursa, Mustafa Kemal, düzenlenen mezuniyet töreninde adı ikinci olarak okununca itiraz etmiştir: *"Manastır'da Askeri Akademi (İdadi olacak)'yi tamamlayan öğrencilerin fotoğrafını çektiğimde, öğrenciler arasında Mustafa Kemal Atatürk'te vardı. Atatürk gözüme çarptı. Akademide en iyi öğrenci olmasına rağmen adının ilk değil de ikinci okunduğuna itirazda bulundu...."*[206]

1898 yılı Aralık ayının ortalarından, 1899 yılının Mart ayı ortalarına kadar Selanik'te tatilinin geçiren Mustafa Kemal, İstanbul Pangaltı'daki Harbiye Mektebi'nde yüksek öğrenimine devam etmek için Selanik'ten vapura biner ve İstanbul'a, Payitahta hareket eder. Böylece bütün çocukluğu ve ilk gençlik yıllarının geçtiği Makedonya'dan ilk defa ayrılır.

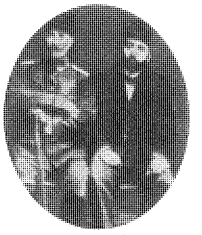
---

203 - Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri**, No: 15-16.

204 - Ö. S. Coşar, a. g. e., C:I., s. 192.

205 - A. E. Yalman, "Büyük Millet Meclisi Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Tarihçe-yi Hayatı", **Vakit Gazetesi,** 10 Kanunusani 1338/10 Ocak 1922.

206 - Melahat Ali, "Güzel Eleni, Atamızın Anılarında Yaşayan İlk Aşkı", **Birlik Gazetesi,** 10 Ekim 1998, s. 18.

Atatürk - Ömer Naci

Manastır İdadisi'nde Mustafa Kemal'i en çok etkileyen arkadaşlarından biri olan **Ömer Naci**, ona edebiyat ve şiir merakı aşılayacaktır. Sonradan İttihat ve Terakki'nin hatibi olacak olan ve genç yaşta Birinci Dünya Harbi sırasında hayatını kaybeden Ömer Naci, Bursa İdadisi'nden kovularak, Manastır İdadisi'ne yollanmıştı. M. Kemal hatıralarında şunları anlatıyor: "*O zamana kadar edebiyatla çok temasım yoktu. Merhum Ömer Naci, Bursa İdadisi'nden kovulmuş, bizim sınıfa gelmişti. Daha o zaman şairdi. Benden okuyacak kitap istedi. Bütün kitaplarımı gösterdim. Hiç birini beğenmedi. Bir arkadaşın, kitaplarımdan hiç birini beğenmemesi gücüme gitti. Şiir ve edebiyat olduğuna o zaman muttali oldum. Ona çalışmaya başladım. Şiir bana cazip göründü. Fakat kitabet hocası diye yeni gelen bir zat beni şiirle iştigalden men etti. 'Bu tarz iştigal seni askerlikten uzaklaştırır' dedi. Ne var ki, güzel yazmak hevesi ben de baki kaldı.*"[207] Bu ikazı yapan Kitabet öğretmeni Alay Emini Mehmet Asım Efendi'dir. Aynı olayı M. Kemal, daha sonraları Ali Fat Paşa'ya şöyle anlatır: "*Eğer Kitabet hocamız imdadıma yetişmeseydi, ben de şair olup çıkacaktım. Çünkü hevesim vardı. Asım Efendi bir gün beni çağırdı: 'Bak oğlum Mustafa dedi, şiiri falan bırak. Bu iş senin iyi asker olmana mani olur. Diğer hocalarınla da konuştum. Onlar da benim gibi düşünüyorlar. Sen Naci'ye bakma, o hayalperest bir çocuk. İleride belki iyi bir şair ve hatip olabilir, fakat askerlik mesleğinde katiyen yükselemez.*

Hocamın ne kadar haklı olduğunu hadiseler ispat etti. Çok arzu ettiği halde Naci, erkan-ı harp (kurmay) zabiti olamadı."[208]

Bu ikaz ve yönlendirmenin Atatürk'ün hayatını ve kaderini doğrudan etkilediğine şüphe yoktur. Fakat, Ömer Naci'nin Mustafa Kemal'in fikri altyapısının oluşmasında diğer faktörlerle birlikte önemli bir rol oynadığı da kesindir. Nitekim, genç Mustafa Kemal'in dönemin "*vatan ve hürriyet*" şairi **Namık Kemal** ile "*Türkçü*" şairi **Mehmet Emin Yurdakul**'un şiirleri ile tanışmasında Ömer Naci'nin etkili olduğu bilinmektedir. İdadi'de, Namık Kemal'i tanımak, duymak, onun gizlice elden ele dolaşan vatan şiirlerini bulmak, okumak işini Hatip Ömer Naci sağlamıştır.[209] Atatürk, sonradan 14 Eylül 1931'de yaptığı bir konuşmada, Mehmet Emin Yurdakul ile ilgili şunları söylemiştir: "...

207 - Ö. S. Coşar, a. g. e., C: I., s. 192.

208 - A. F. Cebesoy, a. g. e., s. 17

209 - Ş. S. Aydemir, **Tek Adam C: I.,** İstanbul 1981., s. 72. A. Güler, **Atatürk'te Cumhuriyet ve İnkılap Fikrinin Gelişmesi**, K.H.O. Basımevi, Ankara, 1997, s. 2. Atatürk'te Ömer Naci sevgisini ve etkisini gösteren bir başka olay da; Onun, Ziya Gökalp tarafından 24 Ağustos 1916'da yazılan "Ömer Naci" isimli şiiri **"Hatıra Defteri"**ne yazmış olmasıdır. Bakınız: C. Sönmez, **Atatürk ve Okuma Sevgisi,** Ankara, 1993, s. 25-26.

مسار دهکائن مکتب اعدادی شاهانه

اوچنجی سنه شاکردانی

نمره دوسیه	اسامی	ساکنه	دفتر موسیقیدن	تاریخ	حساب	طبابت	هندسه	کیمیا	طوپچیلک	توپ	تعلیم	حرکات	آلمان	
	پیر دوسك نام توسروبی	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٢٠	٢٠	٢٠	٤٢٠
	پیر دوسك امی میزانلری	١٥	١٥	٢٢٥	٢٢٥	١٥	٢٢٥	٢٢٥	١٣٥	١٣٥	٢٠	٢٠	٢٠	١٩٨
١	احمد توفیق افندی سلانیك	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٢٠	٢٠	٢٠	٤٢٠
٢	مصطفی کمال ″ سلانیك	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٢٠	٢٠	٢٠	٤٢٠
٣	رجب بحری ″ قیلر	٤٥	٤٥	٤٥	٤٤	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٢٠	٢٠	٢٠	٤١٩
٤	علی شوکتی ″ اسکوب	٤٤	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٢٠	٢٠	٢٠	٤١٩
٥	عمر عبد القادر ″ یانیه	٤٥	٤٢	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٢٠	٢٠	٢٠	٤١٧
٦	حسن عونی ″ کوپریلی	٤٥	٤٢	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٢٠	٢٠	٢٠	٤١٧
٧	اسماعیل حقی ″ کوپریلی	٤٤	٤٤	٤٥	٤٣	٤٢	٤٤	٤٥	٤٥	٤٥	٢٠	٢٠	٢٠	٤١٣
٨	عبدالباقی ″ اسکوب	٤٥	٤٢	٤٥	٤١	٤٥	٤٥	٤٤	٤٥	٤٥	٢٠	٢٠	٢٠	٤١٠
٩	عبدالرحمن ″ سلانیك	٤٥	٤٥	٤٤	٣٩	٣٩	٤٤	٤٥	٤٥	٤٥	٢٠	٢٠	٢٠	٣٩٤
١٠	عمر نابی ″ دوغانیه	٤٣	٣٨	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	٤٥	١٨	٢٠	١٨	٣٩٤
١١	بکر حافظی ″ اوشنری	٤٥	٤٥	٤٥	٣٧	٣٩	٤١	٤٥	٤٥	٤٥	٢٠	٢٠	٢٠	٣٨٦
١٢	علی توفیق ″ سلانیك	٤٢	٤١	٤٥	٤١	٣٩	٤٤	٤٥	٤٥	٤٥	٢٠	٢٠	٢٠	٣٨٦
١٣	شوکت شکری ″ اسکوب	٤١	٣٨	٤٤	٤٣	٤٢	٤٤	٤٥	٤٥	٤٥	٢٠	٢٠	٢٠	٣٨٠
١٤	جاوید ″ سلانیك	٤١	٤٠	٣٠	٢٨	٣٩	٤٤	٤٥	١٨	١٧	٢٠	٢٠	٢٠	٣٧١
١٥	علی بشار ″ استروميه	٣٧	٣٥	٤٤	٣٩	٤٣	٤٥	٢٧	١٩	١٧	٢٠	٢٠	٢٠	٣١٩

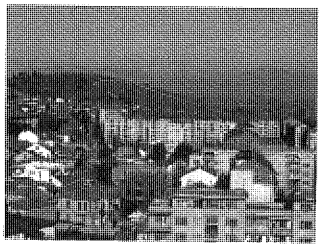
Kara Harp Okulu Arşivi, Numara Defteri, No:15, Miladi: 1898, Rumi:1314, Hicri: 1316

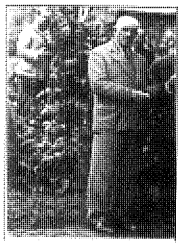
MANASTIR'DA KAİN MEKTEB-İ İDADİ-Yİ ŞAHANE

ÜÇÜNCÜ SENE ŞAKİRDÂNI

Sıra Numarası	*ESÂMİ*		Makine	Kozmoğrafya	Tarih-i Umumi	Tarih-i Osmani	Kitabet	Mantık	Akaid	Fransızca	Resim	Tarama	Cimnastik	Yekûn
	Beher Dersin Tam Numarası		45	45	45	45	45	45	45	45	20	20	20	420
	Beher Dersin Üss-ü Mizanları		15	15	22.5	22.5	22.5	15	22.5	22.5	13.5	13.5	13.5	198
1	***Ahmet Tevfik Ef.***	Selanik	45	45	45	45	45	45	45	45	20	20	20	420
2	***Mustafa Kemal Ef.***	Selanik	45	45	45	45	45	45	45	45	20	20	20	420
3	***Recep Fahri Ef.***	Kayalar	45	45	45	44	45	45	45	45	20	20	20	419
4	***Ali Şevket Ef.***	Üsküp	44	45	45	45	45	45	45	45	20	20	20	419
5	***Ömer Abdulkadir Ef.***	Yanya	45	42	45	45	45	45	45	45	20	20	20	417
6	***Hasan Avni Ef.***	Köprülü	45	42	45	45	45	45	45	45	20	20	20	417
7	***İsmail Hakkı Ef.***	Köprülü	44	44	45	45	43	43	45	44	20	20	20	413
8	***Abdülbaki Ef.***	Üsküp	45	42	45	45	41	43	45	44	20	20	20	410
9	***Abdurrahman Ef.***	Selanik	45	39	45	44	39	39	44	39	20	20	20	394
10	***Ömer Naci Ef.***	Der-Aliyye	43	38	45	45	45	45	45	30	19	20	19	394
11	***Bekir Hıfzı Ef.***	Ohri	45	40	45	37	39	41	45	34	20	20	20	386
12	***Ali Tevfik Ef.***	Selanik	42	41	45	44	41	39	45	30	20	20	20	386
13	***Şevket Şükrü Ef.***	Üsküp	41	38	44	43	43	42	44	25	20	20	20	380
14	***Cavit Ef.***	Selanik	41	30	40	38	39	44	45	44	18	17	20	376
15	***Ali Yaşar Ef.***	Usturumca	37	35	44	39	43	43	45	27	19	17	20	369

Kara Harp Okulu Arşivi, Numara Defteri, No:15, Miladi: 1898, Rumi:1314, Hicri: 1316

Şair Mehmet Emin Yurdakul'un ilk kez Manastır Askeri İdadisi'nde öğrenciyken okuduğum 'Ben bir Türküm, dinim, cinsim uludur' dizeleriyle başlayan manzumesinde bana ulusal benliğimin gururunu tattıran ilk anlatımı bulmuştum..."[210]

Tarih öğretmenleri **Mehmet Tevfik (Bilge) Bey**'in de etkileriyle, gençler Fransız İhtilali'nin temel ilkelerinden biri olan "*hürriyet*" kavramı ile de burada tanışacaklardır. Topçu Kolağası Mehmet Tevfik Bey, o dönemin dar Osmanlı tarihçiliği görüşünden uzak, Türk tarihini bütün genişliği ve eskiliği ile kavramış ve öğrencilerine dersini sevdirerek, esaslı tarih bilinci ve kültürü veren bir öğretmendi.[211] Ali Fuat Cebesoy'un, "*değerli ve milliyetçi bir Türk subayıydı. Türk tarihini iyi biliyor ve öğrencilerine tarih zevkini veriyordu. Atatürk, Türk tarihini bütün genişliği ve derinliği ile kavramış bulunan hocasından daima saygı ile söz etmiştir. Bir gün bana: 'Tevfik Bey'e minnet borcum vardır. Bana yeni bir ufuk açtı' demiştir*"[212] şeklinde tanıttığı Kol Ağası Mehmet Tevfik Bey (1865-1945)'in Atatürk'ün derin tarih bilgisi ve bilincinin oluşmasında baş mimar olduğu kesindir. Atatürk, bu değerli öğretmenine beslediği şükran ve minnete, onu milletvekili adayı göstererek ve Beşinci Dönem Diyarbakır Milletvekili olarak Meclise girmesini sağlayarak karşılık vermiştir.[213]

Manastır İdadisi'nin ikinci sınıfına geçen Mustafa Kemal, 1897 yılının ilk gönlerinde sıla iznini geçirmek üzere trenle Selanik'e döner. Mart'ın ilk günlerine kadar devam edecek izinden faydalanarak Fransızcasını kuvvetlendirmeyi düşünür ve 1888'de kurulmuş olan Tophane semtindeki "College des Freres de Salle" (Frerler Okulu)'in özel kurslarına kaydını yaptırarak dersleri düzenli olarak takip eder. Birinci sınıfta kendisini ikaz eden Fransızca öğretmeninin "acı ihtarlarına" yeniden muhatap olmak istemez. Kendi hatıralarında, "*iki, üç ay gizlice Frerler Mektebi'nin hususi sınıfına devam ettim. Böylece Mektep derslerine nispetle fazla derecede Fransızca öğrendim*" demektedir. Bu özel derslerde Mustafa Kemal'in öğretmenlerinden biri Frere Rodriquez (1849-1941)'dir.

---

210 - S. Turhan, **Atatürk'te Konular Ansiklopedisi,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 529.

211 - F. R. Unat, "Atatürk'ün Öğrenim Hayatı...," s. 85.

212 - A. F. Cebesoy, a. g. e., s. 18.

213 - F. R. Unat, a. g. m., s. 85. Ö. S. Coşar, a. g. e., C: I., s. 210-211. Y. Akyüz, "Atatürk'ü Yetiştiren Öğretmenlerden Birkaçı", s. 115-116., Tevfik bey Türk Tarih Kurumu üyelerinden idi ve yaklaşık on civarında Türk tarihi ile ilgili eseri vardır. Eserleri hakkında bakınız: H. Y. Şehsuvaroğlu, "Abdülhamit ve Maarif."

Bunun anlattığına göre, Mustafa Kemal gayet ciddi, zeki ve çalışkan, elinde daima kitap bulunan bir gençti ve subay olduktan sonra da zaman zaman kendisinden ders almaya geliyordu. Mustafa Kemal, gerçekten İdadi'den başlayarak gençlik yıllarında Fransızca öğrenmeye büyük önem vermiştir. O, "*bir kurmay subay mutlaka yabancı dil bilmelidir, bunun aksini düşünmek büyük hatadır*" diyordu.[214]

Manastır'da okuduğu sırada genç Mustafa'yı etkileyen önemli olaylardan biri de, 1897 yılının başlarında çıkan Türk-Yunan Savaşı'dır. Lord Kingross'un anlatımıyla, "*Manastır, tam bir seferberlik içindeydi. Sokaklar adam almaz olmuştu. Erkekler davul zurna sesleri arasında askere çağrılıyor; sokaklarda öğrenciler, ellerinde bayraklarla yürüyüş yapıyorlardı. Yakın dağlardaki Türk çeteleri Rumlarla kıyasıya dövüşmekteydi. Bir gece Mustafa Kemal'le bir arkadaşı gönüllü olarak askere gitmek amacıyla okuldan kaçtılar. Lakin öğrenci oldukları anlaşılınca yaka paça okula geri gönderildiler.*"[215] Bu tarihte onaltı yaşında olan Mustafa Kemal, bu olayı şöyle anlatmaktadır: "*Gençlik hayatımın en heyecanlı günlerini yaşadım. Yaşımın küçük olmasına rağmen bu savaşa katılmayı çok istemiştim. Az daha gönüllü müfrezelerin arasına katılıp gidecektim.*"[216]

Türk-Yunan Savaşı'nın sonuçlarının da, genç Mustafa Kemal'i önemli ölçüde etkilediğini görüyoruz: Savaşla ilgili olarak, Osmanlı ordusunun karşı taarruza giriştiği 18 Nisan'dan itibaren Manastır'a yalnızca zafer haberleri gelir. Yunan ordusu 32 gün gibi kısa bir sürede ezilir. Avrupa devletlerinin baskısı altında Abdülhamid'in mütareke akdetmesi ve hele zafere rağmen Girit'in tamamen kaydedilmesi Manastır'da hayal kırıklığı yaratır. Haziran 1898'den sonra, Teselya'dan sivil halk arasında göç hareketi başlar. Manastır'a, Selanik'e gelenler, Osmanlı ordusunun çekilmesinden sonra Larisa, Tırhala ve diğer kasabalara giren Yunan ordusunun Müslüman halka karşı silah kullandığını, katliam yaptığını anlatırlar. Neleri varsa bırakıp kaçmak zorunda kalmışlardır.[217] Genç Mustafa Kemal'de, Abdülhamit'e karşı ilk belirli tepki de o sırada oluşur. Kendisi bunu şöyle anlatmaktadır: "*Hocalarımız bize bütün Yunanistan'ın işgalinin mümkün olduğunu söylemişlerdi. Mütareke haberi gelince aydın fikirli okul zabitlerimiz büyük teessür duydular. Biz onların yüzlerinden bunu anlıyorduk. Fakat bir şey de soramıyorduk.*

214 - F. R. Unat, a. g. m., s. 84-85. Ö. S. Coşar, a. g. e., C: I., s. 210-211. Y. Akyüz, a. g. m. s. 116.

215 - L. Kingross, **Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu,** İstanbul, 1981, s. 35.

216 - A. F. Cebesoy, a. g. e., s. 19.

217 - Ö. S. Coşar, a. g. e., C:I., s. 210, 230.

Yalnız arkadaşım Nuri (Conker) genç bir zabitin, 'böyle olmamalıydı, yazık, çok yazık' diyerek ağladığını anlattı. Manastır sokaklarında yine şenlikler yapılıyor, 'padişahım çok yaşa' avazeleri yükseliyordu. Ben ilk defa bu temenniye katılmadım."[218]

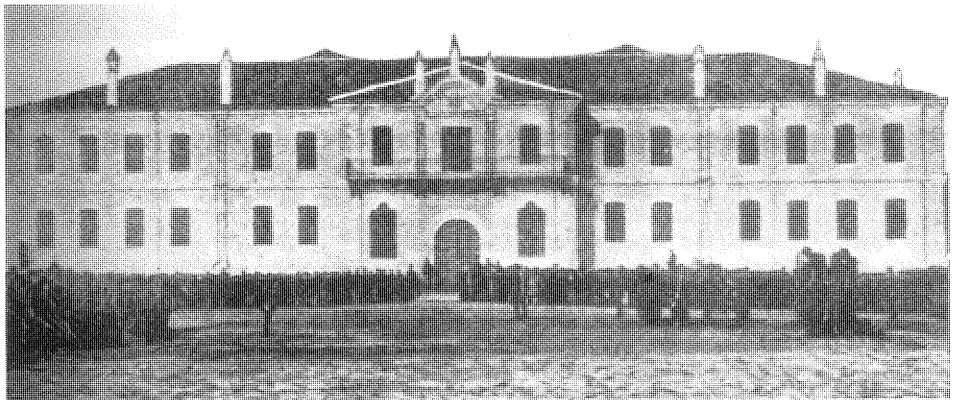
Mustafa Kemal, İdadi'de *"arkadaşları ile konuşan onlara yardım eden, kendi sınıfında ve diğer sınıflarda da sevilen, tanınan bir kişiliğe sahipti."* İdadi ve Harbiye'de Mustafa Kemal'den bir devre sonra olarak okuyan arkadaşı 1882 doğumlu (ölümü: 1968) Orgeneral Kazım Fikri ÖZALP (1318/1902- P. 29) İdadi ve Manastır'daki yaşantılarını anılarında şu şekilde anlatmaktadır: *"Mustafa Kemal Selanik Askeri Rüştiyesi'ni bitirdikten sonra 1895 (1896 olmalı) Manastır İdadisi'ne gitmişti. Ben ondan bir yıl sonra aynı okula gittim. Aramızda bir yıl fark vardır, ancak dershanelerimiz yan yanaydı. Birbirimizi tanımıyor, fakat her gün görüyorduk. Onu ders aralarında sınıf arkadaşları ile konuşurken, onlara yardım ederken görüyordum. Zamanla gelişen bir arkadaşlık oldu. Kendi sınıfında sevilen ve tanınan Mustafa Kemal, bizim sınıfımızca da sevilen bir kişiliğe sahipti. Sınıflarımız farklı olduğundan beraber çalışmıyor, ancak tatil günleri birkaç arkadaşla gezmeye çıkıyorduk. Genellikle Kavaklaraltı ve Hanlarönü Kahvehanelerine giderdik. Bütün genç arkadaşlar gibi sohbet eder, bazen bir lokumuna (5 para) tavla oynardık. Mustafa Kemal'in kaybetmekten memnun kalmadığı kolaylıkla anlaşılırdı. Koşmak, atlamak gibi oyunlardan da fazla hoşlanmazdı. Etrafına bakınarak dolaşmaktan çok, hızlı yürümeyi tercih ederdi..."*[219]

Genç Mustafa Kemal, Manastır'da İdadi öğrencisiyken *"ilk aşkı"* da yaşayacaktır.[220] Manastır'ın III. Ordu Caddesi üzerinde balkonlu bir evde oturan (ev bugün de sağlam

218 - A. F. Cebesoy, a. g. e., s. 22.

219 - K. Özalp-T. Özalp, **Atatürk'ten Anılar,** 2. Baskı, Ankara, 1994, s. 1.

220 - Melahat Ali, "Güzel Eleni, Atamızın Anılarında Yaşayan İlk Aşkı", **Birlik Gazetesi,** 10 Ekim 1998, s. 18. Atatürk'ün ilk aşkı ile ilgili buradaki bilgiler de sadece Filmci Milton Manaki'nin anılarına dayanmaktadır. Manastır'da, *"Mustafa Kemal'in Eleni'yi kaçırarak Selanik'e götürdüğü, annesi ve halasını ikna edemeyince geri getirdiği, bu olaydan sonra da Eftim Karinte'nin kızını hemen birisiyle evlendirdiği"* de anlatılmaktadır.

bir şekilde durmaktadır) Manastırlı zengin bir tüccar olan Rum asıllı Eftim Karinte'nin kızı Eleni Kriyas'a aşık olmuştur. Eleni de Mustafa Kemal'e aşıktır. Eleni ile evliliği daha o yaşta düşünen Mustafa Kemal'i annesi Zübeyde Hanım ve halası Emine Hanım vazgeçireceklerdi. Eleni, sonradan Lerin Kasabası'nda evlenerek, hayatını sürdürecektir.[221]

YÜKSEK ÖĞRENİM DÖNEMİ

HARP OKULU ÖĞRENİMİ VE BURADA KİŞİLİĞİNİ ETKİLEYEN İNSANLAR, OLAYLAR

Okula Girişi, Dersleri ve Notları

1899 yılının Mart ayı ortalarına kadar Selanik'te tatilini geçiren Mustafa Kemal, İstanbul Pangaltı'daki Harbiye Mektebi'nde yüksek öğrenimine devam etmek için Selanik'ten vapura biner ve İstanbul'a, Payitahta hareket eder. Böylece bütün çocukluğu ve ilk gençlik yıllarının geçtiği Makedonya'dan ilk defa ayrılır.

Birikimi ile yeni bir hayata atılacağı, kişiliği ve düşüncelerinin daha da olgunlaşacağı Harp Okulu'na girişi (duhulü) 1 Mart 1315/13 Mart 1899, **Apolet Numarası 1283**'tür. "*Harbiyeli Mustafa Kemal*", buradaki "**1315 Duhullülere Mahsus Künye Defteri**"ne "*Selanik'te Koca Kasım Paşa Mahalleli Gümrük Memurlarından müteveffa Ali Rıza Efendinin mahdumu uzun boylu, beyaz benizli Mustafa Kemal Efendi Selanik 96*" olarak, 1282 Selanikli Ahmet Tevfik Efendi (96) ile 1284 Manastırlı Recep Fahri Efendi (95) arasına kaydedilecektir.[222]

Mustafa Kemal, o sene sınıf mevcudu bazı hatıralara göre 900'ü geçen,[223] bazı kay-

221 - Doğruluğu başka anı ve belgelerle desteklenemeyen bu aşk olayı bir tarafa bırakılacak olursa; Mustafa Kemal'in ilk aşkı Harp Okulu öğrenciliği sıralarında yaşadığını söylemek mümkündür. Selanik'te Merkez Komutanı Şevki Paşa'nın kızı Emine Hanım ile yaşanan bu sonuçsuz aşk öncekine göre daha mevsuktur. Bununla ilgili olarak bakınız: S. Borak, **Atatürk'ün Özel Mektupları,** 4. Bsk., Ankara, 1998, s. 9-18. Ayrıca bakınız: Ş. Belli, **Fikriye, Belge ve Fotoğraflarla Çocukluğundan Evliliğine Kadar Atatürk'ün Duygu Dünyasında Hanımlar,** Ankara, 1995, s. 23-29.

222 - **K. H. O. Arşivi, Künye Defteri, No:21.**

223 - L. Müfit (Özdeş), "Harbiye'de Gazi Hazretleri İle Bir Sınıfta Ders", **Vakit Gazetesi**, 30.08.1934.

naklara göre de 736 olan[224] Harp Okulu'nda altı kısma ayrılan birinci sınıfların birinci kısmında idi.[225]

Mustafa Kemal'in birinci sınıftaki durumunu en iyi nakleden arkadaşı Ali Fuat'tır. Ali Fuat Paşa hatıralarında Mustafa Kemal'e tanışmasını ve "Harbiyeli Mustafa Kemal"i şu şekilde anlatmaktadır:

Ali Fuat Cebesoy

"O zamanki adı "Mekteb-i Harbiye-i Şahane" olan Harp Okulu'nun dahiliye Müdürü Albay İbrahim Bey, nöbetçi subaylarından birini çağırdı:

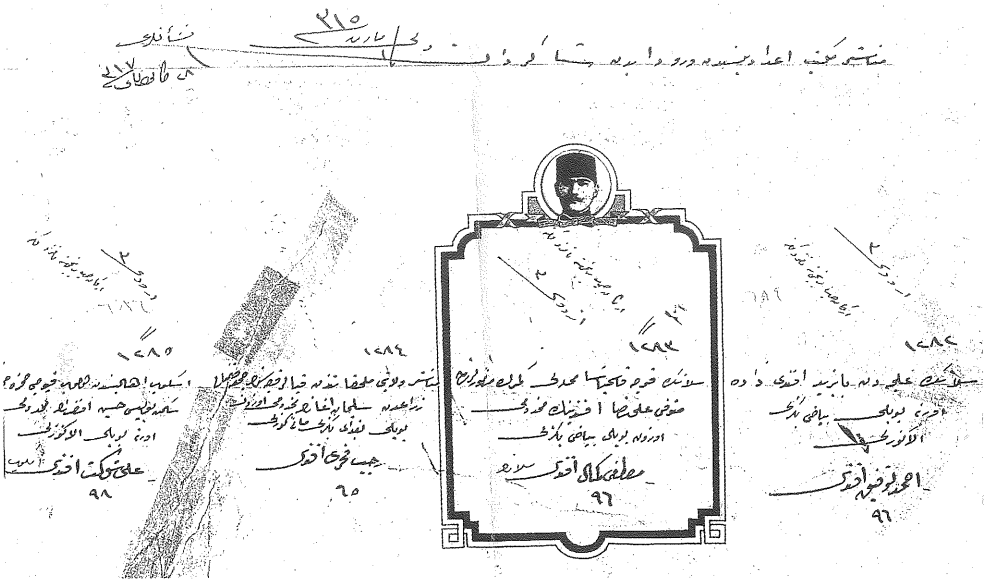
Salacaklı Ali Fuat Efendi, sınavlarını vererek mektebe kabul edildi. Kendisini birinci sınıfın birinci kısmına götür. Emrini verdi. Sonra neden gerek gördü bilmem, ilave etti:

Fuat Efendi, Müşir Şehit Mehmet Ali Paşa'nın torunudur. Dedem Mehmet Ali Paşa, 93 Savaşı'nda (1877-1878) Tuna Orduları Başkumandanıyken şehit düşmüştü.

İçimde tatlı bir heyecan vardı. Düşlerim gerçekleşmiş, ben de dedem, babam, enişte lerim ve ağabeyim gibi asker olmuştum. Bu uğurda sarf ettiğim çabalar boşa gitmemişti. Albay İbrahim Bey'in odasından çıkarken heyecandan az daha selam vermeyi unutuyordum. Nöbetçi subayı önde, ben arkasından okulun koridorlarını geçtik. O zamanlar, öğrencilerin hafta tatilleri Perşembe günleri öğleden sonra başlar, Cuma akşamı sona ererdi. Bugün de Cuma olduğu için öğrenciler gruplar halinde şen şakrak okula dönüyorlardı. Aralarında Erzincan Rüştiyesi'nden tanıdığım bazı simalar da vardı.

224 - T. Ünal, "Harp Okulu Tarihi ve Mustafa Kemal", s. 40. M. Kemal'in arkadaşı A. Fuat, sınıf mevcudunu, "*toplamı yedi yüz elli kişiyi bulan birinci sınıfta*" diyerek belirtmektedir: **Sınıf Arkadaşım Atatürk, Okul ve Genç Subaylık Anıları,** İnkılap Kitabevi, İst., 1967**,** s. 24.

225 - L. Müfit, a., g., m.

Kendi odasına geldiğimiz zaman nöbetçi subayı hademelerden birine:

Birinci sınıfın birinci kısım çavuşu Mustafa Efendi buraya gelsin. Emrini verdi. Sonra bana döndü:

Mustafa Efendi, sizden birkaç ay, önce Manastır Askeri İdadisi'nden geldi. Çalışkan, iyi huylu ve zeki bir çocuktur. Onunla iyi anlaş.

Kısa bir süre sonra içeriye on yedi, on sekiz yaşlarında; sarı saçlı, parlak mavi gözlü, sarı bıyıklı, pembe yanaklı, zayıfça bir çocuk girdi. Giydiği şık Harbiyeli elbisesini düzgün bedenine pek yakıştırmıştı. Vakurdu. Nöbetçi subayını selamladı:

Emredin efendim.

Senin takımının birinci mangasına, sınavla Harbiye'ye kabul edilen Salacaklı Ali Fuat Efendi'nin kaydını yaptık. Alıp gidin. Kendine ne şekilde hareket etmesi gerektiğini güzelce anlatın. Askeri İdadi'den gelmediğini de dikkate alın.

Sarı saçlı, sarı burma bıyıklı genç Harbiyeli ayaklarını birbirine vurdu.

Emredersiniz efendim, baş üstüne efendim.

Sonra bana döndü. Gayet nazik bir tavırla:

Buyurun arkadaş dedi, gidelim.

İkimiz kapıdan birlikte çıktık. Yan yana yürüyorduk. Fakat kolundaki üçü kırmızı ve biri sarı olan şeridi fark edince duraladım. Askerlikte kıdem ve rütbe esastı.

Siz önden geçin çavuşum, ben sizi takip edeyim.

Bu hitabımdan memnun oldu. O önde, ben arkada Dahiliye'den çıktık.

İşte, Türk tarihine şan ve şeref veren aziz ve rahmetli arkadaşım Mustafa Kemal'i böyle tanımıştım. Üzerinden altmış küsur yıl geçmiş olmasına rağmen, o Cuma akşamını hâlâ ve bütün heyecanı ile hatırlarım...

Mustafa Kemal

Mustafa Kemal, İstanbul'a gelerek 13 Mart 1889'da Pangaltı'daki Harp Okulu'na kaydoldu. İki ay içinde kendisini tanıtarak sınıfının çavuşu oldu.

Şimdi hatıralarıma başladığım yere, Harp Okulu'na dönüyorum. Okula başladığım o Cuma akşamını hiç unutmam. Mustafa Kemal önde, ben arkada dahiliyeden çıktık. Okulun asıl koridorundan geçerken koluma girdi:

Önce yatakhaneye çıkalım, size yatacağınız yeri göstereyim. Sonra dershaneye gideriz.

Yatakhanemiz, üst katta Boğaz'a bakan cephenin ortasındaydı. Burasını beğendim. Birinci Katta cepheyi Nişantaşı istikametinde olan dershanemiz ise, önünde aristokrat daireleri olduğu için içeriye az ışık nüfuz edebiliyordu. Bu yüzden salona "Karanlık Dershane" adı verilmişti. Mustafa Kemal:

Dershanemiz karanlık, fakat bizim yüreklerimiz aydınlıktır.

Dedi ve hangi okuldan geldiğimi sordu. Moda'daki Fransız Sen Josef Lisesi'nde okuduğumu söyledim. Sustu, bir şey daha sormak istediğini, fakat çekindiğini anladım.

Galiba, daha başka şeyler de öğrenmek istiyorsunuz.

Kararsızlığı geçmişti.

Askeri İdadi derslerinin sınavlarını verdiniz mi?

Hepsinden sınava girdim. Yalnız hesap, geometri ve cebir gibi dersleri Sen Josef'te Fransızca okuduğum için bunlara ait soruların yanıtlarını Fransızca olarak vermek istediğimi söyledim. Sınav Kurulu ricamı kabul etti.

Birden elimi sıktı.

Çok iyi, çok iyi, birbirimize yardımcı olacağız. Merak ettiğim bazı Fransızca eserleri okumak

için sık sık sözlüğe müracaat ediyorum. Bundan sonra sizden yararlanmaya çalışacağım.

Bu sırada çavuş işaretinin üzerindeki sarı şerit dikkatimi çekti. Neye delalet ettiğini sordum. Meğer Fransızca sınavına girmiş, başarı kazanmış, ondan dolayı bu şeridi de ilave etmişler. O zamanlar Türk okullarında yabancı dil öğrenimi kolay değildi. Kendi kendisine çalıştığı ve büyük çaba gösterdiği kesindi. Toplamı yedi yüz elli kişiyi bulan birinci sınıfta, kendisi gibi dil bilenlerin sayısının parmakla sayılacak kadar az olduğunu söyledi. Sonra:

Ailenizde asker var mı?

Diye bir soru sordu:

Ailemizin bütün erkekleri askerdir.

Yanıtını verdim. Memnun oldu. Biz konuşmaya devam ederken arkadan:

Fuat, Fuat!

Diye birisinin bağırdığını duydum. Başımı çevirdim. Mehmet Ali ağabeyim bize doğru geliyordu. Kendisine sınıfımızın çavuşunu tanıttım. El sıkıştılar. Okulun üçüncü sınıfında olan ağabeyim:

Mustafa Kemal Efendi'yi gıyaben tanıyorum, dedi.

Manastır'dan gelen arkadaşlar çok övgüde bulundular.

Yeni arkadaşım, övülmekten utanıyormuş gibi başını hafifçe önüne eğdi ve öylece teşekkür etti."[226]

"Kısım Çavuşu" Mustafa Kemal, kısımda önce "Sınıf Başçavuşu" Ispartalı Faik ve Ömer Abdülkadir Yanya ile birlikte birinci sırada oturuyordu. Sonra yanlarına Ali Fuat'ı da alarak dört samimi arkadaş birlikte oturmaya başladılar. Ali Fuat Cebesoy bunu şöyle anlatıyor:

"Ertesi günü derslere başladım. Birinci sıranın baş tarafında Başçavuşumuz Ispartalı Faik oturuyordu. Bu öğrenci, Bursa Askeri İdadisi'nin birincisiydi. Zeki ve bilgili bir gençti. Ne yazık ki, son sınıfta bir kazaya uğradı ve askerlikten ayrılmak zorunda kaldı. Ispartalı Faik'in yanında Mustafa Kemal ve Ömer Abdülkadir Yanya vardı. Bu kişi, Birinci Dünya Savaşı'nda Sadrazam Talat Paşa'nın yaverliğini yapmıştır. Ben yeni geldiğim için arka

226 - A. F. Cebesoy, a. g. e., s. 9-11, 23-25.

sıralardaydım. Fakat birkaç gün sonra durum değişti. Mustafa Kemal, Ispartalı Faik ile konuşmuş:

Salacaklı Fuat'ı bizim sıraya alalım.

Demiş, Ispartalıda bu öneriyi iyi karşılamış olacak ki, öğle yemeğinde yanıma gelen Mustafa Kemal:

Bizimle beraber oturmak ister misiniz?

Diye sordu. Çok memnun oldum.

Siz nasıl emrederseniz, çavuşum.

Yanıtını verdim. Öğleden sonra birinci sıraya geçtim. Şimdi sağımda Mustafa Kemal, solumda Ömer Abdülkadir Yanya vardı. Dördümüz de iyi anlaşmıştık."[227]

Mustafa Kemal'in birinci sınıfta bulunduğu 1899-1900 eğitim-öğretim yılında Harbiye'de okutulan dersler şunlardı: "Akaid-i Diniye, Topografya, Hendese-i Resmiye, Hikmet-i Tabiye, Askerî Kimya, Askerî Kitâbet, Talim Nazariyatı, Terbiye-yi Askerî, Lisan (Fransızca, Almanca, Rusça), Harita Tersimi (Çizimi), Talim Ameliyatı (Uygulaması), Topografya Ameliyatı"[228] Mehmet Esat'ın "**Mirat-ı Mekteb-i Harbiye**"sinde 1900

227 - A. F. Cebesoy, a. g. e., s. 30.

228 - T. Ünal, a., g., m., s. 40. Sayın Ünal, bu derslerin Mustafa Kemal'in de öğrenci olduğu dönemi kapsayan 1884-1906 tarihleri arasında okutulan dersler olduğunu belirtmektedir.

ve 1901 yılları için verdiği okutulan dersler listesine göre de birinci sınıfta; "Akaid-i Diniyye, Topoğrafya Nazariyatı, Hendese-i Resmiye, Hikmet-i Tabiye, Kimya, Talim Nazariyatı, Malumat ve Terbiye-yi Askeriye, Harita Tersimi, Hendese-yi Resmiye Eşkali, Topoğrafya Ameliyatı, Talim Ameliyatı, Alman veya Rus Lisanı, Kitabet" dersleri okutulmaktaydı.[229]

Mustafa Kemal'in ikinci ve üçüncü sınıf notlarını ihtiva eden defterler Harp Okulu Arşivi'ndedir. Onun birinci sınıf notlarını ihtiva eden not çizelgeleri de, H. Gök ve M. Uyar tarafından İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Osmanlıca Eserler Bölümü'nde bulunarak, yeni bir inceleme ile bilim alemine duyurulmuştur.[230]

Buna göre Mustafa Kemal birinci sınıfta öğrenci olduğu sırada, 1899-1900 eğitim-öğretim yılında, 635'i Piyade, 88'i Süvari ve 16'sı Baytar sınıflarından olmak üzere toplam 739 öğrenci vardı. Bu yıla ait not çizelgelerinde notları bulunmayan 25'i Piyade, 8'i Süvari ve 3'ü Baytar sınıfından toplam 36 öğrencinin muhtemelen okuldan atıldıkları ve gerçekte ikinci sınıfa devam edenlerin toplam 703 kişi olduğu anlaşılmaktadır.[231]

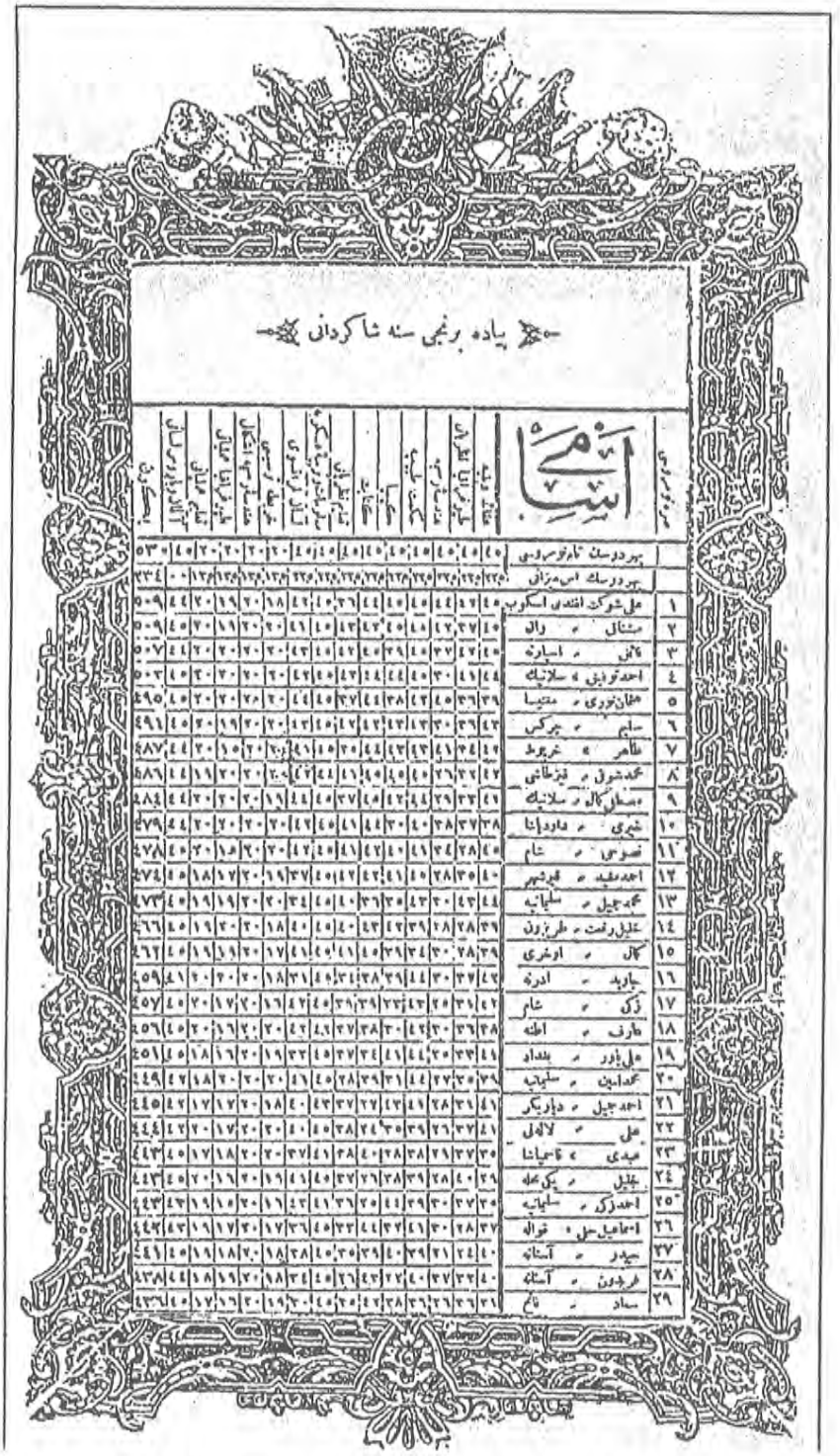
Mustafa Kemal birinci sene Piyade sınıfından eğitim ve öğretime devam eden toplam 610 arkadaşı arasından, toplam 484 not alarak ve 9ncu olarak ikinci sınıfa geçmiştir. Bu seneki not çizelgelerine göre "beher dersin tam numarası yekun-ı umumisi 530" ve "beher dersin üssü mizanı yekun-ı umumisi 234"tür.

Mustafa Kemal'in birinci sınıfta okuduğu dersler ve aldığı notlar şu şekildedir: "Akaid-i Diniye (42), Topoğrafya Nazariyatı (33), Hendese-yi Resmiye (29), Hikmet-i Tabiye (44), Kimya (42), Kitabet (45), Talim Nazariyatı (37), Malumat-ı ve Terbiye-yi Askeriye (45), Lisan-ı Fransevi (44), Harita Tersimi (19), Hendese-yi Resmiye Eşkali (20), Topoğrafya

229 - Y. Çam, a. g. e., s. 155-156, Tablo: 32.

230 - H. Gök-M. Uyar, "Mustafa Kemal'in Harp Okulu Öğrencilik Dönemine Katkı", **Toplumsal Tarih D.,** Sayı: 78 (Haziran 2000), s. 23-28.

231 - H. Gök-M. Uyar, a. g. m., s. 24, not: 11-12.

پیاده برنجی سنه شاکردان

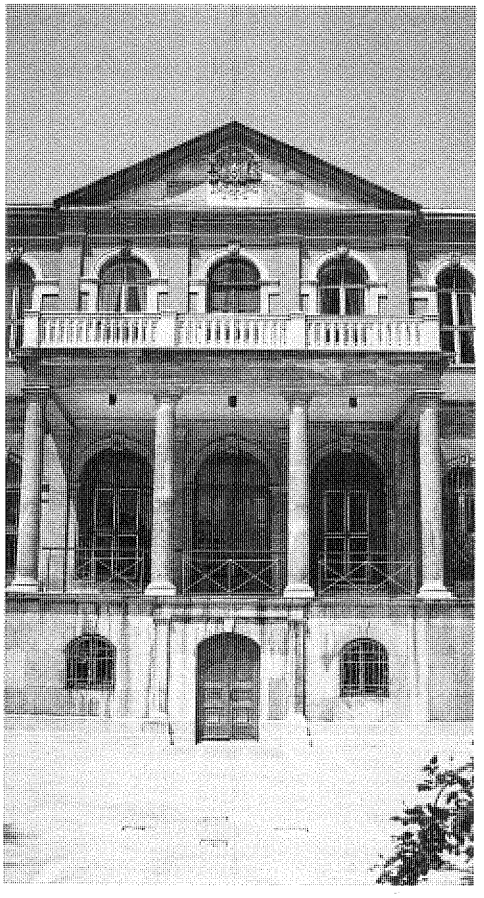
| نمره | اسامی | | |

PİYADE BİRİNCİ SENE ŞAKİRDANI

SIRA NUMARASI	ESAMİ (İSİMLER)	AKAİD-İ DİNİYYE (Din Kuralları)	TOPOĞRAFYA NAZARİYYATI (Topoğrafya Teorisi)	HENDESE-İ REŞMİYYE (Tasarı Geometrisi)	HİKMET-İ TABİİYYE (Fizik Bilgisi)	KİMYA	KİTABET (Yazı Yazma)	TA'LİM NAZARİYYATI (Eğitim Teorisi)	MALUMAT VE TERBİYE-İ ASKERİYYE	LİSAN-I FRANSEVİ	HARİTA TERSİMİ (Harita Çizimi)	HENDESE-İ REŞMİYYE EŞKALİ (Tasarı Geometrisi Çeşitleri)	TOPOĞRAFYA AMELİYYATI (Topoğrafya Uygulamaları)	TA'LİM AMELİYYATI (Eğitim Uygulamaları)	ALMAN VEYA RUS LİSANI	YEKÛN
	BEHER DERSİN TAM NUMARASI	45	45	45	45	45	45	45	45	45	20	20	20	20	45	530
	BEHER DERSİN ÜS MİZANI	22,5	22,5	22,5	22,5	22,5	22,5	22,5	22,5	22,5	13,5	13,5	13,5	13,5	..	234
1	Ali Şevket Efendi	Üsküb	45	42	44	45	45	44	36	45	42	18	20	19	20	44	509
2	Müştak "	Van	45	37	42	45	45	42	43	45	41	20	20	19	20	45	509
3	Faik "	Isparta	45	42	37	45	39	45	42	45	43	20	20	20	20	44	507
4	Ahmet Tevfik "	Selânik	44	41	30	45	44	44	43	45	42	20	20	20	20	45	503
5	Osman Nuri "	Manisa	39	36	45	42	38	44	37	45	44	20	20	20	20	45	495
6	Selim "	Çerkes	43	36	30	43	43	42	42	45	43	20	20	19	20	45	491
7	Tahir "	Harput	42	34	41	43	43	44	35	45	41	20	20	15	20	44	487
8	Mehmet Şevki "	Kıztaşı	42	32	26	45	45	45	41	44	42	20	20	20	19	44	485*
9	MUSTAFA KEMAL "	SELANİK	42	33	29	44	42	45	37	45	44	19	20	20	20	44	484
10	Hayri "	Davutpaşa	38	37	38	40	30	44	41	45	42	20	20	20	20	44	479
11	Nasuhi "	Şam	45	28	34	41	40	42	41	45	42	20	20	15	20	45	478
12	Ahmet Müfid "	Kırşehir	40	35	28	45	41	42	42	45	37	19	20	17	18	45	474
13	Mehmet Cemil "	Süleymaniye	44	43	30	43	35	36	40	45	34	20	20	19	19	45	473
14	Halil Refet "	Trabzon	39	28	28	39	42	43	40	45	40	18	20	20	19	45	466
15	Kemal "	Ohri	39	28	30	34	39	45	41	45	41	17	20	19	19	45	462
16	Cavid "	Edirne	42	37	30	44	39	38	34	45	31	18	20	20	20	41	459
17	Zeki "	Şam	42	31	25	43	33	39	39	45	42	16	20	17	20	45	457
18	Arif "	Adana	38	36	30	42	30	38	37	42	42	20	20	16	20	45	456
19	Ali Yaver "	Bağdat	41	33	25	44	41	34	37	45	33	19	20	16	18	45	451
20	Mehmed Emin "	Süleymaniye	39	35	27	44	31	39	28	45	41	20	20	20	18	42	449
21	Ahmed Cemil "	Diyarbakır	41	31	28	41	43	27	37	43	40	18	20	17	17	42	445
22	Ali "	Laleli	41	37	26	39	35	24	38	45	40	20	20	17	20	42	444
23	Abdi "	Kasımpaşa	35	37	29	38	28	40	38	41	37	20	20	18	17	45	443
24	Halil "	Yenimahalle	29	40	28	39	38	28	37	45	41	19	20	16	20	45	443
25	Ahmed Zeki "	Süleymaniye	35	37	30	39	44	25	36	41	43	16	20	15	19	43	443
26	İsmail Hakkı "	Kavala	37	28	30	41	32	44	33	45	36	17	20	17	19	43	442
27	Haydar "	Astâne	40	24	21	39	40	39	35	45	38	18	20	18	19	45	441
28	Feridun "	Astâne	40	32	37	40	22	43	26	45	34	18	20	19	18	44	438
29	Suad "	Fatih	31	36	26	36	38	42	35	45	30	19	20	16	17	45	436

* 8 nci sırada yer alan Mehmet Şevki Efendi - Kıztaşı' nın yekûnü 486 değil 485' tir.

Mekatip-i Askeriye Şakirdanının Umumi İmtahanlarının Neticelerini Bildiren Cetveller, İstanbul 1317.

Ameliyatı (20), Talim Ameliyatı (20), Alman veya Rus Lisanı (44).[232]

Bu sınıfta okutulan toplam 14 ders vardır ve 4 adet dersin tam numarası 20, diğer 10 dersin tam numarası 45'tir. Bu duruma göre Mustafa Kemal, 5 dersten tam numara almıştır. Sınıfın birincisi, Üsküplü Ali Şevket Efendi; Vanlı Müştak Efendi'dir. Ali Şevket ve Müştak'ın toplam notları 509'dur.[233]

Mustafa Kemal 1922'de anlattığı anılarında, İstanbul'da geçen bu ilk yılı için sadece şunları söyler: "*Birinci sınıfta gençlik hayallerine tutuldum. Dersleri ihmal ettim. Senenin nasıl geçtiğinin farkında olmadım Ancak dersler kesilince kitaplara sarıldım.*"[234] Eğer T. Ünal'ın birinci sınıftaki toplam 703 öğrenci için verdiğini tahmin ettiğimiz başarı durumu doğru ise; sınıfını tüm öğrenciler içinde 29ncu; not çizelgesindeki 610 Piyade sınıfı öğrencisi arasından da 9'uncu olarak bir üst sınıfa geçmiş olması, derslere fazla çalışmadan böyle büyük bir başarı sağlaması onun üstün bir öğrenci olduğunu göstermektedir.

Mustafa Kemal ikinci sınıfta öğrenci olduğu sırada, 1900-1901 eğitim-öğretim yılında, 445'i Piyade, 56'sı Süvari ve 14'ü Baytar sınıflarından olmak üzere toplam 515 öğrenci vardı.[235]

---

232 - **Mekatib-i Askeriye Şakirdanının Umumi İmtihanlarının Neticelerini Bildiren Cetveller,** İstanbul, 1317, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Osmanlıca Eserler Bölümü, Tasnif No: 89925-89926. Zik: H. Gök-M. Uyar, a. g. m., s. 26.

233 - M. Kemal'in birinci sene not çizelgeleri bulunmadan önce bu sınıftaki başarı durumu ile ilgili olarak değişik yorumlar yapılmıştır. Bunlar arasında gerçeğe (mesela sınıf mevcutları açısından) en çok yaklaşan Merhum Dr. Tahsin Ünal olmuştur. Tahsin Ünal, konuyla ilgili araştırmasında onun birinci sınıf notlarını nereden aldığını belirtmeksizin şu şekilde göstermektedir: "*1899-1900 ders yılında, birinci sınıfta bulunan 736 arkadaşı arasından, üssü mizan üzerinden ve bütün derslerden, 459 not almış ve 29 ncu olarak ikinci sınıfa geçmiştir...*" T. Ünal, a., g., m., s. 40.

234 - A. E. Yalman, "Büyük Millet Meclisi Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Tarihçe-yi Hayatı."

235 - H. Gök-M. Uyar, a. g. m., s. 25 ve not: 15.

Mustafa Kemal İkinci sınıfta, Piyade sınıfındaki 445 arkadaşı arasından, toplam 522 not alarak ve 11nci olarak üçüncü sınıfa geçmiştir. Bu yılın numara defterine göre "beher dersin tam numarası yekun-ı umumisi 575" ve "beher dersin üssü mizanı yekun-ı umumisi 256.5"tir.

Mustafa Kemal'in ikinci sınıfta okuduğu dersler ve aldığı notlar şu şekildedir: "Akaid-i Diniye (45), Hizmet-i Seferiye (38), Dahiliye Kanunname-i Hümayunu (45),Fenn-i Mimarî (41), Fenn-i Furusiyyet Nazariyatı (45), Lisan-ı Fransevî (42), Talim Nazariyatı (43), Malumat-ı ve Terbiye-yi Askeriye (31), İlm-i Ahlâk (43), Kılıç Talimi (12), İstikşafat-ı Askeriye (14), Harita Tersimi (18), Talim Ameliyatı (20), Ceza Kanunname-yi Hümayunu (44), Alman veya Rus Lisanı (41).[236]

Bu sınıfta okutulan toplam 15 ders vardır ve 4 adet dersin tam numarası 20, diğer 11 dersin tam numarası 45'tir. Bu duruma göre Mustafa Kemal, 4 dersten tam numara almıştır. Sınıfın birincisi, Manastır'ı da birincilikle bitiren meşhur Selanikli Ahmet Tevfik; ikincisi de Bursa'yı birincilikle bitiren Ispartalı Faik'tir. Ahmet Tevfik'in toplam notu 552, Faik'in toplam notu 551'dir.[237]

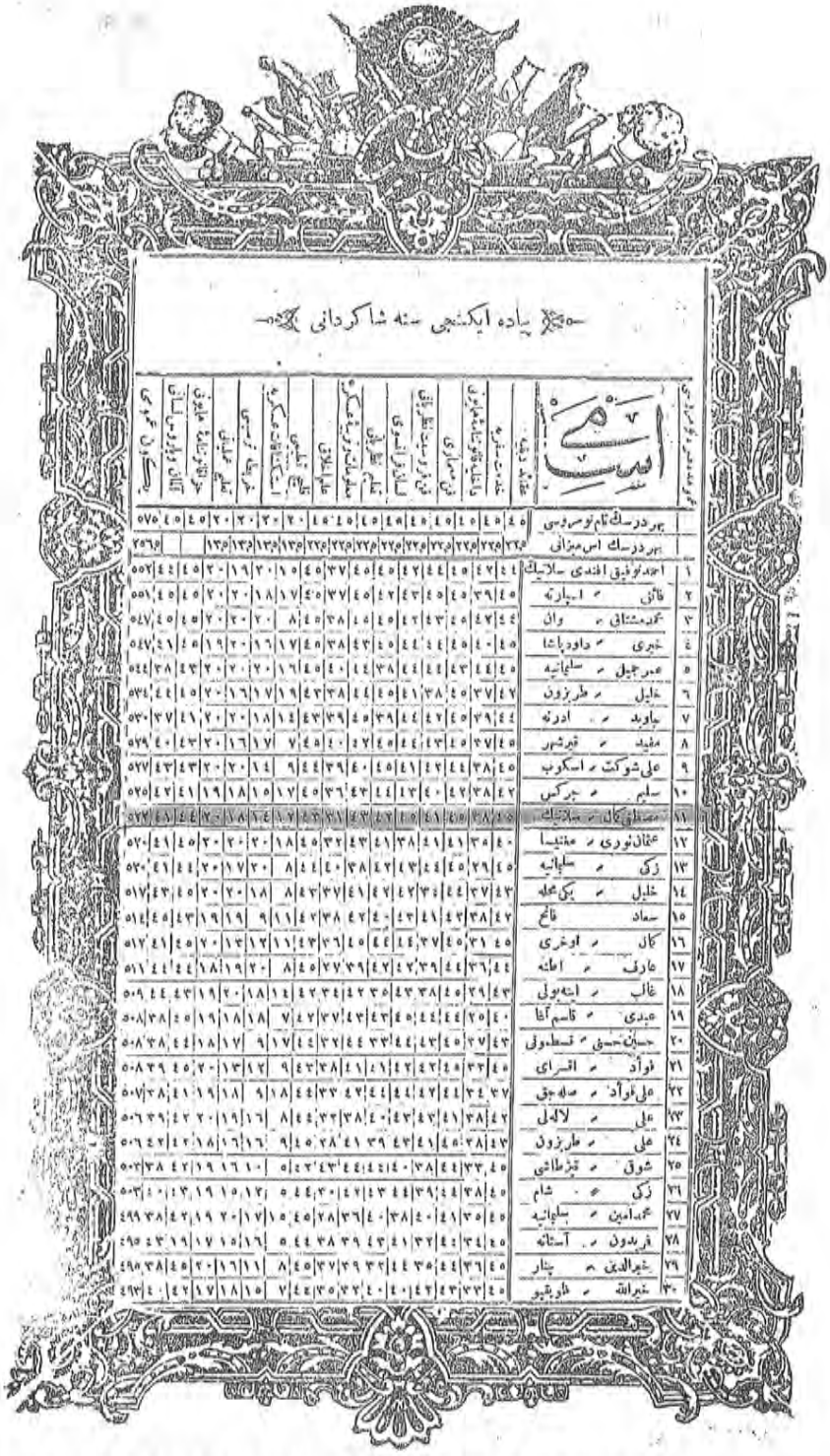
Mustafa Kemal, üçüncü sınıfta, 1901-1902 eğitim-öğretim yılında 459 arkadaşı arasından ve 17.5 not olan üssü mizan ve üç yıllık notlarının toplamı üzerinden Harp Okulu'nu 8nci olarak bitirmiştir. Numara defterine göre, "beher dersin tam numarası" bakımından öğrencilerin "üç senede kazandıkları numaraların yekun-ı umumisi 1635" tir. Mustafa Kemal'in üç yıllık not toplamı ise 1498'dir. "üç sene nihayetinde umumda **sıra numarası 8**" dir. Bu sıra aynı zamanda "**sicil sırası**"nı göstermektedir. **Diploma numarası 5998**'dir. [238]

Mustafa Kemal'in üçüncü sınıfta okuduğu dersler ve aldığı notlar şu şekildedir: "Sınıf-ı Salise Tabiyesi (41), İstihkamat-ı Hafife (40), Fenn-i Esliha (45), Hıfzı's- Sıhha-yı Askeri (45), Coğrafya-yı Askerî (42), Devlet-i Aliye Ordu Teşkilatı (43), Talim Nazariyatı (44), Malumat ve Terbiye-yi Askeri (41), Lisan-ı Fransevi (43), İstikşafat-ı Askeriye (17),

236 - Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri, No: 13,** s. 24. "Piyade İkinci Sınıf Şakirdanı" başlığı altında. Bu defterdeki bilgilere göre bu sınıf notları konusunda Tahsin Ünal'ın verdiği bilgiler doğru (a., g., m., s. 40), F. Reşit Unat'ın bilgileri yanlıştır ("Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştiği Devrin Milli Eğitim Sistemi",**Türk Tarih Kurumu Atatürk Konferansları C:I.,** Ank., 1964, s. 86).Bu konuda ayrıca bakınız: S. Borak, **Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları (1899-16 Mayıs 1919),** 2. Baskı: İst., 1998, s. 18-19.

237 - Kara Harp Okulu Arşivi, a., g., d. Aynı yerler.

238 - Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri, No: 22, s. 7.** "Elli Beşinci Piyade Sınıfı-Piyade Üçüncü Sene Şakirdanı" başlığı altında.

پیاده ایکنجی سنه شاکردانی

| | اسم | | |

MEKTEB-İ HARBİYE-Yİ ŞAHANE

PİYADE İKİNCİ SENE ŞAKİRDÂNI

Umumda Sıra Numarası	*ESAMİ*		Akaid-i Diniyye	Hizmet-i Seferiye	Dahiliye-yi Kanunname-yi Hümayunî	Fenn-i Mimarî	Fenn-i Fürusiyyet Nazariyatı	Lisan-ı Fransevî	Talim Nazariyatı	Malumat ve Terbiye-i Askeriye	İlm-i Ahlâk	Kılıç Talimi	İstilşafat-ı Askeriye	Harita Tersimi	Talim Ameliyâtı	Ceza-yı Kanunname-yi Hümayunu	Alman veya Rus Lisanı	Yekun-ı Umumi
	Beher Dersin Tam Numarası		45	45	45	45	45	45	45	45	45	20	20	20	20	45	45	575
	Beher Dersin Üss-ü Mizanları		22.5	22.5	22.5	22.5	22.5	22.5	22.5	22.5	22.5	13.5	13.5	13.5	13.5			256.5
1	*Ahmet Tevfik Efendi*	Selanik	44	42	45	44	42	45	45	37	45	15	20	19	20	45	44	552
2	*Faik Efendi*	Isparta	45	39	45	45	43	42	45	37	45	17	18	20	20	45	45	551
3	*Mehmet Müştak Efendi*	Van	44	42	45	43	42	45	45	38	45	08	20	20	20	45	45	547
4	*Hayri Efendi*	Davutpaşa	45	40	45	44	44	45	43	38	45	17	16	20	19	45	41	547
5	*Ömer Cemil Efendi*	Süleymaniye	45	44	43	44	44	38	44	40	45	16	20	20	20	43	38	544
6	*Halil Efendi*	Trabzon	42	37	45	38	41	45	44	38	43	19	17	16	20	45	44	534
7	*Cavid Efendi*	Edirne	44	39	45	42	44	39	45	39	43	14	18	20	20	41	37	530
8	*Müfid Efendi*	Kırşehir	45	37	45	43	44	45	42	40	45	07	17	16	20	43	40	529
9	*Ali Şevket Efendi*	Üsküp	45	38	44	42	41	45	40	39	44	09	14	20	20	43	43	527
10	*Selim Efendi*	Çerkes	42	38	42	40	43	44	43	36	45	17	15	18	19	41	42	525
11	*Mustafa Kemal Efendi*	Selanik	45	38	45	41	45	42	43	31	43	12	14	18	20	44	41	522
12	*Osman Nuri Efendi*	Manisa	40	35	41	41	38	41	43	32	45	18	20	20	20	45	41	520
13	*Zeki Efendi*	Süleymaniye	45	29	45	44	43	42	38	40	44	08	20	17	20	44	41	520
14	*Halil Efendi*	Yenimahalle	43	37	44	34	42	42	41	37	43	08	18	20	20	45	43	517
15	*Suad Efendi*	Fatih	42	38	42	41	43	40	42	38	42	11	09	19	19	43	45	514
16	*Kemal Efendi*	Ohri	45	31	45	37	44	44	45	36	43	11	12	13	20	45	41	512
17	*Arif Efendi*	Adana	44	36	44	39	42	42	39	27	45	08	20	19	18	44	44	511
18	*Galip Efendi*	İnebolu	43	29	45	38	43	35	42	34	42	14	18	20	19	43	44	509
19	*Abdi Efendi*	Kasımağa	40	25	44	44	45	43	43	37	42	07	18	18	19	45	38	508
20	*Hüseyin Hüsnü Efendi*	Kastamonu	43	37	45	43	44	33	44	32	44	17	09	17	18	44	38	508
21	*Fuad Efendi*	Aksaray	45	33	45	42	42	41	41	38	43	09	12	13	20	45	39	508
22	*Ali Fuad Efendi*	Salacak	37	34	44	42	44	44	42	33	44	18	09	18	19	41	38	507
23	*Ali Efendi*	Laleli	42	38	41	43	43	40	38	33	44	08	16	19	20	42	39	506
24	*Ali Efendi*	Trabzon	43	38	45	41	43	39	41	28	45	09	16	16	18	42	42	506
25	*Şevki Efendi*	Kıztaşı	45	33	44	38	40	44	44	43	42	05	10	16	19	42	38	503
26	*Zeki Efendi*	Şam	45	38	44	39	44	43	42	30	44	05	12	15	19	43	40	503
27	*Mehmet Emin Efendi*	Süleymaniye	45	35	41	40	38	40	36	28	45	15	17	20	19	42	38	499
28	*Feridun Efendi*	Asitane	45	34	44	32	41	43	39	38	44	05	16	15	17	19*	43	495
29	*Hayreddin Efendi*	Çınar	45	36	44	35	44	32	39	37	45	08	11	16	20	45	38	495
30	*Hayrullah Efendi*	Topkapu	45	33	43	42	40	40	32	35	44	07	15	18	17	42	40	493

Kara Harp Okulu Arşivi, Numara Defteri, No:20, Miladi: 1900, Rumi:1316, Hicri: 1318

M. KEMAL'İN ASKERİ ÖĞRENİM HAYATININ KISA KRONOLOJİSİ	
Temmuz-Ağustos 1894	*M. Kemal'in Selanik Askeri Rüştiyesi Üçüncü Sınıfında Öğretime Başlaması*
13 Mart 1895	*M. Kemal'in Selanik Askeri Rüştiyesi Dördüncü Sınıfında Öğretime başlaması*
Aralık 1895	*M. Kemal'in Selanik Askeri Rüştiyesi'nden Mezuniyeti*
13 Mart 1896	*M. Kemal'in Manastır Askeri İdadisi Birinci Sınıfında Öğretime Başlaması*
13 Mart 1897	*M. Kemal'in Manastır Askeri İdadisi İkinci Sınıfında Öğretime Başlaması*
13 Mart 1898	*M. Kemal'in Manastır Askeri İdadisi Üçüncü Sınıfında Öğretime Başlaması*
Aralık 1898	*M. Kemal'in Manastır Askeri İdadisi'nden Mezuniyeti*
13 Mart 1899 Pazartesi (01 Mart 1315)	*M. Kemal'in Harbiye'ye Duhulü ve Birinci Sınıfta Öğrenime Başlaması*
13 Mart 1900	*M. Kemal'in Harbiye İkinci Sınıfta Öğrenime Başlaması*
13 Mart 1901	*M Kemal'in Harbiye Üçüncü Sınıfta Öğrenime Başlaması*
05 Aralık 1901 Perşembe (22 Teşrinisani 1317)	*Harbiye İmtihan Sonuçları ve Yeni Subayların İsimlerinin Açıklanması, Bayram İznine Gitmeleri*
13 Ocak 1902 Pazartesi (31 Kanunuevvel 1317)	*Bayram İzninin Bitişi*
25 Ocak 1902 (12 Kanunusani 1317)	*Diplomaların Verilişi (Tören)*
10 Şubat 1902 Pazartesi (28 Kanunusani 1317)	*M. Kemal'in Harbiye'den Neşeti (Çıkışı) ve Harp Akademisi'ne Girişi*
21 Ekim 1904 Cuma (08 Teşrinievvel 1320)	*M. Kemal'in Kurmay Yüzbaşı Olarak Yemin Etmesi*
11 Ocak 1905 Çarşamba (29 Kanunuevvel 1320)	*M. Kemal'in Harp Akademisi'nden Neşeti (Çıkışı) ve 5 nci Ordıya Tayin Edilmesi*

İstihkam Eşkali (18), Talim Ameliyatı (19), Tabiye Tatbikatı (18), Alman veya Rus Lisanı (36).[239]

Bu sınıfta okutulan toplam 14 ders vardır ve 4 adet dersin tam numarası 20, diğer 10 dersin tam numarası 45'tir. Bu duruma göre Mustafa Kemal, 2 dersten tam numara almıştır. Sınıfın birincisi yine Selanikli Ahmet Tevfik; ikincisi de yine Ispartalı Faik'tir. Ahmet Tevfik'in üç senelik toplam notu 1571, Faik'in toplam notu 1570'tir.

İlk ona giren diğer öğrencilerin sırası ve üç yıllık toplam notları şu şekildedir: "3. Mehmet Müştak, Van (1555); 4. Hayri, Davutpaşa (1519), 5. Ali Şevket, Üsküp (1519), 6. Mehmed Cemil, Süleymaniye (1508), 7. Selim, Çerkes (1505), 8. Mustafa Kemal, Selanik (1498), 9. Ahmed Müfit, Kırşehir (1494), 10. Halil, Trabzon (1490).[240]

Künye Bilgileri

Mustafa Kemal Atatürk hakkında yapılan biyografi çalışmalarında onun öğrenim hayatı ile ilgili verilen bilgilerin çoğunun yanlış olduğu görülmektedir. Bu yanlışlıklardan Harp Okulu'ndaki dönemi de kurtulamamış, arşiv çalışması yapılmadan genellikle birbirinden aktarmalarla ve Rumi, Hicri tarihleri Miladi tarihlere çevirirken yapılan hatalarla bu yanlışlıklar devam edip gitmiştir. Hatta, bu biyografilerin yanlışlarını düzeltmek iddiası ile ortaya çıkanlardan bazıları da yeni yanlışlara düşmüşlerdir.[241]

Notları, toplam not üzerinden sırası ve derslerle ilgili bilgileri yukarıda verdiğimiz için

239 - Harp Okulu Arşivi, a., g., d. Aynı yer.

240 - Harp Okulu Arşivi, a., g., d. Aynı yer.

241 - Mesela bakınız: S. Borak, "Atatürk'ün Biyografisinde Yapılan Yanlışlıklar", **Atatürk Araştırma Merkezi D.,** C: I., sayı: 1 (Kasım 1984), s. 277-285. M. Balcıoğlu, "Atatürk'ün Biyografisine Katkı", s. 539-541.

bir kenara bırakacak olursak, Mustafa Kemal'in diğer künye bilgileri belgelere göre şu şekildedir:

Duhulü: 1 Mart 1315 (13 Mart 1899 Pazartesi). **Apolet Numarası**: 1283. **Diploma Numarası**: 5998. **Üçüncü Sınıfta sınav sonuçlarının ve yeni subayların isimlerinin açıklanması ve öğrencilerin 39 günlük bayram iznine gitmeleri**: 22 Teşrinisani 1317 (05 Aralık 1901 Perşembe). **Bayramın Bitişi**: 31 Kanunuevvel 1317 (13 Ocak 1902 Pazartesi). **Diploma töreni ve diplomaların verilişi:** 12 Kanunusani 1317 (25 Ocak 1902 Cumartesi). **Neşeti (Harp Okulu'ndan Çıkışı)**: 28 Kanunusani 1317 (10 Şubat 1902 Pazartesi).

Önemli bir yanlışlık konusu da Mustafa Kemal'in "**Sicili**"dir. Kara Kuvvetleri Komutanlığı Arşivi'nde bulunan "Özlük Dosyası"nda sicili "**1317-P. 8**", **(1317-Piyade-8)** olarak görülmektedir. Buradaki 1317 Rumi tarihi bazı kaynaklarda 1901, bazı kaynaklarda 1902 olarak çevrilmektedir. Bunun doğrusu **1901**'dir. Okul o dönemde 13 Mart tarihinde eğitim ve öğretime başlamakta, Aralık ayı sonunda da eğitim-öğretim yılı bitmektedir. 1317 Rumi yılı 01 Mart ile 28 Şubat arasında 12 ayı kapsamaktadır. 1317 Rumi yılının toplam 9 ay ve 18 günü yani, 14 Mart ile 31 Aralık arası Miladi 1901 yılındadır. 1901 yılının Mart ayında 18 gün ile Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim, Kasım ve Aralık aylarının tamamı 1317 yılına aittir. 1317 yılının sadece 2 ay ve 13 günü yani, 01 Ocak ile 13 Mart tarihleri arası Miladi 1902 yılındadır. 1902'nin Ocak, Şubat aylarının tamamı ile Mart ayının 13 günü, Rumi 1317 yılındadır.[242] Bu duruma göre, Mustafa Kemal ve diğer "**1315 Duhullü**" Harbiyeliler, "**1901 Devresi**" olmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün **Sicili** de "**1901-Piyade-8**" dir.

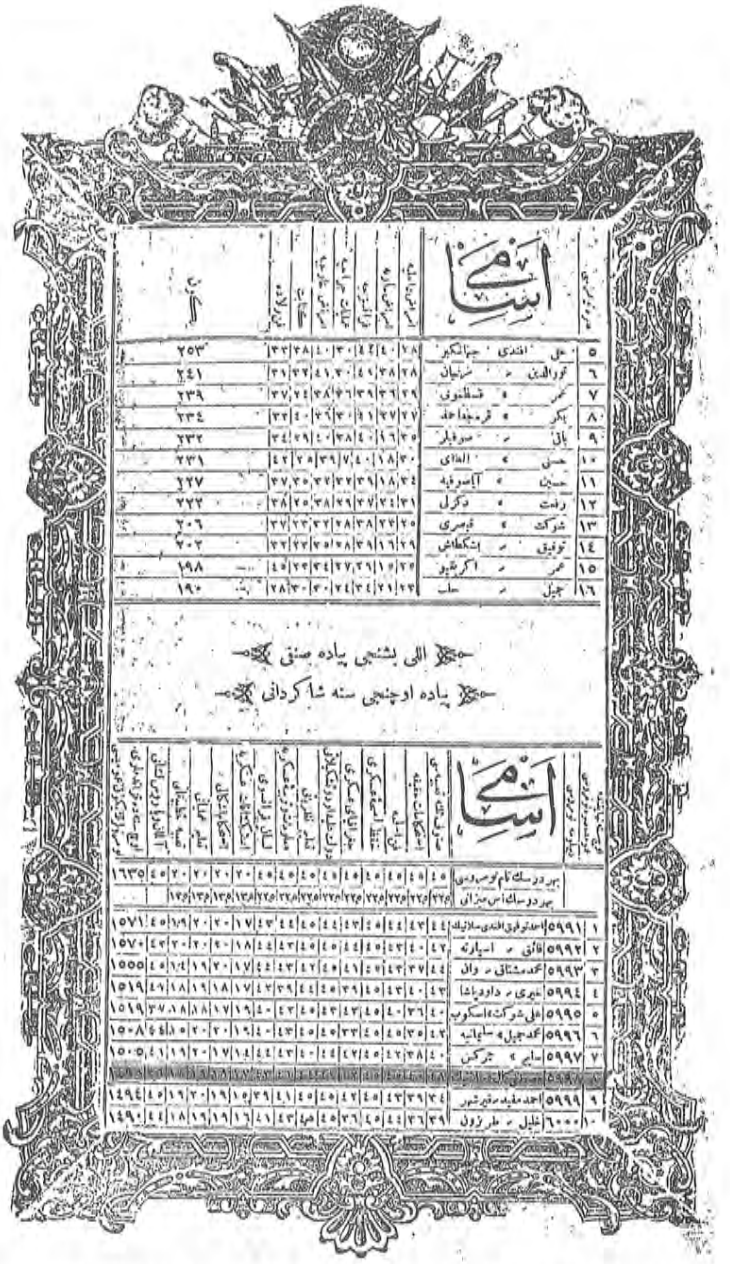
Mustafa Kemal'in "sicili" bazı yayınlarda "**Piyade-1474**" olarak verilmektedir.[243] Bu bilginin en eski kaynağının Muharrem Mazlum (İskora)'un eseri[244] olduğu görülmektedir. Bunun Mustafa Kemal'in Akademideki numarası olması muhtemeldir. Özlük dosyası bilgileri, Onun "*subay sicili*"nin "*1317-Piyade-8*" (*1901-Piyade-8*) olduğunu tartışmaya yer bırakmayacak şekilde ortaya koymaktadır.

---

242 - G. A. Muhtar Paşa, **Takvimü's-Sinin,** s. 429-436.

243 - A. F. Cebesoy, a., g., e., s. 38. F. R. Unat, "Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştiği Devrin Milli Eğitim Sistemi", s. 86. Ö. S. Coşar, **Atatürk Ansiklopedisi C:I., (1881-23 Temmuz 1908),** s. 277.

244 - M. Mazlum (İskora), a., g., e., s. 253.

Kara Harp Okulu Arşivi, Numara Defteri, No:22, Miladi 1901, Rumi, 1317, Hicri 1319

MEKTEB-İ HARBİYE-Yİ ŞAHANE

ELLİ BEŞİNCİ PİYADE SINIFI PİYADE ÜÇÜNCÜ SENE ŞAKİRDANI

Üç Sene Nihayetinde Umumda Sıra Numarası	Diploma Numarası	*ESAMİ*		Sunuf-ı Salise Tabiyesi	İstihkamat-ı Hafife	Fenn-i Esliha	Hıfzı's- Sıhha-yı Askeri	Coğrafya-yı Askeri	Devlet-i Aliyye Ordu Teşkilatı	Talim Nazariyatı	Malumat ve Terbiye-yi Askeriye	Lisan-ı Fransevi	İstikşafat-ı Askeriye	İstihkam Eşkali	Talim Amaliyatı	Tabiye Tatbikatı	Alman Veya Rus Lisanı	Üç Senede Kazanıldarı Numaraların Yekün-ı Umumisi
Beher Dersin Tam Numarası				45	45	45	45	45	45	45	45	45	20	20	20	20	45	1635
Beher Dersin Üss-ü Mizanı				22.5	22.5	22.5	22.5	22.5	22.5	22.5	22.5	22.5	13.5	13.5	13.5	13.5		
1	5991	***Ahmet Tevfik Ef.***	Selanik	44	43	44	45	43	44	45	44	43	17	20	20	19	45	1571
2	5992	***Faik Efendi***	Isparta	42	40	43	45	44	45	45	43	44	18	20	20	20	43	1570
3	5993	***Mehmet Müştak Ef.***	Van	44	37	43	45	41	45	42	43	44	17	20	19	14	45	1555
4	5994	***Hayri Ef.***	Davutpaşa	43	40	43	45	39	45	44	39	42	17	18	19	18	41	1519
5	5995	***Ali Şevket Ef.***	Üsküp	40	36	40	45	43	43	45	42	40	19	17	18	18	37	1519
6	5996	***Mehmed Cemil Ef.***	Süleymaniye	42	35	45	45	33	45	45	43	40	19	20	20	15	44	1508
7	5997	***Selim Efendi***	Çerkes	40	38	42	45	42	44	40	43	44	14	17	20	19	41	1505
8	5998	***Mustafa Kemal Ef.***	Selanik	41	40	45	45	42	43	44	41	43	17	18	19	18	36	1498
9	5999	***Ahmed Müfit Ef.***	Kırşehir	34	39	43	45	42	45	45	41	39	15	19	20	19	45	1494
10	6000	***Halil Efendi***	Trabzon	39	36	44	45	36	45	45	43	41	16	19	19	18	44	1490

Kara Harp Okulu Arşivi, Numara Defteri, No:22, Miladi 1901, Rumi, 1317, Hicri 1319

Arkadaşları, Öğretmenleri Ve Faaliyetleri

Mustafa Kemal'in Harbiye'deki arkadaşları öncelikle Manastır İdadisi'nden gelenlerdi. Bunlar arasında, Ahmet Tevfik ilk sırayı almaktadır. Çocukluk arkadaşı, Rüştiye ve İdadi'de de birlikte okuduğu Mustafa Nuri (Conker), Lütfi Müfit (Özdeş), Ali Fuat (Cebesoy), Arif (Ayıcı), Hayri (Tırnovacık), Kazım (Karabekir), Ömer Naci, İsmail Hakkı (Pars), Kazım (İnanç), Kazım (Özalp), Ali Fethi (Okyar), onu takip eden arkadaşlarıydı. Bunların bazıları kendi devresi, bazıları da kendisinden önce veya sonraki devrenin öğrencileri idi.

Hayri Paşa (Tırnovacık), anılarında gazeteci Naci Sadullah'ın *"sınıfta, en fazla kimlerle samimi konuşurlardı Paşam?"* sorusuna şu cevabı vermiştir: *"Manastır İdadisi'nden kendileriyle birlikte gelen Tevfik Bey'le ki, bu kıymetli arkadaşı mektepten mezun olduğumuz sene kaybettik. Sonra şimdi Kırşehir mebusu bulunan Müfit Bey de samimi dostlarındandı..."*[245]

Ali Fufat Cebesoy okuldaki arkadaşları ve arkadaşlıkları ile ilgili şunları yazmaktadır: *"Günler geçtikçe yeni arkadaşlar edindim. Bunların arasında ikinci sınıfta okuyan Pirlepeli Ali Fethi (rahmetli Fethi Okyar) da vardı. Bir gün öğle namazından çıkarken Mustafa Kemal elimden tuttu. Yanımızdan geçmekte olan Ali Fethi'ye:*

Sana söz etmiş olduğum arkadaşım, Salacaklı Ali Fuat diye tanıttı. El sıkıştık. Nazik ve terbiyeli bir çocuktu. Hafta tatilinde üçümüz beraber çıktık. Beyoğlu'nda gezdik, dolaştık. Onlar beni vapura kadar götürüp uğurladılar. Cafer Tayyar Edirne (General Cafer Tayyar Eğilmez) de Fethi'nin sınıfındaydı. Kendisi ile çok yakın arkadaşlığımız olmuştur. Ağabeyimin sınıfından Enver'i (Birinci Dünya Savaşı'nda Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili olan Enver Paşa) de orada tanıdım. Yakışıklı ve güzel bir gençti. Selahattin Adil (Rahmetli Korgeneral) de aynı sınıftaydı. Enver'in amcası Halil (Birinci Dünya Savaşı'nda Ordu Kumandanlığı yapan rahmetli Orgeneral Halil Kut), bizim sınıfın üçüncü kısmında okuyordu. Halil Paşa ile olan arkadaşlığımız o tarihte başlar.

Erzincan Askeri Rüştiyesi'nden tanıdığım bazı öğrenciler, ben Fransız Lisesi'nde dil öğrenmek için iki yıl hazırlığa devam etmek zorunda kaldığım için, Harbiye'de üçüncü sınıfa geçmişlerdi. Bunların arasında Fahrettin (Emekli Orgeneral Fahrettin Altay) da vardı."[246]

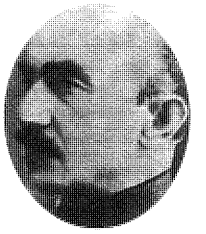
---

245 - N. Sadullah, "Harbiye'de 1317", **Yedi Gün Dergisi,** Yıl: 2, C:III., Sayı: 78 (5 Eylül 1934), s. 4. Hayri Paşa, 1929'da generalliğe yükselmiş ve Nakliyat Müfettişliği yapmıştır. Bu röportajdan kısa bir süre sonra Cebeci Askeri Hastahanesi'nde 11 Aralık 1934'de vefat etmiştir. (S. Borak, a, g. e., s. 22).

246 - A. F. Cebesoy, a. g. e., s. 30-31.

Osman Koptagel

Naci İldeniz

Mustafa Kemal Harbiye'de öğretime başladığı sırada, okul komutanı 24 yıl (1884-1908) bu kutsal yuvaya komutanlık yapmış olan Mustafa Zeki Paşa; öğretim başkanı, o zamanki ismi ile "ders nazırı", daha sonra Çanakkale'de kendisine kolordu komutanlığı yapacak olan Esat Paşa'dır.[247]

Mustafa Kemal'in Harp Okulu'ndaki öğretmenleri arasında, onun kişiliğini etkileyen ve onu hayata hazırlayan çok değerli öğretmenleri olduğunu görüyoruz. Bunlar arasında; sonradan İstanbul Üniversitesi'nde Profesör olan, Türk Tarih Kurumu kurucu üyesi ve Milletvekili olan **Fransızca öğretmeni Necip Asım (Yazıksız) Bey** (1861-1935), **Talim Öğretmeni Rahmi Paşa** ve onun maiyetindeki **Binbaşı Fazıl Bey**, sonra Korgeneral ve milletvekili olan **Yüzbaşı Naci (İldeniz) Bey** ve **Teğmen Osman Efendi** bulunuyordu.[248]

Ali Fuat Cebesoy öğretmenleri hakkında şunları anlatmıştır: "*Hocalarımızdan memnunduk. Talim öğretmenlerimizin başında öğrenimini Almanya'da yapmış olan Rahmi Paşa bulunuyordu. Maiyetinde Birinci Dünya Savaşı'nda ölen, Hünkâr yaverlerinden Binbaşı Fazil Bey, Yüzbaşı Naci (Rahmetli Korgeneral ve Milletvekili Naci Eldeniz) ve Teğmen Erzurumlu Osman Efendi vardı. Osman Efendi talim yaptırırken; "Birinci mangadan sağdan itibaren beş kişi kop da gel!" Diye bizleri çağırırdı. Bundan dolayı kendisine Kopdagel adını vermiştik. Daha sonra bu lakabı kendisi de beğenmiş olacak ki, soyadı olarak almıştır.*

Mustafa Kemal en ziyade Yüzbaşı Naci Bey'i sayar ve severdi. Hatırımda yanlış kalmadıysa, Manastır'dan tanışıyorlardı. Bu saygı ölünceye kadar devam etti. Çok yıllar önce Naci Paşa Kolordu Kumandanıyken bir münasebetle Atatürk'ü ziyaret etmişti. Ben de oradaydım. Kendisine çok itibar etti. "Buyurunuz hocam" diye yer gösterdi ve sonra bana döndü: "Naci Paşa Hazretleri'nin" dedi, "ikimizin üzerinde de emeği vardır." Ben, okula geldikten on beş gün kadar sonra Ders Nazırlığı'na Yanyalı Esat Paşa atandı. O zaman rütbesi albaydı. Taşkentli Mehmet Kaçın'ın sülalesinden olan Esat Paşa vatanperver ve bilgili bir askerdi. Harp Okulu'nda ve Harp Akademisi'nde birçok ıslahat yapmıştır. Bu kişi Balkan Savaşı'nda Yanya Savunması'nda benim kumandanımdı. Onun kolordusunun Kurmay Başkanlığı'nı yaptım, yine onun emri altında 23. Tümen Kumandan Vekili olarak Pasita ve

247 - Esat Paşa'nın okuldaki çalışmaları için bakınız: İ. Kurtcephe-M. Balcıoğlu, **Kara Harp Okulu Tarihi,** Kara Harp Okulu Matbaası, Ankara, 1991, s. 47-48.

248 - Y. Akyüz, "Atatürk'ü Yetiştiren Öğretmenlerden Birkaçı", s. 116. Atatürk'ün okuduğu dönemdeki Harp Okulu eğitim ve öğretim kadrosunun tamamı için bakınız: Y. Çam, a. g. e., s. 131-136. İ. Kurtcephe-M. Balcıoğlu, a. g. e., s. 84 vd.

Pizani mevkilerini müdafaa ettim. Yaralandığım zaman çok üzülmüştü.

Esat Paşa, Çanakkale Savaşları'nda Atatürk'e de kumandanlık etmiştir. Atatürk'ün meşhur 19. Tümeni Esat Paşa'nın kumandasındaki 3. Kolordu'nun kuruluşu içindeydi."[249]

Okul arkadaşlarının anlattıklarından Harbiyeli Mustafa Kemal'in bu dönemde hem Fransızca'sını geliştirdiği, hem de memleket meseleleri üzerindeki düşüncelerinin daha da olgunlaştığı görülmektedir. Onun nasıl bir öğrenci olduğunu ve ileriye dönük hangi düşüncelere sahip olduğunu göstermek için Harbiye öğrenciliği ile ilgili bazı anıları buraya aynen alıyoruz.

En samimi arkadaşlarından **Lütfi Müfit (Özdeş)**'e göre Harbiyeli Mustafa Kemal:

"Gazi Hazretleri askerî idadisinden 315 yılında Harbiye mektebine gelmişlerdi. Orada, İstanbul, Erzurum, Şam Bağdat idadilerinin sınıfları da toplanmışlardı. Sınıf mevcudu dokuz yüzü geçiyordu. Bu sebeple tedrisatın kolaylaştırılması için sınıf, altı kısma ayrılmıştı. Gazi Hazretleri birinci kısımda idiler. 317 de üç Harbiye sınıfı bitirilerek otuz dokuz efendi Erkân-ı Harbiye namzeti birinci sınıfına seçildi.

Harbiye'den çıkan Büyük Şefin gerek Harbiye ve gerekse Erkân-ı Harbiye namzeti sınıflarında geçirdikleri tahsil hayatı öyle birkaç cümle veya satırla ifade edilebilecek bir mevzu değildir. Onun altı senelik hayatı ciltler doldurulacak başlı başına bir tarihtir.

Daha o zaman mektepte iken, şuursuz, düşüncesiz kötü bir idareye karşı vicdan ve ruhunda fışkıran inkılapçı düşünceleri bilhassa kayda şayandır. Her okuduğu ders, her mütalaa ettiği ilim ve fenni dikkatle tahlil ederek neticeyi alırdı. Bütün talebe arkadaşlarının ders müşküllerini makul ve mukni cevaplarla izah ederdi. Erkân-ı Harbiye'de mesleğe ait ihtisas derslerinde en iyi notu Büyük Şef almıştır." Lütfü Müfit Bey Gazi Hazretlerinin istibdat devrinde mektepteki hatıralarını anlatırken onun gazete çıkararak talebe arkadaşlarını tenvir ettiğini kaydetmiş ve böyle devam etmişti:

Büyük Şef şuursuz idareden o derece ıstırap duymuştu ki, daha mektepte iken o zamanki idareye karşı arkadaşları ile hasbıhaller, tenkitlere başlamış ve hatta büyük tehlikelere rağmen haftada bir iki defa gizli olarak gazete bile çıkarmışlardır.

Daha o zaman evlâdı bulunduğu asil Türk milletine ileride ne büyük hizmetler yapmağa namzet olduğunu pek güzel anlatıyordu. Onun her haline olduğu gibi dürüst

249 - A. F. Cebesoy, a. g. e., s. 31-32.

düşüncelerine meftun olan ve candan inanan arkadaşları O Büyük Adamın etrafına toplanmışlardı."[250]

Tevfik Fikret

Hayri Paşa (Tırnovacık) Gazeteci Naci Sadullah'a anlatıyor: *"...Gazi Hazretleri sınıfın en zeki talebesiydi. Hallerinden, yaşlarından umulmayan bir olgunluk vardı. Çok kuvvetli bir ikna kabiliyetine sahipti. Herhangi kavgaya tek defa olsun karıştığını hatırlamıyorum.*

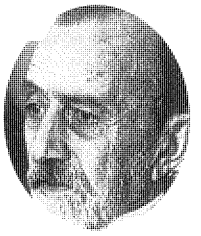
Mekteplerde, intikal kabiliyetinin ve zekalarının kıtlığını, zorlamalarla telafiye çalışan bedbaht talebeler vardır. Bu zorlamalardan müstağni olan Gazi Hazretlerinin kitaplar üzerinde mütemadiyen kafa patlatan ezberciler gibi de çalıştığını hatırlamıyorum. Bilhassa merak ettiği derslerle fazla meşgul olurlardı. Riyaziye (Matematik) ve edebiyata karşı fazla düşkünlüğü vardı. En çok okudukları Tevfik Fikret'in bilhassa Sis manzumesini beğenirlerdi. Namık Kemal'i, Abdülhak Hamit'i okumaktan da zevk duyarlardı.

Namık Kemal

En fazla meşgul oldukları şeylerden biri de zamanın felsefesi ve fikri cereyanları idi. Toplumun henüz halledilmemiş davalarıyla dimağlarını meşgul ederlerdi. Darvin nazariyesiyle de çok meşgul olurlar, papazların dini neşriyatını dikkatle takip ederlerdi.

Sınıftaki durumu, davranışları nasıldı?

Abdülhak Hamit

Gazi Hazretleri, sınıfımızın en yakışıklı, en şık, en temiz giyinen talebesiydi. Kendisi, muasır hayatın İstanbul'dan evvel yer bulduğu Selanik'te bulundukları için cemiyetin ince muaşeret kaidelerine hepimizden fazla vakıftı. Beyrut'tayken de davet edildiğimiz yüksek mahfellerde gayet güzel dans etmeleri, çok serbest halleri ve çok tatlı konuşmalarıyla kadınlar ve erkekler arasında büyük tesir ve itibarla hepimize geniş bir iftihar hissesi ayırmışlardır.

Sınıfta en fazla kimlerle konuşurlardı Paşam?

Manastır İdadisi'nden kendileriyle beraber gelen Tevfik Bey'le, ki bu kıymetli arkadaşı mektepten mezun olduğu zaman kaybettik.

Sonra şimdi Kırşehir mebusu bulunan Müfit Bey'de samimi dostlarındandı..."[251]

Manastır ve Harp Okulu'nda kendisini bir devre arkadan takip eden **Kazım Özalp Paşa** da Harbiye'deki arkadaşlıkları hakkında şunları anlatmıştır: *"1899 yılında Mus-*

250 - L. Müfit, "Harbiye'de Gazi Hazretleri İle Bir Sınıfta Ders", **Vakit Gazetesi,** 10 Ağustos 1934.

251 - N. Sadullah, a. g. m., s. 4.

Kazım Özalp

tafa Kemal İstanbul'a Harp Okulu'na gitti. Bir yıl sonra ben de aynı okula gittim. Böylece arkadaşlığımız tekrar başladı. Manastır İdadisi'nden Harbiye'ye gelenler tatil günlerinde genellikle Babıali'deki Stefan'ın Kıraathanesi'nde veya Sirkeci'deki Yani'nin kahvehanesinde buluşurlardı. Buralardaki sohbetlerimiz önceki yıllara göre daha anlamlı ve tartışmalı olurdu. Tavladan başka imkan bulduğumuz için bilardo da oynamaya çalışırdık..."[252]

Harp Okulu'nda Mustafa Kemal'den bir devre önce olan (1900-Piyade-2) fakat, okulu bitirdiğinde bir sene "tebdil-i hava" raporu alarak memleketine giden ve Harp Akademisi'ne bir yıl sonra başlayan **Asım Gündüz,** orada Mustafa Kemal'lerle birlikte aynı sınıfları okumuştur. Anılarında Harbiyeli Mustafa Kemal'i şöyle anlatmaktadır:

Asım Gündüz

"Kuleli'den sonra Harbiye'ye geçtim. Manastır, Şam ve Erzurum İdadilerinden gelen arkadaşlar Harbiye'de toplanmıştık. Bu defa da çeşitli idadilerden gelen arkadaşlara arasında üstünlük yarışı başlamıştı. Bu yarış, zaman zaman büyük geçimsizliklere yol açıyordu.

Kuleli'den mezun olurken aldığım notlar, diğer idadilerden gelen arkadaşların notlarından daha yüksek olduğu için sınıf birincisi ve başçavuş olmuştum. Harp okulunda bulunduğum sürede sınıf birinciliğim ve başçavuşluğum devam etti.

Ali Fethi Okyar

Harp Okulu'nu bitirdiğim zaman hastalanmış ve okul hastanesi raporuyla bir yıl hava tebdili olarak memleketime gitmiştim. O zaman, Harbiye'yi birincilikle onunculuk arasında bitirenler, Harp Akademisi sınıflarına ayrılırlardı. Harp Okulu'nu birincilikle bitirmiş olamama rağmen, rahatsızlığım sebebiyle Harp Akademisi'ne, ancak bir yıl sonra gidebildim. Böylece Mustafa Kemal, Ali Fuat Cebesoy ve Ali Ihsan Sabis'le Harp Akademisi'nde beraber oldum. Daha önce de sınıf birincisi olmam ve notlarımın o yılın sınıf birincisi Ali Ihsan Sabis'ten 14 numara yüksek bulunması dolayısıyla yine sınıf kıdemlisi seçildim.

Gerek Harbiye'de, gerek Harp Akademisi'nde bir şey dikkatimi çekmişti. Doğu illerinden ve Anadolu'dan gelen arkadaşlar, İstanbullular gibi, yalnız dersleriyle meşguldüler. Sadece Manastır İdadisi'nden gelen arkadaşlarımız daha çok uyanık, daha çok Batı'ya dönüktüler. Onlar derslerinin dışında memleketin meselelerini de tartışıyorlar, bu konularda fikirler ileri sürüyorlardı. Mustafa Kemal de bunlardandı.

Beni, Mustafa Kemal'le tanıştıran eski arkadaşım Fethi Bey (Okyar) olmuştu. Mustafa Kemal, çok güzel giyinir, çok güzel konuşur, kimseyi kırmaz, terbiyeli bir çocuktu. Doğup büyüdüğü Selanik'in batıyla daha çok bağlantılı bulunması sebebiyle olacak, dikkati çeken fikirleri vardı. Etrafına topladığı arkadaşlarla cesaretle konuşuyor, onları güzel

252 - K. Özalp, a. g. e., s. 1-2.

konuşmasıyla kısa zamanda tesiri altına alıyordu. Bizlerin okumadığımız bir çok vatan şiirlerini sık sık tekrarlıyordu. Namık Kemal'in bütün şiirlerini bir defterde toplamıştı. Bu şiirleri kısa zamanda bütün arkadaşlar defterimize yazmış ve ezberlemiştik. Mustafa Kemal "Milletleri uyandıracak olan fikir adamları, devlet adamlarıdır" diyordu. Yabancı lisana karşı büyük bir hevesi vardı. Bu maksatla. Beyoğlu'nda bir Fransız madamına pansiyoner olmuştu. Bu Fransız kadın, Fransız sefareti kuryeleriyle, ittihatçıların Paris'te yayınladıkları gazeteleri getirtiyor ve Mustafa Kemal'e veriyordu. Fransız kadın aynı zamanda Mustafa Kemal'e Fransızca dersi veriyordu. Bizler, Vatan, Millet ve Türklük Fikirlerini ilk defa, Harp Akademisi sıralarında ondan duymuştuk. Bizim sınıfta en iyi Fransızca bilen Ali Fuat'tı (Cebesoy). Çünkü, Ali Fuat Fransız okulundan Harbiye'ye gelmişti. Onu takiben de Mustafa Kemal iyi Fransızca bilirdi. Mustafa Kemal, Harbiye'de iken her tatilde Selânik'te bir Fransız okulunun tatil kurslarına devam ederek lisanını ilerlettiğini söylerdi."[253]

Bütün bu anlatılanlardan anlaşılmaktadır ki, Harp Okulu eğitimi ve öğrenimi dönemi, Mustafa Kemal'in hem "vatan, millet, Türklük" fikirlerinin olgunlaşmasında, hem de Batıya dönük "çağdaşlaşma" düşüncelerinin gelişmesinde önemli bir dönem olmuştur. Ayrıca bu fikirlerini arkadaşlarına da anlatması, okula bu fikirleri yaymak için bir gazete çıkartma girişiminde bulunması, onun daha o dönem liderlik özelliklerinin gelişmeye başladığını da göstermektedir. O, yine bu dönem özellikle ilk sınıfta İstanbul'un sosyal hayatı içinde kendisini bulmuş görünmektedir. "İçki" ve "dans" konusunda da bazı ilk deneyimlerin burada yaşandığı bilinmektedir.[254]

Son yapılan araştırmalara göre Mustafa Kemal'in Harp Okulu'nda iken "şiir yazıp, dergilere gönderdiği" bilgisinin de yanlış olduğu anlaşılmıştır. Şiir okuyan, arkadaşlarına şiir okutan Mustafa Kemal Atatürk, şiir yazan bir başka Mustafa Kemal ile karıştırılmıştır.[255]

HARP AKADEMİSİ ÖĞRENİMİ VE BURADA KİŞİLİĞİNİ ETKİLEYEN İNSANLAR, OLAYLAR

Okula Girişi, Dersleri Ve Notları

Mustafa Kemal'in Harp Okulu'ndan "neşet" tarihi olan 28 Kanunusani 1317, yani 10 Şubat 1902 Pazartesi tarihi, Harp Akademisi'ne girdiği tarihtir. Kara Harp Okulu Arşivi'ndeki "**1315 Duhullülere Mahsus Künye Defteri**"nde Ahmet Tevfik, Mustafa Kemal, Recep Fahri ve Ali Şevket'in yer aldığı sayfanın başında, "*Manastır Mekteb-i İdadisi'nden vürud eden şakirdan*" başlığının devamında "*duhûl*" ve "*neşet*" tarihleri yazılıdır. Ayrıca Mustafa Kemal'in "*çiçek künyesi*"nin üzerinde "*3. Ordu Erkan-ı Harbiye Birinci*

253 - A. Gündüz, **Hatıralarım,** Hazırlayan: İ. Ilgar, İstanbul, 1973, s. 12-14.

254 - Bu konuda bakınız: S. Borak, a. g. e., s. 27-28.

255 - Ayrıntılı bilgi için bakınız: S. Borak, **Atatürk ve Edebiyat,** 2. Baskı, İstanbul, 1998, s. 20 vd.

Sene Namzetliğine" yazılmıştır. Aynı ibareler, Ahmet Tevfik ve Ali Şevket'in künyelerinin üzerinde de bulunmaktadır.[256]

1848 yılında Harp Okulu içinde "*Erkan-ı Harbiye Sınıfları*" adı ile kurulan Harp Akademisi, Esat Paşanın Harp Okulu Öğretim Başkanlığı'na atanması (1899)ndan sonra, yani Mustafa Kemal'in Harp Okulunda öğrenime başladığı sırada yeni bazı düzenlemeler yapılmıştır. O zamana kadar Harp Okulu'ndan "*erkan-ı harp sınıfları*"na geçen öğrencilere "*erkan-ı harp*" (kurmay) deniliyordu. Esat Paşa, bunu değiştirmiş, "*erkan-ı harp namzedi*" (kurmay adayı) şekline çevirmiştir. Bundan sonra Harp Akademisi öğrencileri kısaca "*namzet*" (aday) olarak anılmaya başlanmıştır. O zamana kadar Harp Akademisi'nin 15 kişiyi geçmeyen öğrenci sayısı, yine Esat Paşanın çabalarıyla kırka kadar yükseltilmiştir. Fakat, bu öğrencilerden ordunun ihtiyaç fazlası kısmına kurmaylık hakkı verilmemiş, bunlar "*mümtaz*" adı altında ve yüzbaşı rütbesiyle kıtalara çıkarılmışlardır.[257]

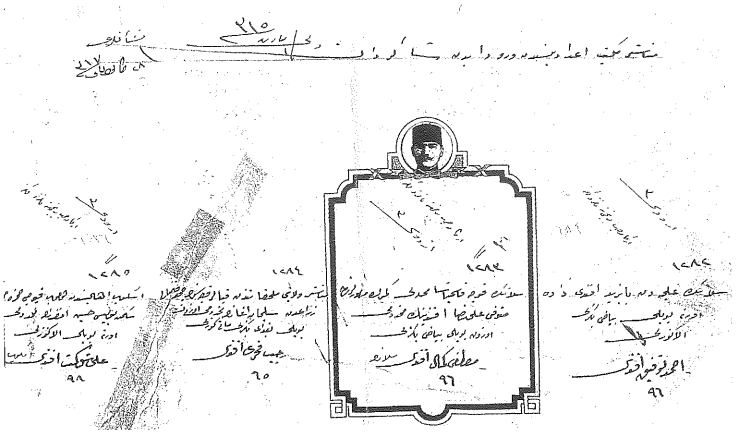
18 Eylül 1899 günlü **İkdam Gazetesi**'nde çıkan bir haberde bu değişikliğin temel sebepleri ve uygulamanın nasıl olacağı konusu şu şekilde anlatılmaktadır: "*Şimdiye kadar, Harbiye Okulu'nun en muvaffak mezunları kurmay sınıflarına ayrılıyor ve üç yıl eğitim gördükten sonra buradan otomatikman yüzbaşı olarak çıkıyordu...Yalnız bazı subaylar, kurmay sınıflarına ayrıldıktan sonra dersleri ihmal ediyordu. Diğer yandan, çok iyi derece alamamış olan Harbiye mezunları arasında da kurmaylığa yatkın kimseler bulunabilir. Bu sebeple nizamnamenin değiştirilmesi kararlaştırılmıştır... Bundan böyle şu usul tatbik edilecektir: Harbiye Okulu'ndan teğmen olarak mezun olanların en iyilerinden; sınıfın mevcuduna nazaran yüzde beş ile on arasında subay seçilecek ve onlara 'kurmay namzedi' namı verilecektir. Namzetler özel bir işaret olarak yakalarına sarı bir yıldız takacaklardır. Üç yıl süre ile derslerinde ve hareketlerinde muvaffak olamayan namzetler, sarı yıldızı muhafaza ederek 'mümtaz subay' sıfatını taşıyarak orduya katılacaklardır. Muvaffak olanlar ise kurmay yüzbaşı olarak okulu terk edeceklerdir. İki yıl kıtalarda staj gördükten sonra da kolağası rütbesine yükselecek ve genelkurmayda görev alacaklardır...*"[258]

---

256 - Kara Harp Okulu Arşivi, **Künye Defteri, No: 21.** Bu nedenle, değişik yerlerde Mustafa Kemal'in Akademiye giriş tarihi olarak gösterilen, 28 Kanunuevvel 1317 (10 Ocak 1902) (M. Balcıoğlu, "Atatürk'ün Biyografisine Katkı", **Atatürk Araştırma Merkezi D., C:XIII.**, sayı: 38 (Temmuz 1997), s. 539), 09 Ocak 1902 (**Harp Akademileri'nin 132 Yılı, 1848-1980 Şeref Dolu Yıllar,** Hazırlayan: T. Yurdabak, Harp Akademileri Basımevi, İst., 1980, s. 38. **Harp Akademilerinin 142. Yılı, Şeref Dolu Yıllar 1848-1990,** Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İst., 1990, s. 41) gibi tarihler yanlıştır.

257 - İ. Kurtcephe-M. Balcıoğlu, **Kara Harp Okulu Tarihi,** Ankara, 1991, 47-48.

258 - Ö. S. Coşar, **Atatürk Ansiklopedisi C:I., (1881-23 Temmuz 1908),** s. 248-249.

Bu nizamname esaslarına göre mezuniyetin 1902 yılından itibaren başladığı görülmektedir. Bu yıldan itibaren Erkan-ı Harbiye Sınıfları'ndan "*Çok İyi*" derecede başarı sağlayanlara "*Kurmay*", ve "*İyi*" derecede bitirenlere "*Mümtaz*" unvanı verilmeye başlanmıştır. Bu usul, 1909 yılına kadar devam etmiştir. Mümtazlar arasında "*kurmay*" ihtiyacını karşılamak üzere sonradan "*kurmaylıkları*" onananlar da çoktur. Bu dönemde, Erkan-ı Harp Sınıfı öğrencileri, "*Kurmay Yüzbaşı*" olarak mezun olmuşlar ve iki yıl sonra da "*Kıdemli Yüzbaşılığa*" yükselmişlerdir.[259]

Ömer Sami Coşar tarafından; Mustafa Kemal'in Akademiye başladığı birinci sene sınıf mevcudu, topçu ve süvari okullarından gelenler ve değişik sebepler dolayısıyla bir üst sınıftan kalanlar ile birlikte 43 kişi olarak gösterilmekte ise[260] de gerçekte sınıfın mevcudu 42'dir. Söz konusu sayı, Harp Okulu ve Topçu Okulu (Mühendishane-yi Berri-i Hümayun) mezunu kurmay adayı öğrenciler ile hastalık sonucu devre kaybeden üç subayın (Ahmet Efendi Saraçhane, Sedat Efendi Üsküdar, Mustafa İzzet Efendi Kale-yi Sultaniye) katılımı ile oluşmuştur.[261]

Mustafa Kemal ilk yılını 1922'de yayınlanan anılarında şöyle anlatır: "*Erkan-ı Harp sınıflarına geçtik. Mutad olan derslere çok iyi çalışıyordum. Bunların fevkinde olarak ben de ve bazı arkadaşlarda yeni fikirler peyda oldu. Memleketin idaresinde ve siyasetinde fenalıklar olduğunu keşfetmeye başladık...*"[262]

---

259 - **Harp Akademilerinin 142. Yılı, Şeref Dolu Yıllar 1848-1990,** s. 2. Bazı araştırıcılar, bu "mümtaz" kelimesinin anlamından hareketle yanlış bazı sonuçlara varmışlardır. Mesela, F. R. Unat'ın, "*Harp Okulu'nu üstün derecelerle bitirenler, o zaman uygulanan rejime göre, yine aynı çatı altında bulunan bugünkü Harp Akademisi'ne esas teşkil eden Erkan-ı Harbiye sınıflarına üç sene devam ederek ve ilk sene imtihanını verince Üsteğmenliğe yükselerek, okulu bitirince de Yüzbaşı rütbesiyle Kurmay olurlar veya bu hizmetlerde de yardımcı görev alabilecek 'mümtaz'lar sınıfını teşkil ederlerdi. Mustafa Kemal'in sınıfından da 37 genç böylece sözü geçen sınıfa ayrılmış ve Onun için yeni bir öğrenim safhası başlamıştı*" (Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştiği Devrin Milli Eğitim Sistemi, s. 87) şeklindeki değerlendirmesinin yanlışlığı ortadır.

260 - Ö. S. Coşar, **Atatürk Ansiklopedisi C: I., (1881-23 Temmuz 1908),** s. 289.

261 - H. Gök-M. Uyar, "Yeni Bulunan İki Belgenin Işığında M. Kemal Atatürk'ün Harp Akademisi Öğrencilik Dönemi", **Toplumsal Tarih D.,** Sayı: 71 (Kasım 1999), s. 9.

262 - A. E. Yalman, a., g., m.

Kara Harp Okulu Arşivi'ndeki, elle yazılmış (matbuu olmayan) **26 No'lu Numara Defteri**'ne[263] göre Atatürk'ün Harp Akademisi birinci ve ikinci sınıfta okuduğu dersler, notları ve buradaki ders başarısı şu şekildedir:

Sınıf mevcudu kırk iki kişi olan Akademi birinci sınıfta[264], toplam 580 olan ders notlarından Mustafa Kemal, toplam 479 not almıştır ve başarı sırası 8'dir. Okuduğu dersler ve aldığı notlar şu şekildedir: Coğrafya-yı Sevkü'l-Ceyş (32), Talimgâh-ı Hafife Tatbikatı (41), Fenn-i Esliha Nazariyatı (38), Tarih-i Fenn-i Harp (35), Fransızca (36), Mübahis-i Riyaziye (43), Talim Nazariyatı (45), Kitabet-i Askeriye (39), Tabiye Nazariyatı (33), Muharebat-ı Meşhure Münakaşası (32), Almanca veya Rusça (33), Mufassal Topografya (34), İstikşafat-ı Askeriye (18), Talim Ameliyatı (20).[265]

Aynı sınıfın başarı sıralamasında Ahmet Tevfik, Selanik 522 toplam notla birinci; İhsan, Cihangir (Sabis) 517 toplam notla ikinci; Süleyman, İzmir 508 notla üçüncüdür. İlk ona giren diğer öğrenciler ve toplam notları şu şekildedir: 4. Hayri, Davutpaşa (493), 5. Mustafa Aziz, Kale-i Sultaniye (492), 6. Kemal, Ohri (489), 7. Selim, Çerkes (486), 8. Mustafa Kemal, Selanik (479), 9. Ali, Rumelikavağı (488), 10. Ahmed, Saraçhane (470).[266]

---

263 - Bu defter Kara Harp Okulu Arşivi'nde H. Gök tarafından bulunmuştur.

264 - Bu sınıfa ait **Numara Defteri**'nde isimleri görülen, Faik Efendi Isparta, Müştak Efendi Van, İbrahim Efendi Tunus ve Osman Efendi Sultanahmet çeşitli sebeplerle sınıfı tamamlayamamışlardır. Bu sebeple defterde notları gözükmemektedir. Bu durumda sınıfın gerçek mevcudu otuz sekizdir.

265 - Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri, No: 26,** s. 2.

266 - Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri, No: 26,** s. 2. Defterde öğrenciler başarılarına göre sıraya dizilme-

Mustafa Kemal'in, Akademi ikinci sınıfında öğretime başladığı yıl sınıfın mevcudu 40'a düşmüştür. Bu sayı, ikinci sınıfta hastalık nedeniyle devre kaybeden iki subayın katılması (Asım Efendi Kütahya, Ahmet Efendi Bursa) ve çeşitli nedenlerle ilişiği kesilen dört subayın (Faruk Efendi Isparta, Müştak Efendi Van, İbrahim Efendi Tunus, Osman Efendi Sultanahmet) ayrılmasıyla oluşmuştur.[267]

İkinci sınıfta Mustafa Kemal'in kırk kişilik sınıf mevcudu içinde toplam 480 puan aldığı görülmektedir ve 6. sıradadır. Dersleri ve notları şu şekildedir: Topçuluk ve Topçu Tabyası (45), Muharebat-ı Meşhure Münakaşası (38), Coğrafya-yı Sevkü'l-Ceyş (45), İstihkamat-ı Cesime (35), Tabiye Tatbikatı (36), Ecnebi Ordu Teşkilatı (43), Tabakatü'l-Arz (39), Fransızca (38), Talim Nazariyatı (43), Mübahis-i Riyaziye (45), Almanca veya Rusça (42), İstikşafat-ı Askeriye (16), Talim Ameliyatı (20).[268]

Bu sınıfta ilk ona giren öğrenciler ve toplam notları şu şekildedir: 1. İhsan, Cihangir (511), 2. Ahmet Tevfik, Selanik (501), 3. Sedad, Üsküdar (501), 4. Asım, Kütahya (Gündüz) (494), 5. Mustafa İzzet, Kale-i Sultaniye (487), 6. Mustafa Kemal, Selanik (480), 7. Ahmed Müfit, Kırşehir (Özdeş) (478), 8. Ali Fuat, Salacak (Cebesoy) (478), 9. Süleyman, İzmir (476), 10. Kemal, Ohri (476).[269] Mustafa Kemal Kurmay Yüzbaşı olarak yeminini 08 Teşrinievvel 1320 (Hicri: 11 Şaban 1322), Miladi 21 Ekim 1904 Cuma günü eder. **Sabah Gazetesi**, 21 Teşrinievvel 1320 (03 Kasım 1904) günkü nüshasında; Harbiye Okulu'ndaki yemin merasiminde numaraların da okunduğunu ve törende Askeri Okullar Nazırı Zeki Paşa, İkinci Nazır Ferik Rıza Paşa, Harbiye Okulu Müdürü Ferik Servet ve Ders Nazırı Esat Paşaların da hazır bulunduğunu ve Zeki Paşanın

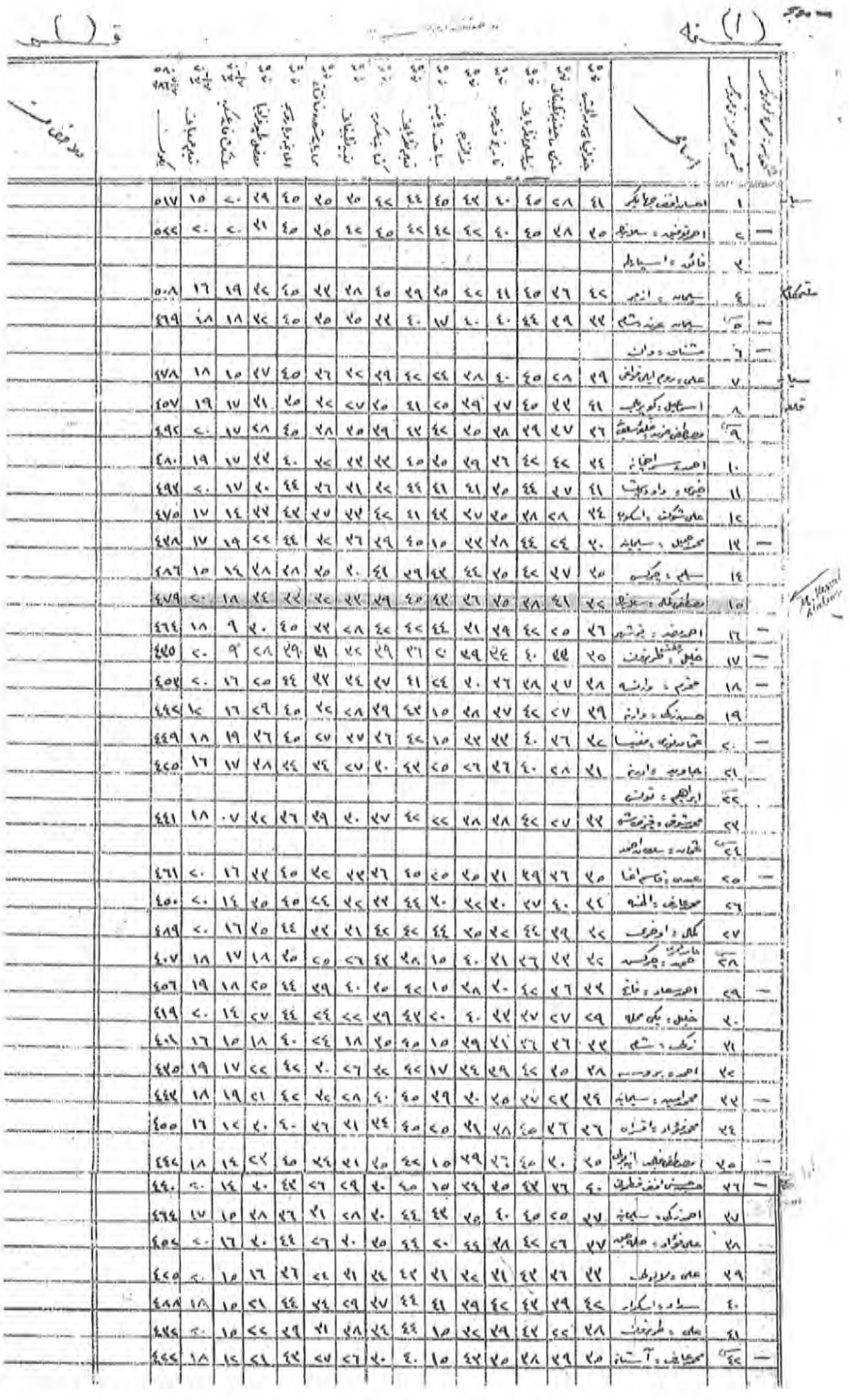
---

mişlerdir.

267 - H. Gök-M. Uyar, a. g. m., s. 9.

268 - Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri, No: 26,** s. 52.

269 - Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri, No: 26,** s. 52. Öğrenciler burada da karışık yazılmış, fakat not toplamlarının sonundaki bir sütuna "yeni sıra" yazılarak başarı durumuna göre numaralandırılmışlardır. F. R. Unat'ın "Atatürk'ün Öğrenim Hayatı..." isimli çalışmasının 5 Numaralı EK'i olarak yayınladığı matbu numara defteri klişesi ile; Kara Harp Okulu tarafından 1981'de hazırlanan "**Atatürk, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Atasına 100. Yıl Anısı"** isimli albümde 17. Sahifede klişesi ve transkripsiyonu verilen "57 Yedinci Erkan-ı Harbiye Namzedleri Şakirdanı" nın notlarını gösteren matbu numara defteri sahifesi, bizim verdiğimiz bu defter ile aynıdır. Mustafa Kemal bu listeye göre, "Elli Yedinci Erkan-ı Harbiye Namzetleri Şakirdanı" arasında 6 sıradadır ve toplam not 535 üzerinden 480 notu vardır. Bu listede "İhsan Efendi, Cihangir (Ali İhsan Sabis), 511 not ile birinci sırada görülmektedir. Onu sırasıyla şu öğrenciler takip etmektedir: "2. Ahmet Tevfik, Selanik (501), 3. Sedat, Üsküdar (501), 4. Asım (Gündüz), Kütahya (494), 5. Mustafa İzzet, Kale-i Sultaniye (Çanakkale) (487), 6. Mustafa Kemal, Selanik (480), 7. Ahmed Müfit, Kırşehir (478), 8. Ali Fuat (Cebesoy) Salacak (478), 9. Süleyman Efendi, İzmir (476), 10. Kemal, Ohri (476), 11. Hayri, Davutpaşa (475), 12. Ahmed, Saraçhane (472).

Kara Harp Okulu Arşivi, Numara Defteri, No:26, Miladi 1902 - 1903, Rumi, 1318, Hicri 1320

ERKAN-I HARBİYE NAMZEDİ

SENE (1) "SINIF NUMARASI 3" KISIM ( )

Umumda Sıra Numarası	Kısım Sıra Numarası	ESAMİ		Coğrafya-yı Sevkü'l- Ceyş	Talimgâh-ı Haffe Tatbikatı	Fenn-i Esliha Nazariyatı	Tarih-i Fenn-i Harp	Fransızca	Mübahis-i Riyaziye	Talim Nazariyatı	Kitabet-i Askeriye	Tabiye Nazariyatı	Muharebat-ı Meşhure Münakaşası	Almanca Veya Rusça	Mufassal Topografya	İstikşafat-ı Askeriye	Talim Ameliyatı		Yekün	Mülahazat	Yeni Sıra
				45	45	45	45	45	45	45	45	45	45	45	45	20	20		580		
				30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	13.1/3	13. 1/3		386. 2/3		
	1	İhsan Efendi	Cihangir	41	28	45	40	43	45	44	42	35	35	45	39	20	15		517		2
	2	Ahmet Tevfik Efendi	Selanik	35	38	45	40	42	42	42	45	42	35	45	31	20	20		522		1
	3	Faik Efendi	Isparta																-		-
	4	Süleyman Efendi	İzmir	42	36	45	41	42	35	39	45	38	33	45	32	19	16		508		3
	5	Süleyman İzzet Efendi	Şam	33	39	44	40	40	17	40	33	35	35	45	32	18	18		469		14
	6	Müştak Efendi	Van																-		-
	7	Ali Efendi	Rumeli Kavağı	39	28	45	40	38	24	42	39	22	36	45	37	15	18		478		11
	8	İsmail Efendi	Köprülü	41	33	45	37	39	25	41	35	27	32	35	31	17	19		457		17
	9	Mustafa İzzet Efendi	Kale-yi Sultaniye	36	37	39	38	35	42	43	39	35	38	45	28	17	20		492		5
	10	Ahmet Efendi	Saraçhane	34	42	42	36	39	35	45	33	33	32	40	33	17	19		480		9
	11	Hayri Efendi	Davutpaşa	41	37	44	35	41	41	44	32	31	36	44	30	17	20		493		4
	12	Ali Şevket Efendi	Üsküp	34	28	38	35	37	43	41	42	33	37	43	33	14	17		475		12
	13	Mehmet Cemil Efendi	Süleymaniye	30	24	44	38	33	15	45	39	36	32	44	22	19	17		438		29
	14	Selim Efendi	Çerkes	35	37	42	35	44	43	39	41	30	35	38	38	14	15		486		8
	15	Mustafa Kemal Efendi	Selanik	32	41	38	35	36	43	45	39	33	32	33	34	18	20		479		10
	16	Ahmet Müfit Efendi	Kırşehir	36	25	42	39	31	44	42	42	28	33	45	30	09	18		464		13
	17	Halil Refet Efendi	Trabzon	35	33	40	34	39	20	36	39	32	31	39	28	09	20		435		30
	18	Muhterem Efendi	Varna	38	37	38	36	30	24	41	37	34	33	44	25	16	20		453		20
	19	Hasan Zeki Efendi	Varna	39	27	42	37	38	15	43	39	28	32	45	29	16	12		442		25
	20	Osman Nuri Efendi	Manisa	32	36	40	33	33	15	42	36	37	27	45	36	19	18		449		23
	21	Cavid Efendi	Edirne	31	28	40	36	26	25	43	30	27	34	34	38	17	16		425		33
	22	İbrahim Efendi	Tunus																-		-
	23	Mehmet Şevki Efendi	Kıztaşı	33	27	42	38	38	22	42	37	30	39	36	32	07	18		441		27
	24	Osman Efendi	Sultanahmet																-		-
	25	Abdi Efendi	Kasımağa	35	36	39	31	35	25	45	36	33	32	45	33	16	20		461		16
	26	Mehmet Arif Efendi	Adana	34	40	37	30	32	30	44	33	32	24	45	35	14	20		450		22
	27	Kemal Efendi	Ohri	32	39	44	32	35	44	42	42	31	33	44	35	16	20		489		6
	28	Hamid Fahri Efendi	Çerkes	32	33	36	31	40	15	38	43	26	25	35	18	17	18		407		37
	29	Ahmed Suad Efendi	Fatih	33	36	42	30	38	15	42	35	40	39	44	25	18	19		456		18
	30	Halil Efendi	Yenimahalle	29	27	37	33	40	20	43	39	22	24	44	27	14	20		419		36
	31	Zeki Efendi	Şam	33	36	36	31	19	15	45	35	18	24	40	18	15	16		401		38
	32	Ahmed Efendi	Bursa	38	35	42	39	34	17	42	32	26	30	42	22	17	19		435		31
	33	Mehmed Emin Efendi	Süleymaniye	34	23	37	35	30	39	45	40	28	32	42	21	19	18		443		24
	34	Mehmed Fuad Efendi	Aksaray	36	36	45	38	31	25	45	34	31	36	40	30	12	16		455		19
	35	Mustafa Galip Efendi	İnebolu	35	30	45	36	39	15	42	35	31	34	45	23	14	18		442		26
	36	Hüseyin Hüsnü Efendi	Kastamonu	40	36	43	35	34	15	45	30	29	26	43	30	14	20		440		28
	37	Ahmed Zeki Efendi	Süleymaniye	37	25	45	40	35	43	44	30	28	31	36	38	15	17		464		15
	38	Ali Fuat Efendi	Salacak	37	26	42	38	44	20	44	35	30	26	44	30	16	20		452		21
	39	Ali Efendi	Laleli	33	36	43	31	32	31	43	34	31	24	36	16	15	20		425		34
	40	Sedat Efendi	Üsküdar	42	39	43	42	39	41	44	37	29	34	44	21	15	18		488		7
	41	Ali Efendi	Trabzon	38	22	43	39	32	15	44	34	38	31	39	22	15	20		432		32
	42	Mehmid Arif Efendi	Asitane	35	39	38	35	43	15	40	30	26	27	43	21	12	18		422		35

Kara Harp Okulu Arşivi, Numara Defteri, No:26, Miladi 1902 - 1903, Rumi, 1318, Hicri 1320

yeminleri teker teker yaptırdığını yazar. Bu gazeteye göre yemin edenler şunlardır:

"Bu sene Mekteb-i Harbiye'den yüzbaşılıkla neşet eden Erkan-ı Harp ve namzed ve Baytar efendilerle mülazım-ı evvellikte ikinci seneye terfi eden namzet ve Baytar beşinci sene ve Aşiret Mektebi efendileri."[270]

Mustafa Kemal 29 Kanunuevvel 1320, yani 11 Ocak 1905 Çarşamba günü *"Erkan-ı Harbiye Yüzbaşılığı ile mektepten neşet ederek sunuf-u selasede bölük idare ve kumanda etmek üzere atik 5nci Ordu'ya memur buyrulmuştur."* [271]

57nci Dönem Akademi mezunu toplam 37 kişidir. Bunların 13'ü *"Kurmay"*, 27'si de *"Mümtaz"* olmuşlardır. Mevcut bilgi ve belgelere göre Mustafa Kemal Kurmay olarak Akademiyi bitiren 13 kişi arasında 5nci olmuştur. Dönemin birincisi Ali İhsan Sabis, ikincisi Asım Gündüz, üçüncüsü Ahmet Sedat Doğruer, dördüncüsü Ahmet Tevfik, altıncısı Mehmet Hayri Turhan, yedincisi Mustafa İzzet Yavuzer, sekizincisi Ali Seydi Uğur, dokuzuncusu Ali Fuat Cebesoy'dur. Diğer üç kurmay da sırasıyla şunlardır: Süleyman Şevket Demirhan, Kemal Ohri, M. Şevki (kurmaylığı geri alınmıştır).[272]

Arkadaşları, Öğretmenleri ve Faaliyetleri

Mustafa Kemal Atatürk'ün Akademi'deki öğretmenleri arasında kendisini derinden etkileten öğretmenler şunlardır: **Topçu Feriki (Tümgeneral) Ahmet Muhtar** (Eski Osmanlı Seferleri Tarihi), **Kurmay Binbaşı Refık Bey** (Napolyon Ve Sair Savaşlar), **Kurmay Yarbay Nuri Bey** (Tabiye), **Pertev Paşa (Demirhan)**, (Kurmay görevleriyle 1866 ve 1871 Prusya-Avusturya, Prusya-Fransa Savaşları), **Kurmay Albay Hasan Rıza Bey** (Pertev Demirhan'dan sonra), **Kurmay Albay Zeki Bey**, **Kurmay Yarbay Fevzi Bey**.

Sınıf arkadaşı Ali Fuat Cebesoy öğretmenleri ve Mustafa Kemal'in Akademi'deki hayatı hakkında şunları anlatmıştır:

"Harp Akademisi'ndeki başlıca öğretmenlerimiz şunlardı: Eski Osmanlı Seferleri Öğretmeni Topçu Feriki Ahmet Muhtar Paşa'ydı. Muhtar Paşa, yazılı sınavlarda, soruların yanıtları

270 - Ö. S. C., a.,g., e., C:I., s. 318. Coşar'ın yemin tarihini 20 Ekim olarak göstermesi tarih çevirme hatasından kaynaklanmaktadır.

271 - Kara Kuvvetleri Komutanlığı Arşivi, **Atatürk'ün Özlük Dosyası.**

272 - **Harp Akademilerinin 142. Yılı, Şeref Dolu Yıllar 1848-1990,** s. 41-42. A. F. Cebesoy, a., g., e., s. 87-88. M. Mazlum (İskora), **Erkan-ı Harbiye Mektebi (Harp Akademisi) Tarihçesi,** İst., 1930, s. 252 vd.

Ali Fuat Cebesoy

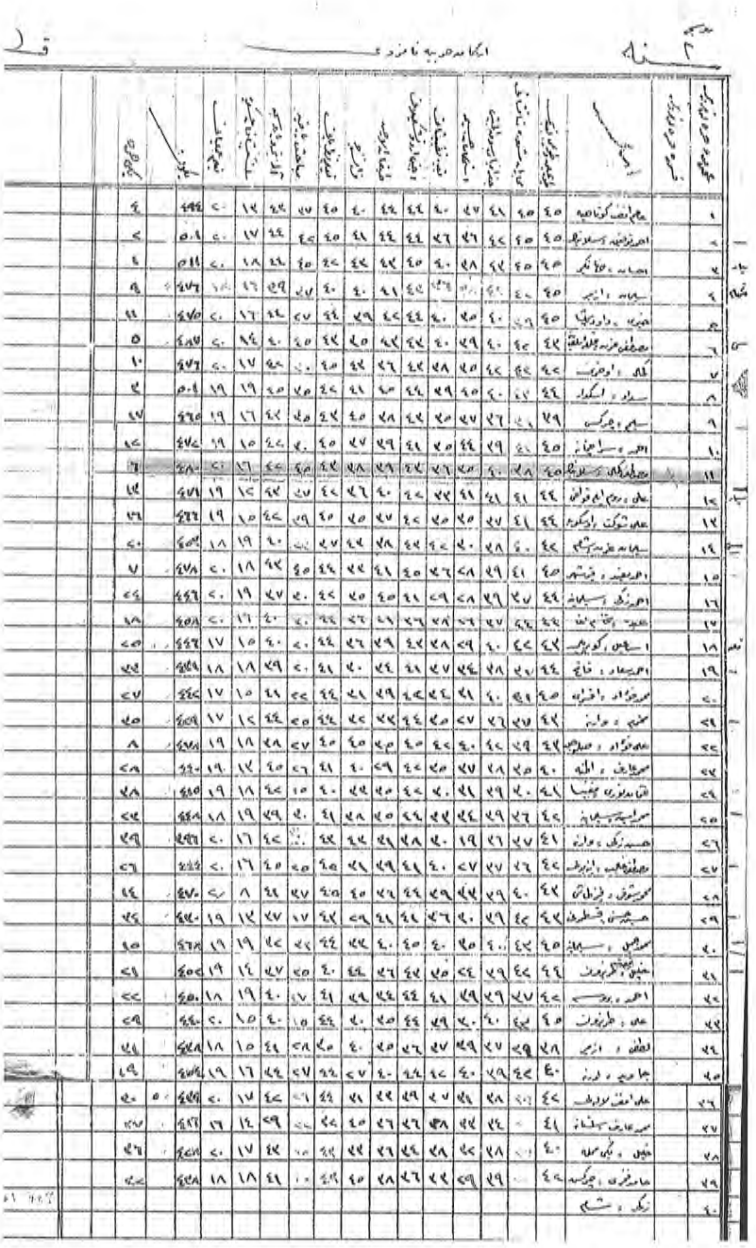
üzerinde fazla durmaz, kim fazla sayfa doldurursa, en iyi notu ona verirdi. Öğretmenlerin huyunu çok iyi bilen öğrenciler, çala kalem sayfa doldurmaya başlarlardı. Örneğin, eğer soru Niğbolu Meydan Savaşı ise, o savaşın Başkumandanı Sultan Yıldırım Bayezit'in şehzadelik hayatından konuya girilirdi. Bu işin uzmanı da sınıf arkadaşımız Halil Yenimahalle (Rahmetli General Halil Kut)'ydi. Hatta bazı arkadaşlar kendilerine takılır:

Halil, Yıldırım Bayezit'in babası Sultan Birinci Murat'tan başla, derlerdi. Napolyon Bonapart ve Frederik Savaşları'nı Kurmay Binbaşı Refik Bey okutuyordu. Refik Bey büyük kumandanların plan ve sevk-i idaredeki özelliklerine gerektiğince nüfuz edemez, nüfuz edemediği için de derinliğine bir özet yapamazdı. Arkadaşların sürekli soruları karşısında şaşırır, dersten bir sonuç çıkaramazdı. Kendisine "General Mak" adını takmıştık. Napolyon Bonapart, Bavyera'da Ulm'da 19 Ekim 1805'de Avusturyalıları korkunç bir yenilgiye uğratmış, General Mak kumandasındaki 40 bin kişilik bir Avusturya ordusu silah patlamadan Fransızlara tutsak düşmüştü. Refik Bey de dersin sonunda General Mak'ın durumuna düştüğü için kendisine bu adı vermiştik.

Yüksek Matematik öğretmeni Kurmay Yarbay Macit Bey'di. Macit Bey, gerek yazılı ve gerekse sözlü sınavlarda ne yapar yapar, öğrenciyi şaşırtır ve numarasını kırardı. Bundan da zevk duyardı. Ahmet Muhtar Paşa'nın notu ne kadar bolsa, bunun da notu o kadar kıttı.

Pertev Paşa (Demirhan) Erkân-ı Harbiye ödevleriyle 1866 ve 1871 Prusya-Avusturya ve Prusya-Fransa Savaşları'nı uygulamalı biçimde okuturdu. Dersleri pek yararlı olurdu. Pertev Paşa'nın başka bir göreve atanması üzerine yerine Kurmay Albay Hasan Rıza Bey getirilmişti.

Hasan Rıza Bey aslen Kastamonu ilinin Tosya ilçesindendi. Bağdat Valiliği yapmış olan Namık Paşa'nın oğluydu. Bundan dolayı kendisine Bağdatlı da denirdi. 1895'te Kurmay Yüzbaşı olarak orduya katılmış, Kurmay Görevleri Öğretmeni olarak Harp Akademisi'nde görev almış, 1897'de Yunan Savaşı'nda Alasonya Ordusu Kurmay Heyeti'ne atanmıştı. Yirmi yedi yaşında Binbaşılığa, yirmi sekiz yaşında Yarbaylığa yükselmiş, bizim Harp Okulu'na girdiğimiz 1899 yılında görgü ve bilgisini artırmak üzere Almanya'ya gönderilmişti. General Hezler Kolordusu'nun alaylarından birine subay olarak verilmiş, bir yıl kadar da Alman Genelkurmayı'nın çeşitli şubelerinde çalışmıştı. Aynı zamanda Berlin Harp Akademisi'nin son sınıfına da devam etmişti. Almanya'dan ayrılırken, Alman Genelkurmayı'nın kendisi hakkında verdiği rapora şu övücü cümleyi koyduğu sanılıyordu:

Kara Harp Okulu Arşivi, Numara Defteri, No:26, Miladi: 19 Ocak 1903,
Rumi: 06 Kanunusani 1318, Hicri: 19 Şevval 1320

ERKAN-I HARBİYE NAMZEDİ

SENE (2) *KISIM ( )*

Kısımda Sıra Numarası	Umumda Sıra Numarası	*ESAMİ*		Topçuluk Ve Topçu Tabyası	Muharebat-ı Meşhure Münakaşası	Coğrafya-yı Sevkü't-eyş	İstihkamat-ı Cesime	Tabiye Tatbikatı	Eenebi Ordu Teşkilatı	Tabakatü't- Arz	Fransızca	Talim Nazariyatı	Mübahis-i Riyaziye	Almanca veya Rusca	İstikşafat-ı Askeriye	Talim Amaliyatı	Yekün		Yeni Sıra		
	1	*Asım Efendi*	Kütahya	45	45	41	37	40	44	44	40	45	37	43	13	20	494		4		
	2	*Ahmed Tevfik Efendi*	Selanik	45	45	42	36	36	44	44	41	45	42	44	17	20	501		2		
	3	*İhsan Efendi*	Cihangir	45	45	43	38	40	45	43	43	42	45	44	18	20	511		1		
	4	*Süleyman Efendi*	İzmir	45	44	41	38	36	43	41	40	40	37	39	16	18	476		9		
	5	*Hayri Efendi*	Davutpaşa	45	39	40	35	40	44	42	39	44	27	44	16	20	475		11		
	6	*Mustafa İzzet Efendi*	Kale-yi Sultaniye	43	42	40	39	40	43	43	35	43	45	40	14	20	487		5		
	7	*Kemal Efendi*	Ohri	42	43	42	35	38	43	36	43	45	30	42	17	20	476		10		
	8	*Sedat Efendi*	Üsküdar	44	43	40	45	39	44	45	41	42	35	45	19	19	501		3		
	9	*Selim Efendi*	Çerkes	39	36	36	37	35	43	38	45	43	35	43	16	19	465		17		
	10	*Ahmed Efendi*	Saraçhane	45	41	39	44	35	41	39	37	45	30	42	15	19	472		12		
	11	*Mustafa Kemal Efendi*	Selanik	45	38	40	35	36	43	39	38	43	45	42	16	20	480		6		
	12	*Ali Efendi*	Rumelikavağı	44	41	41	41	33	42	40	36	42	37	43	12	19	471		13		
	13	*Ali Şevket Efendi*	Üsküp	44	41	37	35	35	42	38	35	45	39	42	15	19	466		16		
	14	*Süleyman İzzet Efendi*	Şam	42	40	38	30	42	43	38	43	37	23	40	19	18	453		20		
	15	*Ahmed Müfit Efendi*	Kırşehir	45	41	39	28	36	45	41	33	44	45	43	18	20	478		7		
	16	*Ahmed Zeki Efendi*	Süleymaniye.	44	37	39	28	29	41	45	35	42	30	37	19	20	446		24		
	17	*Abdi Efendi*	Kasımağa	44	44	37	29	38	39	41	36	44	30	40	16	20	458		18		
	18	*İsmail Efendi*	Köprülü	43	42	40	29	38	43	39	36	44	20	40	15	17	446		25		
	19	*Ahmed Suad Efendi*	Fatih	44	37	38	34	37	41	34	30	41	20	39	18	18	431		33		
	20	*Mehmed Fuad Efendi*	Aksaray	45	41	30	31	34	42	39	31	44	22	41	15	17	442		27		
	21	*Muhterem Efendi*	Varna	43	37	36	27	35	44	33	32	44	25	44	12	17	429		35		
	22	*Ali Fuad Efendi*	Salacak	43	39	42	40	42	45	35	45	45	27	38	18	19	478		8		
	23	*Mehmed Arif Efendi*	Adana	40	35	38	37	35	42	29	40	41	26	45	13	19	440		28		
	24	*Osman Nuri Efendi*	Manisa	41	30	39	31	30	42	35	33	40	15	42	18	19	415		38		
	25	*Mehmed Emin Efendi*	Süleymaniye	42	36	39	34	33	44	35	38	41	30	39	19	18	448		23		
	26	*Hasan Zeki Efendi*	Varna	41	37	36	19	30	38	31	43	43	-	42	16	20	396		39		
	27	*Mustafa Galib Efendi*	İnebolu	42	36	37	27	40	41	39	31	45	25	45	16	20	444		26		
	28	*Mehmed Şevki Efendi*	Kıztaşı	43	40	39	33	39	44	36	45	45	37	41	08	20	470		14		
	29	*Hüseyin Hüsnü Efendi*	Kastamonu	43	42	39	30	36	41	41	29	42	17	37	13	19	430		34		
	30	*Mehmed Cemil Efendi*	Süleymaniye	45	43	40	35	40	45	40	33	44	33	32	19	19	468		15		
	31	*Halil Efendi*	Trabzon	44	42	39	24	35	43	36	44	40	35	37	14	19	452		21		
	32	*Ahmed Efendi*	Bursa	42	37	39	39	41	44	34	39	41	17	40	19	18	450		22		
	33	*Ali Efendi*	Trabzon	45	43	40	30	39	44	35	30	44	15	40	15	20	440		29		
	34	*Lütfi Efendi*	İzmir	38	39	37	39	37	36	35	40	35	28	41	15	18	438		31		
	35	*Cavid Efendi*	Edirne	40	42	39	40	42	44	40	27	44	27	34	16	19	454		19		
	36	*Ali Efendi*	Laleli	42	39	38	31	37	39	33	31	44	26	42	17	20	439		30		
	37	*Mehmed Arif Efendi*	Asitane	41	40	34	33	38	36	36	45	32	22	29	14	16	416		37		
	38	*Halil Efendi*	Yenimahalle	40	39	38	32	38	34	36	33	43	15	43	17	20	428		36		
	39	*Hamid Fahri Efendi*	Çerkes	42	41	39	29	33	36	38	45	43	15	41	18	18	438		32		
	40	*Zeki Efendi*	Şam	İhraç																	

Kara Harp Okulu Arşivi, Numara Defteri, No:26, Miladi: 19 Ocak 1903, Rumi: 06 Kanunusani 1318, Hicri: 19 Şevval 1320

'Türk Ordusu Büyük Erkân-ı Harbiyesi'nde başkanlık yapabilir. Ömrü yetseydi, belki bu makama da ulaşabilirdi. Fakat Balkan Savaşı'nda İşkodra'yı şerefle savunurken, Esat Paşa Toptani'nin adamları tarafından alçakça şehit edilmiştir.'

Hasan Rıza Bey (daha sonra Paşa), bize öğretmen olarak atandığı zaman otuz iki, otuz üç yaşlarında, genç ve geleceği parlak bir yarbaydı. Yürekli, dirayetli ve bilgili bir askerdi.

'Arkadaşlar, Alman Ordusu'nu ayakta tutan güç, mutlak disiplindir. Ordu saflarına katıldığımız zaman bunu daima göz önünde tutun' derdi. Alman Ordusu'ndan örnekler verirdi. Derslerinden çok yararlanırdık.

Halepli Kurmay Albay Zeki Bey, Kale Savaşları'nı okutur; hem dershanede harita üzerinde, hem de aramızda tatbikat yaptırırdı. Derslerini ilgiyle izlerdik.

Zeki Bey tatbikatta herkese bir görev verirdi. Kişileri değiştirirken bazen gerçekte oluyormuş gibi:

'Seni azlettim, yerine filancayı atadım' derdi. Bir gün arkadaşlarımızdan Müfit Kırşehir (Atatürk'ün yakın arkadaşlarından olup Cumhuriyet döneminde uzun süre Milletvekilliği yapmış olan Müfit Özdeş) boş bulunmuş, karşı çıkmıştı.

'Fakat ben görevimi yaptım. Niçin azlediyorsunuz, suçum nedir?'

Albay Zeki Bey yarı ciddi, yarı şaka şu yanıtı vermişti:

'İşte şimdi yanlış yaptınız, dikkatli değilsiniz. Çünkü azil davranışınızın bir ders dönemine ait olmaktan ileri gitmeyeceğini anlamanız gerekirdi.'

Müfit'in ciddi bir azil davranışı karşısında kalmış gibi durmuş olmasına o gün hepimiz gülmüştük. Dersten sonra Mustafa Kemal kendisine:

'Mülazımlıktan azledilmiş Kırşehirli Müfit Efendi, buraya geliniz' diye takılmıştı.

Zeki Bey, Balkan Savaşı'nda Komanova Ordusu Kumandanlığı'na kadar yükselmiş, Birinci Dünya Savaşı'nda Cemal Paşa'dan önce Şam'da ordu müfettişiyken, Alman İmparatoru nezdine askeri görevli olarak gönderilmişti. Bir aralık 1870-1871 Fransa Savaşı'nı Kurmay Yarbay Fevzi Bey de okutmuştu. Fevzi Bey, Çanakkale Savaşları'nda, Anafartalar Kolordusu Kumandanıyken, 5. Ordu Kumandanı Liman von Sanders Paşa ile aralarında anlaşmazlık çıkmış, kumandadan düşürülerek emekliye sevk edilmiş, yerine Mustafa Kemal

atanmıştı. Emekliliği çok kısa süren Fevzi Bey, Başkumandan Vekili Enver Paşa tarafından Avusturya-Macaristan Hükümeti nezdine Viyana Ataşemiliteri olarak gönderilmiştir.

Mustafa Kemal, Anafarta'da öğretmeninin yapamadığını yapmış, çok önemli ve parlak bir zafer kazanarak haklı bir şöhret yapmıştır.

Öğretmenlerimizden en önce söz edilmesi gereken kişiyi en sonra bıraktım. Bunun nedeni kendisi hakkında kısa da olsa biraz bilgi verebilmek içindir. Mustafa Kemal ve ben yeni öğretmenlerimiz içinde en çok Trabzonlu Nuri Bey'i sayıyor ve takdir ediyorduk. Babam İsmail Fazıl Paşa bir gün, her ikimize:

'Nuri Bey'in derslerine ilgi gösterip kendisini dikkatle dinlerseniz çok şey kazanırsınız. Mesleğinde güçlü ve geniş bir görüşe sahip, bilgili bir askerdir.' diye öğüt vermişti. Nuri Bey gerçekten geniş kültürlü, çağına göre aydın düşünceli, stratejide üstat sayılan bir kurmay yarbaydı. Tabiye okutuyordu. Aradaki uzaklığı korumakla beraber öğrencilerine karşı içten ve ağabeyce davranıyordu. Yalnız ders vermekle yetinmiyor, genç kurmay adaylarının çeşitli sorularını da yanıtlamaktan zevk duyuyordu.

'Bir erkân-ı harp zabiti, askerlik dışında kalan bilgilerle de donanmış olmalıdır. Yarın hepiniz birer kumandan olacak, sorumluluk yükleneceksiniz' diyordu. Nuri Bey, Birinci Dünya Savaşı seferberliğinde Kolordu Kumandanı olmuş, fakat savaşa girmeden önce bir kaza sonucunda ölmüştür.

Şimdi, Mustafa Kemal'in hayatında etkisi olan bir olaydan söz etmek istiyorum.

Yarbay Nuri Bey, bir gün Tabiye dersinde gerilladan genişçe bir şekilde söz etti. Gerilla nedir, ne değildir? Konusu üzerinde uzun uzun durdu. Açıklamada bulundu ve bir ara: 'Arkadaşlar, dedi. Gerilla olmak ne kadar güçse, onu bastırmak da o oranda güçtür.'

Arkadaşlar, kendisinden birkaç örnek vermesini rica ettiler. Mustafa Kemal ise konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, olayın ülkenin herhangi bir yerinde olmuş gibi açıklamasının mümkün olup olamayacağını sordu. Onu arkadaşım Tevfik Selanik de destekledi. Bunun üziren Nuri Bey: 'Öyle ise, Boğaz'a haritalarınızı açın' emrini verdi. Demek öğretmenimiz örneği bu kadar yakından vermek istiyordu. Hep beraber haritalarımızı açtık. Elindeki cetvelle Dudullu Köyünü işaret etti. 'İsyanın bu köyde çıktığını varsayın' dedi. İlgimiz bir kat daha arttı. Nuri Bey'e göre, isyan iki kol halinde gelişiyordu. Bir kol Beykoz'a, bir kol da Üsküdar üzerine yürüyordu. Üsküdür'a yürüyen kol Hükümet güçleri tarafından yenilgiye uğratılmış ve dağıtılmıştı. Fakat Beykoz'a kadar gelmeyi başaranlar, gece karanlığından

yararlanarak kayıklarla önce Ortaköy'e geçmişler, sonra yaya olarak ve hızla Ortaköy sırtlarına çıkmışlardı.

Merakımız büsbütün artmıştı. Sonra acaba ne olmuştu? Bu kolun yönü ve amacı neydi?

Nuri Bey: 'Sorun burada bitmiştir' dedi ve bize çözülmek üzere iki görev verdi. Bu isyan ne için yapılabilir ve nasıl sürdürülebilirdi? Hükümet ve Ordu isyanı nasıl bastırabilecekti? Mustafa Kemal, o anda söz istedi ve şu soruyu sordu:

'Neden isyanını Dudullu'da çıktığını farz ediyorsunuz da, başka bir yer göster miyorsunuz?'

Nuri Bey cevap verdi:

'Tatbikat sorunlarında mümkün olduğu kadar gerçek durumları bulmaya çalışmak gerekir. Bir isyan ya içeride, ya dışarıda olabilir.'

Biraz durdu ve sonra ekledi: 'Ne demek istediğimi anladınız mı?'

Onun ne demek istediğini anlar gibi olmuştuk. Fakat bunu orada açıklaması mümkün değildi.

Dersten sonra Mustafa Kemal, Nuri Bey'in arkasından gitti:

'Efendim bu söylediğiniz gerilla gerçek olabilir,' değil mi?

Nuri Bey kendine özgü olan ve her zaman kullandığı 'nevima' sözcüğünü de ekleyerek:

'Olabilir, dedi. Fakat artık bu kadarı yeterli.'

Bu olaydan Mustafa Kemal çok söz etmiştir. Sayın Profesör Afet İnan, kendisinden dinleyerek edebi bir üslupla kaleme almıştır. Benim bu yazdıklarım, yalnızca belleğimde kalen keskin çizgilerdir.

Mustafa Kemal, bu tabiye dersinin ilk uygulama alanının Trablusgarp Savaşları'nda buldu. Bana Tobruk'tan yolladığı bir mektupta, Kurmay Yarbay Nuri Bey'in gerilla metotlarını başarıyla uyguladığını yazıyordu."[273]

273 - A. F. Cebesoy, a. g. e., s. 53-59.

Gerek kendisinin, gerekse arkadaşlarının anılarında öğrendiğimize göre Mustafa Kemal Akademi'de kültürel çalışmalara çok önem veriyordu. Gazete çıkarmak işi burada Harbiye'den daha düzenli bir şekilde yürütülüyor, kürsüden "konferans" niteliğinde konuşmalar yapıyor ve bunların metinlerini arkadaşlarına dağıtıyordu.

Kendi anılarında sınıf gazetesi çıkarma işini şöyle anlatmaktadır: "*...Kurmay sınıflarına geçtik. Her zamanki derslere çok iyi çalışıyordum. Bunların üstünde olarak bende ve bazı arkadaşlarda yeni fikirler belirdi. Memleketin idaresinde ve siyasetinde fenalıklar olduğunu keşfetmeye başladık.*

Binlerce kişiden ibaret olan Harbiye talebesine bu keşfimizi anlatmak hevesine düştük. Okul öğrencileri arasında okunmak üzere okulda el yazısıyla gazete tesis ettik.

Sınıf dahilinde ufak teşkilatımız vardı. Ben, idare heyetine dahildim. Gazetenin yazılarını ekseriyetle ben yazıyordum.

O zaman Mekâtip Müfettişi İsmail Paşa vardı. Bu harekatımızı keşfetmiş. Takip ettiriyormuş. Mektebin Müdürü Rıza Paşa isminde bir zattır. Bu zat İsmail Paşa yanında Padişah tarafından azarlanmış:

Mektepte böyle talebe var. Ya farkında olmuyor, ya göz yumuyorsunuz denilmiş.

Rıza Paşa mevkiini korumak için inkar etmiş.

Bir gün, gazetenin icap eden yazılarından birini yazmakla meşguldük. Baytar dershanelerinden birine girip, kapıyı kapamıştık. Kapı arkasında birkaç nöbetçi duruyordu. Rıza Paşa'ya haber vermişler. Sınıfı bastı. Yazılar masa üzerinde ve ön tarafta duruyordu. Görmemezliğe geldi. Ancak, dersten başka şeylerle uğraşıyoruz diye tutuklanmamızı emretti, çıkarken:

'Yalnız izinsiz vermekle iktifa olunabilir,' dedi.

Sonra hiçbir ceza tatbikine lüzum olmadığını söylemiş. Böyle hareket etmesinde, kendine, yöneltilen kusuru meydana çıkarmamak gayretinin payı olmakla beraber, iyi niyeti de inkar edilemezdi..."[274]

Ali Fuat Cebesoy, Akademi'de sınıf gazatesiyle ilgili olarak tamamlayıcı bilgiler vermektedir. Söyle ki:

"...Fikirlerimizi, toplamı binleri aşan Harp Okulu öğrencilerine aşılamak için, daha kurmay sınıflarına geçmeden, gizli bir teşkilat kurmuş, Muhittin Baha Pars'ın ağabeyi İsmail Hakkı (Pars) ile Ömer Naci ve birkaç arkadaşın da gayretiyle el yazısı iki nüsha dergi çıkarmıştık. Liderimiz Mustafa Kemal'di. Gelebilecek sorumluluğun en büyük yükü de O'nun omuzlarındaydı.

Hürriyet yolundaki faaliyetlerimize Kurmay sınıflarında da devam etmeyi kararlaştırmıştık. (...)Dergiyi Veteriner Dershanesinde çıkarıyorduk. Sonra gizlice elden ele dolaştırıyorduk.

Ali Fuat Cebesoy

(Nasıl Basıldıklarını anlattıktan sonra):

...Ali Rıza Paşa belki ideal bir Harp Okulu Müdürü olamazdı. Değerli bir asker de değildi. Fakat şunu itiraf etmek lazımdır ki, namuslu ve vicdanlı bir insandı. Eğer o gün isteseydi bu arkadaşların istikballerine mâni olabilirdi. El yazısı dergiyi görmemezlikten geldi.

Derhal Mustafa Kemal'i bularak 'geçmiş olsun' dedim.

Dergi yayımlama işine artık ara verecektik. Ali Rıza Paşa'dan kurtulmuştuk ama, Zülüflü İsmail Paşa'dan kurtulmamızın imkânı yoktu. Bu adam ocağımıza incir dikerdi.

Cumhuriyet devrinde bir gün Kadıköy vapurunda Ali Rıza Paşa'ya tesadüf etmiştim. Beni derhal tanıdı ve yanıma geldi. Biraz hoş-beşten sonra söz, Harp Akademisi'ndeki tahsil hayatımıza intikal etti. Paşa bu olayı hatırlıyordu.

---

274 - **Vakit,** 10 Ocak 1922, s. 1. sütun 2.

Allaha şükürler olsun, dedi; Tanrı o gün beni fena karar almaktan korudu. Türk Milleti için de pek hayırlı oldu.

Sonra, Ankara'ya giderek Gazi'yi ziyaret etmeyi çok arzu ettiğini söyleyerek yardımını istedi. Bize hiçbir fenalığı dokunmayana bu ihtiyar ve emekli askerin arzusunu yerine getirdim. Galiba 1933 yılı idi, Ankara'ya geldi, Gazi tarafından kabul edildi ve iltifat gördü..."[275]

Asım Gündüz

General Asım Gündüz, anılarında Atatürk'ün Harp Akademisi sınıflarında arkadaşlarıyla konferans niteliğinde (kürsüden) konuşmalar yaptığını belirtmekte ve bu konuşma metinlerini de vermektedir. Başka hiçbir kaynakta verilmemiş ve ilk kez Asım Gündüz tarafından açıklanmış olan bu metinler, tarihi önemi yanında, Atatürk'ün kültürel ve felsefi açıdan değerlendirilmesi bakımından da çok değerli birer belge niteliğindedir. Bu konferans metinlerinin bazı önemli bölümleri şu şekildedir:

"...Harp Akademisi'nde her Cuma akşamı sınıfta toplanıyor, kapılar kapandıktan sonar Mustafa Kemal kürsüye çıkıyor, tıpkı konferansçı gibi, Paris'ten gelen Türkçe ve Fransızca gazetelerden öğrendiklerini bizlere anlatıyordu. O zamana kadar 'padişahım çok yaşa' demekten başka bir şey bilmeyen bizler için Mustafa Kemal'in anlattıkları çok dikkat çekiciydi. Mustafa Kemal bu konuşmalarından birinde -aşağı yukarı- şöyle demişti:

'Altı yüz yıl kadar önce Anadolu'da doğan Osmanlı İmparatorluğu 350 yılda Viyana kapılarına kadar ilerledi. İmparatorluğu güçlendiren manevi faktörler zayıfladığı için yavaş yavaş Viyana, Budapeşte, Belgrad elden çıktı. Artık bir avuç Rumeli toprağına sığındık. Şimdi de elimizde kalan küçük toprak parçasını Ruslar ve Avusturyalılar almak istemekteler. Rusların bütün emelleri kendi ırklarından saydıkları Bulgarlar ve Sırplara Balkanları peşkeş çekmektedir.

Tarihte inkılâplar önce aydın kişilerin kafasında fikir halinde doğmuş, zamanla topluma sarmıştır. Bakınız dünkü vilayetimiz. Bulgaristan'ın bir milli şairi vardır. Bu şair, şiirleriyle Bulgarları mütemadiyen kurtuluş hareketine, meskenetten (miskinlik, tembellik) silkinmeye çağırmıştır. Milletine, tarihine âşık olan bu sanatkâr, kısa zamanda kitleye hâkim olmuş, şiirleri halk arasında dilden dile dolaşmaya başlamış, yüzyıllardır bizlerin çobanı olan Bulgarlar onun gösterdiği yolda istiklâllerine kavuşmuşlardır. Belki de bir süre sonra bizden, başka yurt topraklarını isteyecekler ve alacaklardır.

275 - A. F. Cebesoy, a. g. e., s. 59-61.

Namık Kemal

Sırpların da iki gözü görmeyen bir millî şairi vardı. O da aynı yoldan yürüyerek milletine milli duyguları, istiklal fikrini aşılamıştır. Şiirlerinde Miloş, Kaploviçlerden, Sultan Murat'tan bahsederek toplumun hafızasına milliyet fikrini aşılamıştır. Onun bir şiirinde Sultan Murat'ın şu sözleri vardır: 'Hıristiyanlara zulmetmeyiniz... Zulüm ve istibdat saltanat ve hâkimiyeti parçalar.'

O, şiirlerinde istiklâl fikrini işler ve bunu savunurken gerçekleri de gizlememek olgunluğunu göstermiştir...

Yunanlıların da böyle millî şairleri, aydınları vardır.

Başka milletlerin şairleri, münevverleri (aydınları) böyle çalışıp milletlerini uyandırırken nerede bizim mütefekkirlerimiz? (Düşünürlerimiz). Bizim bir Namık Kemal'imiz var. O, Türk milletinin yüzyıllardan beri beklediği sesi verdi...

Arkadaşlar! Bize büyük görevler düşüyor. Yarın görev alıp gittiğimiz her yerde milletimizi yetiştirmek için zabitlerimizin muallimi olacağız. Gittiğimiz yerlerde münevver gençlerle arkadaşlık ederek onları bu istikamete sevk edeceğiz. Vatanımızı ve İmparatorluğu büyük tehlikelerin beklediğini hatırdan çıkarmamak durumundayız.'

Hiç unutmam, bir defasında kapıda gözcü arkadaş, heyecanla nöbetçi subayının gelmekte olduğunu işaret etmiş, Mustafa Kemal de üzgün ve öfkeli bir halde kürsüden inmek zorunda kalmıştı.

Harp Akademisi'nin ya iki, ya üçüncü sınıfındaydık. Mustafa Kemal sıladan yani Selanik'ten annesinin yanından dönmüştü. Çok üzüntülüydü. Zaten O'nu her sıla dönüşünde böyle üzüntülü görmeye alışmıştık. Tatil dolayısıyla Selanik'te bulunduğu sürede, Fransız Okulu'nun lisan kurslarına katıldığını söylemiştim. Kurs öğretmeni, papaz, hem kendisine ders veriyor, hem de Figaro Gazetesi'nden Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili haber ve makaleleri okuyordu. Bütün bu yayınlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmek üzere olduğunu gösteriyordu. Üzüntüsü buradan geliyordu. Cuma akşamı bu üzüntü ile kürsüye çıkan Mustafa Kemal şöyle konuşmuştu:

'Arkadaşlarım, sizlere üzülerek ifade etmek zorundayım ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun temelleri Avrupa yakasında iyice sarsılmıştır. Rumeli'de Sırp, Yunan ve Bulgar komitacılarını besleyen Ruslar dedelerimizin kanları pahasına aldıkları bu Türk yurdunu bizden koparmak gayretindedirler. Bu bölgede orduların başında bulunan kumandanlar acz içindedirler. Avrupalıların Kızıl Sultan adını verdikleri padişah Abdülhamit ise orduya bak-

Osman Nizami Paşa

mamaktadır. Aylardan beri maaş alamayan zabitlerin bulunduğunu öğrendim. Orduda talim ve terbiye yoktur. Bu asırda böyle hükümdarı bulunan bir devleti kolay yaşatmazlar.'

...Atatürk'ün korku nedir bilmeyen bir hali vardı. Bütün sınıf bu bakımdan O'na hayrandık. Tarih okumak O'nun en büyük hevesi ve hırsı idi. Fransızcayı da onun için çok iyi bilmek istiyordu. Osmanlı tarihini Fransızca eserlerden okuyordu. Osmanoğulları ailesine, sebep oldukları kanlı olayları dolayısıyla hiç sevmezdi.

Yine bir konuşmasında şöyle demişti:

'Nerede Fatih, Yıldırım, Kanuni, Üçüncü Selim gibi hükümdarları?.. Son devir Osmanlı padişahları hep cahil ve zavallı kimseler. Kendileri cahil oldukları için de memlekete düzen verebilecek, millete hizmet edebilecek vezirlere asla tahammül edememişler, memleketi bu hale sürüklemişlerdir. Abdülmecit, Mustafa Reşit Paşa'dan; Abdülaziz, Ali ve Fuat Paşalardan; Abdülhamit, Mithat Paşa'dan, Hüseyin Avni Paşa'dan daima korkmuştu. Sıkışık zamanlarda onları sadarete layık görmüşler, tehlikeyi atlattıktan sonra Mahmut Nedim gibi dalkavukları, hırsız ve uğursuzları iş başına getirmişlerdir. Şunu iyi bilelim ki, Mithat Paşa sağ olsaydı, Hüseyin Avni Paşa öldürülmeseydi ne ordumuz, ne de donanmamız bugünkü hale düşerdi. Akdeniz'de ikinci durumda olan donanmamız, Karadeniz'de Ruslara herhalde dersini verecek, 1877-78 Seferi'nde Ayastefanos'a kadar çekilmeyecektik. Türk-Yunan Savaşı'nda bu donanmayı Haliç'ten çıkarmayacak hale getirmek suç değil midir? Millet, padişahından neden hesap sormamalıdır? Bir hıyanet olan bu hareketlerde bulunan bir insanı Fatihlerin, Yavuzların torunu olarak kabul etmek mümkün müdür?"[276]

Mustafa Kemal, 26 Haziran 1902 Perşembe günü Ali Fuat Cebesoy'un babası İsmail Fazıl Paşa'nın Kuzguncuk'taki köşkünde misafir ediliyor. O gece orada kalıyor, ertesi 27 Haziran Cuma günü köşke gelen Osman Nizami Paşa ile tanıştırılıyor. Osman Nizami Fransızca ve Almancayı (edebiyat dahil) anadili gibi bilmekte, İngilizceyi de yanlışsız konuşabilmektedir. O gün tanışıp görüşüyorlar. Osman Nizami Paşa, II. Abdülhamit'in baskı rejimini yumuşatacağına dair hiçbir belirti olmadığına işaret ettikten sonra şöyle diyor:

"İstibdat idaresi, bir gün elbette yıkılacaktır. Fakat onun yerine Batılı manada bir idare gelip memleketi her bakımdan acaba kalkındıracak mıdır? Ben buna inanmıyorum."

276 - A. Gündüz, a. g. e., s. 14 vd.

Mustafa Kemal kuşkuludur. Nizami Paşa Abdülhamit'in adamlarından biri olabilir mi? Kendisinin ağzını arayan bir hafiye midir? M. Kemal, bu olasılıklara karşın gene de düşüncelerini cesaretle söylemeye kararlıdır.

Diyor ki:

"Paşa Hazretleri! Garplı manadaki idareler de zamanla gelişmişlerdir. Bugün uyur gibi görünen milletimizin çok kabiliyeti ve cevheri vardır. Fakat inkılap vukuunda bugün iş başında olanlar yerlerini muhafaza etmeye kalkarlarsa, o vakit buyurduğunuzu kabul etmek lazım gelir. Yeni nesiller içerisinde her hususta itimada layık insanlar çıkacaktır."

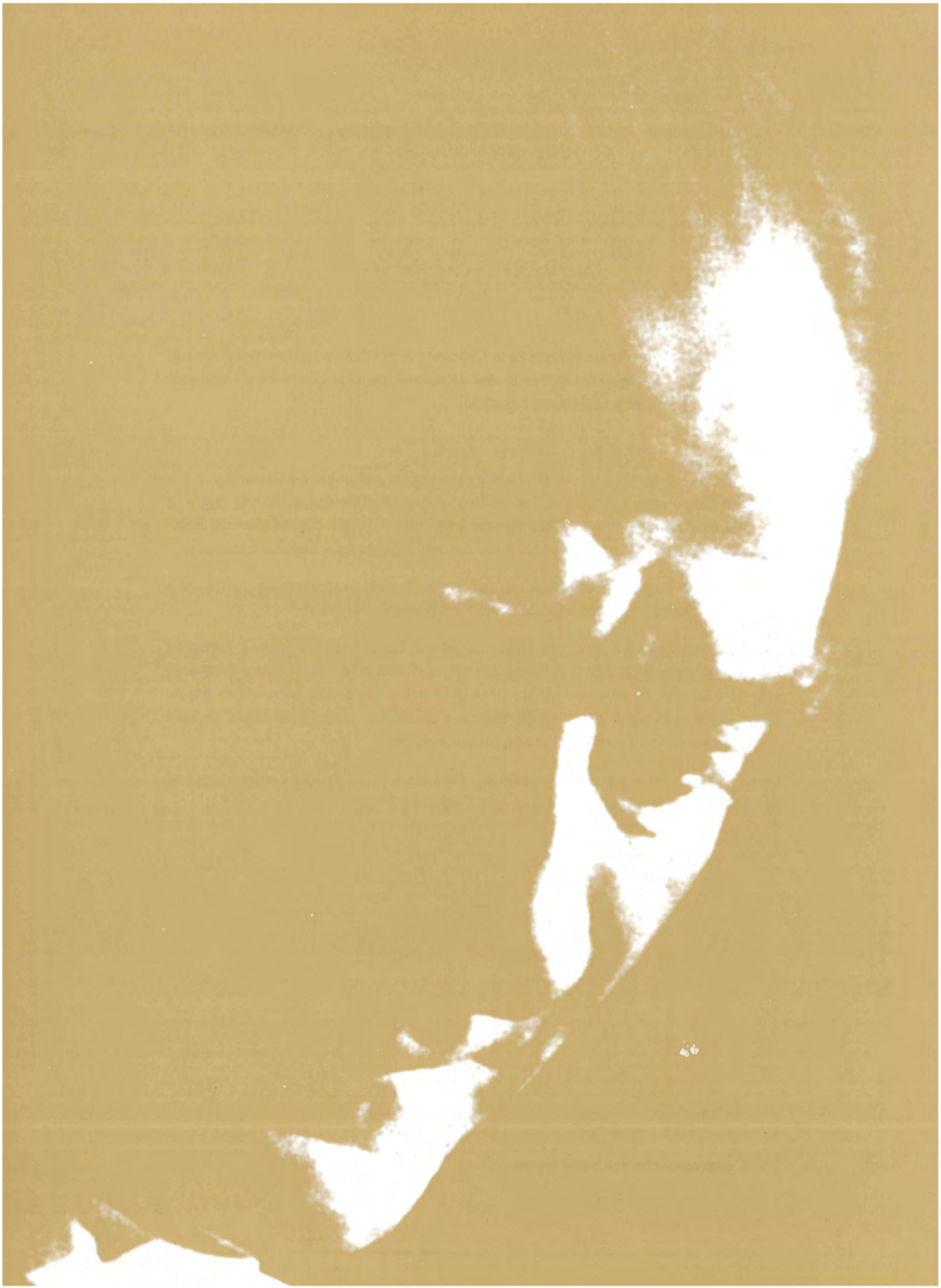
Osman Nizami Paşa susuyor, olumlu ya da olumsuz hiçbir cevap vermiyor. Aynı günün akşamı ayrılmak üzere veda eden Mustafa Kemal'e şunları söyler:

"Mustafa Kemal Efendi oğlum, sen, bizler gibi yalnız Erkân-ı Harp zabiti olarak normal bir hayata atılmayacaksın. Keskin zekân ve yüksek kabiliyetin memleketin geleceği üzerinde müessir olacaktır. Bu sözlerimi bir kompliman olarak alma. Sende, memleketin başına gelen büyük adamların daha gençliklerinde gösterdikleri müstesna kabiliyet ve zekâ emareleri görmekteyim. İnşallah yanılmamış olurum."[277]

Osman Nizami Paşa yanılmamıştır. Çünkü Mustafa Kemal, gençlik çağlarından beri geleceğin Atatürk'ünden belirtiler ve ışıklar vermiştir.[278]

277 - A. F. Cebesoy, a. g. e., s. 47-50.

278 - S. Borak, **Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı,** s. 39.

Sarı Paşa'nın Beyin Teknolojisi

YABANCI DİL ÖĞRENME GAYRETİ VE BİLDİĞİ DİLLER

M. Kemal, yetişme sürecinde yabancı dil öğrenmeye büyük bir önem ve öncelik vermiştir. Bu önceliği de sınıf ve sıra arkadaşı Ali Fuat Cebesoy'a, "*bir kurmay subay muhakkak lisan bilmelidir. Bunun aksini düşünmek büyük hatadır*" diye açıklamıştır.

Öğrenim hayatı ve gördüğü dersler ile notları incelendiğinde Mustafa Kemal'in, Selanik Askeri Rüştiyesi ve Manastır İdadisi'nde **Fransızca**, Harp Okulu ve Harp Akademisi'nde buna ilaveten ikinci yabancı dil olarak da **Almanca** eğitimi aldığını görüyoruz. Bu derslerden ya tam not alarak, ya da tam nota yakın notlar alarak geçmiştir.[279]

Prof. Dr. Şerafettin Turan, şu ana kadar Atatürk hakkında yapılmış en iyi biyografi çalışması olan yeni eserinde, M. Kemal'in Almancası ile ilgili bilgileri verdikten sonra; "*Mustafa Kemal Almancanın dışında ikinci bir yabancı dil daha öğrenmeyi gerekli görmüştü. Doğal olarak da yaygın olduğu kadar Osmanlı dünyasını her yönden çok etkilemiş olan Fransızcayı seçmişti*" diyerek[280] Almancanın esas dili ikinci yabancı dilinin de Fransızca olduğunu ifade etmektedir. Sayın Turan'ın, dönemin Türk-Alman yakınlaşmasına bakarak bu yargıya vardığı anlaşılmaktadır: "*II. Abdülhamit döneminde orduyu Alman askeri uzmanlarının önerilerine göre düzenlemeye ve eğitmeye yönelindiğinden açılan okullarda ve özellikle askeri okullarda Almanca öğretimine önem verilmişti. Mustafa Kemal de Selanik Rüştiyesi'nden başlayarak okullarda Almanca öğrenimi görmüştü...*"[281]

Halbuki arşiv belgeleri incelendiği zaman bu yargının yanlış olduğu görülmektedir. Bir defa, not çizelgelerine göre; M. Kemal'in öğrencilik yıllarında Selanik Askeri Rüştiyesi ve Manastır Askeri Lisesi'nde Fransızca dersi (hem de iki ayrı ders olarak: Fransızca ve Hatt-ı Fransevî) asli derstir ve Almanca dersi yoktur. Harp Okulu ve Harp Akademisi'nde de bu durum devam etmiş, Lisan-ı Fransevi (veya Fransızca) asıl yabancı dil; Almanca veya Rusça bu isimle ikinci yabancı dil dersi olarak okutulmuştur.[282]

279 - Bu konuda bakınız: A. Güler, **Askeri Öğrenci Mustafa Kemal'in Notları (Arşiv Belgelerinin Işığında),** Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2001, 1-82 s.

280 - Ş. Turan, **Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik,** Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004, s. 51.

281 - A. g. e., aynı yerler.

282 - Bu konuda ayrıntılı bilgi yukarıda ilgili bölümde verilmişti.

Fransızca öğrenimi konusunda Mustafa Kemal'e ilk yönlendirmeyi Selanik Askeri Rüştiyesi'nde Fransızca öğretmeni olan Yüzbaşı Nakiyüddin Yücekök'ün yaptığını yukarıda söylemiştik. Yine yukarıda belirttiğimiz gibi, onun yaz tatillerinde Manastır'dan Selanik'e geldiğinde 1888'de kurulmuş olan College des Frere de la Salle'ın (Frerler Mektebi) özel kurslarına devam ettiğini biliyoruz.

M. Kemal, Harp Okulu'nda Fransızcasını St. Joseph Fransız Lisesi mezunu olan arkadaşı Ali Fuat Cebesoy ile birlikte ilerletmeye çalışmıştı. Kendisi Ali Fuat'a teknik derslerde yardım etmeyi üstlenmiş, onun da Fransızcası'ndan faydalanmak istemişti: *"Birbirimize yardımcı olacağız. Merak ettiğim bazı Fransızca eserleri okumam için sık sık lügate müracaat ediyorum. Bundan sonra sizden faydalanmaya çalışacağım."*

Akademi'den arkadaşı Asım Gündüz'ün belirttiğine göre M. Kemal, Harp Akademisi'ne başladığında Beyoğlu'nda bir Fransız bayana pansiyoner olmuştu. Ev sahibesi ona Fransızca dersler verdiği gibi onun için Fransız elçiliği kuryeleri aracılığıyla İttihat ve Terakki üyesi Türklerin Paris'te yayımladıkları gazeteleri de getiriyordu. Bu sırada tarihe merak sarmış olan M. Kemal Osmanlı tarihine ilişkin Fransızca kitaplar okumaya da başlamıştı.

O, öğrenimini bitirdikten sonra da her vesileyle Fransızcasını geliştirmeye, yeniden dersler almaya çalışmıştır. Balkan Savaşları yıllarından başlayarak Mütareke dönemine kadar devam ettiği **Madam Corinne**'in evi ona başkentin tanınmış kültür adamları ile tanışması, çok sesli müziğe ilgi duyması yanında Fransızca konuşması yönünden de büyük bir imkân sağlamıştır.[283] Corinne, 1909'da M. Kemal'in arkadaşı Yüzbaşı Ömer Lütfi ile evlenmişti. Ömer Lütfi, M. Kemal Hareket Ordusu ile İstanbul'a geldiği zaman Corinne onu ailesi ile tanıştırmıştı. Şiire ve edebiyata eğilimli olan M. Kemal bundan sonra İstanbul'a gelişlerinde Corinne ailesini ziyaret etmeyi ihmal etmemiştir.

Yüzbaşı Ömer Lütfi, Balkan Savaşları sırasında şehit düşünce dul kalan Corinne Lütfi, Beyoğlu Bursa Sokaktaki (bugün Sadri Alışık Sokağı) 4 katlı, 36 odalı konağı bir kulüp haline getirmişti. Her Cumartesi orada *"salon günleri"* düzenliyordu. Klasik müzik ağırlıklı olan, şiir ve edebiyat söyleşilerini de içeren bu toplantılarda Corinne, piyano çalı-

283 - Corinne, İtalyan asıllı idi. Büyükbabası Gregorie Osmanlı sarayında tercüman olarak görev almıştı. Onun oğlu Luigi (Luis) tıbbiyeyi İstanbul'da bitirmiş ve hekim olarak albaylığa kadar yükselmişti. Corinne, Luigi ailesinin üç çocuğundan biri olup 1883'te doğmuştu. Güzel sanatlara eğilimli olduğundan Paris Konservatuarı'na yazılmış ve onun piyano ve şan bölümlerini bitirmişti. Küçük kız kardeşi Edith de beş dil öğrenmişti. Ş. Turan, a. g. e., s. 52.

yor, Namık Kemal'in torunu Cezmi de kemanıyla ona eşlik ediyordu. Selim Sırrı Tarcan gibi kimi genç aydınlar ile şair-i azam Abdülhak Hamit Tarhan ve eşi Lüsien de salon günlerine devam edenler arasındaydı.

Atatürk - Rauf Orbay

Mustafa Kemal, Corinne'in ricasıyla bu toplantılara ancak iki arkadaşını götürebiliyordu. O her seferinde Rauf Orbay'ı yanına almış, bir keresinde de Halide Edip'i götürmüştü. M. Kemal böylece Fransızcasını ilerletirken, giderek Corinne Lütfi ile de dost olmuşlardı. Corinne'in yeğeni olan Melda Özverim bunu, "*düşündüklerini dürüstçe birbirine ifade etmekten çekinmeyen iki insan arasındaki gerçek dostluk*" diye nitelemektedir. İkisi arasındaki bu ilişki 1917 yılına kadar mektuplaşmalarla sürdürülmüştür. Bu sırada M. Kemal mektuplarını Fransızca yazıyordu. Ancak bazı mektuplarının, yazım kuralları yönünden Corinne tarafından düzeltildiği de anlaşılmaktadır.

Halide Edip Adıvar

Sofya'dan dönen M. Kemal, oradaki ev sahibesi Hilda Christianus'a gönderdiği mektupları da Fransızca yazmıştı. Tedavi için gittiği Karlsbad'da da Almanca'nın yanında Fransızca dersler almıştı. Almanca öğretmeni onu İsviçreli Mm. Heinriche ile tanıştırmıştı. "*Gözleri tatlı bir mavilikte*" olduğu için âmâ olduğu anlaşılmayan bu öğretmenle haftalığı 100 krona anlaşmışlardı. Derslere 13 Temmuz 1918'de başlanılmıştı. M. Kemal yanında götürdüğü Balzac'ın ünlü "**Le Peau de Chagrin**" adlı kitabından bazı bölümler okuyarak öğretmeninden telaffuz yanlışları varsa düzeltmesini istemişti. M. Heinriche buna şu cevabı vermişti: "*Beyefendi, düzelteceğiniz hiçbir şey yok. Fransızcayı güzel telaffuz ediyorsunuz. Bilmediğiniz kelimeler için de lügate bakınız.!*"

Bu dersler fazla sürmemişti. Ancak Mustafa Kemal'in Mm. Heinriche'den aldığı cesaretle Karlsbad'daki anılarının bir kısmını Fransızca yazdığı görülmektedir.

Fransızcasını kişisel çabasıyla ilerleten M. Kemal, yabancı konuklarıyla görüşmelerinde bu dili kullanmaya başlamıştı. Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara'ya gelen Fransız gazeteci **Berthe Gaulis**'ten başlayarak yabancı ziyaretçileriyle Fransızca konuşmuştur. 1922 sonlarında Ankara'da M. Kemal ile birçok kez görüşen İngiliz gazeteci **Grace Elison**, onun Fransızcayı seçkin sözcüklerle kullandığını belirtmektedir. Bununla birlikte Mustafa Kemal, çok önemli gördüğü konular tartışılırken Türkçe konuşmakta, tercüman kullanmaktadır. ABD Büyükelçisi C. Sherril, bu konuda şunları söylüyor: " *İlk görüşmede âdet olduğu üzere sadece Türkçe konuşur. Eğer konu ile ilgilenirse, nefis bir Fransızca ile devam eder.*"

M. Kemal'in, katıldığı bazı uluslar arası toplantılarda Fransızca konuştuğu bilinmek-

tedir. Mesela, 25 Ekim 1931'de İstanbul'da toplanan İkinci Balkan Konferansı'nın son oturumuna katılarak Fransızca bir konuşma yapmıştır.[284]

Mustafa Kemal, ikinci yabancı dil olarak aldığı Almanca derslerini zaman içinde geliştirmiş, çeviri yapabilecek ve konuşulanları anlayabilecek bir seviyeye getirmiştir. Aşağıda değerlendireceğimiz gibi, 1907'de yayımlanan "**Bölüğün Muharebe Talimi**" ve 1908'de yayımlanan "**Takımın Muharebe Talimi**" isimli askerliğe dair iki eseri General Litzman'dan çeviridir.

M. Kemal Ataşemiliter olarak atandığı Bulgaristan'ın Sofya şehrinde 1913 sonlarında evlerini kiraladığı Alman asıllı Christianus'un eşi Hilda'dan (Hildegrad) Almanca dersi almıştır. Sofya'dan döndükten sonra Çanakkale Savaşları sırasında Maydos Karargâhı'ndan Madam Hilda'ya yazdığı 6 Haziran 1915 günlü mektupta bu derslerden şu şekilde söz etmişti: "*Sizin bana verdiğiniz Almanca derslerini asla unutmadım. Sizi temin ederim ki top gürültüleri ve mermi yağmuru altındaki mühim muharebe günlerinde dahi hayatımın en güzel hatıraları bu güzel ve dost saatlerdi.*"

O, daha sonraki yıllarda da Almancasını ilerletmek için fırsat buldukça özel dersler almayı ihmal etmemişti. 1918'de tedavi için gittiği Karsbad'da bir öğretmen tutmuştu. Ancak ders veren bayan öğretmenin öğretme şeklini beğenmediği için bu dersler fazla sürmemişti. Anılarında bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: "*15-20 Temmuz 1918: 6 günlük sergüzeşti günü gününe yazmak müyesser olmadı. Bu günler zarfında Almanca dersine hitam (son) verildi.*"

Bütün bu gayretler sonucunda M. Kemal, Almanca kitapları okuyup anlayacak, kendi

284 - M. Kemal'in Fransızcası hakkındaki bu toplu bilgiler için bakınız: Ş. Turan, a. g. e., s. 51 vd.

alanıyla ilgili olanlardan çeviriler yapacak ve günlük konuşmaları izleyecek düzeye gelmişti. Veliaht Vahidettin'e eşlik ederek Almanya'ya gittiğinde Kaiser Wilhem ile ilk karşılaşmalarında Kaiser'in Almanca konuşmasına Fransızca cevap vermiştir: "*Veliaht beni İmparator'a takdim etti. Bir eli göğsü üzerinde düğmelere sokulmuş olan İmparator, öteki eliyle elimi tuttu, çok yüksek sesle Almanca olarak:*

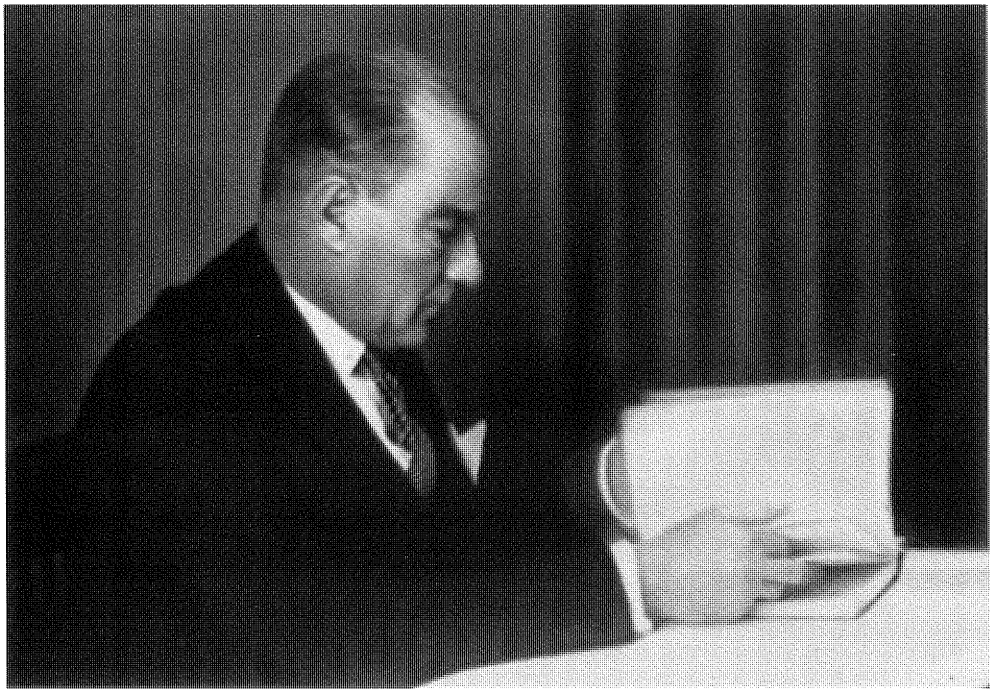
- Onaltıncı Kolordu.. Anafarta.. dedi. Hazır bulunanlar İmparator'un ihtarı üzerine bana döndüler.

Ben Kayzer'in ne demek istediğini anladığım için biraz sıkıldım, önüme baktım. İmparator, benim bu mahçup ve mütevazi halimden şüphelenerek, yanlış bir şey söylemiş olması ihtimalini düşünmüş olsa gerek ki bana sordu:

- Siz 16. Kolordu komutanlığı ve Anafartalar'ı yapmış olan Mustafa Kemal değil misiniz?

Almanca sorulan suale Fransızca cevap verdim:

- Evet ekselans.."

Daha sonra Kaiser'in verdiği ziyafette General Ludendorf'a onu göstererek *"sağdaki adamla konuş!"* diye uyarıda bulunmuştu. M. Kemal bu anısını anlatırken, *"bittabi bu konuşmaları anlayacak kadar Almanca bildiğim için imparatorun ihtarına ve Ludendorf'un cevabına intikal etmiştim (anlamıştım)"* demiştir. Fakat daha iyi bildiği Fransızca konuşmayı tercih etmiştir.[285]

OKUMA SEVGİSİ

Yapılan bütün araştırmaların ortaya koyduğu üzere, Atatürk inkılâpları, sosyal muhtevaları ve Türk milletini hedefleyen karar ve uygulamaları yönünden kesinlikle, uzun ve derin düşünce, analiz ve sentezin sonucudur. Bu bakımdan felsefi, fikri ve ilmi bir temelin olmaması mümkün değildir. Bu nedenle Atatürk karşımıza güçlü bir fikir adamı, düşünce adamı olarak çıkmaktadır. Atatürk bizzat, *"kumandanlar astlarından yüksek ve âlim olmalıdırlar"* diyerek bir devlet adamı veya yönetici için fikri veya kültürel birikimin, olgunluğun önemini ifade etmiştir.

Atatürk bakımından bu birikimin oluşmasında öncelikle *"okuma tutkusu"*nun etkili olduğunu söylemek mümkündür. Prof. Dr. Ş. Turan bu konuda şunları söylemektedir: *"Mustafa Kemal'in iyi bir kurmay subay olarak yetişmesinin ötesinde, ülkesinin geleceğini düşünen bir aydın, ona bağımsızlığını kazandıracak ulusal bir savaşın lideri, bilim ve tekniğin son verilerine dayalı yeni bir devletin kurucusu ve her alanda çağdaşlaşmaya yönelik bir devrimin planlayıcısı ve uygulayıcısı, özetle Atatürk olmasını sağlayan etkenler arasında en büyük payı, okul sıralarında başlayarak son nefesini verinceye kadar sürdürdüğü okuma tutkusu almaktadır. Bu tutkuda onun yalnızca eline aldığı sayfaları okuyup tüketen biri değil, kendisinin kültür tanımında vurguladığı gibi, okuduklarını değerlendiren, onları daha önce okudukları ile bütünleştirip senteze ulaşabilen ve zekâsını eğiten bir düşünür olduğu dikkati çekmektedir."*[286]

Elbette Atatürk bir bilim adamı değildir. Fakat o bilimi *"en hakiki yol gösterici"* kabul ederek okuyan, araştıran, düşünen ve sentezlere varan, bunları pratik olaylara uygulayarak problemlerin çözümünü gösteren bir fikir, bir düşünce adamıdır. Onun bu özelliği diğer bütün niteliklerini etkisi altına alır. O güçlü bir düşünce adamı olduğu için,

---

285 - M. Kemal'in Almancası hakkındaki bu toplu bilgiler için bakınız: Ş. Turan, a. g. e., s. 51. Bu Almanya seyahati hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: M. Önder, **Atatürk'ün Almanya Gezisi 15 Aralık 1917-4 Ocak 1918,** Ankara, 1981, 1-120 s.

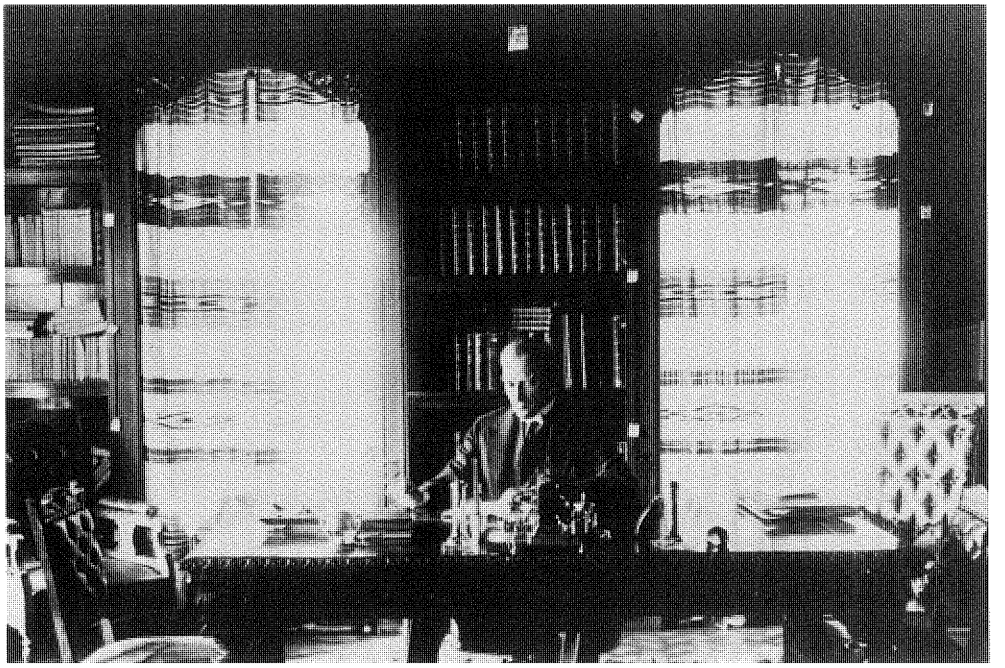
286 - Ş. Turan, a. g. e., s. 60.

kuvvetli bir devlet adamı, lider, asker ve inkılâpçıdır. - Önderliğinde gerçekleştirilen Türk inkılâbının her sahada başarıya ulaşması ve milli sınırlarımızı aşarak uluslar arası bir görünüm kazanması da, onun ve hareketinin düşünce gücü ile ilgilidir.[287]

Atatürk'ün düşünce yapısının temelinde, "*düşünce*"nin, "*fikrin*" kişisel yönden olduğu kadar toplum yaşamında ve insanların yönetiminde çok büyük bir yer tuttuğunun da belirtilmesi gerekir. O, Sofya Ataşemiliteri iken arkadaşı Nuri Conker'in kitabı üzerine yazdığı, fakat 1918'de yayımlanan **Zabit ve Kumandanla Hasbihal** adlı kitabında "*düşünce*"nin önemi üzerinde durmuştur. Musa ve İsa peygamberlerin, Napoleon gibi kahraman öncülerin, içinde yaşadıkları toplumların düşünce ve özlemlerinin temsilcisi olduklarını belirttikten sonra, "*düşünce*"nin önce "*seziş*"e arkasından "*inanış*"a dönüşerek kişi ve toplum hayatını etkilediğini öne sürmüştür:

"Özetle, insanları istediği gibi kullanan kuvvet, düşünceler ve bu düşünceleri sezinleyen ve genelleştiren kimselerdir. Düşüncenin özelliği de, hiçbir itirazın bozamayacağı bir kesin biçimle kendini kabul ettirmektir. Bu ise, düşüncenin yavaş yavaş seziş biçiminde değişe-

287 - A. Güler, **Atatürk ve Cumhuriyet,** Türk Metal Sendikası Türk-Ar Yayınları, Ankara, 2003, s. 173.

rek inanışa dönüşmesiyle mümkündür. Ve öyle olduktan sonradır ki, onu sarsmak için bütün başka mantıkların, başka akıl yürütmelerin hükmü olamaz."

M. Kemal, 20 Mart 1923'te Konya Türk Ocağı'nda gençlere seslenirken ülkenin geri kalmışlığının başlıca nedeninin yanlış düşünce biçimi olduğunda ısrar ederek şunları söylemiştir: *"Düşünüş biçimi zayıf, çürük, yanlış, sefih olan bir sosyal topluluğun bütün çabası boşunadır. İtiraf etmek zorundayız ki, bütün İslâm dünyasının sosyal toplumlarında hep yanlış düşünce biçimleri egemen olduğu için, doğudan batıya kadar İslâm memleketleri, düşmanların ayakları altında çiğnenmiş ve düşmanların esaret zincirine girmiştir..."*

Toplum olarak yalnızca askerliğe, savaşmaya önem vererek dünyada bilim, teknoloji ve sanat alanlarındaki gelişmeleri yok saymanın ve onları küçümsemenin çok yanlış olduğunu belirten M. Kemal, bu davranışın, geri kalmanın önemli bir başka nedeni oluşturduğunu söylemiştir. Bundan kurtulabilmek için aydınlarla halkın düşünceleri arasında bir uyum sağlamanın zorunlu olduğunu ve aydınların batı taklitçiliğine kaçmaksızın milletin tarihini, ruhunu ve geleneklerini doğru biçimde belirleyip halka yaklaşması, halkın da aydınlara güven duyarak *"yürümesini çabuklaştırması"* gerektiğini vurgulamıştır.

Bu nedenlerle o, yaşamı boyunca Türk bireyini, düşünen, bugünü ve geleceği ile ilgilenen bir vatandaş düzeyine çıkarmaya çalışmıştır. Kendisinin olayları bütün boyutlarıyla değerlendirme düzeyine yükselmesinde en büyük etken de, (diğer etkenlerle birlikte) düşünürler, yazarlar ve kitaplar olmuştu. Onun Manastır Askeri Lisesi'nden başlayarak son günlerine kadar devam eden tutku derecesindeki okuma sevgisi artık günlük bir alışkanlık haline gelmiştir. Özel kütüphanesi, anı defterlerine yazdığı notlar ve yaptığı kitap siparişleri bunu somut olarak göstermektedir.[288]

Bu nedenle günümüzde eğitim bilimcilerin *"beyin teknolojisini geliştirme"* kavramı ile ifade ettikleri *"okuma-yazma"* faaliyetinin, M. Kemal'i **"Atatürk"** yapan en önemli etken olduğu tartışılmaz bir gerçektir.

Öğrenim hayatı boyunca özellikle Manastır Askeri Lisesi yıllarında biraz da arkadaşı Ömer Naci'nin etkisiyle bilinçli bir okuma faaliyetine başladığını yukarıda ayrıntılı bir şekilde anlattığımız Mustafa Kemal'in okuma sevgisi, ilerleyen yıllarda artarak devam

288 - Ş. Turan, a. g. e., s. 62.

edecektir. Manastır'da Mehmet Emin Yurdakul, Namık Kemal gibi dönemin güçlü Türk şairleri ile tanışan genç Mustafa, Harp Akademisi yıllarında özellikle ünlü Alman ve Japon komutanların hayatlarına ilişkin kitapları okumaya başlamıştır. 1903'de 1870–1871 Alman-Fransız savaşına ait bir kitabı kendisini o komutanların yerine koyarak okuduğunu not defterlerinde şu şekilde anlatıyor: "*İstifadeli olabilmek için roman gibi okumayacağım. Kendimizi başkomutan yerine vaz ederek (koyarak) onların o zaman edindikleri malumatı söyleyeceğim.*" Büyük bir ihtimalle bir konferans için okuduğu bu kitapta[289] Başkomutan Moltke ile aralarında anlaşmazlık bulunan II. Ordu Komutanı Friderich Karl'ı "*muktedir, doğru kararlar veren*" biri olarak övmektedir.

İlk görev aldığı Şam'da birlikte Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kurdukları Tıbbiye'den atılma Dr. Mustafa Cantekin'in dükkânındaki felsefeye, sosyalizme ve devrime ilişkin Fransızca kitapları okumuştu.

O savaş alanlarında bile kitap okuma alışkanlığından vazgeçmemişti. Çanakkale Savaşları sırasında Maydos'tan İstanbul'daki yakın tanıdığı Madam Corinne'e yazdığı 20 Temmuz 1915 günlü mektupta, oraya giden karargâh kâtiplerinden Hulki Efendi'ye satın alınması birkaç roman adı vermesini rica etmişti. Bir süre sonra Corinne ona başka kitaplar gönderince kendisine teşekkür etmiştir.

Kolordu ve Ordu Komutanı olarak Doğu Anadolu'da bulunduğu dönemde ise birçok Türk ve yabancı yazarlarla birlikte Avrupa'daki son gelişmelere ilişkin kitapları okuduğu görülmektedir. Mesela, XVI. Kolordu Komutanı olarak Silvan-Bitlis yöresinde bulunurken 7 Kasım–25 Aralık 1916 günlerini içeren 49 günlük sürede şu yedi kitabı okumuştur:

1. Namık Kemal, **Tarih-i Osmanî,** İstanbul, 1889.

2. Namık Kemal, **Makalât-ı Siyasiye ve Edebiyye,** İstanbul 1327 (1911).

3. Mehmet Emin Yurdakul, **Türkçe Şiirler,** İstanbul, 1316 (1900).

4. Tevfik Fikret, **Rübab-ı Şikeste,** İstanbul, 1316 (1900).

289 - Yukarıda değinildiği gibi, Akademi'de kürsüden arkadaşlarına konferanslar vermekteydi. Bunların bazılarının metinleri Akademi'den sınıf arkadaşı Asım Gündüz Paşa'nın anılarında (**Hatıralarım,** Hazırlayan: İ. Ilgar, İstanbul, 1973) verilmektedir. Zaten bu savaşları Akademi'de ders olarak da incelemekte idiler: Kurmay görevleriyle 1866 ve 1871 Prusya-Avusturya, Prusya-Fransa Savaşları, önce **Pertev Paşa** (Demirhan), sonra da Kurmay Albay **Hasan Rıza Bey** tarafından anlatılmıştır.

5. Ahmet Hilmi, Şehbenderzade, Filibeli, **Allah'ı İnkâr Mümkün müdür?** İstanbul, 1327 (1911).

6. Georges Forsengrive, **Mebadi-i Felsefeden Birinci Kitap: İlmünnefs,** Çeviren: Ahmet Naim, İstanbul, 1331 (1915).

7. Alphonse Daudet, **Sopho, Moeurs Parisienne.**

Ordu Komutanı iken 1917'de okuduğu kitaplar arasında değişik yönlerden önemli şu üç yabancı eser dikkat çekmektedir:

1. Gustav Le Bon, **Desequilibre du Monde (Cihan Muvazenesinin Bozulması),** 2 Cilt, Çeviren: Ali Reşat, Galip Ataç, İstanbul, 1340 (1924).

2. **Enseignement Psycologiques de la guerre Europeenne (Avrupa Harbinden Alınan Dersler),** Çeviren: Abdullah Cevdet, İstanbul, 1918.

3. Louis Bohner, **Madde ve Kuvvet.**

Mustafa Kemal, tedavi için gittiği Karlsbad'da boş saatlerini hep okuyarak geçirmiştir. Almanca ve Fransızca dersler aldığı için daha çok yabancı dillerdeki kitapları okuduğu anlaşılmaktadır. O günlerde tuttuğu anı defterinde gece uyumadan önce ya da sabah kahvaltısından sonra saat 08.00–10.00 arasında kitap okuduğunu belirtmektedir. Okuduğu kitaplar arasında; Balzac'ın **Le Peau Chagrin**'i, Andre Baumier'in **Revolte**'u (Ayaklanma), Marcel Prevaurt'un aşk ve evliliğe ilişkin bir eseri ile Sosyalizm'den ve Karl Marks'tan söz eden bir kitap bulunmaktadır. Bunun Fransızcaya çevrilen **Le Capital**'in bir eleştirisi olduğu anlaşılmaktadır.

Mustafa Kemal, Karlsbad'dan Viyana'ya döndüğü zaman, Baron Batz'ın **Vers l'echafand**; François Rauxs'nun **Les Origines de l'expedition d'egypte (Mısır Seferinin Başlangıcı)** adlı kitaplarını ve J. Patouilletz'un Rus dramatik yazarı Alexandre Ostrovsky'yi anlatan kitabını satın almıştı. Fakat anılarında, *"Geçen gece yeni aldığım Fransızca kitaplardan birine başlamak istedim. Hemen hepsinin başından birkaç sayfa okudum; fakat devam için hiçbiri üzerinde karar veremedim"* diyerek bunları pek zevkle okumadığını da belirtmektedir.

Mustafa Kemal'in cephe de bile kitap okuma tutkusunun Milli Mücadele sırasında da devam ettiğini biliyoruz. Mesela 1922 Mart ayına ilişkin notlarında şu satırlar okunmaktadır:

"9 Mart: Saat 7'de kalktım. Biraz kitap okudum.

10 Mart, Aziziye: İsmet Paşa ve beraberindekiler saat 10'da gittiler. Ben notlarımı yazıyorum. Biraz kitap okuduktan sonra yatacağım.

11 Mart: Yalnız kaldım bu notları yazdım. Biraz kitap okuyacağım.

18 Mart: Banyo almıştım. Yatakta biraz kitap okuduktan sonra hazırlandım. Çalışma odasına geçtim; kitap okudum."

Binbaşı Mahmut Bey'in anılarından Başkomutan'ın Büyük Taarruz öncesinde Reşat Nuri'nin Çalıkuşu romanını okuduğunu ve çok beğendiğini öğreniyoruz: *"Bugün (21 Ağustos 1922) Akşehir'deyiz. İki gündür Paşa Çalıkuşu romanını okuyor. Öyle beğendi ve sevdi ki..."*

TBMM. Başkanı Mustafa Kemal'in kitap sevgisi onu tanıyan yabancıların da dikkatini çekmiştir. Kendisini birkaç kez ziyaret etmiş olan Fransız gazeteci **Berthe Gaulis**, ikinci kez Türkiye'ye gelmeden önce Fransa'nın Fas Genel Valisi Mareşal Lyautey'e gönderdiği mektupta (26 Eylül 1922); *"yakında Ankara'ya dönüş hediyesi olmak üzere yanımda küçük bir bavul kitap götüreceğim. Çünkü orada tehalükle aranan şey budur"* diye yazmıştır. Sonraki yıllarda da kendisini yakından tanıyan ya da onun bilim ve sanatla ilgilendiğini öğrenen birçok yabancı yazar ve bilim adamları eserlerini ona sunmak için adeta birbirleri ile yarışmışlardır. Mesela, Kurtuluş Savaşı yıllarında onunla görüşmüş olan İngiliz gazeteci **Grace M. Elison**, bu izlenimlerini anlattığı **Turkey**

To-Day adlı eserini 1 Ekim 1928'de, "*Türkiye Cumhurbaşkanı Son Ekselans Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya – Dostu olduğum Türk ulusuna ilişkin büyük anı!*" diye imzalayarak sunmuştur.[290]

NASIL OKURDU, NASIL ÇALIŞIRDI?

Okumayı başlıca uğraş, kitabı da arkadaş edinen Mustafa Kemal Atatürk, saatlerini hatta günlerini okumakla geçiren bir insandı. M. Kemal Atatürk'ün okuma tutkusu, çocukluğunda oyundan daha çok zamanını alan, askeri okullarda dönemin baskılarına karşın uykusuz yatakhane gecelerini dolduran, savaşın en yoğun olduğu cephelerde bile etkinliğini sürdüren bir büyük tutkuydu. Kütüphanesinde okumakla geçen nice gecelerin sabaha uykusuz vardığına, birer akademik toplantı olan sofra görüşmelerinden, Boğaz'da yapılan motor gezilerine kadar çoğu konuşmalarının kitapla ve okuma ile ilgili olduğuna yakın çevresinde bulunanlar şahittir.

Atatürk'ün kitap okumadaki belirgin özelliklerinden biri, incelediği konuya ilişkin ya da ilgisini çeken konulardaki kitapları, sürekli bir okuma ile bitirmeden bırakmamasıdır. Atatürk'ün bu özelliğine değinen Falih Rıfkı Atay, "*bir kitabı merak edince, koskoca bir cilt de olsa bitirmeden uyuyamaz veya pek az uyku aralaması ile okumaya*

290 - Kitabın Türkçesi için bakınız: **Bir İngiliz Kadını Gözüyle Kuva-i Milliye Ankarası,** Çeviren, İ. Türek, Milliyet yayınları, 1973. Ş. Turan, a. g. e., s. 62 vd.

devam ederdi" derken, Afet İnan, "*O, herhangi bir kitaba başladığı zaman, kitap hacmi ne olursa olsun, bitirmeden elinden bırakmamıştır. Bir insan için normal addedilen çalışma saatlerini çok aşan bir zamana tahammülü daima olmuştur*" diyerek bu özelliğini vurgulamışlardır.

Atatürk'ün kütüphanesindeki kitaplardan birçoğunu elden geçirdiğini belirten Uluğ İğdemir, "*Atatürk bu kitapları bir süs olsun diye toplamamıştır. Çoğunu okumuş ve kenarlarına çeşitli işaretler koymuştur. Atatürk çok çabuk okuyan, okuduğu üzerine düşünen bir insandı. Rahmetli Aka Gündüz 'Dikmen Kızı' adlı romanını Atatürk'ün bir gecede okuduğunu kendisine söylediğini bize anlatmıştı*" diyerek ekliyor: "*48 saat uyumadan çalışabilen Atatürk'ün ilgi duyduğu bir eseri uyumadan bir hamlede bitirmesini doğal saymak gerekir.*"

Bu konuda Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri olarak uzun yıllar Atatürk'ün en yakınında bulunan Hasan Rıza Soyak şunları anlatıyor: "*Okumayı çok severdi; genel bilgisini sürekli olarak artırmaya çalışırdı. Zengin bir kütüphanesi vardı. Okuması da, çalışması gibiydi; eline aldığı kitabı, eğer ilginç buldu ise bitirmeden bırakmazdı.*

Okuduğu kitaplarda, ileri sürülen temel fikirlerle güdülen hedefleri açıklık ve isabetle tespit ve gayet iyi özetlerdi.

Bir geziden Ankara'ya dönüyordum. Sabahleyin trenden iner inmez doğru Köşk'e gitmiş, özel hizmete bakanlara ne durumda olduğunu sormuştum; 'İki gün, iki gecedir ki durmadan kitap okuyor; yalnız birkaç kere banyo yaptı ve koltuğunda dinlendi' dediler.

İzin alıp yatak odasına girdim; beyaz keten gecelik entarisi ile, geniş koltuğuna bağdaş kurmuş, dinleniyordu; elinde bitirmek üzere bulunduğu kitap vardı, bana:

'Hoş geldin, otur bakalım... Elime bir tarih kitabı geçti... Bilmem ne zamandan beri okuyorum.' Dedi; hayretle sordum:

Yorulmadınız mı Paşam?

'Hayır; yalnız gözlerim yaşarıyor, fakat onun da çaresini buldum. Birkaç metre tülbent aldırdım, işte gördüğün gibi parça parça kestirdim; ara sıra bunlarla gözlerimi kuruluyorum."

Bu konudaki bir başka anıyı da "**Atatürk'ün Uşağı İdim**" adlı kitabında Cemal Granda şöyle anlatıyor: "*Üçüncü gecedir ki Atatürk gözünü kırpmıyordu. Kütüphanede yere serili*

ayı postunun üstüne uzanıyor ve çalışıyordu. Notlarının arasına gömülmüştü. Yerler tarih kitaplarıyla doluydu. Sadece duş yapıyor, kurulanıp tekrar odaya kapanıyordu. Yemeğini bile kütüphaneye getiriyorduk."

Bu çalışma temposu; gerçekte bunca büyük işleri başaran Mustafa Kemal Atatürk'ün genel çalışma temposu idi. Afet İnan'ın da belirttiği gibi, *"Atatürk çalışma hayatında yorulmaz bir kudrete maliktir."* Zaten, birçok insanı bugün hayrete düşüren "57 yıllık bir ömre bu kadar çok işi nasıl sığdırabildiği" sorusunun cevabını da, işte bu çalışma temposunda aramak lazımdır.

Uluğ İğdemir, Atatürk'ün yoğun okuma ve çalışmalarından bir örnek olarak, bir kongre öncesi çalışmalarını şu şekilde anlatıyor: *"1937 İkinci Tarih Kongresi, bu kongreye çağrılan 25 kadar yabancı bilginin de katılmasıyla milletlerarası bir kongre karakterini kazanmıştı. Kongreye yerli ve yabancı 90 kadar bilim adamı bildiri sunmuştu. Kongreden önce gönderilen bu bildirilerin tümünü Atatürk okumuş ve hepsi hakkındaki düşüncelerini ayrı ayrı bildirilerin altına yazarak Kurum'a geri göndermiştir. Bunlardan 10-15 bildiriyi bir gecede okuduğuna şahit olmuşuzdur.. Atatürk konulara böyle sarılır ve bu güçle çalışırdı."*

Falih Rıfkı Atay'ın da belirttiği gibi; Atatürk'ün *"kitap okuyuşu da, nutkunu yazışı gibiydi. Başladı mı, eser kaç cilt olsa bitirirdi... Erişmek ihtirası ile yanar, bu yanış onda bütün tabii insanlık zaaflarını silip süpürürdü."*

Atatürk'ün kitap okumada dikkat çeken önemli bir özelliği de, okuduğu kitabın önemli bulduğu yerlerini kendine özgü işaretlerle belirlemesi, satır altlarını çizmesi ve sayfa kenarlarına notlar almasıdır. Afet İnan bu konuda şunları söylüyor:

"Atatürk kitapları mutlaka masa başında okumuş, elinde kırmızı mavi uçlu kalemle, bazen kitap üzerine çizgi ve işaretler yapmış, bazen de kurşun kalemle kağıtlara notlar almıştır. Yeni köşkte kütüphanesindeki yazı masasında oturduğu pek nadirdir. Daha ziyade orta yerdeki uzun ve geniş masanın üzerine çeşitli kitap ve lügatleri dizdirir, karşısında saat, yanında sigara kutusu bulunurdu. Sık sık içtiği kahve, uzun çalışmalarına biraz fasıla verdirebilirdi. Çalıştığı yerdeki kitapların yerleri değişmemeliydi.

Kitap, lügat ve broşürlerin hemen her gece taşındığı bir yer daha vardır: Köşkün yemek salonu. Yemek salonunun demirbaş eşyalarından biri, bilhassa 1935'ten sonra, elektrikle döner geniş bir kara tahtadır. Bu gece toplantılarında, konuşulan mevzuun mahiyetine göre kütüphaneden kitaplar gelir, pasajlar okunurdu.

Velhasıl kitap hangi konuda olursa olsun Atatürk'ün fikir ve hayatı için değerli bir varlık mahiyetindeydi. Atatürk'ün hayatında iyi ve öğretici kitabın yeri daima büyük olmuştur.

Bu çalışmalar yanında mesela hükümetin iktisadi meseleleri üzerinde titizlikle durduğu, onları okuyarak ilgililerden izahat aldığı ve yazılar üzerinde işaretler yaparak mütalâasını söylediği olmuştur."

Yine Afet İnan, ekonomik konularla çok yakından ilgilenen ve bu konuyu devletin başlıca ödevlerinden biri olarak değerlendiren Atatürk'ün, 1933 tarihli Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı raporlarını okurken yaptığı işaretlemeleri, *"... Soru işaretleri; dikkat demek olan 'D' harfi ve bazen de bir iki kelime"* olarak tanımlamaktadır.

Afet İnan'ın belirttiğine göre, *"Onun dikkatle okuduğu kitapları, siz okuyacak olsanız işaretlemiş olduğu şekilleri bilmiş olursanız, kitabın bütün enteresan taraflarının belirtildiği meydana çıkar."*

Atatürk'ün genellikle kırmızı ve mavi renkli kalemlerle, *"metin kenarını işaretlemek adeti olduğu için, kitapları nasıl dikkatle okumuş olduğunu bu renkli işaretlerden"* anlamak mümkündür. Onun kitap okurken koyduğu işaretler ve bunların anlamları şu şekildedir:

"**xx**" : Önemli.

"**xxx**" : Çok önemli.

"**müh.**" : Mühim.

"**ç. müh.**" : Çok mühim.

"**D.**" : Dikkat.

"**?**" : Belirtilen fikri kabul etmiyor ya da şüpheli görüyor.

Cümlelerin altını bazen kırmızı, bazen de mavi kalemle çizmiştir. Kırmızı kalemle çizdikleri, fikri kuvvetli bulduğu ve kendisinin de katıldığı; mavi kalemle çizdikleri ise o fikri beğenmediği anlamına gelir.[291]

291 - Atatürk'ün çalışma ve okuma şekli ile ilgili bilgiler şu iki eserden alınmıştır: Y. Vurkaç, **Atatürk ve Kitap,** Milliyet Yayınları İstanbul, 1985, s. 81-85. S. Borak, **Atatürk ve Edebiyat,** Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 164-165. Atatürk'ün okuduğu kitaplara koyduğu işaret ve notlar Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi'nde görülebilir. Bunlar Anıtkabir Derneğinin yayınladığı, **Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar** isimli yayında da bulunmaktadır.

ÖZEL KÜTÜPHANESİ

Okumaya bu kadar düşkün olan ve güçlü bir düşünce adamı, fikir adamı olarak kendi ve milletinin hayatını şekillendiren Mustafa Kemal Atatürk; çok önemli bir özel kitaplığa veya özel kütüphaneye sahipti. Onun görev yaptığı cephelere giderken bavullarla kitap taşıdığını, düzenli bir ev hayatı yaşarken de aynı zamanda bir çalışma odası olarak kullandığı mutlaka iyi bir kütüphane odası hazırlattığı, nihayet yurt gezilerine çıktığı zaman o şehirlerin kütüphanelerinden kitaplar getirterek okuduğunu biliyoruz.

Kitaba olan ilgisi nedeniyle Çankaya'da pembe boyalı yeni köşk yapılırken Afet İnan'ın belirttiğine göre, mimarlardan iki şey istemişti: Büyük ve ferah bir yemek odası; üzerine büyük haritaların serileceği geniş bir masanın da konulacağı büyük bir kütüphane. Çünkü bu bölümlerin onun günlük hayatında çok önemli yeri vardı. "*Çankaya sofrası*" veya "*Çankaya fikir sofrası*" olarak anılan yemek esnasında çok değişik meseleleri yetkililer, uzmanlar ya da çağrılan bilim, sanat adamları ile görüşüp tartışmasına elverişli geniş bir yemek salonu gerekliydi. Öte yandan kendisi günün büyük bölümünü kütüphanede okuyarak ve çalışarak geçirmekteydi. Fakat eski Kuleli Köşk mevcut kitapları almaz olmuştu. Böylece yeni köşkte rafları tavana kadar yükselen 2 bölmeli büyük bir kütüphane salonu yapılmıştı. Bu bölüm gül bahçesine baktığından, okuma zevkini artıran bir özellik de taşımaktaydı.

Atatürk'ün oluşturduğu özel kitaplığındaki kitapların sayısı 4.289'u, bibliyografik künye de 10.000'i bulmuştu. Süreli yayınlar dışında bunların değişik bilim dallarındaki dağılımı da onun ne kadar geniş bir yelpazede bilgi edinmek ve böylece kendisini sürekli yenilemek istediğini göstermektedir. 1973'te yayımlanan **Atatürk'ün Özel Kütüphanesinin Kataloğu** (Milli Kütüphane Yayını)'na göre kitapların bilim dallarına göre dağılımı TABLO: 1'de verilmiştir.[292]

292 - Düzenleme onlu Dewey sistemine göre yapılmıştır. Yüzde değerleri, grubun, toplam kitap sayısı geneline olan oranıdır. Tablo'da alt konular, kitap sayısının fazlalığına göre sıralanmıştır. Bu konuda bakınız: Y. Vurkaç, **Atatürk ve Kitap,** s. 67-68.

TABLO: 1

KİTAPLARIN KONULARA GÖRE SAYICA DAĞILIMI

Sıra	Konu	Adet	%	Alt Konular	Adet
1	Genel	115	2.7	Çeşitli kentlerde çıkan gazete dizileri	45
				Genel olarak dergiler	18
				Toplanmış genel denemeler	18
				Genel ansiklopediler	14
				Diğerleri	20
2	Felsefe	121	2.8	Yeniçağ Felsefesi	29
				Psikolojinin alanları	20
				Genel olarak felsefe ve estetik	18
				Psikoloji	17
				Diğerleri	37
3	Din	161	3.8	İslâm dini	111
				Hıristiyanlık	22
				Hıristiyan olmayan dinler	12
				Genel olarak din	10
				Diğerleri	6
4	Sosyal Bilimler	1168	27.3	Askerlik	261
				Siyasal bilimler	204
				Hukuk	150
				Ekonomi	145
				Diğerleri	408
5	Dil Bilimleri	387	9	Türk dili	119
				Alman dili	61
				İngiliz dili	61
				Fransız dili	58
				Diğerleri	88
6	Teorik Bilimler	152	3.5	Biyolojik bilimler (yaşam bilimleri, arkeoloji)	36
				Matematik	27
				Jeoloji bilimleri	26
				Diğerleri	63
7	Uygulamalı Bilimler	198	4.7	Tıp bilimleri	99
				Tarım, hayvan yetiştirme, veterinerlik	38
				Mühendislik	25
				Diğerleri	36
8	Güzel Sanatlar ve Eğlence	212	4.9	Müzik	79
				Mimari	25
				Fotoğraflar ve Albümler	25
				Diğerleri	83

9	Edebiyat	544	12.7	Türk Şiiri	127
				Fransız Edebiyatı	121
				Türk Tiyatrosu	46
				Türk Romanı ve hikayesi	42
				Genel olarak edebiyat	33
				Diğerleri	175
10	Tarih, Coğrafya ve Biyografi	1233	28.7	Türk Dünyası tarihi ve Yakın Doğu	399
				Coğrafya ve Turizm	194
				Harita ve atlaslar	127

Atatürk'ün özel kütüphanesinde yer alan kitapların sayıca durumu aynı zamanda onun ilgi alanı veya uğraştığı konuların önem derecesini de göstermektedir. Bu anlamda bakıldığı zaman, "**Tarih**" ön planda, bunun içinde de "**Türk dünyası tarihi**" ilk sırada yer almaktadır. Bu sıralama TABLO: 2'de gösterilmiştir.

TABLO: 2

KİTAPLARIN KONULAR AÇISINDAN ÖNEM SIRALAMASI

Sıra	Konu	Adet	%
1	Türk Dünyası Tarihi ve Yakındoğu	399	9.3
2	Avrupa Tarihi	266	6.2
3	Askerlik	261	6.1
4	Siyasal Bilgiler	204	4.7
5	Coğrafya ve Turizm	194	4.5
6	Hukuk	150	3.5
7	Ekonomi	145	3.4
8	Türk Şiiri	127	2.9
9	Harita ve Atlaslar	127	2.9
10	Fransız Edebiyatı	121	2.8
11	Türk Dili	119	2.7
12	İslâm Dini	111	2.6
13	Tıp Bilimleri	99	2.3
14	Müzik	79	1.8
15	Alman Dili	61	1.4
16	İngiliz Dili	61	1.4
17	Fransız Dili	58	1.3

18	Türk Tiyatrosu	46	1.1
19	Gazeteler Dizisi	45	1.1
20	Türk Romanı ve Hikâyesi	42	1.0

Atatürk'ün Özel Kütüphanesi Katoloğu'nda 106 konu başlığı altında toplanan (ve 102 konu başlığında künye sayısı alan) kitapların bütünü dikkate alındığında, TABLO: 2'de kitap sayıları belirtilen konuların kütüphane genelindeki ağırlıkları, Atatürk'ün yaşamı boyunca ve yeni Türkiye'nin kuruluşundaki yüce çabaları içinde hangi konulara ağırlık verdiğinin bir göstergesi de olmaktadır. Bu dökümün ortaya koyduğu ilginç bir sonuç da, edebiyat alanındaki kitapların, Atatürk'ün temel ilgi ve inceleme alanına giren kitapları izleyen bir çoklukla, kütüphanede yer almış olduğudur.

TABLO: 2'deki döküme alınmayan ve kütüphanenin yaklaşık % 37'sini oluşturan 1.576 kitap ise, 82 konu başlığına dağılarak kütüphanede yer almaktadır.[293]

Atatürk'ün Özel Kütüphanesinin Kataloğu'nda verilen bilgilerden biri de, kitaplar üzerinde bulunan işaret ve notların ayrıntılı olarak dökümüdür. Yukarıda "nasıl okurdu?" sorusuna cevap ararken de belirtildiği gibi, çoğunun Atatürk tarafından konulduğunu bildiğimiz bu işaret ve notlara göre yapılan bir tasnif ise, Atatürk'ün okurken hangi konulardaki kitaplar üzerinde ve o kitaplardaki hangi bölümler üzerinde önemle durduğunu belirlemek açısından yararlı olacaktır.

Katalogtaki bilgiler veri olarak alındığında, Atatürk'ün kütüphanesinde 194'ü işaretli, 9'u notlu ve 101'i işaretli-notlu olmak üzere, 304 işaretlenmiş kitap bulunmaktadır. Bu kitaplardan 192'si Fransızca, 91'i Türkçe, 9'u İngilizce ve 12'si Almanca, başta olmak üzere diğer yabancı dillerde basılmıştır. Fransızca kitapların çoğu yalnızca işaretlenmiş iken, Türkçe kitaplarda notlu ve işaretli kitap sayısının daha çok olduğu görülüyor. Bu şekilde olan 304 kitabın dökümü TABLO: 3'te verilmiştir.

293 - Y. Vurkaç, **Atatürk ve Kitap,** s. 69-70.

TABLO: 3

ATATÜRK'ÜN İŞARETLEDİĞİ KİTAPLARIN DİLLERE GÖRE DÖKÜMÜ

Sıra	Konu	Türkçe	Fran.	İng.	Diğer	Toplam
1	Türk Dünyası Tarihi ve Yakındoğu	16	18	-	2	36
2	Avrupa Tarihi	3	25	-	1	29
3	Eskiçağ Tarihi	-	28	-	-	28
4	Siyasal Bilimler	9	10	-	-	19
5	Türk Dili	12	3	-	2	17
6	Sosyoloji	3	11	2	1	17
7	Coğrafya ve Turizm	1	12	1	2	16
8	Askerlik	4	11	-	-	15
9	Yaşam Bilimleri, Arkeoloji	5	7	1	-	13
10	Hukuk	5	5	1	-	11
11	Asya Tarihi	1	10	-	-	11
12	Harita ve Atlaslar	4	1	1	2	8
13	Genel Olarak Tarih	2	5	-	-	7
14	Fransız Edebiyatı	-	6	-	-	6
15	Yeniçağ Felsefesi	-	5	-	-	5
16	Fransız Dili	-	5	-	-	5
17	İslâm Dini	2	2	-	-	4
18	Türk Şiiri	4	-	-	-	4
19	Tıp Bilimleri	3	1	-	-	4
20	Başka Diller	-	3	-	1	4
21	Ekonomi	-	3	-	-	4
22	Örf ve Adetler	1	2	-	-	3
23	Değişik Konular 1	9	11	-	-	20
24	Değişik Konular 2	5	10	-	4	19

TABLO: 3'de "Değişik Konular 1" ve "Değişik Konular 2" olarak gösterilen kitapların konuları, dilleri ve sayıları da şu şekildedir: Eğitim, ders kitapları, psikoloji, genel dil bilimi, Türk tiyatrosu, başka diller edebiyatı, biyografi, Latince, Hıristiyan olmayan dinler ve mühendislik konularında, 11'i Fransızca ve 9'u Türkçe olmak üzere her konuda ikişer kitaptan 20 kitap ve kamu yönetimi, sosyal refah, karşılaştırmalı dil bilimi, din, felsefe sistemleri, metafizik, estetik, kütüphanecilik, heykeltıraşlık, müzik, güzel sanatlar, dinlenme ve eğlence, edebiyat, Türk romanı ve hikâyesi, Türk edebiyatından

çeşitli eserler, Türk edebiyatı tarihi, İngiliz edebiyatı, Afrika tarihi ve kimya konularında 5'i Türkçe, 10'u Fransızca ve 4'ü öbür dillerde olmak üzere, belirtilen her konudan birer kitaptan 19 kitap daha işaretli ve veya notlu kitaplar içinde yer almaktadır.[294]

Atatürk'ün özel kütüphanesinde dikkat çeken bir diğer husus da imzalı hediye kitapların varlığıdır. Kütüphanede her dilden, çoğu yazarı, çevirmeni ya da yayıncısı tarafından armağan edilen çok sayıda kitap bulunmaktadır. Bunlar arasında; Finlandiya Hükümeti'nin armağanı olan bir kitap, İngiliz Kralı'nın ithafı ve çevirmen imzalı bir kitap, F. Von der Goltz imzalı bir kitap ile İsmet Paşa ve Fevzi Çakmak imzalı kitaplar da bulunmaktadır. Ayrıca, yukarıda bir vesile ile bahsettiğimiz, Fransız kadın gazeteci Berthe Georges-Gaulis imzalı dört kitap ile, İngiliz kadın gazeteci Grace M. Ellison imzalı bir kitap vardır.[295]

ATATÜRK'ÜN GAZETECİ KİMLİĞİ VE BAŞYAZILARI

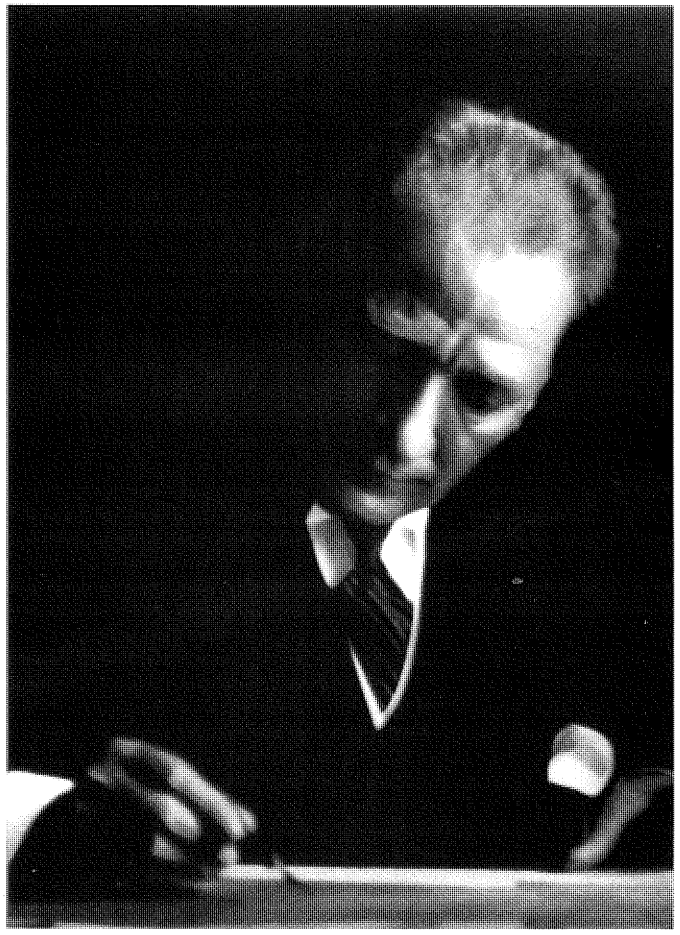
Mustafa Kemal Atatürk, daha Harbiye'deki öğrencilik yıllarından başlayarak "*gazetecilik*" merakı olan ve zaman zaman "*başyazarlığa*" uzanan bir çizgide düşüncelerini önce yakın çevresindekilere, sonra da kamuoyuna ulaştırmaya çalışan bir insandı. Onun bu konudaki çalışmalarını, yetişmesi ve kişiliğinin şekillenmesi çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir.

Öğrencilik yıllarında güzel yazı yazma ve konuşmaya eğilim gösteren Mustafa Kemal, "*gazetecilik ve yazarlığın içinde ikinci bir meslek gibi yeşermiş ve dalgalanmış*" olduğunu söylemiştir. Yazmış olduğu Anafartalar Savaşı'na ilişkin bir tarihçeyi Sabiha Gökçen'e verirken bu konuyu şu şekilde açıklamıştır:

"*Doğrusu, yazmak, yazabilmek ve görüşlerini başkalarına, geniş okuyucu kitlelerine iletmek ne kadar güzel bir şeydir kim bilir? Bunun içindir ki ben yazarları, gazetecileri, sanatçıları çok ama pek çok sever ve takdir ederim.*

294 - Atatürk'ün okurken işaret ve not koyduğu bu kitapların listesi için bakınız: Y. Vurkaç, a. g. e., s. 72-79. Anıtkabir Derneği tarafından yayınlanan **Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar** (1-24 Cilt, Ankara, 2001) isimli eser konuyla ilgili olarak son yıllarda yapılan önemli bir çalışmadır. Bu çalışmada, Atatürk'ün okuyup satır altlarını çizdiği, sayfa kenarlarına notlar aldığı, özel işaretler koyduğu, açıklamalar yaptığı kitap ve dergilerin bu bölümlerinin tamamı çevrilerek, fotokopileriyle birlikte yayınlanmıştır. Eser yayınlanırken, Atatürk'ün okuduğu kitaplar ve yazarları hakkında yeri geldikçe genel bir değerlendirme yapılsa idi, daha faydalı olabilirdi. Bu 24 ciltlik önemli eser üzerinde ciddi bilimsel çalışmalar yapılarak, Atatürk'ün düşünce yapısının kaynakları daha ayrıntılı bir şekilde tespit edilebilir.

295 - Y. Vurkaç, a. g. e., s. 79-80.

Çocukluğumda henüz ilkokul sıralarında öyküler karalamaya niyet ettim, ama olmadı. Daha sonraları askeri okulda gazeteciliğe iyiden iyiye merak sardım. Diyebilirim ki gazetecilik ve yazarlık içimde bir ikinci meslek gibi yeşermiş, dalgalanmıştı.

Şimdi bir soru gelebilir Gökçen aklına, klasik bir soru: Asker olmasaydınız, devlet adamı olmasaydınız, gazeteci ya da yazar olur muydunuz? Hiç şüphen olmasın, bu mesleğe girerdim. Üstelik yazarlık da, gazetecilik de bir asker kadar, bir devlet adamı kadar, bir eğitimci kadar sorumluluk isteyen kutsal mesleklerden biridir. Fikirlerdir ki insanları ya karanlığa ya da aydınlığa götürürler. Üstelik bir yaratma mevzuubahistir. Buna, mesleğin kendine özgü heyecanını da eklersen, bana hak verirsin." [296]

M. Kemal henüz genç bir Harbiye öğrencisi iken, bazı arkadaşları ile birlikte bir el gazetesi çıkarmış, bu gazete ile istibdat yönetimine karşı savaş açmıştır. Bu gazete okulun dört duvarı arasında kalacaktı, ama pek kısa bir süre sonra imparatorluğun her köşesine yayılacak olan subay adaylarına özgürlük fikrini aşılayacaktı. Bu görevi başta

296 - Ş. Turan, a. g. e., s. 694.

M. Kemal olmak üzere Ömer Naci, Ali Fuat (Cebesoy), İsmail Hakkı (Muhittin Baha Pars'ın ağabeyi) ve diğer birkaç arkadaş üzerlerine almışlardı.

Harp Okulu'nda çekirdeği atılan bu duvar gazetesi ancak üç sayı kadar çıkarılabilmiştir. Harp Okulu'nda M. Kemal'in liderliğinde çıkarılan bu el gazetesi aynı amaçla Harp Akademisi'nde de çıkarılmaya devam edilmiştir. Lider yine M. Kemal'dir. Gazete, Harp Akademisi birinci sınıfının yanında veteriner subaylarına ayrılmış bulunan odada (veteriner dershanesi) gizlice hazırlanmıştır. Gazete'nin amacı edebi olmaktan çok, siyasidir ve orduda önemli görevler alacak olan kurmay subayları muhatap almaktadır. Harbiye ve Akademi aynı bina içinde olduğu için de Harbiyelilere de dağıtılmaktadır. Fakat bir gün gazeteyi hazırlayan ekip, Okul Nazırı Ali Rıza Paşa tarafından suçüstü yakalanmıştı. Namuslu ve vicdanlı bir insan olan Ali Rıza Paşa öğrencilere nasihat etmiş, ceza vermemiştir.[297]

Mustafa Kemal'in "*gazeteciliği*" ile ilgili önemli bir anı da Trablusgarp'a gidişleri ve oradan dönüşleri sırasında yaşanmıştır. İtalyanların 28/29 Eylül 1911'de Trablusgarp'a saldırmaları üzerine, Osmanlı Devleti müdahale imkânı bulamayınca, vatansever bazı subayların gönderilmesine ve yerel aşiretlerin örgütlenerek İtalyanlara karşı mücadele edilmesine karar verilmişti. Teşkilat-ı Mahsusa tarafından gizlice Trablusgarp'a götürülen M. Kemal ve arkadaşlarına başka kimlikler ve meslekler bulunmuştu. Mustafa Kemal giderken ve dönerken pasaportunun "**meslek**" hanesine "**gazeteci**", adını da "**Mustafa Şerif**" yazdırtmıştır.

M. Kemal, gidişi sırasında 17 Ekim 1911 (İskenderiye)'de İstanbul'daki Fuat Bulca'ya; 15 ve 28 Kasım 1911 (İskenderiye)'de Selanik'teki Salih Bozok'a yazdığı mektuplarda Mustafa Şerif takma ismini kullanmıştır. Yine İskenderiye'de bulunan Nuri Conker de Selanik'teki Salih Bozok'a yazdığı 15 Kasım 1911 tarihli mektupta Mustafa Kemal'den "**bizim Şerif**" diye bahsetmekte idi.[298]

Derne'de gözlerinden rahatsızlanan M. Kemal, çocukluk arkadaşı ve akrabası aynı zamanda Trablusgarp'ta birlikte görev yaptığı Fuat Bulca ile Viyana'ya dönecekti. Grup

---

297 - S. Borak, **Atatürk ve Edebiyat,** s. 87-90. Bu olayla ilgili anıları Ali Fuat Cebesoy ünlü anılarında ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.

298 - Bu mektuplar için bakınız: U. Kocatürk, **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü,** İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 13-14. S. Borak, **Atatürk'ün Özel Mektupları,** Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 28-31 ve 44 vd.

Komutanı Binbaşı Enver Bey (Enver Paşa) pasaport ve para meselelerini halletmekle Teşkilat-ı Mahsusa lideri Eşref Beyi (Sencer Kuşçubaşı) görevlendirdi. Eşref Bey'in *"Hangi mesleği tercih edersiniz? Pasaportta ne olduğunu kaydettireyim?"* sorusu üzerine, Eşref Beyin çadırında yatağa uzanmış olan M. Kemal, düşünmeden *"gazeteciliği"* cevabını verdi. F. Bulca bu sahnenin devamını anılarında şu şekilde anlatıyor:

"Bu onun gerçekten sevdiği bir işti: Güzel yazar, güzel konuşurdu... Fakat hemen ilave etti:

- Eğer Eşref Bey pasaporta böyle bir meslek yazdırtmayı muvafık görürse...

Eşref Bey hemen cevap verdi:

- Ne demek. Elbette muvafık görürüm. Lisan bilirsiniz, güzel yazar güzel konuşursunuz. Her halde bizim Bab-ı Ali mensuplarını aratmazsınız.

Hep beraber güldük. Ve ikimiz de, Viyana yolculuğunda birer 'gazeteci' idik. Anlaşılan o devirde, gazeteci demek kâfi geliyordu. Çünkü pasaportumuzda hangi gazetenin mensubu olduğumuz kayıtlı değildi amma, yolda Mutsa Kemal böyle bir sual karşısında kalırsak ne cevap vereceğimizi de düşündü. Beğendiği gazetenin adını söyleyip bir münakaşaya vesile olmak istemem. Fakat bu beğenilen isimde, hür ve serbest ruhunun izlerine rastlanabilir."[299]

Mustafa Kemal'in gazetecilik merakı **Minber Gazetesi** ortaklığı ile daha ciddi bir merhaleye taşınmıştır. M. Kemal Paşa Ali Fethi (Okyar) Bey ile birlikte bu gazetenin ortakları arasındadır. 1 Kasım 1918'de yayım hayatına başlayan Minber Gazetesi'nin imtiyaz sahibi İstanbul Milletvekili Ali Fethi (Okyar) Bey; mesul müdürü de Dr. Rasim Ferit idi. Sonradan milletvekili olan Dr. Rasim Ferit, M. Kemal'in İstanbul'da bulunduğu sıralarda sık sık görüştüğü bir arkadaşı idi. Gazetenin çıkış hazırlıkları 1917 yılı içinde başlamıştır. Aynı yılın 7 Ekim'inde, 7. Ordu'dan istifa ederek İstanbul'a dönen Mustafa Kemal, Cemal Paşa tarafından Halep'te satılan taylarının satışından elde ettiği para ile Minber Gazetesi'ne ortak olmuştur.

Minber Gazetesi, hemen her sayısında özgür kuruluşları, adalet, özgürlük ve eşit-

299 - Çok fazla bilinmeyen bu anekdot için bakınız: C. Kutay, **Trablus-Garp'de Bir Avuç Kahraman,** Tarih Yayınları Müessesesi, İstanbul, 1963, s. 59-60.

lik ilkelerini savunmakta, özellikle basın özgürlüğü üzerinde önemle durmaktadır. Gazetede "*Mustafa Kemal*" imzalı hiçbir yazı yoktur. Fakat Mustafa Kemal'e ait birçok aktüel haberi röportaj, kendi mektuplarından aktarmalar vardır.

Ali Fethi Okyar, anılarında gazeteyi çıkarma fikrinin Mustafa Kemal tarafından kendisine telkin edildiğini; gazetenin "*Minber*" (Kürsü) ismini de M. Kemal'in bulduğunu anlatmaktadır. Mustafa Kemal'in, arkadaşı Nuri Conker'in "**Zabit ve Kumandan**" ismiyle yazdığı kitaptan hareketle 1914'te tamamladığı "**Zabit ve Kumandan İle Hasbihal**" isimli kitabı da 1918'de Minber Gazetesi'nin matbaasında basılmıştır.

Minber Gazetesi, 1 Kasım 1918'den itibaren 22 Aralık 1918 gününe kadar 51 sayı çıktıktan sonra kapanmıştır.[300]

M. Kemal Atatürk, gazete işinin peşini bırakmayacak, Sivas'ta Milli Mücadele'nin sesi olacak bir gazete çıkartacaktır: **İrade-i Milliye**. Bu gazete, Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya gelmesinden sonra da **Hakimiyet-i Milliye** ismiyle yayın hayatına devam edecektir. Anlaşılacağı gibi, her iki gazetenin adı da Atatürk'ün "*demokrasi*" özlemi ve inancını yansıtmaktadır.

Atatürk'ün gazeteci kimliği ve merakı konusunda üzerinde durulması gereken bir diğer husus da yazdığı veya "*dikte ettirdiği baş makaleler*"dir. Atatürk, Cumhurbaşkanlığı döneminde çözmeye çalıştığı dış diplomatik meselelere ilişkin görüşlerini gazete makaleleri biçiminde kaleme almış, fakat bunlar başka yazar ya da gazetecilerin imzasıyla çıkmıştır.

"*Boğazlar*" konusunda Montreux görüşmeleri sürerken Pravda Gazetesi'nde çıkan eleştirilere cevaben yazdığı makale, Yunus Nadi'nin imzası ile Cumhuriyet Gazetesi'nde yayımlanmıştır (10 Temmuz 1936).

---

300 - Minber Gazetesi hakkında bakınız: F. Tevetoğlu, "Atatürk'le Okyar'ın Çıkardıkları Gazete: Minber", **Atatürk Araştırma Merkezi D.,** C: V., Sayı: 13 (Kasım 1988), s. 183-193. S. Borak, **Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları (1899-16 Mayıs 1919),** Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 179-184.

"Hatay meselesi" sırasında yazdığı makaleler ise Cumhuriyet ve Vakit Gazetelerinde çıkmıştır. *"İskenderun Sancağı"*na verdiği *"Hatay"* adına ilişkin yazısı *"Tarihten Bir Yaprak: Bir Türk Camiasının Adı"* başlığı ve İsmail Müştak Mayokan imzasıyla Cumhuriyet'te (10 Ekim 1936) yayınlanmıştır.[301]

Mustafa Kemal Atatürk, önce adı "Kurun", olan "Vakit" Gazetesinde de *"Asım Us"* imzasıyla beş adet Başyazı yayımlamıştır. O tarihte aynı gazetenin yazı işlerinde çalışan Hikmet Münir Ebcioğlu ve Niyazi Ahmet Banoğlu *"dikte"* olayının tanıklarıdır. Banoğlu, bu olaya ilk kez 1949 yılında günlük bir gazetede yayımladığı *"Atatürk ve Hususi Hayatı"* adlı tefrikada değinmiştir. Sonradan, Atatürk'ün dikte ettiği bu baş makalelerden beşini Asım Us'la birlikte koleksiyonlardan tespit ederek bir kitapta toplamıştır. 22-27 Ocak 1937'de yayınlanan bu makalelerin hepsinde Atatürk'ün *"Hatay Meselesi"*ni konu edindiği ve Fransızların davranışlarını eleştirdiği görülmektedir.[302]

M. KEMAL ATATÜRK'ÜN ESERLERİ

Tutku derecesinde büyük bir okuma sevgisine ve devlet adamı olarak döneminde ve bugün örneğine rastlanmayacak büyüklükte bir özel kütüphaneye sahip olan Mustafa Kemal Atatürk'ün eser vermemesi, kitap yazmaması düşünülemezdi. Çünkü bu tutku ve birikim, yani gelişmiş *"beyin teknolojisi"* doğal olarak bir ürün ya da birçok ürün verecekti. Nitekim öyle olmuş, Atatürk değişik dönemlerde başta "**Büyük Nutuk**" olmak üzere pek çok eser yazmıştır.

Yazdığı veya çevirdiği eserlerden yalnızca askerliğe dair olan 7 kitap ile Nutuk, onun adını taşımakta; diğerlerinde ismi bulunmamaktadır. Ders kitabı olarak yazdığı "**Geometri**" kitabında yazar adı belirtilmemiş, büyük kısmını yazdığı "**Medeni Bilgiler**"de Afet İnan'ın adı kullanılmış, bir bölümünün yazımını üstlendiği "**Tarih**" kitapları da Tarih Kurumu yayını olarak çıkmıştır. Çeşitli konuşma, demeç, telgraf ve mektupları da derlemeciler tarafından yayınlanmıştır.

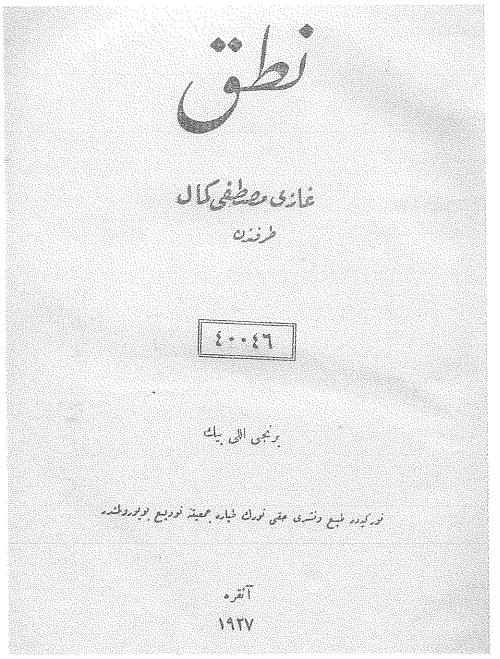
Atatürk'ün eserleri Sayın Prof. Dr. Şerafettin Turan'ın yaptığı tasnife göre şu şekilde sıralanabilir:[303]

---

301 - Ş. Turan, a. g. e., s. 699-700.

302 - S. Borak, **Atatürk ve Edebiyat,** s. 105-118. Burada makalelerin metinleri de yer almaktadır.

303 - Bu listede eserlerin ilk yayım tarihlerindeki künye bilgileri verilecektir. Sayın Turan'ın eserinde eserlerin sonraki baskıları ve içerikleri hakkında derli toplu bilgiler vardır. Bakınız: Ş. Turan, **Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik,** EK: XI: Atatürk'ün Yapıtları, s. 695-699,

نطق

غازی مصطفی کمال

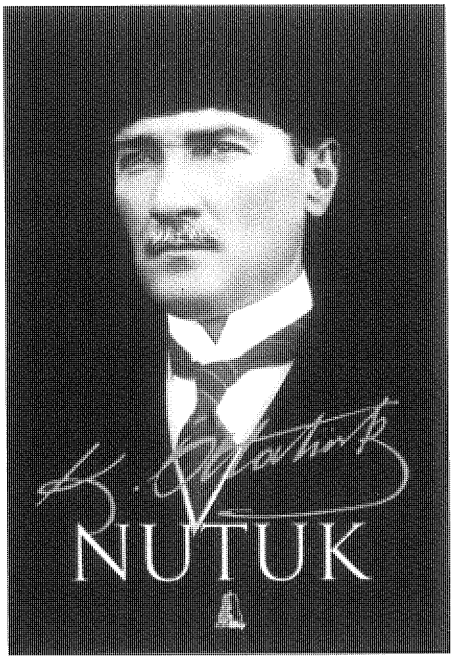
طرفندن

٤٠٠٤٦

برنجی الی بیك

آنقره

١٩٢٧

Askerliğe İlişkin Eserleri

1. Bölüğün Muharebe Talimi: General Litzman'dan Çeviri, Tab'ı ve naşiri: İbrahim Hilmi, İstanbul, 1323 (1907), 46 s.

2. Takımın Muharebe Talimi: General Litzman'dan Çeviri, Asır Matbaası, Selanik, 1324 (1908), 64 s.

3. Cumalı Ordugâhı, Süvari, Bölük, Alay, Liva Talim ve Manevraları: Selanik, 1325 (1909), 41 s.

4. Tabiye Tatbikat Seyahati: Selanik, 1327 (1911), 40 s.

5. Tabiye Meselesinin Halli ve Emirlerin Suret-i Tahririne Dair Nesayih: Edirne Sanayi Mektebi Matbaası, 1331 (1916).

6. Zabit ve Kumandan İle Hasbihal: Minber Matbaası, İstanbul, 1334, 32 s.

7. Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe: Yayınlayan: U. İğdemir, Ankara, 1962, I-XXV., 1-88 s.

8. Arıburnu Muharebeleri Raporu: Yayınlayan: U. İğdemir, Ankara, 1968, I-VIII., 1-200 s.

Söylev Ve Demeçleri İle Meclis Konuşmaları

1. Nutuk: 2 Cilt, Eski harflerle özgün baskı, Türk Hava Kurumu Yayınları, İstanbul, 1927

2. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: 3 Cilt, Derleyen: N. Unan (Arsan), MEB. Yayınları, Ankara, 1945-1954.

3. Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri-IV.: Derleyen: N. Arsan, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE.) Yayınları, Ankara, 1964.

4. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri-Tamim ve Telgrafları-V.: Derleyen: S. Borak, U. Kocatürk, TİTE. Yayınları, Ankara, 1972.

5. Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri: Hazırlayan: S. Borak, Ankara, 1980.

6. Atatürk'ün Hatıra Defterine Yazdıkları: Derleyen: U. Kocatürk, Ankara, 1971.

7. Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları: Derleyen: U. Kocatürk, Ankara, 1971.

8. Atatürk'ün Sohbetleri: Derleyen: U. Kocatürk, Ankara, 1971.

9. Atatürk'ün Yazdırdıkları: Derleyen: U. Kocatürk, Ankara, 1971.

10. Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı: Hazırlayan: İ. Arar, İstanbul, 1969.

11. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları: Hazırlayan: A. İnan, Ankara, 1982.

12. M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım: Afet İnan, Ankara, 1969.

13. Gizli Oturumlarda Atatürk'ün Konuşmaları: Hazırlayan: S. Borak, İstanbul, 1977.

14. Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlardaki Konuşmaları: 2 Cilt., Hazırlayan: K. Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

15. Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları: 2 Cilt, Hazırlayan: M. Onar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.

Ders Kitapları

1. Medeni Bilgiler: İstanbul, 1931. A. İnan, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1969.

2. Tarih C: II., IV.: Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1931. Bu kitapları gözden geçiren Atatürk, İkinci Cildin, *"Selçuklular, Timur, Peygamber Muhammed'in Yaşamı ve Halifelik"* gibi bazı bölümlerini kendisi yazmıştır.

3. Geometri: MEB. Yayınları, Ankara, 1937. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1971, 1981.

Anı, Günlük Ve Mektuplar

1. Atatürk'ün Anıları: Yayına Hazırlayan: İ. Görgülü, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997. Atatürk'ün 15 Mayıs 1919'da Samsun'a gitmek için İstanbul'dan ayrıldığı güne kadar olan anılarıdır. Bir bakıma 19 Mayıs 1919'da başlayan Büyük Nutuk'un öncesinin anlatıldığı bu anılar, önce Atatürk'ün sağlığında Vakit, Hakimiyet-i Milliye, Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde (1922, 1926) yayımlanmıştır. Bu anılar zaman içinde kitap olarak değişik isimlerle ve farklı yayınevlerinde yayınlanmıştır.

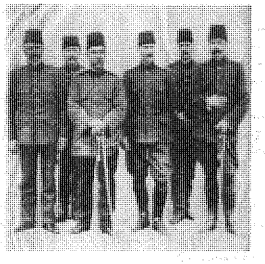
2. Atatürk'ün Hatıra Defteri: Hazırlayan: Ş. Tezer, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1972.

3. M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları: Yayına Hazırlayan: A. İnan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

4. Atatürk'ün Not Defterleri: İnceleme: A. M. İnan, Ankara, 1996. ATASE'deki Atatürk Özel Arşivi'nde M. Kemal'in üsteğmenliğinden başlayarak tuttuğu günlük notları içeren 24, Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi'nde ise 9 adet küçük defter

T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

ATATÜRK'ÜN NOT DEFTERLERİ-I

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları

ANKARA
GENELKURMAY BASIM EVİ
2004

T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

ATATÜRK'ÜN NOT DEFTERLERİ-II

Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları

ANKARA
GENELKURMAY BASIM EVİ
2004

T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

ATATÜRK'ÜN NOT DEFTERLERİ-III

Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları

ANKARA
GENELKURMAY BASIM EVİ
2005

T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

ATATÜRK'ÜN NOT DEFTERLERİ-IV

Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları

ANKARA
GENELKURMAY BASIM EVİ
2005

T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

ATATÜRK'ÜN NOT DEFTERLERİ-V

Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları

ANKARA
GENELKURMAY BASIM EVİ
2005

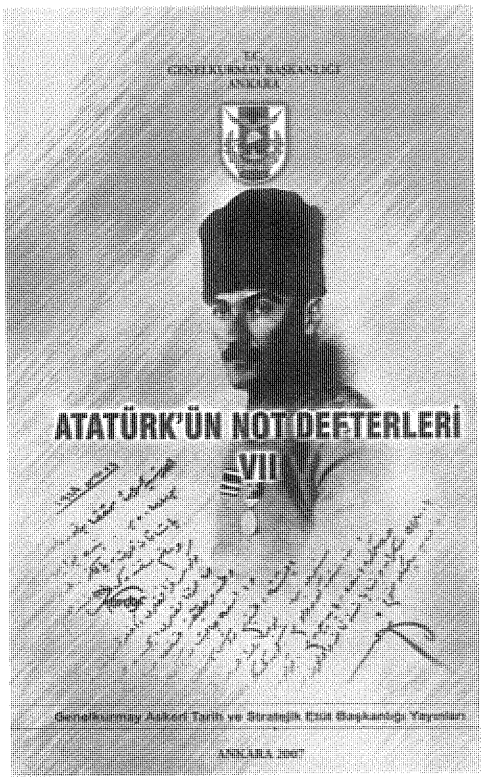
T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

ATATÜRK'ÜN NOT DEFTERLERİ-VI

Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları

ANKARA
GENELKURMAY BASIM EVİ
2005

bulunmaktadır. Atatürk'ün biyografisi ve düşüncelerinin anlaşılabilmesi için çok önemli kaynaklar durumunda bulunan bu defterlerin tamamı şu sırada TSK. Atatürk Araştırma ve Eğitim Merkezi Genel Sekreterliği tarafından yayına hazırlanmaktadır.

5. Atatürk'ün Özel Mektupları: Derleyen: S. Borak, Varlık Yayınları, İstanbul, 1961.

6. Atatürk'ten Mektuplar: Yayına Hazırlayan: A. İnan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981.

7. Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü-Bir Dostluğun Öyküsü, Yayınlayan: M. Özverim, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1998.

ATATÜRK'ÜN ETKİLENDİĞİ ŞAİR, YAZAR

VE DÜŞÜNCE ADAMLARI

Bu araştırmanın girişinde belirtildiği gibi, insanların kişiliğinin oluşmasında birçok etkenle birlikte, yaşadığı çevre ile dönemin derin düşünce akımları, şairleri, yazarları ve düşünce adamları belirleyici etkiler yapmaktadır. Mustafa Kemal'in kişiliğinin ve düşüncelerinin oluşmasında da yaşadığı döneme damgasını vuran bazı olayların ve insanların temel bir etki yaptığı görülmektedir.

M. Kemal, tarihi bir dönemeçte dünyaya gelmiştir. O süreci iki büyük olgu belirliyordu: Fransız Büyük Devrimi'nin temel ilkeleri olan *"insan hakları"*, *"özgürlük"*, *"bağımsızlık"* ve *"milliyetçilik"* gibi kavramların Avrupa'dan sonra Asya'da yayılıp etkilerini artırması ve yüzyılların gerisinden gelen Osmanlı Devleti'nin parçalanıp çöküşünün hızlanması. Artık çok milletli, çok kültürlü, çok dilli, çok dinli imparatorluklar yıkılıyor, tek millete dayanan milli devletler kuruluyordu. Sanayi devrimi ile birlikte akılcılığa, pozitif bilimlere dayalı yeni bir bilim felsefesi gelişiyordu. Tarım toplumu yıkılıyor, yerine sanayi toplumu oluşuyordu.

M. Kemal, yönetimin tüm yasaklarına rağmen öğrencilik yıllarında Fransız Devrimi ve yaydığı fikirler hakkında ilk bilgileri edinmiş (İdadideki tarih öğretmeni Mehmet Tevfik Bilge'nin etkisi), sonraları ilgi alanının genişliği, okuma zevki ve öğrendiği yabancı dil sayesinde dünyada olup bitenleri, döneminin bütün düşünce akımlarını ana çizgileriyle de olsa takip etme imkânını bulmuştur. Öte yandan, değişik şehirlerde tamamladığı (Selanik, Manastır, İstanbul) öğreniminden sonra genç bir subay olarak başka başka bölgelerde ve koşullarda aldığı görevler nedeniyle, görünüşte kocaman olan imparatorluğun nasıl çöktüğünü gözleriyle görmüştür.

Çağın etkisinin imparatorluk içerisinde en belirgin olduğu Rumeli'de geçen öğrencilik yıllarından sonra, 1910'da askeri manevralara katılmak için gittiği Fransa'daki günler ve özellikle bağımsızlığına yeni kavuşan Bulgaristan'ın başkentindeki Ateşemiliterlik yılları, M. Kemal'in Batı'yı, Avrupa'yı oldukça yakından tanımasını sağlamıştı. Trablusgarp'ta da bu uygar görünüşün *"sömürgeci"* öteki yüzüyle karşı karşıya gelmiş, vatan savunmasının ilk uygulamalarını orada yapmıştı. Şam'da geçen günlerde Balkan bozgunu ise imparatorluğu kurtarmanın artık mümkün olamayacağını göstermişti.

İşte bu tarihi dönemeç, Mustafa Kemal'in çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine, milli değerlere ve çağdaş ilkelere dayanan, Türk çoğunluğunu esas alan yeni bir Türkiye'nin kurulmasını düşünmeye sevk etmiş ve onun düşüncelerinin *"mayasını"* oluşturmuştur.[304]

Türk Şair, Yazar Ve Düşünce Adamları

M. Kemal Atatürk'ün biyografisi ve özel kütüphanesi incelendiğinde en çok okuduğu ve etkilendiği 3 büyük Türk şairinin isimleri ile karşılaşıyoruz: *"Osmanlılık"* yerine *"Türklüğü, Türkçülüğü"* ve *"Türklük duygusunu"* dile getiren Türkçü şair **Mehmet Emin Yurdakul**; *"Vatan"* ve *"hürriyet"* kavramlarını yeni kuşaklara aşılamış olan **Namık Kemal** ve baskıya karşı direnen, insanlığa yükselmeye yönelen ve *"çağdaşlaşma"*yı hedefleyen **Tevfik Fikret**.

Atatürk daha öğrencilik yıllarından itibaren bu şairlerden etkilenmiştir. Bu konuda onu etkileyen de arkadaşı Ömer Naci'dir. Ömer Naci'nin Mustafa Kemal'in fikri altyapısının oluşmasında diğer faktörlerle birlikte önemli bir rol oynadığı kesindir. Nitekim genç Mustafa Kemal'in dönemin *"vatan ve hürriyet"* şairi **Namık Kemal** ile *"Türkçü"* şairi **Mehmet Emin Yurdakul**'un şiirleri ile tanışmasında Ömer Naci'nin etkili olduğu bilinmektedir. İdadi'de, Namık Kemal'i tanımak, duymak, onun gizlice elden ele dolaşan vatan şiirlerini bulmak, okumak işini Hatip Ömer Naci sağlamıştır.[305]

---

304 - Ş. Turan, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar,** 3. Baskı, Ankara, 1999, s. 3.

305 - Ş. S. Aydemir, **Tek Adam C: I.,** İstanbul 1981., s. 72. A. Güler, **Atatürk'te Cumhuriyet ve İnkılap Fikrinin Gelişmesi**, K.H.O. Basımevi, Ankara, 1997, s. 2. Atatürk'te Ömer Naci sevgisini ve etkisini gösteren bir başka olay da; Onun, Ziya Gökalp tarafından 24 Ağustos 1916'da yazılan "Ömer Naci" isimli şiiri **"Hatıra Defteri"**ne yazmış olmasıdır. Bakınız: C. Sönmez, **Atatürk ve Okuma Sevgisi,** Ankara, 1993, s. 25-26.

1. MEHMED EMİN YURDAKUL (1869, İstanbul – 14 Ocak 1944, İstanbul)

Milli Edebiyat ve Türkçülük akımının önde gelen temsilcilerinden olan ve "Osmanlıcılık" ve "İslâmcılık" akımlarına karşı "Türkçülük" fikrini savunan M. Emin Yurdakul ile Manastır İdadisi'nde öğrenci iken tanışan Atatürk, sonradan 14 Eylül 1931'de yaptığı bir konuşmada, Mehmet Emin Yurdakul ile ilgili şunları söylemiştir: "*...Şair Mehmet Emin Yurdakul'un ilk kez Manastır Askeri İdadisi'nde öğrenciyken okuduğum 'Ben bir Türküm, dinim, cinsim uludur' dizeleriyle başlayan manzumesinde bana ulusal benliğimin gururunu tattıran ilk anlatımı bulmuştum...*"[306]

Mehmet Emin Yurdakı

Atatürk'ün burada bahsettiği şiir, Mehmet Emin'in 1897 Türk-Yunan Harbi'nden hemen önce başlayarak temiz bir Türkçe ile kaleme aldığı ve "Türkçe Şiirler" başlığı altında topladığı dokuz manzumeden en çok beğenilip sevilmiş olan şiirdir. Şiir; "Anadolu'dan Bir Ses Yahut Cenge Giderken" adını taşıyordu.

Atatürk Özel Kitaplığı'nda, M. Emin'in 3 eseri bulunmaktadır. Bunlar, "Türkçe Şiirler (Çoban Armağanı Çam Sakızı), Zafer Yolunda, Kral Corc'a" isimli eserlerdir.

2. NAMIK KEMAL (21 Aralık 1840, Tekirdağ – 2 Aralık 1888, Sakız)

Namık Kemal, Türk milliyetçi hareketini ve Jön Türkleri etkilemiş, Türk edebiyatının Batılılaşmasına önemli katkılar yapmış bir şair ve yazardır. Vatan ve Hürriyet fikirlerini, bütün yurttaşların yasalar karşısında eşitliğini savunmuştur. Bunu gerçekleştirmek için istibdat yönetiminin yıkılarak halkın çıkarlarını koruyacak bir "meşrutiyet" yönetiminin kurulması yolunda çalışmıştır.

Namık Kemal

Atatürk'ün daha öğrencilik yıllarından başlayarak Namık Kemal'den etkilenmiş ve eserlerini gizlice okumuş olduğunu biliyoruz. Asım Gündüz ve Ali Fuat Cebesoy anılarında M. Kemal'in Namık Kemal'i, "*Türk milletinin yüzyıllardan beri beklediği sesi*" olarak değerlendirdiğini anlatmaktadırlar.

Silvan'da Hatıra Defteri'ne yazdıkları, M. Kemal'in Namık Kemal'in eserlerini sonraki yıllarda da sık sık okuduğunu kanıtlamaktadır. Özellikle onun, "**Şark Meselesi, Hürriyet-i Efkâr**" ve "**Usul-i Meşveret Hakkında Mektuplar**" gibi N. Kemal'in Doğu Sorunu, Düşünce Özgürlüğü ve Meşrutiyet Sistemi hakkındaki görüşlerini içeren "**Makalât-ı Siyasiye ve Edebiye**"sini bir savaş döneminde ve uzak, küçük bir Anadolu

306 - S. Turhan, **Atatürk'te Konular Ansiklopedisi,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 529.

Tevfik Fikret

kasabasında okuması, Mustafa Kemal'in söz konusu kitapları yanında taşıdığı izlenimini vermektedir.

M. Kemal, Kurtuluş Savaşı yıllarında Namık Kemal'in düşüncelerini ve şiirlerini TBMM kürsüsünden bile dile getirecek, Birinci İnönü zaferinden sonra yaptığı bir konuşmayı, vatan şairi Namık Kemal'in ünlü dizeleri, "*Vatanın bağrına düşman dayamış hançerini – Bulunur kurtaracak baht-ı kara maderini*" biçiminde değiştirerek bitirecektir.

Şurasını da vurgulamak gerekir ki, Namık Kemal'i çok seven ve ondan etkilenen Mustafa Kemal, onun "*romantizmini*" asla benimsememiş ve tam bir "*akılcı*", "*gerçekçi*" olarak vatan ve hürriyet şairinden apayrı bir yol tutmuştur. Yine belirtmemiz gerekir ki, "*Osmanlı Devleti'nin sınırları*" anlamında bir "*vatansever*" olan N. Kemal'in tersine Mustafa Kemal, daha kurmay yüzbaşılığından itibaren daima "*Türk çoğunluğuna dayalı*" bir vatandan ve orada "*yeni bir Türk devleti kurmaktan*" bahsetmiştir.

Atatürk Özel Kitaplığı'nda Namık Kemal'in 7 ayrı kitabı bulunmaktadır. Bunlar; "Osmanlı Tarihi (2 Cilt), İmtizac-ı Akvam ve Vaka-i Ahd, Renan Müdafaanamesi, Makalât-ı Siyasiye ve Edebiye, Eş'ar-ı Kemal, Kara Bela ve Tarih-i Harabat" isimli eserlerdir.

3. TEVFİK FİKRET **(26 Aralık 1867, İstanbul – 19 Ağustos 1915, İstanbul)**

Edebiyat-ı Cedide'nin en önemli temsilcilerinden olan Tevfik Fikret, öğrencilik yıllarından itibaren Mustafa kemal Atatürk'ü etkilemiş olan şairlerden biridir. Toplumsal içerikli şiirlerinden dolayı ilerici düşünenlerin simgesi haline gelmiş, Türkiye'de Batılı sanat anlayışının yerleşmesinde büyük rol oynamıştır. istibdata karşı mücadele etmiş ve İkinci Meşrutiyet'in ateşli savunucuları arasında yer almıştır.

M. Kemal'in inkılapçı ve çağdaşlaşmacı kişiliğinin Tevfik Fikret'in şiirlerinden etkilendiği, onun özellikle "*Sis, Ferda, Rücu ve hatta Zangoç*" isimli şiirlerini çok sevdiğini ve zaman zaman ezbere okuduğunu biliyoruz. Mustafa Kemal 19 Ağustos 1918'de arkadaşları ile birlikte Aşiyan'a giderek oradaki deftere yazdığı şu sözler; "*Tavaf-ı tahatturunda bulunmakla mübâhi perestişkâran-ı Fikret*" (Anma ziyaretinde bulunmakla kıvanç duyan Fikret dostları) ondaki Fikret sevgisini çok açık bir şekilde göstermektedir.

Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem Bolayır'ın Tevfik Fikret'in el yazısı ile yazılmış olan "Eş'ar-ı Kemal" adlı derlemeyi M. Kemal'e armağan etmesi ve bunun Atatürk'ün özel kitaplığında N. Kemal ve T. Fikret'in kitaplarının yanı başında yer alması da ayrı bir önem ve özellik taşımaktadır.

Atatürk'ün yaşantısı süresince özel sohbetlerinde ve meclislerinde edebiyat konusu ve bunların içinde de Fikret konusu sık sık gündeme gelmiştir. Bir Karadeniz vapur gezisinde sohbet konusu yine Fikret'tir. Orada bulunan Ragıp Şevki'nin anlatımı ile; *"Bir aralık Atatürk etrafına bütün gençleri toplamış, onlara Fikret'e olan hayranlığını anlatıyor: 'Onu biz mektep sıralarında okurduk. Ondaki heybet, ondaki vakur ahenk hiçbir şairimizde yok!' diyor. Sonra gençlerden Fikret'in bir şiirini istiyor. Bir genç gür sesle: 'Ben Ferda'sını söyleyebilirim Atam!' diyor. Atatürk'ün yüzünde tatlı çizgiler belirdi: 'Ferda'yı mı? Ah, delikanlı, benim en çok sevdiğim şiirdir o... Onu sana söyletmeyeceğim... Kendim söyleyeceğim. Ve Atatürk gür bir sesle, gençlerin yüzüne bakarak okumağa başladı:*

Ferda senin senin bu teceddüt, bu inkılâp

Her şey senin değil mi zaten? Ey şebap."

Yine Atatürk'ün çocukluk arkadaşlarından Asaf İlbay'ın anlattığı bir anekdot da şu şekildedir: *"16 Ocak 1937. Yüksek Ticaret Okulu Mezunları mutat toplantılarını Perapalas salonlarında yapmıştı... Bir aralık söz edebiyata geçti. Atatürk Tevfik Fikret'i çok sevdiğini ve onun edebi kıymetinin çok yüksek olduğunu ve bilhassa Fikret'in inkılâpçılığını çok beğendiğini ilave etti... İsmail Müştak Mayokan'ı çağırarak, Fikret'in Ferda'sını sahneye çıkarak okumasını emretti. Arkadan Sis ve Rücu okundu. Rücu'dan sonra Atatürk güldü, çok neşelendi ve etrafına dönerek: 'Hangi Türk şairi böyle inkılâpçı şiirler yazmıştır? Dedi."*

Atatürk Özel Kitaplığı'nda Tevfik Fikret'in iki eseri bulunmaktadır. Bunlar, *"Rübab-ı Şikeste* ve *Haluk'un Defteri"* isimli eserlerdir.

Ziya Gökalp

4. ZİYA GÖKALP **(23 Mart 1876, Diyarbakır – 25 Ekim 1924, İstanbul)**

"Türkçülük" düşüncesini sistemli bir hale getiren, İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde düşünce ve siyaset alanlarına önemli etkiler yapmış olan Ziya Gökalp'in M. Kemal'in düşünce ve uygulamaları üzerinde derin etkileri olduğu bilinmektedir. Bu anlamda bakıldığında, Cumhuriyet öncesinde ve Cumhuriyetin oluşmasında Ziya Gökalp'in sosyolog ve mütefekkir olarak çok özel ve önemli bir yeri olduğu görülür.

Atatürk'ün bazı düşünceleri ile Gökalp'in düşünceleri arasında bazı ayrılıklar bulunmasına rağmen; Türk tarihine bütünlülük ve devamlılık içinde bakış, halkçılık ilkesi, Tevhid-i Tedrisat (eğitim ve öğretimin birleştirilmesi), Laiklik ve Türk kimliğini koruyarak çağdaşlaşma modeli gibi Türk İnkılâbı'nın temelini oluşturan pek çok konuda Ziya Gökalp'in etkileri açıktır.

Z. Gökalp, dönemin ünlü sosyologu E. Durkheim ekolünün güçlü bir temsilcisi idi. Atatürk, E. Durkheim'in fikirlerini sadece Gökalp aracılığı ile öğrenmemiş; onun iki eserini MEB. Yayınlarında Türkçeye çevirterek yayınlatmış ve 1932'de İstanbul Dolmabahçe'de iken onun bir eserini kütüphaneden getirterek Fransızca aslından okumuştur.

Atatürk Özel Kitaplığı'nda Ziya Gökalp'in üç önemli eseri bulunmaktadır. Bunlar, "*Türk Medeniyeti Tarihi, Türk Töresi* ve *Altın Işık*" isimli eserlerdir.

Şehbender - Zade Filibeli Ahmet Hilmi

5. ŞEHBENDER-ZADE FİLİBELİ AHMET HİLMİ

(1865, Filibe – 17 Ekim 1914, İstanbul)

Atatürk'ün "*toplumsal, özgürlükçü ve devrimci*" görüşlerinin oluşmasında etkili olan düşünür ve yazarlar arasında Şehbender-zade Ahmet Hilmi'nin ayrı bir yeri vardır. Cemiyet-i İslâmiye (1861'de kurulan ve Mecmua-i Fünun adıyla ülkemizde ilk bilim dergisini çıkaran dernek) üyelerinden, Tasvir Gazetesi yazarlarından ve Hikmet Gazetesi'nin de sahibi olan A. Hilmi'nin özellikle "*Allah'ı İnkar Mümkün müdür?*" ve "*İslâm Tarihi*" eserlerinin Atatürk'ü çok etkilediği görülmektedir.

Bu iki eserdeki görüşlerin özellikle Laiklik ilkesi bakımından Atatürk'e etki yaptığı kabul edilmektedir. *Allah'ı İnkar Mümkün müdür?* Kitabında Osmanlı toplumunun Ortaçağ hayatından çağdaş yaşama geçmek zorunda olduğunu öne süren ve bu konuda yavaş yavaş bir ilerlemeyi değil hızlı bir değişimi, ilerlemeyi yani bir nevi devrimi zorunlu gören A. Hilmi, aynı zamanda ateşli bir "*özgürlükçü*" olup, özgürlüğü, "*insanlığın temel koşullarından biri*" olarak değerlendiriyordu.

1911'de basılmış olan *Allah'ı İnkar Mümkün müdür?* Kitabını Silvan'da görevli iken 3 gün içinde dikkatlice okuduğunu bildiğimiz Atatürk'ün, Özel Kitaplığı'nda Şehbender-zade Filibeli Ahmet Hilmi'nin "*Tarih-i İslâm*" isimli eseri bulunmaktadır.

Yabancı Yazar ve Düşünce Adamları

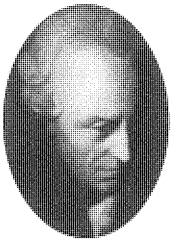
Yukarıda değinildiği gibi, M. Kemal Atatürk'ün düşünce sistemi ve kurduğu Milli, Laik, Tam Bağımsız ve Milli Egemenliği esas alan Türkiye Cumhuriyeti döneme derin etkiler yapan mesela Fransız İhtilali gibi büyük gelişmelerden önemli oranda etkilenmiştir. Bu anlamda bakıldığı zaman Atatürk'ün fikri altyapısının oluşmasında, Fransız İhtilali'nin de fikri altyapısını oluşturan yazar ve düşünürlerin etkilerinin olduğu görülmektedir.

Atatürk'ün düşüncelerinde ve gerçekleştirdiği Türk İnkılabı'nda "*akılcılık*" (rasyonalizm) ve "*olguculuk*" (pozitivizm)'un izleri bulunmaktadır. Aklı ve bilimi klavuz edinen ve hurafelere karşı çıkan Atatürk'te belirgin bir akılcılık ile gerçekçiliğin temel kişilik özelliklerinden olduğu görülmektedir. Bu nedenle onun bu konuda etkilendiği düşünürlerin başında akılcılığın büyük temsilcisi "**Descartes**" ve yine bu akımın ünlü temsilcisi "**Kant**" gelmektedir.

Descartes

Fransız İhtilali'nin yalnızca akılcı yönlerini benimseyerek gelişen "**Auguste Comte**" olguculuğu, o dönemdeki Türk aydınları arasında da yayılmış, özellikle Ahmet Rıza Bey'in yayınları ve çabaları ile İttihat ve Terakki çevrelerinde etkili olmuştur. M. Kemal'in gençlik yılları, olguculuğun Türkiye'de etkili olduğu bir döneme rastlamıştı. Ancak "*hayatta en gerçek yol gösterici bilimdir*" diyen Atatürk'ün olguculuk anlayışı; Comte'un basit bir takipçiliği şeklinde değil, insan düşüncesinin eriştiği bir aşama olarak ortaya çıkar.

Kant

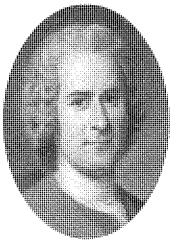
Atatürk'ün, Fransız İhtilalinin fikri hazırlayıcıları arasında üzerinde en çok durduğu, eserlerini okuduğu ve kendi düşünce hayatının oluşmasında en çok yararlandığı düşünürlerden biri şüphesiz "**J. J. Rousseau**" dur. Türk aydınlarının daha Yeni Osmanlılar hareketinden itibaren bilip, tanıdığı Rousseau ile M. Kemal daha öğrencilik yıllarında tanışmıştır. Bu düşünürün en çok, kişi için "*özgürlükçü*", toplumda siyasal rejim olarak da "*cumhuriyetçi*" yönü M. Kemal'i etkilemiştir. M. Kemal J. J. Rousseau'nun bütün eserlerini incelediğini TBMM kürsüsünden biraz da övünerek açıklamıştır. Onun, Rousseau'nun "*Contrat Social*" *(Toplum Sözleşmesi)*'inin 1913'te yapılan Türkçe çevirisini çok dikkatle okuyup, işaretlediğini biliyoruz.

Auguste Comte

Bundan başka M. Kemal'in esasen bir "*monarşi*" yanlısı olan "**Montesquieu**"nün "*De l'esprit de Lois*" *(Kanunların Ruhu)* eserini de okuduğunu biliyoruz. M. Kemal bu kitapta daha çok "*cumhuriyet*" ile ilgili kısımların üzerinde durmuş ve "*cumhuriyet rejiminin erdem rejimi*" olduğunun anlatıldığı satırların altını çizmiştir.

M. Kemal'in "*özgürlük*" anlayışı konusunda ise "**J. J. Rousseau**" ve "**Fransız Yurrtaş ve İnsan Hakları Bildirisi**"ndeki hükümlerden etkilendiği; Hüseyin Cahit Yalçın tarafından dilimize çevrilen "**Leon Mariller**" ve "**Stuart Mill**"in eserlerinin de onun "*özgürlük*" düşünce ve anlayışını geliştirdiği bilinmektedir.

J. J. Rousseau

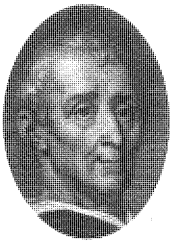
"*Özgürlük ve bağımsızlık benim karakterimdir*" diyen M. Kemal'de özgürlük kavramı, Fransız İhtilali'nden sonra kazandığı anlamla, düşünce ve siyasal alandaki özgürlükler

kadar "*vicdan özgürlüğü*"nü de içerir. O, toplumda değişik düşüncelerin ve değişik inançların bulunmasını, özgürlüğün doğal bir sonucu olarak kabul etmekte, dahası, tek tip düşünce ve inancın toplum için tehlikeli bir durum, bir ölüm belirtisi olduğunu söylemektedir. Atatürk'ün bu konudaki fikirlerinin temelinde N. Kemal ve Tevfik Fikret gibi Türk şairlerinin de etkisi bulunmaktadır.

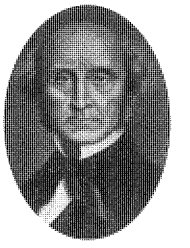
M. Kemal Atatürk'ün toplumsal olayları değerlendirişinde ve dünya görüşünde, "*tarih*"in önemli, yönlendirici bir etkisi odlunu biliyoruz. Yukarıda kütüphanesinden bahsederken de belirtildiği gibi, kitaplarının konu yüzdesi içinde "*tarih*"le ilgili olanlar

birinci sırayı almakta idi. Tarihi olayları aralarındaki "*sebep-sonuç ilişkisi*"ni kavrayarak değerlendiren Atatürk'teki tarih bilinci, olayları tarihsel gelişimi içerisinde görecek ve değerlendirebilecek bir tarih kültürüne dönüşmüştür. Bu kültür; kurduğu, Türk unsuruna ve Türk milliyetçiliğine dayanan milli, laik ve demokratik karakterli Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tarihsel dayanaklarını ortaya çıkarmayı, Türklere yönelik önyargıları ortadan kaldırmayı amaçlayan "*Tarih Tezi*"ne ve tarih çalışmalarına yol açmıştır.

Montesquieu

Bu anlamda Atatürk'ün etkilendiği veya eserlerini üzerlerinde önemle durarak okuduğu yabancı isimler ve Atatürk'e örneklik teşkil eden tarih görüşleri ise şunlardır:

John Stuart Mill

Mustafa Celâlettin (Leon Cahun): Türk tarihinin eskiliği,

Deguignes: Türk tarihini ve uygarlığını bir bütün olarak ele alma,

Leone Caetani: İslâm tarihini değişik bir açıdan yorumlama ve Hilafet meselesi,

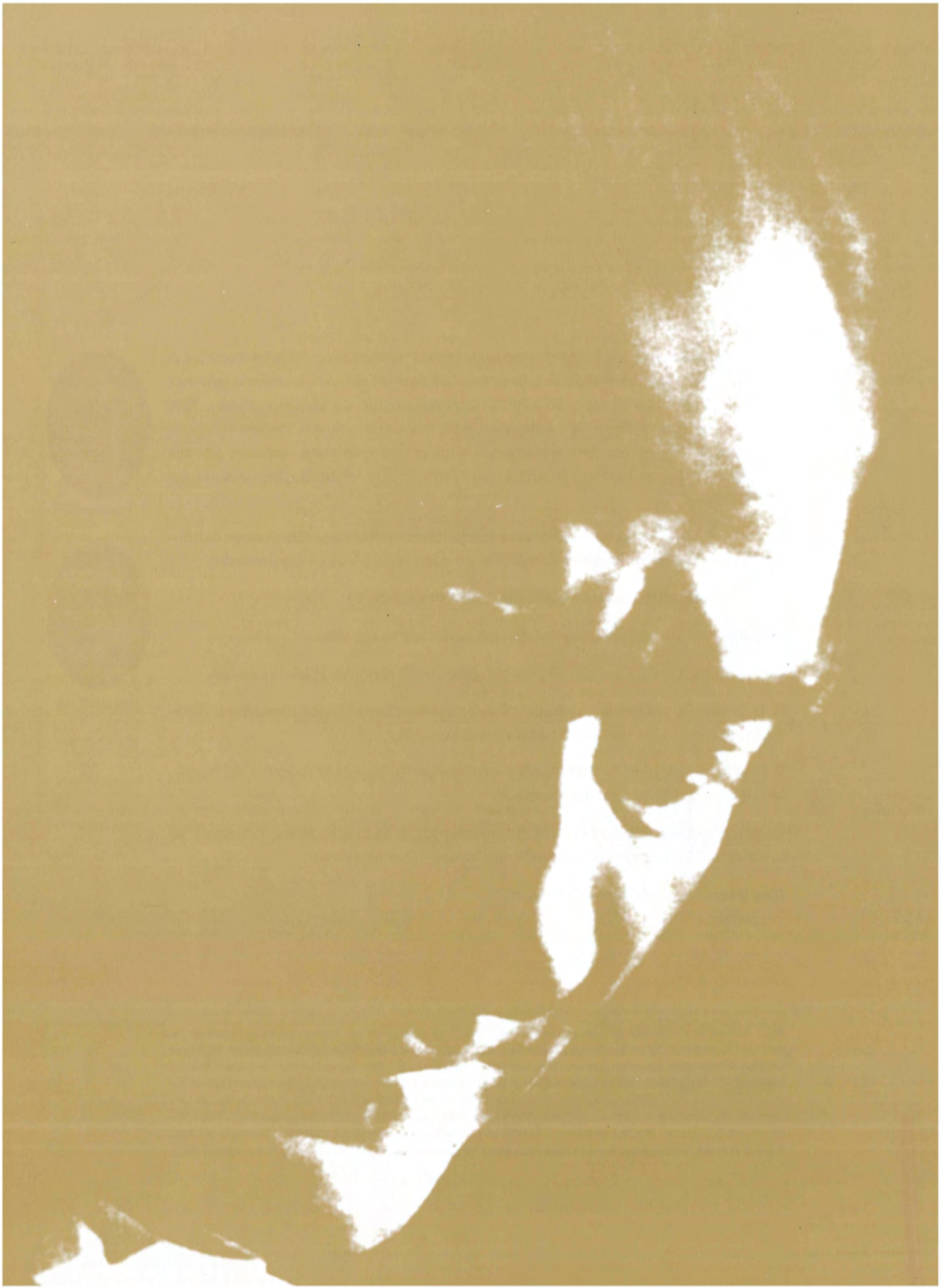
H. G. Wells: Dünya tarihini bir bütün olarak değerlendirme, uluslar arası işbirliği, bölgesel antlaşmalar ve bir Dünya Federasyonu konuları,

E. Pittard, Gobineau, A. Cort Haddon ve George Montandon: Türklerin ırki özellikleri ve yetenekleri ile uygarlıkları sorunu,

Edouard Driault, Albert Sorel, M. Sılberschmidt, P. Sadyk, K. Marx, T. Sınclair ve L. Halphen: Batı'dan kaynaklanan "Doğu Surunu" (Şark Meselesi),

Max Beer: Sosyal mücadelelerin tarihi.[307]

307 - Atatürk'ün etkilendiği yerli ve yabancı şairler, yazarlar ve düşünürler ile bunların görüşleri hakkında Sayın Prof. Dr. Şerafettin Turan tarafından ayrıntılı bir çalışma yapılmıştır: **Atatürk'ün Düşünce yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar,** 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1-74 s. Sayın Turan'ın bu çalışması; kitap olarak yayınlandığı 1982 yılından itibaren yaklaşık 23 yıl gibi uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen henüz aşılamayan bir eser durumundadır. Araştırmanın bu bölümünde verdiğimiz bilgiler de büyük ölçüde bu eserden alınmıştır. Bu konuda ayrıca bakınız: S. Borak, **Atatürk ve Edebiyat,** Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 75-84, 149 vd. G. Kazdağlı, **Atatürk ve Bilim,** 2. Baskı, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 2003, s. 87-92. İ. Çelikoğlu, B. Öncü, S. Saraç, **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Yazar ve Düşünürler,** Yayınlanmamış Bilgi Notu, Ankara, 2005, 1-13 s.

Sarı Paşa
Nasıl Beslenirdi?

SOFRASI

Tarihin ilk çağlarından bu yana devlet başkanlarının çeşitli mesleklerden kişilerle sofrada oturup tartışma geleneği yarattığını biliriz. Eski Yunan'da ünlü filozof Eflatun, öğrencileriyle tarihe "Diyaloglar" diye geçen tartışmalarını "Akademia"da yapardı. Burası, Atina'da bir felsefe okulu durumuna getirdiği evinin bahçesi idi. Eflatun'da tıpkı hocası Sokrates gibi burada öğrencileriyle günün sorunlarını aklın ve bilimin ışığında tartışırdı. Böylece gerçeklere, iyiye, güzele, doğruya varmanın yolları aranırdı.

İşte Atatürk'ün sofrası da bu nitelikte bir sofra idi.

Atatürk'ün sofrası ile ilgili en güzel değerlendirmelerden birini Faruk Nafiz Çamlıbel yapmıştır. Sofrayı felsefi bakımdan genel bir çerçeve içine oturtan Çamlıbel, adeta orada konuşulan ve görüşülen konuların inkılap tarihini oluşturabileceğini ifade etmektedir:

"Bugüne kadar yeryüzünde sayısız sofralar kurulup dağılmıştır; bugünden sonra da kurulup dağılacak bir hayli sofralar vardır; biz bunların içinde, edebiyat tarihine mal olmuş Cemşit'in sofrasıyle felsefe tarihine geçmişEflatun'un sofrasını biliyoruz. Öteki sofralardan, onlarda ne yenilip ne içildiğinden haberimiz yok; ancak hepsinin üstünde bir şöhre taşıyan Gazi'nin sofrasını tanıyoruz ki; ifade ettiği geniş mana bakımından, milli ve umumi tarihte yer alsa değer.

Musa denilince âsâ, Nuh'un adıyla birlikte tekne nasıl hatıra gelirse, mutlaka, bir gün onu gönlünden geçirenler gözlerinin önünde sofrasını belirmiş bulacaklardır. Âsâ, bir kavmi esaretten, tekne, dört ırkı izmihlalden kurtarmanın timsalidirler. Gazi'nin sofrasında bütün bu timsallerin kıymeti mevcut olduğu gibi, bunların dışında kalan birçok meziyetlerin de bulunduğunu inkar edemeyiz.

Cemşit'in sofrasında şarap içilir ve şiir söylenirmiş; Eflatun'un sofrasında felsefeden bahsedilir, hüsnü aşk münakaşası yapılırmış; Gazinin sofrasında, muhakkak bu mevzuların geçit resmine pek çok ve daha mühim meseleler de iştirak etmiştir.

Gazi'nin sofrası, Harbiye mektebinden muvakkat kabrine kadar, bütün mesleki ve siyasi hayatınca sayısız davetlilere, sayısız mevzu ve meselelere bir imaret gibi açıktı. Yıllarca devam eden bir sofrada elbette nefis içkiler ve müstesna yemekler bulunur; fakat biz Gazi'nin sofrasında yer almış bahtiyarların ağzından: 'Dün akşam öyle bir su böreği vardı ki... Hele hurma tatlısı ağzımızda dağılıyordu!' gibi alâlade davetlerin hatırası olan alâlade sözleri işitmiş değiliz. O sofrada, her halde içkilerin nefaseti ve yemeklerin lezzetini mağlup eden babbaşka bir iksirin varlığına şüphe yoktur.

Onun sofrasından ayrılanların dilinde iyi pişmiş bir yemek bakiyesi değil, gönlünde hareretli bir sohpetin devamı yaşardı; ve o sofraya koşanlar, mideleriyle değil, dimağlarıyle ziyafete iştirak ederlerdi. O sofrada kimlerle ve neler konuşulduğunu, uzaktan yakından herkes işitmiş gibidir:

Vatan müdafaası bu sofrada hazırlandı; milli hakimiyet ve onun en bariz şekli olan Cumhuriyet burada esaslarını kurdu; tek partili, otoriter ve murakebesiz bir idarenin sakatlıkları yine bu sofranın etrafında münakaşa edildi. Tarihe ve lisana milli bir hüviyet vermek için âlimlerimiz buraya davet olunmuştu; her iki sahada fazla ileri gitmenin ilmi rahatsız ettiği anlaşılınca güneşe ve hakikate doğru istikamet almak endişesi yine burada hatıra gelmişti. Hülasa, ihtilalden inkılaba, ziraatten sanayiye ve ilimden sanata kadar, bütün davaların harp meydanı bu sofra idi... Bu sofrada açıkça konuşulmayan hiçbir mesele kaydedilmemiştir.

Onun sofrasında geçmiş hadise ve mevzuları, imkanı nisbetinde, bir araya toplayabilecek olan röportaj muharriri, öyle ümit ediyoruz ki, en canlı bir istiklal ve inkılap tarihini vücuda getirmiş olacaktır."[308]

Yakup Kadri Karaosmanoğlu da bir yazısında; "*Atatürk'ün sofrasından hepimizin ruhunda ve dimağında nice derin, tatlı ve ibret verici anılar, yaşama ve insanlığa dair, nice değerli dersler kalmıştır*" diyerek, sofranın fikri ağırlığını vurgulamaktadır.

Atatürk'ün sofradaki sözleri, felsefesi, yol göstericiliği, fıkraları, vecizeleri gerçekten bir hazine idi. Bu sofrada esen hava sevgi, vefa ve arkadaşlıktı. Burada ilim, sanat, kültür, nesnel görüşler, gerçeklikler idealler yer alırdı. Ülke sorunları, geleceği, çözüm biçimleri aranırdı. "*Gönül sohbet ister, kahve bahane*" şiirinde olduğu gibi, M. Kemal için de amaç, tartışmalardı, iyiyi doğruyu bulmaktı. Akıla yol açmaktı. Sofra ve içki ise bir araçtı. Gece yemekleri bazan müzikli oluyor, çeşitli sanatçılar konser veriyordu.

Karatahta, tebeşir, silgi ve kütüphaneden gelen kitaplar, sofranın bir parçası idi.

Aşağıda Atatürk'ün beslenme alışkanlıkları ile ilgili anılarını vereceğimiz Atatürk'ün maiyet memurluğunu yapmış olan Enver Kezer, sofrayı şöyle anlatıyor: "*Bu sofralar, daima ilim, siyaset adamlarının ve diğer büyüklerin toplanma mahalli idi. Başyaver, akşam üzerine doğru Ata'nın o akşam davet edeceği kimselerin listesini alır ve kendilerine bildirirdi. Bir akşam bakardınız, dilciler Ata'nın sofrasını doldurmuşlar. Ertesi akşam, tarihçiler bulunuyorlardı. Bir başka akşam, politikacılar gelirlerdi. Ata sofrada dahi, memleket*

308 - F. N. Çamlıbel, "Tarihi Sofra", **Hürriyet Gazetesi**, 10. 11. 1949

işleri ile uğraşırdı. Davet ettiği kimselerden, mühim meseleler ve çetrefil suallerle terlettikleri pek çoktu..."[309]

BESLENME ALIŞKANLIKLARI VE SEVDİĞİ YEMEKLER

Atatürk, boğazına düşkün, çok yiyen bir insan değildi. Kendisi bir konuşmasında ziyafetlerde çok yemek yenmesini tasarrufa aykırı bulduğunu ve sağlığa zararlı olduğunu söylemiştir.

Sabah kahvaltısında; çay, kahve içiyor, fazla bir şey yemiyordu. Soğuk ayranla, bir dilim ekmek yerdi. Bazan bir kâse yoğurt yer, sonra sütlü kahve içerdi.

Öğle yemeği: Bir iki dilim ekmek yerdi. Etsiz kuru fasulye, pilav çok sevdiği yemekti. Kuru fasulyeye, "yağlı fasulye" derdi. Ayran ve limonata içiyordu. İki dilim ekmeği ayrana batırarak yiyordu. Yoğurt da ayrıca yiyordu. "*Kuru fasulyeye okulda alıştım*" demiştir. Kışla yemeği, askeri yemek sayılmıştır kuru fasulye, İkindi üzeri ekmeksiz bir bardak ayran içerdi.

Sofradan genellikle doymuş olarak değil, aç kalkarmış.

Akşam yemeği: Akşam yemeğinin ayrı bir önemi var. Konuklarıyla birlikte yiyordu. Devlet görevi akşam yemeklerinde devam ediyordu.

Omlet seviyormuş, özellikle gece saatlerde acıkınca peynirli omlet yermiş. Sahanda yumurta da severmiş. Etli taze bamya da sevdiği yemeklerden. Karnıyarık da severmiş. Onu pilav karıştırarak yermiş.

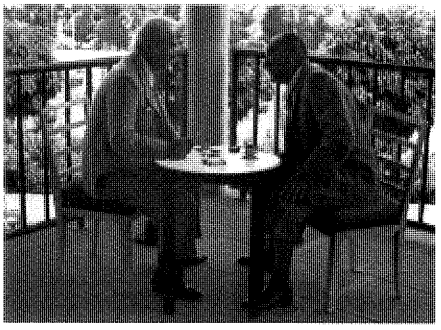
Haşlanmış kuşkonmaz da sevdiği bir yemek. Enginarı hiç yememiş. İstediği halde hiç yiyememiş. Hastayken enginar yemek istemiş. Hatay'dan ısmarlamışlar. Fakat kendisi komaya girmiş ve yiyememiş. Arasıra "*fava*" denilen zeytinyağlı, limonlu bakla ezmesinden istediği olurdu.

Tatlılarla arası pek iyi değilmiş. Ama gül reçeli severmiş. Kahveyi orta şekerli içermiş. 10-15 fincan içermiş. Hergün 40-50 sigara içermiş.

Meyvalardan kavun seviyormuş. Kavrulmuş, tuzlu leblebi, fıstık da sevdiği yiyeceklerden. Soğan, sarımsak, pastırma gibi kokulu yiyecekleri sevmiyormuş.

309 - L. N. Esmer, "12 Yıl Ata'nın Yanında Kalan Bir Vatandaşın Hatıraları", **Zafer Gazetesi,** 10. 11. 1953

İçkilerden rakı ve bira içiyordu. Sofrasında çeşit bol değilmiş. Köşkte hazırlanan yemekleri yiyordu.

Sarhoşluktan hiç hoşlanmadığı söylenmektedir.

Çocukluğunda annesinin yaptığı Selanik'in ıspanaklı böreğini çok severmiş.

Seyahatlerinde gittiği yerlerde kendisine ikram edilen yörenin yemeklerini zevkle yermiş. Ama bunlar O'nun sürekli yediği yiyecekler değildi.

Kırşehir'de çorba, hindili pirinç pilavı, su böreği, karışık turşu ve meyva ikramları ile karşılaşmıştır. Kırşehir'in su böreğini çok beğenmiş.

Kaman'da sahanda yumurta, yoğurt, balbaşı, pekmez ve meyva yemiş. Kızarmış tavuk, bulgur pilavı da orada ikram edilen yemekler arasındadır. Kaman'da ikram edilen yoğurt ve pekmez karışımı bir tatlı olan "*balbaşı pekmez*," dürüm ya da sokum biçiminde yufka ekmekle yenir ki; Atatürk bu yiyeceği de sevmiş.

Adana'da severek yediği yemekler şunlardı: Bamya dolması, patlıcan hünkâr beğendi, güveç, sini köftesi, domatesli pirinç pilavı, hanım göbeği tatlısı. Tarsus'ta baklava yemiş ve ayran içmiş. Ayrıca çok miktarda marul yemiş.

Siroza yakalanıp halsiz düştüğü günlerde tatlı yemesi gerektiğinde Yanya tatlısı ve irmik helvası çok hoşuna gitmişti.

Konya'da kendisine sedirler saç böreği ve höşmerim denen kaymaklı tatlı ikram edilmiş ve Atatürk bu özel yiyeceklerden memnun kalmıştı. Özellikle belediye başkanının evinde hanımı bu yemekleri O'na ikram etmiştir.

BESLENME ALIŞKANLIĞININ KÜLTÜREL ANLAMI

Atatürk'ün yemek ve kültür konusundaki yaşamını günümüz açısından değerlendirecek olursak şu hususlara değinebiliriz:

Sofrada uzun süre oturmak geleneğini Atatürk'te görmekteyiz. Bugün çağdaş ülkelerde insanlar, sofralarda uzun zaman oturmaktadırlar. Tartışırlar, eğlenirler, iş hallederler. Atatürk de öyle yapmıştır. Sofrayı O, ülke sorunlarını çözümlemede bir araç olarak kullanmıştır.

O'da bir Türk insanı olarak geleneksel Türk yemeklerini sevmekte idi. Kuru fasulye ve pilav örneğinde olduğu gibi. Bugün hepimiz bu yemeği severiz. Askerde de çok pişirilir bu millî yemek. Bazı kimseler askerde bu yemeği çok yedikleri için askerlik dönüşünde artık yemezler. Bıkmışlardır çünkü. Demek ki Atatürk bıkmamış.

Yemekleri fazla yememekle bu günkü çağdaş anlayışı sürdürmüştür. Sağlıklı beslenmenin koşullarından olan az yemek, Atatürk'ün de beslenme politikası olmuştur. Onun sofrasında bol çeşit olmaması da bu hususu kanıtlar.

Geleneksel Türk içkisi olarak O'da rakıyı seviyor ve leblebi, kavun gibi mezeler yiyor.

Bunlar da O'nun geleneksel yanlarından birisini oluşturuyor. Beslenmesinde Türk zevkinin egemen olduğunu görüyoruz. Türk mutfağının yemekleri, mezeleri, tatlıları, içecekleri ve meyveleriyle besleniyordu. Avrupa mutfağının yiyecekleriyle beslenmiştir.

O'nun döneminde devlet görevlilerinin sofralarında et yemeği hemen hemen yoktu. Kebaplar, yağlı ağır yemekler yemiyordu. Bazan tavuk ya da hindi yeniyordu. Anadolu'da halk eti Kurban Bayramında görebiliyordu. Ülke yoksul durumda idi. Halkının et yemediğini Atatürk çok iyi biliyordu. Kendi sofrasında da bazan etli yemek oluyordu. O'nun ülkenin bu yoksul durumunu göze aldığını ve bu nedenle de et yemediği söylenebilir. Yemek sofrasında ve sevdiği yemeklerde daha çok sebze ağırlıklı yemekler dikkati çekiyor.

Yemeklerdeki gelenekselliği sürdürmesi, O'nun geleneksel Türk kültüründen kopmayışının bir kanıtıdır. Fakat O, her konuda çağdaşlaşmayı amaç edinmişti. Ama bunu yaparken çağdaşlık ve geleneksellik sentezi içinde milli kimliğin korunarak çağdaşlığın gerçekleştirilmesini istemesi, O'nun çağdaş bir devlet adamı oluşunun en güzel göstergesidir.[310]

BESLENME ALIŞKANLIĞI HAKKINDA ANILAR

Atatürk'ün yakınında bulunan çok sayıda insan anılarında Onun nasıl beslendiği, neler yediği ve içtiği ile ilgili olarak çok güzel bilgiler vermektedirler. Bu anılarda hoş anekdotlar da vardır. Anekdotlar, "insan Atatürk"ü de ortaya çıkarmaktadır. Bu bölümde beslenme alışkanlıkları hakkında anlatılanlardan bazılarını vereceğiz:

1927'den 1938'e kadar tam 12 yıl Atatürk'ün yanında maiyet memuru olarak çalışan ve *"Atatürk'ün en çok sevdiği yemeklerin pilav ve fasulye olduğunu, kahveyi çok az şekerli içtiğini"* söyleyen Enver Kezer,[311] Florya'da bir gece yaşanan şu olayı anlatıyor:

310 - Atatürk'ün beslenme alışkanlıkları ile ilgili burada verilen bilgiler genellikle şu bildiriden alınmıştır: M. Tezcan, "Atatürk'ün Beslenme Alışkanlığı (Yediği ve Sevdiği Yemekler)", **I. Uluslar Arası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyumu (6-7 Ekim 2000) Bildirileri,** Ankara, 2001, s. 267-271.

311 - Enver Kezer, 1953 yılında Emniyet İkinci Şube komiserlerinden olup, 12 sene müddetle Atatürk'ün maiyet memurluğunu yapmış, seyahatlarında ona refakat etmiş, geceleri oda kapısının önünde nöbet beklemiş, on iki sene Ata ile aynı havayı teneffüs etmiş, ölümünden bir hafta evveline kadar yanında bulunmuş birisidir (L. N.

"Florya'daydık. Bir gece saat üçe doğru Atatürk yeni yatmıştı. Ben de kapısında nöbetteydim. Yarım saat geçmemişti ki, kalktı. Yan kapıdan çıkıp mutfağa girdi. Ben de arkasından gittim. Beni görünce; 'karnım acıktı Enver' dedi. Buz dolabını açtık. Ziyafet için hazırlanmış en nadide yemeklere elini bile sürmeden, pilav ve fasulye tabaklarını aldı. Elinden alıp ısıtmak istedim. 'Bırak Enver, ben kendim ısıtıp yiyeyim. Öyle daha zevkli olur' dedi Sonra, pilavı ve fasulyeyi bir sahanda karıştırıp ısıttı. Yerdeki kavunları yoklayarak, 'şunlardan tatlı bir tanesini seç' dedi. Ve oturdu, yemeğini yedi."[312]

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Atatürk'ün çok sevdiği yemeklerden biri de "peynirli omlet" idi. Omleti az pişmiş seviyordu. Atatürk'ün hizmetinde çalışmış olanlardan Hayri Doğanay[313] anlatıyor: *"Ertuğrul yatındaydım o zaman. Atatürk ani bir karar vermiş. Bir çok defalar yaptığı gibi. Marmara'da gezinmek üzere maiyetindekilerle yata geliverdi. Lakin yatta ne kumanya, ne de aşçıbaşı vardı. Fakat emri üzerine yat tabii hemen hareket etti. Vakit geç olduğu için biraz oturduktan sonra Atatürk de, maiyetindekiler de yattılar. Az bir zaman geçmişti ki; birden Atatürk'ü karşımda buldum. 'Ben yemek istiyorum' dedi. Şaşırdım, gemide yiyecek bir şey yoktu. Mutfakta bulduğum iki yumurta ve biraz beyaz peynirle omlet yaptırdım. Omleti az pişmiş severdi. Tepsiye büyükçe bir dilim karpuz da koydurttum. Örtüyü serince hemen yemeğe başladı. Hem de iştahla. Alelacele hazırladığım mütevazi yemek Büyük Adamı çocuk gibi memnun etmişti. Yemeğin sonunda: 'Oh! Çok şükür, hamdolsun' dedi. 'Bunları da bulamayanlar var. Bir de kahve olursa enfes.' Kahvesini de pişirdim. Sonra yattı."*[314]

Atatürk, her zaman olduğu gibi yemek konusunda da çok mütevazi, doğal hareket eden bir insandır. A. Afetinan'ın naklettiği bir anı şu şekildedir: Güney seyahatlerinin birinde İçel'de iken bir çiftliğe gitmeye karar veriyorlar. Vasıf Çınar, Recep Peker ve çok sayıda insan yanlarındadır. Çiftliğin yolu yeni yapılmaktadır ve bataklık içinde otomobillerle bir süre sonra gitmek mümkün olmaz. Atatürk otomobilden inerek, taş taşıyan arabalardan birine biner ve arabacıyla tatlı bir sohbete koyulur. Çiftliğe gelirler. Çiftlik küçük iki katlı bir evden ibarettir; evin yanında bir fırın ve amelenin yemek yediği bir yer bulunmaktadır. Hava bulutlu olduğu için diğerleri bir an evvel dönmeyi düşünürler. Atatürk hemen çiftlik işleri ile meşgul olmaya başlar. *"Amele yemek odasına giril-*

Esmer, "12 Yıl Atanın Yanında Kalan Bir Vatandaşın Hatıraları", **Zafer Gazetesi,** 10. 11. 1953).

312 - L. N. Esmer, a. g. m.

313 - Hayri Doğanay, anılarını anlattığı 1955'te Ankara Vapuru'nda kamara memuru olarak çalışmaktadır.

314 - C. Ozankan, "Allah'a Hamdeden Atatürk", **Cumhuriyet Gazetesi,** 10. 11. 1955.

mişti, yumurta ve peynirle yenen çiftlik ekmeğinin lezzetine payan yoktu. Artık yağmuru, dönmeyi düşünen pek hissedilmiyordu..."[315]

On iki yıl Atatürk'ün hizmetinde bulunan, onun kütüphane işlerinde çalışan Nuri Ulusu[316] Atatürk'ün çok yoğun çalıştığı günlerde nasıl beslendiğini şu şekilde anlatıyor: *" Ben fasılasız 38 saat çalıştığını bilirim. Birgün sofradan kalkıp yatıyor. İki saat sonra uyanıp zili çalıyor. Arkadaşlardan biri yanına varıyor. Paşa hemen kütüphaneye geçiyor. O gün bütün gün, gece ve ferdası günü ta akşama kadar tam 38 saat çalışıyor...Çalıştığı zaman sık sık sigara, kırk beş dakikada bir yarım kesme şekerle bir çay kaşığı kahveden yapılmış bir fincan kahve içer, acıktığı zaman da kendisine yemek olarak iki dilim kızarmış francala ile iki bardak koyuca ayran verilirdi. 1937'de Meclisi Açış Nutku işte böyle uzun çalışmalardan sonra hazırlandı..."*[317]

Şüphesiz, Atatürk'ün beslenme alışkanlıkları hakkında en değerli bigileri aşçıları vermektedir. Bunlardan birisi de 1924'ten itibaren tam 14 yıl 7 ay Ata'nın yanında aşçıbaşı olarak çalışan Mehmet Yücel'dir.[318] Mehmet Yücel'in anlattıklarını, kendisi ile görüşen gazeteci Haluk Durukal'ın anlatım tarzı ile aynen veriyoruz:

"Beyim, dedi, Allah gani gani rahmet eylesin! O, hakikaten başka adamdı. Onda kibir, azamet filan yoktu! Hatıralarımı soruyorsunuz, anlatayım, benim için eşsiz bir hatıradır.

Ve Mehmet usta devam etti:

Çok alçak gönüllüydü! Yüzlerce defa olmuştur. Mutfağın telefonu çalardı, açınca onun 'kimsin!' diyen sesini duyardım. 'Mehmet Usta' derdi, 'ben acıktım', 'peki paşam' der, telefonu kapatırdım. Biraz sonra da mutfağa gelirdi. Bana çocuk gibi:

'Mehmet usta, çok acıktım, bana bir şeyler hazırlayıver' diye adeta yalvarırdı. Yemeğini yedikten sonra da:

---

315 - Dr. Afet İnan, "Büyük Atatürk'ün Hususiyetleri", **Cumhuriyet Gazetesi,** 10. 11. 1942.

316 - Nuri Ulusu, Atatürk'ü 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ulaştıran Bandırma Vapuru'nun Birinci Kamarotu Hacı Tevfik Efendi'nin oğludur. Askerliğini Muhafız Kıtası'nda yaparken 1 Haziran 1927'de Atatürk'ün hizmetine alınmıştır.

317 - M. Baydar, "Atatürk'ten Hatıralar: Mustafa Kemal'i Samsun'a Götüren Vapurun Kamarotu Oğluna Neler Söylemişti ve Atatürk'ün Yanında Çalışan Oğlu Neler Anlatıyor?", **Cumhuriyet Gazetesi,** 10. 11. 1953

318 - M. Yücel, İran Şahı Mehmet Ali Şah'ın da aşçılığını yapmıştır. Anılarını anlattığı 1950 yılında Yataklı Vagonlarda çalışmaktadır.

'Eh bakalım Mehmet usta, bir kahve yap, bir de sigarandan ver!' derdi.

Sigara ve kahvesini içer, 'sağol Mehmet usta, iyice doydum. Allahaısmarladık' diyerek kalkar giderdi.

Atatürk hiçbir seyahatine ben olmadan çıkmazdı, mütemadiyen 'ahçı hazır mı?' diye sordururdu. Yolda yalnız benim otomobilimin kendi otomobilini geçmesine müsaade ederdi. Bir vaka anlatayım bak!

Balkan Antantı'nın imzalandığı sıralarda idi.Atatürk'ün en düşkün olduğu yemek kuru fasulye ile pilavdı. Soğuk bir gece Kırşehir'e hareket ettik yolda kar fırtınasına tutulduk. O kadar zorluk çekiyorduk ki, zaman zaman otomobillerimizi mandalar kardan kurtarıyordu. Vakit gece yarısını çoktan geçmişti. Atatürk bir ara otomobilinden indi, yanıma geldi:

'Ahçıbaşı ben acıktım, bana yemek ver' dedi.

Yanımda söğüş ve başka şeyler vardı. Hepsini saydım.

'Kuru fasulye ile pilav isterim' dedi.

'Unuttum' diye cevap verince,

'Öyleyse hemen pişir!' dedi.

'Paşam', dedim, 'yanımda fasulye yok, hem burada pişirmek çok zor olacak!'

Durdu, yüzüme baktı, güldü:

'Doğru ahçıbaşı, hakkın var. Canım isteyiverdi de işte! Aldırma, yarın yaparsın' diye üstelik de beni teselli etti...

Atatürk katiyen yemek ısmarlamazdı. Yalnız, bazen yapacağım yemekleri sayarken:

'Usta, peki ne kadar zamanda yapacaksın?' diye sorar, ben 'bir, iki saat' deyince pazarlık ederdi. Asgari müddeti söylediğimde de:

'Nasılmış Mehmet usta! Benim dediğime geldin ya!' diye adeta çocuk gibi sevinirdi.

Yemeklerde ekseriyetle, etrafındakilere şarkı söyletir, onlar okuyunca sanki bir müzik hocası gibi:

'Olmadı, makam değiştirdin!' der ve sonra kendisi, bir defa dinlediğini, makam ile okurdu.

Mehmet usta anlatırken ağlıyordu. Gözlerini kuruladıktan sonra devam etti:

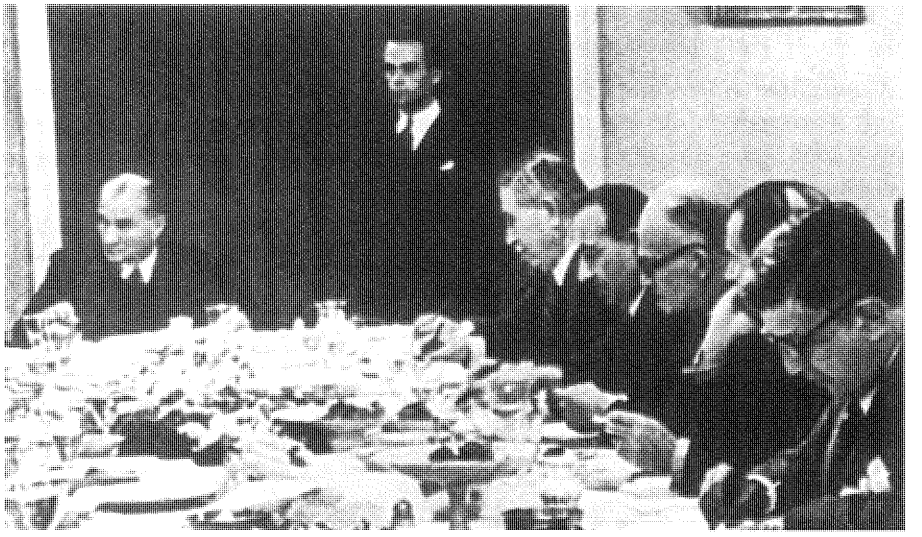
'Nihayet beyim, hastalandı. İlk Fransız doktor geldiği zaman, beni deçağırttı. Bana tercümanlık yaparak, doktorun tavsiyelerini anlattı. 'Mehmet usta,' dedi, 'ben iyi dinledim. Sen de iyi dinle. Asıl doktorum sen olacaksın!'

Fakat sağ olsun doktorların dediklerine pek çabuk aldırmamağa başladı. Mütemadiyen kızartma ve dondurma istiyordu. Ben de, olduğu halde vermiyordum. Mütemadiyen 'paşa çağırıyor' diyorlardı, her yanına gidişimde sert sert bakıyor, 'gel, gel daha yakın gel!' diye yanına sokulmama müsaade ediyordu. Yüzüme önce sert bakıyor, sonra yumuşak bir sesle:

'Mehmet usta, neye bana canımın çektiklerini vermiyorsun?' diyordu.

Ben bin dereden su getirip, doktorların yasak ettiklerini hatırlatınca:

'Ha! Doğru söylüyorsun ahçıbaşı. Hakkın var amma, ne yapayım, canım çekiyor. Nasıl olsa bunları bir daha yiyemeyeceğim ki!' diyordu.

Mehmet usta yeniden gözlerini kuruladı ve devam etti:

İnkılaplar sırasında öyle çalışırdı ki, 36 saat masa başından kalkmadığını bilirim. Biz mutfakta çeşit çeşit yemekler hazırlardık, yanına götürünce kızar, çıkışırdı:

'Bana bir ayranla bir dilim ekmek ver ve bol da kahve yap! Şimdilik bunlar kâfi, daha öbürlerini yemeyi haketmedim' derdi.

Çok alçak gönüllü adamdı vesselâm! Ankara'da iken bakardık, Paşa öğle yemeğine saat iki olduğu halde gelmemiştir. Biraz sonra mutfağa gelirdi ve bana 'Mehmet usta, ben yol yapan amele ile beraber yemek yedim, adamların soğanlarını bitirdim, sen onlara bir şeyler hazırlayıver de götür' derdi. Ben 'peki Paşam, siz belki doymamışsınızdır' deyince 'amma da yaptın Mehmet usta! Soğan ekmek, zeytinden daha iyi yemek olur mu?' diye cevap verirdi.

Atatürk, bilhassa Türk yemeklerini severdi. Biz başka isimler altında yemek yapınca kızar, 'bizim en kötü şeyimiz onların en iyisinden daha iyidir' derdi.

Mehmet usta hüngür hüngür ağlıyordu.

Ah! Hele ölümünden birkaç gün önceye ait şu hatırayı bir türlü unutamıyorum. Yanına çağırmıştı, yüzü ve bakışları iyiden iyiye solmuştu. 'Gel Mehmet usta' dedi ve sordu:

'Beni nasıl buluyorlar? Acaba yaşayacak mıyım?'

Tabii yaşayacaksınız, hastalığınız geçecek!

'Senin haberin yok, benden ne kadar su aldılar biliyor musun? Tam 11 kilo, Mehmet usta. Dile kolay. Yaşayacağımı hiç ummuyorum, ne olur, ben açım bana yemek yolla!'

Peki dedim. Tam odadan çıkarken sıkı sıkı tenbih etti:

'Mehmet usta, doktorları bu işe karıştırmadan yolla!'

Ben tabii gene doktorlara telefon ettim. Ümitsiz bir şekilde 'ver' dediler."[319]

Atatürk'ün beslenme alışkanlıklarını en iyi bilenlerden birisi de ahçıbaşı Mehmet ustanın mesai arkadaşı Hasan Aydın Beydir.[320] Atatürk'ün kuru fasulye, pilav tutkusunu Hasan usta da anlatmaktadır: *"Bir gece, hususi trenle gidiyorduk, saat üçe doğru yatmıştık. Gece uykum arasında baktım, beni dürtüyorlar. Kalktım, lambayı yaktım, karşımda uzun, beyaz entarisi ile Atatürk vardı. Ben şaşkına dönmüştüm. Eğildi, eliyle 'sus!' işareti vererek;*

'Hasan ben acıktım, bana bir şey versene!' dedi. Derhal kalktım. 'Sakın gürültü etme, çocuklar akşama kadar yoruldular' dedi. Hazırladığım yemeği, hemen oracıkta yedikten sonra: 'Aferin Hasan, beni iyice doyurdun!' diyerek sırtımı okşadı. Halbuki ben sadece vazifemi yapmıştım.

Atatürk, her şeyden o kadar anlardı ki, nasıl anlatayım, gelir mutfakta biz yemek yaparken, hepimizi imtihan ederdi. Bazen biz şaşırınca kendisi tamamlardı.

Atatürk en çok fasulye ile pilava bayılırdı. Adet edinmiştik, her gün isteyiverir diye pilav ile fasulye bulundururduk. Hastalığı sırasında bir defa doktorlar ilaç vermişlerdi de midesine dokunmuştu. Doktorlara çatmış, onlar da: 'Belki yemekten olmuşsunuzdur' demişlerdi.

319 - H. Durukal, "Atatürk'ün Adamları İle Bir Görüşme", **Cumhuriyet Gazetesi,** 10. 11. 1950

320 - Aslen Trabzon'lu olan Hasan Aydın, uzun seneler Rusya'da (Yalta'da) H'otel de France'ın mutfağını idare etmiş, sonradan kendisi bir lokanta açmış, nihayet Bolşevik İhtilali'nden sonra Türkiye'ye gelmiştir. Atatürk'ün yanında beş sene çalışmış olan Hasan usta, kendisi ile söyleşinin yapıldığı 1950 yılında Yataklı Vagonlarda ahçı olarak çalışmaktadır. H. Durukal, "Atatürk'ün Adamları İle Bir Görüşme", **Cumhuriyet Gazetesi,** 10. 11. 1950

Ertesi akşam yine midesi ağrıyınca, dğruldu ve gür sesiyle; 'Grurunuza yediremezsiniz de, kabahati ahçılara atarsunız! Bu akşam da bakalım neye kabahat bulacaksınız' diye haykırmıştı."[321]

Atatürk'ün beslenme alışkanlıkları veyahut yiyip içtikleri ile ilgili anıları arasında sigara ve alkol kullanımı ile de çok sayıda anı bulunmaktadır. Özellikle Onun alkol kullanımı ülkemizde bazı kesimler tarafından Atatürk'ün kişiliğine bir saldırı olarak kullanılmış; Atatürk, adeta Türk milletine bir "ayyaş" gibi taktim edilmiştir. Onun adeta bir "fikir sofrası" olan akşam yemekli toplantıları, bir "işret âlemi" gibi algılanıp, sunulmuş ve hatta, "devletin rakı sofrasından yönetildiği" gibi çok haksız suçlamalar yapılmıştır. Halbuki, gerçek tamamen farklıdır. Her işinde ölçülü hareket eden ve hesap kitap adamı olan Atatürk, alkol konusunda da daime ölçülü hareket etmiştir.

Önemli meseleler gündemde iken veya önemli kararlar alırken kesinlikle alkol almayan Atatürk'ün, içkilerden genellikle rakıya olan ilgisi bilinmektedir. Bira ve viski içtiği de olmuştur.

Rakıyı sarı leblebi, kavun ve beyaz peynirle içmekteydi. Leblebileri, eğer yanında kimse yoksa havaya atarak ağzına düşürürmüş.[322] Bu, Onun insani boyutunu, doğal halini ortaya koyan hoş anekdotlardan biridir. Atatürk ve alkol kullanımı hakkında anlatılan çok sayıda anekdot vardır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

Otuz yıllık yakın arkadaşı olan ve özel hayatını yakından bilen Kocaeli Milletvekili Süreyya Yiğit anlatıyor: *"Atatürk, büyük işler hazırlarken asla alkole iltifat etmezdi. Nitekim, Erzurum'da iken biz içer, teklif ettiğimizde kabul etmez, yalnız kahve içerdi. Herhangi bir meseleye karar verneden önce herkesin ayrı ayrı fikrini dinlerdi. Küfürü sevmezdi, çok sinirlendiği zaman da inadı meşhur hayvanın ismini söylemekle iktifa ederdi. Korkunç derecede bir irade kuvveti vardı, içkiyi irade zaafından değil, düpedüz sarhoş olmak için içerdi."*[323]

Ercüment Ekrem Talû, Matbuat Umum Müdürü bulunduğu zamana ait bir hatırasından hareketle, sofrada Atatürk'le aralarında geçen adeta bir içki müsabakasını ve bu vesileyle onun irade sağlamlığını şöyle anlatmaktadır: *"Kaçıncı yıldönümü olduğunu*

321 - H. Durukal, "Atatürk'ün Adamları İle Bir Görüşme", **Cumhuriyet Gazetesi,** 10. 11. 1950

322 - Afet İnan tarfından hatıra olarak saklanan sarı leblebilerden beş tanesi, Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi Deposunda muhafaza edilmektedir.

323 - H. Durukal, "Atatürk, Tam Otuz Senelik Arkadaşımdı", **Cumhuriyet Gazetesi,** 10. 11. 1950

şimdi pek hatırlamıyorum ama, o gün, İş Bankasının kuruluş yıdönümlerinden biri kutlanıyordu. İstanbul-İzmir seferini yapmakta olan vapurlardan biri, İş Bankası tarafından tutulmuş ve gece Boğaz'da yapılacak gezintiye tahsis olunmuştu. Vapur, Dolmabahçe önünde demirlemiş, davetliler birer ikişer vapura gelmeye başlamışlardı. Ben de o gün İstanbuldaydım ve Atatürk'ün de şeref vereceği bu vapur gezintisine, bizzat Atatürk tarafından davet edilmiş bulunmaktayım.

Gecenin saat dokuzunda idi galiba.. Atatürk, Dolmabahçe Sarayı rıhtımından motorla vapura gidiyor, yakın arkawfdaşları, bu arada ben de Atatürk'ü takiben vapura gidiyoruz...

Vapurun yemek salonunda mükellef bir sofra hazırlanmıştı. Atatürk sofranın bir başına oturmuş, eliyle sofranın öte başını işaret ederek: 'Ercüment' demişti. 'Sen de şöyle geç bakalım...'

Şimdi sofranın bir başında Atatürk, öbür tarafında da ben... Diğer zevat da yerlerini aldıktan sonra Atatürk, İş Bankası kuruluşunun yıdönümü şerefine kadehi kaldırdı; hepimizin kadehlerimizle iştirak ettiği bu kutlamadan sonra ben şöyle düşündüm: 'Atatürk sofrada beni karşısına aldığına göre benim içkiye karşı tahammül derecemi ölçecek...' Eh, ben de kendimi içenlerden sayıyorum ya... İçimden: 'Atatürk! Dedim. İçki bahsine gelince her halde ben sizi geçerim. Bu akşam kendimi göstermenin ve içki ile mat olmadığımı ispat etmenin tam sırası...' Kadehler dolup boşaldıkça ben hep aynı fikirdeyim... Ne kadar içsem değişmeyeceğim, filmi koparmayacağımı, olduğum gibi kalacağımı ispat etmenin tam zamanı diye düşünüyorum. Hatta, ben böyle düşündükçe Atatürk'ün de aynı fikirde olduğunu sezer gibi oluyorum: Yani aşağı yukarı, içki bahsinde bir Atatürk-Ercüment Ekrem müsabakası cereyan etmektedir...

Dolup boşalan kadehlerden sonra ne olduysa olmuş... Gözlerimi açtığım zaman kendimi Atatürk'ün sofrasında değil, aynı vapurun kamarasında buldum. Kendimi toplayıp yukarıya çıktığım zaman bir de ne göreyim ki, vapur alabildiğine gidiyor. Karşıda Kadife Kalesi ile İzmir bir silüet halinde ...

'Kaptan! Bu ne hal? Dedim. Programda İzmir de mi vardı?' 'Yoktu ama Ercüment Bey, kısmet böyle imiş... Sizi İzmir'e götürüyoruz.!'

'Çok iyi, çok iyi... Fakat bu gidişin bir de dönüşü var. Ne zaman İstanbul'a gideceğiz, onu söyle kaptan!'

Kaptan işin hakikatini anlattı. Meğer İstanbul-İzmir seferini yapmakta olan bu vapur,

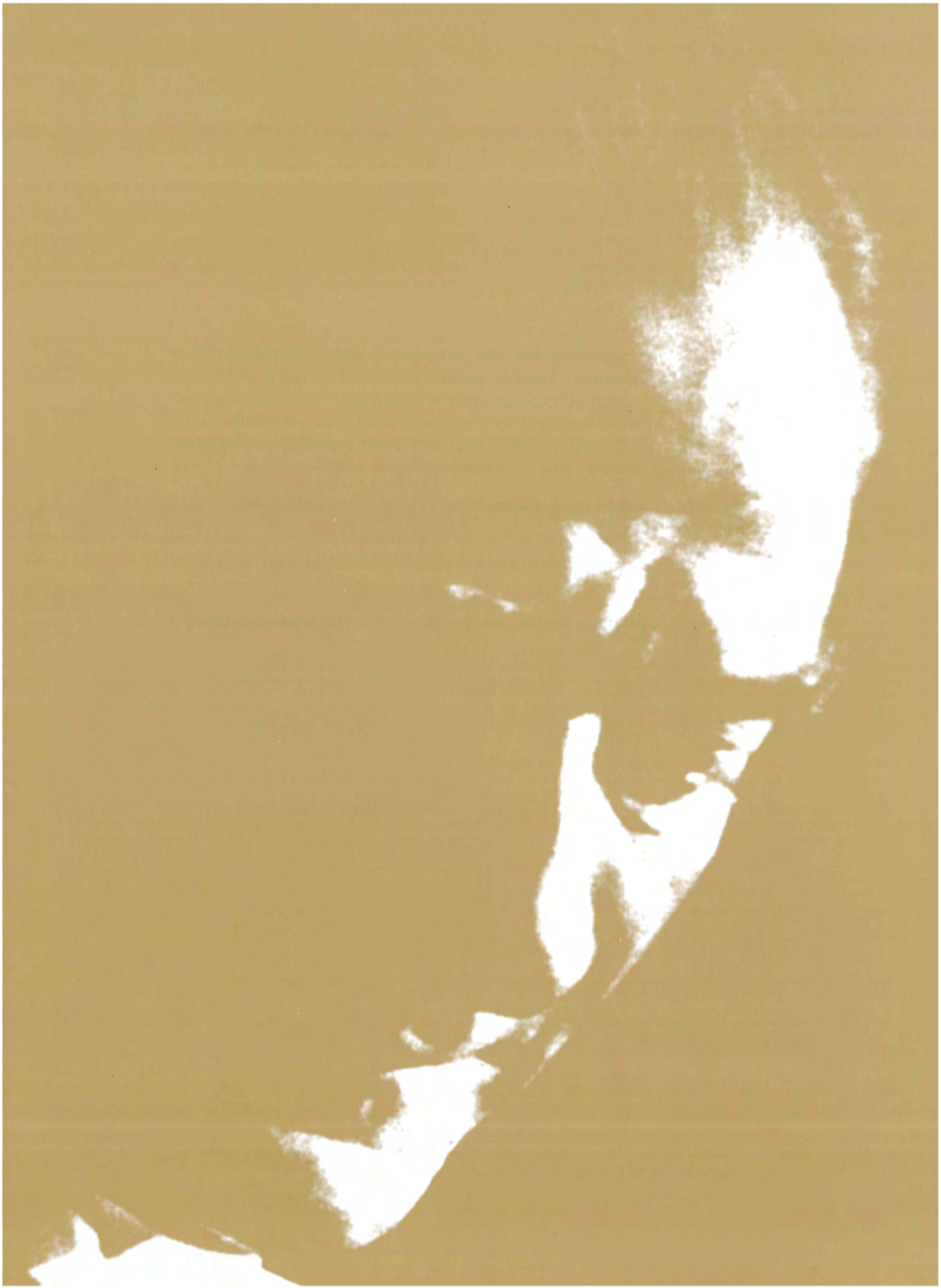
İş Bankası'nın kuruluş yıldönümü nedeniyle gece yapacağı Boğaz gezintisinden sonra sabahleyin İzmir'e gidecekmiş... Vapur bu gezintiyi yapmış, sofra dağılmış ve ben Dolmabahçe önünde vapurdan çıkamayacak vaziyette olduğumdan kamaraya nakledilmişim...Uzatmayayım, vapur İzmir'de yolcusunu boşalttı, ertesi günü yeni yolcular alarak İstanbul'a döndü. Döndü ama bu arada telsizler işledi. Benim vapurda olup olmadığımı soruldu, kaptan vapurda olduğumu Dolmabahçe'ye bildirdi, vesaire vesaire...

Gelelim neticeye, İstanbul'a dönüşte Dolmabahçe'ye giderek Atatürk'ün huzuruna çıktığım zaman rahmetli:

'Ya... İşte, böyle Ercüment Bey! Ben de içerim ama senin gibi İzmir yolculuğuna çıkmam,' demez mi?

Atatürk'ün bu sözü katiyen aklımdan çıkmaz ve her içmede son kadehi feda etmesini bilirim."[324]

324 - Cemaleddin Bildik, "Atatürk'e Dair Bir Hatıra", **Akşam Gazetesi,** 10. 11. 1953

Sarı Paşa'nın Manevi Çocukları

ATATÜRK'ÜN MANEVİ EVLATLARI

Atatürk'ün insanlığa beslediği sevgide, çocuklara olan derin şefkatinin özel bir yeri vardır. O yüreği çocuk sevgisiyle dopdolu olan bir şefkat timsaliydi. Hasan Rıza Soyak Atatürk'teki çocuk sevgisini şöyle dile getirmektedir: *"Atatürk çocukları çok severdi. O'nun dilinde çocuk 'sevgi' demekti. Sevdikleri hangi yaşta olursa olsun 'çocuk' diye seslenirdi. Kendisinin çocuğu olmamıştı. Bundan dolayı zaman zaman iç sızısı duymuş mudur bilmiyorum. Doğrusu buna hiç ihtimal vermiyorum. Çünkü bütün çocuklar onun öz çocukları gibiydi. O, bu yavrulara öylesine gönül vermiş, onlar da öylesine O'na candan bağlanmışlardır. Dünyada böyle bir mutluluğa erişmiş kaç insan vardır? Böyle bir insanın yüreğinde öyle bir üzüntü nasıl yer tutabilir?..."*

Bir gün yanına gittiğim zaman Ülkü'yü yine büyük Ata'nın kucağında bulmuştum, şakalaşıyorlardı. Çocuk katıla katıla gülerek O'nun altın sarısı saçlarını çekiyor, burnuna yapıştıra yapıştıra, ara sıra yumuk elleriyle yüzüne tokatlar indiriyordu. Bir aralık bana baktı. Gök mavisi gözleri sevgi ve neşeden ışıl ışıldı. 'Çocuklar ne sevimli ne tatlı yaratıklar değil mi? En çok hoşuma giden halleri nedir, bilir misin? İki yüzlülük bilmemeleri, bütün istek ve duygularını içlerinden geldiği gibi açıklamalarıdır.' dedi."

Atatürk 1893 yılında daha 12 yaşında iken babasını kaybetmiş; hayatının ondan sonraki bölümünü *"yetim"* olarak sürdürmüştür. Bu nedenle çocukları çok seviyor, özellikle kimsesiz çocuklara sahip çıkıyor, onların eğitimine büyük önem veriyordu. Atatürk; İhsan, Ömer, Afife, Abdürrahim ve Zehra (Zühre)'yı Cumhuriyet'ten önce; Sabiha, Afet, Rukiye, Nebile, Ülkü ve Sığırtmaç Mustafa'yı Cumhuriyet'ten sonra manevi evlatları edinmiştir. Atatürk özellikle öğretmen Afetinan'ı bilimsel araştırmalara yönlendirmiş, onun bir bilim kadını olmasını sağlamış; gözü pek, cesur Sabiha'yı bir savaş pilotu olarak yetiştirmiş bu suretle Türk kızının, kadınının cesaretini, her alanda yetenekli olduğunu kanıtlamak istemiştir.

Atatürk vefatından önce düzenlediği vasiyetnamesinde, bütün manevi çocuklarına İş Bankası'ndaki payının yıllık gelirinden her ay belirli miktarda para ödenmesini istemiştir. Buna göre Afetinan'a ayda 800, Sabiha Gökçen'e 600, Ülkü'ye 200, Rukiye ve Nebile'ye de 100'er lira ödenecekti. Ayrıca Sabiha Gökçen'e bir ev satın alınması için gereken para verilecekti.

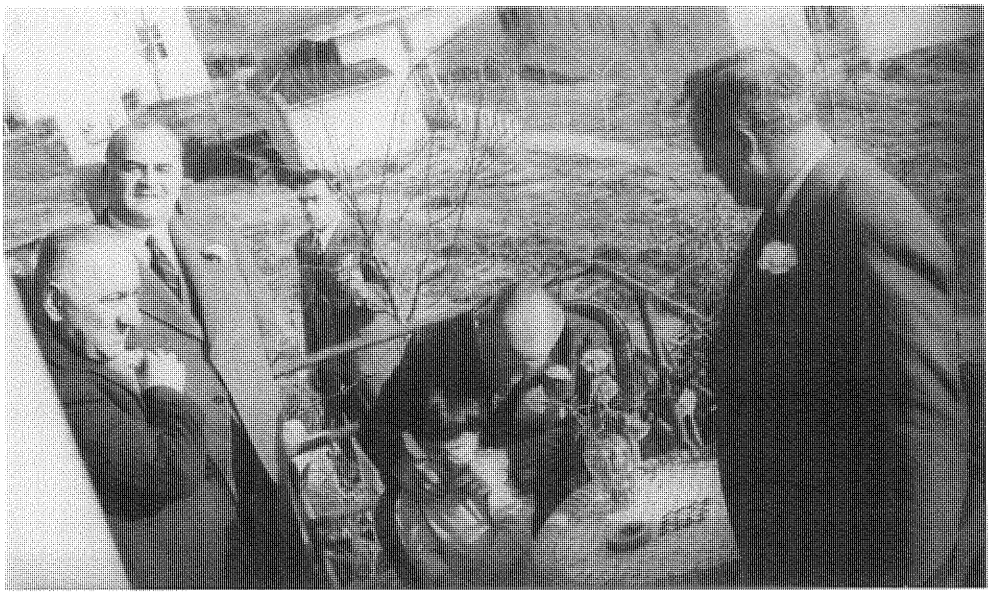
Sabiha Gökçen

Sabiha Hanım, altı çocuklu bir ailenin son çocuğu olarak 1913 yılında Bursa'da doğdu. II. Abdülhamid tarafından Bursa'ya sürgün gönderilen Vilayet Başkatibi Hafız Mustafa İzzet'in kızıdır. İlkokula gittiği yıllarda babasını ve annesini kaybetti ve kardeşlerinin yardımıyla öğrenimini sürdürdü. Atatürk, 1925 yılında çıktığı Bursa gezisinde Sabiha Gökçen'le tanıştı ve içinde bulunduğu güç yaşama şartlarını öğrenince de ağabeyi ile konuşarak onu evlat edindi.

Ankara Çankaya İlkokulu'nu, daha sonra da Üsküdar Kız Koleji'ni bitiren Sabiha Hanım, Türk Hava Kurumu'nun Havacılık Okulu'na girdi (1935). Burada geçirdiği başarılı öğrenim hayatından sonra, yüksek planörcülük kurslarına katılmak üzere Sovyetler Birliği'ne gönderildi. Dönüşte Eskişehir Hava Okulu'na girdi, aynı zamanda 1. Tayyare Alayı'nda av ve bombardıman uçakları alanında uzmanlaştı. Sabiha Gökçen, 1937 Ege ve Trakya manevraları sırasında başarılı uçuşlar yaptı. Aynı yıl çıkan Şeyh Rıza İsyanı sırasında yapılan kara harekâtını, Dersim ve çevresindeki başarılı uçuşlarıyla kolaylaştıran Sabiha Gökçen, 1938'de yaptığı Balkan turuyla ününü Avrupa'ya yaydı. 1938'de Türkkuşu'nda başöğretmenliğe atandı ve 1955'te uçuculuktan ayrıldı. Türk Hava Kurumu Yönetim Kurulu üyesi oldu. İlk Türk kadın savaş pilotu olan Sabiha Gökçen 2001 yılında vefat etti.

Ülkü Doğançay

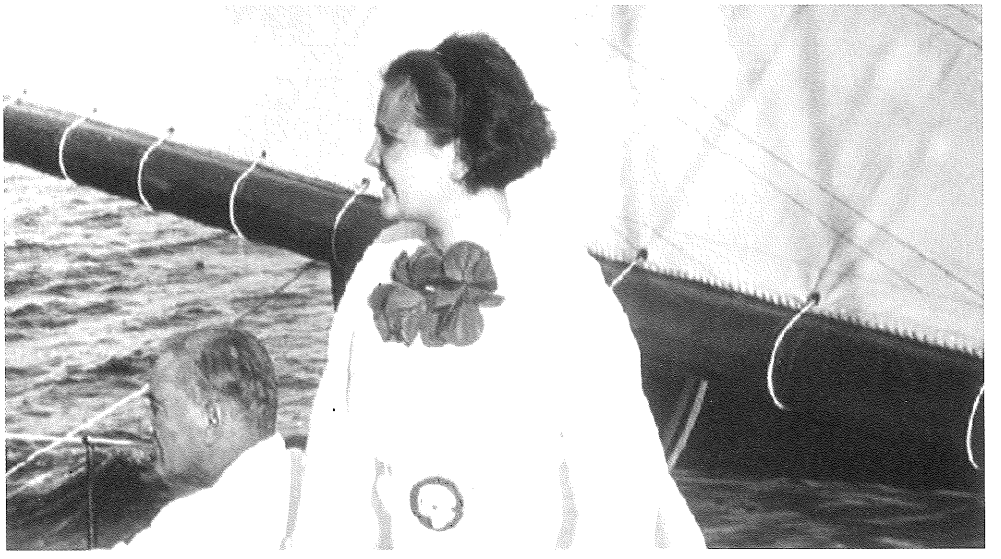
Ülkü'nün annesi Selanikli Vasfiye Hanım, Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım tarafından evlatlık olarak alınıp büyütülmüştür. Zübeyde Hanım ile Selanik'ten İstanbul'a, oradan da Ankara'ya birlikte gelen Vasfiye Hanım, Zübeyde Hanım ölünce de Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Atadan'ın yanında kalmıştır. İlk kocasından dul kalan Vasfiye Köşk'e gelerek Atatürk'e sığınmış; bir süre sonra da Orman Çiftliği'nde istasyon şefi olan Tahsin Çukuroğlu ile evlenmiştir. Aile 1932'de bir kız çocuğuna sahip olduğunda onu kırk günlük iken Köşk'e getirmişler; Atatürk çocuğa "Ülkü" adını koymuş ve yanına almıştır. Son günlerine kadar yanından ayırmadığı küçük Ülkü artık onun için bir "yoldaş" olmuştu. Ülkü büyüdükçe Atatürk'ün ona olan sevgisi de büyümüş; onu yurt gezilerinde yanında götürmeye başlamıştır. Atatürk, Ülkü'nün özellikle yaşına göre

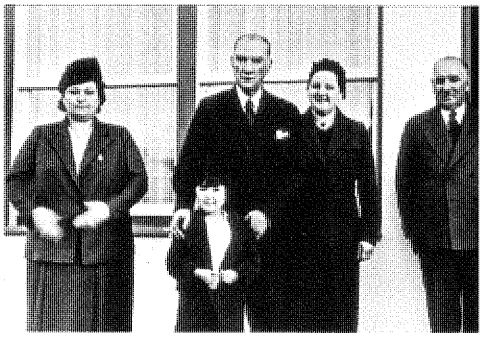

olgun davranışlarından ve zekâsından çok etkilenmiştir. Atatürk öldüğünde Ülkü beş buçuk yaşlarındaydı.

Ayşe Afetinan

Atatürk, 11 Ekim 1925'te İzmir'e geldiğinde, birçok kurumun yanı sıra okulları da gezerek konuşmalar yaptı. Yine o günlerde İzmir ilkokullarından birinde bir toplantıda Afetinan ile karşılaştı. Selanik'in Doyran kazasında doğan Afetinan, bölgenin Yunanlıların eline geçmesinden sonra ailesi ile birlikte Türkiye'ye göçmüştü. Afetinan ilköğrenimini Eskişehir'in Mihalıççık ilçesinde, Ankara ve Biga'da tamamladıktan

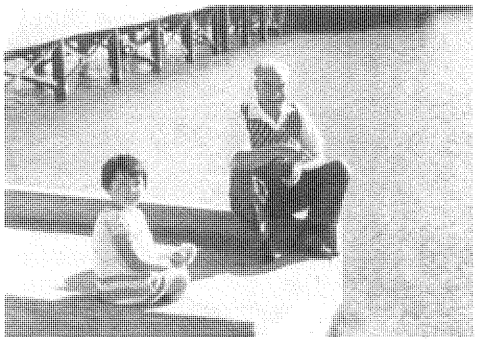
sonra, Bursa Kız Öğretmen Okulu'nu 1925 yılında bitirmiştir. İlk görevine 17 yaşındayken, babasının görevi gereği bulundukları İzmir'de Reddi İlhak İlkokulu'nda başlamıştır. Atatürk, Afetinan'ın ailesinin Makedonya kolunu tanıdığından, kendisinin meslek ve durumu ile ilgilenir. Afetinan'ın isteği, öğrenimini sürdürmek ve yabancı dil öğrenmektir. Bunun yerine getirilmesi için Atatürk, Afetinan'ın babası ve annesi ile görüşerek, kendisini o yıl İsviçre'nin Lozan şehrine Fransızca öğrenmeye gönderir (1925-1927). Sonra, İstanbul'da Fransız Kız Lisesi (Notre Dame de Sion)'nde bu öğrenimini sürdürür (1928-1929). Ortaöğrenim tarih öğretmenliği sınavına girerek öğretmenlik belgesini alır ve Ankara Musiki Öğretmen Okulu'na, Tarih ve Yurt Bilgisi öğretmeni olarak atanır (1929-1930). Türk Tarih Kurumu'nun kuruluş çalışmalarında yer almış ve orada uzun yıllar Asbaşkanlık yapmıştır. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün de müdürlüğünü yapmıştır. Akademik çalışmalarına devam eden Afetinan, 1938'de lisans, 1939'da doktora çalışmalarını tamamlayarak 1942'de doçent ve 1950'de de profesörlüğe yükselir. Prof. Dr. A. Afetinan'ın Atatürk ve Türk tarihi ile ilgili birçok yayını bulunmaktadır. Afetinan Atatürk'ün pek çok konudaki düşüncelerini ve kişilik özelliklerini yansıtan hatıralarını bu eserlerle bizlere nakletmiştir. 8 Haziran 1985'de ölmüştür.

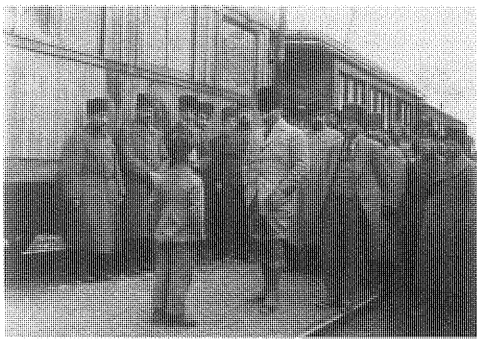
Nebile

Temmuz 1927'de İstanbul Çapa Öğretmen Okulu'ndan üç kız öğrenci Dolmabahçe Sarayı'na getirilmişti. Bunlardan Nebile Atatürk'ün manevi kızı olarak kalmıştır. Daha sonra öğrenimi için Ankara'ya getirilen Nebile, evlenme çağı geldiğinde, o yılların Viyana Büyükelçiliği Başkatibi, Tahsin Bey'le evlendirilmiştir. Düğün 17 Ocak 1929'da Ankara Palas'ta, Atatürk ve diğer davetlilerin katılmasıyla yapılmıştır. Atatürk'ün hastalandığı günlerde Nebile de hastalanmıştı. Yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak hayata gözlerini kapamıştır.

Rukiye Erkin

Atatürk Rukiye'yi bir Konya gezisinde tanımıştı. O vakitlerde Rukiye hayatının en zor yıllarını yaşıyordu. Kimsesizdi. Atatürk, Rukiye'yi Ankara'ya getirerek bakımını ve oku-

tulmasını sağlamış ve bir Jandarma Yüzbaşısı Hüsnü Erkin ile evlendirmiştir. Nikâhları Ankara Belediyesi'nde kıyılmış, zamanın İçişleri ve Dışişleri Bakanları da şahitlik etmişlerdir. Düğünleri İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda yapılmış, düğünde Atatürk ilk dansı Rukiye ile yapmıştır.

Zehra (Zühre)

Çankaya Köşkü'nün bahçesinde yakında oturan çocukların öğrenimi için yapılan tek katlı, iki odalı bir ilkokula Sabiha ve Rukiye ile birlikte gittiğini bildiğimiz Zehra; Amasyalı Mehmet isimli birisinin çocuğu idi. Zehra okuması için Londra'ya gönderilmişti. Fakat Zehra girdiği yatılı okulda uyum sağlayamamış ve gece gündüz ağlamaya koyulmuştu. Sonunda Türkiye'ye dönmesi uygun görüldü. 1936 kışında Londra'dan trenle Paris'e geçerken Amiens istasyonuna yaklaşıldığında hava almak için koridora çıkan Zehra pencereden sarkarken baş aşağı düşüp can verdi. Genç kızın cenazesi Paris'ten İstanbul'a getirilerek Maçka mezarlığında toprağa verildi. Olayı yerinde inceleyen elçilik görevlilerinden Firuz Kesim Zehra'nın ölümü ile ilgili bilgileri Çankaya'ya gelerek Atatürk'e anlattığında O; "*şimdi müteessir oldum. Çok zeki ve inatçı kızdı, severdim*" diye üzüntüsünü dile getirmiştir.

Abdürrahim Tunçok

Evlatlıklarından Abdürrahim, o zamanlar Van'dan aldığı kimsesiz bir çocuktur. İstanbul'a getirdiği sekiz yaşındaki Abdürrahim'i Beşiktaş Akaretler'de 78 numaralı evlerinde annesi Zübeyde Hanım'ın yanına bıraktı. Zaferden sonra da Ankara'ya getirerek, Salih Bozok'un oğlu Cemil ile beraber Çankaya Köşkü'ne yakın bir ilkokula yazdırdı. Daha sonra Sanayi Mektebi'ne gönderilen Abdürrahim, Atatürk Latife Hanım'la evlenince İzmir'e Zübeyde Hanım'ın yanına gönderilmiş ve ayrıldıklarında tekrar Ankara'ya geri getirilmiştir. Mustafa Kemal, öğrenimine yurt dışında devam etmesini uygun gördüğü Abdürrahim'i 1929 yılında Berlin Teknik Üniversitesi'ne göndermiş ve tüm giderlerini karşılamıştır. 1934 yılından sonra "Tunçok" soyadını alan Abdürrahim Bey Savarona Yatı'nın satın alınması görüşmelerinde tercümanlık yapmıştır. Tunçok'dan Mustafa Kemal ile ilgili anılarını anlatması istendiğinde: "*Kendimi bildiğimde annem olarak kabul ettiğim Zübeyde Hanım'ı, ablam Makbule Hanım'ı, bir de Paşa'mızı tanıdım. Benim*

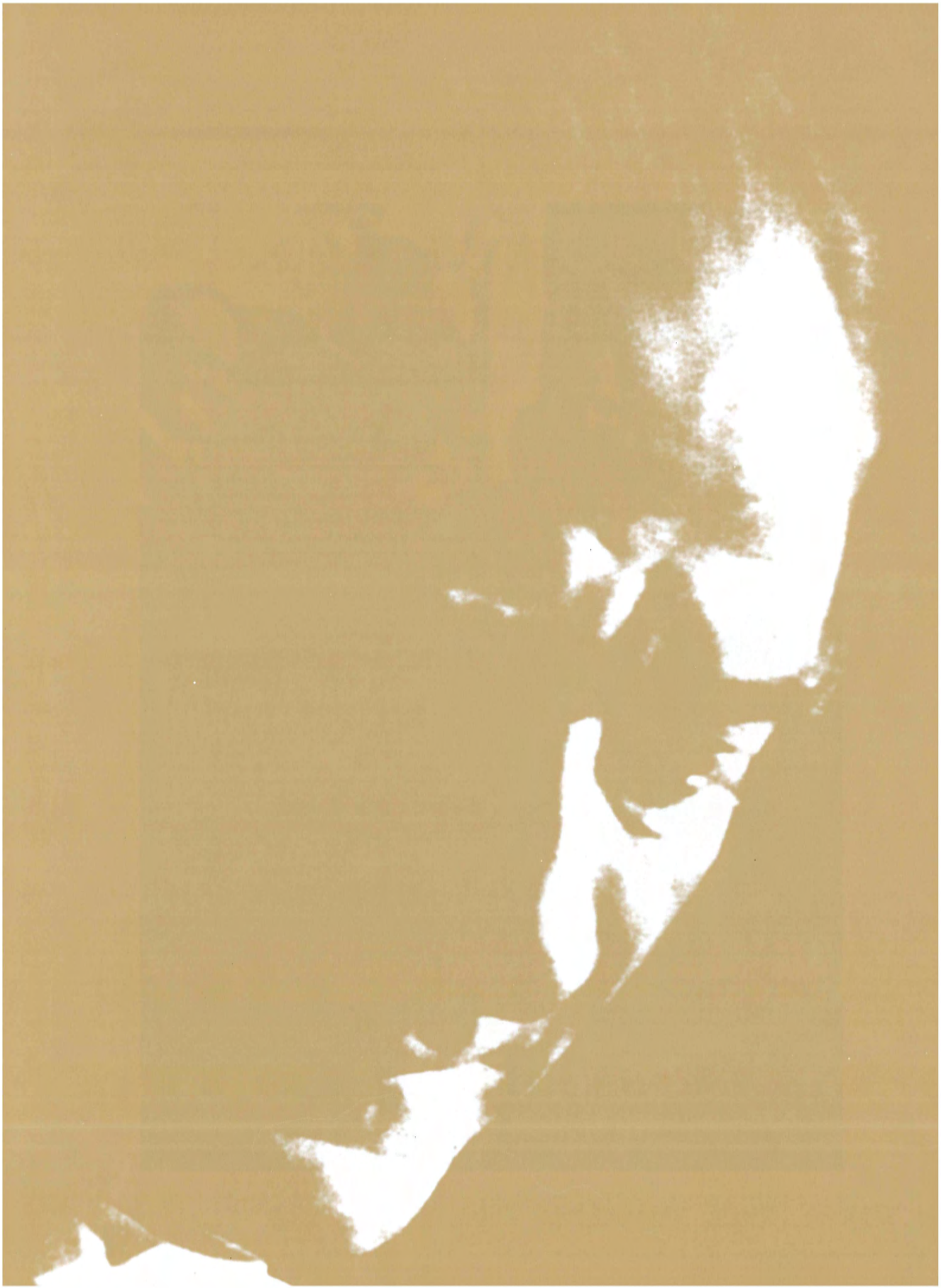
ailem, bu aileydi. Ben kendimi bu ailenin çocuğu olarak kabul ettim ve hep böyle kaldım. Gerçek annemin ve babamın kim olduğunu asla öğrenemedim. Rivayete göre babam bir memurmuş. Tayin edildiği Diyarbakır'da annemi akrep sokmuş. Annem ölmüş. Babam beni İstanbul'a getirmiş ve hemen arkasından askere alınmış, cepheye gönderilmiş. Bir daha dönmemiş. Haberi de gelmemiş…" diye bir açıklama yapmıştır.

Sığırtmaç Mustafa

Sığırtmaç Mustafa, Atatürk'ün Yalova'da tanıyıp himayesine alarak okuttuğu fakir çocuklardan birisidir. Mustafa'nın ailesi Bulgaristan gelerek Yalova'ya yerleşen bir göçmen aileydi. Mustafa 1929 yılı yaz aylarında sığır güttüğü bir sırada Atatürk'le tanıştı. Beslenmesi iyi olmadığı için hasta idi. Okuma isteği ile dolu olan bu çocuğu Atatürk önce Şişli'deki çocuk hastanesine gönderdi, tedavi ve bakımı ile ilgilendi. Sonra Beşiktaş'taki 19. İlkokula yazdırdı. Mustafa, Atatürk'ün himayesinde ortaokulu, askeri liseyi ve Harp Okulu'nu bitirerek subay oldu. Bir zamanların sığır çobanı Mustafa emekli olduktan sonra Yalova'ya yerleşti ve orada 15.01.1987'de vefat etti.

Sarı Paşa'nın Manevi Dünyası

KARAMANLI SARI PAŞA

ATATÜRK VE DİN KONUSUNDA ANLATILANLAR

Atatürk'ün yakınındakilerin, O'nun manevi dünyasıyla ilgili anlattıkları arasında çok çarpıcı anılara rastlamak mümkündür. Bütün bu anlatılanlar yan yana getirildiğinde, Atatürk'ün bazen şaşırtıcı derecede "dindar", inançlı" biri olabildiği gözler önüne serilmektedir.

"ALLAH BÜYÜK BİR KUVVETTİR"

Atatürk'ün gizli dünyasının kapılarını Sabiha Gökçen'in anlattığı bir anıyla açalım. Atatürk'ün manevi kızlarından Sabiha Gökçen 10-11 yaşlarında iken Bursa'da Atatürk'ün köşküne yakın bir yerde oturmaktaydı. Bursa'ya gelişinde Sabiha Gökçen'le karşılaşan Atatürk, O'nu yanına almaya karar vermişti. Atatürk'le birlikte Çankaya'ya gelmeyi kabul eden Sabiha Gökçen, kısa sürede kendini Ata'nın özel dünyası içinde buldu. Her sabah Atatürk'ün elini öpmeyi adet haline getiren küçük Sabiha, o günlerde Atatürk'ün sabahları sık sık "Allah" kelimesini tekrarladığına şahit olmuştu.

Sabiha Gökçen, Atatürk'ün bir gün kendisine:

"-Sen dindar mısın? diye sorduğunu, kendisinin bu soruya,

'-Evet, dindarım!' diye cevap verdiğini, Atatürk'ün bu cevabı çok beğenerek, kendisine şunları söylediğini ifade etmektedir:

'-Çok iyi!..Allah büyük bir kuvvettir. O'na daima inanmak lazımdır,' dedi ve bu konuda uzun uzun izahat verdi."

Sabiha Gökçen, ayrıca Atatürk'ün "dinsizliği" hakkında söylenenlerin doğru olmadığını, bir çoğunun uydurma iftiralar olduğunu beyan etmektedir.

ATATÜRK SABAH EZANINI DİNLERKEN

Atatürk'ün gizli dünyasının kapılarını aralayan anılar, O'nun zaman zaman dini motifler taşıyan olaylar karşısında çok hassaslaştığını, hatta bu olaylardan çok etkilenerek duygulandığını ortaya koymaktadır. Mithat Cemal Kuntay'ın, Atatürk'ün Dolmabahçe Sarayı'nda verdiği yemek davetinin ertesi günü sabaha doğru meydana gelen bir olayla ilgili anlattıkları, Atatürk'ün bu manevi duygu yoğunluğuna tipik bir örnek olarak gösterilebilir:

"...Güneş doğarken çok müstesna bir hadise oldu. Muayede Salonu'nun büyük kapılarının parmaklıklarından doğan güneş ve deniz içeriye vuruyordu. Bu çerçevenin içinde Gazi'nin manevi kızlarından Nebile Hanım, Gazi'nin işaretiyle sandalyenin üstüne çıktı. Sabah ezanı okumaya başladı. Bir aralık baktım Nebile Hanım'ın ses damlalarına yaş damlaları karışıyordu. Gazi Mustafa Kemal ağlıyordu!" Bu olay, Atatürk'ün inanç dünyası hakkında ilginç ip uçları vermesi yanı sıra, O'nun İslâm geleneğinin aksine, bir kadına ezan okutması, bu konuda cinsiyet ayırımı yapmaması, Atatürk'ün alışılmışın dışında bir din yorumuna sahip olduğunun tipik işaretlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

ATATÜRK, MANEVİ KIZI NEBİLE'DEN

YASİN-İ ŞERİF DİNLERDİ

Atatürk, İslâm dininin temel kaynağı Kur'an'a büyük önem veriyordu. Kur'an-ı Kerim'i difalarca incelemişti. Kur'an'ın sadece lâfzı manada okunulmasıyla yetinilmesine karşıydı. Kur'an'ın anlaşılmasını da istiyordu. Atatürk'ün özel hayatının derinliklerine inildiğinde, Kur'an'ın izleri çok açık şekilde görülebilmektedir. Atatürk'ü tanıyanlar, kütüphanesinde Arapça ve Türkçe Tefsirli Kur'anlar bulunduğunu söylemektedirler. Kur'an'ı, bazen kendisinin okuduğu, bazen de başka birine okutup dinlediği, Atatürk'le ilgili bize ulaşan bilgiler arasındadır.

Atatürk'ün manevi kızlarından 14-15 yaşlarındaki Nebile bir gün Atatürk'e:

"Ben Yasin-i Şerif-i ezbere hiç yanlışsız okurum," iddiasında bulunmuştur. Bunun üzerine Atatürk, Nebile'den bunu ispatlamasını istemiş. Kitaplığındaki Kur'an-ı Kerimlerden Arapça olanını getirerek, Yasin Suresi'ni açmış ve Nebile'den okumasını istemişti. Nebile, besmele çekerek Yasin Suresi'ni okumuş, bu sırada Atatürk de elinde Kur'an'la O'nu takip etmişti. Bu olaya şahit olan H. Aroğul, o sırada Atatürk'ün duygulandığı, gözlerinin nemlendiğini ifade etmektedir.

ATATÜRK, ZAMAN ZAMAN KUR'AN OKURDU

Atatürk, zaman zaman Kur'an okuduğunu bizzat kendisi ifade etmiştir. Kur'an'daki bazı ayet ve surelerin Atatürk'ün oldukça fazla dikkatini çektiği görülmektedir. Atatürk, Kur'an okumalarında özellikle bu ayet ve sureleri tercih ettiğini söylemektedir.

Kur'an'da Atatürk'ün dikkatini en fazla çeken surelerin başında, Yasin Suresi gelmekteydi. 1926 yılının 22 Mayıs günü Bursa'da Türk Ocağı'nı ziyaret eden Atatürk, burada

bulunanlara değişik konularda sohbet ederken söz din konusundan açılmış ve yaklaşık bir saat bu konu üzerinde konuşulmuştu. Bu sohbet sırasında Atatürk kişisel yaşantısında dinin yerine değinmiş ve şu çarpıcı sözleri söylemişti:

"Evet hakikatten Kur'an'da çok büyük hikmetler ve düsturlar vardır.Hele Yasin Suresi ne şahane yazılmıştır. Ben Kur'an okumak istediğimde çok defa Yasin Suresi'ni okurum."

Atatürk Kur'an söz konusu olduğunda oldukça hassas davranmaktaydı. O, Kur'an-ı Kerim'in anlaşılarak, ayetlerini üzerinde düşünülerek okunmasından yanaydı. Kur'an'ın Türkçe anlamına büyük önem veriyordu. Kur'an konusundaki bir diğer hassasiyeti de Kur'an'ın doğru ve güzel okunmasıydı. Kendisi başka birine Kur'an okutup dinleme ihtiyacı duyduğunda, hafızın ayetleri yanlış okumamasına ve güzel bir ses tonuyla okumasına azami dikkat gösterirdi.

ATATÜRK ÖZEL HAFIZINA KUR'AN OKUTUP DİNLERDİ

Atatürk değişik zamanlarda yanında bulunan hafızlara Kur'an okutup dinlemekten ayrı bir zevk duyardı. Örneğin, Milli Mücadele yıllarında değişik günlere ait özel notlarında Kur'an okutup dinlediğini bizzat kendisi ifade etmektedir. Atatürk'ün 19 numaralı not defteri incelendiğinde, *"...ondan sonra Hafız'a Kur'an okuttuk... Hafıza Kur'an okuttum... Hafıza Kur'an okuttuk"* şeklinde ifadeler yer almaktadır. Atatürk'ün Kur'an dinlemeyi sevdiğine dair, Florya Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde meydana gelen bir olayla ilgili, Mahmut Baler'in anlattıkları önemlidir. Baler bu olayı şöyle anlatmaktadır:

"Atatürk Hafız Yaşar'a hiddetle bağırdı:

-Sen neredesin be adam. Hafız nerede diye ne zaman sorsam seni bulamazlar, hastadır derler...

Hafız cevap vermeye hazırlanırken;

-Yeter, kafi, fazla konuşma! Bir iskemle al, masanın sorundaki köşeye otur dedi.

Atatürk, güzel sesle okunan Kur'an dinlemeyi çok severdi. Hafız'dan uşak makamında bir Kur'an okumasını istedi. Hafız Yaşar ayağa kalkarak:

-Hangi sureyi emredersiniz? Diye sordu.

-Ne istersen onu oku, dedi. Hafız okumaya başladı. Atatürk,

-Dur, Hicaz makamına geç, dedi.

Hafız birden bire hicaz makamına geçemedi. "Hıı...hıı" diye makamı biraz aradıktan sonra buldu ve okumaya devam etti. Sonra Atatürk yüzünü bana çevirerek:

-Mahmut Bey, Kur'an okur musun? Diye sordu.

-Okurum efendim

-Buyurun, okuyun

Ben, gençliğimde iken ezberleyip, hafızamda olan bir sureyi besmele çekerek tatlı bir makamda okumaya başladım. Kendileri de etrafındakiler de şaşırdı. Biraz sonra bana da:

-Hicaz makamına geçin, dedi

Ben hüzzam makamıyla okumaya başladığım sureyi, musikiye olan alâkama dayanarak hiç duraklamadan hicaz makamına geçtim ve okumaya başladım. Atatürk Hafıza dönerek:

Bak buraya! İşte zeka ile aptallığın mukayesesi! Sana Kur'an oku dedim. Hangi sureyi istersiniz, diye sordun. Bu şarkı değil ki, beğendiğimizi okuyalım; Allah'ın kelamı... Ne diye soruyorsun, nereden istersen oradan oku. Sonra hicaz makamına geç, dedim. Makamı bulmak için Kur'an'ın azametini ve zevkini berbat ettin. Şaşkın herif! Diye beni taktirle gösterdikten sonra tekrar, işte zeka ile şaşkınlığın mukayesesi, diyerek Hafızı susturdu..."

ATATÜRK GÜZEL KUR'AN OKUMA YARIŞMASI DÜZENLEMİŞTİ

Atatürk'ün zaman zaman önemli hafızları bir araya toplayarak onlara sırasıyla Kur'an okuttuğu ve adeta hafızlar arasında güzel ve doğru Kur'an okuma yarışmaları düzenlediği bilinmektedir. Özellikle Kur'an'ın Türkçe'ye tercüme çalışmalarının yoğunlaştığı dönemde bu tarz doğru ve güzel Kur'an okuma yarışmaları yaptığı dikkat çekmektedir.

Saadettin Kaynak anılarında, Atatürk'ün bu Kur'an okuma yarışmalarıyla ilgili olarak şu satırlara yer vermektedir:

"...Bir gün Dolmabahçe Sarayı'nın Büyük Muayede Salonu'nda saz takımını toplamıştı. Kanuni Mustafa, Mısırlı İbrahim Nobar, Hafız Kemal, Hafız Rıza, Hafız Fahri hep orada idik. Atatürk bir imtihan ve tecrübe yapmaya hazırlanmış görünüyordu. Elinde Cemal Said'in

Türkçe Kur'an tercümesi vardı. Evvela Hafız Kemal'e verdi. Okuttu. Fakat beğenmedi.

'-Ver bana' dedi. "Ben okuyacağım.

Hakikaten okudu, ama (hala gözümün önündedir) askere kumanda eder, emirler verir gibi bir ahenk ve tavırla okudu. Kendisi de farkına vardı. Elham'ı sırayla dolaştırmaya başladı. Hafızlara birer birer okutuyordu.

Solunda Hafız Kemal, sağında ben vardım. Hepsi okuduktan sonra sıra bana geldi. Hiç unutmam, Elham'ı ötekilere verdiği gibi kapalı değil de açmış, evvelden tespit ettiği anlaşılan sayfanın alt kısmını göstererek

'-Bu işaret ettiğim ayeti okuyacaksın' diyerek vermişti. Baktım Nisa Suresi'nin 27. Ayeti, okumaya başladım..."

Saadettin Kaynak, Nisa Suresi'ni okuyup bitirdikten sonra Atatürk, Surede geçen bazı ifadelerin yanlış tercüme edildiğini belirterek itiraz etmişti. Atatürk, daha sonra konu üzerinde küçük çaplı bir araştırma yaparak, gerçekten de Saadettin Kaynak'ın okuduğu tercümenin hatalı bir tercüme olduğunu ispatlamıştı. Atatürk Kur'an okurken tespit edip daha sonra ispatladığı bu yanlışlığın, Kur'an'ın aslından değil Fransızca tercümesinden kaynaklandığını belirtmişti. Atatürk'ün bir Kur'an tercümesinde bazı ifadelerin yanlış tercüme edildiğini fark etmesi, şüphesiz O'nun Kur'an'ın mantığını ne kadar iyi kavradığını göstermektedir.

ATATÜRK ORDU İÇİN KUR'AN OKUTULMASINI EMRETMİŞTİ

1932 Ramazan ayında Atatürk, Saadettin Kaynak'ı ordu müfettişlerine Kur'an okuması için görevlendirmişti. Saadettin Kaynak, bu emir üzerine Kur'an'daki muharebeye ve askerliğin faziletine dair olan bazı ayetlerin tercümesini yazarak hazırlıklarını tamamlamış ve Atatürk'ün huzuruna çıkmıştı. Sonraki gelişmeleri Saadettin Kaynak şöyle anlatmaktadır:

"...Bir çeyrek saat içinde hazırlandım. Tamam haberini verdim. Mecliste masa başında Atatürk'ün tam karşısına düşen bir yer seçtim. Atatürk'ün iki tarafında ordu müfettişlerinden Ali Sait, Fahrettin ve Şükrü Naili ve daha bazı paşalarla, huzuru mütad zatlar ve diğer birçok misafirler vardı ve yirmi kişiye yakın da saz heyeti bulunuyordu. Hitabeye, Atatürk'ün ve kahraman ordusunun kumandanları diye başladım ve şöyle devam ettim:

"Ulu Tanrı'nın Büyük Kitabından Al-i İmran Suresi 169. Ayeti Tanrı'ya sığınarak okuyorum:

Enfal Suresi 45, 60 ve 66. Ayetler Tanrı'ya sığınarak okuyorum."

Saadettin Kaynak Kur'an'dan seçtiği birçok ayeti okuyup bitirdikten sonra, orada bulunanlar tarafından uzun süre alkışlanmıştı. Bu sırada Atatürk ayetlerde geçen ifadelerin Kur'an'ın ne denli önemli bir kitap olduğunu gösterdiğini, *"Kur'an da neler varmış. Bunlardan bizim hiç haberimiz yoktu"* diyerek, alçak gönüllü bir biçimde dile getirmişti.

ATATÜRK, ÖZEL HAFIZINA İMZALI KUR'AN

HEDİYE ETMİŞTİ

Atatürk, özellikle dinle Türkçeleştirme çalışmalarıyla uğraştığı dönemde Kur'an'la oldukça fazla ilgilenmişti. O yıllarda çevresindeki bazı kişilere hediye olarak Kur'an vermesi hayli ilginçtir. Örneğin, 1932 yılında Cemil Asit Bey'in tercümesi olan bir Kur'an'ı Hafız Yaşar Okur'a imzalayarak hediye etmiştir.

ATATÜRK KUR'AN'A OLAN SAYGISINI

HER FIRSATTA GÖSTERDİ

Atatürk'le ilgili anılar, O'nun özel hayatında olduğu kadar, toplum karşısında da kutsal sembollere, özellikle Kur'an'a karşı saygılı olduğunu göstermektedir.

Enver Benhan Şapolyo'nun bir anısı, Atatürk'ün Kur'an'a gösterdiği saygıya bir örnek olarak verilebilir. Şapolyo, tanık olduğu bu olayı şöyle anlatmaktadır:

"...Ankara uleması, şimdiki Dil-Tarih Fakültesi'nin bulunduğu yerde toplanmıştı. Mustafa Kemal yanlarına gelerek tek tek hepsinin elini sıktı. Kendisini Ankara'ya davet eden Müftü Rıfat Efendi'ye iltifat etti. O da arkadaşları adına "hoş geldiniz" diyerek, kendisiyle birlikte çalışmaya dair azim ve kararlılığını bildirdi.

Seymen alayının idarecilerden Güvençli İbrahim, bir elinde bayrak diğer elinde altın işlemeli bir pala olduğu halde alayın önünde duruyordu. Göğsünde bir hamayli şeklinde Kur'an-ı Kerim asılı idi. Mustafa Kemal, kendisine yaklaşarak Kur'an'ı Kerim ile bayrağın ucunu öpüp başına koydu..."

Atatürk'ün dini konularda toplum karşısında, gerek konuşmalarına, gerek davranışlarına oldukça dikkat ettiği görülmektedir. Zamana ve şartlara göre hareket etmekteydi. Özellikle 1923-1930 arasında dini içerikli söylev ve davranışlarda olağanüstü dikkatli hareket ettiği göze çarpmaktadır. 1930-1935 yılları arasındaki dini söylev ve davranışlarının ise, daha rahat ve kaygısız, zaman zaman da tepkisel olduğu görülmektedir.

ATATÜRK İYİ DERECEDE DİNİ BİLGİYE SAHİPTİ

Atatürk dini konularda geniş bir bilgi birikime sahipti. Oldukça iyi derecede Arapça da bilen Atatürk özellikle, İslâm dini konusunda "ayrıntılı" denecek kadar bilgi sahibiydi. İslâmiyet'in sadece tarihsel gelişimini bilmekle kalmayıp, inanç ve ibadet boyutunu da iyi biliyordu. Atatürk'ün bu "dinsel bilgi dağarcığı" hep gizli kaldı. Kendisi de bu tür bilgilerini ulu orta sergilemekten kaçınmıştı. Atatürk'le ilgili anılar bize O'nun, dini kültür dağarcığıyla ilgili de önemli ip uçları vermektedir. İşte bu anılardan biri:

"Atatürk, 1926 yılında Trabzon'da Kavaklı Meydanı Ortaokulu'nu ziyaret etmişti... Din dersini dinlemek için sınıflardan birine girerek, dersin konusunu sormuş, dersi anlatan Vasıf Hoca, Sıret-i Nebi ve Kur'an okuttuğunu açıklamıştı. Bunun üzerine Atatürk bir öğrenciden Kur'an okumasını istemişti. Hakkı (Okan) adlı öğrenci besmele çekerek Kur'an okumaya başlamıştı. Atatürk bir ara okumayı durdurarak öğrenciye;

"-Okuduğum Surede Semi-ü Basir sözü geçti. Bu sözcük tecvitle ne olur?" diye sormuş, öğrenci gür bir sesle:

"-İtlap olur Paşam" cevabını vermişti. Atatürk bu cevap karşısında gülümseyerek:

"-Niçin?" diye sorunca, öğrenci:

"-Tenvin b'ye uğradığından itlap olur Paşam" diye bağırmıştı, Atatürk:

-Doğru" diye başını sallamış ve daha sonra Vasıf Hoca'ya dönerek ondan "İnşirah Suresi"ni okuyup, yorumlamasını istemişti. Bir süre yutkunan Vasıf Hoca cılız bir sesle:

"-Yanımda yorum kitabı yok. Bu yüzden sizi memnun edecek bir yorum yapamam" diye boynunu bükünce bu cevaba sinirlenen Atatürk:

"-Birkaç satırlık bir sureyi yorumlamak için yorum kitabına ne gerek var?" diyerek, kaşlarını çatmış ve Atatürk söz konusu sureyi Tecvit kurallarına göre kendisi okuyarak, Türkçe sözlerle yorumlamıştı. Bu arada orada bulunan Tevfik Hoca'ya sureyi okurken ve yorumlarken bir yanlışlık yapıp yapmadığını sormuştu..."

ATATÜRK RAMAZAN AYLARINA BÜYÜK ÖNEM VERİRDİ

Atatürk, özgün bir din anlayışına sahipti. Bunun ayrıntılarına girmeden önce, O'nun aynı zamanda geleneksel din anlayışını tamamen reddettiğini de söylemek doğru değildir.

Atatürk'ün geleneksel din anlayışında benimsediği, olumlu bulduğu ve oldukça etkilendiği yönler vardı. Bunların başında Müslümanlar için kutsal olan aylar ve günler gelmekteydi. Bu bağlamda Atatürk'ün İslâmın kutsal ayı Ramazana büyük önem verdiği açıkça görülmektedir. Atatürk, dini öneme sahip günlerde, bilhassa Ramazan ayı boyunca toplumda yükselen manevi atmosferden oldukça fazla etkilenmekteydi. Kendisi ibadetler anlamında toplum kadar hassas olmasa da, kutsal günlere ve aylara sonsuz bir saygısı vardı. Örneğin, Ramazan ayında Dolmabahçe Sarayı'na gelen ve oruç tutan misafirlerine özel ilgi gösterir, iftar sofrasıyla bizzat ilgilenir, ibadet etmek isteyenlere büyük saygı duyar ve bu konuda gereken tüm kolaylıkları sağlardı.

Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Hanım bu konuda şunları söylemektedir:

"...Her Ramazanın bir günü ve ekseriyetle Kadir Gecesi bana iftara gelirdi. O gün, imkan bulabilirse oruç da tutardı. İftar sofrasını tam eski tarzda isterdi. Oruçlu olduğu zaman, iftara başlarken dua ederdi..." Kısacası, klasik bir Müslümanın neredeyse bütün davranışlarını ramazan ayı boyunca Atatürk'te de görmek mümkündü.

Atatürk'ün Ramazan ayında kız kardeşi Makbule'ye:

"-Ramazan geliyor, annemize hatim okutmayı ihmal etme!" diye hatırlatmada bulunup, hatim okuyacak hafıza hediye edilmek üzere bir zarf içinde para verdiği bilinmektedir.

Hafız Yaşar Okur da, Atatürk'ün Ramazan aylarındaki davranışlarını şu şekilde gözlemlemişti:

"...Ramazanların Atam için çok büyük bir önemi vardı. Ramazan gelir gelmez, ince saz heyeti Çankaya Köşkü'ne giremezdi. Kandil Geceleri de saz çaldırmazdı. Sadece beni huzurlarına çağırır, Kur'an-ı Kerim'den bazı Sureler okuturdu. Ben okurken gözleri bir noktaya takılır, derin bir huşu içinde dinlerdi. Ruhunun çok mütelezziz olduğu halinden anlaşılırdı.

Ramazanlarda bir ay müddetle Hacı Bayram-ı Veli ve Zincirlikuyu Camiilerinde şehitlerin

ruhuna Hatim-i Şerif okumamı emrederlerdi. O günlerde civar kasaba ve köylerden gelenlerle cami hıncahınç dolardı...."

Atatürk, Ramazan ayı boyunca alışkanlıklarından uzak dururdu. İncesaz heyetini Çankaya'ya sokmaması, Kandil Geceleri saz çaldırmaması gibi... Ayrıca, Ramazanlarda Kur'an-ı Kerim okutması, bu ayın anlamını idrak etmiş, inanca saygılı bir Müslümanın davranışlarına örnek olsa gerekir.

ATATÜRK, HER YIL ÇANAKKALE ŞEHİTLERİNE

MEVLİT OKUTURDU

Atatürk Ramazan ayı dışında, İslâm kültüründe özel kabul edilen günlerde ve gecelerde örneğin, Kandil Gecelerinde İslam kültüründe önemli bir yer tutan "*şehitlik*" inancı gibi konularda da, zannedildiğinden daha hassastı. Örneğin, her yıl Çanakkale şehitleri için Mevlit okuttuğu bilinmektedir. Atatürk 1932 yılında Şehit Mehmet Çavuş Abidesi önünde okunacak mevlit için, Hafız Yaşar Okur'u görevlendirmiştir.

Hafız Yaşar Okur anılarında 1932 yılında Çanakkale Şehit Mehmet Çavuş Abidesi'nde okunan büyük mevlit konusunda şunları anlatmaktadır: "*O sene Atatürk'ün emriyle Şehit Mehmet Çavuş Abidesi önünde okunması muvafık görüldüğünden beni huzurlarına çağırdı. Bu seneki merasime riyaset etmemi söyledi ve İstanbul Müftüsü Hafız Fehmi Efendi'ye de Dolmabahce Sarayı'ndan telefonla bildirilmişti.*

Hareketimizden bir gün evvel bu emri alıp programı tanzim ederek, akşam saat altı buçukta Galata Rıhtımı'na yanaşmış olan Gülcemal Vapuru'na gittim. Vapurun salonunda İstanbul'un mümtaz hafızlarından Saadettin Kaynak, Süleymaniye Baş Müezzini Hafız Kemal, Beşiktaşlı Rıza, Sultan Selimli Rıza, Beylerbeyli Fahri, Aşir, Muallim Nuri, Hafız Burhan, Hasan Akkuş, Vaiz Aksaraylı Cemal Beylerle karşılaştım.

Akşam saat yediye doğru Galata Rıhtımı'ndan ayrılan Gülcemal Vapuru hınca hınç dolu. Kamaralar da evvelden tutulmuş.. O kadar kalabalık ki, Mevlidhanların bazıları güvertede sabahı ettiler. Gece yarısı namazından sonra vapurun salonunda iki hatim-i şerif ve bir mevlid okundu. Altı hafızdan mürekkep bir heyet tarafından vapurun kaptan güvertesinde okunan salâ ve tekbir sadaları semaya yükseliyordu.

Sabah saat dokuzda motörlerle Gelibolu'ya çıkıldı...

On hafızdan mürekkep bir heyet kürsü etrafında toplandı. Hep bir ağızdan tekbir alındı,

arkasından tevşih okundu. Sıra ile hafızlar kürsüye çıkıp Mevlidi kıraat ediyorlardı. Tam Veladeti Peygamberi okunacağı zaman, İstanbul'dan beri merasime riyaset eden Müftü Fehmi Efendi'nin tensibiyle:

-Yaşar Bey buyurun veladet bahrini siz okuyacaksınız, dediler. Kürsüye çıktım. Başladım okumaya..." Hafız Yaşar Okur Çanakkale Şehitlerine mevlit okurken ansızın yağmur yağmaya başlamış, fakat Hafız Yaşar yağmura rağmen mevlide devam etmişti. Sonraki gelişmeleri Hafız Yaşar şöyle anlatmaktadır:

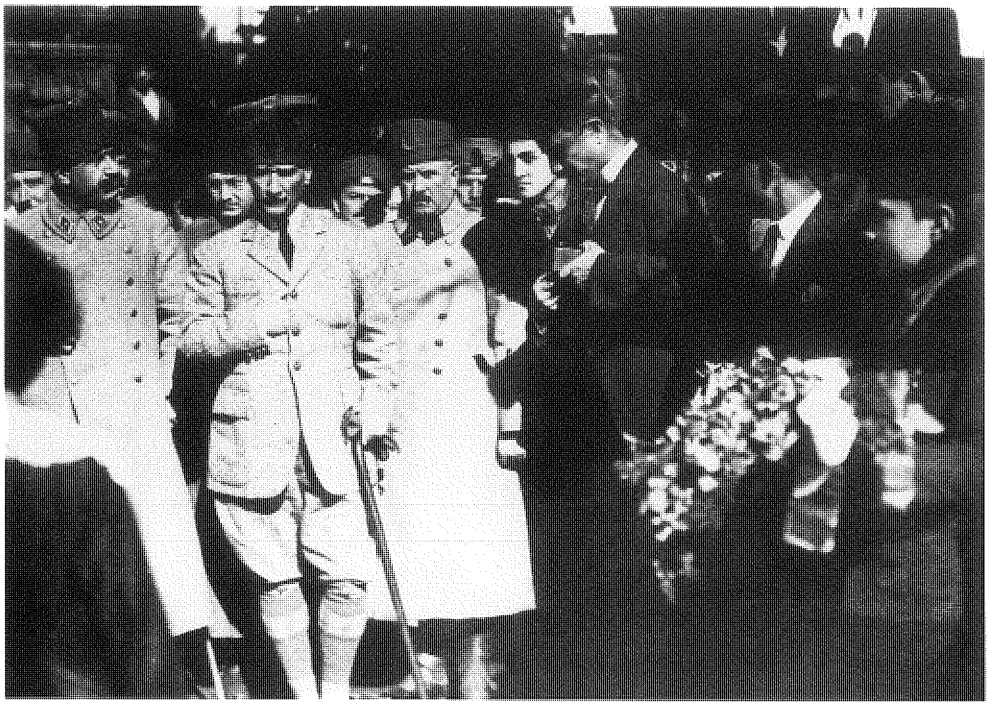
"Ertesi akşam Dolmabahçe Sarayı'na gittim. Atamın huzurlarına kabul edildim. Çanakkale merasiminin tafsilatını verirken bu fırtına bahsine gelince, Atatürk, o yağmur ve rüzgara rağmen mevlide devam edişime o kadar mütehassis oldu ki, hiç unutmam...Elini tekrar, tekrar masaya vurarak:

"-Aferin Hafızım, çok güzel yapmışsın. Vazife başında iken taş yağsa, insan yerinden kıpırdamaz" diye iltifatta bulundular."

ATATÜRK, MENSUBU OLDUĞU DİNDEN

GURUR DUYUYORDU

Kişisel bakımdan ne hissederse hissetsin Atatürk, İslâmi hassasiyetlere sahip bir toplumun devlet başkanı olduğunu hiçbir zaman unutmadı. Hatta yeri geldiğinde Müslüman bir ülkenin lideri olmakla övünebilmekteydi. Her fırsatta hurafelerden arınmış, gerçek İslâm anlayışının Türk ulusunun gurur kaynaklarından ve sembollerinden biri olacağını dile getirmekteydi.

Örneğin, İran Şahı'nın 16 Haziran 1934 tarihinde Atatürk'ü ziyaret sırasında, Atatürk'ün İran Şahı'yla yaptığı görüşmede, Türk Ulusu'nun İslâm anlayışından örnekler sunmaya çalışması dikkat çekicidir. Hafız Yaşar, Atatürk'ün İran Şahı ile yaptığı görüşmeyi şöyle anlatmaktadır.

"...Atatürk Şahınşah Hazretleriyle salonun yüksek bir locasında oturuyorlardı. Bir aralık seryaver vasıtasıyla beni huzurlarına çağırdılar. Şah Hazretlerine 'Benim Hafızımdır' diye takdim ettiler ve yanlarına oturttular. Kemal-i Hürmet ve tazimle misafir hükümdarın ellerinden öptüm. Ata:

'-Şah Hazretlerine Kerbela Şahadetine ait bir mersiye okuyunuz' dediler. Emirleri üzerine mersiyeyi İsfahan makamından okudum...

Mersiye bitince Atatürk:

'-Nasıl Efendim?' diye sordular. 'Güzel okuyor mu benim hafızım?'

Pehlevi Hazretleri, kendilerine has Azeri şivesiyle:

'-Teşekkür ederim' diye mukabelede bulundular.

Bir de Farisi ayini okumaklığımı emir buyurdular. Farsça hüzzam ayinini okudum.

...Atam misafirine dönerek:

'-Bir de bizim Türkçe mevlidimiz vardır. Dinlemek arzu eder misiniz?' dediler. Şah'ın gösterdiği arzu üzerine Miraç Bahrini bilhassa İsfahan makamından okudum.

...Miraç Bahri bitince Şahınşah Hazretleri:

'-İlk defa Türkçe mevlid dinliyorum. Çok hoşuma gitti. Hafızınızı müsaade ederseniz, inşallah İran'a bekliyorum' dediler. Atatürk de vaa'd ettiler.

O gece Şah Hazretlerinin gösterdiği ilgi üzerine Mevlid Şairi Süleyman Çelebi hakkında kendilerine malumat verdiler."

ATATÜRK, DÜNYANIN BİR YARATICISI

OLDUĞUNA İNANIYORDU

Atatürk, Evrenin bir yaratıcısı olduğunu düşünmekteydi. Zaman zaman evrim teorisinin etkisinde de kalmış olmakla birlikte, zaman içinde "bilinçli dizayn teorisi" olarak adlandırılabilecek bir yaratılış teorisine inanmaya başlamıştı. Atatürk, Allah'ın varlığına akıl yoluyla inananlardandı. Atatürk'ün Allah'ın varlığına inandığının ip uçları hayli fazladır. Atatürk'le ilgili bazı anılar O'nun tek yaratıcı inancını benimsemiş olduğuna ilişkin ipuçları vermektedir.

Savarona'nın alınmasından önce inkılâbın tüm hızıyla ilerlediği bir dönemde, bir yaz akşamı Atatürk ve yanındakiler Ertuğrul motoruyla Boğaz'da bir gezintiye çıkmışlardı. Boğaz'da her zamanki gibi müthiş bir manzara vardı. Atatürk bu sırada karşısında oturan dönemin tanınmış ressamlarından birine:

"-Beyefendi, ne güzel renkler değil mi?" diye seslenmişti.

Ressam cevap vermeden, diğer bir misafir atılarak:

"-Efendim tabiatın renklerini tablolaştırmak mümkün olsa beyefendiden bu zahmeti rica ederdik," demişti.

Bu sırada orada bulunanlardan biri ileri atılarak:

"-Efendim sizin ilhamınızla Çallı İbrahim Bey bu manzarayı aynen tablolaştırabilir" diye söze karışmıştı.

Gazi, dudaklarında hazin bir tebessüm ressama dönerek;

"-Ne dersiniz?" diye sormuştu.

O da Gazi'yi anlayamamıştı...Hemen ayağa kalkarak:

"-Emredersiniz." Demişti.

Bunun üzerine Gazi Mustafa Kemal:

"-Meclisimize devam edelim. Boğazın bu güzel manzaraları asırlardır devam ediyor. Sağ kalırsak Beyefendiden aynı yerimizde yarın akşam eserine başlamasını rica ederiz..." diyerek bahsi kapattı.

Gazi'nin emri bu. Ertesi akşam Çallı İbrahim ve O'nun Gazi'nin ilhamıyla tabiatın üstüne çıkacağını iddia edenler, telaş içinde paleti yerleştirmişlerdi. Bir iki deneme...Biraz daha dikkatle manzara renklerini bulma gayreti...Ne yapan, ne de O'nu takip edenler tatminkar değillerdiler...Boğazın manzarası bu...Renkler, gölgeler, ışık oyunları tepsi Tanrı kudreti...

Gazi, terlemeye başlayan sanatçılara acıyarak ve ciddi bir şekilde:

"-Şu alemde insan üstü bir kudret vardır. Siz isterseniz O'na Allah, isterseniz tabiat deyiniz. Fakat O'nu inkar etmeyiniz" diyerek, hem o sırada orada bulunanları şaşırtmış, hem de dünyada ki güzelliklerin insan üstü büyük bir kuvvetin ürünleri olduğuna inandığını belli etmişti.

ATATÜRK'ÜN DUASI: "GÖK KUBBE BAŞIMA YIKILSIN"

Atatürk'ün gösterişten uzak ve son derece sade bir din anlayışı vardı. Fakat, Atatürk'te her insan gibi zaman zaman duygularını dışa vurma ihtiyacı hissederdi. Dolayısıyla Atatürk'ü dikkatle gözlemleyenler, O'nun bu özel ve gizli duygularını fark edebilmişlerdir.

Milli Mücadele'nin en zor anında Afyon Kocatepe'de dikkatli gözler Atatürk'ün gizli dünyası ile bir kez daha karşılaşmışlardır.

"Kocatepe'de gün doğumu sonsuz bir sessizlik ve bekleyiş, Mustafa Kemal bir taşın üstünde oturuyor. Arkasında ayakta Kolordu Komutanı Bekir Sami, Fevzi ve İsmet Paşalar, Mustafa Kemal konuşmuyor, düşünüyor...

Birden gökleri yırtan, sessizliği paramparça eden topçu barajı ateşi başlıyor. Kocatepe ara ara ışığa boğuluyor.

Sonra Mustafa Kemal ayağa kalkıyor, dediklerini kimse işitmiyormuş gibi sesleniyor:

'Rabbim! Yunanlıların kazandığını gösterme bana, onlar kazanacaksa şu gök kubbe benim başıma yıkılsın daha iyi. Anacığım bize dua et' ve gözlerinde pırıl pırıl göz yaşı taneleri..."

Çanakkale Şavaşı'nda askerlerini kutsal sembollerle motive eden, askerlerinin manevi gücünden etkilenen Atatürk, Çanakkale'den yakın dostlarına yazdığı mektuplarda Allah'a teslimiyetten ve kaderin yönlendiriciliğinden bahsetmiş, Milli Mücadele yıllarında zaferin ufukta göründüğü anlarda, Allah'a yalvarıp dua etmişti. Annesinin mezarı başında en büyük idealini gerçekleştirinceye kadar mücadele edeceğini, yine Allah'a yemin ederek dile getirmişti.

Bir taraftan, çevresindekilere değişik vesilelerle son derece samimi olarak Allah'a yakın olmanın öneminden bahsederken, diğer taraftan Dolmabahçe Sarayı'nda okuttuğu Kur'an nağmeleriyle duygulanmıştı. İslâmın kutsal kitabı Kur'an'a sayğı duymuş, İslâm dininin tarihsel yönü kadar, inanç ve ibadet yönü hakkında da geniş bir bilgi ve birime sahip olmuştu. İslâmın kutsal yönlerine uymayacak hareketlerden kaçınmış, Ramazan aylarında ortaya çıkan manevi havayı Çankaya Köşkü'nde hissetmiş, annesinin ruhuna Hatim-i Şerifler okutmuş, her yıl dönümünde Çanakkale şehitlerini hatırlamış, Allah'ın varlığı ve birliği üzerine kafa yormuş, inanç ve ibadet özgürlüğü için mücadele etmiş, halka hitaben yaptığı konuşmalarında İslâm dininin mükemmeliyetinden bahsetmiş, Hz. Muhammed'i her vesileyle övüp, taktir etmiş, Türk halkının İslâm dinini tam anlamıyla anlayabilmesi için Türk tarihindeki en önemli atılımlardan birini başlatmıştı.

"*Bir ömrün öteki hikayesi*"nin unutulmuş parçaları olarak adlandırılabilecek tüm bu örnekler, Atatürk'ün kişisel bakımdan din ve Allah konusunda hayatı boyunca hep olumsuz görüşlere sahip olduğunu söyleyenlere oldukça anlamlı bir cevap niteliği taşımaktadır.

ATATÜRK VE DİN ÖZGÜRLÜĞÜ

Atatürk'ün dine yakınlığı ya da uzaklığından çok, din ve inanç özgürlüğü hakkında neler düşündüğü çok daha fazla önem taşımaktadır.

İnanç özgürlüğü denince, herkesin istediği dini, hiçbir baskı olmadan, kendi hür iradesiyle seçip, o dinin yükümlülüklerini her türlü baskıdan uzak ve başkalarını rahatsız etmeden yerine getirebilme hakkı akla gelmektedir. Bu nedenle din ve vicdan özgürlüğü laiklik ilkesi ile yakından ilgilidir.

Atatürk'ün modern Türkiyesi'nin temel taşlarından olan laiklik ilkesi içinde din özgürlüğü çok büyük bir yer tutmaktadır. Atatürk'ün din ve inanç özgürlüğüne verdiği önemi anlamak için, hem laikliğin ne anlama geldiğini çok iyi bilmek, hem de hayatındaki bazı konuşmalardan ve olaylardan hareketle bu konudaki anlayışını belirlemek gerekir.

Atatürk'ün hayatı, din ve inanç özgürlüğüne verdiği önemi kanıtlayan örneklerle doludur. İşte o örneklerden biri:

Atatürk 1930 yılında Fevzi Çakmak'la birlikte bir yurt gezisine çıkmıştı. Yolculuk sırasında yüksek rütbeli subaylardan birinin namaz kıldığını gören bir milletvekili bu durumu gizlice Atatürk'e iletmişti. Atatürk, namaz kılmayı kendince suç gören milletvekilinin davranışını çok yadırgamış, milletvekilini ağır bir şekilde azarlamış ve ibadet etmenin, namaz kılmanın son derece doğal bir davranış olduğunu belirtmişti.

Atatürk medeni bir toplumda, bütün özgürlükler gibi din özgürlüğünün de mutlaka yerleştirilmesi gerektiğini düşünmekteydi. "**Vatandaş İçin Medeni Bilgiler**" Kitabı'nda Atatürk, taassup ve taassupsuzluğu anlatırken din özgürlüğüne geniş yer vermişti. Bu kitapta '*Taassupsuzluğu*', "*İnsanların inancına saygı duymak*" olarak tanımlaması dikkat çekicidir:

Atatürk bu konuda şöyle diyordu: "*...Taassupsuzluk, o kimse de vardır ki, vatandaşının veya herhangi bir insanın vicdani inanışlarına karşı hiçbir kin duymaz. Bilakis hürmet eder. Hiç olmazsa başkalarının kendininkine uymayan inanışlarını bilmezlikten, duymazlıktan gelir. Taassupsuzluk budur.*"

Atatürk yine aynı eserde "*Vicdan Hürriyeti*" başlığı altında, din hürriyetine değinerek, şunları söylemektedir:

"*...Vicdan hürriyeti; her fert istediğini düşünmek, istediğine inanmak, kendine mahsus siyasi bir fikre malik olmak, mensup olduğu bir dinin icaplarını yapmak veya yapmamak hak ve hürriyetine maliktir. Kimsenin fikrine ve vicdanına hakim olunamaz.*"

"NAMAZ KIL, AMA RESİM DE YAP HEYKEL DE"

Atatürk'ün, dindarlara ve ibadet hürriyetine bakışı ve kafasındaki dindar fert imajının nasıl olduğunu göstermesi bakımından, Münir Hayri'nin naklettiği bir anı bize ışık tutacak niteliktedir.

"Bir gün Necip Ali, Musafa Kemal'e;

"-Efendim, Münir Hayri namaz kılar" dedi. En yakın dostlarım, beni bu şekilde takdim ettiğini gören beni sevmeyenler, şimdi kovulacağımı zannederek, gülüştüler.

Atatürk'le aramızda şu konuşma geçti:

"-Sahi mi?"

"-Evet, Paşam"

"-Niçin namaz kılıyorsun?"

"-Namaz kılınca içimde bir sükun ve huzur hissederim."

Atatürk, demin gülenlere döndü.

"-Batmak üzere bulunan bir gemide bulunsanız, derhal, yetiş Gazi demezsiniz. Allah dersiniz. Bundan tabii ne olabilir?"

Sonra bana döndü:

"-Dünyadaki işlerine zarar getirmemek şartıyla namazını kıl, ama heykel de yap, resim de..."

Atatürk, ibadetin gerekliliğine, inancın önemine, ibadet özgürlüğüne değinirken, O'nun dindar fert tanımının oldukça geniş kapsamlı olduğu görülmektedir. *"Dünyadaki işlerine zarar getirmemek şartıyla namaz kıl ama, heykel de yap, resim de..."* ifadeleri bunun göstergeleridir. Atatürk'ün kafasındaki dindar fert, aynı zamanda, sosyal hayatın tüm gereklerini eksiksiz yerine getiren kişi olarak belirlemektedir. Atatürk'ün özgün din anlayışını yansıtan bu örnek, O'nun aynı zamanda geleneksel din anlayışını eleştirdiğini de göstermektedir. İslâm geleneğinde hoş karşılanmayan resim, heykel gibi faaliyetleri teşvik etmesi, bunların din dışı, dine aykırı olmadığını söylemesi, O'nun özgün bir din anlayışına sahip olduğunu gözler önüne sermektedir.

ATATÜRK DÖNEMİNDE NAMAZ KILAN MEMURLAR

Atatürk'ün ibadet ve inanç özgürlüğüne verdiği önemin en açık göstergesi, Atatürk döneminde, Atatürk'ün çevresinde bulunan memurlar ve önemli kişiler arasında oldukça dindar, beş vakit namazını geçirmeyen kişilerin olmasıydı. Atatürk, hiçbir zaman bu kişileri dindarlıklarından dolayı küçümsememiş, onlara her hangi bir baskı yapmamıştı. Hatta zaman zaman namaz kılanları taktir etmişti.

Atatürk döneminin canlı şahitlerinden Ercüment Demirer, Atatürk döneminde namaz kılan memurların işten atıldığı şeklindeki ifadelerin yalan ve iftira olduğunu belirtip, şunları söylemektedir:"*...Ordunun başı olan rahmetli Fevzi Çakmak, Yardımcısı Orgeneral Asım Gündüz namaz kılarlardı. Atatürk devrinde T.B.M.M. Başkanı olan Abdülhalik Renda Cuma namazlarını Hacı Bayram Camii'nde kılardı...*"

ATATÜRK NAMAZ SURELERİ ÜZERİNDE ÇALIŞMIŞTI

Atatürk, ömrünün son birkaç yılında yeniden ruh dünyasına yönelmiş ve manevi değerlerle, İslâm dininin inanç ve ibadet ilkeleriyle ilgilenmeye başlamıştı. 1935 ve 1936 yılları yaz ayları, tatil günlerini Yalova'da İslâm dini üzerinde incelemelere ayırmıştı. Ahmet Fuat Bulca, kendisinin ve Nuri Conker'in, Atatürk'ün İslâm diniyle ilgili bu çalışmalarını doğal karşıladıklarını, oysa Atatürk'ün bu "dini yönünü" bilmeyenlerin O'nun dinle ilgilenmesine oldukça şaşırdıklarını ifade etmektedir.

Atatürk, ömrünün son dönemlerinde bazı din adamlarıyla bir araya gelmiş, namaz sureleriyle ilgilenmişti. Hatta Türk tarihinin kökenleri konusunda araştırmalar yapması için Amerika'ya gönderdiği Tahsin Mayatepek'ten Amerika'daki eski uygarlıkların dini inançları ile ilgili bilgiler toplanmasını istemişti. Atatürk, Maya ve Aztek uygarlıkları başta olmak üzere; Amerika'nın eski uygarlıklarına ait arkeolojik kalıntılarda İslâm dininin temel ibadetlerinden olan namazla ilgili bazı bulguların olabileceğini düşünüyordu. Atatürk'ün bu düşüncesinde haklı olduğu çok geçmeden anlaşıldı. Yapılan incelemeler sonucunda gerçekten de Amerika'nın eski uygarlıklarına ait arkeolojik kalıntılar arasında namaza benzer bir tür ibadet şekline rastlanmıştı. Bu konudaki tüm veriler toplanarak, bir dosya halinde Atatürk'e sunuldu. Atatürk'ün, İslâm dininin temel ibadetlerinden namazın, İslâm coğrafyasına çok uzak yerlerde, çok eskiden yaşamış bazı uygarlıklarda da görülebileceğini düşünmesi ve bunun kanıtlarını toplaması, O'nun aslında tüm dinlerin ortak bir kaynaktan geldiğini ve Allah'ın çok önceleri de insanlara İslâm dinine benzer dinler ve İslâm ibadetlerine benzer ibadetler gön-

derildiğini düşündüğü şeklinde yorumlanabilir. Atatürk, namaz konusunda topladığı bilgileri döneminin önde gelen din adamlarıyla paylaşmış, bu konuda din adamlarıyla görüş alışverişinde bulunmuştur.

"...Şifasız hastalığı teşhis edilmiş, mümkün olduğunca uzun ve huzur içinde yaşamının tıp zorunluluğu olarak önüne konulduğu zaman, namaz sureleri üzerinde bilgi almak için Termal'de misafiri (daha sonra Diyanet İşleri Başkanı) olan Prof. Ahmed Hamdi Aksekili ve Hafız Ali Rıza Sağman'ı göstererek:

"*-Şimdi bana şifa ve huzur getirenlerle beraberim*" demişti.

ATATÜRK RÜYALARLA İLGİLENMİŞTİ

Atatürk, hayatının değişik dönemlerinde, tıpkı Milli Mücadele yıllarında olduğu gibi, rüyaya inanır hale gelmişti. Atatürk'ün hayatı iyi incelendiğinde aslında rüya konusunda özel bir ilgisinin olduğu görülecektir.

En ilginci, Atatürk'ün gördüğü "haberci rüyaların" gerçekleşmiş olmasıdır. Halide Edip Adıvar, Milli Mücadele yıllarında Atatürk'ün hemen her gün gördüğü rüyaları yanında bulunanlara anlattığını ve yanında bulunanlara rüya görüp görmediklerini sorduğunu belirtmektedir. Örneğin, Atatürk o günlerde İkinci İnönü Savaşı'nın kazanılacağını rüyasında görmüş ve bu rüyayı Dr. Reşit Galip Bey'e anlatmıştı. Atatürk, Reşit Galip Bey'e sadece gördüğü rüyayı anlatmakla kalmamış, bu rüyanın gerçekleşeceğinden emin olduğunu da ifade etmişti.

Atatürk'ün gerçekleşen bir başka rüyası annesinin ölümüyle ilgilidir. Atatürk, annesinin öleceğini rüyasında gördüğünü, annesinin ölüm haberini almadan önce çevresindekilere söylemişti.

Son günlerde yanında bulunanlar Atatürk'ün gördüğü rüyaları çevresindekilere anlatarak, kendince bu rüyalarla ilgili yorumlar yapmaya çalıştığını anlatmaktadırlar.

Atatürk ölümünden bir süre önce gördüğü bir rüyayı Yaveri Salih Bozok'a anlatmıştı. Bozok, Atatürk'ün rüyasını şu şekilde anlatmaktadır.

"*Büyük bir otelin salonunda Atatürk oturuyormuş, ben de yanında imişim. Salonun köşesinde bir bilardo masası varmış. Masanın başında, arkası kendine dönük olan bir zat oturuyormuş. Tam bu sırada odanın kapısı açılmış ve iri yarı 30 kadar adam içeri girmişler. Bunlardan biri eline bilardo masasından bir ıstaka alarak, masanın önünde*

oturan Atatürk'ün teşhis edemediği zatın omzuna bütün kuvvetiyle indirmeye başlamış. Omuzuna vurulan zat ayağa kalkarak, kendini müdafaa etmekte, ve 'bana niye vuruyorsun?'diye hiddetle haykırmakta iken, ben bu meçhul mütecavize karşı ne yapmak lazım geleceğini Atatürk'ten göz ucuyla sormuşum. Atatürk ise 'sakın kıpırmama', manasına gelen işaretle, sukut ve suküna davet etmiş. Bu sırada eli ıstakalı adam, bize doğru yaklaşarak karşımıza tehditkar bir vaziyet almış. Bu sefer ben yine müdahale etmek istemişim ve aynı sessiz işaretle 'ne yapayım' diye sormuşum. Atatürk, bana tekrar 'sus' işareti verdikten sonra, o azılı herife dönerek "sen kimsin, ne istiyorsun" diye sormuş, fakat adam bu suale cevap vereceği yerde, cebinden bir tabanca çıkararak iki kurşun sıkmış, biri Atatürk'e, öteki bana. Sonra bu adam bize 'kalkın dans edelim' emrini vermiş. İkimiz de kalkıp, O'nun huzurunda dans etmişiz.

Bu karmaşık rüya Atatürk'ün yine buhranlı bir gece geçirdiğine delalet ediyordu. Kendisine:

"Bu bir şey değil, dedim. Ben daha korkunç rüyalar görmüşümdür. Hele bir tanesini hiç unutmam. Müsaade ederseniz anlatayım:

"Anlat bakalım..."

Atatürk, gördüğü son rüyayı Afet İnan'a anlatmıştı. Bu olay 26 Eylül 1938 tarihinde, Atatürk'ün ilk defa rahatsızlığıyla ilgili bir koma atlattığı gece meydana gelmişti. Afet İnan, olayı şöyle anlatmaktadır: *"O gece rahatsız geçirdi. İlk hafif komayı o zaman atlatmıştı. Ertesi sabahki açıklamasında 'Demek ölüm böyle olacak' diyerek, uzun bir rüya gördüğünü anlattı. 'Salih'e söyle, ikimiz de kuyuya düştük, fakat o kurtuldu' dedi."*

Atatürk'ün burada 'kuyuya düşme" sembolü ile gördüğü rüya vizyonu, kendisinin de söylediği gibi, ölüm habercisiydi. Salih Bozok'un kuyudan kurtulması ise, Atatürk'ün vefat ettiği gün, buna çok üzülen Salih Bozok'ün intihar etmesi ve sonunda kurtarılmasını simgeliyordu.

ATATÜRK ALKOL VE DİN

Atatürk'ün hayatı 1930 dan sonra çok yoğun, hareketli ve stresli geçmişti. Ömrünün son yıllarını tarih ve dil tezleri gibi kültürel meselelerle ve Hatay sorunu gibi siyasal meselelerle uğraşarak geçirmişti. Bu yıllarda patlak veren devrim aleyhtarı hareketlerin olumsuzluklarından çok fazla etkilenen Atatürk, bu olağanüstü tempo sonunda yorgun düşmüştü. Sağlığı bozulmuş ve şiddetli hastalıklarla mücadele etmek zorunda

kalmıştı. Bu dönemde de ağrıları o kadar dayanılmaz bir hal almıştı ki, artan ağrılarının en güçlü ilacı olarak alkole başvurmaktaydı. Hasta günlerinde doktorların bütün uyarılarına rağmen, içkiyi bırakmayan Atatürk'e bir gün yaveri Hasan Rıza Soyak, neden doktorların uyarılarına rağmen içkiye devam ettiğini sorunca, Atatürk şu cevabı vermişti:

"-Çocuk çocuk, haklısın, bunun farkındayım. Ama mecburum. İçmediğim zamanlar uyuyamıyorum. Izdırap içinde bunalıyorum. Aynı zamanda içki bağırsaklarımı tanzim ediyor. Bu durumda taktir edersin ki, yapabileceğim şey ancak miktarını mümkün mertebe azaltmak olabilir."

Atatürk'ü *"İslâm düşmanı"* (?) olarak bu millete anlatanların gülünç delillerinden biri Atatürk'ün içkiye olan düşkünlüğüdür. Tüm Atatürk düşmanları yine Türk halkının İslâmi hassasiyetlerini istismar ederek, Atatürk'ün içki kullanmasını *"ayyaşlık"* (?) derecesine ulaştıracak kadar abartıp, bunu Atatürk'ün en büyük zaaflarından biri olarak topluma belletmeye çalışmaktadırlar. Bu şekilde İslâm hükümlerini göz ardı ettiğini, dolayısıyla Atatürk'ün *"dinsiz"* (?) olduğunu ima etmektedirler.

Oysa ki, Atatürk'ün önemli kararları alacağı zaman, cephedeyken ve İslâm dini için kutsal olan günlerde ağzına tek damla içki koymadığı bilinmektedir. Halide Adip Adıvar, Atatürk'ün Milli Mücadele yıllarında ağzına bir damla içki koymadığını ve sabaha kadar uyanık kalabilmek ve savaş plânları üzerinde uğraşmak için sadece kahve içtiğini belirtmektedir. Halide Edip Adıvar, **"Türk'ün Ateşle İmtihanı"** adlı romanında bu konuda şunları yazmıştır:

"O günlerde 1920 yazının ortalarına rastlar. Karargahta adeta bir manastır hayatının riyazeti içinde yaşıyorduk. Yakup Kadri bu devirden bahsederken, "siz manastır hayatı yaşıyorsunuz" derdi. Mustafa Kemal Paşa adeta rahip gibi yaşıyordu.... Bu ilk aylarda, hatta daha sonra daima içkiye karşı nefsine hakimdi. İçkiye iptilası rivayet edildiği halde ağzına bir damla alkol almamıştı."

Bu arada Atatürk'ü içki kullandığı için *"dinsiz"* (?) ilan eden inanç sömürücülerine, İslâmi hassasiyetlerinin çok yüksek olduğu bilinen Osmanlı padişahı Abdülhamit'e doktorların rakıyı yasak edip, sadece viskiyle yetinmesine izin verdiklerini hatırlatalım.

ATATÜRK'ÜN SON GÜNLERİ

Hastalığının gün geçtikçe daha da ilerlemesi, gün geçtikçe kurtuluş ümidinin tükenmesi, gün geçtikçe artan ağrıları ve gün geçtikçe yaşamla olan bağlarının kopması, O'nun ister istemez manevi sembollere, dine daha çok yakınlaştırmıştı.

Son günlerde, hastalığı süresince yanında bulunanlar, yaverleri, yakın arkadaşları, doktorları, O'nun bu dönemde Allah'ın adını ağzından düşürmediğini söylemektedirler. Doktoru Mim Kemal, Atatürk'ün bu zor günlerinde hasta yatağında en çok tekrarladığı kelimelerin *"aman dil, değil dil, amma Yarabbi, Yarabbi, Allah'ım"* gibi kesik kesik kelime ve cümleler olduğunu belirtmektedir. Atatürk'ün hastalığının en ileri dönemlerinde son günlerde kardeşi Makbule, O'nu bir an olsun yalnız bırakmamış, başucunda saatlerce Kur'an okumuştu.

BİR İDDİA: "ATATÜRK'ÜN SON MESAJI"

Bazı araştırmacılar Atatürk'ün son günlerinde insanları İslâm dinine çağıran bir mesaj yayınladığını iddia etmektedirler.

"1979 yılında, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi yayınları arasında **"Urduca Yayınlarda Atatürk"** isimli bir eser neşredilmiştir. Eser, Nedim Senbai tarafından Urduca olarak yazılmış ve Prof. Dr. Hanif Faruk tarafından da Türkçe'ye çevrilmiştir. Eserin neşir tarihinde Üniversitenin rektörü olan Prof. Dr. Sayın Tahsin Özgüç, "Önsöz" ile, fakültenin dekanı olan Prof. Dr. Oğuz Erol'da "Birkaç Söz" ile eseri takdim etmişlerdir. İşte bu eserde, *"Atatürk'ün Son Mesajı"* başlığı altında bir bölüm bulunmaktadır. Mesaj şudur:

"-Bütün dünyanın Müslümanları, Allah'ın son peygamberi Hz. Muhammed'in (s.a.v.) gösterdiği yolu takip etmeli ve verdiği talimatları tam olarak tatbik etmeli Tüm Müslümanlar, Hz. Muhammed'i örnek almalı ve kendisi gibi hareket etmeli; İslâmiyet'in hükümlerini olduğu gibi yerine getirmeli; zira ancak bu şekilde insanlar kurtulabilir ve kalkınabilirler."

Nedim Senbai, Atatürk'ün bu son mesajını Başbakan ve Dışişleri Bakanı vasıtasıyla dünyaya açıkladığını da belirmekte ve şu yorumu yapmaktadır:

"Atatürk'ün bu mesajı, kendisinin ne kadar dindar ve gerçek Müslüman olduğunu açıkça gösteriyor. O'nun için Büyük Önder'e olan sevgimiz, saygımız ve bağlılığımızı ispatlayabilmek ve tazeleyebilmek için bu mesajı hatırlamalıyız. Atatürk'ün

ruhunu şad etmek istiyorsak, son sözlerine göre hareket etmeliyiz. Doğrusu Büyük Türk Liderinin son mesajı, Müslümanlar için yeni bir hayatın müjdecisi olabilir. Müslümanlar Atatürk'ün sözlerine uyarak, hem dünya da, hem ahirette yüksek mertebeye erebilirler.

Nedim Senbai'nin "*Atatürk'ün Son Mesajı*" olduğunu iddia ettiği yukarıdaki ifadelere kitabında yer veren Ahmet Gürtaş, söz konusu mesaj hakkında şu yorumu yapmaktadır.

"*Bu mesajın tarihi bakımdan varid olup olmadığını, şayet varid ise yerli herhangi bir kaynakta bulunup, bulunmadığını bilmiyoruz. Bu itibarla bu mesaja dayanarak herhangi bir sonuca ulaşmak istemiyoruz. Zaten Atatürk'ün İslâm karşısındaki tavrını tesbit konusunda, bu mesajın mevcuda ilave edeceği yeni bir şey de yoktur. Ancak, mesajın, Müslüman ülkeler halkının Atatürk'e bakış açısını göstermesi bakımından aynı bir değeri vardır ve bunu buraya alışımızın sebebi bunu tebarüz ettirmektedir.*"

ATATÜRK'ÜN SON SÖZÜ: "ALEYKÜMSELAM"

Atatürk, Milli Mücadele sonrasında İslâmi bir unvan olan "Gazi" ünvanı almış ve bu ünvanı ömrünün sonuna kadar gururla taşımıştı. "*Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır, fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır*" diyerek, dünya hayatının geçiciliğini asla unutmayan ve ölüm gerçeğine hep hazır olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk 10 Kasım 1938'de son nefesini verip, hayata gözlerini kapadı.

Atatürk'ün vefatına şahit olan Hasan Rıza Soyak, son birkaç saatte olanları ve son dakikaları şöyle anlatmaktadır.

"*...Herhalde iyi göremiyordu ki, bana sordu:*

-Saat kaç?

-Cevap verdim:

-7. 00 Efendim.

Aynı suali bir iki defa daha tekrar etti. Aynı cevabı verdim. Biraz sükunet bulunca yatağa yatırdık, başucuna sokuldum.

-"Biraz rahat ettiniz değil mi? Efendim," diye sordum.

-"Evet" dedi.

Arkamdan Neşet Ömer İrdelp yanaşıp rica etti.

-"Dilinizi çıkarır mısınız Efendim?"

Dilini ancak yarısına kadar çıkardı. Dr. İrdelp tekrar seslendi:

-"Lütfen biraz daha uzatınız."

Nafile... Artık söyleneni anlamıyordu. Dilini uzatacağı yerde tamamen çekti; başını biraz sağa çevirerek Dr. İrdelp'e dikkatle baktı ve:

-'Aleykümselam' dedi. Son sözü bu oldu."

Atatürk'ün cenaze namazı 19 Kasım 1938 Sabahı Dolmabahçe Sarayı muayede (kabul) salonunda kılınmıştır. Atatürk'ün cenaze namazını İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Ord. Prof. Şerafettin Yaltkaya kıldırmıştır.[325]

325 - Bu konu aşağıda ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

AKILCI VE ÖZGÜN BİR DİN ANLAYIŞI

Atatürk'e göre, dinsiz toplumların devamına imkan yoktur. Nitekim kendisine sorulan *"Paşam, din lüzumlu bir şey midir? Hilafetin kaldırılması iyi mi olmuştur? Sorusuna, Atatürk gayet sakin bir tavırla şu cevabı vermişti:*

"-Evet, din lüzumlu bir müessesedir.

Dinsiz milletlerin devamına imkan yoktur. Yalnız şurası var ki, din Allah ile kul arasındaki bağlılıktır."

ATATÜRK'ÜN NOT DEFTERİNDEN;

"TANRI BİRDİR VE BÜYÜKTÜR"

Atatürk tek Tanrı'ya inanıyordu. Bu inancını, not defterlerinden birine kaydettiği bazı cümlelerle açıkça göstermektedir. Mustafa Kemal defterlerinden birinde ve pek çok notları arasında, bir Bursa ziyareti sırasında yapacağı konuşmanın madde başlarını sıralamış, bunun altına kalın bir çizgi çektikten sonra büyük harflerle eski yazıyla *"Tanrı birdir ve büyüktür"* ifadesini yazıp, onun da altını çizmiştir. 19-14 Fihrist Numaralı Not Defteri'nin, 9 Mart 1338 (1922) tarihini taşıyan bölümünün sonunda, *"10 Mart için hareket sureti kararlaştırıldı"*, gibi notlar ve ondan sonra da *"Hafıza Kur'an okuttuk,"* kaydı görülmektedir. Sonraki günlerde, yani *"10 Mart'ta Hafıza Kur'an okuttum, 15 Mart'ta Hafıza okuttuk, 20 Mart'ta Hafız Kur'an okudu"* ifadeleri görülmektedir.

Bir gerçektir ki, bu defterler birkaç arşiv uzmanından başka kimse tarafından görülmemiş, hiçbir politik amaçla yazılmamış ve o günlerden bugünlere kadar, herhangi bir şekilde yayınlanmamıştır. Bunlar, Mustafa Kemal'in vicdanının ve inancının temiz ve maddi çıkarlardan uzak ifadeleridir.

AHMET FUAT BULCA: "ATATÜRK GERÇEK BİR DİNDARDI"

Atatürk'ü gerçekten tanıyanlar, O'nun kendi döneminde ve kendisinden sonra din alimi olarak geçinen birçok kişiden "daha dindar" olduğunu söylemektedirler.

Ahmet Fuat Buca'ya göre Atatürk gerçek bir dindardı. *"...Ama O'nun dindarlığı değişen zamanın önünde engel görünen şekilcilerden değildi. Dini Allah'la kul arasında kendi inhisarlarında vasıta sayanlara kaşı çıktı. O'nun laiklik anlayışının temelinde bu duygu, bir de asıl olarak kadın özgürlükleri vardır."*

KIZ KARDEŞİ MAKBULE'YE GÖRE ATATÜRK'ÜN DİN ANLAYIŞI

Atatürk'ü en iyi tanıyanlardan biri olan kız kardeşi Makbule, Atatürk'ün din görüşüyle ilgili şunları söylemektedir:

"...Her Ramazanın bir günü ve ekseriyetle Kadir Gecesi bana iftara gelirdi. O gün imkan bulabilirse, oruç tutardı. İftar sofrasını eski tarzda isterdi. Oruçlu olduğu zaman iftara başlarken dua ederdi. Kur'an dinlemeyi sever, Kur'an yüksek sesle ancak makama aşina olanlar ve güzel sesliler okumalı derdi. Annemin ölümünden sonra ruhuna hatim okutmak istemiştim. Bu arzumu kendisine söylediğim zaman "bana, çok iyi edersin. Benim için de okut" demişti ve aradan bir zaman geçtikten sonra vaadimi yerine getirip getirmediğimi sormuştu. Ruhun ebediyetine itikadı vardı. Yine bir aile meselesi için sinirlenmiş, muhatabı için bu adam hiçbir şeyin ebediliğine inanmaz. Zaten bedbaht biridir. Nesini ıslah edelim" demişti.

ATATÜRK SORUYOR: "ALLAH'IN VARLIĞINI KANITLAYABİLİR MİSİN?"

Atatürk'e göre, Allah'ın varlığını kanıtlayabilecek örnekler ileri sürebilmek bir zeka meselesiydi. Geçliğinden itibaren bu kuramsal konu üzerinde düşünmüş ve değişik kitaplar okumuştu. Örneğin, Filibeli Ahmet Hilmi'nin "**Allah'ı İnkar Mümkün müdür**" adlı kitabı Atatürk'ün Allah'ın varlığı konusunda okumuş olduğu kitaplardan sadece biridir. Atatürk bazen çevresinde bulunanlardan Allah'ın varlığını kanıtlamalarını ister ve onları bir tür sınavdan geçirirdi. Örneğin, bir gün Polonya elçiliğinde gördüğü geç bir Polonyalı kızı adeta bir tür sözlü sınava tabi tutarak, Ondan Allah'ın varlığını kanıtlamasını istemişti.

HASAN RIZA SOYAK'A GÖRE ATATÜRK VE DİN

Atatürk'ün Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak Atatürk'ün inançlı biri olduğundan emindi. Soyak bu konuda şunları söylemektedir:

"...Türk milletini Müslümanlığın öz kaynağı ile gerçek bir din anlayışına ulaştırmak, bu suretle zihin ve vicdanları cehalet ve taassubun karanlığından kurtarıp, akıl yolu ile, ilmin aydınlığına kavuşturmak için olanca gücüyle gayret sarf eden, takip edilecek yol üzerinde zulmeti devam ettirmek kastiyle, muhtelif menfaatçi ve sömürücü müesseseler tarafından vücuda getirilen perde ve engelleri birer birer ortadan kaldırmış olan büyük bir mücahidi, dinsiz telakki etmeğe imkan var mıdır?..."

Bütün bu örnekler, Atatürk'ün kendine özgü bir Allah inancına sahip olduğunu kanıtlayan bazı delillerdir. Bunu ifade ederken altı çizilmesi gereken nokta, "özgün" kelimesidir. Çünkü, O'nun inanç anlayışı, geleneksel anlayışın birçok yönünü benimseyen, genel itibarıyla gelenekseli sorgulayan, gelenekselin dışına taşan bir anlayıştı. Bu inanç anlayışı içinde, akılcı değerlendirmeler ve pozitivist yorumlar da vardı.

Örneğin, geleneksel İslâm anlayışınca pek hoş karşılanmayan, resim ve heykel gibi sanatlarla uğraşmanın İslâm'a aykırı olmadığı görüşündeydi.

Hz.Peygamber'in İslâmiyet'i yayarken, insanların kalplerine, vicdanlarına ve yaşadıkları ortama yerleşmiş olan putları toplumsal hayattan ve vicdanlardan söküp atmasının bir zorunluluk olduğunu belirten Atatürk, İslâm'ın tamamen anlaşılıp, yerleştikten sonra insanların bu taş parçalarına, İslâmiyet öncesinde olduğu şekliyle, ilahi anlamda inanmalarının ve tapmalarının mümkün olmadığını düşünmekteydi. O, böyle bir şeyi düşünmeyi bile "alime İslâm'ı tahkir etmek" olarak yorumlamaktaydı. Aydın ve dindar olarak tanımladığı Türk milletinin, gelişmenin şartlarından biri olarak gördüğü heykeltıraşlığı, azami derecede ilerletmesini arzulamaktaydı.

YABANCI GÖZÜYLE ATATÜRK VE DİN

Atatürk ve din konusuyla özellikle araştırmacılar ve tarihçiler, daha O'nun sağlığında ilgilenmeye başlamışlardı. Atatürk'ün din anlayışına 1930'lu yıllarda yorum getiren yabancılardan Yorgi Pesmazoğlu (Yunanistan Büyükelçisi) Atatürk ve din konusunda şunları söylemektedir:

"...Mamafih Kemal dinsiz değildir. Bende bıraktığı intibaa göre uluhiyet mefhumunu Woltaire'nin anladığı şekilde kabul etmektedir. Dini vicdanı mesele olarak görmektedir. Kendisi doğuştan dini tolerans sahibi olduğundan vicdan hürriyetine hürmet etmektedir."

Atatürk ve din konusuna inkılaplar açısından yaklaşan Robert de Beauplan ise, Atatürk'ün din üzerinde baskı kurmadığını ve vicdan özgürlüğünden yana olduğunu şu sözleriyle dile getirmekteydi:

"...Atatürk'ün yaptığı esaslı devrimlerin birçok örnekleri gösterebilir. Fakat, bunların başlıca üç prensibi şudur: Modernleştirme, demokratikleştirme, laikleştirme. Bunun için Atatürk'ü itham edenler olmuştur. Fakat, bu düşünce yanlıştır. Atatürk hiçbir zaman dinin kendisini tazyik etmemiş ve vicdan hürriyetine daima riayet etmiştir. O yalnız eskiden

dinin herşeye hakim olduğu bir ülküde, dini kendi alanına, yani ruhani ve manevi alana nakletmiştir."

"**Yeni Türkiye'de İslamlık**" adlı eserin yazarı Gotthard Janeschke, Atatürk'ün kendini Müslüman olduğu için mutlu saydığını, hatta birçok defa mesela Hıristiyanlığa karşı İslâmiyet'i savunduğunu belirtmektedir.

Atatürk ve din konusunda ABD büyük elçisi Sherrill'in söyledikleri ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü, adı geçen büyük elçi Atatürk'le din konusunda bizzat tartışmalara girmiş ve Atatürk'ün nasıl bir din görüşüne sahip olduğunu iyi gözlemlemişti.

Sherrill, Atatürk'ün din görüşü hakkında şunları söylemektedir: *"Dini devletten ayırması dinsizlik değildi. Bunu kutsal kitabı kendi dillerinde yayınlatarak, bir elle aldığını diğeri ile vererek kanıtladı. Herkesin kendi okuması için kutsal kitabın sayfalarını açtıysa, O'na dinsiz demek haksızlık olmaz mı? Kesinlikle evet. Şüphesiz Gazi, bizim G. Waşhingtonumuz gibi dindar değil. Ama kabul gerekir ki, basit bir tiren kondüktörünün ve yüz binlerce basit Türk'ün her günkü yaşamına Kur'an'ı sokan adam hiç şüphesiz saygıdeğer bir dini ihtilal yapmıştır.*

Agnostik (Fizik ötesi şeylerin bilinemeyeceğine inanan) hatta, din düşmanı diye suçlayanlara karşı, Gazi'nin Allah'a inandığını söylemeliyim. İnsanlığın bir Allah'a sahip olma ihtiyacı ve hakkına; insanın Allah'a şahsen bağlanma ihtiyaç ve hakkına inandığını da eklemeliyim. Ama bunun kalıplaşmış dualar aracılığıyla yapılacak şey olmadığına da inanıyor."

Yerli ve yabancı birçok gözlemci ve uzmana göre Atatürk'ün dini inancı vardı. Akılcı değerlendirmeleriyle en son din olan İslâm'ın en mükemmel din olduğunu düşünmekteydi. Özgün bir din anlayışına sahip olmakla birlikte, bazı geleneksel yaklaşımları da benimsemişti. İnanan, Allah'ın varlığını ve birliğini kabul eden biri olmasına rağmen -hayatının değişik dönemlerinde materyalist ve pozitivist düşünüş tarzına da yöneldiği için olsa gerek- dinin ibadet boyutuna uygulama anlamında uzak kalmıştı.

ATATÜRK'ÜN DİN ANLAYIŞI VE EİNSTEİN

Atatürk ve din konusundaki değerlendirmelere, yüzyılımızın son dahisi, ünlü fizikçi Einstein'in bilimsel düşünce tarzına sahip insanlar ve din konusundaki çarpıcı yorumları ışık tutacak niteliktedir: Yaygın anlayışın aksine Einstein ve O'nun gibi düşünen bazı bilim adamlarına göre, bilimsel düşünce ve dinsel düşünce arasında bir çatışma-

dan çok bir birliktelik vardır. Dolayısıyla, bilimsel düşünce yapısına sahip insanların Tanrı'ya inanmaları son derece doğal ve tutarlı bir yaklaşımdır. Nitekim bilim ve edebiyat tarihine geçmiş, bilimsel düşünce yapısına sahip çok sayıda insanın "Tek Tanrı" düşüncesine sahip oldukları görülmektedir. Örneğin, Newton, Kepler, Tolstoy, J. J. Rousseau ve Voltaire bunların en tanınmış olanları arasında gösterilebilir: Newton, bilim ve din hakkında şunları söylemektedir: "*Teoloji, bilimlerin anası Matematik tanrının varlığını ispatladı. Sayıların armonisini, gök yüzünün mekaniğini ben buldum... Beni yarattığım teoloji ölümsüzleştirecek. Daha yüzyıllar boyunca tanrının varlığını ispatlayan Newton'a saygı gösterecek bütün dünya.*" Tolstoy ise "**İtiraflarım**" adlı eserinde din ve Tanrı hakkında şu ifadelere yer vermekteydi: "*...İnsanlığın başlangıcından itibaren hayatın olduğu yerde, yaşama imkanını inanç veriyor ve inancın ana çizgileri her yerde, hep bir ve aynı.*

İnanç hangi cevapları verirse versin, bu cevapları kime verirse versin ve hangi inanç olursa olsun, inancın her cevabı insanın ölümlü varlığına sonsuzluk anlamı veriyor; yani acılarla, ölümle yok olmayan bir anlam. Bu demektir ki, yaşamanın anlamı ve imkanı yalnızca inançta bulunabilir... Öyleyse o vardır. O, sonsuz yaşanmayan şeydir. Tanrı'yı bilmek ve yaşamak bir ve aynı şeydir..."

Din olgusunun ve Tanrı'nın varlığını kabul eden bilim adamlarından biri de Einstein'dir. Einstein'e göre *"Engin bir bilimsel kafaya sahip olanlar arasında kendine ait dinsel duyguları olmayan birine zor rastlanır."* Einstein, bu dindarlığın *"naif bir insanın"* dindarlığından farklı olduğunu belirtmektedir. *"Bu tıpkı bir çocuğun babasını yüceltmesi gibi bir duygudur."* Şüphesiz Atatürk, Einstein'in tarifini yaptığı *"naif insanların din anlayışından farklı"* bir din görüşüne sahipti.

"Engin bir bilimsel kafaya sahip olanlar arasında kendine ait dinsel duyguları olmayan birine zor rastlanır" diyen Einstein özgün bir din anlayışına sahiptir. İşte ünlü fizikçi Einstein'in din anlayışıyla, Atatürk'ün din anlayışı tam bu noktaya yani "özgünlük noktasında" birleşmektedir. Einstein, özellikle Hıristiyanlık merkezli din anlayışını eleştirirken, kendine özgü, kendisinin de adlandıramadığı gelenekselin dışına taşan bir din görüşünü benimsemiş gibi görünmektedir. Einstein, bilimle dinin mutlaka çatıştığı biçimindeki yaygın kanıya katılmamakla birlikte, Hıristiyanlık dini ve bilim konusunda aynı kanıda değildir. Einstain, "naif insanların dindarlıklarından farklı" olarak adlandırıldığı din anlayışının bilimle çatışmadığını, tam aksine bu tür bir din anlayışının bilime de ihtiyacı olduğunu düşünmektedir. Einstain'in *"din olmadan bilim eksiktir, bilim olmadan din kördür"* sözü, din ve bilim arasındaki birlikteliği en açık şekilde ortaya koymaktadır.

Geleneksel dini öğretilere (daha çok Hıristiyanlık) eleştiriler yönelten Einstain, kainatta var olan her şeyi yönlendiren bir gücün var olduğuna inanıyordu. Bu inancını şu sözlerle dile getirmekteydi: *"Her şey bizim üzerinde denetim kuramadığımız güçler tarafından belirlenmiştir. Bir sinek için olduğu kadar, bir yıldız için de her şey belirlenmiştir. İnsanoğlu, sebzeler, kozmik toz... Biz hepimiz çok uzaklarda çalınan bir görülmeyen kavaldan gelen gizemli ezgiyle dans etmekteyiz."*

Atatürk de din konusunda Einstain gibi düşünmesine rağmen, aralarındaki temel fark, Einstain'ın Hıristiyanlık'tan neredeyse tamamen ayrılan ve tam olarak adlandırımadığı "naif insanlarınkinden farklı" din anlayışına karşılık, Atatürk özü açığa çıkarılmış bir

İslâm dininin en mükemmel ve en tabii bir din olduğunu düşünmekteydi. Atatürk'ün özgünlüğü, İslâm dinini akıl ve bilim ekseninde yeniden yorumlayan, hatta İslâm dininin bazı geleneksel yönlerini de kabul eden bir özgünlüktür.

Atatürk'e benzer din görüşüne sahip başka bilim adamları da vardır. Bunlardan biri de Prof. Dr. Wiliam Şhea'dır. Bilim tarihçisi Prof. Dr. Wiliam Şhea, bilim ve dinin çatıştığı biçimindeki geleneksel düşünceye karşı çıkarak, din, bilim ve bilimsel düşünce yapısına sahip insanlarla ilgili şunları söylemektedir:

"...Newton ve Kepler gibi bilim adamlarının ne kadar dindar olduğunu unutuyoruz. Aydınlanma rasyonalizmi dinin tamamen yok olacağına inandı. Öyle olmadı. Demek ki, din temel bir ihtiyaca karşılık veriyor. Benim en büyük korkum, dinin istismar edilmesi, kullanılması..."

Wiliam Şhea'nın 1998'de yaptığı bu tür değerlendirmelerin benzerlerini Atatürk 1920'li yıllarda yapmıştı. Tıpkı bilim tarihçisi Şhea gibi Atatürk de *"dinin temel bir ihtiyaca karşılık verdiğine"* inanıyordu ve Atatürk'ün de en büyük çekincesi, dinin istismar edilmesi ve kullanılmasıydı.

Wiliam Şhea bilimin ve dinin çatışmaya sokulmadan bir arada bulunabileceğini (Hıristiyanlık bakış açısından) değerlendirerek, bilim ve din arasında mutlaka çelişki, uyuşmazlık yada çatışma olması gerektiğine inananları *"zihinleri basit çalışan insanlar"* olarak değerlendirmektedir. Atatürk'ün İslâm dini açısından konuya yaklaşarak, İslâm dininin akla, mantığa ve bilime aykırı olmadığını ifade etmesi, Wiliam Şhea'nın din-bilim değerlendirmelerinin Atatürk'ün din-bilim değerlendirmelerine benzediğini göstermektedir.

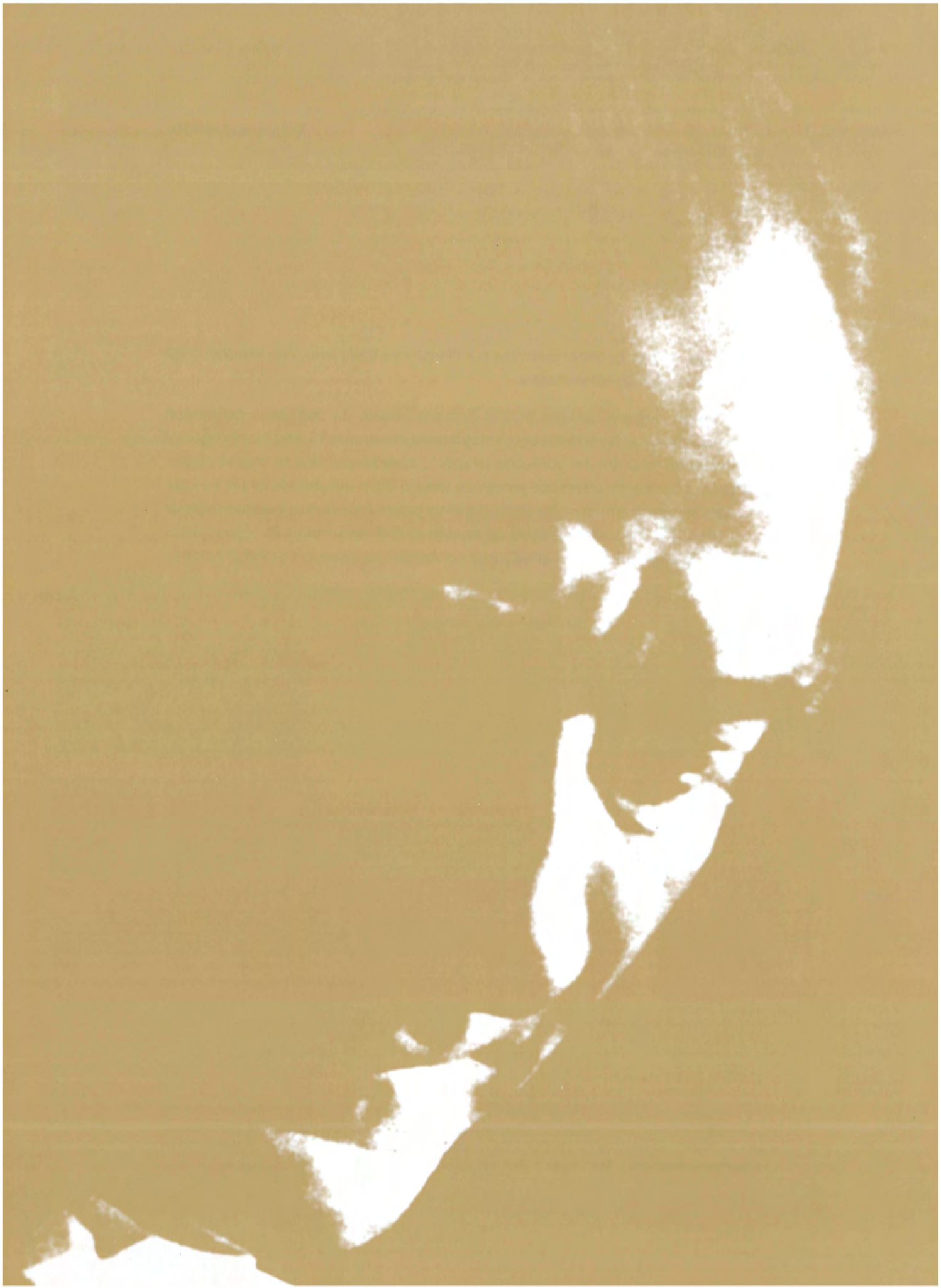
ATATÜRK DÜŞÜNCESİNDE DİN

Sonuç olarak Atatürk düşüncesindeki temel din görüşünü şu şekilde netleştirmek mümkündür: İslam dini özü itibariyle ilerlemeye, çağdaşlaşmaya, akla ve bilime engel değildir. Müslümanlar yaşamlarını uygarca sürdürürlerken, özgürce ve rahatça ibadetlerini de yapabilmelidirler. Bunun için "şeriat" denen ve doğuşu çok eskilere dayanan dine dayalı bir devlet gerekmez. Yönetim, ekonomi, insan hakları ve toplumsal kurallar çağdaş değerlere, insan ihtiyaçlarına, çağdaş hukuka göre aklın, bilimin ve teknolojinin ilkelerine dayandırılmalıdır. Bu düşünce aynı zamanda İslâm'ın da öngördüğü yoldur. Türk toplumu ilerleyişini sürekli kılmak için, hem yaşayışını, hem de inancını

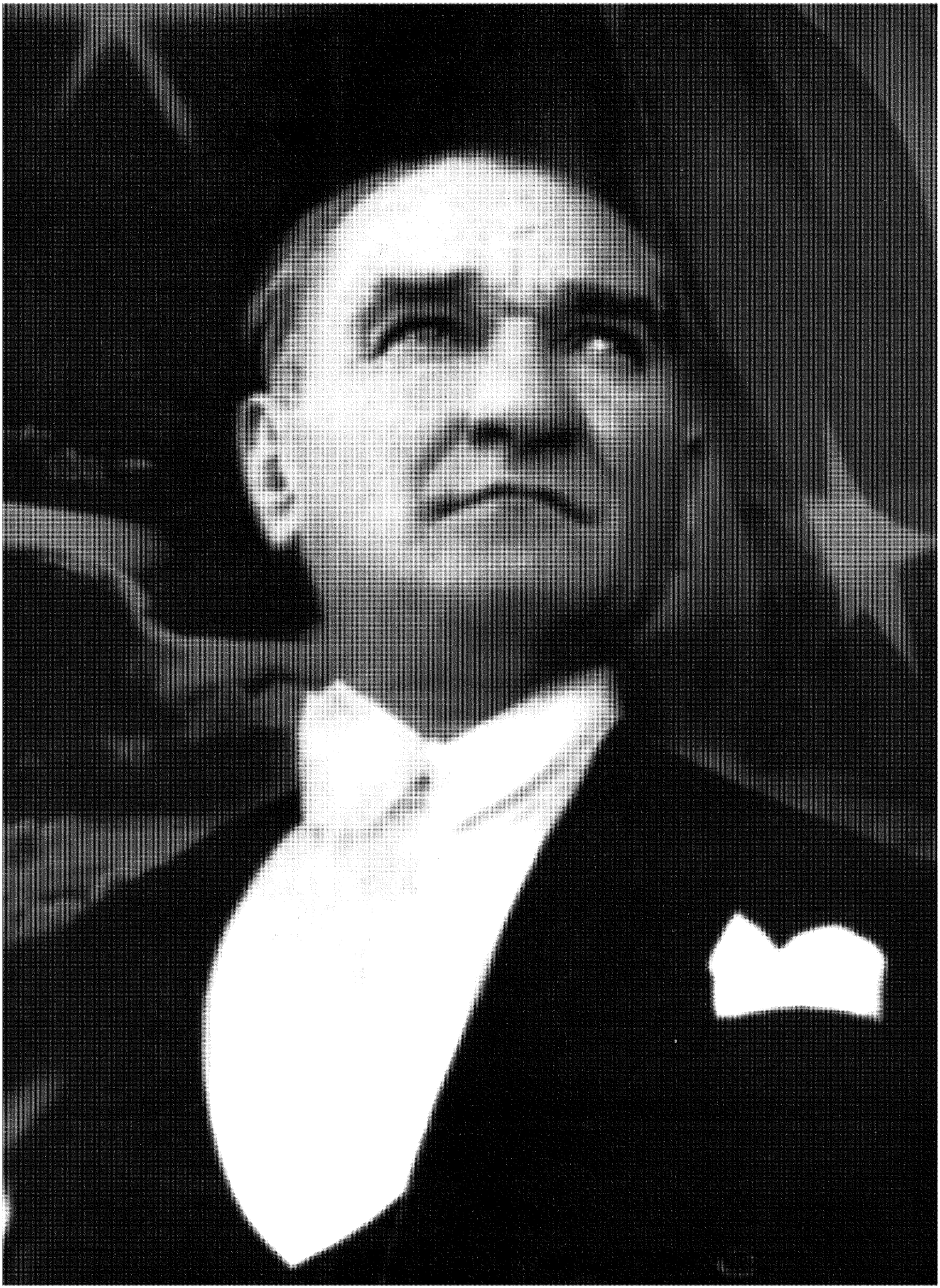
hurafelerden, eski ve gereksiz uydurma kurallardan ve dinle uzaktan yakından ilgisi olmayan dogmalardan kurtarmalıdır.

Atatürk, esnek, değişen zamana paralel bazı yorumların da değişmesi gerektiğini düşünen, dogmatik anlayışı reddeden, anlaşılabilen, dolayısıyla Türkçe, inanç özgürlüğünü ön planda tutan bir din görüşüne sahipti. "*...şu da bir gerçektir ki, Atatürk düşüncesiyle gelen bu anlayışın ülkemizde yerleşmesi sonucu İslâm dünyasında en saf, en sade ve ileri, aynı zamanda dini en doğru algılayan, dinin gerçek emirlerini ve kurallarını özenle uygulayan tek ülke Türkiye Cumhuriyeti, tek toplum da Türk toplumudur. Bu seçkinliğimizi ve dünya Müslümanlarına örnek olma şansımızı Atatürk düşüncesinin getirdiği anlayışa borçluyuz.*"[326]

326 - Atatürk'ün manevi dünyası hakkındaki bu ayrıntılı bilgiler büyük oranda şu çok önemli ve kapsamlı araştırmadan alınmıştır: S. Meydan, **Bir Ömrün Öteki Hikayesi (Atatürk, Modernizm, Din, Allah),** Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul, 2004, s. 472-512.

Sarı Paşa'nın Ölümü, Cenaze Töreni ve Defin İşlemi

FANİ DÜNYADAN BİR DAHİ GÖÇÜYOR

Büyük Atatürk, devam eden hastalıktan kurtulamayarak 10 Kasım 1938 Perşembe günü saat 09.05'te vefat etti. Dolmabahçe Sarayı'nda idi. Büyük ölçüde *"beslenme tarzı ve daimi peklik"*ten kaynaklanan *"karaciğer iltihabı"*[327] rahatsızlığı, özellikle ölümünden yaklaşık kırk gün öncesi itibarıyla şiddetini artırmış, mukadder akıbet belli olmuştu. Konuyla ilgili yazışmalar incelendiğinde, hastalığın Ekim ayı içinde zaman zaman iyileşme belirtileri gösterdiği; zaman zaman da ağırlaştığı anlaşılmaktadır. Hastalık özellikle Kasım ayının başından itibaren iyice şiddetini artırmış görünmektedir.[328]

Atatürk'ün vefatı, *"müdavi tabipler"* Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp, Prof. Dr. Mim Kemal Öke ve Dr. Nihad Reşad Belger ile *"müşavir tabipler"* Prof. Dr. Akil Muhtar Özden, Prof. Dr. Hayrullah Diker, Prof. Dr. Süreyya H. Serter, Dr. Kamil Berk ve Dr. Abrayava Marmaralı tarafından yazılan şu raporla tespit edildi: *"Reisicumhur Atatürk'ün umumi hallerindeki vehamet dün gece saat 24'de neşir edilen tebliğden sonra her an artarak bu gün, 10 İkinciteşrin 1938 Perşembe sabahı saat dokuzu beş geçe Büyük Şefimiz derin koma içinde terk-i hayat etmişlerdir. 10 İkinciteşrin 1938."*[329]

Atatürk'ün ebediyete intikali, " Baş Vekil emri ile Dahiliye Vekili Şükrü Kaya" imzası ile Dahiliye Vekaleti'nden yayınlanan 10 Kasım 1938 tarihli "Hükümet Tebliği"nde şu sözlerle duyuruldu: *"Müdavi ve müşavir tabiblerin neşredilen son raporu Atatürk'ün Dünya'ya gözlerini kapadığını bildirmektedir. Bu acı Hadise ile Türk vatanı büyük yapıcısını Türk Milleti ulu şefini insanlık büyük evladını kaybetti. Milletimize içimiz yanarak bu tarife sığmaz ziyandan dolayı en derin taziyelerimizi sunarız. Kederlerimizin tecellisini ancak ve ancak onun büyük eserine bağlılıkta ve aziz vatanımızın hizmetinde ararız. Şurasını da her şeyden evvel beyan etmeliyiz ki ölmez olan onun büyük eseri Cumhuriyet Türkiyesinde Hükümetimiz içinde bulunduğumuz bu mühim anda bu güne kadar olduğu gibi dikkatle vazife başındadır... Bu gün ayrılığına ağladığımız büyük Şefimiz Atatürk her vakıt Türk Milletine güvendi. Eserlerini bu güvenle yaptı. İdamesi esbabının istikmal ederek güvenle büyük milletimize bıraktı. Ebedi Türk milleti onun eserlerini ebediyetle*

327 - Prof. Dr. Noel Fissenger'in teşhisi. Bu konuda bakınız: C. Dündar, "Rakıdan Ölmedi", **Sabah Gazetesi,** 10 Kasım 1999, s. 19.

328 - Bu belgeler için bakınız: **Belgelerle Atatürk,** T.C. Milli Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 59-64.

329 - **Belgelerle Atatürk,** s. 77. **Ayın Tarihi,** Sayı: 60 Mükerrer, 1-30 2nci Teşrin (Kasım) 1938, s. 20.

yaşatacaktır. Türk gençliği onun kıymetli vediası olan Türkiye Cumhuriyeti'ni daima koruyacak ve onun izinde yürüyecektir. Kemal Atatürk Türk'ün tarihinde ve gönlünde daima yaşayacaktır."[330]

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak da 10 Kasım 1938 günü yayınladığı "Orduya Tamim" de taziyesini şu sözlerle ifade ediyordu: *"Büyük Türk Ordusu, Sevgili Arkadaşlarım: Hükümetin beyannamesinden anlaşıldığı üzre Cumhuriyetimizin kurucusu olan Atatürk her fani gibi gözlerini hayata kapadı. Baki olan Türk vatanı ile Türk Milletini her teşebbüsünde muzaffer kılmak umdemizdir. Türk ordusunun vazife ve disiplin aşkı aziz vatanımızın en büyük istinatgahı olarak yaşayacaktır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*

330 - **Belgelerle Atatürk,** s. 79.

dairesinde teşekkül eden hükümetimiz yükselmesine devam ederken ordumuz dahili ve harici tehlikeye karşı vatanı kurtarmaktan ibaret olan vazifesini her yerde güvenilir bir kuvvet olarak takdir edileceğine eminim. Bütün orduyu taziye eder hiç bir uyumsuzluğa meydan kalmayacak surette mahalli hükümete zahir olmanızı dilerim."[331]

Prof. Dr. N. Ömer İrdelp

Aynı gün Milli Müdafaa Vekili Kazım Özalp tarafından yayınlanan bir tamimle, "*Ulu Önderimiz Reisicumhur Atatürk'ün bütün milleti derin kederlerde bırakan vefatı münasebetiyle resmi binaların bayrakları hemen usulü vechiyle yarıya kadar çekilecek ve geceleri de indirilmeyecektir. Mümkünse geceleri bayrağın tenvir edilmesi. Bayrakların indirilmesi hakkında ayrıca emir verilecektir.*"[332] Denilerek cenaze töreni ile ilgili ilk uygulamalara ve bu arada resmi törenin esaslarının tespitine başlanmıştır.

Prof. Dr. Lütfi Aksu

SARI PAŞANIN NAAŞI TAHNİT EDİLİYOR

Atatürk'ün ölümünden hemen sonra Başbakan Celal Bayar, Genel Sekreter Hasan Rıza Soyak'a yeni cumhurbaşkanı seçimi ve yeni hükümetin kurulmasına kadar, "*tahnit*" işlemlerinin yapılması emrini vermiştir. Naaşın uzun süre bekleyebileceği düşünülerek, ciddi bir tahnit işlemi yapılmıştır. Atatürk'ün naaşı, tahnit işlemine başlanmadan önce o zaman İstanbul Üniversitesi İlahiyat öğretim üyelerinden olan Ord. Prof. M. Şerafettin Yaltkaya'nın nezareti altında İslam an'anesine uygun olarak "*yıkanmış*"tır.[333] Tahnit işlemi, hastalığı süresince müşavir hekimleri teşkil eden beş kişilik kurulun iki üyesi olan, devrin ünlü doktorları Prof. Dr. Mustafa Hayrullah Diker ve Prof. Dr. Süreyya Hidayet Serter'in gözetiminde Gülhane Patolojik Anatomi Hocası Prof. Dr. Lütfi Aksu (1886-1952) ile arkadaşları tarafından titizlilikle yapılmış, Münir Hayri Egeli de kendilerine yardım etmiştir. Tahnit işlemi, 11 Kasım 1938 günü akşam tamamlanmıştır. Tahnit işlemindeki başarının derecesi 15 yıl sonra Atatürk'ün naaşı Etnografya Müzesi'ndeki geçici kabrinden Anıtkabir'e taşınırken anlaşılmış; tabut açıldığında naaşın öldüğü ilk gündeki gibi durduğu görülmüştür. Ne yazık ki o tarihte Prof. Dr. Lütfi Aksu öleli iki yıl olduğu için hak ettiği tebrike mazhar olamamıştır.[334]

Prof. Dr. S. H. Serter

Dr. Abravaya Marmara

331 - **Belgelerle Atatürk,** s. 83.

332 - **Belgelerle Atatürk,** s. 89.

333 - R. A. Sevengil, "Atatürk'ün Cenaze Törenine Ait Hatıralar", **İnkılap Gençliği Dergisi,** Yıl: 1, C: 1, Sayı: 5 (10 Kasım 1952), s. 18-19.

334 - Bu konuda geniş bilgi için bakınız: B. Şehsuvaroğlu, **Atatürk'ün Sağlık Hayatı,** Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1981, s. 42. C. Kutay, **Atatürk'ün Son Günleri,** İstanbul, 1981, s. 163 vd. N. Kayış, **Sabah Gazetesi,** 10 Kasım 1999, s. 18.

Bu arada İstanbul Hıfzısıhha Müzesi Müdürü Dr. Nuri Hakkı Aktansel de Ata'nın yüzünün ve sağ elinin mulâjını (maskını) yapmıştır. Uzun seneler Dr. Refik Saydam'dan Atatürk'ün ellerinin güzelliğini dinleyen Sağlık ve Sosyal Yardım Müsteşarı Dr. Asım Arar bunu gerekli görmüştü. Uzun süre Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı kasalarında saklı duran bu mulâjlar şimdi Anıtkabir'deki Atatürk Müzesi'ndedir.[335]

Tahnit işlemi hazırlanan bir tutanakla tespit edildi. Bu tutanağa göre naşın uzun süre bozulmadan korunmasını sağlayacak olan solüsyon; Formalin (200 gr.), Sublime (1 gr.), Tuz (200 gr.), Acide Pehenque (10 gr.) ve Su (1.000 gr. S. K. İçin)dan oluşuyordu. Prof Dr. Lütfi Aksu, bu solüsyondan iki küçük şişeye doldurup, ağızlarını lehimlemiş, üzerlerine yapıştırdığı etiketlere terkibini kaydetmeyi de ihmal etmemiş ve bunları Atanın kolları arasına yerleştirmiştir. Tabut 9 Kasım 1953 Pazartesi günü, Anıtkabir'e nakledilmeden bir gün önce Prof. Dr. Kamile Mutlu tarafından devlet erkânı huzurunda açıldığında bu şişeler alınarak Anıtkabir Müzesi'ne konulmuştur.

Halen burada muhafaza edilmektedir.[336]

İSMET PAŞA CUMHURBAŞKANI SEÇİLİYOR

10 Kasım 1938'de Atatürk'ün ölümünde İstanbul'da bulunan Başbakan Celal Bayar, aynı gün akşam 23.30'da Ankara'ya döndü. Başbakan, istasyonda Reisicumhur Vekili Meclis Başkanı Abdülhalik Renda, Dahiliye Vekili ve Parti Genel Sekreteri Şükrü Kaya, vekiller ve bazı askeri ve mülki erkan tarafından karşılandı ve burada bazı taziyeleri kabul etti. Arkasından Büyük Millet Meclisi'ne giden Başbakan, Reisicumhur Vekili Meclis Başkanı Abdülhalik Renda ile görüşerek; Bakanlar Kurulu'nu Meclis'te topladı.

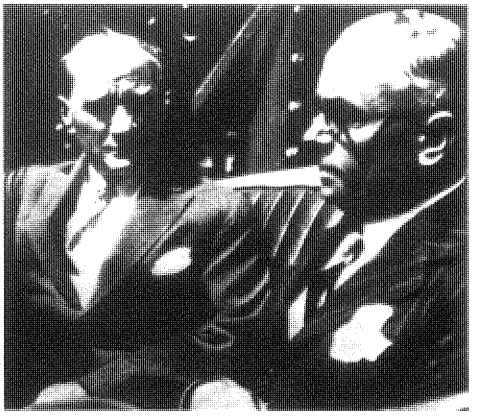
Ertesi gün, 11 Kasım 1938 Cuma günü saat 09.30'da, Başbakan ve Parti Umumi Reisi

---

335 - B. Şehsuvaroğlu, a. g. e., s. 42 vd. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Kürsü Başkanı Sayın Prof. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu, Atatürk'ün mulajlarıyla ilgili olarak, önemli eserinde şu bilgileri vermektedir: *"Bu konuda ricam üzerine Müze Müdürü ile konuşan ve envanter kayıtlarını inceleyen eski öğrencilerimden ve Gülhane Askeri Tıp Akademisi ortodonti uzmanı diş tabibi İlter Uzel 18.6.1976 günlü cevabi yazısında aynen şu bilgileri veriyor: "Anıtkabir'de mevcut Atatürk'ün sağlığı ile ilgili belgeler. Envanter No : 793. Atatürk'ün yüz ve el kalıpları: 1. Sağ el, 2. Sağ yüz, 3. Ön cepheden yüz, 4. Ön cepheden yüz, 5. Gülağacı tabut, 6. Kurşun tabut..*

Halil Nuri Yurdakul'un varislerinde bulunan Atatürk'e ait eşyalarından Ata'nın sağlığı ile ilgili olabilenler ise şunlardı: 1. Üst damak protez, damak altın plak kaplı, 2. Üç adet altın diş, 3. Tek cam, gözlük, 4. İki bağ saç, 4. Ağzı lastik tüp içinde sarı saç, 5. Ağrı dindirici bir ilaç ampulü, 6. Cam tüp içinde azı dişi." A.g. e., s. 43.

336 - K. Mutlu, "Atatürk'ün Anıt-Kabre Naklinden Bir Hatıra", **Bilim ve Teknik Dergisi,** Sayı: 329 (Nisan 1995), s. 65 (Anıların ilk baskısı için bakınız: **Tıp Tarihi Dergisi,** 14 Mart 1964). Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği başlıklı Tahnit tutanağının bir sureti için bakınız: Anıtkabir Belgeliği.

Vekili Celal Bayar'ın başkanlığında toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Grubu ittifakla (323 oyla), Malatya milletvekili İsmet İnönü'yü Cumhurbaşkanlığına aday gösterme kararı aldı. Aynı gün saat 11.00'de toplanan Büyük Millet Meclisi'nde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 34 üncü maddesi gereğince gizli oyla yapılan seçimle, toplantıya katılan milletvekillerinin biri hariç (Prof. Dr. Yusuf Hikmet Bayur) tamamı (348 üye) oylarını Malatya Milletvekili İsmet İnönü için kullanmış ve İsmet Paşa İkinci Cumhurbaşkanı seçilmiştir.[337] Sonuç alındıktan sonra Meclis Başkanı Renda yanında birkaç görevli ile birlikte Pembe Köşk'e giderek keyfiyeti İnönü'ye iletmiş, kendisi Meclis'e gelerek, alkışlar arasında yemin etmiştir.[338]

TÖREN PROGRAMI BELLİ OLUYOR

İnönü ile Bayar 11 Kasım 1938 günü saat 13.15'te bir araya gelerek, yaklaşık iki saat süren bir görüşme yaptılar. Celal Bayar İnönü'ye istifasını verdi. İnönü, Cumhurbaşkanı olarak imzaladığı ilk resmi yazı ile Celal Bayar'ı tekrar hükümeti kurmakla görevlendirdi. Başbakan Celal Bayar *"cenaze töreni"* hakkında, İnönü'den sonra Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ile de görüşerek mutabık kaldıktan sonra aynı gece İstanbul'a hareket etti. Mareşal Çakmak, İstanbul'da Birinci Ordu Müfettişi Orgeneral Fahrettin Altay'a ordu adına gerekli direktifleri vermiş ve İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ'ın hükümet adına başkanlık edeceği kurulda alınacak kararların itina ile tatbikini bildirmiştir.

12 Kasım 1938 Cumartesi günü Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ün tasdik ettiği 2 nci Celal Bayar Kabinesi, 13 Kasım Pazar günü İnönü'nün başkanlığında ilk toplantısını yaptı. Gündemde, Atatürk'ün *"cenaze programı"* ve bilhassa *"muvakkat kabir"* olarak adlandırılacak olan yerin tespiti vardı. Etnografya Müzesi'nin adını muvakkat kabir olarak ilk teklif eden Milli Müdafaa Vekili Kazım Özalp oldu. Bu teklifi, kabinenin yeni İçişleri Bakanı olan Dr. Refik Saydam da destekledi. Başka bir alternatif de zaten

337 - C. Kutay, **Atatürk'ün Son Günleri,** s. 166 vd.

338 - G. Bilgehan, **Mevhibe-II Çankaya'nın Hanımefendisi,** İstanbul, 1998, s. 20.

yoktu. Vekiller Heyeti'nin toplantısından sonra hükümet adına yayınlanan tebliğde; "*Muvakkat Kabir*" tabiri de kullanılarak, Ata'nın aziz naaşının "*Anıt-Kabir*"in inşaasına kadar, Etnoğrafya Müzesi'nde, "*fakat aslında Türk Milletinin vefakâr kalbinde muhafaza edileceği*" bildirildi.[339]

Milli Müdafaa Vekili Kazım Özalp Paşa, 13 Kasım 1938 tarihinde yayınladığı bir tamimle; "*Atatürk'ün cenaze töreni hakkındaki Heyet-i Vekile kararı üzerine hazırlanacak mufassal program ve kroki Hariciye Vekaleti'nce bastırılmasını müteakip gönderilecektir. İlgili makamlar vaktiyle haberdar olmak ve hazırlıklarını yapabilmek için programın esas hatları aşağıdaki maddelerde hülasa edilmiştir*" diyerek cenaze tören programının

339 - C. Kutay, **Atatürk'ün Son Günleri,** s. 178-181. Atatürk'ün ölümünden sonraki bu siyasi gelişmeler için ayrıca bakınız: N. Mazıcı, **Celal Bayar Başbakanlık Dönemi (1937-1939),** İstanbul, 1996, s. 113 vd.

ana hatlarını açıkladı. Bu tamimde, resmi cenaze töreninin 21 Kasım 1938 Pazartesi günü yapılacağı, Atatürk'ün cenazesinin Dolmabahçe Sarayı Merasim (Muayede) Salonu'nda bulundurulacağı, 6 general veya albay, yarbay tarafından ihtiram nöbeti yapılacağı, 19 Kasım 1938 günü saat 08.30'da cenazenin Ankara'ya nakil işlerine başlanacağı ve İstanbul, Ankara ve yolda cenaze alayına Birinci Ordu Müfettişi Orgeneral Fahrettin Altay'ın komuta edeceği bildirilmiştir.[340]

TÜRK MİLLETİ ATASINA KOŞUYOR

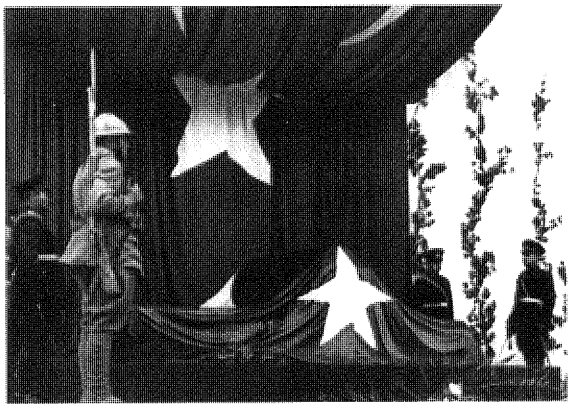
Atatürk'ün naaşı, tahnit işlemleri bitirildikten sonra, kurşun galvanizli tabuta konulmuş, o da gül ağacından yapılan bir başka tabuta yerleştirilmiş v eöylece katafalka konulmuş, üzerine uğrunda yıllardır mücadele ettiği Türk bayrağı örtülmüş bir şekilde Dolmabahçe Sarayı'nın Muayede Salonu'na alınmıştı. 16 Kasım 1938 Çarşamba günü sabah saat 10.00'da naaş ziyarete açıldı. Yapılan İstanbul Programı'na göre saat 14.00'e kadar askeri ve mülki erkân, arkasından halk ziyaret edecekti. Bu ziyaret 17 ve 18 Kasım günleri de saat 10.00'dan başlayarak 24.00'e kadar sürecekti.[341] Fakat, kısa sürede protokol kaidelerini alt üst eden bir halk seli ile karşı karşıya kalındı. 17 Kasım'ı 18'e bağlayan gece saat 24.00'e kadar ardı arkası gelmeyen sel aktı Dolmabahçe'ye. Halkın yoğun ilgisini gören Orgeneral Fahrettin Altay ve Vali Muhittin Üstündağ'ın kararı ile ziyaret sabaha kadar sürdürüldü. Sarayın kapıları kapatılmadı. 18 Kasım Cuma günü, yani Atatürk'ün naaşının Ankara'ya götürülmesinden bir gün ve bir gece önce, en az ikiyüz bin kişi kurtarıcısını ziyaret etti. İzdiham öylesine fazla idi ki, bütün tedbirlere rağmen onbir kişi kalabalık içinde ezilerek hayatlarını kaybetti. Kırktan fazla yaralı vardı. Orada hazır bulunan Cemal Kutay bu sevgi selini şu şekilde anlatmaktadır: *"Zerrece protokol, merasim, telkin; hiç bir fani hissin izi yoktu: Bir millet, evet bütün bir millet, bir vatandaşı için kendisine başta haysiyet ve istiklal, bütün güzel ve iyi şeyler armağan etmiş, bu uğurda nefsini feda etmiş şefkatli bir babadan öksüz kaldığında nasıl göz yaşı döker? Asrın büyük hadisesine şahit olmayanlara yazı-söz-fotoğraf-beste-tablo hiç bir şeyle anlatmak mümkün değildir bu vefa ve minnet selini... Kadınlar çoğunluktaydı: Her türlü hayat şartları içindeki, her semtten kopup gelen on binlerce insan arasında Türk kadını, kendisine hürriyet ve hak eşitliği getirmiş Atasını hıçkıra, ama örnek vekâr içinde tavaf etti."*[342]

340 - Tam metin için bakınız: **Belgelerle Atatürk,** s. 129-131.

341 - **Belgelerle Atatürk,** s. 135. **Ayın Tarihi,** Sayı: 60 Mükerrer, 1-30 2nci Teşrin (Kasım) 1938, s. 28-31.

342 - C. Kutay, **Atatürk'ün Son Günleri,** s. 179.

PAŞALAR DA AĞLAR

Muayede Salonu'ndaki Katafalk'ın yanında sönmeyen meşaleler altında silah arkadaşları nöbet tutmuşlardır. İlk nöbeti, Milli Mücadele'de Kolordu ve Tümen Komutanlıkları yapan dört general arkadaşı tuttu: Fahrettin Altay, Halis Bıyıktay, Cemil Cahit Toydemir ve Ali Sait Akbaytogan. Nöbet, yirmidört saat aralıksız sürdü. Üzerlerinde apoletli tören üniformaları, kılıçları vardı. Esas duruştaki paşaların hepsinin gözleri yaşlı idi.[343]

SARI PAŞANIN NAAŞI TANRININ HUZURUNDA

SON GÖREV: CENAZE NAMAZI

Başbakan Celal Bayar, 18 Kasım 1938 Cuma günü 12.30'da Ankara'dan İstanbul Haydarpaşa'ya gelmiş ve Acar motoruyla doğruca Dolmabahçe'ye geçerek katafalktaki son gününde olan Atatürk'ün naşını vatandaşlarla birlikte ziyaret etmiştir. Daha sonra İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ, Fahrettin Altay Paşa ve Atatürk'ün Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak ile bir araya gelen Başbakan, ertesi gün yapılacak *"Ankara'ya Nakil"* programı hakkında bilgi aldı. Konuyla ilgili hazırlıklar, 19 Kasım Cumartesi sabahına kadar sürdü. Kortej, Galata Köprüsü'nü geçecek, tabut Sarayburnu Rıhtımı'na yanaşmış Zafer Torpidosu'na, oradan Yavuz Zırhlısı'na çıkarılacaktı. Daha sabahın ilk ışıklarından itibaren çok sayıda vatandaş güzergahı doldurmuş bulunuyordu.

Atatürk'ün naşının yer aldığı tabut Dolmabahçe'den çıkarılmadan hemen önce, bu büyük insana bir *"son görev"* daha yerine getirildi: *"Cenaze Namazı"* kılındı. Kardeşi Makbule Hanım, daha önceden ağabeyinin cenaze namazının nerede kılınacağını, Genel Sekreter Hasan Rıza Soyak'a sormuştu.

Cenazenin bir camie götürülmesinin dinen şart olup olmadığı, devrin büyük din alimlerinden, İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi hocalarından Ord. Prof. Mehmet Şerafettin Yaltkaya'dan sorulmuş, Yaltkaya, böyle şer'i bir zorunluluk olmadığı, fakat bir

343 - C. Kutay, **Atatürk'ün Son Günleri,** s. 182.

kere de Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Rıfat Börekçi'ye sorulmasını istemişti. Milli Mücadele'nin ilk günlerinden beri, Atatürk'ün yanında yer almış, Cumhuriyetin ilk Diyanet İşleri Başkanı olan Rıfat Börekçi, Yaltkaya'nın kanaatini paylaşarak, "*O'nun cenaze namazı tertemiz hale getirdiği bütün vatanda bu farizanın yerine getirilebileceği her yerde kılınabilir*" demiştir.[344]

Cenaze Namazı, o sırada töreni takip etmek üzere Ankara'dan İstanbul'a giden resmi görevlilerden birisi olan Anadolu Ajansı memurlarından Cemal Kutay tarafından şu şekilde anlatılmaktadır: "*Cenaze namazı, resmi tören başlamadan, saat 8'i 10 geçe, salonun ortasındaki büyük avizenin altına konmuş iki masa üzerine tabutun yerleştirilmesinden sonra kılındı. İmamlığı Rıfat Börekçi'nin 1942'de ölümünden sonra Diyanet İşleri Başkanlığı'na getirilecek ve bu hizmeti ölümüne kadar ifa edecek olan Ord. Prof. Mehmet Şerafettin Yaltkaya Hoca yaptı. Namaza yetişmiş olan, Mustafa Kemal Heyet-i Temsiliye Reisi olarak Ankara'ya geldiği 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara Defterdarı ve Vali Vekili olan Yahya Galip (Kargı), sayısı mütevazi olan cemaatin başındaki yerini alıp son telkinin verilmesinden sonra yüreğinin derinliğindeki acıya dayanamamış, bir köşeye çekilmiş, gür sesi ile hıçkıra hıçkıra ağlıyordu.*"[345]

Cenaze Namazı ve hemen sonrasındaki gelişmeler, Anadolu Ajansı'nın 19 Kasım 1938 günkü bülteninde şu şekilde anlatılmıştır: "*...Dolmabahçe sarayına gelince, burada hazırlıklar erkence başlamıştı. Büyük ölünün son ihtiram nöbetini bekleyen yaverleri ve dostları, büyük üniformalı subaylar, vali ve belediye reisi, bu hazırlıklara nezaret ediyorlardı. Sarayın büyük kapısı önünde yüzlerce çelenk var. Dolmabahçe'nin ağaçlı caddesi iki sıra çelenklerle bir çiçek sergisi halinde. İçerde merasim başlamadan, ailesinin talebi ile büyük ölünün namazı kılınmak suretiyle hususi merasim yapılıyor. Tekbir Türkçe verilmiş, namazı İslam Tetkikleri Enstitüsü Diröktörü Ordinaryüs Prof. Şerafettin Yaltkaya tarafından kıldırılmıştır. Cenazeyi taşıyacak top arabası saat sekizi çeyrek geçe merasim salonunun mermer basamaklı methaline yanaşıyor. Arabaya üç çift siyah katana koşulu. Başta gözleri ağlamaktan kızarmış Başvekil Celal Bayar olduğu halde generaller, katibi umumileri ve yaverleri hep orada. Merasim başlıyor. Sekizi çeyrek geçe en yakın silah arkadaşlarından on iki tümgeneral cenazenin baş ucunda toplandı. Sandukayı kaldırdılar ve eller üstünde, vakur adımlarla top arabası önüne getirdiler...*"[346]

---

344 - C. Kutay, **Atatürk'ün Son Günleri,** s. 187, 190.

345 - C. Kutay, **Atatürk'ün Son Günleri,** s. 190.

346 - **Ayın Tarihi,** Sayı: 60 Mükerrer, 1-30 2nci Teşrin (Kasım) 1938, s. 44.

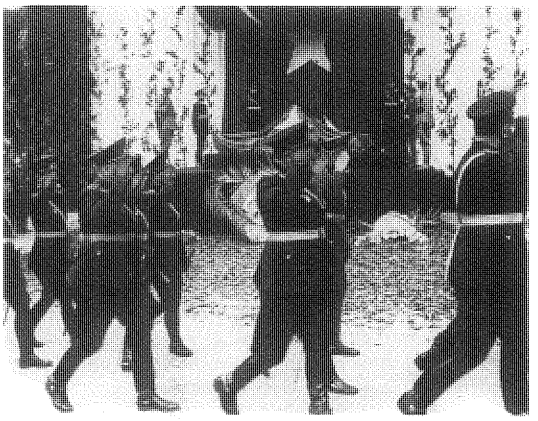
Görüldüğü gibi cenaze namazının saati, Cemal Kutay tarafından 08.10; Anadolu Ajansı'nın haberinde 08.15 civarı olarak belirtilmektedir. Aynı gün akşam baskısı yapan **Haber Akşam Postası Gazetesi** ise, "Atamızın Tabutu Arkasından Bütün İstanbul Ağladı" başlıklı haberinde, "*sabahleyin saat 07.45'te kılınan Türkçe tekbirlerle kılınan cenaze namazından sonra tabutun, saraydan alınarak üç çift hayvanın çektiği top arabasına konulduğu*"nu yazmıştır.[347] Hakkı Tarık Us, ertesi günü yayınlanan makalesinde 19 Kasım 1938 günü saraydaki gelişmeler ile ilgili izlenimlerini anlatırken, yazıya "*19 İkinciteşrin 1938. Saat yedi buçuk...*" diyerek başlamakta ve Hafız Yaşar'ın sandukanın başında Türkçe ezan okuduğunu söylemektedir.[348] O sırada orada bulunan Gazeteci Refik Ahmet Sevengil ise saat vermeden, "*Şerafettin Yaltkaya namazı kıldırmış, duayı okuyordu...*" demektedir.[349]

Bu durumda Atatürk'ün cenaze namazının, tabutun saraydan çıkarılmasından, yani resmi törenin başlamasından hemen önce, saat 07.30 ile 08.15 arasında muayede salonunda kılınmış olduğunu söylemek mümkündür. Namazın imameti Ord. Prof. Mehmet Şerafettin Yaltkaya tarafından yapılmış, namaza cemaat olarak orada hazır bulunanlar katılmış ve Türkçe "*telkin*" ve "*tekbirler*" getirilmiştir.

347 - **Haber Akşam Postası,** 19 Kasım 1938.

348 - H. T. Us, "19 İkinciteşrin 1938", **Kurun Gazetesi,** 20 Sonteşrin (Kasım) 1938.

349 - "Atatürk'ün Cenaze Törenine Ait Hatıralar", s. 19. Ayrıca bakınız: **Türkün Altın Kitabı Gazi'nin Hayatı,** 2 nci baskı: İstanbul, 1961 (ilk baskısı: İstanbul, 1928), s. 177-178.

İSTANBUL'A VEDA, UZUN YOLCULUĞA MERHABA

Naaşın bulunduğu tabut, 8.30'da, Dolmabahçe'den çıkarılarak top arabasına kondu. Atatürk, Milli Mücadele'den sonra 1 Temmuz 1927'de, kurtardığı İstanbul'a defa geldiğinde ilk gecesini geçirdiği Dolmabahçe'den onbir yıl sonra, "*son*" olarak çıkıyordu. Resmi nakil törenini oluşturan "*cenaze alayı*", 09.00'da hareketle, Tramvay yolunu takiben Tophane, Karaköy, Köprü yolu ile Eminönü meydanı, Bahçekapı, Sirkeci ve Salkım Söğüt üzerinden Gülhane Parkı ve park içindeki yolu takiben Sarayburnu'na vardı. Saat 12.42'de Zafer Torpidosu'na, 13.20'de de Yavuz Zırhlısı'na konulan naaş Ankara yolculuğuna hazırdı. Daha önce bu gemide bir inceleme yapan ve güvertesinde kahvesini içerken, "*bu gemi ile uzun bir yolculuk yapmak isterim*" diyen Büyük Atatürk'ün bu dileği gerçekleşmiş, "*uzun yolculuğa*" başlamıştı.[350]

Yavuz, 19.30'da İzmit Mayın İskelesi'ne yanaştı. Buradaki nakil işlemi ve resmi tören önceden belirlenen programa göre icra edildi.[351] Tabut, saat 20.23'te, daha önceleri Atatürk'ü yurt gezilerine götüren trenin beyaz renkteki vagonuna konuldu.

SARI PAŞA HAKİMİYET-İ MİLLİYENİN KALBİ ANKARA'DA

Ankara'ya hareket eden tren ertesi gün, 20 Kasım 1938 Pazar saat 10.03'de Ankara Garı'na ağır ağır giriyordu. Milli Mücadele'nin başlarında Atasına karargâh olarak ev sahipliği yapan Ankara Garı, bu defa O'nu ebedi istirahatgahına uğurlamak üzere karşılıyordu. Peronda başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Meclis Reisi Abdülhalik Renda, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Bakanlar, Milletvekilleri, Komutanlar olmak üzere protokolde bulunan bütün zevat bulunuyordu. Başbakan Celal Bayar, beyaz trende, tabutun arkasındaki vagonda Atatürk'ün Genel Sekreteri Hasan Rıza

350 - C. Kutay, **Atatürk'ün Son Günleri,** s. 190 vd.

351 - Bu program için bakınız: **Belgelerle Atatürk,** s. 147-160.

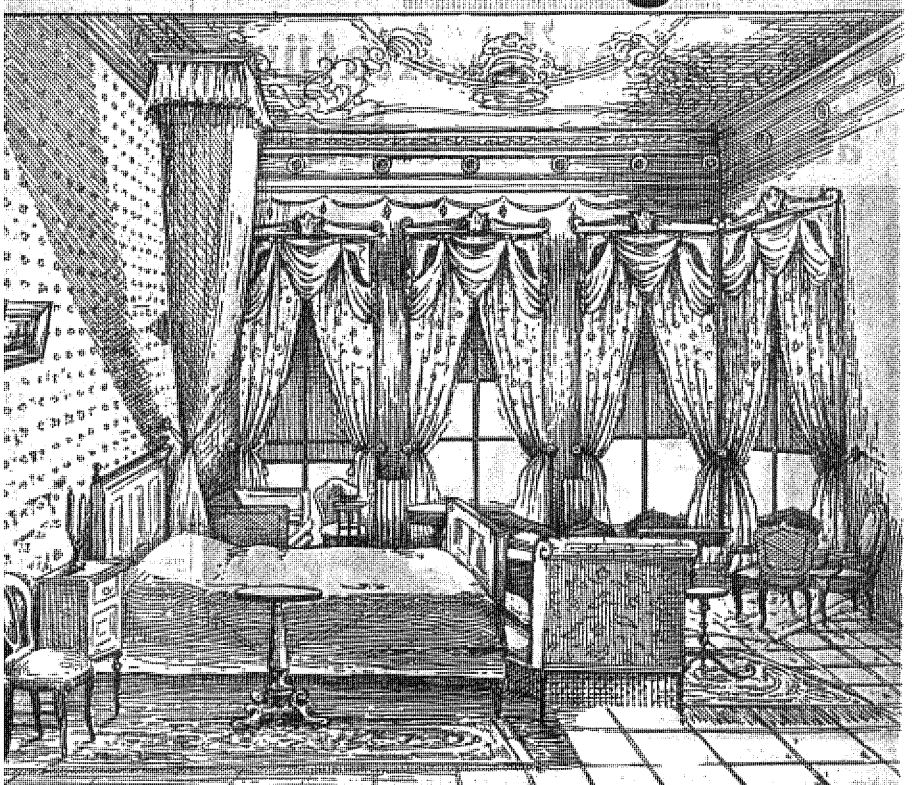
Pazar Extra, 10 Kasım 1963, Sayfa 1

Hürriyet
PAZAR EXTRA
10 Kasım 1963 GÜNLÜK MÜSTAKİL SİYASİ GAZETE Sene: 16 - No: 5577
Müessisi: SEDAT SİMAVİ

Fahrettin Altay "O günü,, anlatıyor:

Batmıyan Güneş

Atatürkün öldüğü oda

olmabahçe Sarayında muaye- salonundan sonra geçilen ve in (hususî daire) ismile anılan nda' deniz cephesindeki dör- cü oda Atatürkün yatak oda- ı.

nüyor, ebedî uykusuna daldığı ceviz karyolası üzerindeki işleme- li beyaz keten ortuye, mavi yor- ganına bakarken Anadolu dağla- rında karlar üstünde uzanmış Mustafa Kemali hayal ediyoruz.

ferahlığını anlatmış ve sonra dün yanın bir büyük buhrana doğru gittiğini ve bunun karşısında alınacak tedbirleri işaretleyerek hükûmete başarılar temennisinde bulunmuştu.

Yeniden hayata avdet eden tatürk etrafındakilerle konuş yor, Başbakanı kabul edip dire tifler veriyor ve Ankaraya g mekten, Cumhuriyet Bayramın bulunmaktan bahsediyordu.

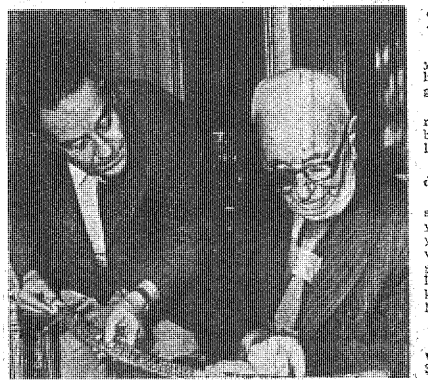
ATATÜRK'ün silâh ve ideal arka
Orgeneral Fahrettin Altay anlat

Hükümet çekiniyor, Başvekil karar veremi

"Cenaze namazın Saray'da kılınması ben temin etmiştir

ATATÜRK VE FAHRETTİN PAŞA : Kurtuluş Savaşımızın Büyük Başkumandanı Gazi Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) savaşı müteakip İzmir'i işgal eden Birinci Süvari Kolordumuzun ünlü kumandanı Fahrettin Paşa (Altay) ile yurt içinde yaptığı bir tetkik gezisinde.

REPORTAJ
Tahsin ÖZTİN

MUHTEREM Fahrettin A derin say Aziz Atatürk'ün Rıdva

İnce bir gümüş nin içinde rahme türk bir taşın üst muş dinleniyor. F zemini hafif dalga ğaziçi.

Resmin sağ alt de yukarıdaki sat

Burası. Kurtuluş ünlü kumandanlarır neral Fahrettin Alta şan'daki mütevazi şaz'a cephe veren dası.

Paşa, duvardaki nünden ayrılmadığın kalkarak yanına ge

— "Arkasını da o

Çerçeveyi yerinde bana veriyor.

Muhterem Paşam: Aziz Atatürk'ümüz lulukta şahsımız adı bahsettiği şu unutu riri size duyurmak duyarım.

"Türk Ordusunun, ri titreten kumanı biri de Fahrettin Pa

"İLK HEDEF AI

Türk Kurtuluş Sa yük Kolordu Kumar heybet ve haşmetiş gibi hafızamın içine

Başkumandanımda ri yerine getirmek bayırlar, Kolordusun lerine artık boyun

"Ordular!.. İlk he deniz'dir. İleri!"

Bu emir, on bir sa bir zaman içinde yanın hayret nazar yerine getirilmiştir. vari Kolordusu Fah şanın süvarilerinin İzmir'in Kordon Bo kurtuluş teranesi c ler yapıyor.

Bir tarihle yan y

— "Rıdvan'ı rahn verdi, yanından hiç Şoförü idi. Bu fotoğ

Soyak ve bazı eski arkadaşları ile beraber İstanbul'dan gelenler arasında idi. Cenaze alayı, İstasyonla Büyük Millet Meclisi arasında ki kısa mesafeyi, mahşeri bir kalabalık arasında, ancak onsekiz dakikada alır. Türk bayrağına sarılı tabut Millet Meclisi önünde hazırlanan katafalka konulur. Saat 12.10'dan itibaren halkın ziyareti başlar. Aynı gün gece 23.50'ye kadar Ankaralılar Atalarını gözyaşları içinde ziyaret ederler.

Milli Müdafaa Vekili Kazım Özalp Paşa tarafından 18 İkinciteşrin 1938 günü yayınlanan "*Büyük Atamızın Cenazeleri Başındaki İhtiram Nöbetine Dair*" başlıklı bir tamimle, "*Büyük Atamızın cenazeleri Büyük Millet Meclisi'ndeki mahsus mahalline konduktan sonra beklenecek ihtiram nöbetine her rütbedeki subayların katılması münasip görülmüştür.*" Denilerek bu nöbetin şekli belirlenmiştir. Bu tamimin EK'i olarak "*Nöbet Sırasını Gösterir Liste*" yayınlanmıştır. Nöbet 20 Kasım 1938 Pazar günü saat 10.30'da başlamış, 21 Kasım 1938 Pazartesi törenin başlayacağı 09.00 saatine kadar devam etmiştir. Her rütbeden 6 subayın yer aldığı 45 "*nöbet postası*" ile bu ihtiram nöbeti gerçekleştirilmiştir.[352]

21 KASIM 1938 PAZARTESİ İLK TÖREN: DÜNYA ATATÜRK'Ü UĞURLUYOR

Daha önceden ilan edildiği gibi, resmi devlet töreni 21 Kasım 1938 Pazartesi günü icra edilmiştir. Tören sabah saat 09.42'de oniki milletvekili tarafından tabutun bir top arabasına konulması ile başladı. Cenazeye bu sırada 12 general refakat edecekti. Kortej, Chopin'in matem marşı ile 10.45'te "*muvakkat kabir*" olarak seçilen Etnoğrafya Müzesi'ne doğru hareket ediyor. Saat 13.35'te muvakkat kabire ulaşılıyor ve tabut, Müzenin giriş salonundaki mermer satıh üzerine konuluyor. Tabutun etrafı bir çelenk halesine çevriliyor. Başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Meclis Başkanı Abdülhalik Renda, Başbakan Celal Bayar, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak olmak üzere protokolde ön saflarda yer alanlar "*son tazim duruşu*"nu yapıyorlar.[353]

21 Kasım'da yapılan bu resmi cenaze törenine Alman, İngiliz, Bulgar, Fransız, Yunan, İran, Romen, Sovyet, Yugoslav ve İtalyan heyetleri ve "*kıtaları*" da katılmıştır: İngiltere'den vaktiyle Çanakkale'de Atatürk'e karşı savaşan ve hatta bu savaşlarda bir ayağını kaybeden Lord Birdwood, Almanya'dan Von Neurat, Fransa'dan İçişleri Bakanı Albedt Sarraut, Yunan Başbakanı General Metaksas, Yugoslav Generali Millutin Nediç,

352 - Bu tamim ve nöbet listesi için bakınız: **Belgelerle Atatürk,** s. 186-199.

353 - Törenin Ankara programı ve icrası için bakınız: **Belgelerle Atatürk,** s. 164 vd. **Ayın Tarihi,** Sayı: 60 Mükerrer, 1-30 2nci Teşrin (Kasım) 1938, s. 37-40. C. Kutay, **Atatürk'ün Son Günleri,** s. 191 vd.

Romen Milli Savunma Bakanı Teodenescu, Bulgar Saray Bakanı Panof, Afgan Kralının amcası Mareşal Şah Veli Han, Arnavutluk Adalet Bakanı Shatok, İtalya'dan Baron Pompeo Aluizi, Rus Dışişleri Komiser Muavini Potemkin gelmişti.

İran, Mısır, Macaristan, Japonya, Polonya Çekoslavakya, Hollanda, İsveç, Finlandiya, Suriye, İspanya, Danimarka ve Letonya'yı ise Ankara'daki Büyükelçilikleri başkanlığındaki heyetler temsil edeceklerdi. Ayrıca grup grup gazeteciler ve Fox, Paramount gibi Milletlerarası haber şirketlerinden gelen ünlü kameramanlar korteji sonuna kadar takip etmişlerdi.[354]

VE İLK DURAK NAMAZTEPE: ATA, 15 YILLIK GEÇİCİ KABRİ ETNOGRAFYA'DA

Atatürk'ün naaşı, bu resmi törenden yaklaşık dört ay sonra, 31 Mart 1939 Cuma günü saat 14.00'de *"halen bulunduğu Etnografya Müzesi dahilinde muvakkaten yaptırılan medfene... konulmuştur."* Abdülhalık Renda, Dr. Refik Saydam, Mareşal Fevzi Çakmak, Kemal Gedeleç, Binbaşı Celal Üner ve Nevzat Tandoğan tarafından imzalanan konuyla ilgili *"protokol"* aynen şu şekildedir: *"Ebedi şef Atatürk için inşaası mukarrer anıt-kabrin hitamına kadar halen bulunduğu Etnografya Müzesi dahilinde muvakkaten yaptırılan medfene 31 Mart 1939 Cuma günü saat 2'de Büyük Millet Meclisi Reisi Abdülhalik Renda, Başvekil Dr. Refik Saydam, Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi çakmak, Riyaset-i Cumhur Umumi Katibi Kemal Gedeleç, Riyaset-i Cumhur Başyaveri Binbaşı Celal Üner ve Ankara Vali ve Belediye Reisi Nevzad Tandoğan'ın huzurlarıyla konulduğunu gösteren bu protokol tanzim ve imza edilmiştir."*[355] Burada yapılan işlem şudur: Atatürk'ün Gül ağacından yapılmış bulunan ve içinde kurşun kaplı esas tabutu bulunduran tabut, salonun ortasında açılan mezara yerleştirilmiş, üzerine de beyaz mermerlerle bir set yapılmıştır.[356] Yapılan bu geçici mezarda tabutun altına tüm ülkeyi temsilen *"Ankara toprağı"* konulmuş, tabut bu toprağın üzerine yerleştirilmiştir.[357]

Bu işlemi yapan Ankara Belediyesi 3. 4. 1939 tarihinde "Etnografya Müzesi Dahilinde

354 - Bu yabancı heyetler ve cenaze programına katılışları için bakınız: **Belgelerle Atatürk,** s. 203-219.

355 - **Belgelerle Atatürk,** s. 255.

356 - M. Önder, **Atatürk Evleri, Atatürk Müzeleri,** Ankara, 1993, s. 105.

357 - C. Kutay, **Atatürk'ün Son Günleri,** s. 198.

Atatürk Muvakkat Kabri İnşaatı İzahnamesi" başlıklı bir rapor hazırladı. Devletin o dönemdeki hassasiyetini ve ciddiyetini de gösteren dört maddelik bu raporda, geçici kabrin nasıl yapıldığı, tabutun lahte indirilmesi işlemi ve nihayet tabutun lahitten çıkarılması işlemi ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.[358] Nitekim, bu tarihten ondört yıl sonra 6. 10. 1953 günü tabut bu raporda yazılan işlemler yapılarak çıkarılacaktır.

Etnografya Müzesi, Ankara'nın "*Namazgah*" adı ile anılan semtinde, Müslüman Mezarlığı olan tepede kurulmuştur. 15 Kasım 1925 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla, Milli Eğitim Bakanlığı'na müze yapılmak üzere bağışlanmıştır. 1927'de inşaası tamamlanan müzede 1250 adet eser teşhir edilmiştir. 15 Nisan 1928 tarihinde müzeyi ziyaret eden Gazi Mustafa kemal Paşa, müze hakkında bilgi aldıktan sonra, Afgan Kralı Emanullah Han'ın Türkiye'yi ziyaretleri nedeniyle açılmasını emir buyurmuşlardır. Müze 18. 07. 1930'da halkın ziyaretine açılmış ve 1938 yılının Kasım ayında müzenin iç avlusu, "*geçici kabir*" olarak ayrılıncaya kadar açık kalmıştır.

Atatürk'ün naaşı, 1953'de Anıtkabir'e nakline kadar burada kalmıştır. Bu bölüm halen Atatürk'ün anısına hürmeten sembolik bir kabir şeklinde korunmaktadır. Üzerinde beyaz mermere yazılmış şu yazı bulunmaktadır: "*Burası 10. 11. 1938'de sonsuzluğa ulaşan Atatürk'ün 21. 11. 1938'den 10. 11. 1953'e kadar yattığı yerdir.*"

Etnografya Müzesi, 15 yıl süreyle "*Anıtkabir*" görevini görmüştür. Devlet Başkanlarının, elçilerin, yabancı heyetlerin ve halkın ziyaret yeri olmuştur. 6-14 Kasım 1956 tarihinde müze tekrar halkın ziyaretine açılmıştır. Müze önünde, 1927 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından İtalyan Sanatçı P. Conanica'ya yaptırılan at üzerinde bronz bir Atatürk heykeli bulunmaktadır. Müzede Selçuklu döneminden günümüze devam eden Türk sanatının nadide eserleri sergilenmektedir.[359]

ANITKABİR NEREYE YAPILACAK: RASATTEPE Mİ, ÇANKAYA MI?

Atatürk'ün naaşının "*muvakkat kabir*"e konulmasından sonra Hükümet, "*anıt-mezar*"ın nereye ve nasıl yapılacağı üzerinde çalışmalara hemen başladı. Yer tespiti için önce aralarında Ankara şehir planını da yapmış ünlü Avusturyalı Prof. Yansen ile Prof. Holsmayster'in de bulunduğu bir ihtisas komisyonu kuruldu. Bu komisyon Şubat 1939'a kadar çalışmalarını sürdürdü. Hazırlanan raporda anıt-mezarın yeri olarak

358 - Bu rapor için bakınız: **Anıtkabir Belgeliği,** Belge No: 56/14/2714.

359 - **Belgelerle Atatürk,** s. 253-254.

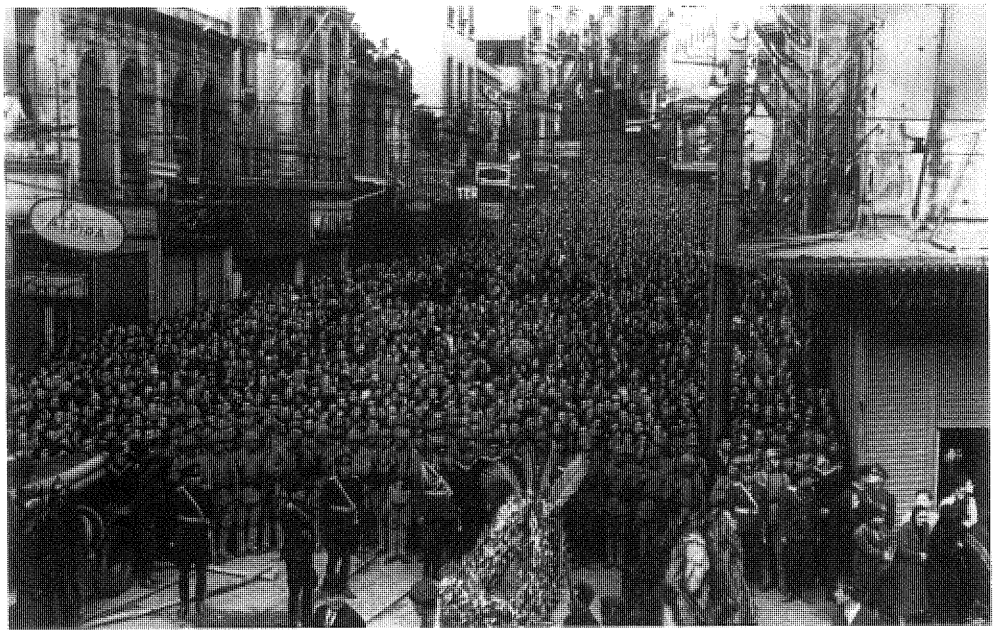

"*Çankaya*" öneriliyor, gerekçeleri de açıklanıyordu. Cumhuriyet halk Partisi Meclis Grubu, konunun bir de kendi bünyelerinde kurulacak bir komisyon tarafından incelenmesini istedi. Bu komisyonun tamamı milletvekili olan üyelerinden Münir Çağıl (Anıt-Kabir Parti Komisyonu Reisi), S. Ö. Evren (Raportör, Balıkesir), Rasih Kaplan (Antalya), Dr. Mazhar Germen (Aydın), Dr. S. Uzel (Manisa), Rafet Canıtez (Bursa), İ. Eker (Çorum), Mazhar Müfit Kansu (Denizli), Necip Ali Küçüka (Denizli, mazereti dolayısıyla müzakerede bulunamadı), N. Kansu (Erzurum), Tevfik Tarman (Seyhan) ve Mitat Aydın (Trabzon) Anıtkabir yeri olarak "Rasattepe"yi önerdiler.

Fakat, aynı komisyonun üç üyesi, Ankara Milletvekili Falih Rıfkı Atay, Partinin Genel Yönetim Kurulu Üyesi ve kültür işlerine bakan Sekizinci Büro Şefi İçel Milletvekili Ferit Celal Güven ve sanat konularında uzman olan İstanbul Milletvekili Salah Cimcoz komisyonun bu kararına iştirak etmeyerek "*Çankaya*"da ısrar ettiler ve rapora bu düşüncelerinin gerekçelerini şerh olarak düştüler.[360]

Yapılan bu uzun çalışmalar sonucunda, anıt-kabir yeri olarak Ankara'nın hakim bir yerinde bulunan "*Rasattepe*" belirlendi. Hükümet 01 Mart 1941 tarihinde inşaat için milletlerarası bir proje yarışması açtı. Yarışmaya Türk ve yabancı 49 proje katıldı. Milletlerarası jüri, bu eserlerden Alman, Türk ve İtalyan mimarlara ait 3 projeyi ödüle layık buldu. Hükümet yarışma şartnamesine uygun olarak, bu projelerden Türk Profesör Emin Onat ve Doçent Orhan Arda'ya ait olan projeyi seçerek, uygulatmaya karar verdi. 09 Ekim 1944 tarihinde inşaata başlandı. Anıtkabir, Türk tarihini, özellikle Kurtuluş Savaşı'nı, Atatürk'ün büyüklüğünü, O'nun asker, inkılapçı ve devlet adamı yönlerini temsil edecekti.

360 - "Parti Komisyonu Raporu" nun tamamı için bakınız: **T. C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,** No: 030.10 / 1.8.14. C. Kutay, **Atatürk'ün Son Günleri,** s. 206 vd.

SARI PAŞANIN NAAŞI DEFİNE HAZIRLANIYOR

Dokuz yıllık bir inşaat döneminden sonra Anıtkabir 1953 yılının ortalarına doğru tamamlandı. Atatürk'ün aziz naaşının, önce 29 Ekim 1953'te, fakat hazırlıklar bitirilemediği için sonra 10 Kasım 1953 tarihinde yapılacak büyük bir devlet töreni ile Etnografya Müzesi'ndeki *"muvakkat -geçici- kabir"*den alınarak; Anıtkabir'deki *"ebedi istirahatgahı"*na tevdi edilmesine karar verildi.[361]

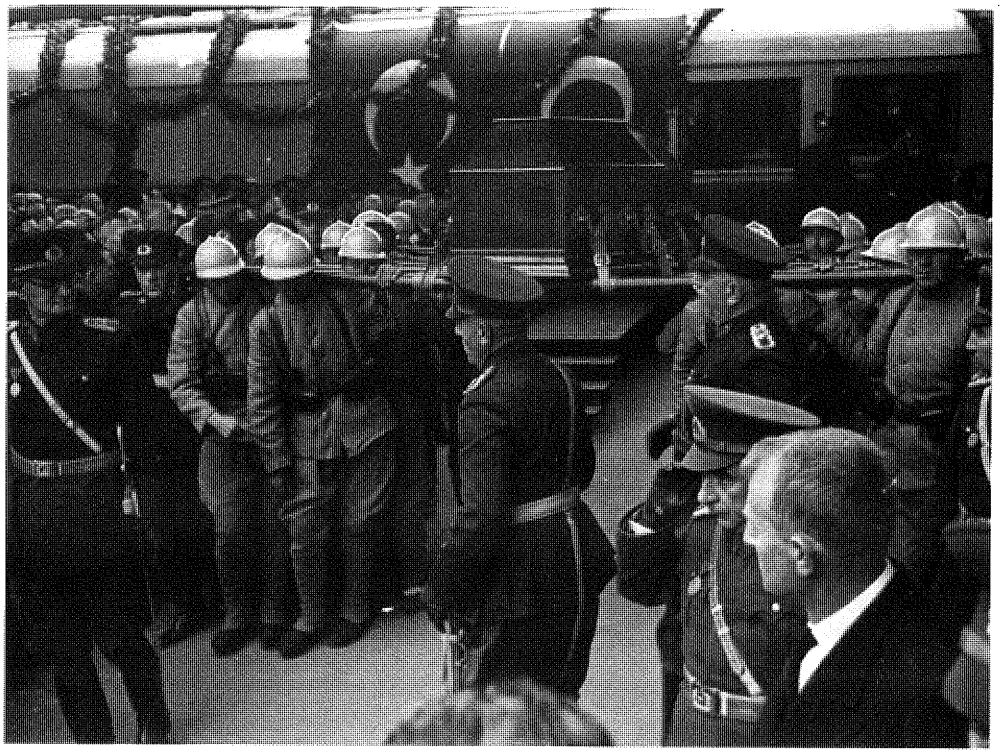
Öncelikle, yapılacak nakil ile ilgili hazırlıkları yürütmek amacıyla Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu'nun başkanlığında bakanlıklar ve idarelerin temsilcilerinden oluşan bir komisyon kuruldu. Bayındırlık Bakanlığı Müsteşarı Muammer Çavuşoğlu, Milli Savunma Bakanlığı'ndan Alaaddin Alptegin, Dışişleri Bakanlığı'ndan Tevfik Kemahlı, Milli Eğitim Bakanlığı'ndan Nusret Köymen, İçişleri Bakanlığı'ndan Fahri Övünç, Ulaştırma Bakanlığı'ndan Galip Yenal, Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan Hasan Sabri Erdem, Ankara Valiliği'nden Şefik, Ankara Belediyesi'nden Rüştü Üçler ve Anıtkabir İnşaat Kontrol Şefi Sabiha Güreyman'dan oluşan bu komisyon 2, 10, 23 Temmuz ve 31 Ağustos 1953 günü yaptığı toplantılarda bütün hazırlıkları gözden geçirmiş ve nakil töreninin ayrıntılarını içeren iki adet rapor hazırlamış, ilgili bakanlıkların ve idarelerin görevlerini belirlemiştir.[362]

Bundan sonra "Aziz Atatürk'ün Naşının Ebedi İstirahatgahına Tevdii İçin 10 / 11 / 1953 Salı Günü Yapılacak Nakil Törenine Ait Program" başlığı ile resmi program hazırlandı.

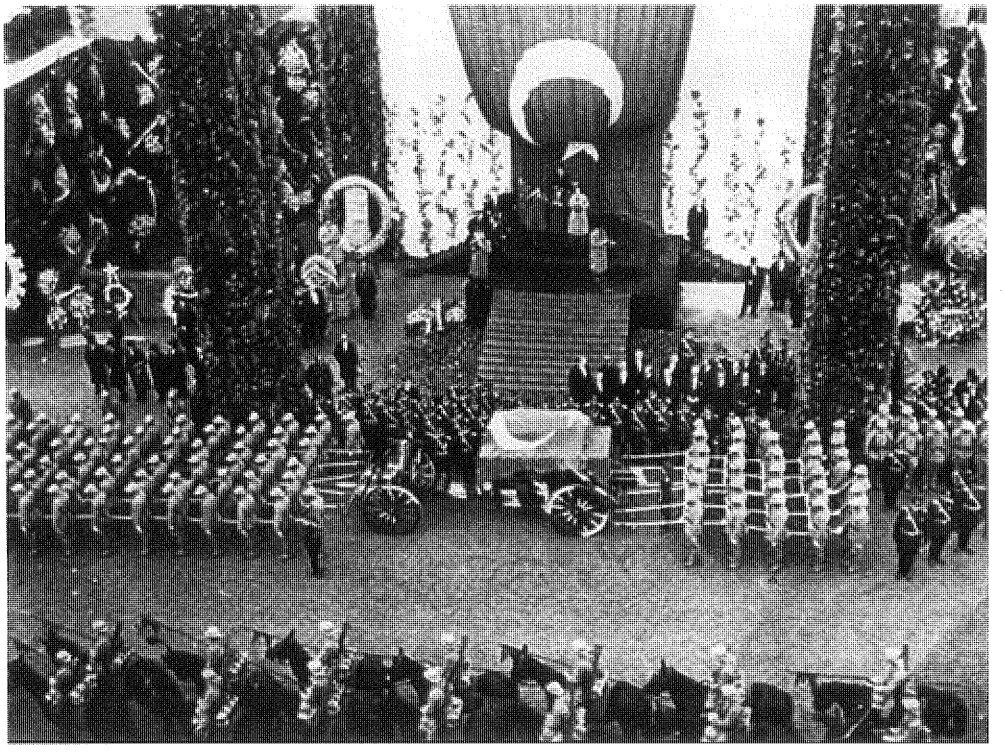
361 - M. Önder, **Atatürk Evleri, Atatürk Müzeleri,** s. 198-99. **Belgelerle Atatürk,** s. 267. K. Bağışgil, "Anıt-Kabir İnşaatı", **İnkılap Gençliği Dergisi,** Yıl: 1, C: 1, Sayı: 5 (10 Kasım 1952), s. 26-27.

362 - Bu komisyon raporları için bakınız: **Anıtkabir Belgeliği,** Belge No: 56/8/2718 ve Belge No: 56/82718.

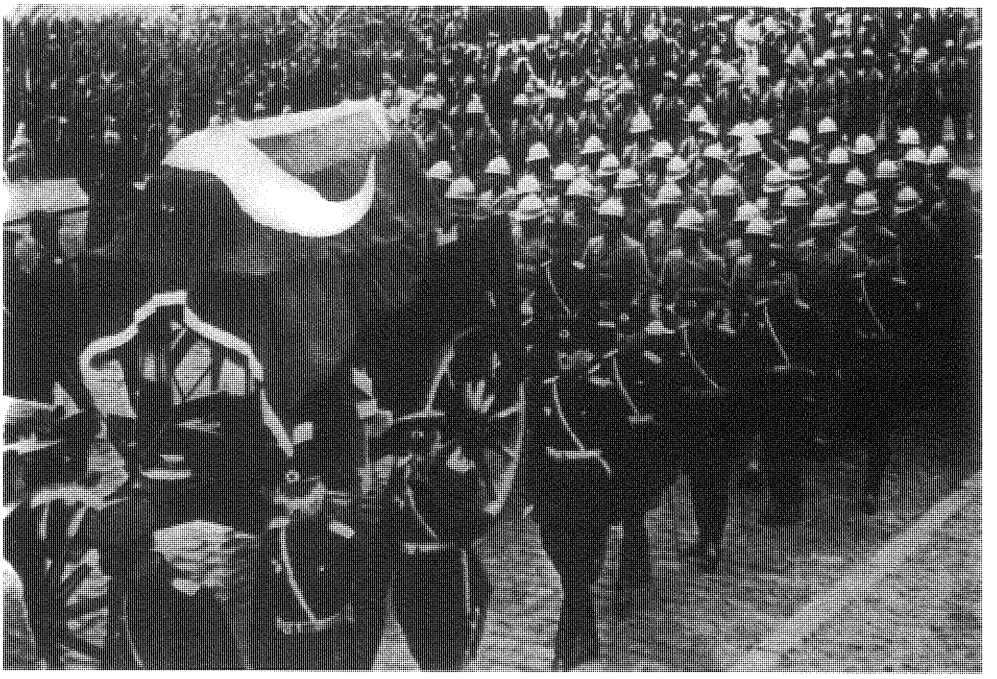

Bu programın birinci maddesine göre, "6 Kasım 1953 Cuma günü saat 10'da Aziz Atatürk'ün Etnoğrafya Müzesi'ndeki geçici kabrinin açılması", (bu işlem 4 Kasım'da yapıldı) ikinci maddesinde de "tabutun geçici kabirden çıkarılması" nakil gününe kadar "subay ve yüksek öğrenim öğrencileri tarafından ihtiram nöbeti" tutulacağı karara bağlanıyordu. Yine bu programda, vilayetlerden getirilen topraklar ve gönderilen çelenklerin durumu, törene iştirak edecek teşekküller, geçici kabirde bulunacak zevat, tabutun Etnoğrafya'dan alınışı, kortejin güzergahı, yürüyüş sırası, uçak filolarının durumu, Anıtkabir'deki yerleşme, Cumhurbaşkanı'nın buradaki nutku, gömme işleminde bulunacak zevat, ziyaretin nasıl yapılacağı, törene katılacak resmi zevatın kıyafetin nasıl olacağı gibi hususlar bulunuyordu. Yine bu programa göre, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, "*Atatürk'ün hayatta bulunan yakın arkadaşları ile zamanında hükümete iştirak eylemiş vekiller için protokolde yer ayrılmasını*" istemiştir.[363]

Bu nakil programı ile birlikte "Aziz Atatürk'ün Naşının Ebedi İstirahatgahına Tevdii İçin Yapılacak İşleri Gösterir Talimatname" hazırlanmış, tabutun geçici kabirden çıkarılması, nakle hazırlanması, nakil işlemi ve Anıtkabir'deki defin işlemi ile törende yapılacak işler burada daha ayrıntılı olarak belirtilmiştir.[364]

363 - Nakil Töreni Programının tamamı için bakınız: **Anıtkabir Belgeliği,** Belge No: 56/13/2723.

364 - Tamamı 24 madde ve 4.5 sayfa olan bu Talimatname için bakınız: **Anıtkabir Belgeliği,** Belge No: 56/7/2717.

4 KASIM 1953: ATANIN TABUTU GEÇİCİ KABİRDEN ÇIKARILIYOR

İlgili program ve talimatnamenin esasları doğrultusunda, 15 yıldır geçici kabrinden alınarak Anıtkabir'e defnedilmeyi bekleyen Atanın tabutu artık çıkarılacaktı. Bayındırlık Bakanlığı 27 Ağustos 1953 tarihinde Başbakanlığa yazılan bir yazıda *"geçici kabrin projesi ile bu işlere ait izahnameye ve ayrıca naşın medfene konulmasına ait 31. 3. 1939 günlü protokolün görülmesine zaruret hasıl olmuştur..."* diyerek Başbakanlıkta muhafaza edilen bu belgeleri istemiştir.[365] Yine Bayındırlık Bakanlığı, Bakan M. Çavuşoğlu imzasıyla 23 Eylül 1953'te Başbakanlık, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile Ankara Valiliği ve Belediye Başkanlığı'na bir yazı daha yazarak; *"Aziz Atatürk'ün 10. 11. 1953 günü Anıtkabir'e nakli için gerekli hazırlıklara başlanıldığını"* belirtmiş ve *"Tabutun Etnoğrafya Müzesi'ndeki Muvakkat kabirden çıkarılması esnasında tabutun ve tahnit edilmiş kısımların zamanla eskimiş veya bozulmuş olması ihtimaline karşı bunların ne şekilde yenileneceğinin tespiti için, evvelce İstanbul'da yapılmış olan tahnit işine ait idarenizde herhangi bir malumat mevcut ise bunların birer suretinin idarelerine gönderilmesini"* istemiştir.[366]

Gerekli belgeler bulunduktan sonra, Millet Meclisi Başkanı Refik Koraltan, Başbakan

365 - Bu belge için bakınız: **Anıtkabir Belgeliği,** Belge No: 56/15/2725. Belgede, "naşın medfenine konulmasına ait protokolün" tarihi sehven 31. 3. 1953 olarak yazılmıştır.

366 - Bu yazılar için bakınız: **Anıtkabir Belgeliği,** Belge No: 56/15/2725/1.2.3

Adnan Menderes, Eski Büyük Millet Meclisi Başkanı Abdülhalik Renda, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Gedeleç, Ankara Valisi Kemal Aygün ve Ankara Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu'ndan oluşan devlet erkânının huzurunda, 3. 4. 1939 gününde hazırlanan "Etnografya Müzesi Dahilinde Atatürk Muvakkat Kabri İnşaatı İzahnamesi Madde 4: Tabutun Lahitten Çıkarılma Ameliyatı" esaslarına göre tabut çıkarıldı ve hazırlanan katafalka konuldu. Bu durum, adı geçen devlet erkânı tarafından imzalanan "Aziz Atatürk'ün Naşının Muvakkat Kabirden 6. 11. 1953 Cuma Günü Çıkarıldığına Dair Tutanak" la tespit edildi.[367]

BİR TANIK: YEKTA GÜNGÖR ÖZDEN

O GÜNÜ ANLATIYOR

Yekta Güngör Özden

"Ben, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğrenci Derneği'nin temsilcisi olarak katıldığım Ankara Üniversitesi Talebe Birliği Genel Kurulu'nda Ankara Üniversitesi Talebe Birliği Yönetim Kurulu Üyeliğine seçilince kültür işleriyle görevlendirilmiştim. Talebe Birliğimiz, Türkiye Milli Talebe Federasyonu'na bağlı idi...

Atatürk'ün Anıtkabir'e gömülmesi kararlaştırılınca Etnoğrafya Müzesinin zemininde bulunan tabutun çıkarılma işleminde öğrenci temsilcilerinin de bulunması istendiğinde federasyonumuz beni görevlendirdi. Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisi arkadaşlarımızla Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okulu öğrencileri de görevli idi.

367 - Tutanak için bakınız: **Anıtkabir Belgeliği,** Belge No: 56/4/2714. Bu tutanağın işlemin yapılmasından iki gün sonra tarihlendiği anlaşılmaktadır.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞINA

Belediye Reisliği 3/4/1939

ETNOGRAFYA MÜZESİ DAHİLİNDE ATATÜRK MUVAKKAT KABRİ İNŞAATI İZAHNAMESİ

1 - Atatürk muvakkat kabri bağlı projeye tevfikan yapılmıştır.

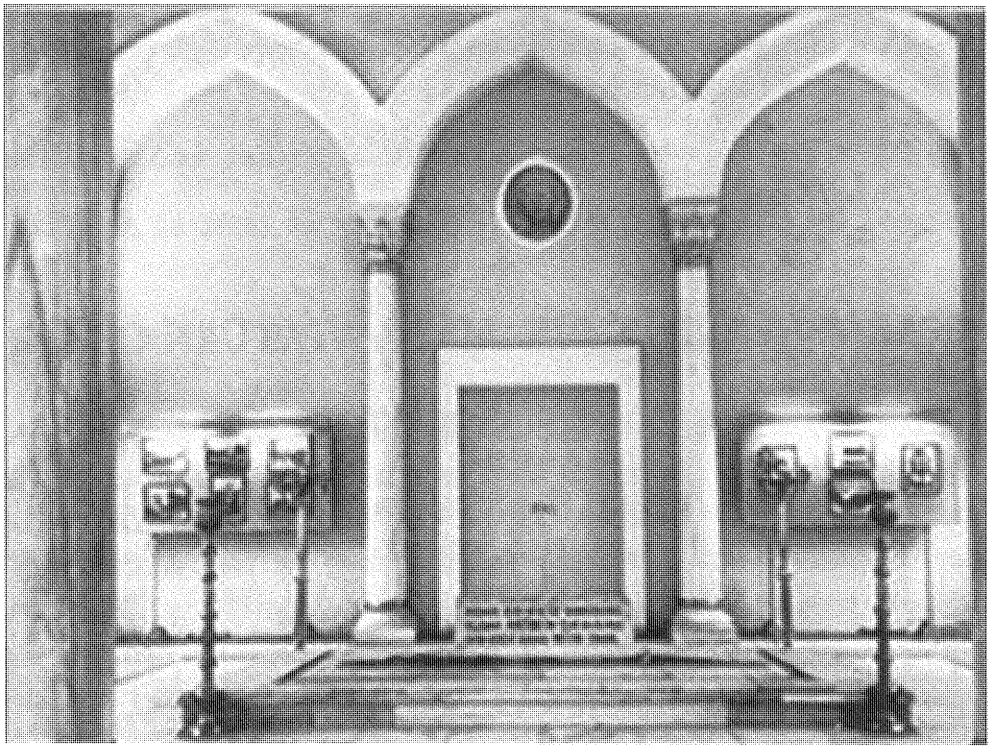
2 - Lâhit için lâzım gelen hafriyata döşeme taban zemini gayri muntazam olup bu gayri muntazam müteaddiz kaya kısmı grobetonla tesviye olunmuş ve tesviye betonu üzerine bitümle izolasyon yapılarak üzerine on santim yine grobeton döşeme yapılmıştır. Bu grobeton döşeme projesindeki muayyen eb'atta şakuli betonarme duvarlarla bi: leştirilmiş olup duvarların dış aksamı evvela derununda mevadı tecridiye havi çimento harçla sıvandıktan sonra alt tesviye beto u üzerindeki bitum izalasyon tabakası şakulen devam ettirilmiş ve betonarme duvarların dış hafriyatı boşluğu kısmına muhaz taş: kuru duvar örülmüş ve bunun üzerine on santim grobetonla döşeme teşkil edilmiştir.

Dahili aksam ise yine derununda mevadı tecridiyeyi havi çimento harçla sıvandıktan sonra yalnız lahte tahsis edilen projede muayyen aksam döşeme, divar, kâ istinat yerleri mermer kaplanmıştır. Lahtin kapağı üzerine gelecek siklete göre bilhesap U demirinden alt kısmı iki milimetrelik ve üst kısmı beş milimetrelik saç kaplanmak suretiyle üç parçadan teşkil edilmiş olup bu kapaklar üst seviyesi hizasında bir kısmı beton divarlarla gömülü lamadan ger de muhtelif yerlerinden elektirik kaynağı ile tesbit edilmiştir. Bu suretle ayrılmaz bir parça halde getirilmiştir. Kapakların üzerine iki kat ruberoit serilerek döşeme seviyesine kadar toprak konmuştur. Döşeme seviyesinden üst kısmı lahtın duvarlar üzerine sekiz santim kalınlığında ve projede muayyen irtifaada betonerme duvarlar vekapaklar üzerine mermer kaplamak suretiyle bir kürsüden müteşekkildir.

3 - Tabutun lahte indirilmesi ameliyatı : Tabutun sikleti 420 kilo olup lahte lazım gelen intizam ve kolaylıkla indirilip çıkarılmasını temin için askeri fabrikalarda demir ve sert ağaç kalaslarında takriben 150 kilo sikletinde bir taşıyıcı yaptırılmıştır. İş bu taşıyıcının ününe takılacak dört kolu mevcuttur.
Ameliyata başlamazdan evvel askeri fabrikalardan celp edilen vin (Cerri eskak) lahtin merkezine göre ayar edilerek yerleştirilmiş tir. Müteakiben lahtin üzerine; döşeme seviyesinde ve dar kısmı boyuna hususi surette ihzar edilen üç metre uzunluğunda 10x10 eb adında sert ağaç kalaslar dizilerek muvakkat bir döşeme ihzar ed lmiş ve bu kalaslar üzerine merkezi vaziyette demir taşıyıcı yer leştirildikten sonra tabut mevzu bulunduğu kürsüden hususi kolla rı ve on askerin delaletiyle lahtin üzerindeki kalaslar üzerinde bulunan demir taşıyıcıya yerleştirilmişdir. Demir taşıyıcının dör koluna ; hususi surette yaptırılan ve bir halkaya mebbut dört kol lu zincir takılıp halka da vincin kancasına geçirilmiştir. Cerri-eskal bir az işletilerek taşıyıcı kalas döşemeden 10 santim kadar kaldırılmış ve mütakiben kalaslar alınarak tabut bu suretle taşıyıcı üzerinde lahtin tam ortasında mevzu bulunacağı istikamet te inmeye alade bir şekilde muallakta bulundurulmuştur. Bilahire yavaş yavaş hiç bir tarafa dokunmamaksızın indirilmiş ve akibind zincir alınmış ve cerri eskal kaldırılmıştır. Müteakiben demir

kullanılan - zincir takılmak ve halkası yine askeri fabrikalarda
eiklat taşımağa mahsus kullanılan bir sırığa geçirilmek sure-
tiylebu işde çalışan mutehassıs ameleler marifetiyle birer birer
intizam ve suhuletle indirilmiştir.

- Tabutun lahitten çıkarılma ameliyatı: Tabutu lahitten çıkaramak için
evvela içi boş mermer kürsünün zemin seviyesine kadar sökülmesi icab
eder. Bu meliyenin hıtamını mutakip demir kapak üzerinde bulunan
toprak ve roberoit levhaları kaldırılıp demir kapakların elektirik
kaynakları yine elektirille kesilerek yekpare bir halde bulunan ka-
paklar uç kısma ayrılmış bulunacaktır.Bilahare üçüncü meddede demir
kapakların indirilmesinde zikrolunan ameliyatın tekerrürü ile kapak-
lar birer birer kaldırılacaktır.Bu ameliyata başlamazdan evvel halka
lar muayene edilmeli ve kapakların kaldırılma ameliyatında yine bu
mütehassıs ameleler kullanılmakla beraber kapak yerinden kımıldatıl-
dıktan sonra bir kaç defa sarsılarak emniyet ve itina ile çıkarılma-
sı lazımdır .BU ameliyatı da müteakip sandukayı lahtin içinden ak
almak için yine üçüncü maddede zikrolunan indirme ameliyatını aksi-
ne tekerrür ettirmek suretiyle sanduka: altına mevzu demir taşıyı-
cının kollarında zincirle vince takılmış muallakta ve zeminden yir-
mi santim irtifada bulundurulmalı ve altına tekrar mevzu bahis sert
ağaç kalaslar vaz edilerek yavaşca bu kalasların üzerine bırakılma-
lıdır.Bu suretle sanduka hususi kolları vasıtasiyle nakle amade bir
vaziyete girmiş bulunur.

Bendeki fotoğrafların arkasında yazılı olan 4. 11. 1953 günü Erkek Teknik Öğretmen Okulu Müdürü Kemal Kerpiççi başkanlığında bir teknik kurul, getirilen küçük bir vinci Etnoğrafya Müzesi'nin merdivenle girilen geniş alanına yerleştirdi. Bu işlem sırasında TBMM Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes, Ankara Valisi Kemal Aygün, Ankara Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu ve bazı kimseler vardı. Yuvarlak bir testere ile zemin kesildi. Mermer kaldırılınca beton da kırıldı. Açılan boşluğa vincin demir zincirleri sarkıtıldı. Görevliler inip tabutun çekilmesine elverişli biçimde kancaları taktılar. Bu işlemi izleyen Fransız gazeteci bayan iyice görmek için bir yerden bir yere geçiyordu. Koraltan'la Menderes'in yanına geldiğinde onu izleyen Atıf Benderlioğlu hızla Menderes'in omzuna çarptı. Menderes kızgınlıkla döndü. Bu durumu fotoğrafçı Bahattin Haskokar resimledi. Daha sonra tabut alındı. Tabutun başında (soldan sağa) Erkek Teknik Öğretmen Okulu Müdürü, Adnan Menderes, Türkan Yaylalı (Kız Teknik Öğretmen Okulu Öğrenci Derneği Başkanı), Atıf Benderlioğlu, Refik Koraltan, Cemil Yardımcı vardı.

Vinç yavaş yavaş tabutu yukarı çekti. Hepimiz hareketsiz ve büyük bir merakla bakıyorduk. İtalya kökenli olduğu söylenen kiraz ağacından bir tabut yukarı çekildiğinde kulpları sapsarı duruyordu. Tabutun üzerindeki Bayrağın bir bölümü havayla karşılaşınca dökülmeye başladı. Vinci yanlamasına sağ bölüme aldılar, tabutu indirdiler."[368]

368 - Y. G . Özden, "Atatürk Gerçeğine Küçük Bir Katkı", **Anıtkabir Dergisi,** Sayı: 2 (Nisan 2000), s. 21-23. Burada, bahsedilen fotoğraflar da bulunmaktadır. Tabutun çıkarılması ile ilgili olarak Sayın Özden'in verdiği tarih (4.

Geçici kabrinden çıkarılan Atanın tabutu, hazırlanan katafalka konuldu. Gül ağacından yapılmış olan tabutun üzerine 1938'de örtülen ve tabutla birlikte geçici kabire indirilen, burada 15 yıl beklediği için yer yer yıprandığı gözlenen Türk bayrağı da değiştirildi. Bu defa Kız Teknik Öğretmen Okulu'nun otuz öğrencisi tarafından tamamen atlas kumaş üzerine simlerle işlenerek elde yapılan yeni bir Türk bayrağı, Dernek Başkanı Türkân Yaylalı ve arkadaşları tarafından tabutun üzerine özenle örtüldü. Katafalk çiçeklerle donatıldı. Program ve talimatnamede öngörüldüğü gibi, subaylar ve yüksek öğrenim öğrencilerinden oluşan guruplar tarafından tutulan "gençlik nöbeti"ne başlandı. Çizelgesi Y. Güngör Özden tarafından yapılan ve saat 18.00'de başlayan nöbet, 100 erkek ve 40 kız öğrenci tarafından dörder kişilik gruplar halinde tutuldu. Nöbet ertesi günü generallere teslim edildi.[369]

11. 1953), tutanağın tarihi ile (6. 11. 1953) uyuşmamaktadır. Dönemin gazetelerinde yer alan haberlerden Sayın Özden'in verdiği tarihte bu işlemin yapıldığı anlaşılmaktadır. Yani tabut 4 Kasım 1953 günü çıkarılmıştır. Yine Sayın Özden anılarında, Prof Dr. Kamile Mutlu'nun yaptığı tahnitin de aynı gün olduğunu anlatıyor ki, bunun doğru olması mümkün değildir. Aşağıda K. Mutlu'nun anıları verilirken de görüleceği üzere bu işleme Anıtkabir'e nakil işleminden bir gün önce, yani 9 Kasım 1953 Pazartesi günü başlanmış, 10 Kasım sabahı devam edilmiştir.

369 - Y. G. Özden, a. g. m. S. 22. **Köylü Gazetesi,** 5. 11. 1953. Bu bayrağı işleyenlerden birisi de (E) Tümgeneral Güngör Cebecioğlu'nun değerli eşleri Sayın Sevinç Cebecioğlu'dur. Sevinç Hanım ve arkadaşları, 10 Kasım 1953'ten sonraki bir günde öğretmenleri Cevat Memduh Altar Hoca'nın nezaretinde Mezar Odası'nı gezerek, Atalarının ruhunu taziz ettiler. Bu bilgi, bizzat Sevinç Hanım tarafından 2003 yılında şahsımıza anlatılmıştır.

T.C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ CUMHURİYET ARŞİVİ

030 10 1 5 1/2

2

19.2.48

Parti Komisyonu Raporu

Parti Grupu Yüksek Reisliğine

Ebedî Şef Atatürk'ün (Anıt-Kabir) yerinin seçilmesi için mütalealarına müracaat olunan zevat ve heyetler tarafından verilen raporlar ile bu işi tetkik etmek üzere İcra Vekilleri Heyetince teşkil olunan komisyon raporunu, plân ve resimleri gerek evrak ve gerekse arazi üzerinde tetkik etmek ve raporlarda serdedilen fikir ve mütaleaların yekdiğerleriyle ve oraziye tetabuku noktai nazarından müşahede ve mukayesalerini yapmak suretiyle tenevvür eden heyetimiz bu hususta edindiği kanaata Grupumuz Umumî Heyetine mücmel mucip sebepleriyle arzeder :

Şehirci, mimar, mühendis, heykeltraş gibi meslekler müntesibi olan zatların (Anıt-Kabir) yerinde aranması lâzım olduğu fikrinde bulundukları esaslı vasıf ve şartlar şöyle icmal edilebiliyor :

Her günkü hayat faaliyetlerinden azade, şehir hartcinde, sükûn ve inziva içinde, muhteşem bir manzara gösteren, şehrin her yerinden görülebilen ve şehre karşı serbest ve geniş bir bakışı olan, Millî günlerde büyük toplantılara müsait, ziyaretinde her türlü kolaylık ve imkân bolluğu olan, park ortasında -yahut teşcire müsait- bir mahalde olmak .

Bütün bunlar; heyetimizin kanaatı müşterekesine göre de (Anıt-Kabi yerinde aranılması elzem telâkki edilmeğe cidden lâyik esaslı ve mantıkî şartlardır .

Bu müşterek esaslı fikir ve şartlar gözönünde tutulduğu halde, müteaddit zevat ve komisyonlar tarafından verilmiş olduğu yukarıda bahsedilen raporlarda isimleri geçen ve (Anıt-Kabir) yeri olmağa elverişli bulunup bulunmadığı tetkik olunan; Yeşiltepe, Etnoğrafya müzesi önü, Timurlenk Tepesi, Gençlik Parkı, Kale içi, Çankaya, Yeni Meclis binası arkasındaki tepe ve diğer yerlerle heyetimiz azasından Trabzon saylavı Mühendis Mitat Aydın'ın irae ve teklif ettikleri, şehirden Gazi Orman Çiftliğine giden yolun sol tarafındaki, Askerî rasadatı havaiye binasının bulunduğu 906 rakımlı büyük ve geniş tepe gezilip görüldü. Bunların içinde ancak bu rasat tepesidir ki; Ankara'nın her noktasına karşı geniş bir görüş hakimiyetini taşımaktadır ve şehrin her semtinden tam ve kâmil olarak görülür .

./.

-3-

T.C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

4/48

Tepeye çıkılıp Ankara'ya bakılınca; bir ucu Dikmen, diğer ucu da Etlik bağları olmak üzere nihayetlenen sevimli bir hilâlin tam ortasına düşen bir yıldız üzerinde bulunulduğu vehleten his ve müşahede olunur. Yıldız münsif dairenin her noktasına ne pek uzak ne de çok yakındır. Bu tepede; saha geniş, toprak ve arazi her türlü tesisata pek müsait,(Anıt-Kabir) yeri için vücudu lâzım olduğu kanaatına iştirak edenlerin raporlarında yazılı yukarıda söylenen diğer bütün vasıf ve şartlar da mevcuttur Yalnız bu gün için değil bütün hayat boyunca yaşayacak olan millî, tarihî, kutsal bir takdir ve minnet borcunun icabına tevessül olunurken, şimdi olduğu kadar, âtide gelecek nesillerin de bu günkü vaziyetinde görmeleri umumî ve millî bir hak olan eserleri bu günkü yüksek hatıra ve şekillerinin canlılığı içinde saklamayı, yapılacak iş kadar kutsal bir vazife addeden heyetimiz Rasat tepesini (Anıt-Kabir) için en muvafık ve müsait bir yer teşkil etmekte bulunduğunu Grupumuz Umumî Heyetine arzetmekle kendisine verilen ödevi yerine getirmiş oluyor.

Büyük inkiyat ve derin saygı duyguları içinde raporumuzu sunarız.

Anıt-Kabir Parti Komisyonu Reisi
Vâhit Çağıl

Raportör
Balıkesir
F.Eyrem

Antalya
Rasih Kaplan

Aydın
Dr.Nazmi Germen

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Maraş
Dr.S.Uzel

Bursa
Refet Canitez

Çorum
İ.Eker

Denizli
Nazmi Müfit Kansu

Denizli
Necip Ali Kılıçka
Mazereti dolayısiyle
müzakerede bulunmadı

Erzurum
N.Kansu

Seyhan
Tevfik Tarman

Trabzon
Hilmi Aydın

Hükûmetçe teşkil olunan komisyon Ankara şehrinin imar plânını yapan şehirci ile, iki mimar, bir heykeltraş ve diğer mütehassıslardan (Anıt-Kabir) yeri için fikir sormuştur.

Mütehassıslar Etnoğrafya müzesinin yerinin böyle bir âbide için muvafık olmadığı hususunda hemen hemen müttefiktirler. Bizler mütehassısların bu kararına iştirak ediyoruz.

./.

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

2
48

Mütehassıslar, istasyon arkasındaki tepeyi tasavvur bile etmemekte haklı idiler. Sonra da teklif olunan tepe hakkında ilk raporları imza etmiş olanlardan Ankara'da bulunanlar katî red cevabı vermişlerdir . Bizler bu red cevabına ve onun mucip sebeplerine iştirak etmekteyiz .

Mütehassısların ekseriyeti Çankaya mevkiinde toplanmıştır . Çankayadaki tepeler grupundan her hangi bir suretle istifade edilmek ihtimalini düşünen Nafia fen heyeti, köşk yolları ile iltisakı olmayan bir tepe seçmiştir . Eski köşkün diğer tarafında, su depolarının bulunduğu tepede ayni vasıfları haizdir . Bizim fikrimizce Çankaya üstünde karar vermek, fakat tam yerinin intihabını âbide müsabakasına iştirak edenlerle müzakere ederek tâyin etmek daha doğru olur .

Atatürk, bütün hayatında Çankaya'dan ayrılmamıştır . Çankaya şehrin her tarafına hâkimdir ve Millî mücadele, Devletin kuruluşu ve inkılâplarımızın hatıralarına ayrılmaz bir surette bağlıdır . En muhteşem âbideler inşasına müsaittir .Hülâsa maddî, manevi bütün şartları haizdir . Atatürk'ü ölümünden sonra, Çankaya'dan ayırmayı haklı gösterecek hiç bir sebep bulmadık

Onun için bizler Çankaya fikrinde ısrar ediyoruz .

Aza	Aza	Aza
Ankara	İçel	İstanbul
F.R.Atay	Perit Güven	Selâh Cimcoz

030 | 10 | | 1 | 8 | 14

9 KASIM PAZARTESİ VE TABUT AÇILIYOR:

ATA SANKİ O ANDA GÖZLERİNİ

KAPAMIŞ GİBİ UYUYOR

Atatürk'ü naaşının Anıtkabir'e nakli için kurulan komite adına 8 Kasım 1953 Pazar gecesi saat 23.00'de Ankara Valisi, Ankara Tıp Fakültesi Histoloji ve Ambriyoloji Kürsü Başkanı Anatom Patolog Prof. Dr. Kâmile Şevki Mutlu'ya telefon ederek ertesi sabah Ata'nın tabutunun açılmasında ve tahnit işleminin çözülmesinde kendisinin nezaretçi olarak görevlendirildiğini bildiriyor. Profesör K. Mutlu'nun isteği ile Adli Tıp Doçenti Dr. Cahit Özen ile Histoloji Asistanı Dr. Şeref Yazgan ve Ankara Numune Hastanesi Otopsi Teknisyeni Salih Kebapçı da, bu tarihi görevde kendisine, yardımcı olarak çağrılıyorlar.

9 Kasım 1953 Pazartesi sabahı Prof. Dr. Kâmile Mutlu ve yardımcılarından başka, yukarıda sözü edilen komite üyeleri, yüksek rütbeli subaylardan ibaret bir askeri şeref kıt'ası ve nihayet tabutun açılışında yardımcı olmak üzere Yüksek Teknik Öğretmen Okulu'ndan 10 öğretmen Ata'nın kabrinde toplanmışlardı.

Kısa bir saygı duruşundan sonra ve Prof. Mutlu'nun bir işareti ile yardımcı öğretmenler evvela vidalarını sökerek gül ağacından yapılmış tabutu açmışlardır. Kapak kalkınca ortaya çıkan kurşun tabutun da lehimleri üç kenardan sökülünce içinde cesedin bulunduğu ve hâlâ ıslak olan ince talaş tozu görülüyor ve ortalığı tahnit için kullanılan solüsyonun kokusu sarıyor. Talaş tozları da naaşın ayak ucuna doğru toplanınca kahverengi bir muşamba ile sarılı ceset tamamen ortaya çıkıyor. Muşamba açılıp, vücudu örten parafinli sargılar, yüzünü örten ıslak pamuk kaldırılınca Atanın müheykel yüzü görülüyor. Hala tıpkı 15 yıl önce Dolmabahçe Sarayı'ndaki yatağında uyur gibi. Sadece uzun kaşlarından bir tutam sol göz kapağı üstüne düşmüş. Cesette ne bir bozulma nede bir kokuşma vardı. Tahniti yapan o yıllarda rahmete kavuşmuş olan Prof. Dr. Lütfi Aksu için ne büyük bir başarıydı bu...

Prof. Aksu, Başasistan Dr. Ziya'nın tahnitte kullandığı solüsyonu, "giycerine'li fihorsnealdehite"i iki şişeye koyup ağızlarını lehimledikten ve üstüne terkiplerini yazdıktan sonra Ata'nın kolları arasına yerleştirmeyi ihmal etmemişti. Prof. Mutlu'nun isteği ile olaya şahit olanlardan isteyenler Ata'nın yüzünü görmek için tabutu başına kadar geliyorlar, bu arada Abdülhalik Renda gibi bayılanlar bile oluyor.

Cesedin Anıtkabir'e nakli ertesi gün yapılacağından, bozulmama ihtimaline karşı Dr. Yazgan acele Ankara Numune Hastanesi'ne giderek biraz "fixateur solution" getiriyor. Ceset yeniden bununla ıslatılıyor. Kurşun tabut yeniden lehimleniyor ve gül ağacı tabutun kapağı bir kere daha kapanıyor.

PROF. DR. KAMİLE ŞEVKİ MUTLU O GÜNÜ ANLATIYOR

"8 Kasım 1953 pazar gününü pazartesiye bağlayan gece... Saat 23... Ankara Yüksel Caddesi'ndeki evimde yatağımdayım... Yanımdaki telefonun çalmasiyle gözümü açıyorum. Bademcik foküsüne bağlı sepsis'den ateşim o gün bir kez 40'a çıkıp inmiş ve beni yatağa sermişti. Dalgın dalgın bakınırken salondaki telefonda konuşan eşim Dr. Nusret Mutlu'nun sesini işitiyorum. Az sonra yanıma geliyor ve:

- Ankara Valisi seninle konuşmak istiyor, diyor. Vali, Atatürk'ün naaşı'nın Anıtkabir'e götürülmesi için kurulmuş ve o saatlerde çalışmakta olan komite adına beni bir göreve çağırıyordu. O zamana değin bozulmaktan korunmuş bulunan Ata'nın naaşı geleneğe uyularak toprağa verileceğinden muayene etmemi kararlaştırmışlar... Basiretim bağlanmış olacak; hastalığımı anlatarak bu görevi başka bir meslektaşımın yapmasını ileri sürüyorum. Oysa Vali benim üzerimde ısrar etmekte. Tam o sırada paralel telefonda bizi dinlemekte olan eşim koşarak geliyor ve;

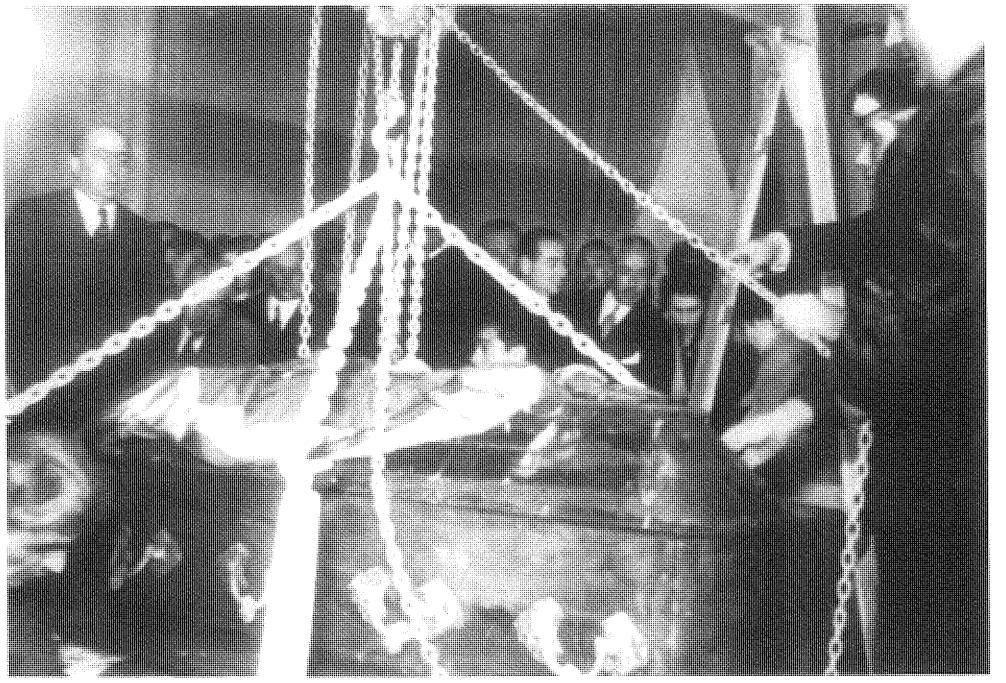

Prof. Dr. Kamile Mutlu

- Ben seni sarar sarmalar götürürüm, bu fırsat kaçırılır mı? Tarihi görev, diye çırpınıyor. Birdenbire kendime geliyorum ve;

- Peki gelirim, diyorum.

Ertesi sabah, 9 Kasım 1953 Pazartesi. Etnografya Müzesi'nde aziz ölünün huzurundayız. Titriyorum. Eşim olunca kuvvetiyle tutmasa yere yuvarlanacağım. Komite üyeleri solumda tek sıra dizilmişler. Yüksek Sanat Öğretmen Okulu'nun öğretmen ve teknisyenlerinden 10 kişilik bir grup sağında, bana yardımcı olarak geceden Vali'ye adlarını verdiğim adli tıp doçenti, Ankara Numune Hastanesi Patoloji Mütehassıslığım zamanında kıymetli çalışma arkadaşım Dr. Cahit Özen, histoloji asistanım Dr. Şeref Yazgan ve gene Ankara Numune Hastanesi otopsi salonunda uzun yıllar benimle beraber çalışmış emektar Salih Kebapçı yanımdalar. Herkes gözümün içine bakıyor, çıt yok. Yüksek Sanat Okulu grubundan gül ağacı tabutun kapağını açmalarını rica ediyorum. Ne çevik ve ne enerjik

çalışma? Vidaların sökülmesi dakika sürmüyor. Eşimin ve öbürlerinin yardımıyla katafalka çıkıyorum. Gül ağacı tabut içinde her yanı lehimli galvaniz tabut görünüyor. Bunun kapağının yalnız üç kenarında lehimin sökülmesini istiyorum. Bu da hemen yerine getiriliyor. Lehimi sökülmeyen kenarın da dışa çevrilerek kapağın açılmasıyla derin bir rahatlığa kavuşuyorum. Duyduğum rahatlığın nedeni naaş ile galvaniz tabut arasındaki boşlukları silme dolduran ince tahta tozunun ıpıslak oluşu ve koruyucu eriyikteki şimik maddelerin kokusunu almış olmam, coşkum artıyor. Demek Ata'nın fizik varlığını, hiç bozulmamış olarak yaşamının sona erdiği anda nasılsa öylece görebileceğim. Oysa. Kulaklarımıza ne söylentiler gelmişti.

Konservasion iyi yapılmamış. Çürüyüp bozulma (putrefaction) sonucu meydana gelen gazlarla tabut patlamış, nöbetçi er kokusundan bayılmış ve daha neler....

Bu dedikodulardan yıllarca bir doktor ve bir patolog olarak nasıl üzülmüşüm... Şimdi ise şu ıslak tahta tozu ve şimik maddelerin özel kokuları bana her işin yolunda yapılmış olduğunu kesin olarak haber veriyordu. Tahta tozu tabutun ayak yönüne doğru toplandı. Naaş kahverengi muşamba ile sarılı olarak göründü. Yüzünü örten ıslak pamuk kitlesi kaldırılınca Ata'nın heykel gibi duran yüzü ile karşılaştım. Ata ve eseri, bir an birbirimize bakıştık sanki... Uzun sarı saçlarından ince bir tutam sol göz kapağının üstüne düşmüş. Ata sanki yıllarca önce Dolmabahçe Sarayı'ndaki hasta yatağında uyuyor... Ağzımdan hemen şu sözler döküldü:

- Bu konservasyonu Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin eski hocalarından Prof. Dr. Lütfi Aksu yapmıştı, kendisi de iki yıl önce öldü, nur içinde yatsın... Evet, ideal bir konservasiondu bu. Sayın hoca konservasyon eriğinden iki şişe doldurup ağızlarını lehimlemiş, üzerine yapıştırdığı etiketlerine eriğin kimyasal yapısını yazmayı bile unutmamış ve şişeleri Ata'nın koltuklarına yerleştirmişti. Başımı iki yana çevirdiğim zaman kimse nefes bile almıyor sandım. Aşağıda duran komite üyelerine:

- Yüzünü görmek ister misiniz? Dedim. Ansızın bir fısıltıyla karışan geri çekilir gibi bir hareket ve sonra yine derin sesizlik... Saygı duruşundaki subaylara varıncaya değin, herkesin bir bir katafalka çıktığını, hele Abdulhalik Renda'nın Ata'nın yüzü ile karşılaşır karşılaşmaz tabutun yanına yığıldığını hiç unutmam... O sırada Doç Dr. Cahit Özen elimi öpüyor ve coşkuyla şunları söylüyor:

"Hocam sağ olun; bana bu günü yaşattınız..." Komite üyelerine naaşın tahta tabuta hemen o gün konulmasının sakıncalarını ve bu işin Anıtkabir'e götürme törenin yapılacağı ertesi sabahın erken saatlerine bırakılmasının bilimsel zorunluğunu açıklıyorum. Numune Hastanesi'ne gönderdiğim Dr. Şeref Yazgan'a bir miktar fiksatör hazırlatıp galvaniz tabut içine ekliyoruz. Kapak yeniden lehimleniyor, üzerine gül ağacından tabut kapağını da koydurtuyorum ve oradan ayrılıyoruz.

Ertesi gün 10 Kasım 1953 Salı, yataktan kalkmayacak haldeyim. Doç. Dr. Cahit Özen, Dr. Şeref Yazgan ve Salih Kebapçı bir gün önce verdiğim öneri üzerine çalışacaklar. Kendim işin başında olmayacağımdan, tedirginliğimi gören eşim bu ekibe katılmak için erkenden evden çıkıyor. Ne yazık ki ben yeniden 40'a yükselen ateş içinde töreni hiç olmazsa radyodan rahatça izleyecek durumda bile değilim. Naaş'ın toprağa verilişine değin oralardan ayrılmayan eşim akşam eve döndüğünde, Ata'nın göz kapaklarını düzeltirken elinde kalmış olan kaşlardan iki teli getirdi..."[370]

9 Kasım 1953 günü tabutun açılışı sırasında orada görevli bulunanlardan birisi de o tarihlerde Askeri Okullar Müfettişi olan Tarih Öğretmeni Tuğgeneral Nazmi Çağan (1894-1971)'dır. Nazmi Çağan o anı şu şekilde anlatmıştır:

"Sanat Enstitüsü öğrencileri, sessiz ve hürmetkâr, tabutun kapağını açmaya çalışıyorlar. Çekiç sesleri, tornavida sesleri işitiyorum. Kapak açıldı. İçindeki talaşlar tahta sandukalara dolduruluyor. Bu bir müddet devam etti. Kurşun muhafaza tamamen göründü. Salon-

370 - K. Mutlu, "Atatürk'ün Anıt-Kabre Naklinden Bir Hatıra", **Bilim ve Teknik Dergisi,** Sayı: 329 (Nisan 1995), s. 65 (Anıların ilk baskısı için bakınız: **Tıp Tarihi Dergisi,** 14 Mart 1964).

daki mermer lahide paralel iki masa konmuş. Bunlardan birine yeni yapılan tabut kondu. Atanın aziz naşı kurşun muhafazadan ihtiramla alındı. Boş kalan diğer masanın üzerine arka üstü yatırıldı. İlaçlı muşambası siyahça bir bezle sıkı sıkıya sarılmıştı. Kollar yanda... Bacaklar ve ayaklar birbirine yapışık, kaskatı.. Karın kısmı boş. Kefenin boşluğa gelen tarafı oraya doğru eğilmiş. Huşu içindeyiz. Koca salonda çıt yok. Dışarıdan içeriye kimse alınmıyor. Pamuklarla örtülü yüzü açılıyor. Heyecan içinde titremekteyim. Yüz küçülmüş. Mat bakır renginde. Altın saçları rengini pek az kaybetmiş. Sakalı hafif uzamış. Gözlerine doğru inen geniş alnı. Gözler kapalı, sol göz hafif aralık, incelmiş keskin burnu.. Yapışık ince dudakları, tek yaratılmış heybetli insan derin ve son uykusunda...

Gözlerim bu büyük başa dikilmiş bakıyorum. Bu uyuyan başta da heyecan veren, kendisini saydırtan bir heybet var... O muhteşem baş yine pamuklarla örtüldü, hususi hazırlanmış bir beyaz kefen başından geçirildi ve iyice sarıldı. Salonda bulunanlardan bir grup iki tarafından ellerimizin üstünde bir ağızdan söylenen besmele ile masanın üzerinden aldık. Yeni tabuta koyduk. Tabutun kapağı kapandı. Ondan sonra içinde on beş yıldan beri yattığı büyük tabutun içine tekrar kondu ve üstü bayrağımız ile örtüldü. Saat 7.30'da dört general ihtiram nöbetine tekrar başladık." [371]

9 Kasım günü yapılan bu işlem bir resmi tebliğ ile kamuoyuna da açıklandı:

"1. Bugün 9. 11. 1953 Pazartesi günü saat 10'da, aziz Atatürk'ün 4. 11. 1953 Çarşamba günü Etnoğrafya Müzesi'ndeki katafalk üzerine alınmış bulunan gül ağacından mamûl tabutu, Tıp Fakültesi Histoloji Profesörü Dr. Kamile Şevki Mutlu ve asistanları yardımı ile

371 - (E) General N. Çağan, "Muvakkat Kabirde Aziz Atatürk'ün Nöbetini Bekledim", **Milliyet,** 10. 11. 1954. B. Şehsuvaroğlu, a. g. e., s. 96-97.

huzurumuzda açtırılmış ve bu tabutun içinde kurşundan mamûl başka bir tabut bulunduğu görülmüştür.

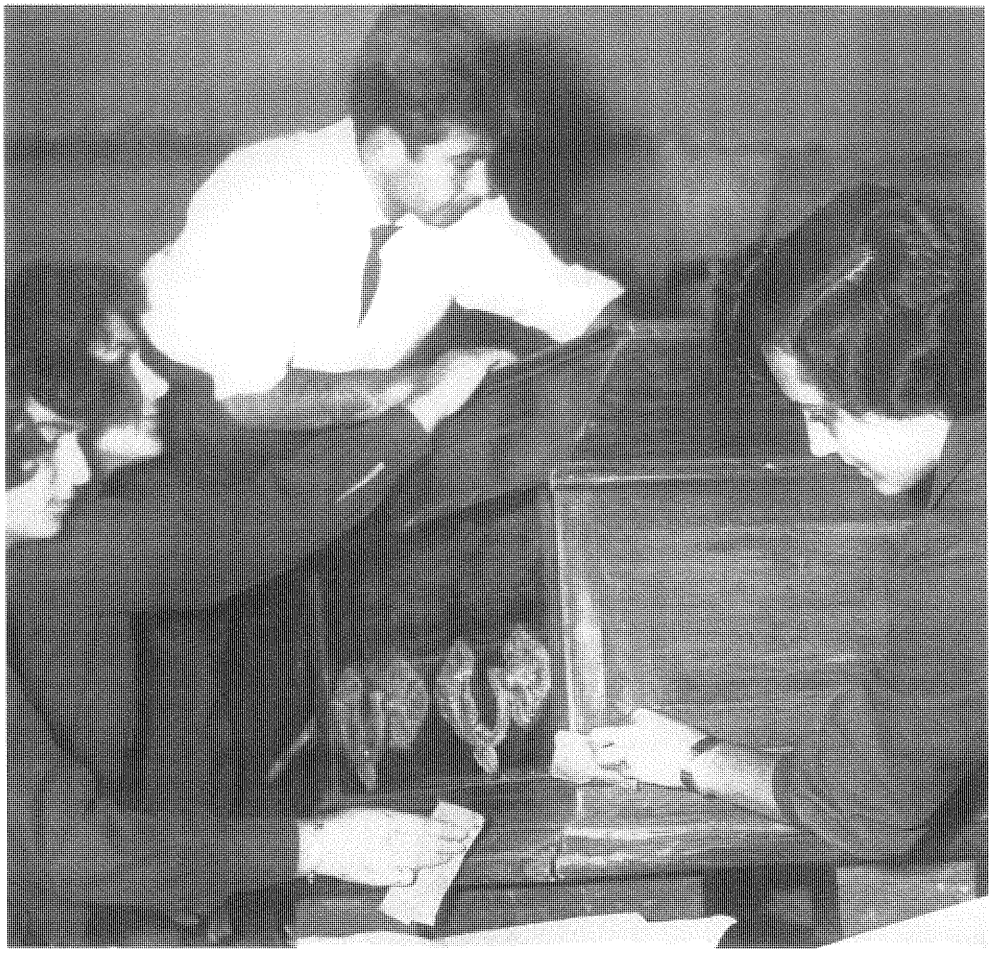
2. Kurşundan mamûl olan ikinci tabut ve bunun içindeki kauçuk örtü, yine huzurumuzda açtırılmış ve içinde Aziz Atatürk'ün kefene sarılı tabutu, tahnit edilmiş naşı hiç bozulmamış bir şekilde görüldükten sonra, bu kurşun tabuttan çıkarılarak ebedi istirahatgahına tevdi edilmek üzere yeniden yaptırılmış olan ceviz ağacından mamûl tabuta alınmıştır."[372]

10 KASIM 1953 SALI SABAHI: DOÇ. DR. CAHİT ÖZEN ANLATIYOR

10 Kasım 1953 Salı günü sabah, *"benim nâçiz vücudum elbette ki bir gün toprak olacaktır"* diyen ve mutad dini törenle, toprağa verilecek olan Ata'nın cesedi ceviz ağacından yapılan bir tahta tabuta nakledilirken bir gün önce yapılan geçici tahnit işleminin bozulması gerçekleştirilecekti. Fakat o gün yüksek bir ateşle yatağa düşen Prof. Dr. Kâmile Mutlu gelmediğinden bütün bu işlemler Doç. Dr. Cahit Özen'in nezaretinde yapılmıştır.

Sonradan İstanbul Tıp Fakültesi Adli Tıp Kürsüsü Başkanı olan Prof. Dr. Cahit Özen'in bu tarihi olaya değinen ve Prof. Dr. B. N. Şehsuvaroğlu'nun arşivlerinde bulunan yazılı anıları şöyledir:

372 - **Akşam,** 10. 11. 1953.

Doç. Dr. Cahit Özen

"Anıtkabir inşaatının tamamlandığı 1953 yılı Kasım ayının 10. günü Atatürk'ün naaşı'nın geçici olarak bulunduğu Etnografya Müzesi'nden alınarak resmi bir merasimle Anıtkabir'e nakledileceği ilan edilmişti. Resmi merasim ile meşgul olmak üzere kurulan bir komite tarafından, nakilden bir gün önce, tahnit edilmiş halde bulunan Atatürk'ün naaşı'nın muayenesi için Prof. Dr. Kâmile Mutlu'ya görev verilmiş. Prof. Dr. Kamile Mutlu da muayene sırasında benim de kendisine yardım etmek üzere bulunmamı istemiş. Bu durumu bana Ankara Vilayet Makamı'ndan bildirdiler. 9 Kasım sabahı Etnografya Müzesi'ne görevli olarak gittiğimde emniyet memurları, sivil ve asker görevliler ve Atatürk'ün naaşı'nın nakli için meşgul olmak üzere kurulan ve zamanın Başbakanı Adnan Menderes, bakanlardan bazıları, Ankara Valisi Kemal Aygün ve Ankara Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu'ndan ibaret komite üyeleri de o anda hazır bulunuyorlardı. Biraz sonra Prof. Dr. Kâmile Mutlu eşi Dr. Nusret Mutlu ile geldiler. Yanında asistanı Dr. Şeref Yazgan ve Numune Hastanesi otopsi teknisyeni Salih Kebapçı da vardı. Ankara Sanat Okulu'ndan öğretmenler ve ustalar da gelmişlerdi. Sayın hocam Prof. Dr. Kâmile Mutlu rahatsız görünüyordu, kendisini karşıladım ve bu görevde beni de hatırlamış olduğu için teşekkür ettim.

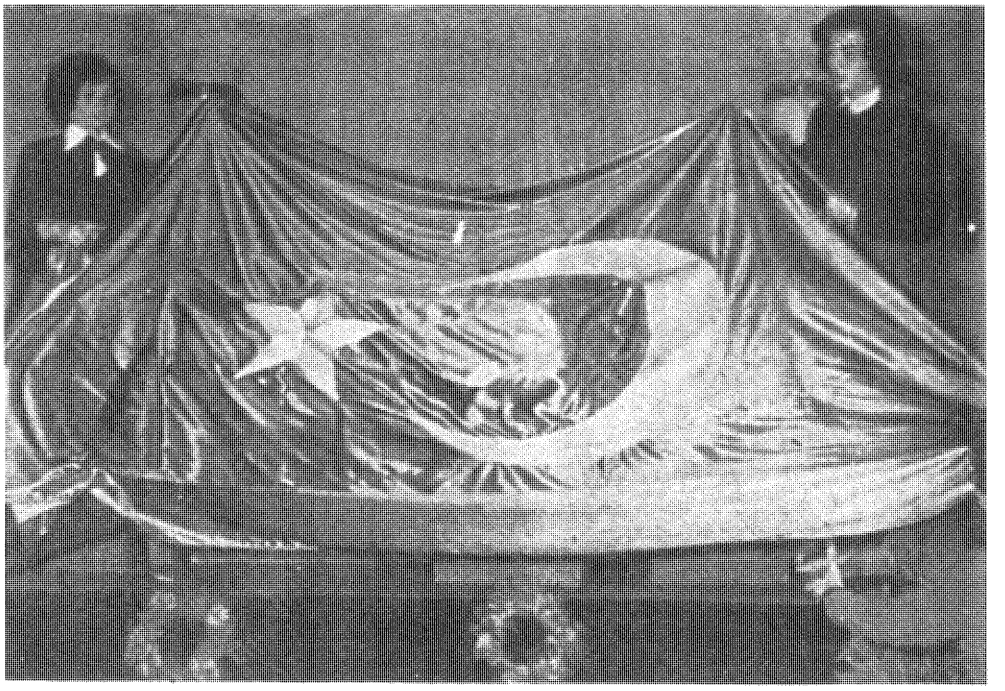

Etnografya Müzesi holünde mermer bir set üzerine konulmuş bulunan ve gül ağacından yapıldığı söylenen Atatürk'ün tabutu Prof. Dr. Kâmile Mutlu'nun verdiği direktif üzerine vidaları sökülerek açıldı. Tahta tabut içinde madeni bir sanduka bulunuyordu. Sanduka, içinde gaz birikmiş olması olasılığı düşünülerek, önce bir burgu ile delindi. Gaz ve koku çıkmadığı anlaşılınca sanduka kısmen açıldı. İçi muhafaza solüsyonu ile ıslatılmış tahta talaşı ile dolu idi. Tahta talaşı sandukanın alt kısmına doğru toplanırken talaş içinde ağzı kapalı ve içi sıvı ile dolu bir şişe çıktı, şişe üzerinde cesedi muhafaza için kullanılan solüsyondan numune bulunduğu ve terkibi yazılmıştı. Hatırımda kaldığına göre muhafaza solüsyonu formalin, karbolik asit, gliserin ve tuzdan ibaret olup belirli oranlarda su ile karıştırılarak hazırlanmıştı. Önce tahta talaş içinde cesedin sarılı bulunduğu muşamba ve sonra beyaz kefen içinde, parafinli sargılarla sarılmış bulunan. Atatürk'ün yüzü göğsüne kadar açıldı. Derisi hafif kahverengi bir hal almıştı. Fakat yüzü gayet iyi ve bütün hatları ile bozulmadan duruyordu. Prof. Dr. Kâmile Mutlu:

- Tahnit çok iyi yapılmış, ceset bu şekilde bozulmadan yüzyıllarca kalabilirdi, keşke bu tahnit bozulmasaydı, dedi.

Merasim yapılacağı 10 Kasım günü sabahı tahnit tamamen açıldıktan sonra cesedin tekrar kefenlenerek başka bir tabut içine konulacağı bildirildi. Madeni sanduka tekrar lehimlenerek kapatıldı. Prof. Dr. Kâmile Mutlu hastalığı dolayısı ile ertesi günü gelemezse yapılacak işleri bana anlattı.

10 Kasım Salı günü sabah Etnografya Müzesi'ne geldiğimde merasim komitesi üyeleri, emniyet mensupları ve tabut açacak ustalar ve kefenleme işini yapacak otopsi teknisye-

ni orada bulunuyorlardı. Prof. Dr. Kâmile Mutlu hastalığı devam ettiği ve hatta arttığı için gelemeyeceğini eşi ile haber göndermişti. Benim direktifimle tahta tabut ve madeni sanduka tekrar açıldı. Atatürk'ün naaşı dışarıya alındı. Tahnit Gülhane Askeri Tıp Akademisi Profesörlerinden Patalog Dr. Lütfi Aksu tarafından yapılmıştır. Tahnit için ceset yarılıp açılmadan vücut boşlukları içinde muhafaza solüsyonunun şırınga edildiği anlaşılıyordu. Tahnit açıldıktan sonra ceset tekrar kefenlenirken yanıma bir polis komiseri yaklaştı; avucu içinde sakladığı bir kağıdı bana göstererek:

- Bu kağıdı Atatürk'ün hemşiresi Makbule Hanım gönderdi, kefenin içine, Atatürk'ün göğsü üzerine konulmasını istedi, dedi. Kağıdı elime almadım, ancak baktığımda eski harflerle yazılmış olduğunu gördüm:

- Böyle bir kağıdı Atatürk kabul etmezdi, bize kızar, darılır, dedim. Polis komiseri zaten pek çekingen bir halde gösterdiği kağıdı kendi cebine koydu ve yanımdan uzaklaştı. Orada bulunanlar polis komiseri ile konuşmamızı ve bir kağıt verilmek istediğini gördüler, soranlar oldu, olayı anlatım. Tekfin işleri tamamlanıp naaş yeni bir tahta tabut içerisine yerleştirildikten sonra tekrar gül ağacından yapılmış ve geniş hacimli olan tabut içine konuldu. Görevliler tabutun üzerine atlas bir Türk Bayrağı örttüler. Hazırlanan bir tutanağı komite ve ben imza ettik." [373]

373 - B. Şehsuvaroğlu, a. g. e., s. 48-51. Tabutun açıldığı haberi bir gün sonra basında da yer aldı. Mesela Ulus Gazetesi muhabiri Altan Öymen'in haberi için bakınız: "Aziz Atamız Bugün Anıt-Kabre Naklediliyor," **Ulus,** 10. 11. 1953. Ayrıca, "Atatürk'ün Naşı Bugün Anıt-Kabire Tevdi Ediliyor", **Yeni Sabah,** 10. 11. 1953.

ANITKABİR VE MEZAR ODASINDA SON HAZIRLIKLAR

Bu arada, Anıtkabir'de tören ve defin için hazırlıklar son güne kadar devam etti. Bölük Komutanı Halit Yener'in anlatımıyla, *"10 Kasım 1953 günü saat 09.15'de kortej Muvakkat Kabir Etnoğrafya'dan hareket ettikten bir saat sonraya kadar, Anırkabir'in giriş kapısının solunda solundaki heykeller tamamlandığından, talebe kıyafetlisinin mermer yerine alçıdan heykelinin rötuşu devam ediyor; Mozoleli (Şeref Salonu) Lahit salonu ve merdivenlerin ameleler tarafından yıkanıp temizlenmesinin ikmaline çalışılıyordu.*

Bir gece evvel, 105 yerden gelen anavatan toprakları birbirine karıştırılmış, yalnız Yugoslavya'dan gelen toprak konulmamıştı.

Ata'nın mezarını havi hücre, mozayiklerle süslenmiş, tepeden hemen lahdin altına konulan gizli bir lamba, hücreyi sarı ve loş ışığı ile aydınlattığından sarı mozayiklerin parıldayışı göze daha çok çarpıyordu. Mezar, sekiz köşeli dış görünüşünün içinde doğu-güney istikametinde iki metreye yakın bir mustatıl ebadında mermerden ibaret; yine iki metre kadar derinliğinde bir çukurdu.

Gömülmeden bir gece evvel zemini mermer olan mezara elenmiş Ankara toprağı konmuştu. Anavatan toprakları ve toprak kapları, bronz giriş kapısının karşısındaki mezarın gerisinde bulunan bölgeye konuldu. Bu toprak kümesinin sağına ve soluna ayrıca iki küme halinde Ankara toprağı yığıldı. Bu topraklar Kızılyokuş'tan getirilmişti. Kızılyokuş, Atatürk'ün Ankara'ya ilk geldiğinde ayak bastığı yerdi (bugünkü Keklik Pınarı semti).

Geceden Emniyet Teşkilatı mensupları, çalışacak amelelerin künyelerini aldılar; mezara konulan toprak da herhangi bir sabotaj ihtimaline binaen tekrar araştırıldı..."[374]

374 - Bu anıların kaynağı hakkında aşağıda bilgi verilmiştir. Yugoslavya'dan Kral Aleksandr'ın mezarından alınan toprak gönderilmişti. Ata'nın naşı vatan toprağına defnedildiği için bu toprak mezara konmamıştır. Bu konu da aşağıda değerlendirilecektir.

SARI PAŞA'YA SON TÖREN: ANITKABİR'E NAKİL

09.05'te saygı duruşu ile başlayan Anıtkabir'e nakil törenine Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, İsmet İnönü, TBMM. Başkanı Şükrü Saraçoğlu ve Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Atadan Hanımefendi başta olmak üzere; bütün mülki ve askeri erkan ile kalabalık bir halk topluluğu katıldı. Tören Komutanı Tümgeneral Mithat Akçakoca idi. Atatürk'ün İstiklal Madalyası, Tuğamiral Şerafettin Karapınar tarafından taşınıyordu. Top arabasına konulan Harbiyeli Mustafa Kemal'in naşını 1953 mezunu Harbiyeliler çekiyorlardı. Arabanın önünde 90, arkasında 46 Harbiyeli vardı.[375] Harp Okulu Alay Sancağı ve flaması bandonun arkasında yürüyen Harp Okulu Alayı'nın önünde gidiyordu. Kortej, Opera, Ulus, TBMM, Gar, Tandoğan Meydanı güzergahını takiben Anıtkabir'e ulaştı. Kortejin uzunluğu 1.5 kilometreyi buluyordu. Bir ucu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ulaştığı sırada, öteki ucu Opera Meydanı'ndaydı. Aslanlı Yol'un başında top arabasından alınan Tabut, askerlerin omzunda 262 metre uzunluğundaki Aslanlı Yolu geçerek Mozole önünde hazırlanan katafalka[376] getirildi. Saatler, 12.42'yi gösteriyordu. Saat 12.55'te Cumhurbaşkanı katafalkın arkasında hazırlanmış olan mikrofonların başına geldi. Cumhurbaşkanı Celal Bayar çok duygulu bir konuşma yaptı. Konuşmasına;

"Büyük Türk Milleti,

Atatürk, tam 15 yıl önce bugün, hayata gözlerini kapamıştı.

O gün, bütün Türk milleti gözyaşı dökmüş, insaniyet âlemi elemimize iştirak etmişti. Çünkü, Türk milleti büyük bir evladını, beşeriyet, insanlık idealine hadim en kuvvetli bir rüknünü kaybetmişti.

Şimdi, şu anda, maneviyatını ruhlarımızda mukaddes bir varlık halinde yaşattığımız Kemal Atatürk'ün 'fani vücudunu' ebedi medfenine, 'Anıt-Kabir' adını verdiğimiz buraya, tevdi etme için toplanmış bulunuyoruz" diyerek başlayan Milli Mücadele'nin Galip Hocası, Onun üstün vasıflarını anlattıktan sonra sözlerini Atatürk'e hitap ederek şu şekilde tamamladı:

"Atatürk!

---

375 - **Ulus,** 11. 11. 1953. Bu top arabası şu anda Anıtkabir'de sergilenmektedir.

376 - İşçilik ve malzeme masrafı 1.780 Lira tutan Katafalk, Ulus Marangoz Faprikası'nda Hasan Ünal tarafından yapılmıştır. Faturası için Bakınız: **Anıtkabir Belgeliği,** Belge No: 56/3/2713. Katafalk Örtüsü için de 150 Lira ödenmiştir. Faturası için bakınız: **Anıtkabir Belgeliği,** Belge No: 56/1/2711.

Sen bizdendin. Seni halife yapmak, padişah yapmak isteyenler oldu, iltifat etmedin. Milli irade yolunu seçtin. Hayat ve şahsiyetini milletinin hizmetine vakfettin. Türk'ün gıpta ettiği, taziz ettiği, övdüğü ve övündüğü vasıflara maliktin, bütün bu meziyetlerinle Türk'ün ta kendisiydin.

Şimdi seni, kurtardığın vatanın her köşesinden gönderilen mukaddes topraklara veriyoruz.

Bil ki: Hakiki yerin, daima inandığın ve bağlandığın Türk Milletinin, minnet dolu sinesidir.

Nur içinde yat!"[377]

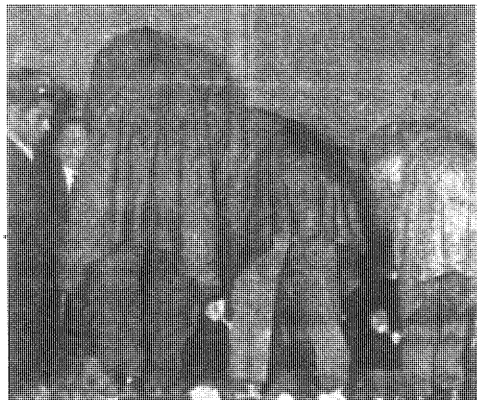
VE VATAN TOPRAĞI İLE KUCAKLAŞMA

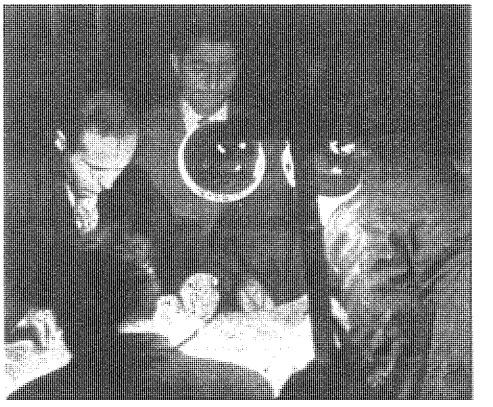
Cumhurbaşkanı'nın konuşması bitince, sadece protokole mensup zevat Mozole'den içeri girerek sağ taraftaki merdivenlerden aşağı kata indiler ve galerili koridoru takiben sola dönerek Mezar Odası'na geldiler, mezarın etrafına dizildiler. Tabutun getirilmesini beklemeye başladılar. Komutanları Üsteğmen Cemal Tezgörücü (sonradan Tuğgeneral rütbesine kadar yükselmiştir)'nün komutasında, Muhafız Alayı'ndan 12 Mehmetçik Ata'nın tabutunu omuzlarına alarak Mozole'ye girdiler.[378] Devlet erkânının tersi istikamete, sola döndüler, alt katta yer alan mezar odasına inmek için sık dönüşlü merdiven başına geldiler. Daha önce çam ağaçlarından merdivene yapılmış bulunan kızakların[379] üzerine tabutu özenle koydular. İpler kullanılarak Tabut alt kat galerili koridora indirildi. Burada tekrar omuzlara alınan tabutla birlikte koridor geçilerek sağa dönüldü, biraz daha ilerlenerek Mezar Odası'na gelindi. Tabut kapıdan içeri sokulup, odanın sağ iç kenarına doğu-batı istikametinde yere konuldu. Gülağacından yapılmış bulunan dış tabutun üzerinde örtülü bulunan atlas bayrak görevli subay ve erler tarafından özenle toplandı. Etnoğrafya'da çıkarıldıktan sonra tamir edilerek yenilenmiş bulunan Gül ağacı tabut'un vidaları sökülerek kapağı açıldı. Bu büyük tabutun içinde esas naşın bulunduğu ceviz ağacından yapılmış koyu renkli, bayrağa sarılı tabut göründü. Bu tabutun üzerindeki bayrak da özenle toplandı. Tabut alınarak,

377 - Konuşmanın tamamı için bakınız: **Zafer,** 11. 11. 1953

378 - Tabutu Etnoğrafya'da top arabasına kadar taşıyan askerlerin komutanı da o dönemde Üsteğmen rütbesinde olan (sonradan Tümgeneral) ve Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'nda görev yapan Remzi Güven idi. Onun Sabah Gazetesi'nden Göksel Çağlav'a 49 yıl sonra 2002'de anlattıklarına göre bu işlemin iki buçuk ay provasını yapmışlardı.

379 - Malzeme ve işçilik ücreti olarak 1.726 Lira ödenen bu kızaklar, Model Mobilye Evi tarafından yapılmıştır. Faturası için bakınız: **Anıtkabir Belgeliği,** Belge No: 56/2/2712.

daha önce vatan toprakları ile hazırlanmış bulunan mezara baş kısmı Kıbleye gelecek şekilde indirildi. Saatler 13.30'u gösteriyordu. Gömme işi ile meşgul olan Diyanet İşleri Başkanlığı temsilcisi mezara girerek tabutun kapağını açtı. Kefenin boğulu olan baş tarafı çözüldü. Kefen aralandı. Görevli şahıs dışarı çıktı. Sıra toprak atılmasına gelmişti. Portatif küreğin gelmesi için biraz beklendi. Önce Cumhurbaşkanı Celal Bayar, sekiz köşeli dış mezarın hemen 60 cm. kadar altındaki sedde Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Nurullah Tolon ve Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü Fikret Belbez'in yardımlarıyla inerek, bir kürek anavatan toprağını, yukarıdan bakıldığında tabutun sol baş tarafına bıraktı. Sonra sırasıyla Meclis Başkanı Refik Koraltan, İkinci Cumhurbaşkanı, Atatürk'ün yakın silah arkadaşı İsmet İnönü ve Başbakan Adnan Menderes toprak attılar. Üzüntüden yüzünün rengi solmuş olan İsmet Paşa, sedde indirilirken yardım istememesine rağmen, oradakiler tarafından tutulmuş ve tabutun üzerine bir kürek toprak bırakmıştır. Bu arada Prof. Fuat Köprülü, toprağı attıktan sonra fenalık geçirmiş, Eski Meclis Başkanı Abdülhalik Renda ise toprağı güçlükle atmıştır.

Toprak atan zevat dışarı çıkıyordu. Adeta kader arkadaşını orada bırakmak istemediği için dışarıya çıkmayan İsmet Paşa'yı, Protokol Müdürü ikaz etti. Bu arada dışarı çıkanlar, bir tabure üzerine konulmuş bulunan "Defin Zabtı"nı imzalıyorlardı.

Yürümekte zorluk çeken Atatürk'ün Kız kardeşi Makbule Hanım, Milli Eğitim Bakanı Rıfkı Salim Burçak'ın yardımıyla geldi. Ağlayarak, ağabeyinin mezarına toprak attı ve su serpti. O sıra görevli olarak bulunan öğrenci temsilcisi Yekta Güngör Özden koluna girerek çıkmasına yardımcı oldu.[380] Bu arada, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın eşlerinin gönderdiği sure yazılı bir kağıt Daire Müdürü Memduh Bey tarafından toprağa karıştırıldı. Ayrıca, Mozole'nin girişinde sağ ve solda yer alan Onuncu Yıl Nutku ve Gençliğe Hitabe'nin yazı şablonlarını da hazırlamış bulunan Prof. Dr. Emin Barın'ın ceylan derisi üzerine hat sanatının incelikleriyle yazdığı Atatürk'ün ölüm raporu bir gümüş muhafaza içinde mezara konuldu.[381]

380 - Y. G. Özden, a. g. m. S, 23.

381 - Başka hiçbir kaynakta rastlanmayan bu olay, 30. 01. 2003 tarihinde Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı

Protokole mensup zevat odanın dışında beklerken; Anıtkabir Bölük Komutanı Piyade Yüzbaşı Halit Yener, Üsteğmen Cemal Tezgörücü, Üsteğmen Mustafa Eser, Mühendis Osman Bey, 12 er ve iki işçi içeride mezar başında kalmış ve mezarı kapatma işini yapmışlardır. Mezar kısmını örtecek, küçük bir arabanın üzerinde kenarda bekletilen beton levhalar hazırlandı. Mühendis Osman'ın nezaretinde daha önceden mezarın üzerine kurulmuş bulunan iskele vasıtasıyla vinç kullanılarak bu beton kapaklarla mezarın üstü örtülmeye başlandı. Bu levhalar ile tabutun arasındaki mesafe 120 cm. kadardı. Son levha tam uymadığından biraz yontularak yerleştirildi ve mezarın üzeri tamamıyla kapatıldı. Beton levhaların üzerine tekrar toprak atıldı. Bu iş bittikten sonra, mevcut çelenkler toprağın üzerine serpiştirildi. Kapı kilitlenerek anahtar Cumhurbaşkanlığı'na gönderildi.[382]

Atatürk'ün naşının defnedildiğine dair resmi tutanak şu şekildedir:

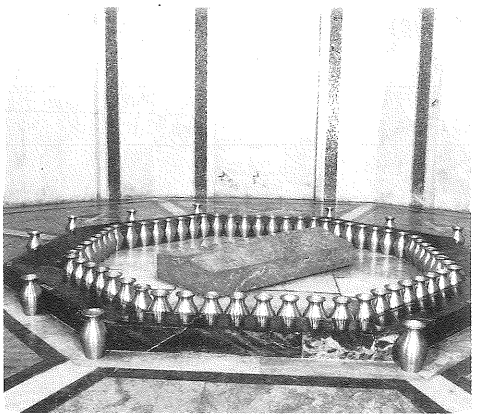
"Büyük Atatürk'ün naşının 10/11/1953 Salı günü Etnoğrafya Müzesi'ndeki muvakkat kabirden alınarak 10. 11. 1953 Salı günü saat 13. 30'da ebedi istirahatgahı olan Anıtkabir'deki medfenine getirilmiş olduğu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes, Eski Büyük Millet Meclisi Reisi Abdülhalik Renda, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Nurullah Tolon, Eski Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Gedeleç, Ankara Valisi Kemal Aygün, Ankara Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu'nun huzurlarıyla konulduğunu gösteren işbu tutanak müştereken tanzim ve imza edilmiştir. (İmzalar)"[383]

Müzesi'ni gezen meşhur hat sanatçımız ve ressamımız, aynı zamanda Emin Barın Hocanın öğrencisi olan Sayın Ethem Çalışkan tarafından şahsımıza anlatılmıştır (A. G.).

382 - Mezar Odası'ndaki bu defin işlemlerinin ayrıntılı anlatımı; o dönemde Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay Komutanlığı'na bağlı olarak görev yapan Anıtkabir Bölük Komutanı Piyade Yüzbaşı Halit Yener'in anılarına dayanmaktadır. *"Atatürkümüzün Anıtkabir'e Gömülüşüne Ait Müşahadeler"* başlığı ile kaleme alınan bu anılar, A.4 ebadında beyaz kağıda tek ara daktilo ile yazılmıştır ve toplam iki sayfadır. Belgede tarih olmamasına rağmen anlatımdan Halit Yener'in anıları sıcağı sıcağına kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Anılar kaleme alınırken, defin işleminde görevli üç arkadaşı Halit Yener'e yardım etmişler ve onlar da belgeyi imzalamışlardır. Bu durum belgenin sonunda kayıt altına alınmıştır: *"Bu yazının kaleme alınmasında yardımlarını esirgemeyen aşağıda isimleri yazılı arkadaşlarıma teşekkürler erdim. Üsteğmen Mustafa Eser, Üsteğmen Cemal Tezgörücü, Başçavuş Rıza Niğdelioğlu."* İki sayfalık bu belge, 1954-1960 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay Komutanlığı'nda görev yapmış olan (E) Kurmay Albay Kadir Atamert'in eşi ve Atatürk döneminde Onun Muhafız Komutanlığı (Koruma Müdürü) görevinde bulunmuş olan Daniş Karabelen Paşa'nın kızı Sayın Özcan Atamert tarafından muhafaza edilmiş ve bir sureti Anıtkabir Komutanlığı'nda görev yaptığımız sırada, 9. 11. 2003 tarihinde şahsımıza verilmiştir. Belge, tarafımızdan Anıtkabir Belgeliği'ne de konulmuştur.

383 - 11 Kasım 1953 günlü bütün gazetelerde yer alan bu tutanağın metni için mesela bakınız: **Zafer Gazetesi,**

Defin Tutanağı imzalandıktan sonra yukarı Şeref Holü'ne çıkan devlet erkânı, Mermer Lahit önünde topluca saygı duruşunda bulundular. Onları, tören kortejinde yer alan kordiplomatik, milletvekilleri ve diğer kuruluş temsilcileri izlediler ve Mozole'ye girerek saygı duruşunda bulundular. Saat 14.30'dan itibaren Anıtkabir halkın ziyaretine açıldı. 10 Kasım 1953 günü gece yarısına kadar ziyarete açık bulundurulan Anıtkabir'i tahminen 70 bin kişi gezdi.[384]

DOÇ. DR. CAHİT ÖZEN TÖREN VE DEFİN İŞLEMİNİ ANLATIYOR

"Tabut oniki yüksek rütbeli subay tarafından alınarak Etnografya Müzesi önünde bekleyen top arabasına yerleştirildi. Belirli saatte Cumhurbaşkanı Bayar, Başbakan Menderes, sivil ve asker protokole dahil zevat, yabancı elçiler ve davetlilerle büyük bir halk kalabalığının katıldığı kortej Anıtkabir'e doğru hareket etti. Ben, Dr. Nusret Mutlu ve Dr. Şeref Yazgan resmi bir otomobil ile başka bir yoldan Anıtkabir'e gittik. Bir süre sonra Kortej Anıtkabir'e geldi. Anıtkabir avlusunda hazırlanan bir katafalk önünde Cumhurbaşkanı bir konuşma yaptı. Anıtkabir'de mezar, lahit taşının bulunduğu yerin altındaki bir odada hazırlanmıştı. Mezar kenarında illerden gelen toprak bulunuyordu. Gül ağacından yapılmış tabut ve madeni sanduka müzeye konulmak üzere alındı. Naaş'ın bulunduğu tabut bir vinç ile mezara indirildi, üst kapağı aralandı. Mezar odasına inen Cumhurbaşkanı, Başbakan, bakanlar ve eski Cumhurbaşkanı İsmet İnönü mezara birer kürek toprak attılar. Mezarın beton kapakları kapanıncaya kadar ben de orada bulundum."[385]

Töreni milyonlarca insan radyodan yapılan naklen yayından dinledi. Ankara Radyosu,

11. 11. 1953.

384 - Niyazi Kotay, "Atatürk Ebedi İstirahatgahında", **Yeni İstanbul,** 11. 11. 1953.

385 - Mezar Odası'ndaki defin işlemlerinin bir diğer şahidi de 9 ve 10 Kasım günleri tahnit işleminin çözülmesi işlemini yapan Doç. Dr. Cahit Özen'dir. Onun kısa anıları için bakınız: B. Şehsuvaroğlu, a. g. e., s. 51.

Atatürkümüzün Anıt Kabire Gömülüşüne ait
Müşahadeler:

On kasım 1953 günü saat 0915 de Kortej Muvakkat kabirden hareket ettikden bir saat sonraya kadar Anıt kabirin giriş kapısının solundaki heykeller tamamlanmadığından, çoban kıyafetlisinin mermer yerine alçıdan heykelinin rötuşu devam ediyor; Mozeleli Lahid salonu ve merdivenlerin ameleler tarafından yıkanıp temizlenmesinin ikmalinede çalışılıyordu.

Bir gece evvel, 105 ? yerden gelen ana vatan toprakları birbirine karıştırılmış, yalnız Yogoslavyadan gelen toprak konulmamıştı.

Atanın mezarını havi hücre, mozayiklerle süslenmiş, tepeden hemen lahdin alçına konulan gizli bir lamba, hücreyi sarı ve loş ışığı ile aydınlattığından sarı mozayiklerin parıldayışı göze daha çok çarpıyordu. Mezar; sekiz köşeli dış görünüşünün içinde, kuzey güney istikametinde iki metreye yakın bir mustatil sbadında mermerden ibaret; enine iki metre kadar derinliğindebir çukurdu.

Gömülmeden bir gece evvel zemini mermer olan mezara elenmiş Ankara toprağı konmuştu. Son gece bu toprak bir metreye çıkarılıp ana vatan toprakları ve toprak kapları; bronz giriş kapısının karşısındaki mezarın gerisinde bulunan bölgeye konuldu. Bu toprak kümesinin sağına ve soluna ayrıca iki küme halinde Ankara toprağı yığıldı. Bu topraklar Kızılyokuştan getirilmişti.

Geceden Emniyet teşkilatı mensubları, çalışacak amelelerin künyelerini aldılar; mezara konulan toprakta herhangi bir sabotaj ihtimaline binaen tekrar araştırıldı.

O gün... Reisi cumhur Celal Bayar ın nutkundan sonra; Kumandanları Ütgm. Cemal Tezgörücü nün idaresinde, muhafız alayından 12 er, Atanın tabutunu omuzlarına alarak Lahid salonunnun hemen antresinden sola dönülüp, sol iç taraftaki alt kat merdivenli ve sık dönüşlü kapısından; daha evvel çam ağacından yapılmış kızaklar vasıtasıyle, ipler kullanılarak Tabut alt kata indirildi.

Reisi Cumhur C.Bayar, Meclis Reisi R.Koraltan, Başvekil ...Menderes, Eski Reisi cumhur İ.İnönü, Maarif vekili haric Vekiller, Gn.Kur Bşk. OrGn. ...Yamut, Abdülhalik Renda, Kemal Gedikleç, Protokol Müdürü Kazım Kemahlı, Başvekalet Müsteşarı Salih Korur, Katibi Umumi Nurullah Tolun, Riyaseti cumhur Özel kalem Müdürü Fikret Belbez, Daire Müdürü Memduh, vesaire dan müteşekkil hayat Tabutun indiği kapanın mutenazırında bulunan sağdaki kapıdan girip merdivenlerden inerek, koridoru takiben Atanın mezarını havi hücreye girdiler ve mezar etrafında dizildiler. Tabut, kapıdan içeri sokulup, hücrenin sağ iç kenarına güney istikametinde yere kondu.

Mezar hücresinin çapı tahminen altı metre kadar olduğundan, Yukarda belirtilen zevattan gayrı 12 er, Ütgm. Kalit Yener, Ütgm. C.Tezgörücü, ...nıt kabir Müb.Sb; Ütgm. Mustafa Eser, İnz.Sb. Kasım Özer, sevkiadlı bir piyade Bnb.sı, Reisi Cumhur Yaverleri, Nurettin ...lpkartal, ...man Kazgan, Kemal Eker, Fikret ..., Gn.Kur.Bşk. Yaveri Ragıp ..., içerden Radyo neşriyatı yapan Suat Taşer, ve birde lacivert elbiseli Gömme işiyle meşgul olan şahıs, Mühendis Osman dan gayrı Gömme emliyesini kimse görmemiştir. Hiç bir gazeteci ve fotoğrafçı içeri alınmamıştır.

Dış tabutun üzerindeki atlas bayraklar ler ve subayı tarafından toplandı. Onbeş sene Etnografya müzesinde iki buçuk metre kadar derinlikte, bir atlak üzerinde havasız kalan gül ağacından mamul tabutun bir çok yerleri çatlamış, kurtların yemesine maruz kalmış kulpları zayıflamış ve yosunlaşmış olan tabut tamir gördüğünden yenileşmiş vaziyette bulunuyordu. Bu tabutun vidaları çıkarılarak kapağı açıldı

Büyük tabutun içinde Türk bayrağına sarılı küçük ceviz bir tabut daha vardı. O,sabah Etnoğrafya müzesinde heyet huzurunda büyük tabut yeniden açılarak lastik kefenle kurşun muhafaza içinde hızar talaşları üzerinde yatan Vatanın naşı,çıkarılarak patiska kefene sarılarak bu koyu renkteki ceviz tabuta yerleştirilmişti.Bu tabutun üzerindeki bayrak alınarak ,Tabut ancak 25-30 kilo gelebildiğinden kolaylıkla mezara toprak üzerine indirildi.

Lacivert elbiseli genç şahıs mezara girerek,Tabutun kapağını açtı.Kefen giydirilmekle küçük vücudu daha ziyade belli olan kefenin baş tarafından boğulu olan kısmı açözdü.Kefeni aralad.Lastik kefenin bir kısmıyle,vücud ile lastik kefen arasında bulunan pamuklar göründü Kefeni biraz daha aralada yüzünü yokluyormuş gibi yaptığı anda,Atanın mumyalanmış esmer burnu görünür gibi oldu.Belki yüzü tamamıyle açacakdı. Fakat,C.Bayar ın "açma " hitabiyle birlikte,kefenin başdarafı örtüldü. Tabut kapağını kapadı,yukarı çıktı.

Şimdi toprak atılmağa gelmişti..O Anda orada bulunmayan portatif kireğin gelmesi için biraz beklenildi.Önce Reisi Cumhur.sekiz köşeli dış mezarın hemen 60 Cm. kadar altındaki sedde,M.Tolun,ve F.Belbez in yardımlarıyleinerek,bir kürek toprağını,Tabutun yukarıdan bakıldığına göresol baş tarafına bırakdı.Sonra R.Koraltan attı.A.Menderesten evvel İ.İnönü;yüzünün kanı kaçmış,sedde indirilirkentutulmasını istemiyormuş gibi hareketler yapmasına rağmen,tutulmuş,eydi düşmesi pek mümkündü.Hiçbirkin,bir kürek toprağıbaş tarafa değilde Tabutun üzerine döktüğü için sessizlik Tabuttan gelen gürültüyle bir an için yırtıldı. Fuat Köprülü,toprağı bırakdıkdan sonra fenalık geçirdi.Abdülhalık Rendanı toprak atmasıda zor oldu.

Toprak atan zevat dışarı çıkıyordu.İnönü çıkmadı. Protokol Müdürünün ikazıyle Dışarı çıkınca bende bir kürek toprağı serperek bu şerefli işi yaptım.

Görülme zaptını,dış tarafta kapının önüne bir tabure üzerine konulan zaptı M.Yumut,K.Saygün,Z.Cedaloç,A.Renda,A.Menddres imzaladılar.

Mustatil mezar kısmını örtecek küçük arabanın üzerinde iki Betonlevhalar hazırlanırken,Mezar başında,Ben,C.Tezgörücü,İ.Ar,Mühendis Osmah , Bnb.Şevki,İki amele kalmıştı.

Kimin sorduğunu hatırlamadığım"Tabutun kapağını açmak lazımmı?" hitabına kimseden cevap çıkmayınca veya cevap verecek selahiyetli kimse kalmadığındanuzun bir müddet oldu.Ben açmak lazım derken C.Tezgörücünün mezara inmesini söyledim.İndi,tabut kapağını açtı,etraftan konuşmalar oldu ve kapak bir karış kadar açık bırakıldı.

Mühendis Osmanın riyasetinde amaleler daha evvelden mezarın üzerine kurulmuş olan iskele vasıtasıyle vinç kullanılarak beton kapaklar mezarın üzerini örtmeye başladı.Bu levhalarla tabut arasının irtifaı 120 Cm.kadardır.Son levha uymadığından biraz yontularak mezarın üstü tamamıyle kapandı.Bu levhaların üzerine toprak dökülürken Maarif Vekili Rıfkı S.Burçağında yardımıyle Makbule atadan geldi.Su serpildi.Daire Müdürü Memduh bey C.Bayar ın kerimelerinin gönderdiği içine sure yazılı bir kağıdın toprağa karıştırılması istenildi.

Toprak atılma ameliyesi bittikden sonra,mevcut çelenkler kırılarak toprağın üzerine serpiştirildi.Kapı kilitlenerek anahtar Riyaseti Cumhurluğa gönderildi...

Bu yazının kaleme alınmasında yardımlarını esirgemeyen sağ.Gaz. isimleri yazılı arkadaşlarıma teşekkürler ederim.

Ütğm.Mustafa Eser

Ütğm.Cemal Tezgörücü

Bş.Çv.Rıza Niğdelioğlu

Anıtkabir'deki Mezar Odası dahil 28 noktaya yerleştirdiği muhabirleri ile töreni ve defin işlemini canlı yayınlıyordu. Canlı yayına Devlet Tiyatrosu da sanatçıları yaptıkları söyleşiler ile katıldı.[386]

Atatürk'ün naaşı, Mezar Odası'ndaki mezara, tamamen İslami ölçülere uygun olarak, dualarla *"vatan toprağı"*na defnedildi. Bütün vilayetler (toplam 105 yerden) ile Selanik'teki Atatürk'ün doğduğu evin bahçesinden, Kore'deki Türk şehitliğinden, Suriye'deki Süleyman Şah'ın Türbesinden ve Kıbrıs'tan getirilen ve harmanlanan vatan toprağı Büyük Atasını kucakladı.[387] Yine aynı gün, Kore'de Türk Şehitliği'nde yapılan bir törenle, *"Ata'nın kabrinden alınan toprak, Türk Sancağının altına konuldu."* [388]

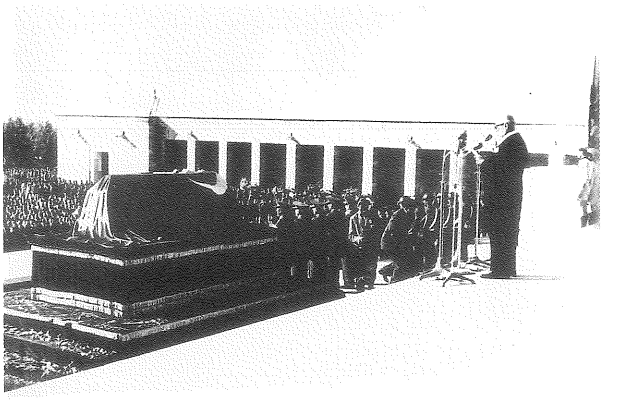
Ata'nın defin işleminin yapıldığı Mezar Odası, Mozole'nin birinci katında olan Şeref Holü'ndeki sembolik, yekpare mermerden lahit taşının tam altında bulunmaktadır. Oda, Selçuklu ve Osmanlı türbe mimarisi stilinde sekizgen planlı olup, pramidal külahlı tavanı geometrik motifli mozayiklerle süslenmiştir. Zemin ve duvarlar; siyah, beyaz ve kırmızı mermerlerle kaplanmıştır. Mezar odası'nın ortasında kıble yönünde kırmızı mermerden bir sanduka yer almaktadır. Mermer sandukanın çevresine, karış-

386 - **Yeni İstanbul,** 11. 11. 1953. O anda Mezar Odası'nda bulunan ve canlı yayınla faaliyetleri halka anlatan Radyo Spikeri Suat Taşer'dir. Bütün törenin ses kayıtları TRT arşivlerinde muhafaza edilmektedir. Onun anlatımları için bakınız: Lalifer Balibeyoğlu, "Cumhuriyetin Kalbi Anıtkabir", Radyo Proğramı, 10 Kasım 2002. Sayın Nalan Kuşlu Hanımefendi'ye ve değerli kızları L. Balibeyoğlu'na bu programın metnini kullanmama izin verdikleri için teşekkür ederim.

387 - Ata'nın mezarına gönderilecek bu topraklarla ilgili olarak Bayındırlık Bakanlığı 9 Haziran 1953 günü bütün valiliklere bir yazı yayınladı. Buna göre, *"5 kiloyu geçmemek üzere ve varsa muharebe meydanlarından alınacak"* vilayetin muhtelif semtlerine ait topraklar ambalajlı olarak Anıtkabir İnşaat Kontrol Şefliği'ne ulaştırılacaktı. **Anıtkabir Belgeliği,** Belge No: 69-56/10/2720. Sakarya, Dumlupınar Zafer Meydanları ve çeşitli şehitliklerden de getirilen topraklar düzenlenen bir yazılı protokol ile teslim alınmıştır. İki örnek için bakınız: **Anıtkabir Belgeliği,** Belge No: 67-56/10/2720 ve Belge No: 68-56/10/2720. Bayındırlık Bakanlığı, bir kısmı 18 ve bir kısmı da 25 Kasım 1953 tarihinde olmak üzere Valiliklere ayrı ayrı yazdığı yazılarla, *"bu toprakların diğer yurt toprakları ile birlikte medfene konulduğu ve muhafazalarının da Anıtkabir Müzesi'ne konulmak üzere saklandığı"* belirtilmiştir. Toplam 66 adet olan bu yazılar için bakınız: **Anıtkabir Belgeliği,** Belge No: 1-66/56/10/2720.

388 - **Hürriyet Gazetesi,** 11 Kasım 1953.

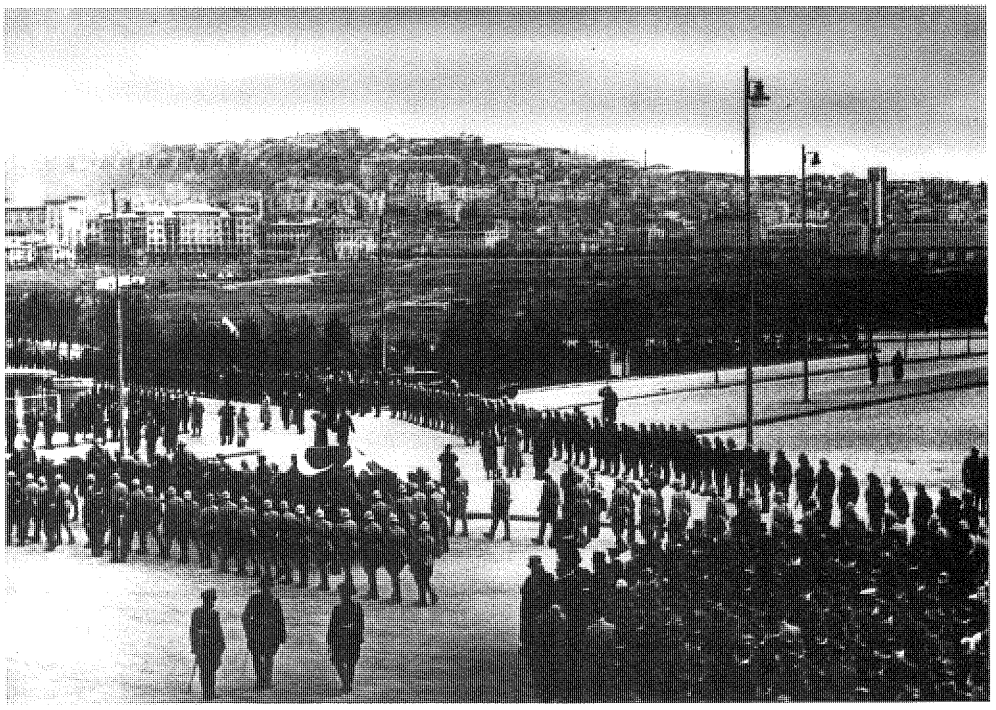
tırılarak Ata'nın naşının defnedildiği vatan topraklarının örnekleri pirinç vazolar içine yerleştirilerek dizilmiştir. Şu anda bütün vilayetlerin ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile Türkiye'nin bağımsızlığını tanıdığı ilk Türk Cumhuriyeti olan kardeş Azerbaycan Cumhuriyeti'nin toprakları bu vazolarda yer almaktadır. Mezar Odası'nın Kapısının tam karşısındaki pencereden Ankara Kalesi'nde dalgalanan Türk Bayrağı görülebilmektedir. Şu anda Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi'ni gezen ziyaretçiler, Mezar Odası'nın önünden geçmekte ve içerideki hareketli kameranın görüntülerinden odanın içini izleyebilmektedirler.[389]

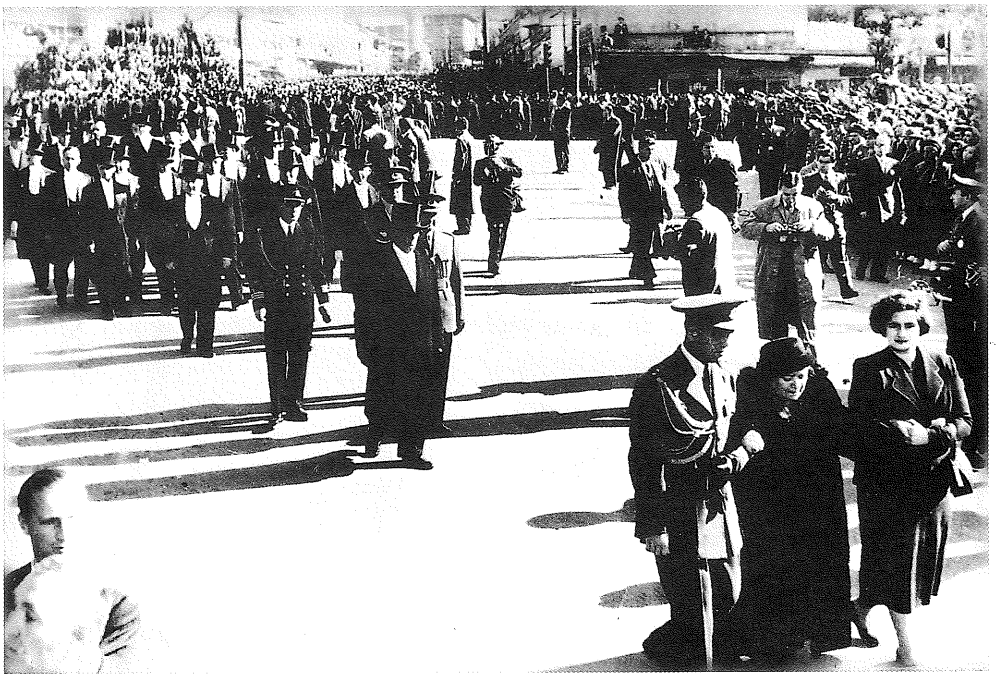
Evet, Annesi Zübeyde Hanım'ın "Sarı Mustafam", "Sarı Paşam" diyerek bağrına bastığı Mareşal Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı bu defa düşman işgalinden kurtardığı vatan ana kucaklamış, sonsuza kadar bağrına basmıştır. İzmir Suikastı üzerine kendisine geçmiş olsun dileklerini ileten Türk Milletine adeta vasiyet gibi şu sözlerle teşekkür etmişti: *"Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti İlelebet payidâr kalacaktır!"*

Ey Büyük Atatürk! naçiz vücudun çok sevdiğin vatan topraklarının kollarında yatmakta; düşüncelerin, ilkelerin daima mensubu olmakla gurur duyduğun Türk Milletinin yolunu aydınlatmakta ve *"en büyük eserim"* diyerek daima övündüğün Türkiye Cumhuriyeti dimdik ayakta durmaktadır.

Ruhun Şad Olsun!

389 - Mezar Odası ve Anıtkabir'in inşaat süreci ile yapının mimari özellikleri için Anıtkabir Komutanlığı'nca hazırlanan geniş kapsamlı şu esere bakınız: **Anıtkabir Tarihçesi,** Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2001, I-X., 1-185 s.

Kaynaklar

AKÇİÇEK, Eren, **Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2000.

Akşam, 10. 11. 1953.

AKYÜZ, Y.," Atatürk ve Öğretmenler", **Cumhuriyet Döneminde Eğitim,** Milli Eğitim Basımevi, İst., 1983.

AKYÜZ, Y., "Atatürk'ü Yetiştiren Öğretmenlerden Birkaçı", **Atatürk Devrimleri Ve Eğitim Sempozyumu** (9-10 Nisan 1981) Bildirileri, Ank.,

AKYÜZ, Y.,"Atatürk'ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri" **Atatürk Araştırma Merkezi D.,** D: VII., sayı: 23 (Mart 1992)

AKYÜZ, Y., "Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri" **Atatürk Araştırma Merkezi D.,** C: IV., sayı: 10 (Kasım 1987)

AKYÜZ, Y.,**Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1988'e)** 3. Baskı Ank., 1989.

ALİ, M., "Güzel Eleni Atamızın Anılarında Yaşayan İlk Aşkı", **Birlik Gazetesi** (Üsküp), 10 Ekim 1998.

ALİ, M., "Türkiye Cumhuriyeti Manastır Fahri Konsolos Başkanı Sayın Mithat Cemal'la Söyleşi", **Birlik Gazetesi,** 3 Ekim 1998.

ARASLI, A., "Ata'nın Soy Kütüğü", **Milliyet,** 10 Kasım 1993.

"Aziz Atamız Bugün Anıt-Kabre Nakledliliyor," **Ulus,** 10. 11. 1953.

Anıtkabir Belgeliği, Belge No: 1-66/56/10/2720.

Anıtkabir Belgeliği, Belge No: 56/1/2711.

Anıtkabir Belgeliği, Belge No: 56/2/2712.

Anıtkabir Belgeliği, Belge No: 56/3/2713.

Anıtkabir Belgeliği, Belge No: 56/4/2714.

Anıtkabir Belgeliği, Belge No: 56/7/2717.

Anıtkabir Belgeliği, Belge No: 56/8/2718.

Anıtkabir Belgeliği, Belge No: 56/13/2723.

Anıtkabir Belgeliği, Belge No: 56/14/2714.

Anıtkabir Belgeliği, Belge No: 56/15/2725.

Anıtkabir Belgeliği, Belge No: 56/15/2725/1.2.3

Anıtkabir Belgeliği, Belge No: 67-56/10/2720.

Anıtkabir Belgeliği, Belge No: 69-56/10/2720.

Anıtkabir Tarihçesi, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2001, I-X., 1-185 s.

ATADAN, M., "Büyük Kardeşim Atatürk", **Yeni İstanbul Gazetesi,** 1 Kasım 1952-22 Mart 1953.

Atatürk, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Atasına 100. Yıl Anısı, Ank., 1981.

"Atatürk'ün Naşı Bugün Anıt-Kabire Tevdi Ediliyor", **Yeni Sabah,** 10. 11. 1953.

Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar (1-24 Cilt), Anıtkabir Derneği Yayınları, Ankara, 2001.

Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri, C: II., 1959.

Atatürk Evi Broşürü, Tanburacı Matbaacılık Ticaret A.Ş. Tarihsiz.

AYDEMİR, Ş.S., **Tek Adam Mustafa Kemal,** C: I. (1981-1919), İst., 1981.

Ayın Tarihi, Sayı: 60 Mükerrer, 1-30 2nci Teşrin (Kasım) 1938.

BAĞIŞGİL, K., "Anıt-Kabir İnşaatı", **İnkılap Gençliği Dergisi,** Yıl: 1, C: 1, Sayı: 5 (10 Kasım 1952).

BALCIOĞLU, M., "Atatürk'ün Biyografisine Katkı" **Atatürk Araştırma Merkezi D.,** C: XIII., sayı: 38 (Temmuz 1997), s. 539-541.

BALCIOĞLU, M., "Atatürk'ün Doğum Tarihi Üzerine" **Türk Tarihçiliği ve Prof. Dr. Aydın Taneri Armağanı,** Ocak Yayınları, Ank., 1998, s. 281-284.

BALTACIOĞLU, İ. H., **Atatürk Yetişmesi, Kişiliği Devrimleri,** Erzurum, 1973.

BARKAN, Ö. L., **Kolonizatör Türk Dervişleri,** İst., Tarihsiz

BARKAN, Ö. L., "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", **İktisat Fakültesi Mecmuası,** C: XI. (1951), s. 525-569.

BARKAN, Ö. L., "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", **Vakıflar Dergisi,** sayı: 2 (Ankara 1942), s. 284-353.

Belgelerle Atatürk, T. C. Milli Savunma Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

BELLİ, Ş., **Fikriye, Belge ve Fotoğraflarla Çocukluğundan Evliliğine Kadar Atatürk'ün Duygu Dünyasından Hanımlar,** Ank., 1995.

BİL, H., **Atatürk'ün Sofrası**, İstanbul, 1981.

BİLGEHAN, G., **Mevhibe-II Çankaya'nın Hanımefendisi,** İstanbul, 1998.

1543 Tarihli Kocacık Yörükleri Defteri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu Defterleri, Eski No: 82.

1584 Tarihli Kocacık Yörükleri Defteri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu Defterleri, No: 614, Eski No: 1997

BORAK, S., **Atatürk**, Başak Kitabevi, İst., 1973.

BORAK, S., **Atatürk ve Edebiyat,** Kırmızı Beyaz Yayınları, İstanbul, 2004.

BORAK, S., "Atatürk'ün Biyografisinde Yapılan Yanlışlar", **Atatürk Araştırma Merkezi D.,** C: I., sayı: 1 (Kasım 1984), s. 277-285

BORAK, S., **Atatürk'ün İstanbul'daki Çalışmaları (1899-16 Mayıs 1919),** 2. Baskı, İst., 1998.

BORAK, S., **Atatürk'ün Özel Mektupları**, 4. Bsk. Ank., 1998.

CASTELLAN, G., **Balkanların Tarihi 14.-20. Yüzyıl,** Tercüme: A.Yaraman-Başbuğu, İst., 1993.

CEBESOY, A. F., **Sınıf Arkadaşım Atatürk, Okul ve Genç Subaylık Anıları,** İnkılap Kitabevi, İst., Tarihsiz.

COŞAR, Ö. S., **Atatürk Ansiklopedisi C: I., (1981- 23 Temmuz 1908),** İst., 1973.

ÇAĞAN, N, (E) General., "Muvakkat Kabirde Aziz Atatürk'ün Nöbetini Bekledim", **Milliyet,** 10. 11. 1954.

ÇAM, Y., **Atatürk'ün Okuduğu Dönemde Askeri Okullar Rüştiye-İdadi-Harbiye (1892-1902),** Ank., 1991.

ÇELİKOĞLU, İ., ÖNCÜ, B., SARAÇ S., **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Yazar ve Düşünürler,** Yayınlanmamış Bilgi Notu, Ankara, 2005, 1-13 s.

ÇETİNER, Y., "Mustafa Kemal'in İlk Aşkı Emine'yi Bulduk", **Cumhuriyet Gazetesi,** 10 Kasım 1964.

DÜNDAR, C., "Rakıdan Ölmedi", **Sabah Gazetesi,** 10 Kasım 1999.

ERENLİ, M., Atatürk I., Vatan ve Hürriyet, İst., 1981.

ERGÜN, M., II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914), Ank., 1996.

ERÖZ, M., Milli Kültürümüz ve Meselelerimiz, İst., 1983.

ERÖZ, M., **Yörükler,** İst., 1991.

ESAT, M., **Mirat-ı Mekteb-i Harbiye,** İst., 1310.

G. A. Muhtar Paşa, **Takvimü's-Sinin,** Hazırlayan: Y. Dağlı – H.Pehlivanlı, Genelkurmay Basımevi, Ank., 1993.

GÖK, H., **Kara Harp Okulu Arşivi Kılavuzu,** Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 1999, 1-63 s.

GÖK, H.-UYAR, M., "Yeni Bulunan Belgeler Işığında Mustafa Kemal'in Harp Okulu Öğrencilik Dönemine Katkı", **Toplumsal Tarih D.,**S: 78 (Haziran 2000), s. 23-28.

GÖK, H.-UYAR, M., "Yeni Bulunan İki Belgenin Işığında M. Kemal Atatürk'ün Harp Akademisi Öğrencilik Dönemi", **Toplumsal Tarih D.,** Sayı: 71 (Kasım 1999), s. 8-15.

GÖKBİLGİN, T., **Rumeli'de Yürükler Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan,** İst., 1975

GÖKBİLGİN, T., "Rumeli'nin İskanında ve Türkleşmesinde Yürükler", **III. Türk Tarih Kongresi (Ankara 15-20 Kasım 1943) Tebliğleri,** Ank., 1948.

GÖKSEL, B., **Atatürk'ün Soy Kütüğü Üzerine Bir Çalışma,** Ank., 1987.

GÜLER, A., **Askeri Öğrenci Mustafa Kemal'in Notları (Arşiv Belgelerinin Işığında),** Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2001, 1-82 s.

GÜLER, A., "Arşiv Belgelerinin Işığında Askeri Öğrenci Mustafa Kemal'in Notları ve Künye Bilgileri", **Silahlı Kuvvetler D.,** Yıl: 119, Sayı: 363 (Ocak 2000), s. 19-36.

GÜLER, A., **Atatürk: Soyu, Ailesi ve Öğrenim Hayatı,** Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 1999, 1-164 s.

GÜLER, A., **Atatürk ve Cumhuriyet,** Türk Metal Sendikası Türk-Ar Yayınları, Ankara, 2003.

GÜLER, A., **Atatürk'te Cumhuriyet ve İnkılap Fikrinin Gelişmesi,** Kara Harp Okulu Basımevi, Ank., 1997.

GÜLER, A., "Mustafa Kemal'i Atatürk Yapan Süreçte Aile Çevresi İle İlk ve Orta Öğrenim Yaşantısının Rolü", **Atatürk Haftası Armağanı,** Genelkurmay ATASE. Başkanlığı Yayını, Ankara, 10 Kasım 1998, s. 53-65.

GÜLER, A., **Mustafa Kemal'in Harp Okulu ve Harp Akademisi Öğrenimi,** Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 2000, 1-40 s.

GÜLER, A., AKGÜL, S., **Atatürk ve Türk İnkılabı,** Ocak Yayınları, Ank., 1998.

GÜLER, A., AKGÜL, S., **Atatürk'ün Düşünce Dünyası,** Ocak Yayınları, Ank., 1998.

GÜNDÜZ, A., **Hatıralarım,** Hazırlayan: İ. Ilgar, İst., 1973.

Haber Akşam Postası, 19 Kasım 1938.

HALAÇOĞLU, Y., **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi,** Ank., 1988.

Harp Akademilerinin 132. Yılı, 1848-1980 Şeref Dolu Yıllar, Hazırlayan: T. Yurdabak, Harp Akademileri Basımevi, İst., 1980.

Harp Akademilerinin 1942. Yılı Şeref Dolu Yıllar 1848-1990, Harp Akademileri Komutanlığı Yayını, İst., 1990.

Hürriyet Gazetesi, 11 Kasım 1953.

İBRAHİMGİL, M., "Makedonya'da Osmanlı Vakıf Eserlerinin Sosyal Hayata ve Şehir Dokusuna Olan Etkileri ve Bugünkü Durumları", **HABİTAT II. Toplantısı (İstanbul)'na Sunulan Rapor.**

İLBAY, A., "Atatürk'ün Hususi Hayatı", **Tan Gazetesi,** 10 Haziran 1949.

İSKORA, M., M., **Erkan-ı Harbiye Mektebi (Harp Akademisi) Tarihçesi,** İst., 1930.

İVANOF, J., **Le Question Mac"donienne,** Paris, 1920.

İYİCE, S., "Atatürk'ün Doğduğu Yıllarda Selanik" **Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan,** İst., 1981

Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri, No: 13.**

Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri, No: 14.**

Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri, No: 15-16.**

Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri, No: 20.**

Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri, No: 22.**

Kara Harp Okulu Arşivi, **Numara Defteri, No: 26.**

Kara Harp Okulu Arşivi, **Künye Defteri, No: 21.**

Kara Kuvvetleri Komutanlığı Arşivi, **Atatürk'ün Özlük Dosyası.**

KARAL, E., Z., "Atatürk'ün Selanik'teki Evi", **Atatürk ve Devrim,** Ank., s. 201-207.

KAYIN., S., MAHMUT, T., "Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Makedonya Ziyareti- Fotoğraflarda", **Birlik Gazetesi,** 10 Ekim 1998.

KAZDAĞLI, G., **Atatürk ve Bilim,** 2. Baskı, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 2003, s. 87-92.

KAZMAZ, S., "Kırşehir'de Atatürk'e İkram Edilen Yemekler: Balbaşı Pekmez ve Su Böreği", **Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar**, Ankara 1999, s.181-187.

KILIÇ Ali, **Atatürk'ün Hususiyetleri,** Sel Yayınları, İst., 1955.

KİNGROSS, L., **Atatürk Bir Milletin Yeniden Doğuşu,** Tercüme: A. Sezer, İst., 1966.

KOCATÜRK, U., **Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü,** İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

KOÇER, H. A., **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu** (1773-1923), İst., 1991.

KOTAY, Niyazi, "Atatürk Ebedi İstirahatgahında", **Yeni İstanbul,** 11. 11. 1953.

Köylü Gazetesi, 5. 11. 1953.

KURTCEPHE, İ. – BALCIOĞLU, M., **Kara Harp Okulu Tarihi,** Ank., 1991.

KURTCEPHE, İ.- YILDIZ, F., **Kuleli Askeri Lisesi Tarihi,** İst., 1985.

KUTAY, C., **Atatürk Olmasaydı?,** Kazancı Kitap A.Ş. Yayını, İst., Tarihsiz.

KUTAY, C., **Atatürk'ün Son Günleri,** İstanbul, 1981.

KUTAY, C., **Trablus-Garp'de Bir Avuç Kahraman,** Tarih Yayınları Müessesesi, İstanbul, 1963.

KÜÇÜK, A., **Dönmeler ve Dönmelik Tarihi,** İst., Tarihsiz. 1-304 s.

Macedoine (Articles D'Histoire), Editörü: D. A. Hristov, Skopie (Üsküp), 1981.

"Manastır", **İslam Ansiklopedisi,** C: VII.

MAZICI, N., **Celal Bayar Başbakanlık Dönemi (1937-1939),** İstanbul, 1996.

Mekatib-i Askeriye Şakirdanının Umumi İmtihanlarının Neticelerini Bildiren Cetveller, İstanbul, 1317, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Osmanlıca Eserler Bölümü, Tasnif No: 89925-89926.

MERT, Ö., "Atatürk'ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi (1852-1917), **Atatürk Araştırma Merkezi D.,** C: VII., sayı: 20 (Mart 1991).

Mevkufat Defteri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, No: 2737.

MEYDAN, S., **Bir Ömrün Öteki Hikayesi (Atatürk, Modernizm, Din ve Allah),** Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul, 2004.

MİROĞLU, İ. **XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı,** İst., 1975.

Moniteur Oriental, 3 Mayıs 1896 ve 15 Şubat 1899.

MUTLU, K., "Atatürk'ün Anıt-Kabre Naklinden Bir Hatıra", **Bilim ve Teknik Dergisi,** Sayı: 329 (Nisan 1995), s. 65 (Anıların ilk baskısı için bakınız: **Tıp Tarihi Dergisi,** 14 Mart 1964).

MÜFİT, L., "Harbiye'de Gazi Hazretleri İle Bir Sınıfta Ders", **Vakit Gazetesi,** 30 Ağustos 1934.

NEDİM, L., "Çankaya Köşkünün Hisse Senetleri," **Milliyet Gazetesi**, 27. 7. 2000.

ORHONLU, C. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı", **Türk Kültürü Araştırmaları D.,** C: XV., sayı: 1-2 (Ankara 1976).

ORHONLU, C., **Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı Teşebbüsü (1691-1696),** İst., 1963, 1-120 s.

ORHONLU, C., **Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı,** İst., 1967, 1-175 s.

ÖNDER, M., **Atatürk Evleri, Atatürk Müzeleri,** Ankara, 1993.

ÖNDER, M., **Atatürk Konya'da**, Ankara, 1989.

ÖNDER, M., **Atatürk'ün Almanya Gezisi 15 Aralık 1917-4 Ocak 1918,** Ankara, 1981, 1-120 s.

ÖYMEN, H. R., "Atatürk'ün Saygı İle Andığı Öğretmeni Naki Yücükök", **Eğitim Hareketleri D.,** C: XVII., sayı: 200-201 (Kasım-Aralık 1971, s. 1-5.

ÖZALP, K. – ÖZALP, T., **Atatürk'ten Anılar,** 2. Bsk., Ank., 1994.

ÖZDEN, Y. G ., "Atatürk Gerçeğine Küçük Bir Katkı", **Anıtkabir Dergisi,** Sayı: 2 (Nisan 2000), s. 21-23.

POULTON, H., **Balkanlar Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler,** Tercüme: Y. Alagon, İst., 1993.

SADULLAH, D., "Harbiye'de 1317", **Yedi Gün Dergisi,** Yıl: 2, C: III., sayı: 78 (5 Eylül 1934), s. 3-4.

SEVENGİL, R. A., "Atatürk'ün Cenaze Törenine Ait Hatıralar", **İnkılap Gençliği Dergisi,** Yıl: 1, C: 1, Sayı: 5 (10 Kasım 1952), s. 18-19.

SLOANE, W. M., **Bir Tarih Laboratuarı Balkanlar,** Tercüme: s. Özbudun, İst., 1987.

SÖNMEZ, C., **Atatürk ve Okuma Sevgisi,** Ank., 1993.

SÖNMEZ, C., **Atatürk'ün Annesi Zübeyde Hanım,** Ank., 1998.

SUNGU, i., "Atatürk'ün Babası Ali Rıza Efendi ve Mensup Olduğu Asakir'i Milliye Taburu", **Belletten D.,** C: III., sayı: 10 (Nisan 1939)

SÜMER, F., **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı Destanları,** Ank., 1967.

ŞAPOLYO, E. B., **Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi,** 3. Baskı, İst., 1957.

ŞEHSUVAROĞLU, B., **Atatürk'ün Sağlık Hayatı,** Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1981.

ŞEHSUVAROĞLU, H. Y., "Abdülhamit ve Maarif", **Akşam,** 21 Aralık 1946.

ŞEKERCİOĞLU, H., "Atatürk'ün Soy ve Sülalesi Hakkında Anadolu'da Yaptığım Araştırmalar", **Türk Kültürü D.,** C: XIII., sayı: 145 (Kasım 1974)

TALEVSKİ, J. D., **The Borders of The Rebuplic of Macedonia,** Published by: P. Kiro Dandaro, Bitola (Manastır), 1998.

TAN, N., **Atatürk ve Türk Halk Kültürü,** Ankara 2000.

TEZCAN, M., "Atatürk'ün Beslenme Alışkanlığı (Yediği ve Sevdiği Yemekler)", **I. Uluslar Arası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyumu 6-7 Ekim 2000) Bildirileri,** Ankara, 2001, s. 267-271.

TEVETOĞLU, F., "Atatürk'le Okyar'ın Çıkardıkları Gazete: Minber", **Atatürk Araştırma Merkezi D.,** C: V., Sayı: 13 (Kasım 1988), s. 183-193.

TURAN, Ö., "Makedonya'da Türk Varlığı", **Bilig D.,** Sayı: 3 (Güz 1996), s. 21-32.

TURAN, Ş., **Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar,** 3. Baskı, Ankara, 1999,

TURAN, Ş., **Mustafa Kemal Atatürk Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik,** Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004.

TURHAN, S., **Atatürk'te Konular Ansiklopedisi,** Yapı ve Kredi Yayını, İst., 1993.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi C:III., Kısım: V., Ank., 1978.

T. C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, No: 030.10 / 1.8.14.

Türkün Altın Kitabı Gazi'nin Hayatı, 2 nci baskı: İstanbul, 1961 (ilk baskısı: İstanbul, 1928).

Ulus, 11. 11. 1953.

UNAT, F. R., "Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştiği Devrin Milli Eğitim Sistemi", **Türk Tarih Kurumu Atatürk Konferansları C:I.,** Ank., 1964.

UNAT, F. R., "Selanik'te Atatürk Evinin Tarihçesi Hakkında Araştırmalar", **VI. Türk Tarih Kongresi (Ankara 20-26 Ekim 1961) Bildirileri,** Ank., 1967, s. 561-567.

US, H. T., "19 İkinciteşrin 1938", **Kurun Gazetesi,** 20 Sonteşrin (Kasım) 1938.

ÜLKÜTAŞIR, M. Ş., "Atatürk'e Bu Soyadı Nasıl Verildi Ve Bunu Kim Buldu?", **Milli Kültür D.,** C: II., sayı: 6-7-8 (Kasım, Aralık 1980-Ocak 1981).

ÜNAL, T., "Harp Okulu Tarihi ve Mustafa Kemal", **Türk Kültürü D.,** sayı: 25 (Kasım 1964).

Vatan Millet ve Bayrak Sevgisi, Hazırlayan: Mehmet Özel, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Yapım: Reta Ajans, Ankara, 1996.

VURKAÇ, Y., **Atatürk ve Kitap,** Milliyet Yayınları İstanbul, 1985.

YALMAN, A.E., "Büyük Millet Meclisi Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Tarihçe-yi Hayatı", **Vakit Gazetesi,** 10 Kanunusani 1338/10 Ocak 1922.

YENER, Halit, "*Atatürkümüzün Anıtkabir'e Gömülüşüne Ait Müşahadeler*", Anıtkabir Bölük Komutanı Piyade Yüzbaşı H. Yener'in anıları. Özel notlar halinde arşivimizdedir (A. G.).

Yeni İstanbul, 11. 11. 1953.

YEŞİLYURT, S., **Zübeyde Hanım'ın İkinci Evliliği ve Kemalizm,** Ank., 1996.

YURDAKUL, M. E., **Türk Sazı Yaralar ve Sargılar,** 3. Baskı, Atlas Kitabevi, İst., 1979.

Zafer, 11. 11. 1953.

ZORLU, I., **Evet, Ben Selanikliyim,** 4. Baskı, İst., 1998.

Karaman Belediyesi Kültür Yayınları

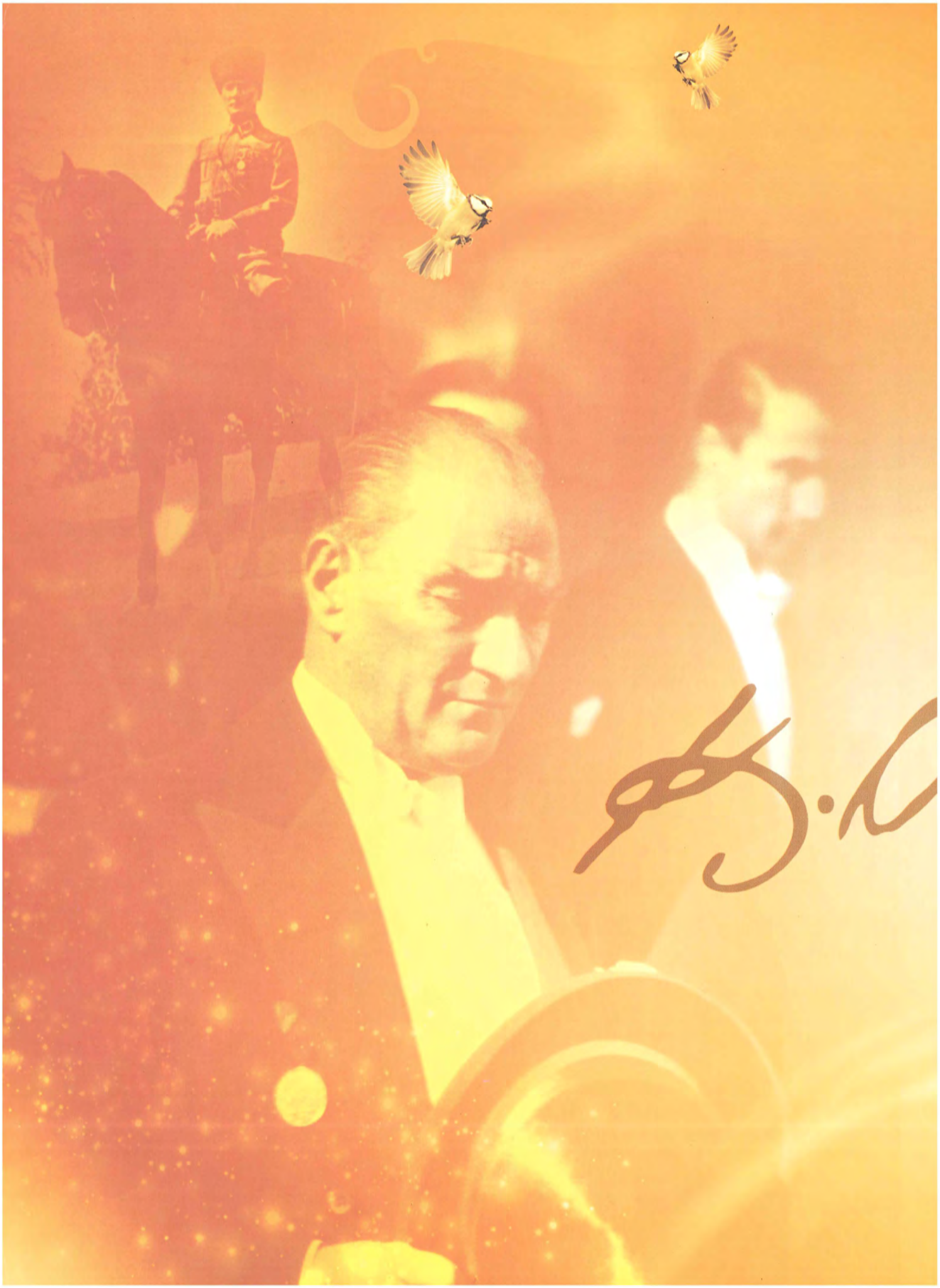
Hazırlayan
Dr. Ali Güler

İlistrasyonlar
Ali Erkmen

Yapım
RETA

Baskı
MRK

Cilt
Balkan Ciltevi

atürk

KARAMAN BELEDİYESİ KÜLTÜR YAYINIDIR.